CORPUS

DOCUMENTORUM

INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS

NEERLANDICAE

HOOGESCHOOL VAN GENT

Werken van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis

I

CORPUS

DOCUMENTORUM

INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS

NEERLANDICAE

VERZAMELING VAN STUKKEN

betreffende de

PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

uitgegeven door

Dr. PAUL FREDERICQ

GEWOON HOOGLEERAAR AAN DE FACULTEIT VAN WIJSBEGEERTE EN LETTEREN

DER HOOGESCHOOL VAN GENT

EN ZIJNE LEERLINGEN

EERSTE DEEL

TOT AAN DE HERINRICHTING DER INQUISITIE ONDER KEIZER KAREL V

(1025-1520)

MET TWEE KAARTEN

GENT | **'S GRAVENHAGE**

J. VUYLSTEKE | MARTINUS NIJHOFF

GENT, DRUKKERIJ I.-S. VAN DOOSSELAERE

1889

AAN

DE NAGEDACHTENIS

VAN

WILLEM MOLL

1812-1879

INHOUD

Degenen, die zich de moeite zouden getroosten in eenig tijdschrift of dagblad dit werk te bespreken, zouden mij hoogst verplichten, indien zij er mij kennis van wilden geven, en alle recht op mijne dankbaarheid verwerven met mij een afdrukje hunner recensie te laten geworden.

P. F.

VOORBERICHT

Met mijne leerlingen van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis draag ik dit werk op aan de nagedachtenis van Prof. Willem Moll, den vruchtbaren en schranderen ieveraar voor eene wetenschappelijke behandeling der kerkgeschiedenis in de Nederlanden.

Het is eene eerbiedige en dankbare hulde, die wij den uitstekenden Amsterdamschen hoogleeraar in alle bescheidenheid bewijzen (1).

Wij zijn ook veel verschuldigd aan de aanteekeningen van den heer Duverger over de Nederlandsche Inquisitie vóór keizer Karel V (2), aan het geenszins verouderd werk van C. Schmidt (3) en aan de onlangs verschenen zoo belangrijke geschiedenis der Inquisitie gedurende de middeleeuwen door H. Ch. Lea (3).

---

(1) Men zie over den onvergetelijken geleerde en leermeester de aandoenlijke levensschetsen van zijnen geliefden leerling Prof. Dr. J. G. R. Acquoy, in het *Jaarboek van de Koninklijke Academie van Wetenschappen van Amsterdam* (1879, blz. 66-137) en in de *Studiën en bijdragen op 't gebied der historische theologie* (deel IV, blz. 476-540); alsook F. Vander Haeghen, Arnold en Vanden Berghe, *Bibliotheca Belgica*, in het artikel W. Moll, *Angelus Merula*, M. 207.

(2) *Notes sur l'Inquisition*, verschenen in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e reeks, deel XLVII (1879).

(3) *Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois*; 2 deelen, Parijs en Genève 1849.

(4) *A History of the Inquisition in the Middle Ages*; 3 deelen, New-York 1888.

Onder degenen, die ons bereidwillig ter hulp zijn gekomen in het opsporen van archiefstukken of zeldzame boeken, vermelden wij met erkentelijkheid wijlen den rijksarchivaris van België Gachard en de heeren Ferd. Vander Haeghen, Arnold en Vanden Berghe, het onvermoeid drietal geleerden van de Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool; wijlen L. Ph. C. Vanden Bergh, rijksarchivaris te 's Gravenhage; K. Ruelens, conservator der handschriften aan de Koninklijke Bibliotheek te Brussel; K. Piot, rijksarchivaris aldaar; Campbell, bibliothecaris der Koninklijke Boekerij te 's Gravenhage; Ch. Rahlenbeck, te Brussel; Prof. J. G. de Hoop Scheffer, te Amsterdam; A. Boghaert-Vaché, te Brussel; Leop. Devillers, provincialen archivaris te Bergen; Victor Vander Haeghen, stadsarchivaris te Gent; H. Lonchay, leeraar aan het koninklijk athenæum te Brussel; L. Gilliodts-van Severen, stadsarchivaris te Brugge; P. Macquest, stadsarchivaris te Doornik; Edw. Van Even, stadsarchivaris te Leuven; P. Vanden Bemden, gepensioneerden kapitein te Gent; Leop. Delisle, bestuurder der Nationale Bibliotheek te Parijs; en mijnen altoos dienstwilligen ambtgenoot Prof. H. Pirenne, te Gent.

Gedurende vijf jaren hebben eenige Gentsche studenten mij in onze gemeenschappelijke opzoekingen even wakker ter zijde gestaan als vroeger mijne leerlingen der Luiksche Hoogeschool (1). Hunne namen laat ik verder volgen als eene herinnering aan onze steeds aangename samenwerking. Alleen moet ik hier bijzonder onder hen de heeren J. J. Mulder en Fr. Vanden Weghe vermelden, die voor mij veel afschriften hebben vervaardigd; den heer W. Duflou, die een goed deel zijner zomervacantie van 1887 heeft opgeofferd om dagelijks met mij te werken; en vooral den heer Julius Frederichs, die mij sedert twee jaren onafgebroken in het voltooien van dezen eersten bundel heeft geholpen.

Ongeveer 450 stukken zijn hier nu bijeen en naar tijdsorde gerangschikt, te beginnen met een stuk van 1025, het oudste dat wij over de kettervervolging in de Nederlanden hebben aangetroffen.

---

(1) Men zie de twee bundels van mijne *Travaux du cours pratique d'histoire nationale de l'Université de Liège*. Dissertations sur l'histoire des Pays-Bas au XVIe sciècle (1883 en 1884).

Zij zijn van allerlei aard : pauselijke bullen, besluiten van conciliën en synoden, inquisitoriale processtukken, vonnissen van inquisiteurs en wereldlijke rechters, uittreksels uit gelijktijdige en latere kronijken, enz.

Buiten de aanteekeningen van tijdgenooten hebben wij gemeend insgelijks de mededeelingen hunner opvolgers te mogen opnemen, omdat het ook zijn nut heeft te zien, hoe de berichten uit de eerste hand door latere schrijvers gaandeweg met velerhande wijzigingen worden herhaald.

Een aantal onzer stukken zijn reeds elders uitgegeven. Enkele zijn zelfs overbekend. Maar de voornaamste pauselijke bullen en de besluiten der algemeene conciliën, die aan de Inquisitie in de geheele Christenheid hare inrichting en uitbreiding gaven, konden stellig niet gemist worden ; zonder hen zou immers de werking der Nederlandsche Inquisitie onbegrijpelijk gebleven zijn. Talrijke andere stukken zijn alleen in weinig bekende of weinig toegankelijke werken te zoeken. Enkele vonden wij zelfs in uiterst zeldzame drukken, die bijna op gelijken rang met de eigenlijke handschriften moeten gesteld worden. Andere eindelijk troffen wij in archieven en bibliotheken aan, waar zij tot hiertoe onbenuttigd hadden gelegen.

Vrij omvangrijk werd alzoo onze verzameling. Volledig kan ze nochtans onmogelijk heeten. Want hoeveel stukken zijn ons ongetwijfeld in de bestaande drukwerken onbekend gebleven, en hoeveel meer liggen er nog onaangeroerd in de archieven en boekerijen van Noord- en Zuid-Nederland en van de aanpalende gewesten !

Bij ieder stuk is de bron, waaruit wij geput hebben, zorgvuldig aangeduid, alsmede de werken waarin eenige ophelderingen dienaangaande te vinden zijn. Ieder stuk wordt daarenboven van eene bondige ontleding voorafgegaan.

Bij het afschrijven en ordenen onzer stukken hebben wij ons grootendeels gedragen naar de merkwaardige *Bepalingen over de uitgave van handschriften*, die namens het bestuur van het Historisch Genootschap van Utrecht door de heeren W. G. Brill en J. A. Grothe werden vastgesteld.

Achteraan hebben wij eene omstandige lijst van aangehaalde handschriften en drukwerken, eene chronologische lijst der stukken en een uitvoerig register van namen en zaken laten volgen.

In bruikbaarheid zal er aldus wel iets gewonnen zijn voor dezen bundel, waarin de wetenschappelijke uitkomsten worden aangeboden van den eersten practischen leergang van geschiedenis, die aan eene Belgische hoogeschool onze moedertaal tot voertuig der gedachten heeft gekozen.

P. F.

Gent, December 1888.

LEERLINGEN

VAN DEN

PRACTISCHEN LEERGANG

Academisch jaar 1883-1884.

De heeren Robert *Buyse*, van Rumbeke (Vlaamsche normale afdeelingen).
" Arthur *Buysse*, van Nevele (Candidatuur in de wijsbegeerte).
" Juliaan *De Schrijver*, van Eekloo (id.)
" Hendrik *Loveling*, van Gent (id.)
" Jan-Joris *Mulder*, van Antwerpen (Vlaamsche normale afdeel.).
" Cesarius *Pilatte*, van Lede (id.)
" Frans *Retsin*, van Brugge (Candidatuur in de wijsbegeerte).
" Julius *Teirlynck*, van Zomergem (Vlaamsche normale afdeel.).
" Anatole *Woets*, van Diksmude (Candidatuur in de wijsbegeerte).
" Emiel *Vander Mensbrugghe*, van Gent (2e Doctoraat in de rechten).

Academisch jaar 1884-1885.

De heeren Arthur *Buysse*, van Nevele (Candidatuur in de rechten).
" Arsène *Delobel*, van Kemmel (Vlaamsche normale afdeelingen).
" Jan-Joris *Mulder*, van Antwerpen (id.)
" Cesarius *Pilatte*, van Lede (id.)
" Frans *Retsin*, van Brugge (Candidatuur in de wijsbegeerte).
" Julius *Teirlynck*, van Zomergem (Vlaamsche normale afdeel.).
" Emiel *Tyteca*, van Keyem (id.)
" Cyriel *Vande Putte*, van Blankenberge (id.)

Academisch jaar 1885-1886.

De heeren Arthur *Buysse*, van Nevele (1e Doctoraat in de rechten).
- Oscar *de Lichtervelde*, van Nukerke (Candidat. in de wijsbeg.).
- Jan *Maes*, van Tienen (Vlaamsche normale afdeelingen).
- Jan-Joris *Mulder*, van Antwerpen (id.)
- Joris *Parmentier*, van Gent (Candidatuur in de wijsbegeerte).
- Emiel *Tyteca*, van Keyem (Vlaamsche normale afdeelingen).
- Cyriel *Vande Putte*, van Blankenberge (id.)
- August *Van Loo*, van Gent (Candidatuur in de wijsbegeerte).

Academisch jaar 1886-1887.

De heeren Willem *Duflou*, van Gent (Vlaamsche normale afdeelingen).
- Julius *Frederichs*, van Gent (id.)
- Karel *Huygens*, van Antwerpen (id.)
- August *Michot*, van Brugge (id.)
- Jan-Joris *Mulder*, van Antwerpen (id.)
- Emiel *Tyteca*, van Keyem (id.)
- Frans *Vanden Weghe*, van St-Jans-Molenbeek (id.)

Academisch jaar 1887-1888.

De heeren Maurits *Basse*, van Ledeberg (Vlaamsche normale afdeelingen).
- Arthur *Biltris*, van Kortrijk (Candidatuur in de wijsbegeerte).
- Julius *Frederichs*, van Gent (Vlaamsche normale afdeelingen).
- Karel *Huygens*, van Antwerpen (id.)
- Daniel *Jacobs*, van Schaarbeek (id.)
- Prosper *Libbrecht*, van Vichte (id.)
- Julius *Meysmans*, van Geldenaken (id.)
- Jan-Joris *Mulder*, van Antwerpen (id.)
- Emiel *Tyteca*, van Keyem (id.)
- Herman *Vander Linden*, van Leuven (id.)

INLEIDING

Zoodra de Roomsch-katholieke Kerk der middeleeuwen voorgeschreven had, dat de ketterij niet kon geduld, maar zorgvuldig moest uitgeroeid worden, rustte op de bisschoppen de plicht om, ieder in zijn bisdom, voor het behoud der zuiverheid van het geloof te waken; zoodat onze groote Nederlandsche canonist van Espen te recht heeft kunnen schrijven, « dat de bisschoppen de natuurlijke » inquisiteurs zijn, *ideoque et episcopos esse naturales inquisi-* » *tores.* » (1)

Tot aan de invoering der nieuwe bisdommen onder Philips II in 1560 stonden de Nederlandsche gewesten onder de geestelijke leiding van *zeven* bisschoppen, die zelve van *drie* buitenlandsche aartsbisschoppen afhingen, namelijk de aartsbisschoppen van Reims, van Keulen en van Trier.

Die zeven bisschoppen, wier geestelijk gebied geheel of gedeeltelijk in de Nederlanden was gelegen, waren : die van *Munster*, (welke slechts over een deel van Groningerland heerschte); die van *Utrecht* (over Friesland, Drente, Over-IJssel of 't Oversticht, een groot deel van 't hertogdom Gelderland, 't Utrechtsche Sticht, de graafschappen Holland en Zeeland en de Vier Ambachten of Zeeuwsch-Vlaanderen); die van *Luik* (over het uitgestrekte prinsdom van dien naam, een deel van de hertogdommen Limburg,

(1) *Jus ecclesiasticum*, deel I, blz. 205.

Luxemburg en Gelderland, schier geheel het graafschap Namen, een hoekje van het graafschap Henegouwen en van de abdij van Stavelot-Malmédy, en een zeer aanzienlijk gedeelte van het hertogdom Brabant); die van *Kamerijk* (over den rechteroever der Schelde in 't Kamerijksche, in de graafschappen Henegouwen en Vlaanderen en in 't hertogdom Brabant tot aan de Dijle met het grondgebied der twee Nethen, benevens het markgraafschap Antwerpen, de heerlijkheid Mechelen en een hoekje van 't graafschap Namen); die van *Doornik* (over den linkeroever der Schelde in 't graafschap Vlaanderen mitsgaders het Doorniksche); die van *Terwaan* of *Terenburg* (over 't Zuid-Westen van de graafschappen Vlaanderen en Artois, meerendeels in het grondgebied van de opper-Lei en van den IJzer); en die van *Atrecht* (over het grootste gedeelte van het graafschap Artois).

Onder den aartsbisschop van *Keulen* stonden de bisschoppen van Munster, Utrecht, Luik, Osnabruck, enz.; onder den aartsbisschop van *Reims*, de bisschoppen van Kamerijk, Doornik, Terwaan, Atrecht, Noyon, Amiens, enz.; en onder den aartsbisschop van Trier, de bisschoppen van Verdun, Metz, enz.

Daarenboven oefenden twee der drie buitenlandsche aartsbisschoppen rechtstreeksche episcopale rechten in kleinere uithoeken der Nederlanden uit: te weten, die van *Keulen* over een deel van 't hertogdom Gelderland (tusschen Maas en Waal) en over een deel van 't hertogdom Limburg en van 't grondgebied der abdij van Stavelot-Malmédy; en die van *Trier*, over de grootere helft van het hertogdom Luxemburg (1).

Al die bisschoppen en aartsbisschoppen waren verplicht de ketterij in de Nederlandsche gewesten te onderdrukken; en zij deden het dan ook tijdens de elfde en twaalfde eeuwen met meerderen of minderen iever.

---

(1) Over veel kleinere uithoekjes der Nederlanden strekte zich het geestelijk gezag der bisschoppen van Osnabruck, Verdun en Metz uit. (Zie de hierbij gevoegde schetskaartjes, voorstellende de geestelijke en staatkundige indeeling der Nederlanden gedurende de middeleeuwen). — Over den oorsprong der Nederlandsche bisdommen, zie de verhandelingen van kanunnik P. Claessens, in de *Revue Catholique* (jaargang 1877, deel I), en van kanunnik De Ridder, in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique* (deel I en volg.), alsook Moll's *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, passim.

STAATKUNDIGE INDEELING
der
NEDERLANDEN.
1 Markgraafschap Antwerpen.(1430)
2 Heerlijkheid Mechelen.(1384)
3 „ Doornik.(1522)
GRAAFSCHAP HOLLAND
1433
Alkmaar
Haarlem
Amsterdam
Leiden
's Gravenhage
Gouda
Rotterdam
Utrecht
B. UTRECHT
1528
Leeuwarden
1524
HEERLIJKHEID FRIESLAND
Emden
1536
Groningen
HEERL.P GRONINGEN
Oost-Friesland
1536
HEERLIJKHEID DRENTE
HEERL.P OVER-IJSEL
Kampen
Zwolle
1528
Deventer
1543
Zutfen
Arnhem
HERT.M GELDERLAND
Nijmegen
Kleef
GRAAF.P ZEELAND
1433
Middelburg
's Hertogenbosch
1430
HERTOGDOM BRABANT
HERT.M GELDERLAND
1543
Venlo
Roermond
Antwerpen
Sluis
Damme
Brugge
1384
GRAAFSCHAP VLAANDEREN
Gent
Aalst
Mechelen
Leuven
Brussel
PRINSBISDOM LUIK
Maastricht
Tongeren
Luik
HERT.M LIMBURG
1430
Aken
Limburg
Verviers
Keulen
Veurne
Duinkerke
Kales
Winoksbergen
Kortrijk
Ieperen
Kassel
St. Omaars
Terwaan
Rijsel
Orchies
GRAAFSCHAP
Doornik
Bergen
Dowaai
Valencijn
1433
GRAAFSCHAP ARTOIS
1384
Atrecht
HENEGOUWEN
Kamerijk
B.P. KAMERIJK
Hoei
GRAAFS.
Namen
NAMEN
1429
Bouvignes
Dinant
BISSCHOPPELIJK
Malmedy
Stavelot
ABDIJ
HERTOGDOM LUXEMBURG
1451
Trier
Bouillon
Chiny
Luxemburg
De jaartallen duiden aan wanneer ieder gewest onwederroepelijk in 't bezit van het huis van Bourgondië of van Oostenrijk is gekomen.

KERKELIJKE INDEELING
der
NEDERLANDEN.
Vóór de invoering der nieuwe bisdommen onder Philips II (1560).
Emden
Groningen
BISDOM MUNSTER
Leeuwarden
BISDOM OSNABRUCK
Alkmaar
Kampen
Zwolle
BISDOM MUNSTER
Deventer
Haarlem
Amsterdam
Zutfen
UTRECHT
Leiden
's Gravenhage
Arnhem
Rotterdam
Nymegen
Kleef
BISDOM UTRECHT
's Hertogenbosch
AARTSBISDOM KEULEN
Venloo
Middelburg
Roermond
Antwerpen
Sluis
Damme
Brugge
Gent
BISDOM DOORNIK
Mechelen
Maastricht
Aalst
Aken
KEULEN
Veurne
Leuven
Tongeren
Duinkerke
Winoksbergen
Kortrijk
Brussel
LUIK
Limburg
Kales
Ieperen
Verviers
Kassel
Rijsel
Namen
St. Omaars
DOORNIK
Stavelot
Malmedy
BISDOM TERWAAN
TERWAAN
Bergen
BISDOM KAMERIJK
BISDOM LUIK
Valencijn
Dinant
BISDOM ATRECHT
ATRECHT
KAMERIJK
AARTSBISDOM TRIER
TRIER
Bouillon
AMIENS
Chiny
Luxemburg
BEAUVAIS
NOYON
LAON
REIMS
VERDUN
METZ

Alzoo vinden wij, dat er ketters door de bevoegde kerkvoogden vervolgd werden in 1025 te Atrecht, in 1077 te Kamerijk, in 1112 te Ivoy (Luxemburg), in 1135 te Luik, te Trier en te Utrecht, in 1183 te Atrecht, te Ieperen, gansch 't graafschap Vlaanderen door, enz., waarvan enkelen werden verbrand. In 't begin der 12e eeuw treffen wij daarenboven de belangrijke ketterij van Tanchelm en zijne aanhangers in 't gebied der Schelde en in de Zeeuwsche eilanden aan.

Om die bisschoppelijke Inquisitie stevig te regelen, vaardigde paus Lucius III op het Concilie van Verona (4 November 1184) een uitgebreid decreet tegen de ketters uit, waarin omstandige voorschriften worden gegeven over de werkzaamheid der bisschoppen in die zaak en over de medewerking der wereldlijke overheid. Het vierde algemeen Concilie van Lateraan (30 November 1215), gehouden door paus Innocentius III, verscherpte nog merkelijk deze bepalingen; en de Duitsche keizers van dien tijd werden er door de pausen toe gebracht om de uitroeiing der ketterij krachtdadig te steunen.

Maar, toen meer en meer de Catharen en Albigenzen hunne kettersche leerstelsels op verbazende wijze over 't christelijk Europa verbreidden en slechts door bloedige kruisvaarten konden in bedwang gehouden worden, dan besloten de pausen, in hunne hoedanigheid van opperbisschop der Kerk, de leiding der kettervervolging in alle bisdommen op zich te nemen.

De taak om de oproerige Christenen uit te roeien droegen zij aan bijzondere door hen aangestelde onderzoekers op, aan de *apostolici inquisitores fidei* of *haereticae pravitatis*, die op last van den H. Stoel in al de gewesten van het Roomsch-katholieke Europa, in overleg met de bisschoppen, voor eene onverbiddelijke uitroeiing der secten zouden zorgen. Alzoo kwam de pauselijke Inquisitie die der bisschoppen versterken met hare pauselijke of apostolische inquisiteurs. Deze werden vooral onder de broeders der onlangs gestichte predikheerenorde gekozen, hetzij rechtstreeks door den paus, hetzij met dezes goedkeuring door eenen provinciaal der orde.

In de Nederlanden was de Schelde, zooals men weet, de staatkundige grens tusschen het koninkrijk Frankrijk en het Duitsche

Rijk. Hieruit volgde, dat de pauselijke inquisiteurs, die voor Frankrijk (*in regno Franciae*) waren aangesteld, hun ambt tot aan den linkeroever der Schelde konden uitoefenen, namelijk ten onzent in de bisdommen Doornik, Terwaan en Atrecht. Degenen, die voor het Duitsche Rijk (*in Alemania, in partibus Alemaniae*) waren aangesteld, konden hunnerzijds tot aan den rechteroever der Schelde werkzaam zijn, namelijk ten onzent in de geestelijke gebieden van Munster, Utrecht, Luik, Kamerijk, Trier en Keulen, om van de uithoekjes niet te gewagen, die onder de bisschoppen van Osnabruck, Metz en Verdun stonden.

Reeds in de eerste helft der 13e eeuw zien wij dergelijke pauselijke inquisiteurs de ketters op beide oevers der Schelde eendrachtig met onze bisschoppen vervolgen en tuchtigen. In 1232 zendt paus Gregorius IX zijne inquisiteurs der predikheerenorde naar Brabant met eene bul, waarin hij ze aan den hertog aanbeveelt. In 1233-1236 vinden wij den predikheer Robert op den anderen oever der Schelde als pauselijken inquisiteur werkzaam; te Kamerijk, te Dowaai en in de omliggende streek van het graafschap Vlaanderen vervolgt en verbrandt hij ketters met de medewerking der kerkvoogden van Reims, Doornik en Atrecht. In 1235 vervullen twee predikheeren eene inquisitoriale zending in Groningerland. In 1238 zien wij de predikheeren in het bisdom Luik insgelijks met de kettervervolging gelast. Aldus heeft de pauselijke Inquisitie in onze gewesten voor goed wortel geschoten.

In de eerste helft der 14e eeuw hooren wij niet veel meer van die apostolische kettermeesters; dan zorgen de Nederlandsche bisschoppen schier alleen voor de zuiverheid van 't geloof en de tuchtiging der wederspannige Christenen, ieder in zijn geestelijk gebied. Doch in de tweede helft dier eeuw treedt keizer Karel IV als een krachtige beschermer der pauselijke inquisiteurs in de Duitsche landen op; en in overeenkomst met den paus, beveelt hij ze zelfs uitdrukkelijk aan onze bisschoppen alsmede aan onze vorsten, als de hertogen van Brabant, Luxemburg en Limburg, aan (1373). Kort daarna vinden wij de *inquisitores apostolici* op nieuw aan het werk in de Nederlandsche gewesten; en gedurende de gansche 15e eeuw, ja tot aan de opkomst der Lutheraansche secte, volgen wij ze schier van jaar tot jaar in hun eendrachtig en

krachtig streven met de bisschoppen naar de algeheele onderdrukking der ketterij. Dikwijls zien wij dan den bisschop zijne inquisitoriale macht aan eenen of meer aanzienlijke leden zijner geestelijkheid opdragen, om namens hem in overleg met den pauselijken inquisiteur de kettergedingen in te spannen en te leiden; zoodat de Inquisitie, die vervaarlijke instelling van den H. Stoel, sedert eeuwen in de Nederlanden in volle werking was, wanneer Luther's leerstelsels er kort vóór 1520 binnendrongen.

Maar dan achtte haar de Nederlandsche keizer Karel V niet machtig genoeg meer tegen den opkomenden vloed; en hij versterkte haar nog merkelijk, eerst alleen, doch weldra in overleg met paus Adriaan VI en met paus Clemens VII (1).

De stukken betreffende die zestiendeeuwsche herinrichting der pauselijke Inquisitie in de Nederlanden zullen wij in eenen volgenden bundel uitgeven. In dit eerste deel hebben wij getracht uit de beste bronnen de bouwstoffen te verzamelen, die ons eenen vrij helderen blik laten slaan op den eeuwenouden strijd der Roomsch-katholieke Kerk tegen de Nederlandsche ketters tot aan de Hervorming der 16e eeuw.

Binnen kort hopen wij eene schets van de geschiedenis der Nederlandsche Inquisitie tot aan hare inrichting door keizer Karel V en door de pausen van zijnen tijd te schrijven, gestaafd op de stukken van dezen eersten bundel van ons *Corpus documentorum Inquisitionis Neerlandicae*, dat, in weerwil van zijnen weidschen titel, stellig nog zeer onvolledig is gebleven.

Ten einde den lezer ondertusschen in de mogelijkheid te stellen om nu reeds de bekomen uitslagen in oogenschouw te nemen, laten wij hierachter twee chronologische lijsten volgen: de eene bevat de opsomming der Nederlandsche ketters en ketterijen

---

(1) Men zie daarover het uitstekend boek van Prof. J. G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531* (Amsterdam 1873); en in mijn werkje *De Nederlanden onder keizer Karel* (Gent 1885) de hoofdstukken III, IV, V, VI en XII: Eerste beginselen der Hervorming in de Nederlanden (1517-1522), Herinrichting der Inquisitie (1522-1525), Eerste martelaars der Hervorming in de Nederlanden (1523-1526), Verscherping der keizerlijke plakkaten (1526-1531), Gevolgen der ketterjacht in de Nederlanden (1519-1531).

van 1025 tot 1520, de andere bevat de bisschoppelijke en pause-lijke inquisiteurs der Nederlanden van 1232 tot 1520; dit alles voor zooveel wij er rechts of links eenig spoor van gevonden hebben.

PAUL FREDERICQ.

Gent, December 1888.

CHRONOLOGISCHE LIJST

VAN

KETTERS EN KETTERIJEN

in de Nederlanden

1025. Ketters uit Italië herkomstig te Atrecht, bekeeren zich en bekomen genade van den bisschop, 1-5.

1025. Ketters in 't bisdom Luik, door den bisschop niet verontrust, 1.

1049. Talrijke ketterijen in onze gewesten, 8.

1076. *Hubertus*, aartsdiaken van Terwaan, door eenen pauselijken legaat te Montreuil veroordeeld en door paus Gregorius VII vervolgd, 10, 11. Later wordt hij kettersche bisschop van Terwaan (1080), 12, 13.

1077. *Ramihrdus*, van Scherem (bij Dowaai), door den bisschop van Kamerijk vervolgd en aldaar verbrand, 11, 12; door paus Gregorius VII niet voor eenen ketter gehouden, 12.

1083. *Lambertus*, bisschop van Terwaan, door paus Gregorius VII vervolgd, 13, 14.

1102. Ketters in het Kamerijksche, 14, 15.

1102. *Hendrik*, hoofdman der ketterij, in Vlaanderen? 14, 15.

1112-1115. *Tanchelm*, met zijne volgelingen den smid *Manasses* en den priester *Everwacher*, krijgt veel aanhangers in de kustlanden van 't bisdom Utrecht, Vlaanderen, 't eiland Walcheren, Brabant, enz., 15-18; 22-29. Te Antwerpen wordt Tanchelm in een schip door eenen priester vermoord (1115), 25, 26, 28.

1112. De priesters *Frederik* en *Dominicus Willem* en de leeken *Durandus* en *Hamelricus*, allen van Ivoy (Luxemburg), staan te Trier vóór den bisschop te recht; twee herroepen, twee ontvluchten, 18-22.

c. 1126. Talrijke volgelingen en overblijfsels van Tanchelm's secte te Antwerpen met moeite door de Norbertijners onderdrukt, 22-28.

1135. Ketters te Luik, waarvan één levend wordt verbrand, twee zich met de Kerk verzoenen en de anderen 's nachts ontvluchten, 30.

1135. Ketters door keizer Lotharius te Trier en te Utrecht verbrand, 30, 31.

1145. Aangehoudene ketters te Luik, waaronder *Americus* aan paus Lucius II wordt gezonden, 31-33.

1145. Al de Fransche en Luiksche steden met ketterij besmet, 31, 33.

1153. Talrijke ketters in 't bisdom Atrecht, 33, 34.

1152-1157. *Jonas* (een Brabander?) door verscheidene kerkprelaten als ketter veroordeeld, 34, 35.

1157. *Piphili* en *Catharen* in onze gewesten, 35.

1162-1163. *Populicani* in Vlaanderen door den aartsbisschop van Reims vervolgd, 37-39.

1163. Elf Vlaamsche ketters, acht mannen (waaronder *Arnoldus*, *Marcilius* en *Theodoricus*) en drie vrouwen, te Keulen verbrand, 40-43.

1172. *Robert*, priester, te Atrecht verbrand op bevel van den aartsbisschop van Reims, 45.

1182-1183. *Adam*, *Radulfus* en twee ongenoemde ketters met veel anderen van beider kunne en van alle standen op bevel van den aartsbisschop van Reims en van den graaf van Vlaanderen te Atrecht, te Ieperen en Vlaanderen door vervolgd, waarvan enkelen verbrand, 47-52.

c. 1190. *Publicani* in Vlaanderen door den graaf streng gestraft, 60, 61.

1208. Kettersche priester van 't bisdom Atrecht, die zeven jaar gevangen was geweest, 63, 64.

1210. *David van Dinant*? 64.

c. 1217. Veel ketters te Kamerijk aangehouden, die na de proef van het gloeiend ijzer verbrand worden, 69.

1231. Drie kettersche secten in 't aartsbisdom Trier ontdekt. Drie mannen en eene vrouw, *Luckardis* geheeten, worden verbrand, 81, 82.

1234-36. Te Kamerijk, Dowaai, Atrecht en omstreken vervolgt de pauselijke inquisiteur Robert veel ketters *(Bougres)*. Velen, mans en vrouwen, onder anderen ongeveer twintig, waaronder de ketterin *Alaydis*, te Kamerijk, en tien ouderlingen van beider kunne te Dowaai, worden verbrand; anderen, namelijk een dertigtal te Dowaai en omstreken (1), worden ingemuurd; op den tijd van drie maanden worden aldus een vijftigtal verbrand of levend begraven, 95-98, 100-107, 111-113.

1235. *Bogri* te Kamerijk en Dowaai verbrand, 95.

1235. Kettersche gewoonten onder het volk van Ieperen en omstreken, 98, 99.

1235. De kluizenaar van Stitswerd (Groningerland) door twee predikheeren vervolgd en levenslang in eenen onderaardschen kerker gevangen, 102, 103.

1236. *Ægidius xoogris* in het Kamerijksche verbrand door de list van eenen priester, 104, 105. (Dezelfde als *Eligius*, 106.)

1238. Ketters in het bisdom Luik, 109, 110.

1241. Talrijke ketters te Antwerpen, 113, 114.

c. 1244. *Hendrik Hukedieu*, vroeger door den inquisiteur Robert vervolgd, in 't bisdom Atrecht, 115, 116.

1247. Ketters te Antwerpen, 118, 119.

c. 1252. *Willem Cornelisz.* (Guilhelmus Cornelius), kanunnik der O. L. Vrouwekerk te Antwerpen, hoofdman van ketters, na zijnen dood op bevel van den bisschop van Kamerijk ontgraven en verbrand, 120, 121.

c. 1256. Vervolgingen tegen de ketters in 't bisdom Kamerijk, 128, 129.

1275. *Mathilde Billarde* te Doornik wegens laster tegen de Moeder Gods tentoongesteld, verbannen en beboet, 139, 140.

1277. *Sigerus* van Brabant en *Bernerus* van Nijvel, beide kanunniken der St-Martenskerk te Luik, als ketters vóór den inquisiteur Simon DuVal gedaagd, 140, 141.

1277? *Beggarden* en andere verdachte lieden strooien ketterijen in 't aartsbisdom Trier, 141, 142.

1279. De kettersche gewoonten heerschen voort onder het volk van Ieperen en omstreken, 142, 143.

---

(1) Zie de *Verbeteringen en Aanvullingen* op stuk n^r^ 94.

1294. Ketters in het bisdom Utrecht, 148-149.

c. 1300. Ketters en duivelskunstenaars te Rijsel en in 't gansche bisdom Doornik, 149.

1301, 1303. Ketters in 't aartsbisdom Reims, 150.

1307. Kettersche *Beggarden* en *Apostels* in 't aartsbisdom Keulen, 150-154.

1309. Rondreizende *Lollarden* in Henegouwen en Brabant, 154.

1310. *Beggarden* en *Apostels* in 't aartsbisdom Trier, 151, 155.

1310. De Begijn *Margaretha Porete* uit Henegouwen te Parijs met hare kettersche schriften verbrand, 155-160.

1311. Ketters in het bisdom Utrecht, 161.

1311. Kettersche *Tempelridders* in de aartsbisdommen Keulen en Trier, 161-163.

1311. *Beggarden* en *Begijnen* in de Duitsche landen, 168, 169.

1319. Ketters in 't bisdom Utrecht, 169, 170.

1322. *Walther*, een Hollander, hoofdman der *Lollarden* en *Fratricellen*, te Keulen gevangen en verbrand, 172, 173.

1326-1329. *Jacob Peyt*, van Winoksbergen, hoofdman der Vlaamsche opstandelingen, na zijnen dood ontgraven en verbrand, op bevel van den bisschop van Terwaan, 181-184.

1335. *Beggarden* en *Zusters* in 't aartsbisdom Keulen, 184, 185.

c. 1336. *Bloemaardine* (*Zuster Hadewijch*, *Hadewijch Bloemaerts*) met talrijke aanhangers te Brussel, 185-187; 272, 276.

1341. Ketters in 't bisdom Doornik, 189.

1349-1350. *Geeselaars* in Vlaanderen, Holland, Brabant, Henegouwen, 't land van Namen en van Luik, te Brugge, Gent, Sluis, Dordrecht, Luik, Tienen, Leuven, Damme, Edingen, Namen, Nieupoort, Eekloo, Kassel, Deinze, Diksmude, Bergen, Oudenaarde, Genappes, Rijsel, Maubeuge, Belle en Valencijn, 190-198.

c. 1350. *Lollarden*, *Cellanen*, *Beggarden* en *Lutezusters* in Vlaanderen, 198. (1)

1353. *Geeselaars* en aanhangers van dezen onder de geestelijken van 't aartsbisdom Keulen, 202, 203.

---

(1) Zie ook de *Verbeteringen en aanvullingen* op de stukken nrs 194-202.

1353. Ketters in 't bisdom Utrecht, 204.
1353. *Beggarden* in de Duitsche landen, 204, 205.
1357. *Beggarden* en *Zusters* in 't aartsbisdom Keulen, 205, 523.
1365. *Beggarden* en *Begijnen* in 't koninkrijk Frankrijk, 205, 206.
1368. *Beggarden* in de Duitsche landen, 206, 207.
1369. *Beggarden*, *Begijnen*, *Zusters*, *Vrijwillige Armen*, *Conventzusters* in de Duitsche landen, 208-222.
1372. *Beggarden* en *Fratricellen*, Wiclef's volgelingen, in de Rijnlanden, Holland en Brabant, 224, 225.
1372. *Beggarden* en *Begijnen* in Holland en Brabant, 225.
1373. *Beggarden* en *Begijnen* in Luxemburg, Limburg, Brabant, gebieden van Trier, Keulen, Luik, enz., 225-228.
1373. Ketters in 't koninkrijk Frankrijk en in de Nederlanden, 228.
1374. Verdachte secten in de aartsbisdommen Keulen en Trier, in Vlaanderen en Brabant, 228-231.
1374. *Dansers* en *Geeselaars* te Aken, Maastricht, Tongeren, Luik, Herstal, enz. tot aan Henegouwen, 231-236.
1376. Kettersche lezingen en predikingen in de Duitsche landen, 236, 237.
c. 1380. De augustijnen van 't klooster te Dordrecht verdacht van ketterij, 240.
c. 1380. *Bartholomaeus* (of *Bertholdus*), augustijn van Dordrecht, heeft veel aanhangers te Kampen en elders, en wordt als ketter te Utrecht veroordeeld, 239-248.
c. 1380. *Gerbrand*, heelmeester te Kampen, waar hij veel aanhangers heeft, te Utrecht door de geestelijke rechtbank veroordeeld, 239, 248.
c. 1380. *Vrije Geesten* in 't bisdom Utrecht, 239, 240, 242.
c. 1380. Kettersche leertouwer in 't bisdom Utrecht, 239.
c. 1380. *Matthaeus* (*Matthaeus Lollaert*, *Meus* of *Mieves*) van Gouda, waar hij veel aanhangers heeft, wordt na zijnen dood ontgraven en te Utrecht verbrand op bevel van den bisschop, 248, 250.
c. 1393. *Gerardinenzusters* door den inquisiteur Eylard Schoneveld te Utrecht verontrust, 251, 252.
1394. Verdachte secten in de Duitsche landen, Vlaanderen en Brabant vervolgd, 253-256.

1396. *Beggarden*, *Lollarden* en *Zusters* in de Duitsche landen opnieuw aan de Inquisitie overgeleverd, 256, 257.

1396. *Simon de Mery* en *le Camus* te Bergen bepredikt, 258.

1400. Ketters krielen in 't aartsbisdom Keulen, enz., 258, 259.

1403. *Maria Ducanech* van Kamerijk, tot herroeping, gevangenschap, bedevaarten, enz. aldaar veroordeeld, maar gaat in beroep vóór den aartsbisschop van Reims, 261-264.

c. 1410. Stoutmoedige overblijfsels van Bloemaardine's secte te Brussel, 266, 267.

1411. *Willem van Hildernissem*, Brusselsche Vrouwenbroeder, en *Ægidius Cantor*, beide leiders van de talrijke secte der *Homines intelligentiae* te Brussel. Willem wordt te Kamerijk tot herroeping, gevangenschap, enz. veroordeeld, 267-279.

1411, 1412. Ketters te Rijsel vervolgd, 279, 280.

1414. Twee minderbroeders en twee leeken te Bergen bepredikt, waarvan de twee monniken verbrand worden, 280.

1416. *Pieter dou Pret*, lakenwerker, te Doornik verbrand, 281.

1417. Drie ketters te Rijsel verbrand, 281, 282.

1418. *Jan van Alkmaar*, Hollander, priester uit het Utrechtsche bisdom, herroept te Constanz op het Algemeen Concilie zijn kettersch schrift, dat verbrand wordt, 297.

1420. *Wattier Quaret* te Doornik levenslang gebannen, 298.

1420-1421. *Mattheus van Ysendike*, zoon van Jan, te Brugge gevangen genomen, 299.

1421. Talrijke ketters te Dowaai en omstreken, waarvan enkelen te Atrecht, Dowaai en Valencijn verbrand; hun hoofdman was van Valencijn; onder hen bevond zich eene uiterst hardnekkige vrouw *Catharina Mamarde*, 299-303.

1423. *Gillis Mersault* te Doornik verbrand, 304.

1426. *Vred. Vredericssoen* te Utrecht wegens godslastering aan de kaak gesteld en voor vijf jaren gebannen, 304, 305.

1427. De voortvluchtige ketterinnen *Bartraet*, *Lisebet vd. Meern*, *Suster Rutger en Suster Jutte* te Utrecht voor vijf jaren gebannen, 306.

1428. *Judas* gezegd *Pelsken* door den Leuvenschen magistraat te Vertrijck opgespoord, 306, 307.

1428. De Bretonsche karmeliet *Thomas Conecte* in Vlaanderen,

Artois, het Kamerijksche en het Doorniksche; later te Rome verbrand, 307-310.

1429. *Jacob de Blaharies* te Doornik verbrand, 310.

1429. *Wathier Le Maieur* gezegd *le Noleur*, *Jan Desgoutières*, *Jan de Menin*, *Bertrand le Marcant* en anderen te Rijsel verbrand, 311, 316.

1430. *Jan Gillebert* en zijne vrouw te Bergen door den inquisiteur vervolgd en bepredikt, 311, 314.

1430. Ketters en ketterinnen in de kasselrijen Rijsel en Orchies, waaronder *Willem Dubos* en *Olivier Deledeulle* te Doornik verbrand, 312.

1430. *Aleaume Polet*, *Thomas Vuemel*, *Pieter du Puch*, *Pieter Estoquiel*, *Nikolaas Gulant*, *Jan Hacoul*, *Piat Morel*, *Jacob de Goutières*, *Mattheus Quedin*, *Jan du Pire*, *Willem Flament*, *Jan de Hellin*, *Hendrik Des Mons*, *Jan Dannetières*, *Pieter le Maire*, *Jan d'Egremont* gezegd *Le Brun*, *Jan Tart*, *Vincent Blahuer*, *Pieter Brassart* en *Jan du Breuch*, allen voortvluchtige ketters van Rijsel en omstreken, in die gewesten opgespoord, 312-314.

1430. De ketterin *Johanna de Mons* hangt zich te Valencijn op vóór 't einde van haar proces, 318.

c. 1430. *Adrienne Faneuse* in 't bisdom Kamerijk ter dood gebracht, 318.

1431. Verdachte *Cellebroeders* en *Vrijwillige Armen* van beider kunne in Duitschland, Brabant en Vlaanderen door paus Eugenius IV tegen de bisschoppen en inquisiteurs onder zijne bescherming genomen, 319-322.

1436. Ketters te Namen, 324.

1441. *Coman Claesz.* te Utrecht verbrand, 324.

1447. *Bertrand Parent*, koordedraaier, te Bergen bepredikt, 325; eenige maanden later als hervallen ketter aldaar verbrand, 325.

1447. *Jacob Charlon* en *Willem De la Motte* te Valencijn wegens ketterij door den inquisiteur vervolgd, 326.

1448. Enkele ketters te Rijsel verbrand, 327.

1448. Twee verdachte minderbroeders te Gent, die om kettersche sermoenen vervolgd worden, 327-329; een van beiden te Doornik veroordeeld, 329.

1450. *Jan Marke*, augustijn te Rijsel, herriep vroeger en bleef te Atrecht gedurende zeven jaren gevangen, 329.

1451. *Jacob Acarin* van Chaussée-Notre-Dame (Henegouwen) wegens lastering tegen Maria te Kamerijk en te Zinnik (Soignies) bepredikt, drie jaren gevangen, enz., 330-333.

1457. *Geeraard Robin*, barbier te Doornik, wegens godslastering gemijterd, aan de kaak gesteld, de tong doorboord, een teen afgekapt en hij zelve tweemaal levenslang gebannen, 336.

1457-1458. *Nikolaas van Naarden*, priester, en *Epo* (Edo), kleermaker, te Haarlem, 337; beide aldaar bepredikt en tot allerlei boetedoening veroordeeld, 337-340.

1458. *Lieven Van der Eecken*, priester, *Lieven de Meyere*, kousmaker, *Jacops*, *Nicasius* en *Lieven Van der Crucen*, gevangene ketters te Gent; de laatste aldaar bepredikt, 337.

1459. De heremijt *Alfons* van Portugal te Rijsel verbrand, 341.

1459. De karmeliet *Hubert Leonardi*, die wegens verdachte stellingen in een sermoen te Valencijn gepredikt door den bisschop van Atrecht vervolgd wordt, 342-345.

1459. *Robinet de Vaux*, heremijt uit Artois, als kettersche Waldenzer te Langres verbrand, 346, 347.

1459-1461. Kettersche secte der *Waldenzen* te Atrecht en omliggende plaatsen, 345-397 en 460-483. — *Denisette Greniere*, lichte vrouw, te Dowaai verbrand; — *Coleta du Gey* gezegd *Lestrevée*, *Johanna Wissemande* gezegd *Printemps Gay*, *Catharina Fourmette* gezegd *la Gringaude*, *Margaretha Briselame* gezegd *la Parquemíniere*, *Johanna Bayarde* gezegd *le Lucque*, *Vergongnon*, *Blancqminette*, alle zeven lichte vrouwen; *Jan Lavite* of *Tannor* (*Tannoye*) gezegd *l'Abbé de peu de sens*, schilder en rederijker; *Jacob Molnier*, kok van den gouverneur van Atrecht; *Colin de Bullencourt*; *Pieter du Carieulx*, rijke burger; *Johanna Dauvergne*, edelvrouw van Neuves-Estinnes; alle twaalf te Atrecht verbrand; — *Jan le Febvre*, sergeant, hangt zich in de gevangenis op; — *Colas de Gavercile*, tot levenslange gevangenzitting veroordeeld; — *Belotte*, lichte vrouw,

bijna verbrand, wordt gebannen en in bedevaart gezonden; — *Jan de Bois; la Franche-Comté*, vrouw van eenen zadelmaker; *Willem le Febvre*, zeer rijk burger en schepen; *Jacob Maupetit*, sergeant; alle vier tot levenslange gevangenschap veroordeeld en later door 't Parlement van Parijs in vrijheid gesteld; — *Hugo Aymery* gezegd *Patrenostre*, barbier, tot twintigjarige gevangenzitting veroordeeld en later door den bisschop in vrijheid gesteld; — *Jan Tacquet*, schepen, tot tienjarige gevangenzitting veroordeeld en later door 't Parlement van Parijs in vrijheid gesteld; — *Colart* gezegd *Payen, heer van Beauffort*, ridder, zeer rijk en aanzienlijk edelman, tot geeseling en zevenjarige gevangenzitting veroordeeld; met geweld uit den kerker verlost en door 't Parlement van Parijs in vrijheid gesteld; — *Jacob d'Athies* voor twee weken gebannen; — *Jacob de Baillœul*; *Egidius de Blancourt*; alle twee als ketters vervolgd en veroordeeld: — *Thomas Foure*, bontwerker; *Henriot*; *Antoon Sacquespée*, rijk burger en schepen; *Jan Josset*, waard van de herberg *La Clef* en schepen; *Jan de Royville*, sergeant; *Marten Cornille*, ontvanger van het graafschap Artois; *Johanna d'Amiens*; *Jacob Gilleman* of *Willeman*, zoon van eenen Atrechtschen kanunnik; *Jan le Febvre*, paardenkoopman; *Hotin Loys*, sergeant; *Jan de Bairy* of *de Vavry*, houtkoopman; *Rogier*, knecht van den heer van Beauffort; alle twaalf vervolgd en later in vrijheid gesteld. — Te zamen acht en dertig gekende vervolgden van de secte der Waldenzen te Atrecht alleen. Anderen te Doornik en elders vervolgd.

1460. *Jennin* van Inchy bepredikt en als hervallen ketter te Kamerijk verbrand, 356, 357.

1460. Enkele *Waldenzen*, waaronder een sergeant des Konings, te Doornik gevangen genomen en later losgelaten, 360, 361.

1460. *Jacob de Gommiel*, Spaansche koopman te Brugge, onplichtig aan ketterij te Doornik verklaard, 361-364. Andere Spanjaarden te Brugge wegens ketterij vervolgd, 361, 363, 364.

1472-1475. Ketters te Nijvel, 443.

1475. *Lodewijk van Peene, Pieter Pyn, Pieter Lenaert* en *Frans Boucaert* te Gent wegens het eten van boter en eieren in den vasten voor den tijd van drie jaren gebannen, 524.

1478. *Amelberge Jacops*, na lange jaren gevangenschap als verdachte, te Gent in vrijheid gesteld, 444.

1478. *Jan*, geestelijke koster van Becelare, die vroeger reeds gebannen was, te Brugge bepredikt, ontwijd en tot levenslange gevangenzitting veroordeeld, 444-446.

1479. De predikheer *Herman van Dortmunden* te Utrecht, te gelijk met eene vrouw, van ketterij verdacht, 447, 448.

1480. *Lodewijk vander Linden* te Gent wegens godslastering drie dagen achtereen gebrandmerkt, aan de kaak gesteld, zijne tong gekort en hij zelve uit Vlaanderen gebannen, 449, 450.

1481. *Pieter Vrancx* te Gent wegens overspel en 't eten van boter in den vasten voor den tijd van tien jaren gebannen, 524, 525.

1482. De minderbroeder *Jan Angeli* predikt te Doornik veertien verdachte stellingen door de godgeleerde Faculteit van Parijs veroordeeld, 450-453.

1484. *Martine*, huisvrouw van Pieter Prijsbier, wegens godslastering te Brugge vijfmaal gebrandmerkt, aan de kaak gesteld, de tong gekort en zes jaren uit Vlaanderen gebannen, 454.

1484. Uitbreiding der ketterij en der tooverij in de Duitsche landen, 455-457.

1484. Een Christusloochenaar te Brugge aan de kaak gesteld en zijne tong doorboord, 457.

1489. *Jacob vanden Bussche* bijgenaamd *Cootkin* en *Lodewijk Hemmins* te Brugge wegens godslastering aan de kaak gesteld, den eerste daarenboven zijne tong doorboord, 457, 458.

1489. Eene vrouw van Jabbeke te Brugge wegens ongeloof tweemaal gemijterd aan de kaak gesteld, 458.

1489. *Cornelis Cools*, een molenaarsknecht, te Brugge wegens godslastering met eenen ijzeren band om den hals aan de kaak gesteld, 458.

1491. *Michiel Minne f^s Jans* te Brugge wegens lastering tegen God en Maria aan de kaak gesteld, de tong doorboord en voor zes jaren uit Vlaanderen gebannen, 459.

1491. Eereherstelling door 't Parlement van Parijs van de veroordeelde *Waldenzen* van Atrecht, 462-483.

1491. *Johanna Potière* tot levenslange gevangenschap en de andere bezetene kloosterzusters van Le Quesnoy tot vier jaren veroordeeld, 483-486.

1498. De minderbroeder *Jean Vitrier* (*Vitrarius*) predikt te Doornik zestien verdachte stellingen, die door de godgeleerde Faculteit van Parijs veroordeeld worden, 490-492.

1500. Een slotmaker, Gentenaar van geboorte, als ketter te Brussel verbrand, 492, 493.

1502. De pasteibakker *Quinten Zouwen* te Leuven, wegens lastering van Maria, tot eene boetedoening, het doorboren zijner tong en eene gevangenschap van een jaar op water en brood veroordeeld, 493.

1502. De ketter *Herman van Rijswijck* te 's Gravenhage tot levenslange gevangenzitting veroordeeld, 494.

1502. Een ketter te Brussel verbrand, 495.

1509-1510. *Gillis Bailly* te Kortrijk wegens godslastering openbaar gekastijd, 497.

1510. De predikheer *Wouter*, wegens kettersche sermoenen vervolgd, herroept te Utrecht, 498.

1510-1512. Vier kettersche vrouwen van de secte der Waldenzen te Bouvignes en Auveloys in het graafschap Namen gevangen en gebannen, 500.

1511-1512. *Jan*, geboortig van Gent, wegens lastering tegen Maria te Brugge gegeeseld en zijne tong doorboord, 500.

1511-1512. *Adriaan Baert* te Brugge, wegens lastering van God en zijne heiligen, de tong doorboord, 501.

1511-1512. *Margaretha le Hallière* als ketterin van de secte der Waldenzen te Bergen gevangen en gebannen, 501.

1512. Meester *Herman van Rijswijck* als hervallen ketter te 's Gravenhage verbrand, 501-503.

1512. *Elisabeth Petersdochter* te Utrecht gedurende meer dan achttien weken gevangen en door de kettermeesters vrijgesproken, 504.

1513. *Michiel Bailge* te Veurne wegens lastering van Maria gekastijd, 504.

1514-1515. *Pieter Danebrouck* te Kortrijk wegens lastering van Maria en van Christus aan de kaak gesteld, gegeeseld, zijne tong doorboord en hij zelf gebannen, 505.

1515. *Joost Vielbeke* gezegd *Wagheman*, *Cornelis van Goerle* gezegd *Schoelcorfken*, *Nikolaas Robaerts* gezegd *Gebrantwijnken* en *Jan van den Velde* gezegd *Buelinck* te Antwerpen tijdelijk gebannen en tot bedevaarten veroordeeld, wegens het eten van vleesch in den vasten, 505, 506.

1515. *Pieter Aerens* te Gent wegens godslastering aan de kaak gesteld, zijne tong doorboord en hij zelf tot eene bedevaart veroordeeld, 510-512.

1512-1517. *Maria le Blancq*, ketterin van de secte der Waldenzen, te Bouvignes gevangen, gepijnigd en verbrand, 512.

1517. *Hendrik van Eemijck* te Leeuwarden wegens godslastering voor honderd jaren en éénen dag gebannen en zijne tong gekort, 512, 513.

1517. *Torreken van der Perre* te Oudenaarde wegens lastering van 't Heilig Sacrament gegeeseld en tot boetedoening in de processie veroordeeld, 514, 515.

1518. *Lauken van Moeseke* te Brussel wegens lastering van het Heilig Sacrament gepijnigd, zijne tong doorboord, hij zelf met het zwaard onthoofd en zijn lijk op een rad gesteld, 515, 516.

1519. *Kathelijne*, huisvrouw van den waard « In de Violierebloeme » Nikolaas Janssens, te Antwerpen wegens lastering van het Heilig Sacrament tijdelijk gebannen en tot eene bedevaart en boetedoening in de processie veroordeeld, 517, 518.

CHRONOLOGISCHE LIJST

VAN

PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITEURS

in de Nederlanden

1232. Pauselijke inquisiteurs der predikheerenorde door paus Gregorius IX aan den hertog van Brabant aanbevolen, 82, 83; en door dezen laatste aan de geestelijke en wereldlijke overheden van zijne landen aanbevolen, 86-87.

1233-1236. *Robert*, predikheer, pauselijke inquisiteur over onderscheidene Fransche bisdommen en geheel Vlaanderen, 90-98, 100-107, 111-113.

1235. Twee predikheeren in Groningerland, 102, 103.

1238. De predikheeren in het bisdom Luik met de kettervervolging gelast, 109-110.

1255. De provinciaal der predikheeren en de gardiaan der minderbroeders van Parijs als pauselijke inquisiteurs in het koninkrijk Frankrijk door paus Alexander IV aangesteld, 125-128.

1258. Het getal der pauselijke inquisiteurs der predikheerenorde in het koninkrijk Frankrijk van twee op zes gebracht, 130.

1266. Vier pauselijke inquisiteurs dier orde in het koninkrijk Frankrijk, 133, 134.

1273. Zes pauselijke inquisiteurs dier orde in Frankrijk, 139.

1277. *Simon Du Val*, predikheer, pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, 140, 141.

1280. Reizende pauselijke inquisiteurs (?) der predikheerenorde in 't hertogdom Brabant, 144.

1288. Pauselijke inquisiteurs der predikheerenorde moeten in zekere steden van het bisdom Luik verblijven, 146, 147.

1290. Zes pauselijke inquisiteurs dier orde in Frankrijk, 148.

Vóór 1310. De inquisiteur van Lotherrijk onderzoekt met den bisschop van Kamerijk eene Henegouwsche ketterin, 158, 159.

1310. *Willem van Parijs*, predikheer, pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, 155-160.

1323. *Jan van Aalst*, pastoor van Moortzele, kapelaan van den bisschop van Kamerijk, door hem met de dekens van Ste-Gudula te Brussel en van O. L. Vrouwe te Antwerpen in een inquisitoriaal geding aangesteld, 173-175.

1328. *Raymundus de Pinoliis*, kanunnik, en *Jan* gezegd *Cordiele*, officiaal van Doornik, door den bisschop dier stad in een inquisitoriaal geding aangesteld, 178-181.

1335. Een pauselijke inquisiteur der predikheerenorde, die tegen de ketters in 't aartsbisdom Keulen te zacht handelt, 184, 185.

1348-1353. *Jan Schandelant* (Schadelant, Scadland), predikheer, pauselijke inquisiteur in de Duitsche landen, 204, 205, 522, 523.

1368-1369. *Lodewijk de Caliga*, predikheer, pauselijke inquisiteur in de Duitsche landen, 206, 207, 214-221.

1369-1371. *Walther Kerling* (Kerlinger of Herlinger), predikheer, pauselijke inquisiteur in de Duitsche landen, 202, 208-222.

1372. Een pauselijke inquisiteur voor het aartsbisdom Keulen, en een voor het aartsbisdom Utrecht, 222-224.

1373. *Jan de Boland*, predikheer, pauselijke inquisiteur in de bisdommen Trier, Keulen en Luik, 225-228.

Vóór 1376. *Herman Hetstede*, predikheer, pauselijke inquisiteur in de Duitsche landen, 202.

c. 1376. *Hendrik Halberti*, predikheer, pauselijke inquisiteur in de Duitsche landen, 202.

1395. Een pauselijke inquisiteur in het aartsbisdom Keulen, en een in 't bisdom Utrecht, 256.

1396. *Hugo de Tolvis*, hulpbisschop van Kamerijk, handelt als commissaris van den bisschop te Bergen, 258.

1400. Een pauselijke inquisiteur in het aartsbisdom Keulen, 258, 259.

in samenwerking met den inquisiteur Jan de l'Abbaye, 330.

1453. De predikheer *Roland le Cosic*, pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, 334, 335.

1453. *Antoon Laeeman*, waarschijnlijk inquisiteur, sterft te Leuven, 335, 336.

1458. Predikheer van Groningen, inquisiteur te Haarlem, in samenwerking met de commissarissen van den bisschop van Utrecht, den wijbisschop *Judocus Borre* en meester *Dirk*, vice-cureit van Haarlem, 337-340.

1459-1461. De predikheer *Pieter Le Broussart*, vicaris in 't bisdom Atrecht van Roland le Cosic, pauselijken inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, te Atrecht werkzaam tegen de Waldenzen, in samenwerking met de vicarissen-generaal en den deken *Jacob Dubois*, 345-397.

1460. De predikheer *Victor Clementis*, vicaris van den pauselijken inquisiteur in 't koninkrijk Frankrijk, te Doornik in samenwerking met de vicarissen-generaal van den bisschop, 361, 362.

1460. De Kamerijksche deken *Gillis Carlier* (Carlerius), de Kamerijksche officiaal *Gregorius Nicolle* (Nicolaï) met de twee Atrechtsche vicarissen-generaal *Pieter du Hamel* en *Jan Thieubauld* door paus Pius II uitsluitend met de vervolgingen tegen de Waldenzen van Atrecht gelast, 376-378.

1460. Een predikheer, inquisiteur van Doornik, te Atrecht, 373, 374, 377.

1460. Een predikheer, inquisiteur van Kamerijk, te Atrecht, 379, 380.

1461. Een predikheer, inquisiteur van Parijs, te Atrecht, 379, 380.

1462. De predikheer *Roland le Cosic*, algemeene pauselijke inquisiteur in Frankrijk, 397, 398.

1464. Inquisiteur te Bergen, 409.

1465. De predikheer *Nikolaas Jacquier*, inquisiteur te Rijsel, 411.

1465. Broeder *Jan le Fel* handelt tegen de ketters van Rijsel, 412.

1471. De predikheer *Roland le Cosic*, pauselijke inquisiteur in het gansche koninkrijk Frankrijk, over verdachte stellingen te Leuven, 423.

1471. De predikheer *Jan de Bomal*, pauselijke inquisiteur, door de Hoogeschool van Leuven erkend, 423, 424.

Vóór Nov. 1472. Inquisiteur te Atrecht, 431, 432.

Vóór Nov. 1472. Inquisiteur in 't bisdom Kamerijk, 432, 433, 434, 439, 440.

1472-1475. De karmeliet *Hubert Leonard*, inquisiteur in het bisdom Luik, tegen ketters van Nijvel, 443.

1478. De predikheer *Eustacius Leeuwercke*, algemeene inquisiteur te Brugge, in samenwerking met de commissarissen van den bisschop van Doornik, 444-446.

1479. De inquisiteur *Jan van Oudaen* te Utrecht, 447.

1479. De pauselijke inquisiteur *Jacob Sprenger* in aantocht naar de Nederlanden, 448, 449.

1479. De predikheer *Jan de Angulo (Du Coin)*, inquisiteur te Rijsel, 449, 452.

1482. Zekere Utrechtsche geestelijken geven zich voor inquisiteurs uit, 453.

1483. De inquisiteur *Jacob Sprenger* vertoeft te 's Hertogenbosch, 454.

1484. De predikheeren *Hendrik Institoris* en *Jacob Sprenger*, vroeger reeds tot pauselijke inquisiteurs in de Duitsche landen aangesteld, met nieuwe machten voorzien, 455-457.

1485. De inquisiteur *Eustacius Leeuwercke* sterft te Brugge, 445.

1491. De predikheeren *Nikolaas Gonor* en *Jan Sarrasin*, waarschijnlijk inquisiteurs, te Le Quesnoy en Kamerijk, in samenwerking met den bisschop van Kamerijk en zijnen deken *Gillis Nettelet*, 483-486.

1491. *Robert Briçonnet*, abt van St Vaast en inquisiteur, te Atrecht, 487.

1492. De predikheer *Adriaan de Mil* sterft te Brugge als inquisiteur, 487.

1493. De predikheer *Michiel François*, inquisiteur in 't bisdom Kamerijk en over de geheele Nederlanden, 487.

1494. De predikheer *Jan Cosard*, pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, 488.

1495. De inquisiteur *Jacob Sprenger* sterft te Leuven, 489.

1495. De predikheer *Jan van Ommaten* als inquisiteur te Utrecht of te Zutfen, 489.

1497. De predikheer *Jan Brehali*, pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, 489.

15e eeuw. De predikheer *Nikolaas Rollin*, inquisiteur te Rijsel, 492.

1502. De inquisiteur *Jan van Ommaten* te 's Gravenhage, 494.

1505. De predikheer *Ægidius van Holland*, pauselijke inquisiteur over het bisdom Luik, 495.

1505. De predikheer *Nikolaas Venne* sterft te Brugge als inquisiteur, 495, 496.

1505-1526. De predikheeren *Sebastiaan de Witte*, *Jan Hellinck* en *Andries Caulis*, inquisiteurs te Brugge, 496.

1508. De predikheer *Jan Vasseur* sterft als inquisiteur te St-Omaars, 497.

1510. De predikheer *Jacob van Hoogstraten*, o. a. inquisiteur in het aartsbisdom Keulen, 498, 499.

1512. De predikheer *Jacob van Hoogstraten* als inquisiteur te 's Gravenhage, in samenwerking met *Jacob Ruysch*, deken der Hofkapel en commissaris van den bisschop van Utrecht, 501-503.

1512. De predikheer *Andreas Hugo* van Delft, inquisiteur te 's Gravenhage, 503.

1512. De inquisiteur *Olyslagher* met andere kettermeesters te Utrecht, 504.

1514. De predikheer *Ægidius Charondelli* door paus Leo X als inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk aangesteld, 505.

1515. De predikheer *Daniel Alaert* sterft te Gent als inquisiteur, 508.

1518. De predikheer *Raymond Gosin* door paus Leo X als inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk aangesteld, 515.

1519. De predikheer *Jan de Colle* (Vanden Heuvel?) sterft als inquisiteur te 's Hertogenbosch, 518.

VERZAMELING VAN STUKKEN

BETREFFENDE

DE PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE

INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

1.

1025, Januari, Atrecht. Brief van Gerardus, bisschop van Kamerijk en van Atrecht, aan R(eginaldus, bisschop van Luik), over de ketters van dit laatste bisdom. — Gerardus drukt zijne verbazing uit, dat zijn Luiksche collega eenige ketters, welke hij bij hem aangeklaagd had, ongedeerd uit zijn bisdom heeft laten vertrekken. Gerardus zegt, dat hij ook alzulke ketters in zijne kerkelijke provincie heeft onderzocht over hunne dolingen aangaande het doopsel, het lichaam en het bloed des Heeren, de penitentie, het huwelijk, enz., zooals blijkt uit een schrift, dat hij aan Reginaldus tegelijk met dezen brief zendt (1).

R. nomine, dignitate et praerogativa meritorum episcopo, Gerardus nullius meriti coepiscopus quidquid ad beatam vitam praestantius.

Cum nobile ingenium et prudentiam vestram considero, non adeo demiror potuisse nefarios homines erroris spiritu magicatos in aliquam pravi dogmatis conspirasse dementiam ; sed ad inquisitionem vestram qualiter dissimulare potuerint, ut vos fallerent, vehementer stupeo. Nam quosdam, ut ipse scitis, hujusmodi homines in finibus vestris cohabitasse, sicut veris indiciis comprobavimus, retulimus charitati vestrae.

Quos, quia terrore supplicii speciem religionis mentiebantur, indemnatos velut innoxios abire permisistis. Quod quidem in illis efficacior ad subvertendos simplices causa exstitit; simplicibus autem scrupulum, ne non audiendos aestimarent, injecit, quos vero examine discussos audirent, nec causam puniendi inventam. Verum illi quoque, qui missi ab eis ad seductionem hujusmodi ad nos devenerant, comprehensi multa dissimulatione renitebant; adeo ut nullis suppliciis possent cogi ad confessionem; donec per eos ipsos, quos jam pene eodem sui erroris maleficio imbuerunt, convicti, tandem suae sectae disciplinam partim

---

(1) Zie het volgende stuk.

nobis exposuerunt. Et post aliqua quae se tenere ex evangelica et apostolica doctrina mentiebantur, dicebant baptismatis mysterium et Dominici corporis et sanguinis sacramentum nullum esse; et idcirco rejiciendum, nisi simulationis causa non intrare (*lees wellicht:* ministraretur); poenitentiam nihil ad salutem proficere; conjugatos nequaquam ad regnum pertinere; et coetera quae hujus libelli sequentia indicant. Quod ideo vobis remandamus, ne simulatam religionem eorum aut composita verba audire debeatis.

d'Achery, *Spicilegium*, deel I, blz. 607, die met veel waarschijnlijkheid vermoedt, dat de brief aan den Luikschen bisschop Reginaldus werd geschreven. — Mansi, *Sacrorum conciliorum collectio*, deel XIX, blz. 423. — Over bisschop Gerardus, zie Alph. Wauters, *Gérard dit de Florennes*, in de *Biographie nationale*, deel VII, blz. 623-629.

2.

1025, Januari, Atrecht. Verslag van Gerardus, bisschop van Kamerijk en Atrecht, gezonden aan R(eginaldus, bisschop van Luik), over het onderzoek te Atrecht door hem ingesteld naar de kettersche leerstelsels van sommige verdachte personen uit Italië herkomstig. — Te Atrecht verneemt bisschop Gerardus, dat zij aldaar hunne dolingen verkondigen; hij voorkomt hunne vlucht en laat ze gevangen nemen, terwijl hij den klerken en geestelijken het vasten oplegt om de bekeering der ketters van God te verkrijgen. Den derden dag daarna opent hij de Synode en ondervraagt de ketters in de tegenwoordigheid der gansche geestelijkheid. Alsdan volgt een twistgeding tusschen den bisschop en de ketters over hunne stelsels. Deze laatsten verwerpen enkele dogma's der Roomsche Kerk en willen alleen hooren van verzaking aan de wereld, onthouding van vleeschelijke wellust, handenarbeid om in de levensbehoeften te voorzien, liefde jegens den evennaaste. De bisschop wederlegt hunne dolingen breedvoerig en met aanhaling van allerlei teksten uit den Bijbel, uit de kerkvaders, enz.; dit alles wordt hier in den vorm eener lange redevoering medegedeeld, handelende over het doopsel, het lichaam en het bloed des Heeren, de heilige Kerk, het altaar, den wierook, het priesterschap, de kerkhoven, de biecht, het huwelijk, de muziek in de kerkelijke diensten, de vereering van het heilig kruis, het kruisbeeld, enz. Aan het einde dezer bisschoppelijke rede was de avond schier gevallen; maar de ketters bekenden hunne dwalingen, overwonnen door de kracht dier bewijsredens. Daarop werden

hunne leerstelsels door eene Latijnsche verklaring der Synode plechtig veroordeeld, welke verklaring door eenen tolk in de volkstaal werd overgebracht ten behoeve der ketters, waarop deze ten bewijze hunner onderwerping het stuk met een kruis onderteekenden en op vrije voeten werden gesteld na den bisschoppelijken zegen te hebben ontvangen.

Anno Dominicae incarnationis M.XXV. indictione VIII., domno Gerardo ecclesiam Kamaracensis seu Attrebatensis urbis regente, quodam annuae observationis more contigit, ut Dominici Natalis et Apparitionis diebus in sede Camaraci solemni cursu expletis, idem praesul per aliquot dies stationem in sede Attrebatensi facere deberet. Ubi cum de ecclesiasticis functionibus satis pro oportunitate temporis tractaret, relatum est ei, quosdam ab Italiae finibus viros eo loci advenisse, qui quamdam novae haereseos sectam introducentes evangelicae atque apostolicae sanctionis disciplinam pervertere tentabant, et quamdam justitiam praeferentes, hac sola purificari homines asserebant, nullumque in sancta ecclesia aliud esse sacramentum, per quod ad salutem pervenire potuissent. His auditis, domnus episcopus perquiri homines jubet et inventos sibi praesentari. Qui audita inquisitionis causa fugam occulte parabant, sed praeventi a quaestoribus trahuntur ad praesentiam episcopi. Qui in aliis causis definiendis tunc plurimum occupatus, pauca ad tempus de fide illorum sciscitatus est, sentiensque eos quodam pravi dogmatis errore teneri, recludi in custodiam jubet usque in diem tertium; et die sequenti clericis et monachis indicit jejunium, ut eos divina gratia catholicae fidei perceptione resipisci donaret.

Tertia vero die, quae dominica habebatur, segmentatus episcopus cum suis archidiaconis, paratis crucibus et textis evangelicis, circumfusa totius cleri et populi multitudine, Synodum celebraturus in ecclesia beatae Mariae progreditur, impositaque antiphona *Exsurgat Deus*, totum psalmi hujus cursum expleverunt. Denique residente episcopo in consistorio suo et utrimque abbatibus, religiosis atque archidiaconis, cœterisque secundum ordinationis suae gradum discumbentibus, homines e custodia educti in medium introducuntur. Et in primo quidem episcopus super his generaliter verbum fecit ad populum. Deinde conversus ad istos : « Quaenam est, inquit, doctrina vestra, lex atque cultura, quisve auctor est disciplinae vestrae ? » At illi referunt, se esse auditores Gundulfi cujusdam ab Italiae partibus viri, et ab eo evangelicis mandatis et apostolicis informatos, nullamque praeter hanc scripturam se recipere, sed hanc opere et verbo tenere.

Verum quia ad noticiam episcopi pervenerat, illos sacri baptismatis mysterium penitus abhorrere, Dominici sanguinis et corporis sacramentum respuere, negare lapsis poenitentiam post professionem proficere, ecclesiam annullare, legitima connubia execrari, nullum in sanctis confessoribus donum virtutis spectare, praeter apostolos et martyres neminem debere venerari.

Illos episcopus super hujusmodi interrogans : « Quomodo, inquit, consequens est vos evangelica et apostolica instituta tenere, et contraria istis praedicare ? Narrat namque textus evangelicus, quia, princeps Judaeorum Nicodemus dum ex signis et miraculis Jesum a Deo venisse confiteretur, continuo Dominus respondit, neminem hoc solo confessionis munere regnum coelorum posse

mereri, nisi renatus foret ex aqua et spiritu. Quod quidem regenerationis nupterium vos aut pleniter recipere aut evangelicis verbis contraire necesse est, cum constet vere haec Jesum dixisse. »

Ad haec illi dederunt hujusmodi responsum : « Lex et disciplina nostra, quam a magistro accepimus, nec evangelicis decretis nec apostolicis sanctionibus contraire videbitur, si quis eam diligenter velit intueri. Haec namque hujusmodi est: mundum relinquere, carnem a concupiscentiis fraenare, de laboribus manuum suarum victum parare, nulli laesionem quaerere, charitatem cunctis quos zelus hujus nostri propositi teneat, exhibere. Servata igitur hac justitia, nullum opus esse baptismi; praevaricata vero ista, baptismum ad nullam proficere salutem. Haec est nostrae justificationis summa, ad quam nihil est quod baptismi usus superaddere possit, cum omnis apostolica et evangelica institutio hujusmodi fine claudatur. Si quis autem in baptismate aliquod dicat latere sacramentum, hoc tribus ex causis evacuatur. Una, quia vita reproba ministrorum baptizandis nullum potest praebere salutis remedium. Altera, quia quidquid vitiorum in fonte renuntiatur, postmodum in vita repetitur. Tertia, quia ad parvulum non volentem neque currentem, fidei nescium suaeque salutis atque utilitatis ignarum, in quem nulla regenerationis petitio, nulla fidei potest inesse confessio, aliena voluntas, aliena fides, aliena confessio, nequaquam pertinere videtur. » Quibus e contra episcopus ait:

(Hierop volgt dan de omstandige rede van den bisschop, handelende over de volgende punten : *De baptismo*, *De corporis et sanguinis Domini*, *De Sancta Ecclesia*, *quae est domus Dei*, *De sacro altari*, *De thymiamate*, *De signis*, *De sacris ordinibus*, *De sepultura*, *De poenitentia*, *Quod poenitentia post mortem prosit*, *De connubiis*, *De confessoribus*, *De psallendi officio*, *De venerationi Dominicae crucis*, *De imagine Salvatoris in cruce*, *De ordinibus ecclesiastici regiminis*, *De eorum* (*haereticorum*) *falsa justitia*).

Jam dies ad occasum declivior erat, et domnus episcopus his qui audiendi gratia convenerant, circumstantibus ait: « Fuerant satis, fratres, quae de his nos oportuerat ad confirmandam fidem vestram enuntiare, sed ne vos plus onere verborum gravemus, sufficiant ista. Hoc tantum servate fidei vestrae intemeratum signaculum, recolentes hoc quod Paulus apostolus praedixerat, quia in novissimis diebus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum in hypocrisi loquentium, et cauteriatam habentium conscientiam suam, prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus. »

Verum talibus dictis domni episcopi, hi qui paulo ante sibi videbantur insuperabiles verbo nec ullo verbi genere posse constringi, verborum gravitate et manifesta Dei virtute ita obstupefacta steterunt, ac si nunquam ullum sermonem didicissent contradicendi, mutique ad omnia hoc solum potuerunt respondere, ita sibi videri nec alio Christianae salutis summam posse consistere quam in his quae in praesentia episcopus enarrasset. Ad quos episcopus: « Si haec, inquit, ita esse creditis, deponentes tantae perfidiam incredulitatis nobiscum hanc haeresim cum suis auctoribus, nisi resipuerint, damnantes excom-

municate. » Tunc episcopus et omnes qui aderant abbates atque archidiaconi clerusque omnis simul favente populo ita incipiunt: « Hanc haeresim, quae hodie contra veram et catholicam ecclesiam conspirasse inventa est, quae videlicet baptismum ad abluendam originalis culpae maculam et actualia delicta nihil profuturum contendit; et per poenitentiam peccata nequaquam posse relaxari profitetur; et quae sanctam Dei ecclesiam et sacrosanctum altare atque Dominici corporis et sanguinis sacramentum nihil esse aliud nisi quod corporeis oculis intuetur, et hoc tamquam vile negotium respicit; et quae legitima connubia devitat: hanc et omnes qui eam affirmant, damnamus et anathematizamus. Profitemur enim secundum fidem evangelicam et traditionem apostolicam, nullum posse salvari nisi per aquam regenerationis, ut ipse Dominus ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei.* Peccata vero quae post baptismum suadente diabolo et propria voluntate contrahunt homines, confitemur per poenitentiam non solum relaxari, verum ipsam divinam gratiam posse promereri, cum per eam videamus peccatricem Mariam mundatam, Zachaeum justificatum, Petrum post lapsum relevatum, latronem intra paradisum receptum.

« Credimus autem sanctam ecclesiam communem omnium fidelium matrem nullumque ad eam quae in coelis est, posse pervenire, nisi per hanc quae in terris est, acquisitus fuerit. Sacramentum autem Dominici sanguinis et corporis hoc a Deo confitemur esse pignus nostrae redemptionis et salutis, de quo Dominus ait: *Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Et iterum: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Quod corpus et sanguinem, secundum quod ipse ait: *Accipite et manducate ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum*; et: *Bibite ex hoc omnes, hic est enim calix sanguinis mei;* indubitanter profitemur eamdem esse carnem, quae ex virgine nata, in cruce passa, de sepulcro levata, super coelos exaltata, sedet in paternae majestatis gloria. Hoc qui audit incredulus, huic nec Christus natus nec passus nec sepultus est nec cum Christo partem beatae resurrectionis obtinebit. Quod mysterium non alias potest sanctificari nisi super sacrosanctum altare, quod de terra sibi Dominus per Moysen instituit fieri. Connubia autem quibus concessa sunt, Dominus et discipuli ejus doctorque gentium et licentiam dedit et legitima servare instituit, etc. Si quis autem contra hanc catholicam institutionem senserit, sortem inter fideles habere non poterit. »

Verum quia illi qui paulo [ante] haeretica infidelitate tenebantur, haec quae latina oratione dicebantur, non satis intelligere poterant, audita per interpretem vulgarem excommunicationis [sententia] expositaque sacrae fidei professione, pari voto se et quod damnatum fuerat, [abjurare], et quod a fidelibus creditum fuerat, credere se professi sunt. Sed ad confirmandum suae fidei testamentum unusquisque eorum in modum crucis hujusmodi † quemdam characterem conscripsit, ut hoc illis signum in extremo judicio, si fidem hanc servarent, repraesentaretur ad salutem; si autem praevaricarentur eam, fieret eis in confusionem.

Sic itaque omnes Deo gratias in commune reddentes et a domno episcopo benedictionis munere donati redierunt feliciter in sua.

d'Achery, *Spicilegium*, deel I, blz. 607-608 en 624. — Zie Schmidt, *Histoire des Cathares*, deel I, blz. 35-37.

3.

Omstreeks 1048, Luik. Brief van Wazo, prins-bisschop van Luik († 1048), aan den bisschop van Châlons, die hem geraadpleegd had over het gedrag dat hij aannemen moest tegenover de ketters van zijn bisdom. — Na eerst vastgesteld te hebben dat de leerstelsels dezer laatsten door de Kerk veroordeeld zijn, vermaant hij nochtans zijnen Franschen ambtsbroeder tot groote zachtheid en wijst hem op 't voorbeeld van Christus zelven, die niet wil dat men het onkruid uittrekke uit vrees dat men ook te gelijk de goede tarwe losrukken zou. De ketter, die heden onkruid is, kan zich morgen bekeeren en goede tarwe worden. God begeert den dood des zondaars niet. Laat ons daarom het wereldlijk zwaard niet gebruiken om degenen te dooden aan wie de Schepper den tijd wil laten om zich van den duivel af te keeren. De bisschoppen zijn niet gekomen om te dooden, maar om levend te maken. Intusschen moet den geloovigen bevolen worden, dat zij zich van de ketters geheel en al afzonderen; want alwie pek aanraakt, krijgt zwarte vingers.

De quibus scripsistis, eorum quidem manifestus est error, antiquitus a sanctis patribus ventilatus et luculentissimis eorum sententiis confutatus. Nam, ut omittamus insanissimas quibus de Spiritu Sancto sibi mentiuntur blasphemias, accipiat dilectio vestra, quantis se inoportunitatibus rerum sese ipsi implicare studeant, male intellecto Domini praecepto, quo in vetere lege dicitur : « Ne occidas ». In quo nisi solam hominis occisionem prohibitam esse intellexerint, simili modo usum eorum, quibus se licite vesci existimant, qualia sunt frumentum, legumina et vinum, sibi videant interdictum ; quae ut essent, ex creditis terrae seminibus sua vivendi specie coaluerunt, et nisi iam viriditatis suae vita interfecta, humani usibus servire nequiverunt. Praetermissis secularium scriptis, huius rei testis est psalmista dicens : « Et occidit in grandine vineas eorum ». Itemque apostolus : « Insipiens tu, quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur ». Ipsa quoque veritas : « Nisi, inquit, granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet ». Restat igitur ut necessario fateantur vixisse, quae accidentibus ex causis constat posse mortificari. Eligant ergo quod voluerint, aut more catholicorum de solo homine scriptum esse credant : « Non occides », et nobiscum mactandarum pecudum copia licite utantur, aut si hanc sibi negari contenderint, nos quoque ex ipsa erroris sui sententia, panis, leguminum et caeterorum hujusmodi eis usum inficiabimur, quoniam ea, nisi suo modo interficerentur, nullo modo humanis erroribus aptarentur. Haec licet christiana abhorreat religio et cum arrianae haereseos dampnet sacrilegio, tamen imitata Salvatorem suum, qui mitis et humilis corde non venit clamare neque contendere, sed potius obprobria, stupra, alapas, postremo crucis mortem subire, iubetur interim tales quodammodo tollerare, quia, ut ait beatus Gregorius, nequaquam innocentiam

obtinebit Abel, quem Caïn malicia non exercuit, nec uva nisi calcibus tusa in vini saporem liquatur. Ut autem in promtu sit, quid de talibus velit fieri misericors et miserator Dominus, qui peccantes non statim iudicat, sed ad poenitentiam equanimiter expectat, audiamus quid in evangelio suo exponendo parabolam tritici et zizaniorum agri discipulos immo in illis non dignatus est docere: « Homo, inquiens, qui seminavit bonum semen in agro suo, est filius hominis; bonum semen, hi filii sunt regni, ager autem mundus. Inimicus homo qui superseminavit zizania, est diabolus; zizania autem hi filii sunt nequam; messis vero consummatio seculi est, messores autem angeli sunt. » Quid autem per servos primo apparentia zizania vellicare volentes nisi praedicatorum ordo signatur? Qui dum bonos a malis seorsum sese in sancta ecclesia desiderant, quasi de bona tritici segete zizania eradicare querunt? Sed sub magna discretionis censura pater familias ille prona eorum coercet studia: « Nollite, inquiens, ne forte colligentes zizania eradicetis simul et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania et alligate ea per fasciculos ad comburendum; triticum autem congregate in horreum meum. » Quid his verbis nisi pacientiam suam Dominus ostendit, quam praedicatores suos erga errantes proximos exibere desiderat, maxime cum hi qui hodie zizania sunt, possibile sit cras converti et esse triticum?

Ad horum profecto servorum vos pertinere numerum, ardens in pectore vestro pro animabus diabolica fraude deceptis spiritualis zeli fervor indicat, quo ne a malis boni corrumpantur, iuditii sarculo triticeam segetem zizaniis purgare queritis. Quod tamen ne a vobis immature, ne ante tempus fieri debeat, divinae potius est oboediendum sententiae, ne dum iusticiam in puniendis praevaricatoribus non exercere putamus, impietate specie severitatis velata, ei praeiudicium faciamus, qui non vult mortem peccatorum nec laetatur in perditione moriencium, sed per pacientiam et longanimitatem suam novit peccatores ad poenitentiam reducere. Cesset ergo iudicium pulveris, audita sentencia conditoris, nec eos queramus per secularis potentiae gladium huic vitae subtrahere, quibus vult idem creator et redemptor Deus sicut novit parcere, ut resipiscant a diaboli laqueis quibus capti tenentur, ad ipsius voluntatem. Sic, sic nimirum tales ultimae illius patris familias messi a nobis convenit reservari, quidque messores suos de his facere iubeat, sicut et de nobismet ipsis cum timore et tremore oportet expectari, quia horum quoslibet, quos mundi huius ager zizania habet, messis illa forsitan triticum inveniet, et quos in via Domini adversarios nunc habemus, possibile omnipotenti Deo est in illa coelesti patria nobis facere etiam superiores. Certe legimus Saulum magis omnibus sevientem beati protomartyris Stephani lapidatoribus interfuisse, et quem hic habuit persecutorem, utpote martir apostolum, illic se gaudet habere priorem. Interim nichilominus meminisse debemus, quod nos, qui episcopi dicimur, gladium in ordinatione quod est secularis potentiae non accipimus, ideoque non ad mortificandum sed pocius ad vivificandum auctore Deo inungimur. Est tamen aliud quod sollicite de praedictis agendum est scismaticis, quod et vos nequaquam ignoratis, ut ipsi eisque communicantes catholica communione priventur, caeterisque omnibus publice denuncietur, ut secundum propheticam ammonitionem exeant de medio eorum et immundissimam eorum sectam ne tetigerint, quoniam qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.

Anselmi Gesta episcoporum Leodiensium, bij Pertz, *Monumenta Scriptores*, deel VII, blz. 227-228. — Zie Schmidt, *Histoire des Cathares*, deel I, blz. 34-35.

Deze prachtige brief van bisschop Wazo bewijst, dat de leer der bloedige kettervervolging ten onzent in de 11e eeuw nog niet algemeen in de Kerk had gezegevierd. De tijdgenoot en kanunnik Anselmus, die dit stuk in zijne kronijk inlascht, bespreekt te dier gelegenheid het vraagstuk van het dooden der ketters en besluit aldus : « Haec dicimus, non quia errorem hereticorum tutare velimus, sed quia hoc in divinis legibus nusquam sanccitum non approbare monstremus. » (Aldaar, blz. 229.)

4.

1049, October 3 en 5, Reims. Uittreksel uit de *Acta* van het Concilie van Reims, door paus Leo IX gehouden, over het vervolgen der ketterij. — Op den eersten dag van het Concilie spreekt de kardinaal-diaken Pieter over de misbruiken der Kerk en der leeken, onder anderen ook over de talrijke ketters onzer gewesten. Op den derden dag slaat de Paus ze met al hunne aanhangers in den kerkelijken ban.

Acta diei primae. Quibus [episcopis et abbatibus] ita residentibus ex praecepto domni papae surrexit Petrus sanctae Romanae ecclesiae diaconus, expedito sermone proponens de quibus in eadem synodo sermo esset habendus : de multis videlicet illicitis, quae contra canonum instituta in Gallicis finibus exercebantur, id est, de simoniaca haeresi, de ministeriis ecclesiasticis et altaribus, quae a laïcis tenebantur, de pravis consuetudinibus, quae ab eis in atriis ecclesiarum accipiebantur, de incestis conjugiis et eis qui legitimas relinquentes uxores adulterinis iterum nuptiis implicabantur, de monachis et clericis a sancto proposito recedentibus, item de clericis mundiali militiae studentibus, de rapinis pauperumque injustis captionibus, de sodomitico vitio et quibusdam haeresibus, quae in eisdem pullulaverant partibus.....

Acta diei tertiae..... Et quia novi haeretici in Gallicanis partibus emerserant, eos [domnus papa] excommunicavit, illis additis qui ab eis aliquod munus vel servitium acciperent aut quodlibet defensionis patrocinium illis impenderent.

Mansi, deel XIX, blz. 737 en 742. (Jaffé, *Regesta pontificum*, deel I, blz. 532, nr 4176, waar eene ontleding der verhandelde zaken gegeven, maar de ketterij vergeten wordt).

5.

Omstreeks 1050, Luik. Brief van Theoduinus, prins-bisschop van Luik, aan Hendrik I, koning van Frankrijk, over hetgeen er te doen valt tegen de ketterijen van den bisschop Bruno van

Angers en Berengarius, scholaster van Tours. — Theoduinus zegt vernomen te hebben, dat Bruno, bisschop van Angers, en Berengarius de oude kettersche dolingen over het lichaam des Heeren, het huwelijk en het doopsel der kinderen hebben vernieuwd. Hij looft den koning voor den iever, dien hij tegen hen aan den dag legt door het bijeenroepen van een Concilie te Parijs. Mochten de plichtigen zonder uitstel de welverdiende straf ondergaan! Maar als bisschop kan Bruno alleen door den paus veroordeeld worden, en ondertusschen vragen zij om hunne dolingen in het Concilie te mogen blootleggen. Dit moet hun verboden worden totdat de paus volmacht heeft gezonden om hen te vonnissen. Anders zal te veel schandaal verwekt worden, daar zij intusschentijd ongedeerd zullen blijven. Het eenig doel van 't Concilie moet zijn over hunne lijfstraf te beraadslagen en hen als ketters te behandelen, daar al hunne dolingen sedert lang door de Kerk en de kerkvaders veroordeeld zijn. Daarom zou de koning in dien zin met de bisschoppen, met den keizer en met den paus moeten onderzoeken welke straf de ketters zullen ondergaan, daar alle handen zich moeten keeren tegen degenen, die hunne handen tegen allen keeren.

Gloriossissimo et invictissimo regi Francorum Henrico Deoduinus Leodicensis antistes, temporalis regni gubernationem ita moderari, ut in aeternum cum sanctis ab omnipotenti Deo merito debeat coronari.

Fama supremos Galliae fines praetergressa totam Germaniam pervasit jamque omnium nostrum replevit aures, qualiter Bruno Andevagensis episcopus, item Berengarius Turonensis, antiquas haereses modernis temporibus introducendo, astruant corpus Domini non tam corpus esse quam umbram et figuram corporis Domini, legitima conjugia destruant, et quantum in ipsis est, baptismum parvulorum evertant. Quos ad revicendum et publice confutandum eo zelo eoque fervore, quo erga sanctam ecclesiam divina inspiratione plurimum semper ardetis, aiunt vos Concilium convocasse (1), uti tandem illud totius nobilissimi regni vestri, heu nimis turpe opprobrium de medio auferatis et in aeternum, si fieri potest, ab ipsa omnium homimum memoria deleatis. O pia voluntas et vere rege dignissima! Quae utinam effectum habere posset, ut in tanto sacrilegio convictos (quod certe facillimum est) absque ulla dilatione debita ultio consequeretur.

Sed desperamus id fieri posse, cum Bruno exsistat episcopus; episcopum autem non oporteat damnationis subire sententiam praeter apostolicam auctoritatem. Igitur omnes quicumque sumus filii matris ecclesiae in maximo

---

(1) Te Parijs, den 16^n October 1050 geopend.

dolore positi sumus. Nam plurimum veremur, si illis miserrimis et perditissimis viris audientia sancti Concilii (sicut ipsi de poena securi postulant) permittatur, cum de tanta praesumptione revictos puniri minime concedetur, gravissima scandala in omnium fidelium populo generari. Certe quos videbunt impunitos et nequaquam a sui gradus honore dejectos, eosdem putabunt ab omni Concilio aut vinci non potuisse aut justificatos esse, eruntque (ut ita dicam) novissima pejora prioribus.

Ergo majestatem tuam omnes exoratam vellemus, ut interim illorum impiam, sacrilegam et nefariam assertionem audire contemneretis, donec accepta Romanae sedis auctoritate ad praesens illos post audientiam damnandi potestatem haberetis. Quamquam hujusmodi homines nequaquam oporteat audiri, neque tam est pro illis Concilium advocandum quam de illorum supplicio exquirendum. Tunc quippe haeretici audiendi fuerunt, quando et hae ipsae et hujusmodi quaestiones, utpote quae nondum ad unguem discussae fuissent, in dubium venire potuerant, ut per congressum certaminis patesceret utra pars staret pro defensione veritatis. Quod idem nunc profecto fieri non oportet, quia celeberrimis sanctorum patrum Conciliis, tum etiam venerabilium doctorum clarissimis sententiis ita omnia sunt eliquata, ut ne minimum quidem resederit de omni faece dubitationis. Deinde recitatis S. Leonis papae, Cyrilli, Ambrosii, Augustini, Basilii, Eusebii, Hilarii et Toletani Concilii verbatim sententiis, quibus demonstrat errores Berengarii jam fuisse condemnatos, sic tandem perorat: quamobrem Brunonem et Berengarium jam anathematizatos arbitramur. Quod si ita est, vere illis Concilii audientia deneganda est ; et cum vestris cumque nostris episcopis et (si ita vobis videtur) cum amico vestro imperatore, cum ipso papa, quae vindicta in illos statuatur, deliberandum. Est enim justum, ut quorum manus sunt contra omnes, omnium manus contra ipsos excitentur.

Dom Bouquet, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, deel XI, blz. 497-498. — Over die ketterij, zie O. Delarc, *Les origines de l'hérésie de Bérenger* in de *Revue des questions historiques*, deel XX, blz. 115 (1876).

6.

1076, November 10, Rome. Bul van Gregorius VII, gericht tot Adela, gravin van Vlaanderen, over de ontuchtige priesters en den ketterschen aartsdiaken Hubertus. — De paus beveelt haar geene ontuchtige priesters te nemen om de mis te lezen, daar hun dit streng verboden is. Ook zal zij 't oor niet leenen aan de woorden van den aartsdiaken (van Terwaan) Hubertus, die door eenen pauselijken legaat te Montreuil als ketter werd veroordeeld.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Adilae, Flandrensi comitissae, salutem et apostolicam benedictionem.

Pervenit ad aures nostras, quod quidam vestrum dubitant utrum necne sacerdotes ac levitae seu ceteri, qui sacris altaribus administrant, in fornicatione

persistentes missae debeant celebrare officium. Quibus ex auctoritate sanctorum patrum respondemus, nullo modo ministros sacri altaris in fornicatione existentes missae debere celebrare officium, quin etiam extra choros esse pellendos quousque poenitentiae dignos fructus exhibeant. Unde apostolica tibi auctoritate praecipimus quatenus nullos eorum qui in scelere perdurant, ad sacrum mysterium celebrandum suscipiatis, sed undecumque poteritis tales ad missas celebrandas acquiratis, qui caste Deo deserviant, his talibus prorsus ab omnibus ecclesiae beneficiis procul expulsis; neque Huberti archidiaconi verba suscipiatis seu aliquibus suis sermonibus faveatis, quia, ut audivi, in haeresim lapsus est suis pravis contentionibus et ab Huberto, legato hujus sanctae Romanae sedis, apud Monasteriolum publice est convictus.

Data Romae, quarto idus Novembris, indictione decima quinta.

Mansi, deel XX, blz. 216-217. (Jaffé, deel I, blz. 620, nr 5011).
Zie Schmidt, deel I, blz. 44.

7.

1077, Kamerijk. Uittreksel uit het tweede vervolg van Baldericus' kronijk over den ketter Ramihrdus die te Kamerijk verbrand werd, en over zijne talrijke aanhangers. — Gerardus II, bisschop van Kamerijk, zich in het dorpje Lambres (1) bevindende, hoort spreken van den ketter Ramihrdus, die in 't naburige Scherem woonde. Hij laat hem aanhouden en naar Kamerijk voeren, waar hij door veel geestelijken wordt onderzocht. Ramihrdus weigerde te communiceeren, zeggende dat de priesters uit hoofde hunner zonden onwaardig waren de communie uit te deelen. Daarop werd hij als ketter veroordeeld en op eenen brandstapel verbrand. Zijne aanhangers droegen van zijne asch mede. Deze waren vooral wevers, die in groot getal in enkele steden voortwoekerden.

Contigit post haec episcopum (Gerardum) ad villam Lambras, quae tunc sui juris erat, devenisse et ibi aliquantulum demoratum esse; ubi quum ei a narrantibus intimatum esset hominem quendam nomine Ramihrdum apud proximam villam, quae est Scherem, manentem multa praeter fidem dogmatisare et jam sub doctrina sua multos discipulos maximamque utriusque sexus plebem sibi consentaneam adquisivisse, tunc sine mora adductum de vita et doctrina ejus sciscitans, quum eum ad objecta respondere videret, ad sedem Cameracensem pertrahi eum

(1) *Lambres* is een dorpje heel dicht bij Dowaai (2 kil.), gelegen op de Scarpe, eene rivier die in Fransch-Vlaanderen naar de Schelde stroomt. Bij Lambres bestaat geen dorp van den naam van *Scherem*. Le Glay, de uitgever der kronijk, meent, dat men hier *Ferem* moet lezen; het dorp *Férin* bestaat inderdaad bij Lambres, ten Zuiden van Dowaai. (Balderic, blz. 460 en 553).

jubet, ut ibi super his plenius discuteretur. Certo itaque die, accitis abbatibus et clericis sapientibus, productus in medio de fide catholica exquiritur. Sed ille verae credulitatis sanctionem per omnia profitetur. Quumque ad hoc confirmandum Dominici sacramenti particeps fieri ab episcopo moneretur, refugit dicens a nullo abbatum nec sacerdotum nec etiam ab ipso episcopo hoc se recepturum, quod aut symoniae aut alicujus avaritiae noxa adstricti tenerentur. Iis verbis omnes in ira commoti pro haeresiarcha eum indicant haberi et ita discessum est. Quidam vero de ministris episcopi et alii multi deducentes eum in quoddam tugurium inducunt et non reluctantem sed intrepidum et, ut aiunt, in oratione prostratum admoto igne cum tugurio combusserunt. Qui multa fecerat et docuerat, hic finis ejus. Plurimi tamen, qui ei adhaeserant, de ossibus et pulvere ejus aliquid sibi rapiebant. De cujus secta per quaedam oppida multi manent usque adhuc. Et ejus nomine censentur textrini operis lucrum exercentes.

Balderic, *Chronique d'Arras et de Cambrai*, blz. 356-357. — Paus Gregorius VII trok partij voor den verbranden Ramihrdus, dien hij niet voor eenen ketter hield, en richtte den 25 Maart 1077 uit Bibianello eene bul tot den bisschop van Parijs om hem te bevelen de Kamerijkers in den ban der Kerk te slaan, daar zij eenen man verbrand hadden, die niets anders misdeed dan verklaren, dat de priesters, levende in ontucht en in simonie, de sacramenten niet mogen bedienen (Jaffé, deel I, blz. 622, n[r] 5030).

8.

1080, Maart 16, Rome. Bul van Gregorius VII, gericht tot Hubertus, ketterschen bisschop van Terwaan, om hem tot inkeer te brengen en hem tevens met strenge straffen te bedreigen. — De paus weigert hem den gebruikelijken apostolischen groet, omdat hij in zijn archief het bewijs gevonden heeft, dat de bisschop door den pauselijken legaat Hugo, bisschop van Die, te Montreuil openlijk voor eenen ketter werd verklaard. Sedert dien hoorde de Paus, dat de bisschop zijne waardigheid door simonie verkregen heeft en verder de bevelen van den H. Stoel in den wind slaat. Alhoewel in den kerkelijken ban geslagen, stoort de bisschop er zich niet aan. Deze zal zich vóór den legaat moeten verrechtvaardigen en verder aan 's pausen bevelen gehoorzamen. Intusschen zijn de kanunniken van Sint-Omaars evenals iedereen van alle gehoorzaamheid jegens den simoniaken en wederspannigen bisschop ontheven.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Huberto Tarvannensi episcopo.

Quod salutem et apostolicam benedictionem tibi non mandamus, ea maxime causa est, quod in registro nostro legitur te ab Hugone, hujus sanctae sedis legato,

apud Monasteriolum publice convictum; et postea antequam esses ab hac infamia purgatus, audivimus simoniace episcopum factum, deinde quod apostolicae sedis praecepta super te et super canonicos tuos de castro S. Pauli promulgata pro quadam villa Kesseca (1) nominata, quam cum suis pertinentiis canonici S. Mariae et S. Audomari saepe in praesentia nostra conquesti sunt sibi et suae ecclesiae auferri, prout ipsi iterum conquerentur, penitus despexisti, ac propterea excommunicationem, quae in nostro registro scripta est, tu cum eis incurrendo, sine respectu Dei et apostolicae reverentiae divinum officium, sicut audivimus, celebrare praesumpsisti. Pro quibus et aliis pluribus a fratre nostro Hugone, Diensi episcopo, semel et iterum ad concilium vocatus, et postea a nobis ad synodum Romanum invitatus ut te expurgares, quia non venisti nec canonice excusasti, nisi apostolicae pietatis mansuetudo nos dispensatorie ad tempus sustineret, sententiam depositionis tua inobedientia, quae vere est idolatria, jamdudum suscepisset. Sed tamen adhuc tibi paterno parcentes affectu, quia diutius tot et tanta, quae de te dicta sunt, ferre nullomodo honeste possumus, apostolica auctoritate praecipimus ut, ubi et quando praedictus noster Hugo Diensis episcopus te vocaverit, de his vel aliis satisfacturus, occasione postposita, ita paratus es et circumspectus advenias, ut si te innocentem et falso accusatum scis, cum Dei auxilio et conscientiae puritate ab omnibus objectis et objiciendis canonice expurgare possis. Praeterea omne divinum officium omnibus canonicis de castro S. Pauli, te solo interim usque ad audientiam excepto, interdicimus; et ipsis et locis eorum, quousque praefatam villam cum ecclesia et aliis suis pertinentiis canonice ecclesiae S. Mariae et S. Audomari restituerint, et coram Hugone Diensi episcopo de inobedientia et excommunicatione satisfecerint; et nisi tu statim, visa praeceptione nostra, praedictis canonicis tuis et omnibus locis eorum, et praecipue ubi canonici denominati sunt, omne divinum officium interdixeris, omne officium tuum auctoritate apostolica interdictum noveris.

Canonicis S. Audomari, qui tibi communicare ausi non fuerunt, pro eo quod te inobedientem apostolicis praeceptis viderunt et per pecuniam ordinatum episcopum dictum, usque ad tuam finitam causam tibi obedire prohibuimus; et non solum eis, sed etiam omnibus id ipsum de te scientibus, quia symoniaco et apostolicis praeceptis inobedienti nullus debet obedire.

Data Romae, VII kalendas Aprilis, indictione III.

Dom Bouquet, *Recueil*, deel XIV, blz. 645-646. (Jaffé, deel I, blz. 634, nr 5157). — Zie in de *Revue historique* van Parijs (deel I, blz. 397-398, jaargang 1876) de verhandeling van den heer A. Giry, *Grégoire VII et les évêques de Térouane.*

9.

(1083, Rome?). Bul van Gregorius VII, gericht tot Robert II, graaf van Vlaanderen, om hem tegen Lambertus (van Belle),

---

(1) Quesques is een dorp van het kanton Desvres, arrond. van Boulogne, departement van het Pas-de-Calais.

ketterschen bisschop van Terwaan en opvolger van Hubertus, op te hitsen. — De paus bezweert den graaf, dat hij de goede geestelijken van 't bisdom Terwaan niet langer zou vervolgen en integendeel de partij van den ketterschen bisschop, die in den ban der Kerk geslagen is en dien hij « een lid van den Antichrist » noemt, verlaten zou. Daarmede zal hij den zegen van God en van St-Pieter alsmede het eeuwig leven verwerven.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, R(oberto) glorioso Flandrensium comiti, dilecto in Christo filio, salutem et apostolicam benedictionem.

Jam saepe excellentiae tuae scripsimus super causa clericorum Tarvanensis ecclesiae E(ngerrandi) praepositi, S. decani, J. diaconi et reliquorum, quos malignorum mortiferis suggestionibus bonis propriis privatos in exilium pro apostolica obedientia detrusisti, ut eos ad integrum, sicut justum est, restaurares et illum haereticum L(ambertum) depositum et excommunicatum amplius non sustentares, sed magis ecclesiam captivatam de ejus tyrannide et oppressione liberares. Quod quia, sicut illi adhuc lachrymabiliter conqueruntur, nondum pleniter peregisti, crebris querimoniis eorum fatigati adhuc nobilitati tuae mandamus et ex parte Dei et apostolorum principis praecipimus, ut ecclesiam de praedicto Antichristi membro eripias clericisque praefatis sua omnia clementer restituas et gratiam tuam pristinam eis habere permittas, ut Deus omnipotens tibi suam gratiam hic et in futuro seculo tribuat et beatus Petrus, ad cujus praesentiam confugium fecerunt, januas coeli post hujus vitae felicem terminum tibi aperiat.

Mansi, deel XX, blz. 372. (Jaffé, deel I, blz. 644, nr 5247). — Bij Mansi vindt men nog andere stukken over deze zaak, waarin de paus schijnt overdreven te hebben, als hij bisschop Lambertus voor eenen ketter wilde doen doorgaan. Zie ook A. Giry, *Grégoire VII et les évêques de Térouane* in de *Revue historique* (deel I, blz. 399 en volg.).

10.

1102, *Januari 21, Albani.* Bul van Paschalis II, gericht tot Robert II, graaf van Vlaanderen, over het vervolgen der ketters in zijne gewesten. — Na hem over zijne aanstaande kruisvaart naar 't Heilig Land lof te hebben toegezwaaid, wenscht de paus hem ook geluk met zijne strenge houding tegenover de ketters uit het Kamerijksche. Hetzelfde moet met de verwaten priesters uit het Luikerland geschieden, daar degenen, die zichzelven buiten de Kerk plaatsen, van alle kerkelijke ambten moeten beroofd worden. De paus spoort den graaf ook aan den hoofdman der ketterij,

Hendrik, met al zijne aanhangers zooveel hij kan te vervolgen. Geen aangenamer plicht kan in God's oogen betracht worden.

Paschalis episcopus, servus servorum Dei, Roberto Flandrensium comiti salutem et apostolicam benedictionem.

Benedictus dominus Deus Israël, qui in te virtutis efficaciam operatur, qui reverus Hierusalem Syriae, in cœlestem Hierusalem justae militiae operibus ire contendis. Hoc est legitimi militis, ut sui regis hostes instantius persequatur. Gratias ergo prudentiae tuae agimus, quod praeceptum nostrum in Cameracensi parochia exsecutus est; idipsum de Leodiensibus excommunicatis pseudoclericis praecipimus. Justum est enim ut qui semetipsos a catholica ecclesia segregarunt, per catholicos ab ecclesiae beneficiis segregentur. Nec in tantum parte, sed ubique, cum poteris, Henricum haereticorum caput et ejus fautores pro viribus persequaris. Nullum profecto gratius Deo sacrificium offerre poteris, quam si eum impugnes, qui se contra Deum erexit, qui ecclesiae Dei regnum auferre conatur, qui in loco sancto Simonis idolum statuit, qui a principibus Dei sanctis apostolis eorumque vicariis de ecclesiae domo Sancti Spiritus judicio expulsus est. Hoc tibi ac militibus tuis in peccatorum remissionem et apostolicae sedis familiaritatem praecipimus, ut his laboribus ac triumphis ad coelestem Hierusalem, Domino praestante, pervenias.

Datum Albani, XII kal. Februarii.

Dom Bouquet, *Recueil*, deel XV, blz. 25. (Jaffé, deel I, blz. 710, nr 5889.)

11.

1112, na 18 Mei, Utrecht. Brief van de kanunniken van Utrecht namens hun bisdom (1) aan Frederik, aartsbisschop van Keulen, waarin zij hem bedanken over de aanhouding van den ketter Tanchelm en van twee zijner aanhangers, den smid Manasses en den priester Everwacher, en hem bekend maken met de wijze, waarop Tanchelm bekeeringen deed, met de dwalingen zijner secte en met de daden door hen drieën tegen den Roomschen godsdienst in de kustlanden van 't bisdom Utrecht gepleegd. De kanunniken bezweren den aartsbisschop, dat hij die ketters uit den kerker niet zou laten ontsnappen, maar streng zou straffen.

Domino suo et venerabili patri Frederico, sanctae Coloniensis ecclesiae

---

(1) De Utrechtsche bisschop Burchard stierf den 18 Mei 1112, zoodat de kanunniken het bisdom na dien dag regeerden tot aan de kiezing van zijnen opvolger Godebald, iets later in hetzelfde jaar.

archiepiscopo, humilis Trajectensis ecclesia ex sincero affectu devotissimas orationes cum debito subjectionis obsequio.

Gratias, reverende pater, sanctitati vestrae agimus, quia paterna miseratione vicem nostram doluistis et Antichristi nostri, perturbatoris et blasphematoris ecclesiae Christi, cursum et impetum retardastis, qui aperuit in coelum os suum et contra sacramenta ecclesiae haeresim suscitare ausus est jam olim sanctorum patrum sententiis iugulatam. Hic enim spiritu superbiae (quae radix est omnis haereseos et apostasiae) intumescens nihil papam, nihil episcopos, nihil archiepiscopos, nihil presbyteros aut clericos asseruit; columnasque ecclesiae Dei concutiens, etiam fidei nostrae petram, id est, Christum dividere ausus est. Penes se et suos tantum ecclesiam esse contendebat. Ecclesiam, quam Christus a Patre accepit, gentes in haereditatem suam et possessionem suam terminos terrae, hic ad solos Tanchelmistas contrahere conatus est. Jam vero, sancte pater, afflictionis nostrae querelas suscipite; et praecursorem Antichristi, eodem schemate, eisdem vestigiis, quibus ille secuturus est, praecurrentem advertite. In maritimis primum locis rudi populo et infirmioris fidei venenum perfidiae suae miscuit; et per matronas et mulierculas (quarum familiaritatibus et secreta collocutione et privato accubitu libentissime utebatur) errores suos paulatim spargere coepit; deinde per (has) conjuges etiam ipsos perfidiae suae laqueis irretivit. Nec iam in tenebris vel cubiculis, sed super tecta praedicare incipiens, in patentibus campis late circumfusae multitudini sermocinabatur, et veluti rex concionaturus ad populum, stipatus satellitibus vexillum et gladium praeferentibus velut cum insignibus regalibus sermonem facturus procedere solebat. Audiebat illum populus seductus sicut angelum Dei. Imo vere ipse angelus Sathanae declamabat, ecclesias Dei lupanaria esse reputanda. Nihil esse, quod sacerdotum officio in mensa dominica conficeretur; pollutiones, non sacramenta nominanda. Ex meritis et sanctitate ministrorum virtutem sacramentis accedere, cum ex verbis s. Augustini: Dominus Christus traditorem suum (quem diabolum nominavit, qui ante traditionem Domini nec loculis dominicis fidem potuit exhibere) cum coeteris apostolis ad praedicandum regnum coelorum miserit, ut demonstraret dona Dei pervenire ad eos, qui cum fide accipiunt, etiamsi talis sit, per quem accipiunt, qualis Judas fuit. Item Augustinus: Si in percipiendis sacramentis dantis et accipientis est meritum considerandum, sit dantis Dei et accipientis conscientiae meae; haec enim duo non mihi incerta sunt: bonitas illius et fides mea. Quid te interponis, de quo certum nihil scire possum ? Sine me dicere : In Domino confido. Nam in te si confido, unde confido, si nihil mali hac nocte fecisti ?

Contra has et hujusmodi sententias sacrilegus ille declamans dehortabatur populum a perceptione sacramenti corporis et sanguinis Domini, prohibens etiam decimas ministris ecclesiae exhiberi ; quod facile volentibus persuasit, quia ea tantum praedicabat, quae vel novitate sui vel magna voluntate populi placitura sciebat.

Talibus nequitiae successibus misero homini tanta sceleris accessit audacia, ut etiam se Deum diceret, asserens, quia, si Christus ideo Deus est, quia Spiritum Sanctum habuisset, se non inferius nec dissimilius Deum, quia plenitudinem Spiritus Sancti accepisset. In qua praesumptione adeo illusit, ut quidam in eo divinitatem venerarentur, in tantum ut balnei sui aquam potandam stultissimo populo pro benedictione divideret velut sacratius et efficacius sacramentum profuturum saluti corporis et animae.

Quodam etiam tempore, dum novum genus quaestus nova adinventione machinaretur, quandam imaginem s. Mariae (stupet animus dicere) in medium multitudinis iussit afferri, et accedens manumque imaginis manu contingens sub typo illius s. Mariam sibi desponsavit. Sacramentum et solennia illa desponsationis verba, ut vulgo fieri solet, universa sacrilego ore proferens: « En, inquit, dilectissimi, virginem Mariam mihi desponsavi ; vos sponsalia et sumptus ad nuptias exhibete. » Exponens duos loculos, unum a dextris, alium a sinistris imaginis: « Huc, inquit, offerant viri, illuc mulieres; viderim nunc, utrius sexus maior circa me et sponsam meam ferveat caritas. » Et ecce cum muneribus et oblationibus certatim ruit insanissimus populus. Mulieres inaures et monilia iaciebant; et sic non sine insanissimo sacrilegio infinitam contraxit pecuniam. Sed et faber ferrarius quidam, nomine Manasses, quem cum scelerato homine etiam a vobis detentum audivimus, exemplo nequissimi magistri fraternitatem quandam, quam Gilda vulgo appellant, instituerat; in qua duodecim viros in figura duodecim apostolorum et unam tantum feminam in figura B. Mariae constituit; quae, ut ferunt, per singulos illorum duodecim circumducebatur, et ad iniuriam sacrosanctae Virginis nefaria turpitudine, quasi ad confirmationem fraternitatis, singulis miscebatur.

Presbyter etiam quidam, Everwacherus nomine, a sacerdotali dignitate apostatans nefandi hominis magisterio adhaesit; qui et illum Romam prosecutus, maritima loca, quartam scilicet partem episcopatus nostri, Teruwanensi episcopio regni Franciae auctoritate domini papae atterminare conatus est ; quem etiam a sanctitate vestra detentum audivimus et gavisi sumus. Idem presbyter, per omnia Tanchelmi assertor, decimas fratrum ecclesiae s. Petri invasit, presbyterum ipsorum armata manu ab altari et ecclesia eiecit.

Infinita sunt, domine, illorum scelera, quorum plurima pro epistolari brevitate suppressimus. Hoc ad summam dixisse sufficiat res divinas in tantum venisse contemptum, ut reputetur sanctior, cuicumque fuerit ecclesia despectior.

Quia igitur, sancte pater, divina misericordia ecclesiam suam diutius periclitari non sustinens illos in manus vestras tradidit, rogamus et obsecramus in Domino, ne qua ratione de manibus vestris elabantur. Qui si elapsi fuerint, denuntiamus vobis et sine omni ambiguitate attestamur, futuram irrecuperabilem ecclesiae nostrae iacturam et infinitarum perniciem animarum. Vere, domine, gravissimum casum ecclesia nostra sustinebit, si quomodo evadere illos contigerit, quorum sermo iuxta Apostolum ut cancer serpit et simplicium animos blandiendo perimit. Nunc quoque ob hoc ipsum Antichristus noster monachum mentitus extemplo (l. exemplo) capitis illius, cuius membrum factus est, in angelum lucis se transfiguravit, ut eo securius illuderet, quo versutius speciem sanctitatis simulate sumpsisset. Rogamus, domine, ut iusta indignatione moveamini adversus detestandos dissipatores ecclesiae. Augustinus: « Quando vult Deus concitare potestates adversus schismaticos, adversus hereticos, adversus dissipatores ecclesiae, adversus exsufflatores Christi, non mirentur, quia Deus concitat, ut a Sara verberetur Agar. Cognoscat se Agar, ponat cervicem, revertatur ad dominam suam. Quid mirantur, quia commoventur potestates christianae adversus detestandos dissipatores ecclesiae? Ergo non moverentur? Et quomodo redderent rationem de imperio suo? Pertinet hoc ad reges christianos, ut temporibus suis pacatam velint matrem suam ecclesiam, unde spiritualiter nati sunt. Legimus Danielis visiones et gesta prophetica; tres pueri in igne laudaverunt Deum.

Miratus est rex Nabuchodonosor laudantes Deum pueros et circa eos ignem innocentem ; et cum miratus esset ille, qui statuam suam erexerat et ad eam adorandam omnes coegerat, tamen laudibus puerorum commotus, ubi vidit maiestatem Dei praesentis in igne, ait: « Et ego ponam decretum omnibus tribubus et linguis in omni terra ; quicumque dixerint blasphemiam in Deum Sidrach, Misac et Abdenago, in interitum erint et domus eorum in perditionem. » Si Nabuchodonosor laudavit et praedicavit et gloriam dedit Deo, ut decretum mitteret per regnum suum, quomodo reges christiani non moveantur adversus blasphematores ecclesiae Christi ? » Haec Augustinus. Proinde obsecramus in Domino, quatenus de his sanctitas vestra faciat, ut ecclesiae nostrae iam diu periclitanti subveniendo consulatis.

Afgedrukt bij Sebastiaan Tengnagel, *Collectio veterum monumentorum contra Schismaticos* (1612). — J. C. Diercxsens, *Antverpia Christo nascens et crescens*, deel I, blz. 93-98. — *Acta sanctorum Junii I*, blz. 845-846 (volgens de uitgave van Antwerpen, 1695) en blz. 832-833 (uitgave Palmé, 1867). — Aub. Miraeus, *Opera diplomatica et historica*, editio secunda, deel III, cap. IX, blz. 567 (Brussel, 1723). — F. van Mieris, *Charterboek*, deel I, fol. 81-82 (Leiden, 1753). — Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, deel I, blz. 527-531. (Antwerpen, 1845). — *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*, deel XXIII (2e reeks, deel III), blz. 448-450. (Antwerpen, 1867), enz., enz.— Over Tanchelm en zijne ketterij kan men raadplegen de verhandelingen van Tijdeman (*Bijdragen tot de beoefening der godgel. wetenschappen*, deel II), Vander Elst (*Revue trimestrielle* van Brussel, deel XX, blz. 142 en volg. en deel XXVI, blz. 194 en volg.), J. de Vries (*Kalender voor de protestanten in Nederland*, 1862, blz. 60 en volg.) ; vooral H. Q. Janssen (*Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*, Antwerpen, 2e reeks, deel III) en W. Moll (*Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, deel II, 3e stuk, blz. 42 en volg.) (1).

12.

1112, Ivoy (2) *en Trier.* Uittreksel uit den gelijktijdigen

---

(1) Hartzheim (*Concilia Germaniae*, deel III, blz. 766), die het stuk ook geeft, brengt den brief der Utrechtsche geestelijkheid in verband met de synode te Keulen in 1113 gehouden en waarover hij in een handschrift te Rome de volgende aanteekening gevonden had : « Accusatio fit Coloniae in ecclesia s. Petri, praesente Friderico, archiepiscopo, contra haereticos Plures capti et vinculati, judicio aquae se expurgarunt : caeteri autem reatu suo confisi fugam verterunt. Apud Veronam (Bonnam), praesidente comite, igne consumpti sunt tres malentes mori quam cedere catholicae fidei. »

(2) Ivoy-Carignan, in 't zuidelijk gedeelte van 't hertogdom Luxemburg, nu in Frankrijk (dep. der Ardennen) gelegen.

kronijkschrijver der *Gesta Trevirorum* over kettervervolgingen aldaar, geleid door Bruno, bisschop van Trier. — De kronijkschrijver woonde de zaak zelve bij. Vier ketters van Ivoy, de twee priesters Frederik en Dominicus Willem, en de twee leeken Durandus en Hamelricus werden te Trier vóór den bisschop gebracht. Zij doolden over het doopsel en het sacrament des altaars. Hamelricus ontvluchtte. Durandus bekende gedoold te hebben, maar zwoer zijne ketterij af. Frederik de priester volhardde, en terwijl de bisschop hem zijn ongelijk bij middel van citaten uit den H. Augustinus bewees, ontstond er een gedrang, waaronder hij wist te ontsnappen. Afwezig werd hij alsdan als ketter veroordeeld. De andere priester, Dominicus Willem, verklaarde nooit gedoold te hebben en moest als proef de mis lezen, waarna hij vrij gelaten werd. Maar later herviel hij in de ketterij en werd als plichtig aan overspel ter dood gebracht.

Nunc autem superest, ut gestorum ejus [Brunonis] quoddam memorabile, cui me contigit interesse, debeam declarare. Ivodii, quod Trevericae dioecesis appendicium est, fuerunt eo tempore haeretici, qui substantiam panis et vini, quae in altari per sacerdotes benedicitur, in corpus et sanguinem Christi veraciter transmutari negabant nec baptismi sacramentum parvulis ad salvationem proficere dicebant et alia perplura varii profitebantur erroris, quae memoriae tradere nefas duxi. De his quatuor oblati sunt ei [Brunoni], quorum duo presbyteri, reliqui duo erant laici: presbyterorum unus Fredericus, alter duobus vocabatur nominibus Dominicus Guilhelmus; laicorum vero alter Durandus, alter dicebatur Hamelricus. Quos dum discuteret et regula Christiani dogmatis imbueret, Hamelricus fuga lapsus est; Durandus vero hactenus quidem se sceleris hujus assentatorem esse ultro confessus est, sed deinceps in ea assentatione nolle persistere, adhibitis sibi sanctorum reliquiis juramento verbis fidem fecit. Vocatus autem alter presbyterorum Fredericus ad audientiam non solum non negavit, verum etiam bene et recte se credere id profitendo asseruit. Cui Bruno episcopus ait: « Opportebat ut tu, qui doctor fidelium esse debuisti, sanam doctrinam cunctis evangelizares omittens infidelitatis assertiones, in quibus mentiri te cunctis credentibus luce clarius constat, cum beatus Augustinus dicat: « Quo- » niam Christum vorari fas dentibus non est, voluit ipse Christus hunc panem et » hoc vinum in mysterio carnem vere suam et sanguinem consecratione Spiritus » Sancti potentialiter creari et cottidie pro mundi vita mystice immolari, ut » sicut de Virgine per Spiritum Sanctum vera caro sine coitu creabatur, ita per » eundem ex substantia panis et vini mystice idem Christi corpus consecretur. » In epistola quoque de fide catholica idem beatus Augustinus dicit: « Firmissime » tene et nullatenus dubites parvulis, qui nec propria voluntate credere nec » poenitentiam pro peccato, quod originaliter trahunt, agere possunt, sacramen- » tum fidei et poenitentiae, quod est sanctum baptisma, quamdiu rationis eorum » aetas capax esse non potest, sufficere ad salutem. » His atque aliis hujusmodi

scripturae sacrae eulogiis in medium prolatis, cumque ab astantibus fidelibus nunc singulariter, nunc communiter increpatus atque ad Christianam veritatem incitatus nollet acquiescere, sed magis in infidelitate delegisset obstinata mente persistere, acclamabatur ab omnibus Dominicae vocis sententia : « Quoniam si ecclesiam non audit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus; » adjeceruntque gradu moveatur atque damnaretur. Quod ut fieret omnibus accurrentibus, ille nacta fugiendi opportunitate se inter astantes subduxit sicque evasit. Proinde cum requisitus non esset inventus, juxta canonum sanctiones, qui noluerit ad audientiam venire vocatus, eadem patiatur absens, ut breviter comprehendam, damnatus est. Inquisitus autem et alter, ille videlicet, qui ob hujus nequitiae infamiam obumb andam duobus vocabatur nominibus, an et ipse praelibatae haeresis assertor existeret, testificatus est nunquam se professum esse vel profiteri velle, delatoribus e contra affirmantibus et dicentibus se quadam vice insperato conventiculis eorundem haereticorum supervenisse ipsumque illis communicantem vidisse. Quo contra ille timens ne forte convictus presbyterii privaretur honore, respondit se ob hujus suspicionis abolendae gratiam libenter velle summae examinationis subire sententiam. Quod dictum cum placuisset omnibus, jussus est missam celebrare et sacrum canonem qui *Secreta* vel *Actio* dicitur, sicut cetera excelsa voce decantare, ut qui mysterio pretiosi corporis et sanguinis Christi praesumpsisset detrahere, ipsius probaretur virtute. Missa itaque decursa, ubi ad communicandum perventum est, episcopus verba imprecationis hujusmodi intulit dicens : « Si vivificum hoc salutis nostrae sacramentum, quod manibus tenes, non vere corpus Christi et sanguinem esse ausus es impio ore garrire cum ipsius mysterii contestatione, interdico ne quo modo praesumas accipere; si vero non ita, sed catholice profiteris, accipe. » Et accepit. Verumtamen qualiter idem redemptionis munus ad damnationem sui in os ejus intraverit, referre supervacaneum non judicavi. Cum enim esset in examinationis anxietate constitutus, omnipotenti Deo de admissis poenitentiam, de futuris custodiam pollicens corde contrito supplicavit et obtinuit ab instanti confusione liberari. Inde vero, ubi in sua rediit, pollicita fallere non expavit et abdicatam haeresim majori quam antea pertinacia roboravit, non recolens quod cum sit Deus judex justus, fortis et patiens, tanto delinquentium culpas districtius judicat quanto aequanimius portat. Contigit ergo ut de vitio in vitium corrueret, sicut scriptum est : « Qui sordidus est, sordescat adhuc ; » et spiritu fornicationis seductus non multo post in adulterio deprehensus est et digna iniquitatis suae morte peremptus.

Gesta Trevirorum, uitgegeven door Wyttenbach en Muller, deel I, blz. 186-189. (De uitgevers plaatsen de gebeurtenis *circa annum 1115;* doch de synode van Trier, waarop dit geschiedde, had in 1112 plaats. De uitgevers gissen integendeel te recht, dat de ketters van Ivoy eerder aanhangers van Tanchelm dan van Berengarius waren).

13.

1112, Ivoy en Trier. Uittreksel uit de *Annales Trevirenses* van den pater jezuiet Chr. Brouwer († 1617) over kettervervol-

gingen aldaar geleid door Bruno, bisschop van Trier. — Frederik en Dominicus Willem, twee priesters van Ivoy, volgelingen van den ketter Berengarius (?), hielden er geheime bijeenkomsten en vonden veel aanhangers, die de dwaling over Luxemburg verbreidden. Op last van Bruno werden zij met twee leeken, Hamelricus en Durandus, aangehouden en naar Trier gebracht, waar zij vóór de synode verschenen. Durandus bekende zijne doling en zwoer die af. De priester Frederik volhardde in zijne ketterij, hetgeen eene volksbeweging veroorzaakte, gedurende dewelke hij in 't gedrang ontvluchtte. De andere priester beweerde vrij van dwaling te zijn en werd tot staving van zijn gezegde tot het lezen eener mis toegelaten en daarna op vrije voeten gesteld. Naderhand herviel hij in de ketterij en ontging God's straf niet, daar hij later als overspeler ter dood werd gebracht.

Per eos etiam dies ecclesiam Trevirensem, vix dum ab infami schismatis dissidio respirantem, aliud perfidiae virus ex Berengarii veneno coalitum afflavit. Etenim Ivodii antiquo Trevirensis diœcesis oppido, duo presbyteri, Fridericus et Dominicus Guilhelmus, nefandis et absurdis Berengarii opinionibus imbuti detestabilem contra augustissimum sacramentum eucharistiae doctrinam clandestinis conventibus propagabant, verum in sacrosancta hostiae Christi corpus et sanguinem esse negantes. Itaque inanem Berengarii speciem amplexi aliisque pravis infecti dogmatis plures in dies secum in errorem abducebant. Cum autem Bruno comperisset, perfidiae semine in Lutzeburgensium agris sparso, quietem ecclesiae perturbari plebemque tum sane ab ejusmodi contagione puram ac simplicem perversis hisce erroribus imbui; quo, ne labes ea contempta latius proserperet, rem ad diligentem disquisitionem adduxit et eo usque indagando pervenit, ut patefacto dolo veteratores ipsos Ivodii deprehenderet tandem atque ita perversae doctrinae zizania opprimeret in herba. Duos itaque, quos diximus sacerdotes, et Hamelricum ac Durandum plebeios ex opinionum suarum secta prodere atque palam damnare coegit. Tum vero Durandus, ante omnes accedens, hactenus quidem se sceleris hujus patrocinium suscepisse atque errasse haud infitiari, verum cupere imposterum nuncium pestilenti mittere errori ac multam Berengario dicere salutem; ut fidem dictis exaequet, contactis reliquiis se jure jurando obstrictum velle.

At Fridericus presbyter, pervicacior tueri haeresim suam et argumentis parare, eandem adstruere. Ergo Bruno, oblata disputandi copia, cum gravissimis sacrae scripturae testimoniis, tum Augustini in primis auctoritate, pertinaciam hominis ad silentium usque ad oppugnasset, neque susceptum tamen errorem homo obstinatus abjiceret; acclamatum Brunoni a circumstante clero: « Quoniam ecclesiam non audiret, ecquid dubitaret, jam eum habere tanquam ethnicum et publicanum? » vocesque sub haec eunt postulantium, ut de gradu sacerdotali nefarium caput dejiciat, lataque sententia, illico mox condemnet. Quo moram trahente, multitudo accensa promovere gradum, atque ut hominem ad poenam abripiat, impetu occurrere. Verum hic tumultus, dum concio permiscetur, homini scelesto effugium dedit.

Post haec Dominicus Wilhelmus arreptus, qui nequitiae occultandae se binominem tulerat, accusatusque, necnon postremus haeresis hujus assertor infieias constanter iit, se unquam errorem eum errasse; delatoribus contra, secretos eum coegisse conventus atque etiam sectatoribus suo more panem porrexisse, nitentibus; ille metu imminentis periculi trepidus, paratum se respondit ad cujusque modi suspicionis abolendam infamiam, etiam severissimi cujusque judicis subire sententiam. Itaque rem divinam facere et canonem sacrum elata voce decantare jussus, ubi ad fractionem deinde salutaris hostiae deventum, Bruno ad altare propius accedens ultimis hominem detestationibus obstringit atque ita ad illum infit: « Si vivificum hoc salutis nostrae sacra- » mentum, quod manibus tenes, verum Christi corpus et sanguinem esse ore » sacrilego negare pergis, ipsius mysterii sanctitatem testor, ne quoquo modo » contingere aut sumere sacrosanctam hostiam audeas; sin vero ab ecclesia » catholicae sensu tuum minime judicium discrepat, per me licet, sumas. » Atque ita tum sincere quidem, nullaque interveniente fraude, divina mysteria presbyter libavit. Verum in pristinum mox errorem revolutus majori quam ante studio haeresim semel abdicatam inculcare plebi cœpit. Quapropter justo rerum arbitro Deo seras denique perjurii expetente pœnas, cum reus adulterii in judicium esset ob id crimen a magistratu vocatus, damnatus capitis merito vitam supplicio finivit. Atque hunc in modum noxium illud contagionis virus pia Brunonis industria extinctum atque repressum est.

Browerus en Masenius, *Annales Trevirenses*, deel II, blz. 8 en 9 (ad annum 1112). — In uittreksel bij Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel III, blz. 762.

14.

Begin der 12e eeuw, Antwerpen. Uittreksel uit de eerste *Vita Norberti* (omstreeks 1155 geschreven) over de ketterij van Tanchelm en hare onderdrukking na dezes dood. — Tanchelm verspreidde in de volkrijke stad Antwerpen eene leer, welke de tegenwoordigheid van Christus in het sacrament des altaars loochende en het volk tot ongehoorzaamheid jegens zijne bisschoppen en priesters aanzette. Tanchelm vertoonde zich prachtig uitgedost en omgeven van gewapende mannen, zoodat geen graaf noch hertog hem aandierf. Zijne leer bracht hem tot allerlei wulpschheid. Twaalf Antwerpsche kloosterlingen boden hun klooster met eenige inkomsten erbij aan Norbertus en zijne ordebroeders (de Premonstreiters) aan, indien zij deze ketterij wilden bevechten, waarin zij gelukten.

Eo tempore (1126) apud Andverpiam, qui locus erat amplissimus et populosus, perniciosa haeresis oborta est. Haereticus enim quidam, mirae subtilitatis et versutiae seductor, Tanchelinus nomine, ad locum illum veniens suae seduc-

tionis ibidem opportunitatem invenit. Erat quidem ille sceleratissimus et christianae fidei et totius religionis inimicus in tantum ut obsequium episcoporum et sacerdotum nichil esse diceret, et sacrosancti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi perceptionem ad salutem perpetuam prodesse denegaret. In quem errorem multum populum terrae illius induxit, ita ut in omnibus crederent ei, et sequerentur eum circiter tria millia pugnatorum, nec erat dux aut princeps qui ei occurreret aut resisteret. Vestibus deauratis circumdatus erat, auro intortis crinibus et multiplici ornatu refulgens. Magnis quoque conviviorum apparatibus et verbis persuasibilibus ad seducendum benevolentiam auditorum exhauriebat. Res mira et stupenda! balneum ejus bibebant et reliquiarum loco asportantes recondebant, et aliis multimodis turpissimis et detestandis execrationibus sese voluntarie implicabant, ita ut pestiferum malum post mortem etiam ipsius haeretici nullatenus exstirpari potuerit. Erat in eodem oppido congregatio duodecim clericorum, qui erroris huius necessitate cogente, patri Norberto et fratribus eius per manum episcopi sui eandem ecclesiam suam cum aliquibus reditibus suis dederunt, sperantes quod meritis eiusdem patris et fratum suorum multiferae pestis tolleretur saevitia, et tenebris ignorantiae depulsis, lumen veritatis infunderetur. Suscepta est a Norberto eadem ecclesia, et praefati clerici in eodem oppido aliam sibi aedificaverunt ecclesiam, quae utraeque manent usque in hodiernum diem Dei servicio mancipatae. Sicque factum est, ut gentem illam, quam seductor ille pessimus frandulenter seduxerat, pius praedicator Norbertus per se et per suos ad viam veritatis et iusticiae reduceret.

Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, (Vita A), bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XII, blz. 690 en 691.

15.

Begin der 12e eeuw, Antwerpen. Uittreksel uit eene tweede *Vita Norberti* (tusschen 1157 en 1161 geschreven) over de ketterij van Tanchelm en hare onderdrukking na dezes dood. – Buiten hetgeen in de eerste *Vita* verhaald wordt, vinden wij hier bijzonderheden over de oorzaak, die de verbreiding van Tanchelm's ketterij te Antwerpen vergemakkelijkte, namelijk het onzedelijk gedrag van den eenigen priester dezer reeds bevolkte plaats, alsook over de maatregels door de geestelijkheid genomen ter uitroeiing van Tanchelm's secte.

Erat siquidem et est Antverpiae locus oppidum amplissimum et populosum, in quo unus erat tantum sacerdos, qui curam totius populi ibidem commorantis habebat regere; sed prae nimia multitudine et frequenti negligentia non poterat, nec credebatur ei, eo quod et ipse, quasi in coniugio et copula carnali, neptem suam in linea tertia manifeste sociam sui sceleris fecerat. Ob hanc causam populus ille, quasi grex sine pastore, in multis errorum vanitatibus deviabat : unde

contigit, ut haereticus quidam, mirae subtilitatis et versutiae seductor, Tanchelinus nomine, ibi adveniret. Erat denique omnium hominum sceleratissimus et Dei et omnium sacramentorum eius inimicus et totius religionis et christianae fidei contrarius, in tantum ut obsequium episcoporum et sacerdotum nihil esse diceret, et sacrosancti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi perceptionem ad salutem prodesse denegaret, et populum illum, cui iam per multa tempora veritas horum nuntiata non fuerat, in eundem errorem induceret. Credebant ei et sequebantur eum circiter tria millia pugnatorum ; nec erat dux aut episcopus vel quilibet princeps, qui auderet ei resistere vel occurrere, nec ante eum, nisi sectam eius sequeretur, apparere. Cum pretioso apparatu, in vestibus deauratis, triplici funiculo crinibus intortis et auriphrygii ligamine triplicatis incedebat ; et verbis persuasibilibus magnisque conviviorum apparatibus benevolentiam eorum ad seducendos eos exhauriebat. Res mira et stupenda! balneum suum bibebant et reliquiarum loco asportantes recondebant. Et cum filias in matrum praesentia sponsasque maritis videntibus corrumperet, opus spirituale esse asserebat, in tantum ut infelicem se diceret, quae huic coniunctioni nefariae misceri non meruisset. Haec turpissima et detestanda seductionis execratio etiam post mortem ipsius haeretici exstirpari nullatenus potuit, quamvis duodecim clericorum congregatio ab episcopo ad subsidium sacerdotis, qui solus erat in ecclesia sancti Michaelis, ibidem poneretur. Tunc vero clerici, caritate suadente et hac evidenti necessitate cogente, patri Norberto et fratribus eius per manum episcopi hanc eamdem ecclesiam cum aliquibus reditibus, scilicet quatuor de praebendis suis, dederunt (1), confidentes, quod Deus meritis ipsius et fratrum suorum mortiferae pestis auferret saevitiam, et tenebris ignorantiae depulsis, lumen veritatis repararet. Suscepta igitur est ecclesia, et clerici in eodem oppido aliam sibi aedificaverunt, quae utraeque manent usque in hodiernum diem Dei servitio mancipatae.

Vita Norberti ab auctore posteriore, (*Vita B*), bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XII, blz. 690-691, *ad calcem ;* en in de *Acta Sanctorum*, Junii, I, uitgave van 1695, blz. 843-844 ; uitgave Palmé, blz. 831.

---

(1) Tot staving dezer bijzonderheden laten wij hier uittreksels volgen van twee acten uit het jaar 1124 : de eerste uitgaande van Hildolphus, proost der St. Michielskerk te Antwerpen, en de tweede, van Burchard, bisschop van Kamerijk.

I.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, ego Hildolphus, praepositus s. Michaelis in Antverpia, tam futuris quam praesentibus in perpetuum, qualiter praefata ecclesia nostra ad usus canonicorum praemonstratensis ordinis transierit, et qua de caussa assensus capituli nostri eius datus fuerit, praesentis scripti attestatione notificamus.

Cum in diebus nostris quidam Tanchelinus nomine in partibus nostris advenisset et venenoso sermone a fide et a sacramentis ecclesiae plurimos avertisset, hoc de caussa, ut illa haeresis, quae provinciam nostram occupaverat, funditus

16.

Begin der 12e eeuw, Antwerpen. Uittreksel uit eenen der vervolgers van Sigebert van Gembloers (12e eeuw) over Tanchelm's ketterij en hare onderdrukking. — De schrijver leert ons onder anderen, dat Tanchelm in een schip door eenen priester werd vermoord, en dat men na zijnen dood te Antwerpen hostiën, die gedurende lange jaren door de ketters verheeld waren geweest, aan de geestelijkheid terugbracht, dank aan de predikingen van Norbertus.

Oppidani castri illius (Antwerpiensis), a quodam haeretico Tanchelmo (vel Tandemo) seducti, paulatim a fide et moribus desciverant, quia idem haereticus nimiae subtilitatis (cum tamen esset laicus, sed multis etiam disertis clericis in sermone acutior), sacri ordinis ministros et episcopalem et sacerdotalem gradum nihil esse dicebat, corporis et sanguinis Christi perceptionem sumentibus ad

---

extingueretur, consilio domini Burchardi episcopi et totius populi et assensu capituli nostri, dominum Norbertum, virum nostris temporibus spectabilis religionis, accersiri curavimus, eique ac suis fratribus regulam B. Augustini servantibus suamque institutionem exequentibus supradictam ecclesiam, cum capellis in ejus coemiterio fundatis, et tribus curtilibus et jugero terrae eidem coemiterio adjacentibus, cum quattuor praebendis, per manus memorati episcopi tradidimus, [multa] circumspectione vigiles digneque perpendentes, quod eorum saginaremur orationibus et bonis spiritualibus, si eos sustentaremus beneficiis temporalibus.......

Actum autem est hoc anno Verbi Incarnati millesimo centesimo vicesimo quarto, indictione secunda, epacta tertia. (Miraeus, *Opera diplomatica*, deel I, blz. 85.)

II.

In nomine Patris et Filii, qui est veritas, et Spiritus Sancti, qui est amborum charitas, Burchardus, divina misericordia Cameracensium episcopus, tam futuris quam praesentibus in perpetuum.

......Evoluto autem non multo tempore, clerici praefatae ecclesiae s. Michaëlis, multa circumspectione vigiles digneque perpendentes, quod eos, quorum sustentarentur carnalibus, saginare deberent spiritualibus, (nam eos haeresiarchae Tanszelini venenosus sermo infecerat) ad se fratrem Norbertum, virum nostris temporibus spectabilis religionis, accersiri curaverunt......

Actum autem est hoc anno Incarnati Verbi millesimo centesimo vicesimo quarto, indictione secunda, epacta tertia, praesulatus domini Burchardi nono...... (Miraeus, ibid., deel I, blz. 86.)

salutem prodesse negabat; et in pretioso habitu et vestibus deauratis incedens, triplici funiculo crinibus intortis, verbis persuasibilibus et conviviorum apparatibus, suos, qui eum circiter tria milia armati sequebantur, illiciebat et per eos resistentes sibi caedibus saeviebat. Credebant ei et reverebantur eum in tantum ut aquam, in qua corpus lavisset, biberent et pro reliquiis asportarent; cum tamen tantae incontinentiae et impuritatis esset, ut filias in matrum praesentia sponsasque maritis intuentibus corrumperet, et hoc opus spirituale esse asserebat. Qui tandem post multos errores et caedes, dum navigaret, a quodam presbytero percussus in cerebro occubuit; sed nec post ejus mortem error ipsius tam facile extirpari potuit, propter quod a clericis loci illius ecclesia cum aliquantis redditibus per manum episcopi Norberto ordinanda datur, sperantes quod per eius salutarem doctrinam haeresis illa de medio tolleretur. Quod et factum est. Siquidem, ipso predicante, compuncti viri et mulieres, corpus Dominicum, quod in cistis et foraminibus per decem annos et amplius reposuerant, attulerunt et per eius doctrinam paulatim ad sanctam fidem resipuerunt.

Sigeberti Gemblacensis Continuatio Praemonstratensis, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel VI, blz. 449. — Deze brok komt ook voor in de uittreksels *Ex alterius Roberti (ac Roberti de Monte) appendice ad Sigebertum*, bij Dom Bouquet, *Recueil*, deel XIII, blz. 328.— Ook aangehaald door den schrijver van den *Catalogus hereticorum*, Heretici de litera T.

17.

Begin der 12e eeuw. Uittreksel uit den vermaarden tijdgenoot Abaelardus over Tanchelm en zijne ketterij.

Ad haereticos venio, qui quanto domesticiores, tanto pejores, civilibus bellis inquietare ecclesiam non cessant. Atque ut ad nostra veniamus tempora, quibus jam aiunt adeo repressos esse ut jam nullo fidei fundamento sit opus, nullos in tantum olim insaniam prorupuisse haereticos quisquam audierit, quanta nonnulli contemporaneorum nostrorum debacchati sunt: Tanquelmus quidam laïcus nuper in Flandria, Petrus presbyter nuper in Provincia, ut ex multis aliquos in medium producamus. Quorum quidem alter, Tanquelmus scilicet, in tantam se erexerat dementiam, ut se Dei filium vocitari atque decantari et a seducto populo, ut dicitur, templum aedificari sibi faceret....

P. Abaelardi *Introductio ad theologiam* (Ed. Cousin, deel II, blz. 83-84).

18.

1115, Antwerpen. Tanchelm, die zijne ketterij over Antwerpen, 't eiland Walchelen en de omliggende eilanden en kustlanden verspreid had, wordt te Antwerpen vermoord, zegt een vervolger van Sigebert van Gembloers (12e eeuw).

1115. Tanchelinus hereticus, qui Andoverpiam, Walacram et circumiacentes insulas et maritima loca in partibus illis multis haeresibus infecerat, occiditur.

> *Sigeberti Gemblacensis Continuatio Valcellensis*, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel VI, blz. 459. (Deze *Continuatio* is iets jonger dan de *Vita Norberti.*) — Dezelfde melding, nog verkort, komt ook voor in het *Chronicon sancti Bavonis* (einde der 15e eeuw), bij De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 574.

19.

Begin der 12e eeuw (verkeerdelijk op 1127), Antwerpen, Brabant en Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van den abt Jan Trithemius († 1516) over Tanchelm. — De ketter strooide zijne dolingen alom te Antwerpen en in 't omliggende rond en bedroog duizenden van menschen, die hem afgodisch vereerden en tot in zijne walgelijkste onzedelijkheid bewonderden. Hij werd eens in een schip door eenen priester verrast en gedood. Daarna had de heilige Norbertus veel moeite om zijne Brabantsche volgelingen tot het christen geloof terug te brengen.

Anno praenotato (MCXXVII) fuit haereticus quidam in Brabantia, nomine Faucellinus (*sic*), homo perversus et pestiferae opinionis, qui etsi laicus erat, multis tamen clericis etiam doctissimis in disputando acutior videbatur. Is in oppido Antuerpiensi populum Christi a rectitudine immaculatae fidei miserabiliter seducens, sacri ordinis ministros sprevit, contempsit et blasphemavit, gradum episcopalem et sacerdotalem nihil esse proposuit, corpus quoque et sanguinem Domini nihil ad salutem animae conferre sumentibus perdita loquacitate palam confirmavit. Apparatu pretioso deauratisque vestimentis opertus incedens ac triplici funiculo capillis intortis, verbis deceptorijs ac lautis convivijs trium hominum armatorum millium turbam, qui defensionis causa illum sequebantur, suis erroribus alliciendo implicavit, quorum potentia caedes in suos contradictores passim exercebat. Crediderunt illi Antuerpienses et eorum in circuitu vicini quasi omnes miserumque illum summo venerabantur honore ut missum a Deo et sanctum, in tantum ut aquam in qua corpus manusve lavisset aut pedes, pro maximis haberent reliquijs, cum tamen homo incontinentiae esset tantae, ut filias in praesentia matrum sponsasque maritis intuentibus corrumperet, asserens hoc opus esse divinum, sanctum et plenitudinem fraternae charitatis. Tandem post plures in populum disseminatos errores et multas in clerum perpetratas impie caedes, cum die quadam cum paucis in navicula, nescio quorsus navigaturus, resideret ac suo more gradus ecclesiasticos blasphemaret, presbyter quidam zelo catholicae fidei et pietatis succensus, tam fortiter sceleratum percussit in cerebro, quod illico exspirans animum reddidit diabolo, cujus minister fuit.

Mortuo et apud inferos absque dubitatione sepulto impietatis ministro, quoniam multos errore suo per plures annos docendo infecerat, pessimum diaboli semen quod cordibus deceptorum tenacissime inhaesit, non facile potuit exstirpari. Propterea consilio et assensu clericorum Antuerpensium, interveniente pontifice dioecesano, ecclesia una sancto donatur archiepiscopo Norberto praemonstratensium principi in oppido memorato cum certis redditibus annuis ad construendum ordinis sui monasterium, quatenus error inveteratus ejus praedicatione de cordibus hominum seductorum tandem posset exstirpari. Sanctus itaque Dei servus venit Antuerpiam, locum acceptavit sibi oblatum, monasterium construere coepit, praedicavit veritatis verbum quotidie, deceptos ab errore, Domino miserante, revocavit. Quo sanam praedicante doctrinam viri ac mulieres compuncti, Dominici corporis sacramentum, quod in cistulis et foraminibus parietum scissurisque murorum per decennium ex incredulitate et contemptu absconderant, ad virum Dei referentes cum lacrimis poenitentiae remedia humiliter subjecerunt et ad fidem sanctam reversi sunt.

Johannes Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel I, blz. 387 en 388.

20.

1110, 1113 en 1115. Uittreksels uit Meyerus' *Annales* (1561) over Tanchelm, het begin zijner ketterij, zijne verbanning uit Brugge (1113) en zijnen dood twee jaren later.

[Anno] MCX.... Tanchelini haeresis cœpit pullulare, quae docebat euomere sacratissimum corpus Domini in die Paschae susceptum.

[Anno] MCXIII.... Tanchelinus haereticus habitu monastico falso glorians, damnatus anathemate ab sacerdotio populoque Brugensi urbe eiicitur.

[Anno] MCXV.... Eodem anno Tanchelinus haereticus occiditur.

Meyerus, *Annales Flandriae*, fol. 36 en 37.

21.

1115, Brabant. Molanus schrijft in 1592, dat hij in 't Leuvensch archief bewijzen vindt van Tanchelm's uitdrijving door den hertog Godfried met den Baard uit de Brabantsche gewesten.

Est etiam in archivis eiusdem urbis (Lovanii) eum (Godefridum cum barba, ducem Lotharingiae), anno CIↃ.CXV expulisse suis ditionibus Tanchelinum haereticum, qui multo tempore regnaverat apud Antwerpiam et Lovanium.

Molanus, *Militia sacra ducum et principum Brabantiae*, blz. 94. (Zie ook van denzelfden schrijver, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 414, waar uittreksels uit den vervolger van Sigebertus, de *Vita Norberti* en Trithemius medegedeeld worden.)

22.

1110-1115, Vlaanderen. Uittreksel uit de Brugsche *Chronijke van Vlaenderen* (1725) over den ketter Tanchelijn (of Tanchelm), zijne leeringen, zijnen overmoed te Brugge en zijne vermoording.

Ondertusschen (1110) begonde de ketterije van Tanchelinus sterk toe te nemen, den welken leerde datmen het alderheyligste Sacrament des Autaers op d'Heylige Tafel ontrent Paeschen ontfangende, wederom moeste uytspuygen.... Ende korts daernaer (1114) wierd den ketter Tanchelinus, glorierende in het Clooster-lijk Habijt binnen Brugge, gedoemt en uyt de Stadt gejaegt, den welken het volgende jaer (1115) wordt vermoordt.

Chronijke van Vlaenderen (Wydts), deel I, blz. 130 en 139.

23.

1119, Juli 8, Toulouse. Uittreksel uit de *Canones* van het Concilie aldaar door paus Calixtus II gehouden over het straffen der ketters. — Degenen, die aangaande het sacrament van Christus' lichaam, den kinderdoop, het priesterschap, het huwelijk en andere kerkelijke instellingen dolen, zijn als ketters verdoemd en moeten door de wereldlijke macht vervolgd worden evenals hunne begunstigers, zoolang deze niet tot betere gevoelens gekomen zijn.

III. *Ut haeretici eorumque defensores ab ecclesia pellantur.*

Porro eos qui religionis speciem simulantes Dominici corporis et sanguinis sacramentum, puerorum baptisma, sacerdotium et caeteros ecclesiasticos ordines et legitimarum damnant foedera nuptiarum, tanquam haereticos ab ecclesia Dei pellimus et damnamus et per potestates exteras coerceri praecipimus. Defensores quoque ipsorum ejusdem damnationis vinculo, donec resipuerint, mancipamus.

Mansi, deel XXI, blz. 226 en 227. (Jaffé, deel I, blz. 784, nr 6708).

24.

1121, Luik. Uittreksel uit de *Annales s. Jacobi Leodiensis* over de vervolgingen, die Frederik, bisschop van Luik, te verduren had vanwege de vijanden der Kerk, vooral van den Leuvenschen hertog Godfried, omdat hij de ketterij, de simonie en andere kwalen der Kerk te keer ging.

1121. Fredericus Leodiensis, episcopus. Multos et intolerabiles persecutiones

pro symoniacae haereseos dampnatione et catholicae fidei defensione ab ecclesiae persecutoribus et maxime a duce Lovaniensi Godefrido passus.

Annales s. Jacobi Leodiensis, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XVI, blz. 640.

25.

1135, Luik. Uittreksel uit de *Annales Aquenses*, waaruit blijkt, dat men, tijdens eene kerkvergadering te Luik gehouden, ketters ontdekte, waarvan één levend werd verbrand.

Anno 1135, in concilio Leodiensi, heretici deprehensi sunt, quorum unus vivus est combustus.

Annales Aquenses, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XVI, blz. 685, aangehaald bij Ferd. Henaux, *Histoire du Pays de Liège*, 3e uitgave, deel I, blz. 201 noot.

26.

1135, Luik. Uittreksel uit de *Annales Rodenses* over ketters aldaar ontdekt, waarvan één verbrand werd, twee zich met de Kerk verzoenden en de anderen in de nachtelijke duisternis ontsnapten, nadat het volk ze had willen steenigen. — Hunne dolingen betroffen het huwelijk, het doopsel der kinderen en de gebeden der levenden voor de dooden.

Anno Dominice incarnationis millesimo centesimo XXXV deprehensi sunt heretici Leodii sub specie religionis catholice et habitu spiritualis vite, qui legitimum negabant connubium et communia debere astruebant esse consortia feminarum et baptismo contradicebant parvulorum et affirmabant orationes vivorum nichil animabus conferre defunctorum. Qui errorem cum non possent negare, voluit eos populus lapidare; unde tanto percussi timore elapsi sunt sub nocturna caligine, sed in vinculis tribus eorum detentis unus combustus est igne, reliqui duo reddiderunt se ecclesie cum fidei professione.

Annales Rodenses, bij Ernst, *Histoire du Limbourg*, deel VII, blz. 45.

27.

1135, Trier en Utrecht. Volgens eene Saksische kronijk zou keizer Lotharius op die twee plaatsen in dat jaar ketters hebben laten verbranden.

Apud Trevirenses et Ultrajectenses Lotharium combussisse haereticos chronicon Saxoniae obscure annotat anno Domini 1135. Incertum autem quales fuerint.

Centuriae Magdeburgicae, cent. XII, blz. 341.

28.

1135, Trier en Utrecht. Aanteekening van Jacob Usserius (17[e] eeuw) over het verbranden van ketters aldaar op bevel van keizer Lotharius.

Meminit praeterea dictus author anonymus [*Actorum Brunonis*] conventiculorum, quae in Trevirensi dioecesi frequentare solerent illi, qui substantiam panis et vini in corpus et sanguinem Christi negabant transmutari ; ex qua societate fuisse videntur qui apud Trevirenses et Ultrajectenses a Lothario imperatore combusti in *Chronico Saxoniae* leguntur. Contigit illud anno Domini 1135.

Jacob Usserius, *Gravissimae quaestionis*, enz., 2[e] uitgave, blz. 253 (cap. VII, n[r] 38), waar hij verzendt naar de voorgaande plaats der *Centuriae Magdeburgicae*, maar naar eene andere uitgave : *Magdeb. Centur.* 12, col. 808, 20.

29.

1139, April 3, Lateraan. Uittreksel uit de *Canones* van het tweede algemeen Concilie van Lateraan, door paus Innocentius II gehouden, aangaande het straffen der ketters. — Schier letterlijke herhaling der bepaling van het Concilie van Toulouse (1119).

Mansi, deel XXI, blz. 532. Cap. XXIII. *De his qui sacramenta damnant.* (Jaffé, deel I, blz. 885.) — Zie hooger ons n[r] 23.

30.

1145, Luik. Brief van de geestelijkheid van het Luiksche bisdom aan paus Lucius II over hetgeen er te doen valt met eenige aangehoudene ketters en hunne dolingen. — De geestelijkheid roept 's pausen hulp in tegen eene ketterij, die zich uit Montwimers of Montélimart in Frankrijk over veel gewesten heeft verbreid. In het bisdom Luik werden eenige aanhangers dier dolingen ontdekt; het volk wilde ze met geweld verbranden, en slechts met groote moeite heeft de Luiksche geestelijkheid ze bijna allen aan den brandstapel kunnen onttrekken. Een dier ketters, Americus genaamd, wordt op zijn verzoek aan den paus gezonden. Deze secte heeft hare graden en hare geestelijke hierarchie. Zij dwaalt vooral in de kerkelijke leerstelsels aangaande het doopsel, het lichaam en het bloed van Christus, het priesterschap, het huwelijk en het afleggen van eenen eed. Nochtans gebruiken die ketters

de sacramenten der Kerk als dekmantel voor hunne boosheid. Americus wil eene bedevaart naar Rome doen ; de andere ketters worden naar andere heilige plaatsen gezonden. Wat er aangaande hunne straf moet beslist worden, wordt aan den paus overgelaten. Uit den mond der ketters heeft men vernomen, dat al de Fransche en Luiksche steden door deze dolingen grootelijks vergiftigd zijn. 's Pausen wijsheid moet daarin verhelpen.

Domino et patri reverendo L., Dei gratia summo pontifici, ecclesia Leodiensis fideles orationes et in Christo debitae subjectionis obedientiam.

Ut arbitramur et res ipsa declarat, idcirco divina dispositio in arce catholicae ecclesiae sedem Romanam posuit, ut ipsius providentia suis membris tutela procuretur et ad eam refugium habeant, quibus surgentia bella exitium minitantur. Igitur veterum hostium deprehensas noviter insidias ad vestram paternitatem, cui credita est sollicitudo omnium ecclesiarum, deferimus, ut eorum conatus vestra relidantur industria, qui sub specie religionis animas simplicium in errorem ducunt, et unius integritate fidei, quae multis in locis vulnerata est, sicut apud nos compertum nunc esse constat, sancta Dei convalescat ecclesia. A Monte Guimari (1), quo nomine quidam vicus in Francia dicitur, quaedam haeresis per diversas terrarum partes defluxisse cognoscitur, quae adeo varia et multiplex est, ut sub unius certo vocabulo minime comprehendi posse videatur, cujus apud nos sectatores quidam detecti, convicti et confessi sunt, hos turba turbulenta raptos incendio tradere deputavit ; sed nos, Dei favente misericordia, pene omnes ab instanti supplicio, de ipsis meliora sperantes, vix tamen eripuimus, quorum unus hic est quem ad paternitatem vestram sua petitione destinare curavimus. Haeresis haec diversis distincta est gradibus ; habet enim auditores, qui ad errorem initiantur ; habet credentes, qui jam decepti sunt ; habet christianos suos, habet sacerdotes, habet et ceteros praelatos sicut et nos. Hujus haeresis nefandae blasphemiae sunt, quod in baptismo peccata remitti negat, quod sacramentum corporis et sanguinis Christi inane reputat, quod per impositionem pontificalis manus conferri nil asseverat, quod neminem Spiritum Sanctum accipere credit nisi bonorum operum praecedentibus meritis, quod conjugium damnat, quod apud se tantum ecclesiam catholicam esse praedicat, quod omne juramentum velut crimen judicat. Et tamen qui hujus sceleris sectatores sunt, sacramentis nostris ficte communicant ad nequitiae suae velamentum. Horum adhuc auditor erat hic Americus, quem ideo ad vos direximus, ut vestro judicio Deo et sanctae ipsius ecclesiae satisfaciat, et sponsionem quam fecit beatis apostolis, cum in discrimine

---

(1) Forte Monte Limarii (*Montélimart*) urbe Galliae in Delphinatu (*Dauphiné*) ad radices collis, haud procul a Rhodano fluvio, circa quam Petrus de Bruis Lucii II tempore errores suos disseminavit, qui magnam cum descriptis hoc in epistola affinitatem habent. (Noot van de uitgevers der *Amplissima collectio*). — C. Schmidt (*Histoire des Cathares*, deel I, blz. 32) zegt integendeel, dat het *Montwimers* is, eene kleine vesting van Champagne, alsdan gelegen in het bisdom Châlons-sur-Marne.

vitae positus esset, adimpleat. Vovit enim, ut dicit, si eorum meritis et precibus evadere posset, quod eorum limina devotus visitaret, ut ipsis gratiarum actiones pro conservata salute rependeret. Alios vero hujus erroris participes per religiosa loca divisimus, quid super eis ad correctionem agendum sit a vobis exspectantes. Praeterea caritati vestrae notificamus quia, secundum quod ab his qui a nobis deprehensi sunt, accepimus, omnes Gallici regni atque nostri civitates hujus erroris veneno ex parte magna infectae sunt. Provideat itaque vestrae paternitatis sollertia, ne virus hoc altius serpat, sed cauterio diligentiae salutaris aduratur, ut deficiat. Vale.

Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel I, blz. 776 en 777.

31.

1148, Maart 21, Reims. Uittreksel uit de *Canones* van het Concilie aldaar door paus Eugenius III gehouden, tegen de ketters en hunne aanhangers. — Niemand mag de ketters, die in 't Zuiden van Frankrijk en elders verblijven, ontvangen of verdedigen, op straf van den banvloek. Over het gewest van dengene, die 't doen zou, zal 't kerkelijk interdict worden uitgesproken.

XVIII. *Ne quis haeresiarchas et sequaces manuteneat.*

Quia etiam apostolica sedes quod rectum est consuevit attenta consideratione defendere, et quod devium invenitur esse devitare, praesentis decreti auctoritate praecipimus ut nullus omnino hominum haeresiarchas et eorum sequaces, qui in partibus Guasconiae aut Provinciae vel alibi commorantur, manuteneat vel defendat, nec aliquis eis in terra sua receptaculum praebeat. Si quis autem vel eos de caetero retinere vel ad alias partes proficiscentes eorum errori consentiens recipere forte praesumpserit, quo iratus Deus animas percutit anathemate feriatur et in terris eorum, donec condigne satisfaciant, divina celebrari officia interdicimus.

Mansi, deel XXI, blz. 718. (Jaffé, deel II, blz. 52).

32.

1153, Februari 5, Rome. Bul van paus Eugenius III aan de geestelijkheid en de bewoners van 't bisdom Atrecht over de ketters hunner gewesten. — De paus zegt, dat hij te Rome het bezoek van den Atrechtschen bisschop Godeschalk heeft ontvangen, die hem tot zijne groote droefheid gemeld heeft, dat er in diens bisdom ketters te vinden zijn. Deze trachten zelfs veel aanhangers te winnen. De paus beveelt, dat men het vonnis door den bisschop met zijnen geestelijken raad tegen hen uitgesproken moet eerbiedigen.

Eugenius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis clero et populo Atrebatensi salutem et apostolicam benedictionem.

Quando inter praelatos atque subjectos tanta est unio caritatis, quod et praelati subjectis quae salubria sunt sollicita attentione prospiciunt et subjecti praelatis se in omni obedientia et humilitate submittunt, tunc ecclesia Dei procul dubio suo cursu dirigitur et tranquilla pace atque jucunditate laetatur. Venientem itaque ad apostolicae sedis clementiam venerabilem fratrem nostrum Godeschalcum, episcopum vestrum, debita benignitate recepimus, et quamdiu inter nos commoratus est, inter fratres et coepiscopos nostros ipsum praecipue pro suae honestatis reverentia fraterna caritate tractavimus. Et quoniam de statu commissae sibi ecclesiae quaedam ad nostram audientiam pervenerant, quae nec nos nec eum in requisitione sui et in correctione negligentes esse permittunt, viva ei voce injunximus ut ad eorum emendationem et conservandam in eadem ecclesia honestatem et religionem ita promptus et districtus existat, ut et in his ipsum suum officium complevisse appareat et animum nostrum ulterius nulla exinde sinistra fama perturbet. Inter caetera enim idem frater nobis suggessit quod non sine grandi gemitu nostri cordis referimus: nunciavit siquidem nobis quod adeo quorundam pravorum in commissa sibi ecclesia malitia creverit, ut haereticae sint pravitatis laqueo irretiti; qui etiam non verentur cum quibusdam aliis tendiculas haereticorum extendere, ut suae perditionis plures socios habeant et secum multorum animas condemnent. Sane illis ecclesiasticae severitatis rigor est districtius opponendus. Et ideo sententiam quam in eos praedictus frater noster episcopus vester religiosorum virorum consilio promulgaverit, nos auctore Deo ratam habebimus et ut ipsam firmiter observetis vobis omnino injungimus. Quia igitur, sicut idem frater noster a nobis et de cura commissi sibi gregis et de imminentia sui officii fuit propensius exhortandus, ita vos ad ipsius obedientiam et venerationem nostrarum litterarum estis admonitionibus exhortandi; eumdem fratrem nostrum ad ecclesiam suam et ad vos cum sedis apostolicae et literarum nostrarum prosecutione, ducente Domino, remeantem universitati vestrae duximus attentius commendandum, per praesentia vobis scripta mandantes quatenus eum reverenter et honeste recipiatis, et filialem ei reverentiam et honorem jugiter exhibentes, tam de his quae supra dicta sunt, quam de aliis quae in vobis fuerint corrigenda, humiliter salubribus praeceptis ejus obediatis, quatenus et ipse pro impenso vobis gubernationis officio perpetuae coronam gloriae valeat, Domino donante, percipere, et vos obedientiae merito ad gaudia aeternae felicitatis possitis cum eo pariter introire.

Datum Romae apud sanctum Petrum, nonis Februarii.

Dom Bouquet, *Recueil*, deel XV, blz. 479. (Jaffé, deel II, blz. 86, nr 9688).

33.

1152-1157, Kamerijk. Verklaring van Nikolaas, bisschop van Kamerijk, aangaande den ketter Jonas. — Deze Jonas, die met den abt van Jette-bij-Brussel moeilijkheden had, werd door de aartsbisschoppen van Keulen en van Trier en door de bisschoppen Hendrik en Alexander plichtig bevonden aan de ketterij der Catharen. Op zijne beurt werpt hem bisschop Nikolaas als een verrot lid uit de Kerk.

Quoniam legitime decisa modo avaritiae motu, modo memoriae defectu solent in controversiam reverti et saepius everti, ego Nicolaus, Dei gratia Cameracensium episcopus, quod in curia nostra solemniter actum est, scripto commendari curavimus: scilicet quod Jonas in consistorio nostro, cum abbatem Hildebrandum de Jeth super possessione de Hembecke minori interpellaret et vocaret in jus, et ut personam praefatae ecclesiae se asserens, restitutionem possessionis implorans, testimonio litterarum Arnoldi Coloniensis, Hellini Trevirensis archiepiscoporum, Henrici et Alexandri episcoporum, quod in curia ipsorum de Cattorum haeresi convictus et anathemate damnatus fuit, nobis significatum et probatum est; eapropter communicato cum ecclesia nostra consilio, praefatum Jonam tanquam putridum membrum de corpore Christi abcisum et ideo omnibus ecclesiasticis beneficiis indignum, ne de caetero super hoc audiretur, a nobis exsufflavimus, abbati praefato, qui impetebatur, eam ecclesiam quiete possidendam et habendam in perpetuum concedentes. S. Alardi, S. . . . . . archidiaconi, S. Hugonis decani, S. Willelmi mag., Hewrardi, Anselmi, Roberti canonicorum.

Carolus Ludovicus Hugo, *Ordinis Praemonstratensis annales*, deel I, *Probationes*, col. CCCCCXII.

34.

1157, Reims. Uittreksel uit de verordeningen van het Concilie van Reims, door den aartsbisschop Samson gehouden, over het straffen der ketters. — De aartsbisschop verklaart, dat deze laatsten *(Piphili* en *Manichaeërs)* onder de lagere standen, vooral onder de wevers, woeden en alom met vrouwspersonen rondzwerven. Om zuiver *(Catharen)* te schijnen, verwerpen zij het huwelijk en leveren zich aan allerlei ontucht over. Degenen, die aldus in overspel leven, zullen hunne goederen moeten verliezen, indien zij volharden. De hoofdmannen der secte moeten tot levenslange gevangenis verwezen worden, tenzij de aartsbisschop hun eene nog strengere straf oplegge. Hunne aanhangers zullen op 't aangezicht gebrandmerkt worden en gebannen. Zoo zij terugkeeren, mag iedereen ze aanhouden, dit tot hunne boetedoening en tot eenieders verschrikking. Wie zijne onschuld wil bewijzen, zal tot de proef van het gloeiend ijzer toegelaten worden.

I. *De Piphilis* (1).

Quoniam impurissima Manichaeorum secta tergiversatione lubrica sub specie

---

(1) Dit was een der namen, die men alsdan aan de ketters gaf. In Duitschland heetten ze vooral *Catharen*, in Vlaanderen *Piphili*, in Frankrijk *Texerans* (wevers), zegt Martène (*Vet. Mon.*, deel VII, blz. 74). Zie vooral Schmidt, *Histoire des Cathares*, deel II, blz. 275-284, *Sur les noms de la secte.*

religionis apud imperitissimos se occultans, simplicium animas perditum ire molitur et per abjectissimos textores, qui saepe de loco fugiunt ad locum nominaque commutarunt, captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis; nos gregi Dominico, cujus curam suscepimus, ne per illos in praecipitium eat, consulentes, statuimus ut quoniam inter sacrilega nefandaque, quibus non inquinare solum, verum etiam inficere ecclesiam conantur, conjugium quod a Domino institutum sanctumque est, ut quasi puriores mundioresque valeant apparere, impudenter damnant, et tamen in sugillatione mendacissimae simulationis feminarum etiam consanguinearum contubernia affectant et frequentant, ut, nisi commoniti a cohabitatione sua illas removerint, ab episcopo excommunicentur. Quod si nec ita destiterint, bona eorum publicentur.

Majores vero quibus alii seducuntur, si confessi fuerint vel convicti, carcere perpetuo, nisi gravius aliquid mihi eis fieri debere visum fuerit, recludentur.

Sequaces vero itidem confessi vel convicti, his exceptis qui ab eis seducti correptique facile resipiscant, ferro calido frontem et facies signati pellantur. Quique eos postmodum ubicumque locorum repererit, libere capiat.

Sic enim et eis non deerit poenitentiae locus et ab eorum imitatione execrabili ceteri revocabuntur.

Si quis vero de hac impurissima secta infamis fuerit et quasi innocens purgare se voluerit, igniti ferri judicio se purgabit. Si reus comprobatus fuerit, ut superius dictum est, calido ferro signatus pellatur; si innocens fuerit, catholicus habeatur.

Mansi, deel XXI, blz. 843.

35.

1162, Mei 17, Montpellier. Vermelding der beslissing van het Concilie, aldaar door paus Alexander III gehouden, tegen de wereldlijke vorsten, die, door de Kerk verzocht, de ketters niet zouden vervolgen. — De plichtigen zullen met de ketters zelve in den ban der Kerk zijn.

Constituit etiam [concilium], ut quicumque princeps saecularis ab ecclesiastico monitus jurisdictionem temporalem in eos [haereticos] non curaverit exercere, sit cum eis simul vinculo anathematis innodatus, quemadmodum statutum est in Lateranensi concilio.

Mansi, deel XXI, blz. 1159. (Jaffé, deel II, blz. 157 en 158.) — Het Lateraansch Concilie, dat hier bedoeld wordt, is het tweede, in 1139 door paus Innocentius II gehouden. Zie hooger ons nr 29.

36.

1162, December 23, Tours. Brief van Alexander III aan Hendrik, aartsbisschop van Reims, over ketters van zijn geestelijk

gebied. — De paus zegt, dat hij de ketters, welke de aartsbisschop hem met eenen brief gezonden heeft, zeer streng heeft onthaald, zooals het betaamt. Nochtans is 't beter plichtigen vrij te spreken dan onplichtigen te veroordeelen; eene al te groote zachtheid staat den geestelijken ook beter dan eene al te groote strengheid, blijkens de voorschriften van den Bijbel. Overigens zal de paus later aan den aartsbisschop schrijven wat er in zijnen raad aangaande die ketters beslist zal worden.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Henrico, Remensium archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Burgenses illos haereticos et in doctrina fidei depravatos, contra quos proprias litteras tua fraternitas ad nostram praesentiam destinavit, dure satis, sicut dignum videbatur, recepimus, et eam illis asperitatem ostendimus, quam viris talibus a nobis congruit exhiberi. Scire autem debet tuae discretionis prudentia, quia cautius et minus malum est nocentes et condemnandos absolvere quam vitam innocentium severitate ecclesiastica condemnare, et melius viros ecclesiasticos plus etiam quam deceat esse remissos quam in corrigendis vitiis supra modum existere et apparere severos, testante utique scriptura, quae ait: « Noli nimium esse justus, » et alibi: « Qui multum emungit, elicit sanguinem. » Nos autem tibi sicut carissimo filio nostro tam in his quam in omnibus aliis, in quibuscumque secundum Deum possumus, deferre volentes et personam tuam propensius honorare quod exinde de consilio fratrum nostrorum debemus statuere, fraternitati tuae in proximo, auxiliante Domino, rescribemus.

Datum Turon. X. kal. Januar.

Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel II, col. 683-684.
(Jaffé, deel II, blz. 163, nr 10797.)

37.

1162, Vlaanderen. Brief van Lodewijk VII, koning van Frankrijk, aan paus Alexander III, over de ketterij in Vlaanderen. — De aartsbisschop van Reims heeft onlangs in Vlaanderen gereisd en aldaar ketters, die *Populicani* geheeten worden, aangetroffen. Om zijn stilzwijgen af te koopen boden zij hem zes honderd mark in zilver aan. Ziende dat de prelaat hun vijandig was, beriepen zij zich op den paus. De koning verwittigt dezen laatste, dat, zoo die ketters niet streng behandeld, ja uitgeroeid worden, het christen volk zal ontsticht en de paus met de Kerk onteerd zijn.

Sanctissimo patri et domino A[lexandro], Dei gratia summo pontifici, Ludovicus, eadem gratia Francorum rex, salutem et debitam reverentiam.

Archiepiscopus Remensis H[enricus] frater meus nuper in Flandriarum ter-

ram profectus ibi invenit homines depravatos, erroris pessimi sectatores, in Manichaeorum lapsos haeresim, qui vulgo Populicani vocantur et per quasdam observationes quas habent, meliores apparent quam sint; et si forte prosperati fuerint, dispendium magnum erit nostrae fidei, praesertim in partibus illis ubi iniquitas pullulavit et radices altius fixit. Si voluisset archiepiscopus, solummodo ut parceret iniquis istis et toleraret pravitatem hanc, pro hujusmodi redemptione habuisset pecuniam magnam nominatam videlicet sexcentas argenti marcas. Quia apud eum non patebat illis refugium, proclamaverunt ad audientiam vestram. Sed rem tam venenosam, tam perniciosam attendebat diligentius vestra sapientia et velitis ut tanta pestis potius evellatur quam pullulet. Precamur itaque attentius pro honore fidei Christianae, ut ex consilio archiepiscopi carissimi filii vestri rem provenire sinatis, ut illi scilicet destruantur, qui contra Deum eriguntur; et severitas in tales commendabilis erit apud omnes qui in patria illa pietatis amatores sunt. Et si aliter egeritis, non expedit fidelium mentibus, quorum murmur non sedabitur facile et in blasphemiam vestram et sanctae Romanae ecclesiae ora quamplurimorum aperietis. Valete.

Dom Bouquet, *Recueil*, deel XV, blz. 790.

38.

1163, Januari 11, Tours. Brief van paus Alexander III aan Lodewijk VII, koning van Frankrijk, over ketters uit Vlaanderen. — De paus zegt met genoegen den brief van den koning te hebben ontvangen, waarin deze laatste hem spreekt over personen, die in Vlaanderen van ketterij beticht zijn. Eenigen dezer hebben zich met brieven bij den paus begeven, bewerende vrij van alle ketterij te zijn. Dan heeft de paus ze vóór de rechtbank van den aartsbisschop van Reims willen zenden, hetgeen zij weigerden te doen, verzoekende om door den paus zelven te worden gevonnist. Dat wil de paus niet doen, aleer hij den raad van den koning, van den aartsbisschop en van andere kerkprelaten daarover heeft ingewonnen. Vooral den koning wil de paus altijd in alles vereeren.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Ludovico, illustri Francorum regi, salutem et apostolicam benedictionem.

Litteras super negotio illorum, qui in Flandriae partibus haeresis arguuntur, a tua nobis celsitudine destinatas, debita benignitate suscepimus, et earum tenore diligenter inspecto, id excellentiae tuae duximus intimandum, quod, cum quidam ex illis cum pluribus litteris nostro se conspectui praesentassent, asserentes se penitus totius haereticae pravitatis immunes, eos ad judicium venerabilis fratris nostri Henrici, Remensis archiepiscopi, cum nostris voluimus litteris destinare. Illis tamen ad eum ire nolentibus, duo ex ipsis absque litteris recesserunt et apud nos usque modo remanserunt nolentes aliqua ratione reverti, sed potius a nobis justo judicio judicari. Nos tamen, quibus in proposito semper et voluntate

consistit consilium tuum in omnibus quae cum Deo ac justitia possumus exsequi, nulla ratione illos voluimus audire nec aliquatenus audiemus, donec super hoc tam tuum quam praedicti archiepiscopi atque aliorum religiosorum virorum consilium plenius habeamus. Voluntatis enim et propositi nostri est in omnibus prout diximus consilium tuae sublimitatis admittere, honori et exaltationi tuae studiosa sollicitudine vigilanter intendere teque sicut carissimum filium et praecipuum prius dominum ecclesiae defensorem exaudire propensus et in omnibus honorare. Datum Turon. III. id. Januar.

Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel II, col. 684. (Jaffé, deel II, blz. 164, nr 10809).

39.

1163, Mei 19, Tours. Uittreksel uit de *Canones* van het Concilie, aldaar door paus Alexander III gehouden, tegen de ketters en hunne aanhangers. — De ketterij heeft zich uit de omstreken van Toulouse over Gascogne en andere gewesten uitgebreid. Daarom moeten de bisschoppen en al de geestelijken waken en door den kerkelijken ban beletten, dat iemand den ketters bijstand verleene. Men zal hun noch koopen noch verkoopen, zoodat zij buiten het menschdom zullen staan en gedwongen worden aan hunne dolingen te verzaken. De wereldlijke vorsten moeten de ketters in het gevang werpen na verlies hunner goederen. De geheime bijeenkomsten der ketters moeten streng verboden worden. Alwie tegen deze bepalingen opkomt, wordt met de ketters gelijk gesteld.

IV. *Ut cuncti Albigensium haereticorum consortium fugiant.*

In partibus Tolosae damnanda haeresis dudum emersit, quae paulatim more cancri ad vicina loca se diffundens per Guasconiam et alias provincias quamplurimos jam infecit. Quae dum in modum serpentis intra suas evolutiones absconditur, quanto serpit occultius tanto gravius Dominicam vineam in simplicibus demolitur. Unde contra eos episcopos et omnes Domini sacerdotes in illis partibus commorantes vigilare praecipimus et sub interminatione anathematis prohibere, ut ubi cogniti fuerint illius haeresis sectatores, ne receptaculum quisquam eis in terra sua praebere aut praesidium impertire praesumat, sed nec in venditione aut emptione aliqua cum eis omnino commercium habeatur, ut solatio saltem humanitatis amisso, ab errore viae suae resipiscere compellantur. Quisquis autem contra haec venire tentaverit, tanquam particeps iniquitatis eorum anathemate feriatur. Illi vero si deprehensi fuerint, per catholicos principes custodiae mancipati omnium bonorum amissione mulctentur. Et quoniam de diversis partibus in unum latibulum crebro conveniunt et praeter consensum erroris nullam cohabitandi causam habentes in uno domicilio commorantur, talia conventicula et investigentur attentius et, si inventa fuerint, canonica severitate vetentur.

Mansi, deel XXII, blz. 1177 en 1178. (Jaffé, deel II, blz. 168).

40.

1163, Augustus 2, Keulen. Uittreksel uit eene gelijktijdige Keulsche kronijk over het verbranden van (Vlaamsche) ketters te Keulen. — Deze Cataphrygen of Catharen waren ten getalle van elf, zes mannen, twee vrouwen en hunne drie leiders Arnoldus, Marsilius en Theodoricus. Veroordeeld door Kerk en wereldlijke macht werden zij op eenen heuvel dicht bij het Jodenkerkhof verbrand en stierven er den vuurdood met de meeste standvastigheid.

Anno Christi MCLXIII, Reinoldi archiepiscopi Coloniensis anno quarto, mense Augusto, die II[da], quae erat feria VI., Cataphrygae sive Cathari, viri sex, mulieres duae cum suis haeresiarchis Arnoldo, Marsilio, Thioderico in urbe Coloniensi deprehensi sunt, qui a clero dijudicati et anathematizati, a judicibus, a populo civitatis, cum fidem catholicam recipere et suam profanam sectam nollent abjicere, in colle, qui Judaicus appellatur (*Judenbüchel*), juxta Judaeorum sepulturas igne cremati sunt, tanta (diaboli instinctu) in suo proposito usi pertinacia, ut quidam ipsorum furentibus flammis seipsos injicerent.

Chronica brevis Coloniensis bij Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel III, blz. 392.

41.

1163, Augustus 2, Keulen. Uittreksel uit de kronijk van den abt Jan Trithemius († 1516) over het verbranden van Vlaamsche ketters te Keulen. — Die Catharen waren ten getalle van elf, acht mannen (waaronder Arnoldus, Marsilius en Theodoricus) en drie vrouwen, allen uit Vlaanderen herkomstig en in eene schuur dicht bij Keulen wonende, waar zij gevangen werden. Door de geestelijkheid werd de monnik Egbert naar die stad ontboden om met hen te redetwisten; hij sloeg hunne kettersche dolingen, die opgesomd worden, in duigen, maar kon de ketters niet tot eene bekeering bewegen; ook werden zij allen tot den dood veroordeeld en te Keulen verbrand. Men poogde te vergeefs een beeldschoon meisje onder hen te redden van den brandstapel, waarin ze zich ondanks alles zelve stortte. Die ketters waren overblijfsels van Tanchelm's secte.

Anno praenotato (MCLXIII) memoratus abbas (monasterij S. Florini martyris in Schonaugia) Egbertus per clerum vocatus ad Coloniam ad disputandum contra quosdam novos haereticos ibidem repertos, qui se graeco vocabulo Catharos, id

est mundos, nuncupabant, magnam eruditionis suae gloriam reportavit et haereticos confutavit. Fuerunt autem Catharorum haeretici perniciosissimis erroribus pleni apud Coloniam inventi mares octo et feminae tres, qui de Flandriae partibus in quodam horreo prope civitatem habitabant. Qui cum latitarent in abditis et neque Dominicis neque festis sanctorum diebus intrarent ecclesiam, mox comprehensi et in civitatem perducti sunt. Inter quos ad disputandum acutiores fuerunt Arnoldus, Marsilius et Theodoricus; qui etsi essent laici, latini tamen sermonis satis fuerunt periti et divinae scripturae voluminibus plurimum legendo intenti, nisi quod sanum scripturarum pervertentes sensum ad sui erroris propositum retorquebant, quorum isti fuerunt articuli.

Primus eorum fuit error, quod se Catharos solosque mundos et puros ab omni peccato et iniquitate profitebantur seque solos christianos et veros catholicos arbitrantes, caeteros omnes qui non essent in secta eorum, haereticos, schismaticos et infideles Deoque odibiles praedicabant.

Romanum pontificem, episcopos ecclesiarumque praelatos et omnem penitus clerum deceptores animarum et laqueos diaboli nominabant eorumque jurisdictionem, censuras, doctrinam, constitutiones, ritus et mores ut fatuitatem stultorum irridentes et blasphemantes contemnebant.

Omnia sacramenta ecclesiae spernentes subsannabant se solos fidem habere veram et rectam, se esse Dei ecclesiam et Spiritu Sancto plenos dogmatizabant; caeteros autem omnes mundi homines et in aeternum damnandos.

Sacramentum Dominici corporis et sanguinis nihil esse dicentes missarum celebrationem irridebant et execrandis nominibus appellabant et ideo nunquam intrabant ecclesiam nec sermones audiebant.

Confessionem peccatorum pari temeritate ridebant, dicentes soli Deo secreta cordis vel actionis esse revelanda et nequaquam hominibus. Unde et indulgentias simul et poenitentiam contemnebant, allegantes illud prophetae: *In quacumque hora peccator ingemuerit, salvus erit, nec recordabor amplius peccatorum ejus, dicit Dominus.*

Luxuriam inter se quocunque modo vel cum quacunque persona commissam, hoc est cum matre, cum sorore aut cum filia, dicebant non esse peccatum, allegantes illud apostoli: *Omnia munda mundis.* Ob id quoque se mundos et Spiritu Sancto plenos quidquid facerent non peccare dicebant.

Alios quoque multos ad destructionem christianae fidei plenos profitebantur errores; quorum detestanda haeresis originem habuit ex faecibus nefandi hominis illius Tanchelini, qui olim Antverpiam et omnem in circuitu regionem suo intoxicaverat veneno erroris, quem anno Volmari v. supra dictum est. Quamvis enim per s. Norbertum et fratres ejus praemonstratensis ordinis eadem haeresis in illa fuerit provincia pro majori parte ut plurimum extincta, toties tamen postea diabolo seminante in diversis regionibus repullulavit, maxime in Bohemia, Thuringia et Alsatia, ut usque ad praesentem diem ejus professores minime desint.

Itaque veniens ad Coloniam Egbertus monachus praefatus, postea Schonaugiensis abbas, ut suo loco dicemus, disputationis publicum certamen cum praedictis haereticis habuit anno praenotato, secundo videlicet die mensis Augusti Coloniae in conspectu totius cleri et multorum de populo civitatis. Et licet memorati tres haeresiarchae diabolo pleni essent in disputando acutissimi, tamen adjuvante gratia Christi, authoritate, ratione et exemplo per Egbertum

fuerunt confusi, victi tamen, superati et vi argumentorum usque adeo constricti et conclusi, quod nihil amplius poterant respondere; magno conatu omnes viri docti pro eorum conversione ad rectam fidem studiosissime rogando, monendo et exhortando diutius laborabant, sed frustra. Nullis enim authoritatibus, nullis rationibus vel admonitionibus poterant induci quatenus suo renuntiarent errori, sed in concepta semel haeresi pertinacissime omnes permanserunt.

Unde cum persuadere eis nemo posset ut perniciosum revocarent errorem, de ecclesia tanquam haeretici contumaces projecti sunt et a judicibus ad hoc deputatis ad ignem per sententiam condemnati. Qui ducti foras extra civitatem ista die mensis Augusti anno praescripto ignibus traditi sunt et in cinerem redacti viri, ut diximus, octo et foeminae tres mortem cum exultatione suscipientes. Erat inter eos juvencula una satis pulchra et morigerata, super quam judices et qui adstabant incendio misericordia moti sunt; et cupientes eam salvare, si forsam aliorum viso interitu ac territa consilio vellet acquiescere saniori, commiserunt eam quibusdam prope astantibus tenendam in manibus atque servandam. Ardentibus jam alijs et multis exhortantibus atque rogantibus puellam, ut ab errore malo discedens vitam sibi servaret concessam, illa tacens et nulli quidquam respondens, tandem subito de manibus tenentium elapsa, in medium se flammarum praecipitem dedit et perijt.

Johannes Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel I, blz. 450-452. — In de *Annales Veterocellenses* (bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XVI, blz. 42) lezen wij deze dorre aanteekening: « (Anno 1163). Heretici combusti sunt Colonie, e quibus una mulier se dedit precipitem in ignem nullo cogente. »

42.

1163, Augustus 5, Keulen. Uittreksel uit eene gelijktijdige Keulsche kronijk over het verbranden van Vlaamsche ketters te Keulen. — Deze Catharen uit Vlaanderen afkomstig en dicht bij Keulen in eene schuur verblijvende, werden door hunne geburen bij de geestelijkheid aangeklaagd, ketters bevonden en in handen der wereldlijke macht overgeleverd. Buiten de stad werden zij verbrand, wezende vier mannen en een meisje, die uit medelijden wellicht ging gespaard worden, maar zichzelve met geweld in de vlammen wierp.

Anno Domini MCLXIII. Quidam haeretici de secta eorum qui Kathari nuncupantur, de Flandriae partibus Coloniam advenientes prope civitatem in quodam horreo occulte mansitare coeperunt; sed dum neque Dominico die ecclesiam intrarent, a circummanentibus comprehensi et detecti sunt. Qui ecclesiae catholicae repraesentati et diu satis de secta sua examinati, dum nullis probabilius documentis corrigi possent, sed in suo proposito pertinacissime persisterent, ejecti sunt ab ecclesia et in manus laicorum traditi; qui eos extra urbem educentes nonis Augusti ignibus eos tradiderunt, mares quatuor et juvenculam unam,

quae dum miseratione populi prope servaretur, si forte interitu aliorum terreretur et saniori consilio acquiesceret, subito de manibus se tenentium elapsa ultro ignibus se injecit et periit.

Annales Colonienses maximi, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XVII, blz. 778. — Die kronijk staat ook gedeeltelijk in Dom Bouquet (*Recueil*, deel XIII) onder den naam van *Chronica regia S. Pantaleonis prope Coloniam*; aldaar komt ons uittreksel op blz. 722 voor.

43.

(1163), Keulen. Uittreksel uit het *Dialogus miraculorum* van den monnik en tijdgenoot Caesarius van Heisterbach over het verbranden van (Vlaamsche) ketters te Keulen. — In deze samenspraak tusschen den monnik Caesarius en eenen proefkloosterling wordt vooral verhaald wat op en om den brandstapel geschiedde.

[Distinctio quinta.] Cap. XIX. *De haereticis Coloniae combustis.*

Circa illa tempora sub archiepiscopo Reynaldo Coloniae plures haeretici sunt comprehensi, qui a literatis viris examinati et victi, per iudicium saeculare damnati sunt. Data vero sententia, cum ducendi essent ad ignem, unus illorum Arnoldus nomine, quem ceteri magistrum suum fatebantur, sicut narraverunt qui interfuerunt, panem et pelvim cum aqua sibi dari petivit. Quibusdam volentibus ut hoc fieret, viri prudentes dissuaserunt dicentes: Aliquid hinc fieri posset opere diabolico, quod infirmis esset in scandalum et in ruinam. NOVICIUS: Miror quid de pane et de aqua facere voluerit. MONACHUS: Sicut coniicio ex verbis cuiusdam alterius haeretici, qui ante hoc triennium a rege Hispaniae comprehensus est et combustus, sacrilegam ex eis facere volebat communionem, ut suis viaticum fieret, ad aeternam damnationem. Nam quidam abbas Hispanus ordinis nostri (sc. cisterciensis) per nos transiens, qui cum episcopo et ecclesiarum praelatis eiusdem haeretici errores damnavit, eum dixisse referebat, quod rusticus quilibet in mense sua et de pane suo quo vesceretur, conficere posset corpus Christi. Erat enim idem maledictus faber ferrarius. NOVICIUS: Quid ergo actum est de haereticis Coloniensibus? MONACHUS: Ducti sunt extra civitatem et iuxta cimiterium Judaeorum simul in ignem missi. Qui cum fortiter arderent, multis videntibus et audientibus, Arnoldus semiustis discipulorum capitibus manum imponens, ait: Constantes estote in fide vestra, quia hodie eritis cum Laurentio; cum tamen nimis discordarent a fide Laurentii. Cum esset inter eos virgo quaedam speciosa, sed haeretica, et quorumdam compassione ab igne subtracta, promittentium, quia vel eam viro traderent vel si hoc magis placeret, in monasterio virginum locarent, cum verbo tenus consensisset, iam extinctis haereticis, tenentibus se dixit: Dicite mihi, ubi iacet seductor ille? Cumque ei demonstrassent magistrum Arnoldum, ex manibus illorum elapsa, facie veste tecta, super extincti corporis ruit et cum illo in infernum perpetuo arsura descendit.

Caesarius van Heisterbach, *Dialogus miraculorum*, ed. Strange, deel I, blz. 298 en 299. (De eerste drukken van

dit werk verschenen te Keulen in 1475, 1481 en 1591, deze laatste door de zorgen van den monnik Jacobus Fischerus van Haarlem. Te Antwerpen verscheen ook eene uitgave in 1605). — Caesarius schreef zijn *Dialogus* in 1222. Over hem en zijn uiterst belangrijk boek zie Dr. A. Kaufmann, *Caesarius von Heisterbach*, ein Beitrag zur Culturgeschichte des XII^{en} und XIII^{en} Jahrhunderts. Keulen 1850; 2^{e} uitgave, aldaar 1862; alsmede A. Em. W. Wybrands, *De « Dialogus miraculorum » van Caesarius van Heisterbach* beschouwd als bijdrage tot de kennis van het godsdienstig leven in Nederland, in den aanvang der dertiende eeuw (verschenen in de *Studiën en bijdragen op 't gebied der historische theologie,* deel II, blz. 1-116. Amsterdam 1872.)

44.

1164, Trier en Utrecht. Aanteekening van Schoockius over het verbranden van veel ketters, volgelingen van Tanchelm, aldaar op bevel van keizer Lotharius, blijkens eene Saksische kronijk.

Tanchellinismus serpsit post mortem Tanchellini non modo per Belgium, sed etiam Bohemiam, Alsatiam, Thuringiam vicinasque regiones, utque patet ex Chronico Saxoniae authoris incerti evulgato primo a Chytraeo, ad annum 1164 apud Treveros et Ultrajectinos multos eorum Lotharius combussit.

Schoockius, *Liber de bonis vulgo ecclesiasticis dictis,* blz. 65.

45.

1170, Juni 2, Veroli. Bul van Alexander III gericht tot de aartsbisschoppen van Bourges, *Reims,* Tours en Rouaan alsook tot hunne suffraganen om hen aan te sporen in hunne geestelijke gebieden eene ketterij over de menschheid van Christus uit te roeien. — Zij zullen alle wederspannigen met den kerkelijken ban treffen om de verbreiding dier ketterij te onderdrukken.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Bituricensi, Remensi, Turonensi, Rotomagensi archiepiscopis et eorum suffraganeis, salutem et apostolicam benedictionem.

Eis qui, disponente Domino, pontificali sunt praediti dignitate, studendum imminet et summopere vigilandum, ne in ecclesia Dei prava doctrina valeat convalescere, quae contra fidem catholicam videatur venire; quia negligentiae praelatorum ecclesiae posset attribui, si non curarent evellere quae sunt ab universis fidelibus penitus resecanda. Inde est quod, ad vestri officii debitum

exercendum caritatem vestram attentius exhortantes, fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus atque praecipimus quatenus vos singuli in provincia vestra, ascitis vobis prudentibus et religiosis viris, pravam doctrinam quam adhuc quidam tenent et praedicant, quod Christus videlicet secundum quod est homo non est aliquid, penitus abrogare curetis, et Christum sicut perfectum Deum, sic et perfectum et verum hominem, ex anima et corpore secundum quod [est] homo consistentem, tenendum et praedicandum praecipiatis, universis sub interminatione anathematis prohibentes ne doctrinam illam de caetero tenere seu docere praesumant, sed ipsam penitus detestentur.

Data Verulis, IV nonas Junii.

Dom Bouquet, *Recueil*, deel V, blz. 888. (Jaffé, deel II, blz. 237, nr 11809). Zie ook over hetzelfde onderwerp de bul van 18 Februari 1177 van denzelfden paus (Jaffé, ibid., blz. 303, nr 12785).

46.

1172, Atrecht. Uittreksel uit eene gelijktijdige Keulsche kronijk over het verbranden van eenen ketterschen priester. — Die priester, Robert geheeten, had met eenen ridder kettersche leeringen verkondigd aangaande het lichaam van Christus, wanneer het uitgespuwd of anders uitgeworpen wordt. De bisschop ontbood den aartsbisschop van Reims, die met veel geestelijken de zaak kwam onderzoeken. Robert werd voor eenen hoofdman van ketters door velen aangeklaagd. Te vergeefs trachtte hij door de vuurproef van het gloeiend ijzer zijne onschuld te bewijzen. Ook werd hij op bevel van den aartsbisschop verbrand.

Anno Domini MCLXXII. Atrebatis contigit res digna memoria. Miles enim quidam admodum literatus de corpore Dominico bene sensit, scilicet quod nec per vomitum seu egestionem corrumpatur: a quo quidam clericus Robertus nomine, subtiliter quidem sed inutiliter literatus, contraria huic et ideo haeretica sentiens inter conferendum dissensit, et ita quaestio ad episcopum delata est. Qui archiepiscopum Remensem cum multitudine cleri advocavit, et dum haec quaestio discuteretur, praedictus clericus quod non solum foret haereticus, sed et alios foveret et defenderet haereticos, a multis est accusatus. Purgare ergo famam suam de objecta haeresi judicio candentis ferri frustra proponens, tam manifeste Deo operante cecidit, ut non solum in dextra in qua ferrum gestabat, et in sinistra manu et in utrisque pedibus et in ambobus lateribus, in pectore simul et ventre ustura mirabiliter apparuit. Unde ex mandato archiepiscopi igni iniectus et combustus est.

Annales Colonienses maximi, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XVII, blz. 784, en bij Dom Bouquet, *Recueil*, deel XIII, blz. 723.

47.

1179, Maart 19, Lateraan. Uittreksel uit de *Canones* van het derde algemeen Concilie van Lateraan, door paus Alexander III gehouden, over het uitroeien der ketterij. — Deze pest is openlijk aan 't woeden in Zuid-Frankrijk en elders. De ketters noemt men Catharen, Patarinen, Publicanen, enz. Zij worden allen in den kerkelijken ban geslagen met hunne aanhangers en begunstigers. Tegen hen moeten alle ware Christenen de wapens opnemen. Niemand mag met hen eenige gemeenschap onderhouden en zij mogen in de gewijde aarde niet begraven worden. Hunne goederen zullen aangeslagen worden en de wereldlijke vorsten mogen hen tot slavernij brengen. De berouwhebbenden zullen in genade ontvangen worden. Degenen, die zich tegen de ketters zullen wapenen, verdienen eenen aflaat van twee jaren of zelfs meer. Alwie de verdedigers van 't geloof verontrust, zal de communie niet meer ontvangen. Bisschoppen of priesters, die den ketters niet krachtig zouden weerstaan, zullen hun ambt verliezen, totdat zij door den paus in genade worden ontvangen. De Brabanders en andere kettersche baanstroopers zijn met de eigenlijke ketters gelijk gesteld.

(Caput XXVII.) De haereticis.

Sicut ait beatus Leo, licet ecclesiastica disciplina sacerdotali contento judicio cruentas non efficiat ultiones, catholicorum tamen principum constitutionibus adjuvatur, ut saepe quaerant homines salutare remedium, dum corporale super se metuunt evenire supplicium. Eapropter quia in Gasconia, Albegesio et partibus Tolosanis et aliis locis ita haereticorum, quos alii Catharos, alii Patrinos, alii Publicanos, alii aliis nominibus vocant, invaluit damnata perversitas, ut jam non in occulto, sicut aliqui, nequitiam suam exercitant, sed suum errorem publice manifestent et ad suum consensum simplices attrahant et infirmos, eos et defensores eorum et receptatores anathemati decernimus subjacere, et sub anathemate prohibemus ne quis eos in domibus vel in terra sua tenere vel fovere vel negotiationem cum eis exercere praesumat. Si autem in hoc peccato decesserint, non sub nostrorum privilegiorum cuilibet indultorum obtentu nec sub aliacumque occasione aut oblatio fiat pro eis aut inter Christianos recipiant sepulturam. De Brabantionibus et Aragonensibus, Navariis, Bascolis, Coterellis et Triaverdinis, qui tantam in Christianos immanitatem exercent ut nec ecclesiis nec monasteriis deferant, non viduis et pupillis, non senibus et pueris nec cuilibet parcant aetati aut sexui, sed more paganorum omnia perdant et vastent, similiter constituimus, ut qui eos conduxerint vel tenuerint vel foverint per regiones, in quibus taliter debacchantur, in Dominicis et aliis solemnibus diebus per ecclesias publice denuncientur et eadem omnino sententia et poena cum prae-

dictis haereticis habeantur adstricti, nec ad communionem recipiantur ecclesiae, nisi societate illa pestifera et haeresi abjuratis. Relaxatos autem se noverint a debito fidelitatis et hominii ac totius obsequii, donec in tanta iniquitate permanserint, quicumque illis aliquo peccato (pacto) tenentur annexi. Ipsis autem, cunctisque fidelibus in remissionem peccatorum injungimus, ut tantis cladibus se viriliter opponant et contra eos armis populum Christianum tueantur. Confiscenturque eorum bona, et liberum sit principibus hujusmodi homines subjicere servituti. Qui autem in vera poenitentia ibi decesserint, et peccatorum indulgentiam et fructum mercedis aeternae se non dubitent percepturos. Nos etiam de misericordia Dei et beatorum apostolorum Petri et Pauli authoritate confisi, fidelibus Christianis, qui contra eos arma susceperint et ad episcoperum seu aliorum praelatorum consilium ad eos decertando expugnandos, biennium de poenitentia injuncta relaxamus, aut si longiorem sibi moram habuerint, episcoporum discretioni, quibus hujus rei causa fuerit injuncta, committimus, ut ad eorum arbitrium secundum modum laboris major eis indulgentia tribuatur. Illos autem, qui admonitioni episcoporum in hujuscemodi parte parere contempserunt, a perceptione corporis et sanguinis Domini jubemus fieri alienos. Interim vero eos, qui ardore fidei ad eos expugnandum laborem justum assumpserint, sicut eos, qui sepulchrum Dominicum visitant, sub ecclesiae defensione recipimus et ab universis inquietationibus tam in rebus quam in personis statuimus vestrum manere securos. Si vero quispiam vestrum praesumpserit eos molestare, per episcopum loci excommunicationis sententia servetur ab omnibus, donec et ablata reddantur et de illatis damnis congrue iterum satisfaciat. Episcopi vero sive presbyteri qui talibus fortiter non restiterint, officii sui privatione mulctentur, donec misericordiam apostolicae sedis obtineant.

Mansi, deel XXII, blz. 231-233. (Jaffé, deel II, blz. 341.) — Dit stuk is vooral belangrijk, omdat men er 't eerste voorbeeld eener kruisvaart tegen Christenen op bevel van eenen paus en van een Concilie in aantreft. (Zie H. G. Lea, *History of the Inquisition of the Middle Ages*, deel I, blz. 123). Over de Brabanders en andere kettersche baanstroopers van den tijd, in dit stuk vermeld, raadplege men ook het uitstekend boek van Lea, aldaar blz. 125. (New York 1888).

48.

1182-1183, Atrecht, Ieperen en Vlaanderen. Uittreksel uit den kronijkschrijver van Anchin, eenen der voortzetters van Sigebert van Gembloers, over het vervolgen van veel ketters in de landen van den Vlaamschen graaf Philips van den Elzas. — Adam, Radulfus en twee andere ongenoemde ketters waren te Atrecht door bisschop Frumaldus gekerkerd om overgeleverd te worden aan Willem, aartsbisschop van Reims, die met Philips van den Elzas, graaf van Vlaanderen, kort na Kerstdag van 1182 naar Atrecht was gekomen.

Door toedoen eener vrouw werden alsdan veel ketters in 's graven landen ontdekt en plichtig bevonden, edellieden en onedelen, klerken, krijgslieden, boeren, maagden, weduwen en gehuwde vrouwen. Zij werden tot den brandstapel veroordeeld door een vonnis van den aartsbisschop en van den graaf en hunne goederen ten bate van beiden verbeurd verklaard. Veel dezer ketters behielden nochtans het leven met Gods hulp door het gelukkig doorstaan der vuur- en waterproef. Met twaalf verdachten was dit onder anderen te Ieperen het geval.

[Anno 1182.] Quatuor heretici in Atrebatensi civitate deprehensi, a Frumaldo eiusdem civitatis episcopo in carcere sunt reclusi.

Quorum unus dicebatur Adam litteratus, alter Radulfus eloquentissimus laicus; sequentium nomina nescimus. Horum judicium episcopus, iam paralisi laborans, archiepiscopo reservavit.

Anno 1183. Transactis diebus nativitatis Dominice, Willelmus Remensis archiepiscopus et comes Flandriae Philippus in civitate Attrebatensi de secretis suis locuturi conveniunt. Ibi multarum heresium fraudes per quandam mulierem in terra comitis sunt detecte. Isti heretici nullius heresiarche muniuntur presidio; quidam dicunt Manicheos, alii Catafrigas, nonnulli vero Arrianos, Alexander autem papa vocat eos Pateruios (1). Sed quicquid sint, oris proprii confessione convicti sunt heretici inmundissimi. Multi sunt in presentia archiepiscopi et comitis accusati, nobiles, ignobiles, clerici, milites, rustici, virgines, vidue et uxorate. Tunc decretalis sententia ab archiepiscopo et comite praefixa est, ut deprehensi incendio traderentur, substantie vero eorum sacerdoti et principi resignarentur. Hic apparuit praeclara virtus confessionis. Nam, ut ab his, qui interfuerunt, veraciter probatum est, multi ante in heresi culpabiles per Dei misericordem gratiam a ferri cauterio et aque periculo evaserunt incolumes. In castro Ypriensi duodecim ad iudicium ferri sunt adducti, sed per eamdem confessionis virtutem omnes salvati.

Sigeberti Continuatio Aquicinctina, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores,* deel VI, blz. 421. — Gedeeltelijk afgedrukt bij Dom Bouquet, *Recueil,* deel XVII, blz. 11, noot *a.* — De eerste regels ook te vinden in het *Auctarium Aquicinctinum,* bij Miraeus, *Rerum toto orbe gestarum chronica,* blz. 236.

49.

1183, Vlaanderen. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van Rigordus over het verbranden van veel ketters in Vlaanderen ten

(1) *Lege* Paterinos, *i. q. Patarenos.* (Noot der *Monumenta.*)

jare 1183 op bevel van Willem, aartsbisschop van Reims en kardinaal, en van Philips van den Elzas, graaf van Vlaanderen.

Eodem tempore (1183) combusti sunt multi haeretici in Flandria a Guillelmo reverendo Remensium archiepiscopo, tituli sanctae Sabinae presbytero cardinali, apostolicae sedis legato, et a Philippo illustri comite Flandrensium.

Gesta Philippi Augusti, Francorum regis, descripta a magistro Rigordo, ipsius regis chronographo, ab anno.... 1179 usque ad annum 1208, uitgegeven bij Dom Bouquet, *Recueil,* deel XVII, blz. 11; en bij Pertz, *Monumenta, Scriptores,* deel XXVI, blz. 288.

50.

1183, Vlaanderen. Uittreksel uit Vincentius van Beauvais († 1264) over het verbranden van talrijke ketters op bevel van Willem, aartsbisschop van Reims, en van den Vlaamschen graaf Philips van den Elzas.

Eodem tempore multi heretici in Flandria combusti sunt ab archiepiscopo Remensi Guillermo et comite Flandrensium illustri Philippo.

Vincentius Bellovacensis, *Speculum historiale,* lib. XXIX, cap. 26. — Vermeld in de *Centuriae Magdeburgicae,* cent. XII, blz. 344.

51.

1183, Atrecht en andere plaatsen. Uittreksel uit de *Epitome* van den tijdgenoot Andreas Silvius over dezelfde kettervervolging. — Water- en vuurproef worden vermeld.

Anno tertio regis Philippi, in regno ejus haeretici multi sunt deprehensi, qui industria Willelmi archiepiscopi Remensis et Philippi comitis in civitate Atrebatensi et in multis aliis locis sunt ferri judicio et aquae examinati, et deprehensi sunt flammis traditi.

Epitome Andreae Silvii prioris Marchianensis de gestis et successione regum Francorum bij Dom Bouquet, *Recueil,* deel XVIII, blz. 555 en 556.

52.

1183, Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van Willem van Nangis over dezelfde kettervervolging. — Degenen onder de ver-

dachten, die aan de water- en vuurproef niet konden weerstaan, werden verbrand.

Eodem tempore multi haeretici combusti sunt in Flandria a Guillermo Remensium archiepiscopo, apostolicae sedis legato, et a Philippo Flandrensium comite. Hi dicebant omnia aeterna a Deo creata, corpus autem hominis et omnia transitoria a Luciabelo(1) creata, baptismum parvulorum et eucharistiam reprobabant, sacerdotes missas celebrare ex avaritia et oblationum cupiditate dicebant.

Chronicon Guillelmi de Nangis sive de Nangiaco, bij Dom Bouquet, *Recueil,* deel XX, blz. 741.

53.

1183, Atrecht en elders in Vlaanderen. Uittreksel uit Meyerus' *Annales* (1561) over dezelfde kettervervolging.

Invenio eodem anno (M.C.LXXXIII) a Philippo comite (Elsatio) et Guilelmo Remorum archistamine quosdam deprehensos haereticos eosque Atrebati locisque aliis habita quaestione conuictos et igni crematos.

Meyerus, *Annales Flandriae,* fol. 54.

54.

1183, Atrecht en Vlaanderen. Aanteekening van den jezuiet Buzelin over dezelfde kettervervolging. — Hij vermeldt niet alleen de brandstapels, maar ook de water- en vuurproef.

Anno sequenti (1183) venit Atrebatum Remensis pontifex Wilelmus multaque occulte cum Philippo comite disseruit. Et tunc mulieris cuiusdam indicio multi per ditiones comitis haereseos accusati sunt compertique post aquae bullientis ignitique ferri iudicium. Ac de plerisque ita sumptum est supplicium ut corpora flammis absumerenter, bona in sacerdotum ac principis possessionem venirent.

J. Buzelin, *Annales Gallo-Flandriae,* blz. 249.

55.

1183-1184, Atrecht en Ieperen. Uittreksel uit de Brugsche *Chronijke van Vlaenderen* (1725) over het vervolgen van ketters in Vlaanderen door den aartsbisschop van Reims, de bisschoppen

---

(1) Lucifero et diabolo?

zijne suffraganen, waaronder in 't bijzonder die van Atrecht, en den graaf van Vlaanderen Philips van den Elzas. — In 1183 vangt de bisschop van Atrecht vier ketters, die door toedoen van den aartsbisschop van Reims verbrand worden. Na Kerstdag komt de graaf van Vlaanderen dezen laatste te Atrecht vervoegen, waar op de aanklacht eener vrouw een tachtigtal ketters van beider kunne en uit alle standen worden gevangen. De hardnekkigen onder hen worden verbrand. Daarna gaat de graaf naar Ieperen, waar de ketterij ook ingeslopen was, en laat er evenzeer de hardnekkige ketters verbranden.

Wij lesen, dat in dit jaar (1183) den Bisschop Frumaldus in sijn Stadt Atrecht vier Ketters heeft gevonden, gevangen en in den Kerker gestelt; den eenen wiert genoemt Adam den Geleerden, den anderen Radulphus den Welsprekenden, de twee overige onbekent. Maer om sijne onophoudelijcke onpasselijckheyt heeft hy de selve overgelevert aen het vonnis van den Aertsbisschop van Rheims. Want Frumaldus van een melaetsheyt geslaegen zijnde, is inden Heer ontslaepen den 13 van April, naer wiens doodt sijn Bisdom een g'heel jaer wiert opengehouden.

Naer dat de vier gevangene Ketters, de welke van niemant en wierden verdedigt, maer uyt hun eigen woorden overtuygt waeren, heeft Wilhelmus den Aertsbisschop van Rheims, byeen geropen hebbende sijnen Geestelijcken Raedt, geoordeelt, dat sy levendig moesten verbrandt worden en hun asschen in het water gesmeten zijn. Het welke ook korts daer naer wierdt volbrogt binnen Atrecht, in het bijwesen van onsen Graef Philippus (van Elsatien) en veel soo Geestelijcke als weirelijcke Personen van aensien en weirdigheydt.

Dog uyt het verscheydelijk gerugt over dese uytvoeringe van Kerkelijk Regt hoordemen ook verscheyde gevoelens, hetgene oorsaek was waerom den Aertsbisschop van Rheims sig begeeft naer Atrecht, alwaer onsen Graef alsdan sijn verblijfplaets hadde.

Het was korts naer Kerstdag, alswanneer den Aertsbisschop van Rheims met onsen Graef in langdurige t'samenhandelingen was over verscheyde, maer hemelijcke en gewigtige saeken. Dog omdat men korts te vooren gesien hadde hoe vreedelijk de bovengemelde vier Ketters ter dood gebrogt waeren, was het gemeyn gevoelen, dat dese twee Princen besig waeren met te ondersoeken of er nog eenige Menschen binnen het gebiedt van den Graef Philippus met dese peste besmet waeren. Dit gerugt niet alleen door de stadt Atrecht, maer door g'heel Vlaenderen loopende, is'er een geringe Vrouwe bij den Graef gekomen, de welke veele Ketters heeft ontdekt, die tot nog toe onbekent waeren en nogtans hun vergift begonden te sayen in ongeletterde en nieuwsgierige Menschen, soo datmen Godt mogte loven, dat hij in tijds soo bequaeme middels verleende om dit smettende vier uyt te blusschen.

Terstont sagmen verscheyde Persoonen ook van Aensien ophaelen en in de gevangenisse stellen, tot 80 in getal, de welke van de selve Ketterye beschuldigt en overtuygt wierden, onder dewelke waeren Edele en on-Edele, Geestelijcke, Landtslieden, Dogters, Weduwen en getrouwde. Dog omdat sy geenen sekeren Leeraer of Aertsketter en hadden, wiert hun dolinge met verscheyde Naemen

genoemt; sommige seyden, dat het Manichëen waeren, andere gaeven hun andere bynaemen. Dog hoe het was ofte niet, sy beleden opentlijk, dat sy vuyle en hardneckige scheurders waeren van de waerachtige Leeringe der H. Kerke en hunne dolingen geensins en wilden verlaeten. Soo dat den Aertsbisschop met bestemminge van sijne onderworpe Bisschoppen en andere Geestelijcke een algemeyn vonnis uytgaf, uyt kragte van welke alle die met ketterye bepligt en overtuygt waeren, ten zy sy hunne dolingen afswoeren en boetveirdigheydt doende de Heylige Leeringe van Christi Kerk omhelsden en beleefden, levendig souden verbrandt worden, en hunne goederen verbeurt zijnde, de helft aen den weirlijcken Heer, d'ander helft aen den Bisschop souden toegeëygent worden; het welke onsen Graef onderteeken le en uytvoerde jegens de die, de welke nu gevangen en overtuygt even hartneckig bleven. Andere nogtans zijn door den H. Geest beter verligt geweest, de welke afgesworen hebbende hunne dolingen sig begeven hebben tot den Stoel der belijdenisse en hun boosheydt met veel werken van boetveirdigheydt getragt uyt te wasschen.

Dog gemerkt dat de ketterye in de boose insluypt, ook sonder gevoelen, waeren dese doolingen reedts gesaeyt binnen Ipre. Het gene aen den Graef geboodtschapt wierdt, terwijl hy selfs besig was met die binnen Atrecht te straffen. Hy begeeft sig aenstonts naer Ipre, en behoorlijk ondersoek gedaen hebbende, heeft hy sommige van dese dolingen, andere der Manichëen, andere der Arianen besmet gevonden; van welke een deel sig heeft bekeert en andere met de selve straf als boven gepijnigt tot'er doodt.

Chronijke van Vlaenderen (Wydts), deel I, blz. 230-234 (1). — Bij P. d'Oudegherst's *Annales de Flandre*, uitg. van Lesbroussart, (deel I, blz. 456-458) komt eene vermelding derzelfde kettervervolging voor, die ook blijkbaar uit de kronijk van Anchin getrokken is.

56.

1184, November 4, Verona. Veroordeeling tegen de ketters uitgesproken op het Concilie aldaar door paus Lucius III gehouden. — Aangemoedigd door de tegenwoordigheid van keizer Frederik I en volgens het eenparig gevoelen der kardinalen en andere kerkvoogden en wereldlijke vorsten, die op het Concilie verschenen zijn, vaardigt de paus dit decreet tegen de ketters uit. De Catharen, Patarinen, Humiliaten, Armen van Lyon, Passaginen, Josepinen, Arnaldisten en andere ketters zijn in den kerkelijken ban ten

(1) Op blz. 233 komt eene print voor, verbeeldende eene soort van opene gaanderij, waaronder zich de graaf van Vlaanderen met een paar kerkprelaten bevindt. Op den achtergrond ziet men acht rookende brandstapels met verscheidene naakte ketters van beider kunne aan ieder der acht hooge palen gebonden; deze ketters krullen zich van de pijn te midden van den rook en de vlammen.

eeuwigen dage. Alwie zonder geregelde vergunning predikt; alwie over het sacrament van Jezus' lichaam en bloed, het doopsel, de vergiffenis der zonden, het huwelijk of de andere sacramenten dwalingen verkondigt; alwie door de bisschoppen of hunne plaatsvervangers als ketter wordt uitgeroepen, zijn insgelijks in den kerkelijken ban evenals al hunne begunstigers. De plichtigen, zoo zij geestelijken zijn, zullen worden ontwijd en van hunne ambten beroofd om daarna door den wereldlijken arm gestraft te worden, tenzij zij aanstonds na hunne aanhouding tot den schoot der Kerk terugkeeren en hunne dolingen in 't openbaar afzweren. Ook de leeken zullen desgelijks behandeld worden evenals de verdachten, die hunne onschuld aan den bisschop niet kunnen bewijzen. De hervallen ketters zullen zonder genade door den wereldlijken arm gestraft worden. Dit decreet tegen de ketters moeten de patriarchen, aartsbisschoppen en bisschoppen op alle hoogdagen en bij andere gepaste gelegenheden laten afkondigen. De nalatige kerkvoogden zullen gedurende drie jaren uit hun ambt verwijderd worden. Eens of tweemaal 's jaars zullen de aartsbisschoppen en bisschoppen in persoon of door hunnen aartsdiaken of door andere goede geestelijken de plaatsen bezoeken, waarvan gezegd wordt dat er ketters wonen. Drie of meer goede lieden zullen onder eede moeten beloven, dat zij degenen, die ketters zijn of geheime bijeenkomsten houden of anders dolen, zullen aanklagen. De bisschop of zijn aartsdiaken zal de betichten vóór zich dagen en vonnissen. Alwie weigert zijnen eed af te leggen, zal voor eenen ketter worden gehouden. Op vermaning der bisschoppen zullen de graven, baroenen, schepenen en andere ambtenaars onder eede beloven, dat zij de ketterij krachtdadig zullen helpen onderdrukken. De wederspannigen zullen hun ambt verliezen en hun gewest zal onder kerkelijk interdict staan. De bevolking, die tegen dit decreet in opstand zou komen, zal van alle gemeenschap met andere uitgesloten en van haren bisschop beroofd worden. Alle begunstigers van ketters zijn onwaardig ambten te bekleeden, vóór 't gerecht te getuigen, enz. Niemand mag zich in zake van ketterij aan de bisschoppelijke rechtbank onttrekken.

Ejusdem (papae Lucii III) decretum contra haereticos.

Ab abolendam diversarum haeresum pravitatem, quae in plerisque mundi partibus modernis coepit temporibus pullulare, vigor debet ecclesiasticus excitari;

cum nimirum imperialis fortitudinis suffragante potentia et haereticorum protervitas in ipsis falsitatis suae conatibus elidatur et catholicae simplicitatis veritas in ecclesia sancta resplendens eam utique demonstret ab omni execratione falsorum dogmatum expiatam. Ideoque nos, carissimi filii nostri Frederici illustris Romanorum imperatoris semper augusti praesentia pariter et vigore suffulti, de communi consilio fratrum nostrorum necnon aliorum patriarcharum, archiepiscoporum multorumque principum, qui de diversis mundi partibus convenerunt, contra ipsos haereticos, quibus diversa vocabula diversarum indidit professio falsitatum, praesentis decreti generali sanctione consurgimus et omnem haeresim, quocumque nomine censeatur, per hujus constitutionis seriem authoritate apostolica condemnamus.

In primis ergo Catharos et Patarinos et eos qui se Humiliatos vel Pauperes de Lugduno falso nomine mentiuntur, Passaginos, Josepinos, Arnaldistas, perpetuo decernimus anathemati subjacere. Et quoniam nonnulli sub specie pietatis virtutem ejus, juxta quod ait Apostolus, denegantes, authoritatem sibi vindicant praedicandi, cum idem Apostolus dicat: *Quomodo praedicabunt, nisi mittantur?* omnes qui vel prohibiti vel non missi, praeter authoritatem ab apostolica sede vel episcopo loci susceptam, publice vel privatim praedicare praesumpserint; et universos, qui de sacramento corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi vel de baptismate seu peccatorum remissione aut de matrimonio vel de reliquis ecclesiasticis sacramentis aliter sentire aut docere non metuunt quam sacrosancta Romana ecclesia praedicat et observat; et generaliter quoscumque eadem Romana ecclesia vel singuli episcopi per dioeceses suas cum consilio clericorum vel clerici ipsi sede vacante cum consilio, si oportuerit, viciniorum episcoporum haereticos judicaverint, pari vinculo perpetui anathematis innodamus. Receptatores et defensores eorum cunctosque pariter qui praedictis haereticis ad fovendam in eis haeresis pravitatem patrocinium praestiterint aliquod vel favorem, sive credentes sive perfecti seu quibuscumque superstitiosis nominibus nuncupentur, simili decernimus subjacere sententiae.

Quia vero peccatis exigentibus quandoque contingit, ut ecclesiasticae severitas disciplinae ab iis qui virtutem ejus non intelligunt, condemnetur, praesenti nihilo minus ordinatione sancimus, ut qui manifeste fuerint in supradictis erroribus deprehensi, si clericus est vel cujuslibet religionis obumbratione fucatus, totius ecclesiastici ordinis praerogativa nudetur, et sic omni pariter officio et beneficio ecclesiastico spoliatus saecularis reliquatur arbitrio potestatis animadversione debita puniendus, nisi continuo post deprenhensionem erroris ad fidei catholicae unitatem sponte recurrere et errorem suum ad arbitrium episcopi regionis publice consenserit abjurare et satisfactionem congruam exhibere. Laicus autem, quem aliqua praedictarum pestium notoria vel privata culpa resperserit, nisi, prout dictum est, abjurata haeresi et satisfactione exibita, confestim ad fidem confugerit orthodoxam, saecularis judicis arbitrio reliquatur debitam recepturus pro qualitate facinoris ultionem.

Qui vero inventi fuerint sola ecclesiae suspicione notabiles, nisi ad arbitrium episcopi, juxta considerationem suspicionis qualitatemque personae, propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, simili sententiae subjacebunt. Illos autem qui post abjurationem erroris vel postquam se, ut diximus, proprii antistitis examinatione purgaverunt, deprehensi fuerint in abjuratam haeresim recidisse, saeculari judicio sine ulla penitus audientia decernimus relinquendos,

bonis damnatorum ecclesiis quibus deserviebant, secundum sanctiones legitimas applicandis.

Sane praedictam excommunicationem, cui omnes cupimus haeraticos subjacere, ab omnibus patriarchis, archiepiscopis, episcopis in praecipuis festivitatibus et quoties solennitates habuerint, vel qualibet occasione, ad gloriam Dei et reprehensionem haereticae pravitatis, decernimus innovari, authoritate apostolica statuentes, ut si quis de ordine episcoporum negligens in his fuerit vel desidiosus inventus, per triennale spatium ab episcopali habeatur dignitate et administratione suspensus.

Ad haec de episcopali consilio et suggestione culminis imperialis et principum ejus adjecimus, ut quilibet archiepiscopus vel episcopus per se vel archidiaconum suum aut per alias honestas idoneasque personas bis vel semel in anno parochiam, in qua fama fuerit haereticos habitare, circumeat; et ibi tres vel plures boni testimonii viros vel etiam, si expedire videbitur, totam viciniam jurare compellat, quod si quis ibidem haereticos sciverit vel aliquos occulta conventicula celebrantes seu a communi conversatione fidelium vita et moribus dissidentes, eos episcopo vel archidiacono studeat indicare. Episcopus autem seu archidiaconus ad praesentiam suam convocet accusatos; qui nisi se ad eorum arbitrium juxta patriae consuetudinem ab objecto reatu purgaverint vel si post purgationem exhibitam in pristinam fuerint relapsi perfidiam, episcoporum judicio puniantur. Si qui vero ex eis jurationem superstitione damnabili respuentes jurare forte noluerint, ex hoc ipso haeretici judicentur et poenis quae praenominatae sunt, percellantur.

Statuimus insuper, ut comites, barones, rectores, consules civitatum et aliorum locorum juxta commonitionem archiepiscoporum et episcoporum praestito corporaliter juramento promittant, quod in omnibus praedictis fortiter et efficaciter, cum ab eis fuerint exinde requisiti, ecclesiam contra haereticos et eorum complices adjuvabunt et studebunt bona fide juxta officium et posse suum ecclesiastica similiter et imperialia statuta, circa ea quae diximus, executioni mandare. Si vero id observare noluerint, honore, quem obtinent, spolientur et ad alios nullatenus assumantur, eis nihilo minus excommunicatione ligandis et terris ipsorum interdicto ecclesiae supponendis. Civitas autem, quae his decretalibus institutis duxerit resistendum vel contra commonitionem episcopi punire neglexerit resistentes, aliarum careat commercio civitatum et episcopali se noverit dignitate privandam.

Omnes etiam fautores haereticorum tanquam perpetua infamia condemnatos ab advocatione et testimonio et aliis publicis officiis decernimus repellendos. Si qui vero fuerint, qui a lege dioecesanae jurisdictionis exempti soli subjaceant sedis apostolicae potestati, nihilo minus in iis, quae superius sunt contra haereticos instituta, archiepiscoporum vel episcoporum subdant judicium et eis in hac parte tanquam a sede apostolica delegatis, non obstantibus libertatis suae privilegiis, obsequantur.

Mansi, deel XX, blz. 476-478, alwaar dit stuk verkeerdelijk op 1181 wordt vermeld. (Jaffé, deel II, blz. 469, nr 15109.) — Dit pauselijk decreet bevat de eerste uitdrukkelijke regeling der bisschoppelijke Inquisitie. Zie Lea, deel I, blz. 126.

57.

1185, Maart 4, Verona. Bul van Lucius III, gericht tot Pieter, bisschop van Atrecht, waarbij hij hem de statuten tegen de ketters en tegen de slechte kerkelijke advocaten ter stipte uitvoering zendt. — De paus zegt, dat hij den bisschop des te meer berichten wil wat er tegen de ketters werd bepaald, daar deze laatste in zijn bisdom tegen hen hevig te strijden heeft. Daarop volgt dan, mits enkele wijzigingen in den vorm (1), de geheele veroordeeling tegen de ketters door denzelfden paus op het Concilie van Verona (4 November 1184) uitgesproken. Daarna vaart hij uit tegen de aanmatigingen der kerkelijke advocaten en bepaalt de strengste straffen tegen hen. Noch in zake der ketters noch in zake der advocaten is er eenig beroep op deze veroordeelingen. Met katholieken iever zal de bisschop al deze voorschriften naleven.

Constitutio contra hereticos et scribitur episcopo Petro.

Lucius episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Petro, Atrebatensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Fraternitatem tuam super his, que contra hereticos sunt statuta, tanto specialius reddimus certiorem quanto tibi in episcopatu tuo laborem contra eos majoris credimus certaminis imminere.

Noveris itaque quod ad abolendam diversarum heresum pravivatem, que in plerisque mundi partibus modernis cepit temporibus pullulare, vigor debet ecclesiasticus exerceri, cui nimirum regum et principum suffragante potentia et hereticorum protervitas in episcopis falsitatis sue conatibus elidant et catholice simplicitas veritatis in ecclesia sancta resplendens eam ubique demonstret ab omni consectatione falsorum dogmatum expiatam. Ideoque nos karissimi in Christo filii nostri F[rederici] illustris Romane (sic) imperatoris semper augusti presentia pariter et vigore suffulti, de communi consilio fratrum nostrorum necnon aliorum archiepiscoporum, episcoporum multorumque principum, qui de diversis partibus convenerunt contra ipsos hereticos, quibus diversa vocabula diversarum indidit professio falsitatum, presentis decreti generali praesanctione consurgimus et omnem heresim, quocumque nomine censeatur, per hujus constitutionis seriem auctoritate apostolica condempnamus.

In primis igitur omnes hereticos, quibuscunque nominibus nuncupentur, perpetuo decernimus anathemati subjacere. Et quoniam nonnulli sub specie pietatis et virtutem ejus, juxta quod ait apostolus abnegantes, auctoritatem sibi vendicant predicandi, cum idem apostolus dicat: *Quomodo predicabunt nisi*

---

(1) Wij hebben dit gedeelte niet weggelaten, alhoewel de tekst hier en daar blijkbaar bedorven is, omdat de varianten met ons voorgaande stuk wellicht niet zonder eenig nut kunnen worden vergeleken.

mittantur? omnes qui prohibiti ab ecclesia preter auctoritatem ab apostolica sede vel ab episcopo loci susceptam publice vel privatim predicare presumpserint, et universos qui de sacramento corporis et sanguinis Domini nostri Jhesu Christi vel de baptismate seu peccatorum confessione aut de matrimonio seu reliquis ecclesiasticis sacramentis aliter sentire vel docere non metuunt quam sacrosancta Romana ecclesia predicat et observat, et generaliter quoscumque Romana ecclesia vel singuli episcopi per dioceses suas cum consilio clericorum vel clericis ipsis sede vacante cum consilio, si oportuerit, vicinorum episcoporum hereticos judicaverint, pari vinculo perpetui anathematis innodamus. Receptatores etiam et defensores eorum cunctosque pariter qui ipsis hereticis ad fovendam in eis heresis pravitatem patrocinium prestiterint aliquod vel favorem, quibuscumque superstitiosis nominibus fuerint nuncupati, simili decernimus sententie subjacere.

Quia vero peccatis exigentibus quandoque contingit ut ecclesiastice severitas discipline ab his qui virtutem ejus non intelligunt, contempnant, presenti nichilominus ordinacione sancimus ut quicumque manifeste fuerit qualibet heretica pravitate deprehensus, si clericus est vel cujuslibet religionis obumbratione fucatus, tocius ecclesiastici ordinis prerogativa nudetur, et omni pariter officio et beneficio ecclesiastico spoliatus secularis relinquatur arbitrio potestatis, animadversione debita puniendus, nisi continuo post deprehensionem erroris ad fidei catholice veritatem sponte recurrere et errorem suum ad arbitrium episcopi regionis publice consenserit abjurare et satisfactionem congruam exhibere. Laicus autem quem in aliqua predictarum pestium notoria vel probata culpa resperserit, nisi prout dictum abjurata heresi et satisfactione exhibita confestim ad fidem confugerit ortodoxam, secularis judicis arbitrio relinquatur, debitam recepturus pro qualitate facinoris ultionem.

Qui vero inventi fuerint sola ecclesie suspicione notabiles, nisi ad arbitrium episcopi juxta considerationem suspicionis qualitatemque persone propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, simili sententie subjacebunt. Illos autem qui post abjurationem erroris vel postquam se, ut diximus, antistitis examinatione purgaverint, deprehensi fuerint in abjuratam heresim recidisse, seculari judicio sine ulla penitus audientia decernimus relinquendos, bonis damnatorum clericorum ecclesiis quibus deserviebant secundum sanciones legittimas applicandis.

Sane predictam excommunicationis sententiam, cui omnes precipimus hereticos subjacere, ab omnibus archiepiscopis et episcopis in precipiis festivitatibus et quotiens sollempnes habuerint qualibet occasione conventus, ad gloriam Dei et repressionem heretice pravitatis decernimus innovari, auctoritate apostolica statuentes ut si quis de ordine episcoporum neggligens in his fuerit vel desidiosus inventus, per triennale spacium ab episcopali habeatur dignitate et amministratione suspensus; adicientes quoque decernimus ut quilibet archiepiscopus vel episcopus per archidiaconum suum aut per alias honestas idoneasque personas bis vel semel in anno propriam parrochiam, in qua fama fuerit hereticos habitare, circueat, et ibi tres vel plures boni testimonii viros vel etiam, si expedire videbitur, totam viciniam jurare compellat, quod si quos hereticos ibidem fuerint vel aliquos occulta conventicula celebrantes seu a communium conversatione fidelium vita et moribus dissidentes, eos episcopo vel archidiacono studeant indicare. Episcopus autem vel archidiaconus ad presentiam suam convocet accusatos, qui nisi se ad arbitrium eorum juxta patrie consuetudinem

ab objecto reatu purgaverint, vel si post purgationem exhibitam in pristinam fuerint relapsi perfidiam, episcoporum judicio punia[n]tur. Si qui vero ex eis jurationem tanquam omnino dampnabitem respuendam pertinaciter asseruerint, ex hoc ipso heretici judicentur et penis que prenominate sunt, percellantur.

Statuimus insuper ut comites, barones, rectores et consules civitatum et aliorum locorum juxta commonitionem archiepiscoporum et episcoporum prestito corporaliter juramento promittant, quod in omnibus supradictis fideliter et efficaciter, cum ab eis exinde fuerint requisiti, ecclesiam contra hereticos et eorum complices adjuvabunt et studebunt bona fide juxta officium et posse suum ecclesiastica statuta circa ea que diximus, executioni mandare. Si qui vero id observare noluerint, honore quem obtinent, spolientur et ad alios nullatenus assumantur, nichilominus excommunicatione ligandi et terre ipsorum interdicti sententie supponantur. Civitas autem, que his decretalibus institutis duxerit resi[s]tendum vel contra commonitionem episcopi punire neglexerit resistentes, aliarum careat commertio civitatum et episcopali se noverit dignitate privandam.

Omnes etiam fautores hereticorum tanquam perpetua infamia condempnatos ab advocatione et testimonio et aliis publicis officiis decernimus repellendos. Si qui vero fuerint, qui a lege dioecesane jurisdictionis exempti soli subjaceant apostolice sedis potestati, nichilominus in his, que superius contra hereticos sunt instituta, archiepiscoporum vel episcoporum judicium subeant et eis in hac parte tamquam a sede apostolica delegatis, non obstantibus libertatis sue privilegiis, obsequantur (1).

Preterea, quoniam advocati ecclesiarum in tantam noscuntur insolentiam prorupisse, ut sacerdotes et alios clericos pro sue voluntatis arbitrio in ecclesiis ipsis instituant atque destituant et jus advocatie donationis vel emptionis titulo aliisque pro sua voluntate contractibus in alios transferre presumant, fodrum, albergarias, rogium et similia tamquam a propriis rusticis ab ipsis rusticis extorquentes, et quod ministri ecclesiarum eis inconsultis faciunt juxta proprium arbitrium in irritum deducentes, presenti decreto subnectimmus (*sic*) et apostolica auctoritate firmamus eos, sive advocati sive patroni vel vicedomini sive custodes vel guardias habentes seu alio quolibet nomine censeantur, a predictorum gravaminum importunitate cessare nichilque in ecclesiis in quibus sibi aliquam de predictis vindicant potestatem, preter antiquos et moderatos redditus a laicorum episcopis institutos exigere, aut si aliter egerint, excommunicationis sententie subjacere; contractus etiam quos de alienatione advocatie seu patron[at]us vel fecerunt hactenus vel facere in futuro presumpserint, presenti constitutione cassamus et eos vim aliquam decernimus non habere.

Ne autem per appellationis obstaculum, aut in his que de hereticis dicta sunt aut in advocatorum cohertione quam diximus, presentium deludatur auctoritas decretorum, totius appellationis remedium in prescriptis capitulis denegamus, nullam penitus audientiam quibuslibet contra hec appellantibus prebituri.

Tu ergo circa observanda, que dicta sunt et statuta, sic te sollicitum zelo

(1) Hier eindigt de aanhaling van de veroordeeling der ketters op 't Concilie van Verona (1184).

catholice veritatis exhibeas, quod pro tui laboris instantia premium digne retributionis adquiras.

Datum Verone, quarto nonas Martii.

Chartularium ecclesiae Atrebatensis, fol. 57 verso-60, te vinden in het *Cod. latinus*, nr 9930 der Bibliothèque Nationale van Parijs. (Jaffé, deel II, blz. 485, nr 15377.) — Dit onuitgegeven stuk werd voor ons bereidwillig afgeschreven door den heer Léopold Delisle, den geleerden bestuurder der Parijsche boekerij. Aan de uitgevers van Jaffé's tweeden druk had de heer Delisle reeds eene korte ontleding bezorgd.

58.

1195, Montpellier. Beslissing van het Concilie, aldaar namens paus Celestinus III door den apostolischen legaat Michiel gehouden, tegen de ketters en de wereldlijke vorsten, die ze niet behoorlijk vervolgen. — Herhaling der bepaling van het tweede Concilie van Lateraan (1139) en van het Concilie van Montpellier, in 1162 aldaar door paus Alexander III gehouden.

Rursus omnes haereticos ..... de consensu omnium sub anathemate posuit et constitutione Lateranensis concilii, quae contra hujusmodi emanavit, in omnibus observata constituit ut bona hujusmodi pestilentium hominum publicentur et ipsi nihilominus servituti subdantur.

Constituit etiam, ut quicumque princeps saecularis ab ecclesiastico monitus jurisdictionem temporalem in eos non curaverint exercere, sit cum eis simul vinculo anathematis innodatus, quemadmodum statutum est in praedicto Lateranensi concilio et in synodo quam praedictus dominus Alexander [papa III] apud Montempessulanum dinoscitur celebrasse.

Mansi, deel XXII, blz. 668. — Zie hooger onze nrs 23, 29 en 35.

59.

1198. Uittreksel uit Raynaldus over de krachtige maatregels door Innocentius III tegen de ketters genomen. — Degenen, die zijne legaten in den kerkelijken ban zullen geslagen hebben, moeten door de vorsten gebannen worden en hunne goederen verbeurd. De wederspannigen zullen gedood worden. De landen der ongehoorzame vorsten zullen onder interdict staan. De helpers der pauselijke legaten verdienen integendeel aflaten.

Ad hos [Waldenses, Catharos et Paterinos] prosternendos visum est Innocentio ita severitatem ecclesiasticam exercendam ut quos ipsius legati Rainerius et

Guido anathemate perculissent atque haereticos pronuntiassent, principes a sua ditione ejicerent bonaque eorum fisco addicerent ; si vero illi in iis terris ulterius morarentur, morte afficerentur, utque principes concesso sibi in plectendis sceleratis munere fungerentur, ea auctoritate Rainerium instruxit, ut incussa in ipso anathematis atque in obnoxias iis terras interdicti religione adigeret. Fulminavit etiam in eos poenas, qui vel haereticos recipere vel auxilium aliquod iis praebere praesumerent, contra vero propositis indulgentiis aliorum zelum incitavit, qui legatis suis operam auxiliumque in persequendis haereticis praestarent ..... [Aliquos] archiepiscopos eorumque suffraganeos, tum principes viros, comites, barones ac populos literis apostolicis ad id ardentissime est adhortatus; aliis etiam literis id. Martii datis Innocentius ecclesiastica ac singulari dignitate conspicuos viros incitavit, ut ad fraenandam haeresim studium impenderent.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XIII, blz. 11, ad annum 1198, nr 37.

60.

1199, Maart 24, Lateraan. Bul van Innocentius III gericht tot de geestelijkheid en de wereldlijke bevolking van Viterbo over het straffen der ketters. — Onder de goedkeuring der kardinalen en bisschoppen, die hem omringen, beveelt de paus, dat niemand den ketters bijstand verleene. De ketters moeten buiten de wet gesteld en uit alle ambten gesloten worden. In de pauselijke staten zullen hunne goederen verbeurd zijn. Den vorsten in de andere landen der Christenheid wordt bevolen deze statuten na te leven op straf der geestelijke censuur.

De communi fratrum nostorum consilio .... Datum Laterani VIII kal. Aprilis pantificatus nostri anno primo.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XIII, blz. 28, ad annum 1199, nr 23. — In September 1207 vaardigde Innocentius III nog strengere wetten uit tegen de ketters van Viterbo. (Ibid., blz. 152, ad annum 1207, nr 1.)

61.

Einde der 12e eeuw, Reims en Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Radulfus, abt van Coggeshal (Engeland), over de kettervervolgingen te Reims en in Vlaanderen tegen de Publikanen ten tijde van graaf Philips van den Elzas, die zich door eene welverdiende strengheid onderscheidde. — Zonderlinge geschiedenis van een meisje, dat door eenen liederlijken jongen

priester van ketterij verdacht wordt, hare oude leermeesteres doet ontdekken en zelve verbrand wordt, terwijl de oude kettersche vrouw door den duivel op wonderlijke wijze wordt gered. Enkelen dier ketters waren uit het graafschap Vlaanderen naar Engeland gevlucht; te Oxford werden zij op bevel van koning Hendrik II op het voorhoofd gebrandmerkt.

Temporibus Ludovici regis Franciae, qui genuit regem Philippum, cum error quorumdam haereticorum, qui vulgo appellantur Publicani, per plures provincias Galliae proserperet, prodigiosum quiddam in urbe Remensium contigit de quadam senili muliere hac peste infecta. Cum enim dominus Wilhelmus, ejusdem urbis archiepiscopus et avunculus regis Philippi, quadam die extra urbem cum clericis suis spatiandi gratia obequitaret, quidam ex clericis ejus, scilicet magister Gervasius Tillebriensis, videns quamdam puellam in vinea solam deambulantem, lubricae juventutis curiositate ductus, divertit ad eam, sicut ab ejus ore audivimus postea, cum canonicus esset; quam salutans et cujus esset filia et quidnam ibidem sola ageret diligenter inquirens, cum ejus pulchritudinem diutius attendisset, hanc tandem de amore lascivo curialiter affatur. Cui illa simplici gestu et cum quadam verborum gravitate respondet, vix juvenem respicere volens: « Nunquam velit Dominus, o bone adolescens, ut tua amica vel alicujus unquam hominis existam, quia si virginitatem amisissem et caro mea semel corrupta esset, aeternae damnationi procul dubio absque omni remedio subjacerem. » Quod audiens magister Gervasius intellexit protinus hanc esse de illa impiissima secta Publicanorum, qui illo in tempore ubique exquirebantur et perimebantur, sed maxime a Philippo comite Flandrensium, qui justa crudelitate immisericorditer puniebat. Nonnulli vero eorum in Angliam advenerant, qui apud Oxenefordiam deprehensi, jubente rege Henrico II, clave candenti in frontibus deformiter sunt signati. Dum itaque praedictus clericus cum puella de tali responso confutando altercaretur, supervenit archiepiscopus cum suis, qui controversiae subortae causam agnoscens jussit puellam comprehendi et secum in urbem adduci; quam coram clericis suis alloquens et plures auctoritates et rationem argumenta pro confutendo errore proponens, respondit illa se nequaquam adhuc plenius fore instructam, ut tantas objectiones posset refellere, sed habere se quamdam magistram in urbe confessa est, quae omnium objectiones facillime suis rationibus refelleret, cujus nomen et habitationis locum cum indicasset, confestim a ministris quaesita et inventa coram archiepiscopo assistitur. Quae multis quaestionibus et auctoritatibus divinarum scripturarum ab ipso archiepiscopo et a clericis undeque pulsata, quae tantum errorem convincerent, ita omnes auctoritates prolatas quadam sinistra interpretatione pervertebat, ut satis patenter cunctis innotuerit spiritum totius erroris per os ejus fuisse locutum. Ad omnes siquidem auctoritates et historias tam Veteris quam Novi Testamenti, quae ei objiciebantur, tam facile, tam memoriter respondebat, tanquam omnium scripturarum notitiam adepta esset et in hujusmodi responsionibus semper exercitata, veris falsa commiscens et veram fidei nostrae explanationem quodam pernicioso intellectu deludens. Cum autem utrarumque mentes obstinatae nec minis nec blanditiis aut ullis allegationibus vel scripturarum auctoritatibus ab errore suarum propositionum revocari possent, reclusae sunt in

ergastulo carceris usque ad crastinum. Quae coram archiepiscopo et omni clero ac in presentia nobiliorum virorum in aula archiepiscopali in crastino revocatae, pluribus iterum allegationibus de abrenuntiando errore publice conveniuntur; quae cum salutaribus monitis nulla ratione adquievissent, sed in errore jam semel concepto immobiliter perstitissent, communi consilio decretum est ut flammis concremarentur; et jam igne in civitate accenso, cum ad poenam adjudicatam a ministris trahi deberent, ait illa malefici erroris magistra : « O insensati et judices injusti, putatisne quod me ignibus vestris nunc concremabitis? Judicium vestrum non formido et ignem praeparatum non perhorresco. » Et haec dicens de sinu concite glomum fili extraxit et extra quamdam magnam fenestram projecit, capite fili in manibus retento; cunctisque audientibus voce sonora dixit : « Recipe! » Ad quod verbum mox a terris elevata glomum agili volatu, cunctis aspicientibus, extra fenestram subsecuta est, malignorum spirituum ministerio, ut credimus, subvecta, qui quondam Simonem magum in aëre sustulerunt. Quo autem illa malefica devenerit vel ad quem locum transposita fuerit, ab aspicientibus omnino sciri non potuit. Puella vero nondum ad tantam sectae illius vesaniam deveniens, cum remansisset et nec rationum persuasione nec divitiarum sponsione ab incoepta obstinatione revocari potuisset, igne consumpta est, non sine admiratione multorum, cum nulla suspiria, nullos fletus, nullum planctum emitteret, sed omne conflagrantis incendii tormentum constanter et alacriter perferret, instar martyrum Christi, sed disparili causa, qui olim pro christiana religione a paganis trucidabantur.

Radulfi Coggeshalae abbatis Chronicon Anglicanum, bij Dom Bouquet, *Recueil,* deel XVIII, blz. 92 en 93.

62.

Begin der 13e eeuw, Rijsel en Gent. Uittreksel uit Thomas Cantipratensis' *Bonum universale de apibus* over de weigering van den Gentenaar Fulco, kanunnik te Rijsel, om met Jacob van Vitry, pauselijken legaat, in Vlaanderen de kruisvaart tegen de Albigenzen te prediken. — Wanneer Fulco zulks hardnekkig geweigerd had, wenschte de pauselijke legaat, dat Fulco door God met schrikkelijke lichaamskwalen gestraft werd, hetgeen dan ook gebeurde gedurende vijf en twintig jaren tot aan zijnen dood. Te Gent vertelde de predikheer Egidius het feit aan den schrijver.

Venerabilis Fulco, de Gandauo natus, canonicus apud Insulas fuit. Hic ergo, ut ipse nobis narrauit, a magistro Jacobo de Vitriaco, legato et predicatore crucis contra Albigenses, rogatus ut secum crucem per Flandriam predicaret, rennuit. Cui cum insisteret per amicos ut eum adiuuaret in negocio ecclesie tam necessario et deuoto, rennuit ille secundo, et nullo modo se facturum asseruit. Tunc magister Jacobus illum magis preceptum timere confidens : « Et ego, inquit, precipio vobis auctoritate qua fungor, ut in nomine Domini Jesu Christi

in remissionem omnium peccatorum vestrorum illud negocium assumatis. » — « Et ego rogo vos ut nequaquam me de hoc ulterius fatigetis. » Mox magister Jacobus grauiter commotus in corde et fere usque ad lacrimas fatigatus ait illi : « Cum utique digne possem vos excommunicare auctoritate commissa et omni beneficio iam priuare per inobedienciam contumacem, nolo tamen ne grauamen tantum ingerere videar tanto viro. Rogo tamen Deum, qui omnium cordum est inspector, quatenus reddat vos non solum ad istud quod spernitis, sed prorsus inutilem ad omne opus. » Mira res : mox ad hec verba quarta febris eum cum fluxu uentris inuasit et usque ad finem vite sue per viginti quinque annos irremediabiliter fatigauit. Et audi lector mirum Dei iudicium de hoc viro cum talis et tantus esset ut ei Dominus Jesus Christus, sicut per fratrem Egidium ordinis predicatorum in Gandauo percepimus, ante mortem quasi recenter extensus in cruce visibiliter appareret et eum ante finem mensis Augusti prediceret moriturum. Nullo modo tamen Dominus illi in hac vita parcere voluit, qui eum pro inobedientia tanto spacio temporis flagellaret.

Thomas Cantipratensis, *Bonum universale de Apibus*, Lib. I, cap. 22, in fine.

63.

1203, land van Luik. Uittreksel uit de bisschoppelijke statuten van Luik over de verplichting om alle Waalsche of Dietsche boeken, handelende over de H. Schrift, uit te leveren aan den bisschop, welke degene zal teruggeven, die naar zijn inzien kunnen teruggegeven worden.

Omnes libri, Romane vel Teotonice scripti de Divinis scripturis, in manum episcopi tradantur, et ipse quos viderit reddendos, reddat.

Liber cartarum Ecclesie Leodiensis, fol. 180, aangehaald bij Ferd. Henaux, *Histoire du Pays de Liège*, 3e uitgave, deel I, blz. 201, noot 2.

64.

1208, April, 19 Lateraan. Bul van Innocentius III tot (Radulfus), bisschop van Atrecht, gericht over de woekeraars en over eenen ketterschen priester van zijn kerkelijk gebied. — Daar er ontelbare woekeraars in dat bisdom zijn, laat hij den bisschop toe de veroordeelingen van 't Lateraansch Concilie op hen slechts met de grootste zachtheid toe te passen; maar de bisschop moet opnieuw in den kerker doen werpen den ketterschen priester, die door den vorigen bisschop als zoodanig gedurende zeven jaren was gevangen gehouden en dien hij, zijn opvolger, uit medelijden in

vrijheid had doen stellen, hetgeen dien priester niet belette als vroeger zijne ketterij alom te prediken.

Episcopo Atrebatensi.

Cum juxta canonicas sanctiones ubi multorum strages est, severitati sit aliquid subtrahendum, ut usurarios, qui tantum in civitate ac diocesi tua excrevisse dicuntur, quod si censura in Lateranensi Concilio prodita contra tales proferretur in omnes, omnino claudi ecclesias prae multitudine oporteret, cum ea poteris cautela procedere ut universos insimul non involvas, sed tuum incipias ab aliquibus officium exercere, illius instructus exemplo contra quem cum accipientes denarium murmurarent, non omnibus sed uni eorum dixisse refertur: « Amice, non facio tibi injuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? etc. »

Presbyterum vero in custodia sibi facias deputata manere, qui quondam, ut asseris, de canonico regulari monachus Cisterciensis effectus ac deinde ad ordinem nigrum rediens et demum ad secularia devolutus, propter haeresim, quam publice praedicabat, a tuo fuit praedecessore per septem annos in custodia carcerali detentus, a qua tandem te sibi compatiente retractus, retrusus est postmodum in eandem, quoniam sicut prius haereses seminebat.

Datum Laterani XIII. kal. Maij, anno undecimo.

Baluze, *Epistolarum Innocentii III libri undecim*, deel II, blz. 162. (Potthast, deel I, blz. 289, nr 3382.)

65.

1210, Parijs. Uittreksel uit de decreten door Pieter de Corbeuil, aartsbisschop van Sens, en zijne suffraganen te Parijs afgekondigd, over de kettersche boeken van David van Dinant. — Vóór Kerstdag moeten zij in handen van den bisschop van Parijs uitgeleverd zijn om verbrand te worden. Alwie er na dien dag nog in zijn bezit zal hebben, moet voor eenen ketter gehouden worden.

Decreta magistri Petri de Corbolio, Senonensis archiepiscopi, Parisiensis episcopi et aliorum episcoporum Parisiis congregatorum super haereticis comburendis et libris non catholicis penitus destruendis.

.... Quaternuli magistri David de Dinant infra natale episcopo Parisiensi afferantur et comburantur.... Apud quem invenientur quaternuli magistri David a natali Domini in antea, pro haeretico habebitur.

Mansi, deel XXII, blz. 811.

66.

1213 Maart, 14, Lateraan. Bul van Innocentius III tot (Alberik), aartsbisschop van Reims, en tot zijne suffraganen over het zweren

bij de lichaamsdeelen, ook bij de geheimste, van Christus en van de heiligen. — De paus zegt, dat hij voor 't koninkrijk Frankrijk eene bijzondere liefde koestert, omdat het zich altijd onderscheidde door zijne gehoorzaamheid aan den H. Stoel. Nochtans heeft hij vernomen, dat velen in het aartsbisdom Reims de gewoonte hebben uit gramschap of lichtzinnigheid bij de geheimste lichaamsdeelen van Christus en van de heiligen te vloeken. De kerkprelaten moeten zulke godslastering ijverig te keer gaan.

Remensi archiepiscopo et suffraganeis ejus.

Etsi apostolatus officium nos universis constituat debitores et erga omnes paternum affectum gerere teneamur, regnum tamen Franciae praerogativa quadam diligimus caritatis, utpote quod prae ceteris mundi regnis apostolicae sedi ac nobis obsequiosum semper extitit et devotum; ideoque ab eodem regno specialiter amovere cupimus scandala universa, quae contra illud divinae possent majestatis oculos provocare. Noveritis autem ad nostram audientiam pervenisse, quod ejusdem regni homines quasi ex consuetudine generali frequenter ex ira et interdum animi levitate quibusdam utuntur nefandis et horribilibus juramentis; et cum veritas doceat per se ipsam non esse jurandum per terram, quia scabellum est pedum Dei, ipsi non solum per divinos pedes et manus jurare non metuunt, verum etiam ipsius Christi et sanctorum ejus secretiora membra lingua sacrilega perscrutantes, ea non formidant intonare jurando, quae nos scribendo sumus veriti nominare. Cum igitur sacri canones in praesumptores hujusmodi constituant graves poenas, et episcopos nihilominus, qui haec emendare negligunt, asserant acerrime arguendos, fraternitatem vestram monendam duximus attentius et hortandam, per apostolica vobis scripta praecipiendo mandantes quatenus subditis vestris, ut ab hujusmodi temeritate desistant, curetis districtius inhibere et inhibitionibus comminationes addendo eorum praesumptionem taliter corrigatis, quod divini nominis zelus vos tangere videatur et eorum temeritatis divinam contra ipsos et regnum praefatum non provocet ultionem. Vos denique, fratres archiepiscope et episcopi, super vobis ipsis etc.

Datum Laterani, II idus Martij, pontificatus nostri anno decimo sexto.

Baluze, *Epistolarum Innocentii III libri undecim*, deel II, blz. 735. (Potthast, deel I, blz. 405, nr 4678.)

67.

1213, Juli 12, Egra. Uittreksel uit de belofte van den Roomschen koning Frederik II onder eede aan paus Innocentius III gedaan over het uitroeien der ketterij.

Promissio Innocentio III papae.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Fredericus secundus, divina favente clementia Romanorum rex semper augustus et rex Syciliae....

Super eradicando autem hereticae pravitatis errore auxilium dabimus et operam efficacem.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 224. — Zie verder, in het aanhangsel, ons n^{r} 64bis, waar eene gelijkluidende belofte van Otto IV aan Innocentius III voorkomt (Spiers, 22 Maart 1209).

68.

1215, November 30, Lateraan. Uittreksel uit de *Canones* van het vierde algemeen Concilie van Lateraan, gehouden door Innocentius III over het uitroeien der ketterij. — Al de ketters zijn in den kerkelijken ban. Na hunne veroordeeling zullen zij aan de wereldlijke macht overgeleverd worden om de verdiende straf te ondergaan, nadat de geestelijken onder hen eerst ontwijd zijn geworden. De goederen der leeken zullen verbeurd verklaard, die der priesters aan hunne kerk toegestaan worden. De verdachten, die hunne onschuld niet laten blijken, zijn ook in den kerkelijken ban en moeten door iedereen geschuwd worden; na verloop van een jaar moeten zij als ketters veroordeeld worden. Zelfs door de geestelijke censuur moeten de wereldlijke machten ertoe gebracht worden den eed af te leggen, dat zij de ketters in hun gewest krachtdadig zullen uitroeien. De vorst, die ondanks de uitnoodigingen der Kerk zou verzuimen zijn land van de ketterij te zuiveren, zal door de bisschoppen in den ban geslagen worden. Volhardt hij gedurende een jaar, dan moet zulks den paus bekend gemaakt worden, die zijne onderdanen van hunne trouw zal ontbinden en dat land aan de Christenen zal open stellen. Deze zullen het na uitroeiing der ketters mogen bezitten. Degenen, die tegen de ketters de wapens opvatten, zullen de aflaten en de voordeelen der kruisvaarders naar 't Heilig Land genieten. De begunstigers der ketters zijn ook in den ban en worden na een jaar buiten alle ambten gesloten. Zij mogen niet als getuige optreden noch testamenten maken noch erfenissen ontvangen noch vóór 't gerecht dingen. Rechters, advocaten of notarissen, die deze voorschriften te hunnen voordeelen zouden versmaden, moeten gestraft worden. Iedereen zal de ketters vluchten op straf van den kerkelijken ban. De priesters en monniken, die hun de sacramenten bedienen of hen in de gewijde aarde begraven of hunne giften zouden aannemen, moeten hun ambt verliezen. Alwie zonder kerkelijke opdracht het geloof predikt, is in den ban. Elke parochie,

waarvan gezegd wordt dat zij ketters bevat, zal ten minste eens in 't jaar door den bisschop of zijne plaatsvervangers bezocht worden. Alsdan zal men aan enkele inwoners of aan de gansche bevolking den eed doen afleggen, dat men bij den bisschop aanklagen zal alwie ketter is of geheime bijeenkomsten houdt. De aangeklaagden zal de bisschop vóór zich dagen en vonnissen. Degenen, die zulken eed weigeren, zullen voor ketters gehouden worden. De nalatige bisschoppen zullen afgesteld en vervangen worden door andere, die de ketterij willen en kunnen uitroeien.

III. De Haereticis.

Excommunicamus et anathematizamus omnem haeresim extollentem se adversus hanc sanctam orthodoxam catholicam fidem, quam superius exposuimus, condemnantes universos haereticos, quibuscumque nominibus censeantur, facies quidem habentes diversas, sed caudas adinvicem colligatas, quia de varietate conveniunt in id ipsum.

Damnati vero saecularibus potestatibus præsentibus aut eorum bailivis relinquantur animadversione debita puniendi, clericis prius a suis ordinibus degradatis, ita quod bona hujusmodi damnatorum, si laici fuerint, confiscentur, si vero clerici, applicentur ecclesiis a quibus stipendia perceperunt.

Qui autem inventi fuerint sola suspicione notabiles, nisi juxta considerationes suspicionis qualitatemque personae propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, anathematis gladio feriantur et usque ad satisfactionem condignam, ab omnibus evitentur; ita quod si per annum in excommunicatione persistiterint, extunc velut haeretici condemnentur.

Moneantur autem et inducantur et, si necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur saeculares potestates, quibuscumque fungantur officiis, ut sicut reputari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei praestent publice juramentum, quod de terris suae juridictioni subjectis universos haereticos ab ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt; ita quod amodo, quandocumque quis fuerit in potestatem sive spiritualem sive temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum juramento firmare; si vero dominus temporalis requisitus et monitus ab ecclesia terram suam purgare neglexerit ab hac haeretica foeditate, per metropolitanum et ceteros comprovinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur. Et si satisfacere contempserit infra annum, significetur hoc summo pontifici, ut extunc in se vassallos ab ejus fidelitate denunciet absolutos et terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis haereticis sine ulla contradictione possideant et in fidei puritate conservent, salvo jure domini principalis, dummodo super hoc ipse nullum praestet obstaculum nec aliquod impedimentum opponat, eadem nihilo minus lege servata circa eos qui non habent dominos principales.

Catholici vero, qui crucis assumpto charactere ad haereticorum exterminium se accinxerint, illa gaudeant indulgentia illoque sancto privilegio sint muniti, quod accedentibus terrae sanctae subsidium conceditur.

Credentes vero, praeterea receptores, defensores et fautores haereticorum excom-

municationi decernimus subjacere, firmiter statuentes, ut postquam quis talium fuerit excommunicatione notatus, si satisfacere contempserit infra annum, extunc ipso jure sit factus infamis nec ad publica officia seu consilia nec ad eligendos aliquos ad hujusmodi nec ad testimonium admittatur. Sit etiam intestabilis, ut nec testandi liberam habeat facultatem nec ad haereditatis successionem accedat. Nullus praeterea ipsi super quocumque negotio respondeat, sed ipse aliis respondere cogatur; quod si forte judex extiterit, ejus sententia nullam obtineat firmitatem nec causae aliquae ad ejus audientiam perferantur. Si fuerit advocatus, ejus patrocinium nullatenus admittatur; si tabellio, ejus instrumenta confecta per ipsum nullius penitus sint momenti, sed cum authore damnato damnentur. Et in similibus idem praecipimus observari, si vero clericus fuerit, ab omni officio et beneficio deponatur, ut in quo major est culpa, gravior exerceatur vindicta.

Si qui autem tales, postquam ab ecclesia denotati fuerint, evitare contempserint, excommunicationis sententia usque ad satisfactionem idoneam percellantur. Sane clerici non exhibeant hujusmodi pestilentibus ecclesiastica sacramenta nec eos Christianae praesumant sepulturae tradere nec elemosynas aut oblationes eorum accipiant, alioquin suo priventur officio, ad quod nunquam restituantur absque indulto sedis apostolicae speciali. Similiter quilibet regulares, quibus hoc etiam infligatur, ut eorum privilegia in illa diœcesi non serventur, in qua tales excessus praesumpserint perpetrare.

Quia vero nonnulli sub specie pietatis virtutem ejus, juxta quod ait Apostolus, abnegantes authoritatem sibi vindicant praedicandi, cum idem Apostolus dicat: Quomodo praedidabunt, nisi mittantur? omnes qui prohibiti vel non missi praeter authoritatem ab apostolica sede vel catholico episcopo loci susceptam publice vel privatim praedicationis officium usurpare praesumpserint, excommunicationis vinculo innodentur, et nisi quantocius resipuerint, alia competente pœna plectantur.

Adjicimus insuper, ut quilibet archiepiscopus vel episcopus per se aut per archidiaconum suum vel idoneas personas honestas bis aut saltem semel in anno propriam parochiam, in qua fama fuerit haereticos habitare, circumeat, et ibi tres vel plures boni testimonii viros vel etiam, si expedire videbitur, totam viciniam jurare compellat, quod si quis ibidem haereticos sciverit vel aliquos occulta conventicula celebrantes seu a communi conversatione fidelium, vita et moribus dissidentes, eos episcopo studeat indicare. Ipse autem episcopus ad praesentiam suam convocet accusatos, qui nisi se ab objecto reatu purgaverint, vel si post purgationem exhibitam in pristinam fuerint relapsi perfidiam, canonice puniantur. Si qui vero ex eis juramenti religionem obstinatione damnabili respuentes jurare forte noluerint, ex hoc ipso tamquam haeretici reputentur.

Volumus igitur et mandamus et in virtute obedientiae districte praecipimus, ut ad haec efficaciter exequenda episcopi per diœceses suas diligenter invigilent, si canonicam effugere voluerint ultionem. Si quis enim episcopus super expurgando de sua diœcesi haereticae pravitatis fermento negligens fuerit vel remissus, cum id certis indiciis apparuerit, et ab episcopali officio deponatur et in locum ipsius alter substituatur idoneus, qui velit et possit haereticam confundere pravitatem.

Mansi, deel XXII, blz. 986-990. (Potthast, blz. 437.) — Deze *Canones* zijn eene uitbreiding en eene verscherping van het decreet door paus Lucius III den 4 November 1184 te Verona uitgevaardigd. (Zie hooger ons Nr 56.)

69.

Omstreeks 1217, Kamerijk. Uitreksel uit het *Dialogus miraculorum* van den monnik en tijdgenoot Caesarius van Heisterbach over het verbranden van een aantal ketters te Kamerijk op bevel van den bisschop der plaats (Jan II van Bethune), nadat zij door de proef van het gloeiend ijzer op hunne hand gelegd van ketterij waren overtuigd geworden, en over het mirakel, dat door eene goede biecht tot heil van eenen hunner plaats had, zoodat deze niet verbrand werd.

Cap. XVI. De haereticis apud Cameracum per candens ferrum examinatis et combustis, ex quibus unus beneficio confessionis salvatus est.

In Cameraco civitate episcopali infra hoc quinquennium plures haeretici comprehensi sunt, qui omnes timore mortis suam perfidiam negaverunt. Missus est ab episcopo clericus, qui negantes per candens ferrum examinaret, adustos haereticos sententiaret. Examinati sunt omnes; qui cum traherentur ad poenam, unus ex eis vir nobilis sanguine reservatur a clerico ad vitam, si forte illum quoquo modo reducere posset ad poenitentiam. Cui sic dixit : « Homo nobilis es ; misereor tui et compatior animae tuae. Rogo et moneo, ut adhuc de tanta perfidia resipiscas, de errore ad veritatem redeas, ne per mortem temporalem mortem incurras aeternam. » Ad haec ille respondit : « Experimento didici me errasse ; si sera poenitentia mihi prodesse posset, non renuerem confiteri. » Cui cum ille diceret poenitentiam veram nunquam esse seram, vocavit sacerdotem. Confessus est homo suum errorem, ex toto corde Deo promittens, si vita concederetur, satisfactionem. Ut autem pius Dominus vim ostenderet confessionis, mox ut poenitens coepit peccata sua confiteri, coepit et ipsa combustura in manu confitentis paulatim minui. Quae in tantum eo aspiciente decrevit in quantum confessio profecit. Medietate confessionis peracta, media pars plagae est sanata. Ut autem confessionem totam complevit, et virtus ipsa confessionis omnem combusturam tam in dolore quam colore delevit et manus pristinam sanitatem recepit.

Vocatus est vir a judice ad ignem. Ad quem clericus : « Quare eum vocatis? » — « Ut ardeat, » inquit, « eo quod in examinatione combustus sit. » Tunc clericus ostendens manum eius sanissimam liberavit eum a poenis, ceteris igne consumtis.

Caesarius van Heisterbach, *Dialogus miraculorum*, ed. Strange, deel I, blz. 132. — Men weet, dat Cæsarius in 1222 schreef; daarom legden wij zijne tijdsbepaling *infra hoc quinquennium* uit bij middel van *omstreeks 1217*.

70.

1219, September. Uittreksel uit de belofte door den Roomschen koning Frederik II onder eede aan paus Honorius III gedaan over het uitroeien der ketterij.

Promissio Honorio III papae.

In nomine Dei eterni et salvatoris nostri Jesu Christi amen. Fredericus secundus, divina favente clementia Romanorum rex semper augustus et rex Siciliae....

Super eradicando autem heretice pravitatis errore auxilium dabimus et operam efficacem.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 231. — Zie hooger ons nr 67, waar Frederik II dezelfde belofte aan Innocentius III doet.

71.

1220, November 22, Rome. Wet tegen de Catharen, Patarinen, Speronisten, Leonisten, Arnaldisten, Besnedenen, enz., door keizer Frederik II, bij zijne kroning door paus Honorius III, te Rome in de St-Pieterskerk uitgevaardigd. — Al de ketters verklaart de keizer in den ban van 't Rijk en hunne goederen verbeurd. In 't zelfde geval zullen zich de verdachten plaatsen, die meer dan een jaar zullen wachten om hunne onschuld te bewijzen. Al de wereldlijke ambtenaars moeten onder eede beloven, dat zij de ketterij uit hunne gewesten zullen helpen uitroeien. De wederspannigen zullen van hunne ambten en landen beroofd worden. Alle begunstigers der ketters worden na een jaar met dezen gelijkgesteld en zijn onbekwaam om ambten te bekleeden, getuigenissen af te leggen, te erven, testamenten te maken, enz. Al hunne daden als rechter, advocaat of notaris zijn nietig.

Constitutio in basilica Beati Petri.

Fredericus, Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus, ducibus, marchionibus, comitibus cunctisque populis quos clementie nostre regit imperium, salutem et gratiam.

In die qua de manu sacrosancti patris nostri sumni pontificis recepimus imperii diadema, curavimus ad Dei et ecclesie sue honorem edere quasdam leges, quas presenti pagine iussimus annotari, per totum nostrum imperium publicandas, per imperiala vobis scripta precipiendo mandantes, quatinus eas quisque in suo districtu irrefragabiliter et inconcusse servetis. Sunt autem hec leges.

. . . .

Catharos, Patarenos, Speronistas, Leonistas, Arnaldistas, Circumcisos et omnes hereticos utriusque sexus, quocumque nomine censeantur, perpetua dampnatos infamia diffidamus atque bannimus, consentientes ut bona talium confiscerentur nec ad eos ulterius revertantur, ita quod filii ad successionem eorum pervenire non possint, cum longe sit gravius eternam quam temporalem offendere maiestatem. Qui autem inventi fuerint sola suspicione notabiles, nisi ad mandatum ecclesie iuxta considerationem suspicionis qualitatemque persone propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, tanquam infames et banniti ab

omnibus habeantur, ita quod si sic per annum permanserint, extunc eos sicut hereticos condempnamus.

Statuimus etiam hoc edito in perpetuum valituro, ut potestates et consules seu rectores, quibuscumque fungantur officiis, pro defensione fidei prestent publice iuramentum, quod de terris sue iurisdictioni subiectis universos hereticos, ab ecclesia denotatos, bona fide pro viribus exterminare studebunt. Ita quod amodo quandocumque quis fuerit in potestatem perpetuam vel temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum iuramento firmare. Alioquin neque pro potestatibus neque pro consulibus habeantur, eorumque sententias ex tunc decernimus irritas et inanes. Si vero Dominus temporalis requisitus et monitus ab ecclesia terram suam purgare neglexerit ab heretica pravitate, post annum a tempore monitionis elapsum terram ipsius exponimus catholicis occupandam, qui eam exterminatis hereticis absque ulla contradictione possideant et in fidei puritate conservent : salvo iure domini principalis, dum modo super hoc nullum prestet obstaculum nec aliquod impedimentum opponat ; eadem nichilominus lege servata contra eos qui non habent dominos principales. Credentes praeterea, receptatores, defensores et fautores hereticorum bannimus, firmiter statuentes, ut si, postquam quilibet talium fuerit excommunicatione notatus, satisfacere contempserit infra annum, extunc ipso iure sit factus infamis, nec in publica officia seu consilia vel ad eligendos aliquos ad hujusmodi nec ad testimonium admittatur, sit etiam intestabilis nec testamenti liberam habeat factionem, nec ad hereditatis successionem accedat ; nullus ei preterea super quocumque negotio, set ipse aliis respondere cogatur. Qui si forte iudex extiterit, eius sententia nullam optineat firmitatem nec cause alique ad eius audientiam perferantur ; si fuerit advocatus, eius patrocinium nullatenus admittatur ; si tabellio, instrumenta confecta per illum nullius penitus sint momenti.

Pertz, *Monumenta, Leges,* deel II, blz. 242-243. (Boehmer, *Regesta imperii,* deel V, eerste stuk, blz. 269, nr 1203). — Over de wetten van keizer Frederik II tegen de ketters, zie J. Ficker, *Die gesetzliche Einführung der Todesstrafe für Ketzerei;* J. Havet, *L'hérésie et le bras séculier au moyen âge jusqu'au treizième siècle;* en Lea, *History of the Inquisition,* deel I, blz. 221, 227, 233, enz.

72.

1227, Juni 12, Anagni. Bul van paus Gregorius IX gericht tot den predikheer (?) Koenraad van Marburg, inquisiteur in de Duitsche landen (1), dien hij over zijnen ijver in de kettervervolging lof

(1) Over dezen inquisiteur, zie Hausrath, *Konrad van Marburg* (Heidelberg 1861), Henke, zelfde titel (Marburg 1861) en Balthasar Kaltner, *Konrad van Marburg und die Inquisition in Deutschland* (Praag 1882) alsook de merkwaardige recensie van Prof. Ch. Molinier over dit laatste werk in de *Revue historique* van Parijs, Juli 1884, deel XXV, blz. 408-414, en Lea, *History of the Inquisition,* deel II, blz. 325, waar betwijfeld wordt dat Koenraad van Marburg tot de predikheerenorde behoorde.

toezwaait en wien hij beveelt als onderinquisiteurs degenen, die hij goedvinden zal, aan te stellen om met hem de ketterij in de Duitsche landen uit te roeien.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio magistro Conrado de Marburg praedicatori verbi Dei, salutem et apostolicam benedictionem.

Solicitudinem tuam, qua diligenter intendis ad investigandum in partibus Teutoniae pravitatis haereticae sectatores, in Domino commendamus, dum pestis hujusmodi quanto serpit occultius, tanto gravius vineam Dominicam in simplicibus demolitur; quia vero efficacius procedere poteris ad haeresim de illis partibus abolendam, si aliqui a te fuerint in partem hujus solicitudinis evocati, discretioni tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus assumptis ad eandem solicitudinem quos noveris expedire, diligenter et vigilanter inquiras haeretica pravitate infectos in partibus memoratis, ut per illos, ad quos pertinet, zizania valeat de agro Domini extirpari.

Datum Anagniae, II idus Junii, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel I, blz. 20, nr 7. (Potthast, deel I, blz. 686, nr 7931). — Van dezen inquisiteur zegt Moll (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 112) : « Nog voordat paus Gregorius IX de monniken der orde van St-Dominicus tot zijne officiëele geloofsonderzoekers verhief, had hij den predikheer Koenraad van Marburg formeel tot inquisiteur van de Duitsche landen benoemd. In 1227 als zoodanig aangesteld, werd deze geweldige dweeper de schrik zijner tijdgenooten en een voorwerp van afschuw voor het nageslacht. De wateren van Moezel en Rijn weerkaatsten de vlammen zijner mutsaards en de klachten zijner slachtoffers, tot dat hij in 1233 onder de handen van eenige wraakgierige edelen in de nabijheid der stad, wier naam hij droeg, den dood vond. Nederlandsche en vreemde schrijvers hebben bericht, dat Koenraad ook in Friesland en in Holland, en bepaaldelijk te Leiden, is opgetreden om zijn bloedig werk te verrichten. Dat bericht schijnt op louter misverstand te berusten. » (Namelijk op eene verwarring van de *pauperes Lugdunenses* (ketters van Lyon) met de Leidenaren). — In eene bul van 21 October 1233, gericht tot al de bisschoppen en prelaten der Duitsche landen, beval paus Gregorius IX, dat men in al de kerken moest aankondigen, dat Koenraad's moordenaars in den ban der Kerk zijn geslagen. Den afgestorvenen inquisiteur geeft de paus veel lof en noemt hem « magistrum Conradum de Marburg ecclesiae paranymphum, ministrum luminis, alterum Mardochaeum, virum consummatae virtutis et praeconem fidei Christianae, » enz. (Ripoll, deel I, blz. 64, nr 102).

73.

1227, December 5, Lateraan. Bul van Gregorius IX gericht

tot de aartsbisschoppen, de bisschoppen, de abten, de priors en al de andere geestelijke prelaten, waarbij hij hun beveelt de predikheeren goed te onthalen, omdat zij de ketterij hardnekkig bevechten.

Quoniam abundavit iniquitas... . Datum Laterani, nonis Decembris, pontificatus nostri anno primo.

Deze bul wordt niet door Potthast vermeld. Zij werd door den bisschop van Luik onder anderen ontvangen. (Zie den tekst verder in het stuk van Juli 1232, wezende ons nr 87). — Reedssedert eenige jaren hadden de pausen de predikheeren bijzonder en herhaaldelijk in de gunst der prelaten aanbevolen door de volgende bullen: 1218, April 26, Lateraan (*Si personas religiosas*, Potthast, deel I, blz. 506, nr 5763); — 1219, December 8, Viterbo (*Dilecti filii, prior*, Potthast, blz. 541, nr 6177); — 1221, Februari 4 en Maart 29, Lateraan (*Cum is qui recipit*, Potthast, blz. 569, nr 6542 en Ripoll, I, 12, nr 20); allen van paus Honorius III; — 1227, Mei 10, Lateraan, en 1227, September 28, Anagni (*Quoniam abundavit iniquitas*, Potthast, blz. 684, nr 7896 en blz. 695, nr 8043); beide van paus Gregorius IX. Dezelfde bul *Quoniam abundavit iniquitas* werd nogmaals door hem den 5 Maart 1229 te Perusia (Potthast, blz, 718, nr 8349) en den 16 Maart 1230 te Rome (Lateraan) uitgevaardigd. (Ibid., blz. 730, nr 8500). Paus Gregorius IX beval ook herhaaldelijk aan de kerkprelaten, dat zij de predikheeren noch de minderbroeders zouden verontrusten (1231, Augusti 21, Perusia; Potthast, blz. 754, nr 8786a, enz.)

74.

1229, April 11, woensdag, (Luik) (1). Vergunning door Hugo II van Pierrepont, prins-bisschop van Luik, aan de predikheeren verleend om in zijne hoofdstad een klooster te stichten tot versterking van het geloof.

Hugo, Dei gratia Leodiensis episcopus, universis presentes litteras inspecturis in Domino salutem.

Universitati vestre notum facimus quod nos pro salute anime nostre et pro

---

(1) De kannunik Van den Berch, die dit stuk met eene reeks andere betreffende de Luiksche predikheeren afschreef, meldt bij dit eerste stuk het volgende: « Le suivant est tout tiré des archives origineles des prescheurs de Liège, ausquelles ils mont favorablement admis en juillet 1633. » — Bisschop Hugo stierf den 12 April 1229 (Potthast, *Suppl. Bibl. hist. medii aevi*, blz. 348), dus den dag na 't uitvaardigen dezer acte.

succursu animarum nobis commissarum et pro religione in episcopatu nostro promovenda et conservanda de consilio bonorum virorum concessimus et ordinavimus, quod in civitate Leodiensi recipiatur conventus fratrum predicatorum, qui ibi commorentur et legant de theologia et per totum episcopatum disseminent verbum Dei et confessiones audiant et absolvant confitentes; cujus rei executores constituimus venerabilem fratrem nostrum dominum Jacobum, Accoum episcopum, et dilectum nepotem nostrum J., maiorem prepositum Leodiensem, vel alterum eorum, si ambo interesse nequiverint.

Datum anno Domini MCC vicesimo nono, feria quarta post Palmarum (1).

HS. Van den Berch, *Monumenta patriae Leodiensis*, fol. 123 en 141. (Bibl. der hoogeschool van Luik). — Chapeauville, *Gesta pont. Leodiensium*, deel II, blz. 251 (verkeerdelijk op 3 April 1230. cf. Wauters, *Table chronologique*, deel IV, blz. 98).

75.

1229, Augustus 6, maandag, Worem (*Waremme of Borchworm*). Brief van Jan II van Rumigny, gekozen prins-bisschop van Luik, aan den predikheer Johannes, prior provinciaal zijner orde in de Duitsche provincie, aan het gansche kapittel en aan alle ieverige broeders der orde, inhoudende de toelating om te Luik een klooster te stichten tot verdediging van het geloof. — De predikheeren zullen de zonden mogen vergeven zonder inbreuk te maken op de geestelijke vonnissen van den bisschop of van zijne rechters. De Luiksche onderdanen zullen hun allerlei bijstand doen.

J[ohannes], miseratione divina Leodiensis electus, viris venerabilibus magistro J[ohanni], ordinis predicatorum, C. priori provinciali Teuthonice totique capitulo eiusdem ordinis cum viris cultoribus vinee, mercedem precipue eterne glorie.

Quum diversorum frequentia negotiorum a cura spiritualium, que temporalibus esset preferenda, nos efficit tardiores, ne omnino vinea nobis commissa in periculum anime nostre per nostram occupationem viciorum urticis et vepribus occupetur, a vobis cultores et extirpatores omni qua possumus supplicatione requirimus, significantes dilectioni vestre quod nos pro salute anime nostre et pro succursu animarum nobis commissarum et pro religione in episcopatu Leodiensi promovenda et conservanda de bonorum virorum consilio concessimus, quod in civitate Leodiensi recipiatur conventus fratrum ordinis vestri, qui ibi legant de theologia et per totum episcopatum Leodiensem disseminent verbum Dei et confessiones audiant et absolvant confitentes de hiis peccatis que ad forum penitentiale perti-

(1) Adest sigillum et contrasigillum integrum in viridi cera (aanteekening van den afschrijver).

nent, salva nobis nihilominus jurisdictione nostra et nostrorum, salvis etiam sententijs nostris et nostrorum inflictis et infligendis, conservandis et relaxandis, secundum quod nobis et ipsis justum visum fuerit. Sciatis etiam quod omnem libertatem qua gaudent nostri religiosi in nostra diocesi vel gaudere debent, illesam et integram vobis volumus observari. Recipientur fratres quos ad nos transmiseritis, sub nostra et ecclesie nostre protectione. Inducemus etiam diligenter subditos nostros ut fratribus vestris tamquam animalibus onera nostra portantibus manum liberalitatis in suis necessitatibus extendant.

Datum apud Worem, feria secunda ante festum beati Laurentii, anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo nono.

HS. Vanden Berch, fol. 123. — Reeds in verscheidene werken uitgegeven, maar met lichte wijzigingen. (cf. Wauters, *Table chronologique*, deel IV, blz. 85.) — In 1232 moet dezelfde bisschop eene acte van dezelfden aard uitgevaardigd hebben, daar kanunnik Vanden Berch in zijn handschrift (fol. 142) aanteekende : « Gregorius papa rescribit ad omnes ecclesias, ut fratres predicatores admittantur ad functiones ecclesiasticas ubique. Datum Lateranensi (*sic*), prid. id. Iunij, pontificatus anno primo. Joannes autem episcopus Leodientis mandat per totam suam diocesim ut ijdem recipiantur et admittantur. Actum anno ab Incarnacione Domini M°. CC°. xxxij^do^. » — Den 31 Januari 1234 gaf bisschop Jan II van Rumigny de toelating aan de predikheeren om te Leuven een klooster te stichten. (Wauters, *Table chronologique*, deel IV, blz. 190.)

76.

1229, omstreeks Augustus 20, Perusia. Bul van Gregorius IX, waarbij hij de kettersche Catharen, Patarinen, Armen van Lyon, Arnaldisten, Speronisten, Passaginen, enz., alsook eenige bij name vermelde ketters, met keizer Frederik II aan 't hoofd, in den ban der Kerk slaat. (*Excommunicamus et anathematizamus*).

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XIII, blz. 362 en 363, ad annum 1229, § 37-41. (Potthast, deel I, blz. 726, n^r 8445.) — Zie verder ons n^r 79.

77.

1230, Juli, Wittenberg. Uittreksel uit den landsvrede door den Roomschen koning Hendrik met de vorsten des Rijks afgekondigd over het straffen der ketters en tooveraars. — Zij zullen naar goeddunken des rechters behoorlijk gestraft worden.

Heinrici regis treuga.

Hec est forma pacis quam dominus noster rex Henricus apud Wittenbergam cum principibus ordinavit et coniurari fecit.

.... 21. Heretici, incantatores, malefici quilibet de veritate convicti et deprehensi ad arbitrium iudicis poena debita punientur.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 267 en 268.

78.

1231, Juni 2, Worms. Besluit van Hendrik, Roomschen koning, (later keizer onder den naam van Hendrik VI), aangaande de verdeeling van de aangeslagene goederen der ter dood veroordeelde ketters.

Heinricus, Dei gracia Romanorum rex et semper augustus, universis hoc scriptum cernentibus graciam suam et omne bonum.

Quesitum fuit Wormatie coram nobis in sententia : cui de iure cedere deberent cuiuslibet hominis bona, qui propter heretice pravitatis errorem condempnaretur ad mortem. Abbas vero sancti Galli requisitus, talem promulgavit sententiam, approbatam ab omnibus : Quod heredes condempnati bonis eius deberent hereditariis ac patrimonio gaudere, beneficiis eius similiter ad ius et potestatem dominorum, a quibus habebant, redeuntibus: domino vero cuiuscumque esset homo condempnatus, bonis eius mobilibus innitenti : hoc tamen excepto, quod sumptus ad incendium hereticorum faciendi et merces comitis de bonis etiam forent mobilibus recipienda. Super quo presentem paginam conscribi fecimus et sigilli nostri testimonio communiri.

Testes : Sifridus Ratisponensis episcopus imperialis aule cancellarius, Wernherus de Bonlanden imperialis aule dapifer, Gotefridus de Randeggen, Heinricus de Oppinheim et Sifridus de Lutra sculteti, Rindismula et quam plures alii.

Datum Wormacie, 4 non. Junii, indictionis 4.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 284.

79.

1231, Juni 25, Reate (Rieti). Statuten van Gregorius IX tegen de ketters, medegedeeld aan (Diederik), aartsbisschop van Trier, en zijne suffraganen. — Alle ketters (Catharen, Patarinen, Armen van Lyon, Passaginen, Josephinen, Arnaldisten, Speronisten, enz.) zijn in den kerkelijken ban geslagen. Na door de Kerk veroordeeld en, zoo zij geestelijken zijn, ontwijd te zijn geworden, zal men ze aan de wereldlijke macht overleveren om gestraft te worden. De verzoenden zullen hun leven lang gekerkerd worden. Zij kunnen geene ambten bekleeden noch in rechte getuigen noch hun testa-

ment maken noch erven. Al hunne daden zijn nietig. Niemand mag hun wereldlijken noch geestelijken bijstand verleenen op allerlei zware straffen. Alwie hen in de gewijde aarde zou begraven hebben, zal in den ban zijn en geene vergiffenis kunnen bekomen, eerdat hij ze met eigene handen ontgraven heeft, en in den aldus ontwijden grond zal men niet meer mogen begraven. Op straf van den kerkelijken ban wordt den leeken verboden over geloofszaken te redetwisten. Op dezelfde straf moet iedereen de ketters en hunne geheime vergaderingen aan zijnen biechtvader of anders aanklagen, opdat de bisschop het te weten kome. Tot geen geestelijk ambt mogen de zonen of begunstigers der ketters tot in het tweede geslacht toegelaten worden.

Excommunicamus et anathematizamus universos hereticos, Catharos, Patarenos, Pauperes de Lugduno, Passaginos, Joseppinos, Arnaldistas, Speronistas et alios quibuscumque nominibus censeantur; facies quidem habentes diversas, sed caudas ad invicem colligatas de vanitate conveniunt in id ipsum. Dampnati vero per ecclesiam seculari iudicio relinquantur animadversione debita puniendi, clericis prius a suis ordinibus degradatis. Si qui autem de predictis, postquam fuerant deprehensi, redire voluerint ad agendam condignam penitentiam, in perpetuo carcere detrudantur. Credentes autem eorum erroribus hereticos similiter judicamus. Item receptatores, defensatores, fautores hereticorum excommunicationis sententie dicernimus subjacere, firmiter statuentes, ut si, postquam quilibet talium fuerit excommunicatione notatus, a sua super hec non curaverit presumptione cessare, ipso jure sit factus infamis, nec ad publica officia seu concilia nec ad eligendos quod aliquos ad hujusmodi, nec ad testimonium admittatur. Sit etiam intestabilis ut nec testamenti habeat factionem, nec ad hereditatis successionem accedat. Nullus preterea ipsi super quocumque negotio nullam obtineat firmitatem nec cause alique ad ejus audientiam perferantur. Si fuerit advocatus, ejus patrocinium nullatenus admittatur. Si tabellio, instrumenta confecta per ipsum nullius penitus sint momenti, sed cum auctore dampnato dampnentur; et in similibus idem precipimus observari. Si vero clericus fuerit, ob omni officio et beneficio deponatur. Si qui autem tales, postquam ab ecclesia fuerint denotati, evitare contempserint, excommunicationis sententia percellantur, alias animadversione debita puniendi. Qui autem inventi fuerint sola suspicione notabiles, nisi juxta considerationem suspicionis qualitatemque persone propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, anatematis gladio feriantur et usque ad satisfactionem condignam ab omnibus evitentur ita quod, si per annum in excommunicatione perstiterint, extunc velut heretici condempnentur. Item proclamationes aut appellationes hujusmodi personarum minime audiantur. Item judices, advocati et notarii nulli eorum officium suum impendant : alioquin eodem officio perpetuo sint privati. Item clerici non exhibeant hujusmodi pestilentibus ecclesiastica sacramenta, nec elemosinas aut oblationes eorum accipiant : similiter hospitalarii ac templarii et quilibet regulares; alioquin suo priventur officio, ad quod nunquam restituantur absque indulto sedis apostolice speciali. Item

quicumque tales presumpserint ecclesiastice tradere sepulture, usque ad satisfactionem idoneam excommunicationis sententie se noverint subjacere, nec absolutionis beneficium mereantur, nisi propriis manibus publice extumulent et proiciant hujusmodi corpora dampnatorum; et locus ille perpetuo careat sepultura. Item firmiter inhibemus, ne cuique laice persone liceat publice vel privatim de fide catholica disputare; qui vero contra fecerit, excommunicationis laqueo innodetur. Item si quis hereticos sciverit vel aliquos occulta conventicula celebrantes seu a communi conversatione fidelium vita et moribus dissidentes, eos studeat indicare confessori suo vel alii, per quem credat ad prelati sui noticiam pervenire; alioquin excommunicationis sententia percellatur. Filii autem hereticorum, receptorum, defensorum eorum usque ad secundam generationem ad nullum ecclesiasticum beneficium seu officium admittantur. Quod si secus actum fuerit, decernimus irritum et inane.

Boehmer, *Acta imperii selecta*, deel II, blz. 665 en 666. — Reeds gedeeltelijk afgedrukt bij Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XIII, blz. 377 en 378, ad annum 1231, § 14 en 15. (Potthast, deel I, blz. 751, Nr 8755). — Deze bul is eene uitbreiding van 't eerste gedeelte der bul van denzelfden paus, van omstreeks 20 Augustus 1229. (Zie hooger onze Nrs 68 en 76.)

80.

1231, Rome. Wet door den senator Annibaldus en het Roomsche volk tegen de ketters uitgevaardigd, (die ook, op bevel van Gregorius IX, overal door de wereldlijke macht moet nageleefd worden). — Telken jare zal de senator tegen al de ketters zijnen eed doen. Vooral indien ze door de geestelijke inquisiteurs ontdekt werden, zal hij ze aanhouden, bewaren en straffen binnen de acht dagen na hunne veroordeeling door de Kerk. Hunne goederen zullen verkocht en verdeeld worden tusschen de aanklagers, den senator en 't onderhoud der stadsmuren. De huizen der ketters en hunner aanhangers zullen afgebroken worden. Wie de ketters niet aanklaagt, zal twintig pond boete betalen of anders gestraft worden, indien hij de boet niet betalen kan. De begunstigers der ketters zullen voor de eerste maal een derde hunner goederen verbeuren, voor de tweede verbannen worden totdat zij behoorlijk boete gedaan hebben. Zij zullen al hunne wereldlijke rechten verliezen, en niemand mag hun hierin bijstaan, op dezelfde straffen. Bij 't afleggen van zijnen eed zal de senator beloven dit alles te onderhouden en denzelfden eed van zijnen opvolger te eischen, op straf van nietigheid. Blijft hij zijnen eed niet getrouw, dan zal hij 200 mark boete betalen en tot geen openbaar ambt meer toege-

laten worden. Door niemand noch onder geen voorwendsel kunnen die bepalingen ooit verzacht worden.

[*Capitula Annibaldi senatoris et populi Romani edicta contra Patarenos.*]

Omnes heretici in urbe, videlicet Cathari, Patareni, Pauperes de Lugduno, Passagini, Joseppini, Arnaldisti, Speroniste et alii cujuscunque heresis nomine censeantur, credentes, receptatores, fautores et defensores eorum in urbe singulis annis a senatore, quando regiminis sui prestiterit juramentum, perpetuo diffidentur. Item hereticos, qui fuerint in urbe reperti, presertim per inquisitores datos ab ecclesia vel alios viros catholicos, senator capere teneatur et captos etiam detinere, postquam fuerint per ecclesiam condempnati, infra octo dies animadversione debita puniendos.

Bona vero ipsorum omnia infra eorundem terminum publicentur, ita quod de ipsis unam partem percipiant, qui eos revelarint et hii qui eos ceperint, senator alteram, et tertia murorum urbis refectionibus deputetur. Item ut ibi fiat receptaculum sordium, ubi fuit latibulum perfidorum, domus illorum, in qua hereticorum aliquem ausu temerario aliqui in urbe presumpserint receptare, nullo reficienda tempore funditus diruatur. Hec idem de domibus illorum urbis, qui manus impositionem receperint ab hereticis, similiter observetur. Item in urbe circa credentes hereticorum erroribus, postquam fuerint per ecclesiam denotati, premissa omnia observentur. Item quicumque de urbe sciverit hereticos in urbe et non revelaverit, XX librarum pena mulctetur; et si solvendo non fuerit, diffidetur nec relaxetur diffidatio, nisi digna satisfactione premissa. Item receptatores scienter sive defensores seu fautores hereticorum urbis tercia bonorum suorum parte mulctentur, que murorum urbis refectionibus deputetur. Quod si vel hujusmodi puniti rursus in similem fuerint culpam prolapsi, de urbe penitus expellantur nec unquam revertantur ad illam, nisi digna satisfactione premissa. Hujusmodi autem persone in urbe minime audiantur, nec quisquam eis in qualibet causa respondere cogatur, sed ipsi cogantur aliis respondere. Judices autem, advocati et scrinarii nulli eorum suum impendant officium, alioquin suum exequi officium nullatenus permittantur. Nullus preterea talium de urbe admittatur ad testimonium nec ad aliquod publicum officium vel ad aliquem actum legitimum seu commune consilium assumatur; et qui talem scienter elegerit, tanquam hereticorum fautor predicta pena mulctetur. Senator quando prestat sui regiminis juramentum, jurabit quod hec omnia et singula in urbe tempore regiminis sui servabit et pro viribus faciet observari ac teneatur facere jurare premissa omnia successorem. Quod si non juraverit, pro senatore nullatenus habeatur, et que fecerit nullam habeant firmitatem et nullus teneatur sequi eum, etiam si de sequendo ipsum prestiterit juramentum. Quod si predicta servare contempserit, preter notam perjurii penam ducentarum marcarum incurrat, murorum urbis refectionibus applicandam, nec de cetero ad aliquam dignitatem vel officium publicum assumatur, ad quam penam judices sancti Martini ipsum condempnare teneantur, et hec in capitulario judicum predictorum ponatur et nullo tempore exinde deleatur. Omnes autem predicte pene neque per contionem neque per consilium neque ad vocem populi ullo modo aut ingenio aliquo tempore valeant relaxari.

Boehmer, *Acta imperii selecta,* deel II, blz. 666 en 667. — Reeds afgedrukt bij Odoricus Raynaldus, deel XIII, blz. 378.

— Dit stuk werd, evenals het voorgaande voor den paus aan Diederik, aartsbisschop van Trier, en zijne suffraganen gezonden. (Zie het volgende stuk).

81.

1231, Juni 25, Reate (Rieti). Bul van Gregorius IX gericht tot (Diederik), aartsbisschop van Trier, en tot zijne suffraganen over het streng naleven der nieuwe statuten en wetten tegen de ketters. — De paus zegt, dat de ketterij noodig, onvermijdelijk en nuttig is, maar dat de Kerk tegen haar altijd krachtige maatregels heeft genomen. In zijne afwezigheid is die pest zelfs te Rome (in Februari ll.) (1) binnengeslopen. Daarom heeft de paus nieuwe statuten tegen de ketters uitgevaardigd. Ook de wereldlijke overheid van Rome heeft tegen hen wetten gemaakt. Deze statuten en wetten moeten in de geestelijke gebieden van den aartsbisschop en en van zijne suffraganen eens in de maand afgekondigd worden. De wereldlijke ambtenaars zullen uitgenoodigd worden om die wetten in hunne wetboeken over te nemen. De wederspannigen zullen bij brieve aan den paus bekend gemaakt worden.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopo Treverensi et suffraganeis ejus salutem et apostolicam benedictionem.

Solent heretici ad insipientiam suam ecclesie sapientiam exercere, dum erroris spiritibus intendentes deridebant eam tempore juniores, quorum non dedignabatur patres ponere cum canibus gregis sui, quia suggilantes orthodoxe fidei puritatem, quasi habitantes in desertis torrentium, clam dogmatizabant simplicibus fallatias heretice pravitatis. Quare cum necesse sit hereses esse, non solum inevitabile sed utile, necessario ecclesie filii docti sunt illorum insipientiam confutare, cum facile sit fabricatores mendatii tamquam stipulam ante faciem ignis disperdi ab assertoribus veritatis. Sed quod dolentes referimus, qui tamquam reptilia venenata insidiari consueverant in occultis virus erroris linguis maliloquis infundendo, nunc animati periculosissima feritate patenter quasi in prelium contra ecclesiam insurgebant, innumeris fraudium comentis, nichilominus insistentes: quoniam urbem in absentia nostra intrare non veriti, quibusdam potentibus vitiatis, multa enormia nequiter attemptabant. Sed per misericordiam Jesu Christi, qui ecclesiam suam temptari non patiens ultra quam valeat sustinere, sed faciens cum temptatione proventum illam semper in tribulationibus dilatavit, revelavit Dominus abscondita tenebrarum illorum quosdam convertens, qui multos aversos in diversis regionibus manifestant, quibusdam judicium, quibusdam misericordiam jam expertis. Unde nos fidei zelo succensi, de communi

(1) Zie Raynaldus, deel XIII, blz. 377.

fratrum nostrorum consilio, tam contra hereticos quam credentes, receptatores et fautores eorum nova statuta solempniter promulgantes, ea mandavimus firmiter observari. Senator quoque urbis de voluntate ac consensu tocius populi Romani contra predictos constitutiones suas edidit et juravit, et jurabunt omnes de cetero senatores. Volentes igitur, ut statuta et constitutiones hujusmodi ubique rite serventur, ecce ipsa vobis sub bulla nostra mittentes, fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatinus nostra statuta in civitatibus et diocesibus vestris semel in mense publicantes et facientes solempniter publicari, advocatos et officiales, qui pro tempore fuerint, ut constitutiones a senatore prolatas statuant et in capitulariis locorum suorum faciant annotari, moneatis prudenter et efficaciter inducatis. Quod si forte facere noluerint, nobis per vestras litteras intimetis, ut procedamus exinde prout secundum Dominum viderемus procedendum.

Datum Reate, VII. kal. Julii, pontificatus nostri anno quinto.

Boehmer, *Acta imperii selecta*, deel II, blz. 665, nº 959 (Potthast, deel I, blz. 751, nr 8754.) Op deze bul volgt aldaar de tekst der pauselijke statuten *Excommunicamus et anathematizamus* en die van den Romeinschen senator. (Zie onze nrs 76 en 77.) — De aartsbisschop van Trier oefende zijn geestelijk gezag in de groote helft van het hertogdom Luxemburg uit. Waarchijnlijk zal zijn nabuur de aartsbisschop van Keulen en zijne andere waardigheidsgenooten, die over een nog grooter deel der Nederlanden hunne herderlijke macht deden gelden, dezelfde bul ook ontvangen hebben. Althans weten wij, dat zij insgelijks aan den aartsbisschop van Salzburg werd gezonden. (Potthast, nr 8753).

82.

1231, Trier. Aanteekening over de synode van het aartsbisdom Trier, gehouden door den aartsbisschop Diederik II, over het vervolgen der ketters. — Te Trier werden drie secten ontdekt, waarvan de dolingen worden opgesomd en onder dewelke er wederdoopers waren. Die ketters bezaten vertalingen der H. Schrift in de Germaansche volkstaal. De aartsbisschop openbaarde aan de synode, dat de ketters te Trier en in de andere bisdommen eenen paus en bisschoppen hadden, aan wie zij uit sluwheid dezelfde eigennamen als die der Roomsche kerk gaven. In deze synode werden vier ketters, drie mannen en eene vrouw, Luckardis geheeten, verbrand.

Anno Domini MCCXXXI, in ipsa civitate Treviri tres esse scholas haereticorum deprehensum. Et plures erant eorum sectae et multi eorum instructi erant scripturis sanctis, quas habebant in Theutonicum translatas. Et alii quidem baptisma iterabant, alii corpus Domini non credebant, alii corpus Domini a malis sacer-

dotibus non posse confici dicebant, alii corpus Domini indifferenter a viro et muliere, ordinato, in schutella et calice et ubique locorum posse confici dicebant, alii confirmationem et unctionem superfluam judicabant, alii summo pontifici, clero et religioni derogabant, alii defunctis suffragia ecclesiae prodesse negabant, alii matres proprias, consanguinitatem quae ibi erat, XVIII denariis redimentes, in conjugium sumebant, alii pallidum hominem ante et cattum retro osculabantur, alii dies omnes aequipendentes feriari et jejunare nolebant, unde et diebus festivis operabantur et in parasceve carnes manducabant.

Super his Theodoricus archiepiscopus synodum tenuit, et quia invenit esse inter illos, qui haberent episcopum, quem cognominassent secundum suum nomen Theodoricum, et idem alibi fecissent de episcopis aliorum locorum, itemque haberent communiter papam nomine Gregorium, ut si interrogarentur de fide, eam fidem se habere dicerent, quam habet papa et ille episcopus, eos nominatim nominantes et suos intendentes, hoc archiepiscopus publice enuntiavit.

In eadem synodo tres haeretici exusti sunt et una mulier Luckardis, quae incredibili lamentatione lugebat Luciferum de coelo injuste extrusum, quem volebat denuo relocare in coelum.

Mansi, deel XXIII, blz. 241.

83.

1232, Februari 3, Reate (Rieti). Bul van Gregorius IX gericht tot Hendrik I den strijdlustige, hertog van Brabant, om hem de inquisiteurs der predikheerenorde aan te bevelen. — Na eene inleiding over den duivel en de ketterij, waarin hij vaststelt dat het geloof in het Duitsche Rijk sedert lang ongeschonden was gebleven, verklaart de paus, dat de orde der predikheeren juist door God verwekt werd gelijktijdig met de verbreiding der ketterijen ten einde er tegen te velde te trekken. Christus' voorbeeld navolgende aangaande het uitzenden van apostels en discipelen, zendt de paus nu eenige predikheeren naar het Duitsche Rijk om er de ketterij te onderdrukken. Daarom noodigt hij bij dezen apostolischen brief den hertog van Brabant, tot verlichting zijner zonden, uit, om die predikheeren goed te ontvangen en in het ongestoord volbrengen hunner zending als inquisiteurs te ondersteunen.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio nobili viro H[enrico, duci Brabantiae], salutem et apostolicam benedictionem.

Ille humani generis pervicax inimicus, quem de supremis ad ima superbia sua prostravit, non contentus quod suae fraudis nequitia hominem perduxit ad casum aerumnis et miseriis applicandum, callide nititur eum pestiferis retibus irretire, astute illi parans insidias, ne resurgat locum a quo ipse ceciderat obtenturus.

Novissime autem diebus istis fidem nisus perfidia depravare per ministros suos iniquitatis operarios venena sparsit mortifera, seditiose considerans quod familiaris hostis sit efficax ad nocendum; qui quasi dulcia promittentes cauda pungunt ut scorpio ex aureo tandem calice Babylonis virus pestilentiae infusuri; licet autem haeretici diutius hactenus latitantes sicut cancer serperent in occulto et velut vulpes latentes niterentur vineam Domini demoliri,jam tamen, peccatis exigentibus, in aperto quasi equi parati ad praelium praesumunt manifeste insurgere contra eam, quaerentes in cibum simplices et in praedam edoctos ac illaqueare nihilominus fideles quoslibet suis circumventionibus, cupientes fieri magistri erroris, qui nunquam fuerint discipuli veritatis; unde expedit quod insurgatur viriliter contra eos, ut eorum omnino haeresi confutata per totum vigeat fides Christi, nam corona sequetur praemii tentationibus resistentes.

Cum ergo dudum resplenduerit in Alemannia fida fides ac per hoc formidemus ibi potius animalia venenosa ne forte simplices ipsorum callidis seductionibus circumventi et astuti pravis circumventionibus periculose decepti in profundum deveniant peccatorum sicque ibidem violetur fidei firmamentum; nos qui circa horam undecimam inter operarios, immo verius super operarios vineae Domini sumus a patre familias Evangelico deputati, tacti dolore cordis intrsecus, non valentes tantam sustinere injuriam Creatoris ac volentes animarum periculis obviare, multifarie multisque modis ad extirpandam pravitatem haereticam diligenter intendere non cessamus. Cum autem miserator et misericors Dominus, qui neminem vult perire, attendens quod messis erat multa, operarii autem pauci, dilectorum filiorum fratrum praedicatorum ordinem suscitarit, qui non sua, sed quae Jesu Christi quaerentes, tam contra profligandas haereses quam contra pestes alias mortiferas extirpandas se dedicarunt evangelizationi verbi Dei in abjectione voluntariae paupertatis; nos ejus instructi exemplo, qui et duodecim apostolos et alios suptuaginta duos elegit et binos ad praedicandum ante faciem suam direxit, dictos fratres contra haereticos in Alemanniam duximus destinandos; ideoque nobilitatem tuam rogamus, monemus et hortamur attente ac per apostolica scripta mandamus, in remissionem peccaminum tibi injungentes, quatenus ipsos pro reverentia Divina et apostolicae sedis ac nostra benigne recipias et honeste pertractes, eis in his et aliis consilium, auxilium et favorem taliter impendendo, quod ipsi commissum sibi officium exequi valeant inoffense, et nos sinceritatis tuae zelum possimus merito commendare.

Datum Reate, III nonas Februarii, pontificatus nostri anno quinto.

Ripoll, deel I, blz. 37, nr 51 (Potthast, deel I, blz. 760, nr 8859.) — Vermeld door Duverger, blz. 870. — Dit stuk bevond zich insgelijks in het archief van het predikheerenklooster van Luik, waar de kanunnik Vanden Berch het in 1633 gezien heeft en aldus vermeldt: » Littere Gregorii papae: Datum Reate, non Feb., pontificatus eiusdem anno V, directe ad ducem Brabantie de promovendis predicatoribus contra hereticos. » (Handschrift Vanden Berch, *Monumenta patriae Leodiensis*, fol. 136.)

84.

1232, Februari 22, Ravenna. Herhaling door keizer Frederik II

van zijne wet tegen de Catharen, Patarinen en andere ketters, op 22 November 1220 te Rome uitgevaardigd, met bijvoeging der twee volgende bepalingen: de ketters kunnen op het getuigenis van eenen ketter plichtig verklaard worden; hunne huizen evenals die hunner begunstigers zullen afgebroken en nimmer weder opgebouwd worden.

Constitutiones contra hereticos.

Incipiunt capitula constitutionis contra Patarenos edite per dominum Fridericum, illustrem Romanorum imperatorem semper augustum, Jerusalem et Sicilie regem.

Catharos, enz. (Zie hooger ons nr 71.)

Adicimus super, quod hereticus convinci per hereticum possit, et quod domus Patarenorum, receptatorum, defensorum et fautorum eorum, sive ubi docuerint aut manus aliis imposuerint, destruantur nullo tempore restructure.

Dat. Ravenne, 22 Februarii, 5 indictionis.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 287-288. — Boehmer, *Regesta imperii*, deel V, eerste stuk, blz. 385, nr 1940.

85.

1232, Maart, Ravenna. Bevel van keizer Frederik II gericht tot al de geestelijke en wereldlijke overheden van het Duitsche Rijk om hen aan te sporen het vervolgen der ketters krachtdadig door te drijven. — Al de ketters, door de Kerk veroordeeld en aan den wereldlijken arm overgeleverd, moeten met de gebruikelijke straf (den dood) gekastijd worden. Degenen, die uit vrees voor den dood tot de Kerk terugkeeren, moeten levenslang gevangen worden gehouden. De ketters, die door de pauselijke inquisiteurs of andere vrienden van 't ware geloof ontdekt zijn, moeten aangehouden en in strenge bewaring blijven, totdat zij ter dood gebracht worden. Op gelijken voet zal men hunne begunstigers en verdedigers behandelen. Ketters, die naar eene andere plaats vluchten, moeten gestraft worden, zoodra men ze ontdekt. Ketters, die uit vrees voor den dood hun ongeloof afgezworen hebben, maar in hunne dolingen hervallen, moeten ter dood gebracht worden. Op deze vonnissen zal geen beroep zijn, ten einde deze pest uit het Duitsche Rijk verdwijne. De kinderen en nakomelingen der ketters zullen tot in het tweede geslacht uit alle ambten en waardigheden gesloten blijven, uitgenomen de rechtgeloovige kinderen, die zelve

hunne kettersche ouders aangeklaagd hebben. God heeft immers de gewoonte de schuld der ouders over de kinderen te wreken. Eindelijk neemt de keizer al de predikheerenbroeders, die in het Duitsche Rijk tot het uitroeien der ketterij door den paus gezonden werden, met hunne medewerkers onder zijne bescherming en schrijft allen geestelijken en wereldlijken voor hen goed te onthalen en krachtdadig te helpen. De ketters integendeel moeten zij aanhouden, gevangen houden en naar 't geestelijk vonnis der inquisiteurs behoorlijk straffen. Zoo doende zullen zij God en den keizer aangenaam zijn. De nalatigen integendeel zullen vóór God en den keizer plichtig blijven.

Fridericus, Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus, Jerusalem et Siciliae rex, dilectis principibus suis, venerabilibus archiepiscopis et episcopis aliisque praelatis ecclesiarum, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, potestatibus, scultetis, burgraviis, advocatis, judicibus, ministerialibus, officialibus et omnibus per totum imperium constitutis, praesentes literas inspecturis, fidelibus suis, gratiam suam et omne bonum.

Commissi nobis coelitus cura regiminis et imperialis, cui, dante Domino, praesidemus, fastigium dignitatis materialem, quo divisim a sacerdotio fungimur, gladium adversus hostes fidei et in exterminium haereticae pravitatis exigunt exercendum, ut perfidiae vipereos filios contra Deum et ecclesiam insultantes tanquam materni uteri corrosores in judicio et justicia persequamur, maleficos vivere non passuri, per quorum scientiam seducentem mundus inficitur et gregi fidelium per oves morbidas gravior infligitur corruptela; statuimus itaque sancientes, ut haeretici, quocumque nomine censeantur, ubicumque per imperium damnati fuerint ab ecclesia et seculari judicio assignati, animadversione debita puniantur. Si qui vero de praedictis, postquam fuerint deprehensi, territi metu mortis redire voluerint ad fidei unitatem, juxta canonicas sanctiones ad agendum poenitentiam in perpetuum carcerem detrudantur. Praeterea quicumque haeretici reperti fuerint in civitatibus, oppidis seu aliis locis imperii per inquisitores ab apostolica sede datos et alios orthodoxae fidei zelatores, hi, qui jurisdictionem ibidem habuerint, ad inquisitorum et aliorum catholicorum virorum insinuationem, eos capere teneantur et eos captos arctius custodire, donec per censuram ecclesiasticam damnatos damnabili morte perimant, qui fidei sacramenta et vitae damnabant. Simili quoque poena plecti censemus omnes, quos ad fovendum haereticorum errorem callidus hostis suscitat advocatos vel parat illicitos defensores; maxime cum facinus quos iniquat, aequat; nisi monitione praemissa destiterint et eorum vitae duxerint consulendum. Eos praeterea, qui convicti in uno loco de haeresi ad alia loca se transferunt, ut cautius possint effundere virus haereticae pravitatis, debitam censemus subire vindictam, ut super hoc per viros ab eodem errore conversos ad fidem necnon et per alios, qui eos de haeresi convicerunt, quod et in hoc casu concedimus licite faciendum, evidens testimonium habeatur. Item mortis sententiae ducimus addicendos, si quos haereticorum ad judicium tractos in extremae vitae periculo haeresim abjurantes, postmodum de

falso juramento constiterit et fide mentita convinci, ac eos contigerit ejusdem morbi spontaneam incurrere recidivam, ut sibi damnabilius iniquitas sit mentita et poenam debitam mendacium non evadat. Omne insuper proclamationis et appellationis beneficium ab haereticis, receptatoribus et fautoribus eorundem penitus amovemus, volentes ut de finibus imperii, in quibus semper debet existere fida fides, haereticae labis genimina modis omnibus deleantur. Ceterum, quia quanto majora Divinae nutu miserationis accepimus et altiorem locum prae filiis hominum obtinemus, tanto devotiora debemus obsequia gratitudinis conferenti si quando igitur in nostri nominis contemptores nostri culminis excandescit auctoritas, si reos laesae majestatis, in personis eorum et liberorum suorum exhaeredatione damnamus; multo fortius justiusque contra Dei blasphematores nominis et catholicae fidei detractores provocamur, eorundem haereticorum, receptatorum, fautorum et advocatorum suorum haeredes et posteros usque ad secundam progeniem beneficiis cunctis temporalibus, publicis officiis et honoribus imperiali auctoritate privantes, ut in paterni memoria criminis continuo mœrore tabescant; vere scientes, quod Deus zelotes est, peccata patrum in filios potenter ulciscens. Nec quidem a misericordiae finibus duximus excludendum, ut si qui paternae haeresis non sequaces latentem patrum perfidiam revelaverint; quacunque reatus illorum animadversione plectantur, praedictae punitioni non subjaceat innocentia filiorum.

Ad hoc notum fieri volumus fratres praedicatores de ordine praedicatorum pro fidei negotio in partibus imperii nostri contra haereticos deputatos, ceteros quoque, qui ad haereticos judicandos accesserint, nisi aliqui eorum ab imperio fuerint proscripti, eundo, morando et redeundo, sub nostri imperii speciali defensione receptos et quos apud omnes sub ope ac recommendatione fidelium imperii esse volumus inoffensos, universitati vestrae mandantes, quatenus quocunque et quemcunque vestrum pervenerint, benigne recipiatis eosdem et personas ab incursu haereticorum eis insidiantium conservantes indemnes, omne consilium, ducatum et auxilium impendatis, pro tam acceptis coram Deo negotiis exequendis. Haereticos vero, quos et ostenderint ipsi vobis, in jurisdictione vestra singuli capientes diligenti custodia detinendos, donec post ecclesiasticae damnationis judicium, pœnam subeant quam merentur. Scituri, quod in executione ipsius negotii gratum Deo et laudabile nobis obsequium conferetis, si ad expellendam de partibus nostri imperii novam et insolitam haereticae pravitatis infamiam, opem et operam una cum eisdem fratribus praestiteritis efficacem. Et si quis foret exinde negligens et remissus ac etiam inutilis, coram Domino et in conspectu nostro poterit merito culpabilis apparere.

Datum Ravenne, anno Dominicae incarnationis 1232, mense Marcii, 5 indictionis.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 288-289. — Boehmer, *Regesta imperii*, deel V, 1e stuk, blz. 385 en 386, nr 1942.

86.

1232, Mei 4, Mirecourt. Bevel van Hendrik I den strijdlustige, hertog van Brabant, gericht tot al de abten, proosten, dekens, geestelijken, rechters en burgers van zijne staten, alsook tot al zijne onderdanen, om hun de pauselijke inquisiteurs aan te bevelen.

— Hij lascht er de pauselijke bul van 3 Februari 1232 in en beveelt aan allen en bijzonder aan zijne rechterlijke ambtenaars, dat zij de predikheeren, die deze bul zullen vertoonen, goed zouden onthalen en helpen, daar het zijn vurigste wensch is de ketterij in zijne landen te zien uitroeien.

Henricus, Dei gratia dux Lotharingiae, universis abbatibus, praepositis, decanis et aliis ecclesiarum praelatis, justiciariis et burgensibus necnon omnibus hominibus intra sua constitutis, ad quos praesentes litterae pervenerint, salutem in Domino.

Litteras domini papae recepimus in hoc modo : « Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio nobili viro H[enrico], duci Brabantiae, salutem et apostolicam benedictionem. Ille humani generis, » enz. (1)

Cum ergo praecepto et mandato domini papae in omnibus et praecipue in talibus parere velimus et debeamus merito, ideoque vobis omnibus mandamus, rogamus, vobis autem officialibus nostris districte praecipientes, quatenus exhibitores praesentium et fratres ordinis praedicatorum ad praenotatum negotium specialiter missos exequendum, cum ad vos venerint, benigne recipiatis et colligatis, inimicos Jesu Christi et fidei catholicae rebelles eorumdemque fratrum juxta voluntatem et mandatum ipsorum compescendo : nam haereticam pravitatem temporibus nostris a finibus terrae nostrae cum omni desiderio et diligentia volumus et affectamus extirpare.

Datum apud Miram (2), anno Domini MCCXXXII, IV nonas Maii.

Ripoll, deel I, blz. 37 en 38, noot 3. — Van dit stuk leest men aldaar (blz. 37, noot 3), dat het in 't archief der predikheeren-orde te Rome bewaard werd : « ex hoc diplomate in archivo ordinis asservato. »

87.

1232, Juli, (Luik ?). Bevel van Jan II van Rumigny, prins-bisschop van Luik, aan de abten, priors, dekens, priesters en andere geestelijke personen van zijn bisdom, waarbij hij hun eerst den tekst der pauselijke bul van Gregorius IX (Rome, 5 December 1227) mededeelt, waarin aan de aartsbisschoppen, bisschoppen, abten, priors, enz. der Christenheid bevolen wordt de predikheeren overal goed te onthalen, omdat zij de ketterij hardnekkig bevechten. De bisschop verzoekt zijne geestelijkheid, dat zij die bul goed zou in acht nemen in hare betrekkingen met den prior en de broeders van het predikheerenklooster te Luik (3).

---

(1) Zie hooger ons nr 83.

(2) Vulgo *Mirecourt* in Lotharingia superiori. (Ripoll I, 38, noot 3.)

(3) Zouden er moeilijkheden ontstaan zijn tusschen de Luiksche geestelijkheid en de onlangs aangekomene predikheeren ?

Joannes, Dei gratia Leodiensis episcopus, dilectis in Christo abbatibus, prioribus, decanis et presbiteris ceterisque ecclesiasticis personis in Leodiensi diocesi constitutis, ad quos presentes litterae pervenerint, salutem in Domino.

Noveritis nos litteras domini papae sub hac forma recepisse :

« Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis et dilectis filijs abbatibus, prioribus et alijs ecclesiarum prelatis, ad quos litterae istae pervenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

» Quoniam abundavit iniquitas et refriguit caritas plurimorum, ecce ordinem dilectorum filiorum fratrum predicatorum Dominus suscitavit, qui non que sua, sed que sunt Christi querentes tam contra profligendos hereses quam contra pestes alias mortiferas extirpandas se dedicaverunt evangelisationi verbi Dei in abiectione voluntarie paupertatis. Nos igitur eorum sanctum propositum et necessarium ministerium favore benevolo prosequentes universitati vestre ipsos affectuose duximus commendandos, caritatem vestram rogantes et exhortantes in Domino ac per apostolica scripta vobis mandantes quatinus dilectos filios fratres ordinis memorati pro reverentia divina ad offitium predicandi ad quod deputati sunt, recipiatis benigne, ac populos vobis commissos ut ex ore ipsorum verbi Dei semen devote suscipiant et confiteantur eisdem, cum ipsis auctoritate nostra liceat confessiones audire ac penitentiam iniungere, sedule ammonentes pro nostra et apostolice sedis reverentia in suis eis necessitatibus liberaliter adsistatis, quatinus predicta suscipienda nostris exhortationibus populi preparati tanquam bona et fructifera terra pro viciorum tribulis incipiant segetem germinare virtutum, et dicti fratres per cooperationem vestram suscepti ministerij cursum feliciter consummando optatum reportent sui laboris fructum et finem salutarem vestrarum animarum. Quia vero sepe vitia sub specie virtutum occulte subintrant et angelus Sathane in angelum lucis se plerumque simulate transformat, presentium vobis auctoritate mandamus, quatinus si qui de predictorum fratrum ordine se dicentes in vestris partibus predicaverint, ad questum se pecuniarum convertendo, per quod religionem eorum qui paupertatem professi sunt contingeret infamari, vos tanquam falsarios capiatis et condemnetis eosdem.

» Datum Laterani, nonis Decembris, pontificatus nostri anno primo. »

Volentes igitur universitatem vestram de tenore apostolici mandati certificare, vobis transcriptum eiusdem mandati sub sigillo nostro duximus dirigendum, dilectionem vestram rogantes et exhortantes in Domino et vobis auctoritate nostra mandantes quatinus mandatum domini papae, prout superius est expressum, studeatis efficaciter promovere; preterea nos attendentes fructum animarum quem per predictos fratres in populo mirabiliter operantur, concedimus priori fratrum predicatorum Leodiensi et fratribus suis, quos ipse ad hoc elegerit, auctoritatem nostram ad predicandum, confessiones audiendum, ad absolvendum et penitencias iniungendum.

HS. Van den Berch, fol. 131 en 132. (Bibliotheek der Luiksche hoogeschool) (2).

---

(1) De kanunnik Van den Berch had het oorspronkelijk stuk vóór zich, wanneer hij dit afschrift nam. Hij voegt er bij : « Un seel en sire verde de la forme inscripte et contreseel comme les autres dudit Jean evesque, dont ien aie un entier chez moij. »

88.

1233, Februari 26, Anagni. Bul van Gregorius IX gericht tot de aartsbisschoppen en bisschoppen der Duitsche landen over het straffen der in schijn bekeerde ketters. — Uit vrees voor de doodstraf veinzen veel ketters in die gewesten, dat zij tot de Kerk terugkeeren, maar blijven hunne dolingen in 't geheim aanhangen en verspreiden. Daarom is 't noodig, dat de kerkvoogden zulke gevaarlijke personen levenslang in den kerker houden.

Archiepiscopis et episcopis per Alamaniam constitutis. Ad capiendas vulpes parvulas, hereticos videlicet, qui moliuntur in partibus Alamaniae tortuosis anfractibus vineam Domini demoliri, et penitus eliminandos ab ipsa suscepti cura regiminis nos hortatur. Ad nostram siquidem audientiam noveritis pervenisse, quod quidam heretici in vestris diocesibus constituti metu mortis falso ad catholicam ecclesiam revertentes necnon et plures alii de heretica pravitate convicti, ad errorem pravitatis ejusdem, quem a se abdicasse penitus videbantur, ut gravius scindere valeant catholicam unitatem, sepius revertuntur. Ne igitur per tales sub false conversionis specie catholice fidei professores perniciosius corrumpi contingat, mandamus, quatinus hujusmodi pestilentes, postquam de pravitate fuerint jam dicta convicti, si aliter puniti non fuerint, eos ita . . . . (1), quod quilibet vestrum in sua diocesi, ut ipsis det vexatio intellectum, in perpetuo carcere retrudatis.

Data Anagnie, IV kalendas Martii, anno sexto.

Pertz, *Monumenta, Epistolae saeculi XIII,* deel I, blz. 413, nr 514. (Niet bij Potthast opgegeven).

89.

1233, April 13, Lateraan. Bul van Gregorius IX gericht tot de aartsbisschoppen, bisschoppen en kerkprelaten van het koninkrijk Frankrijk en omliggende gewesten, aan wie hij meldt, dat hij de predikheeren in die landen met de kettervervolging gelast heeft, en hun beveelt de predikheeren goed te onthalen en met raad en daad in het vervullen hunner plichten bij te staan, aangezien de kerkvoogden te veel andere beslommeringen hebben.

Nos considerantes quod dicti fratres praedicatores tam contra profligandas haereses quam contra pestes alias mortiferas extirpandas se dedicaverunt evangelizationi verbi Dei, et quod vos diversis occupationum turbinibus agitati vix

(1) Hier ontbreekt een woord.

valetis inter inundantium sollicitudinum angustias respirare, ac per hoc dignum ducentes, ut onera vestra cum aliis dividantur, ejus instructi exemplo, qui et duodecim apostolos et alios septuaginta duos elegit, et binos ante faciem suam ad praedicandum direxit, dictos fratres praedicatores contra haereticos in regno Franciae et circumjacentes provincias duximus destinandos. Ideoque universitatem vestram rogamus, hortamur, et monentes attente per apostolica scripta destricte praecipiendo mandamus quatinus ipsos pro reverentia divina et apostolicae sedis ac nostra benigne recipientes et honeste tractantes, eis in his et aliis consilium, auxilium et favorem taliter impendatis, quod ipsi commissum sibi officium exequi valeant indefesse, et nos sinceritatis vestrae zelum possimus merito commendare.

Datum Laterani, idibus Aprilis, pontificatus nostri anno 7.

Percin, *Monumenta conventus Tolosani ordinis fratrum praedicatorum*, deel III, blz. 92. — (Potthast, deel I, blz. 783, nr 9143). — De bewoordingen dezer bul zijn gedeeltelijk overgenomen uit ons stuk nr 83.

90.

1233, April 19, Lateraan. Bul van Gregorius IX gericht tot den predikheer Robert, waarbij hij hem in het ambt van inquisiteur (over onderscheidene Fransche bisdommen en ook over geheel Vlaanderen) bevestigt en hem zijne gedragslijn voorschrijft. — De paus zegt uit Robert's brieven vernomen te hebben, dat vele verdachten met de Kerk verzoend en veel anderen om hunne ketterij gestraft werden, nadat de prior van Besançon en broeder Wallerius, beide predikheeren, met hem tot pauselijke inquisiteurs in Bourgondië werden aangesteld. Robert's ijver betoonde zich vooral in de stad La Charité (1), die door de kettersche pest schrikkelijk was aangetast. Aldaar heeft broeder Robert het ware geloof gepredikt met dat gevolg, dat velen, geroepen of ongeroepen, tot hem zijn gekomen om hem de ketterij onder al hare vormen bekend te maken, zoodat de vader zijnen zoon, de zoon zijnen vader, de moeder hare kinderen of haren echtgenoot hebben aangeklaagd, en dat de plichtigen zich vrijwillig aan alle straffen en boetedoeningen hebben onderworpen. Alzoo kwam ook de verbazende uitgestrekt-

(1) Op de Loire gelegen, in 't graafschap Nevers. De tijdgenoot Philips Mouskès van Doornik (zie verder ons stuk nr 96) heeft er ook van gehoord en zegt: « Uns Robiers, uns jacopins trop mal apiers, ... ardoir en fist asses en oire droit à la Carité-sor-Loire, par le commant de l'apostole (*paus*), qui li ot enjoint par estole, et par la volenté dou roi de France, ki l'en fist otroi. » (Uitgave van de Reiffenberg, deel II, blz. 608).

heid der ketterij, die schier niet uit te roeien is, aan den dag met hare geheime bijeenkomsten en hare valsche leeraars. Reeds nu heeft die pest zich verbreid over de geestelijke provinciën van Bourges, Rouaan, Tours en Sens, over geheel Vlaanderen (*per totam etiam Flandriam*) en over andere naburige landen van het koninkrijk Frankrijk. De ketters sterken elkander en wijken uit naar andere gewesten, als zij ergens verontrust worden. Daarom zal broeder Robert met zijne twee collega's of met eenen van beiden, in overleg met de bisschoppen, in de voormelde stad La Charité en in al de omliggende provinciën, naar luid zijner vroegere inquisitoriale commissie en der pauselijke statuten tegen de ketters, hunne leerstelsels ijverig onderdrukken, zoo noodig met behulp van den wereldlijken arm. Geestelijke censuren, banvloek en kerkelijk interdict mogen daartoe gebruikt worden. De berouwhebbende ketters zullen met de Kerk verzoend worden in overleg met de bevoegde bisschoppen. Aan alwie tot de predikingen der inquisiteurs komen zal en hun bijstand zal verleenen, worden 20 dagen aflaat toegezegd.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio fratri Roberto ordinis fratrum praedicatorum, salutem et apostolicam benedictionem.

Gaudemus in Domino et in potentia virtutis ejus, illi a quo est omne datum optimum et omne donum perfectum, laudes quantas possumus et gratias referentes, quod sicut ex vestrarum intelleximus continentia litterarum, pia mater ecclesia potest his diebus ac debet merito congaudere ea praecipue ratione, quod haereticae macula pravitatis, quae homines infinitos per varias regiones infecerat ab antiquo, in occulto crescens assidue et quae damnabiliter serpere solebat ut cancer, per Dei gratiam inpresentiarum mirabiliter detegi, et quae temporibus retroactis in tenebris latitarent, jam coeperint fieri manifesta, unde qui hactenus incorrigibiles extiterunt, reconciliari rite poterunt ecclesiae unitati, alii vero pro facinoris qualitate poenam debitam reportare; cum enim nos dudum dilectis filiis priori Bisuntino et fratri Wallerio de ordine fratrum praedicatorum ac tibi nostris dedissemus literis in mandatis, quod in Burgundia super crimine praenotato sub certa forma cum ipsis praequireres diligenti solicitudine veritatem, tu prioris ipsius super his vices fungens, ne injuncto tibi officio exequendo negligens appareres, ad villam Charitatem, Antissiodorensis diœcesis, de praescripto pessime infamatam vitio, accessisti, ibique proponens ac praedicans doctrinam catholicae ac evangelicae veritatis habitatores ejusdem, ut prorsus hujusmodi vitio derelicto redirent ad catholicam unitatem solicite monere curasti; quo peracto quamplures ex eis, favente illo, qui non vult mortem peccatoris, sed potius ut convertatur et vivat, quidam a te specialiter evocati, quidam vocatione tua minime expectata, nonnulli etiam quos vocare nullatenus intendebas utpote non suspectos, ad tuam praesentiam accedentes generum species diversorum et plurimarum genera specierum praemissi sceleris et erroris, quibus fuerant enormiter involuti, tibi

revelare simpliciter procurarunt; ita quod pater filio vel uxori, filius ipse patri, uxor propriis liberis aut marito vel consortibus ejusdem criminis in hac parte sibi aliquatenus non parcebant, se insuper offerentes, quod publice mandares, hoc pene penitus acclamarent, et immissis nexibus ligneis sive vinculis voluntate spontanea circa colla, omnimodae satisfactioni ipsis ab ecclesia indicendae se singuli exponebant; ex quorum testimonio et relatu certo certius didicisti et invenisti etiam, in ipsa villa foetidum esse nidum nequitiae supradictae et eandem ultra infamiam praelibatam supra opinionem omnium generalem infectam praefati criminis corruptela: ita quod vix aut nunquam poterit ad viam rectitudinis revocari, cum ab ea fide catholica pene penitus relegata habitantes ibi ad confusionem ipsius occulta conventicula celebrantes abjecerint a se jugum ecclesiae disciplinae, facti per se magistri sceleris pariter et erroris, qui nullo unquam tempore exstiterunt discipuli veritatis, quorum fallax scientia vel doctrina, quae potius insipientia dici debet, suos extendens palmites circumquaque, non flores protulit, sed factores mortis pestiferae, immo pestis mortiferae ac damnatae contagiosa pocula regionum illarum habitatoribus propinavit, sicque ministri Satanae scelerati messi Divinae semen superseminaverunt iniquum per Bituricensem, Rotomagensem, Turonensem et Senonensem provincias, per totam etiam Flandriam et alia multa loca, praecipue per vicina in regno Franciae constituta, astutos decipiendo, simplices seducendo, habentes speciem pietatis, ejus autem virtutem penitus abnegantes, multitudinem effraenatam praefata rubigine damnabiliter infecerunt, quorum sermones super oleum sunt molliti et ipsi jacula sunt pro certo, quia cauda pungunt ut scorpio ac in fine mordent ut coluber et ut aspis venena quasi regulus diffundentes, et qui plures ad tartara secum trahunt, arbitrantur majus obsequium se praestare Deo et etiam aliorum judicio plus laudantur: ab eorum autem consortio repellitur ut indignus quisquis iniquitatis suae particeps non existit: praeterea si quis vulpes incipiat prosequi, ut jurisdictionem ejus effugiant vel evitent, ad aliam se transferunt regionem. Ne igitur super his mora periculum ad se trahat, dictum negotium tuae prudentiae duximus committendum, devotionem tuam rogantes attentius et monentes et in remissionem tibi peccaminum injungentes, quatenus una cum dictis collegis tuis vel eorum altero, si ambo non poterint interesse, ac dioecesanorum consilio, ad extirpandum de villa praefata et convicinis regionibus, juxta priorum continentiam literarum, haereticam pravitatem et hujusmodi vulpeculas capiendas, quae tortuosis anfractibus vineam Domini Sabaoth demoliri nituntur, advocato ad hoc, si necesse fuerit, brachio seculari, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, des diligens studium et operam efficacem in receptatores et defensores et fautores eorum, excommunicationis et in terram eorum interdicti sententias promulgando et alias prout expedire videris procedendo; attentius provisurus, ne qui videntur reverti, moliantur gravius vineam Domini demoliri, unde apostolicae sedis statuta quae super hujusmodi duximus promulganda, tibi sub bulla nostra transmissa inspicere poteris et ab eorum insidiis per sapientiam tibi datam a Domino praecavere. Si vero aliqui haeretici, labe penitus abjurata, ad ecclesiae redire voluerint unitatem, ipsis juxta formam ecclesiae cum dioecesanorum dictorum consilio beneficium absolutionis impendas et injungas eis, quod talibus consuevit injungi. Ad haec ut praemissis omnibus officium tibi cum praedictis collegis tuis commissum valeas liberius et efficacius exercere, omnibus qui ad praedicationem tuam et sociorum tuorum

accesserint, praeter eos, qui super praedictis vobis auxilium, consilium praestiterint vel favorem, in hebdomada viginti dies de injuncta fide poenitentia relaxamus.

Datum Laterani, XIII kalendas Maii, pontificatus nostri anno septimo.

Ripoll, deel I, blz. 45, nr 70. (Potthast, deel I, blz. 784, nr 9152).

91.

1233, Juni 6, Lateraan. Bul van Gregorius IX gericht tot den deken, den penitentiarius en meester S., kanunnik van Amiens, hun bevelende, dat zij bij middel der geestelijke censuur al de vervolgers der predikheeren van St. Omaars zouden bedwingen.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis decano, penitentiario et magistro S. . . , canonico Ambianensi, salutem et apostolicam benedictionem. Paci et quieti fratrum S. Audomari de ordine fratrum praedicatorum paterna solicitudine providere volentes, praesentibus mandamus, quatenus molestatores ipsorum et suorum familiarium propter eos, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam auctoritate praesentium compescatis. Quod si non omnes, etc.

Datum Laterani, VIII idus Junii, pontificatus nostri anno septimo.

Ripoll, deel I, blz. 51, nr 79. (Potthast, deel I, blz. 789, nr 9220).

92.

1233, October 21, Anagni. Bul van Gregorius IX gericht tot (Diederik), aartsbisschop van Trier, om hem maatregels ter uitroeiing der ketterij voor te schrijven. — Na geklaagd te hebben over de verschrikkelijke verbreiding dier pest in de Duitsche gewesten, beveelt hij den aartsbisschop, dat deze zich eenige geestelijken en rechtsgeleerden toevoege om naar luid der beslissingen van het algemeen Concilie en der statuten van den H. Stoel de ketters te onderzoeken, te veroordeelen of met de Kerk te verzoenen. Degenen, die tegen deze kettervervolging opkomen, moeten met kerkelijke censuren in bedwang gehouden worden.

Dolemus et vehementi commotione turbamur, quod Teutonia, quae sicut hortus spiritualium voluptatum catholicae viriditate fidei et operum pietate redolere consuevit hactenus et vigere, nunc apparet plena sentibus et foedata sordibus vitiorum : et nisi Dominus reliquisset in ea benedictionis semen viros sinceros fidem zelantes, negotium correctionis ipsius esset ambiguum et forsitan desperandum. Nunc vero, sicut in veritate comperimus, tu et alii ecclesiarum praelati tollentes resinam ad dolorem ejus ac cum evangelico samaritano vinum et oleum infundentes vulneribus vigilanter instatis, si forte sit sanitas.

Quocirca discretioni tuae per apostolica scripta mandamus atque praecipimus, quatenus, assumptis tecum viris religiosis et Deum timentibus ac in jure peritis, in examinatione atque dampnatione et reconciliatione secundum formam concilii generalis et statuta nuper a nobis edita procedas attentius, provisurus, ut sic puniatur temeritas perversorum, quod innocentiae puritas non laedatur; universis auctoritate nostra mandantes, quibus hoc negotium fidei commissum est, ut secundum formam ac statuta praescripta procedere non postponant, contradictores per censuras coercendo.

Datum Anagniae, XII kal. Novembris, anno septimo.

Hartzheim, *Consilia Germaniae*, deel III, blz. 540. (Potthast, deel I, blz. 796, nr 9315).

93.

1234, Februari 1, Lateraan. Bul van paus Gregorius IX gericht tot den aartsbisschop van Reims en tot zijne suffraganen over de regeling der kettervervolging. — De paus herinnert, dat hij vroeger, in eene bul gericht tot den prior provinciaal der predikheeren in Frankrijk, de kettervervolging aan zijne orde heeft opgedragen; doch hij voegt er bij, dat deze zending alleen in de met ketterij besmette gewesten moest volbracht worden. Het gebied van het aartsdisdom Reims is in het geloof steeds standvastig gebleven, dank aan zijne tegenwoordige en vroegere kerkvoogden. Daarom beveelt de paus, dat de aartsbisschop en ieder zijner suffraganen in zijn bisdom de vervolging der ketters zullen besturen, maar raadt hem aan de broeders der predikheerenorde, die daar in uitmunten, tot dat doel te gebruiken.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopo Remensi et suffraganeis ejus.

Olim intellecto, quod in quibusdam provinciis inconsutilis vestis Christi, cui manus crucifigentium pepercerant, rumpebatur ab illis qui eum in membris suis iterum crucifigunt, et reptilia quae dudum insidiantia calcaneo, ut cum equo prosternerent ascensorem, occulte in pulvere latitabant, nunc insurgebant in faciem et catholicae fidei insidias moliebantur apertas, necnon animalia pusilla quae vineam Domini latenter consueverant demoliri, patenter messem Dominicam ligatis ad caudam facibus comburebant, fratribus ordinis praedicatorum habentibus zelum Dei et in opere potentibus ac sermone apostolica scripta direximus, ut ad caput hujusmodi reptilium conterendum, vulpes parvulas capiendas et maxillas eorum qui Christi ecclesiam lacerabant, in freno cohibendas et camo potenter assurgerent, et oves errantes ad ovile humeris reportarent, necnon personas infectas scabiosa rubigine vetustatis lima suae praedicationis eraderent, ut mundae in sanctuarium Dei et ad coelestem patriam intrarent. Nec enim decuit apostolicam sedem in oculis [suis], cum Madianita coeunte Iudaeo, manum

suam a sanguine prohibere, ne si secus ageret, non custodiret populum Israel, [nec super grege suo noctis vigilias vigilare,] sed dormire seu dormitare potius videretur. Porro nec fuit mandantis intentio nec voluntas scribentis hoc habuit, ut super aliis provinciis praeterquam de haeresi infamatis ad eos scripta hujusmodi emanarent, et si forte contrarius fuerit subsecutus eventus, credimus quod hoc ignara occupatio fecerit vel dolosa subreptio procurarit, ac ideo ea volumus effectu carere, quibus [causa] non fuit efficiens intentio mandatoris.

Verum quia inter caeteras provincias [vestra (provincia) sinceritatem catholicae fidei, vestra et vestrorum praedecessorum sollicitudine, perpetuis temporibus observavit,] fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus non obstantibus litteris super praemissis priori provinciali fratrum praedicatorum in Francia destinatis, quas quantum ad ipsam provinciam revocamus, singuli vestrum in dioecesi sua opponentes vos murum pro domo [Domini] ascendentibus ex adverso, contra haereticos hujusmodi studeatis sollicite debitum pastoralis officii exercere et eos reconciliare Domino, quorum mentes angelus tenebrarum excaecans a cognitione veri luminis reddidit alienas, ut non sicut servus, qui sibi talentum creditum non tradidit nummulariis ad usuras, sed in sudario religavit, [possitis redargui; quinpotius, sicut ille, quem invenit Dominus super pauca fidelem, super multa constitui et ad aeterna mereamini gaudia sublevari.] Coeterum quod dicti fratres eo sunt ad confutandos haereticos aptiores, quo magis in eis vivificat vita doctrinam et doctrina vitam informat, dum hoc in eorum moribus legitur quod sermonibus explicatur, negotio fidei credimus expedire, ut eos ad extirpandos errores perversorum dogmatum, sicut expedire videritis, advocetis.

Datum Laterani, kal. Februarii, pontificatus nostri anno septimo.

Pierre Varin, *Archives administratives de la ville de Reims*, deel I, tweede stuk, blz. 573 en 574. (Potthast, deel I, blz. 802, nr 9386). — Dezelfde bul werd aan den aartsbisschop van Sens en aan zijne suffraganen gezonden op den 4 Februari 1234. Te vinden bij Ripoll, deel I, blz. 66, waaruit wij Varin's zeer slordig uitgegeven stuk verbeterd en aangevuld hebben.

94.

1235, *Kamerijk en Dowaai.* Uittreksel uit het *Breve chronicon Lobiense* over de ontdekking en verbranding van ketters in die twee steden.

MCCXXXV. Hoc anno inventi sunt Bogri apud Cameracum et Duacum et combusti sunt.

Breve chronicon Lobiense bij Martène, *Thesaurus*, deel III, blz. 1427.

95.

(1234-1236), *Kamerijk, Dowaai en omstreken.* Uittreksel uit de rijmkronijk van den tijdgenoot Philips Mouskès (of Mousket?) over de handelingen van broeder Robert als inquisiteur. — Met

de krachtige hulp van den koning van Frankrijk, die hem tegen zijne vijanden met eene gewapende wacht beschermde, en met de medewerking van den aartsbisschop van Reims en van de bisschoppen van Doornik, van Atrecht en van Noyon, vervolgde de inquisiteur menigvuldige ketters (bougres) in de voormelde plaatsen; velen werden verbrand, onder anderen tien ouderlingen van beider kunne te Dowaai, enkelen vrijgesproken, en anderen gevangen en ingemuurd tot boetedoening.

V. 28871 Puis revint par France uns Robiers,
uns Jacopins trop mal apiers...
28874 Et si eust este par dis ans
en la loi de mescreandise
pour cognoistre et aus et lor guise,
Ardoir en fist assés...
28911 De Pieronne a Cambrai s'en vint
cil Robiers, o lui siergans vint;
quar li rois le faisoit conduire,
pour çou c'on ne li vosist nuire.
Li vesques Godefrois ausi
i ot siergans, jel sai de fi.
28958 Li arcevesques, bien le sai,
et Watiers, vesques de Tornai,
et cil d'Arras et de Noion
furent à l'enquisision.
Ausi doi frère de Masteng
furent ars pour tel entreseng.
S'i ot trois femes ensignïes,
ki furent à Dieu conviertïes.
Et XVIII en laissa on
encore arière en la prison.
Et s'en eut menés à Dowai...
28974 Cil ki furent ars à Cambrai
et à Pieronne et à Douwai
et aillours par frère Robiert,
ars en poure tout en apiert,
si estoient Bougre nommé,
de fause loi pris et prouvé.
Que vielles femes que viellars
en i ot a Douwai dis ars;
et s'en i eut de conviertis,
femes et hommes del païs,
qui furent bien haut rõegnié,
devant et derrière croissié.
Et si en fist on enmurer
pour repentir et pour durer...
29004 S'en ot pris à Ask et à Lers
et en la vile de Touflers.
S'en i ot d'enmurés et d'ars
plains de cele malise et d'ars.
Assés en ot ars par la tiere,
qui Dieu faisoient ire et gierre.
Moult i eut grant duel à l'ardoir,
mais çou fu grans joie pour voir;
quar il ëuissent enpuisnié
tout le païs et engignié.
Et Dieux maintiègne si son peule
que mais n'aient créance aveule,
ains soit a cascun vrais recors
que Diex fu pour lui vis et mors.
Et mariage et vrai batesme
doit cascuns croire pour lui mesme
et le sacrement a l'autel,
que nus n'en poroit faire autel,
se priestre et Dieux meismes non.
Qui n'el croit, n'est preus ne senés,
ains sera perdus et dampnés.

Chronique rimée de Philippe Mouskès, uitgegeven door de Reiffenberg, deel II, blz. 607-613. — Ook uitgegeven bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XXVI, blz. 805-806; Dom Bouquet, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, deel XXII, blz. 55-56. — De kronijkschrijver Philips Mouskès leefde te Doornik in de eerste helft der 13e eeuw en zijn naam komt voor in drie acten van het jaar 1236. (de Reiffenberg, *Supplément à la Chronique rimée de Philippe Mouskès*, blz. 16.)

96.

1234-1236, Vlaanderen. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van broeder Mathieu Paris († 1259) over de doortastende hande-

lingen van de monniken en vooral van den inquisiteur Robert, predikheer, die zelve een bekeerde ketter was, tegen de ketters van Vlaanderen en van de Fransche grenslanden. — Velen, mans en vrouwen, werden verbrand; alzoo liet broeder Robert er voor zijn deel op den tijd van twee of drie maanden een vijftigtal verbranden of levend begraven. Hiermede verwierf de inquisiteur zich den bijnaam van *malleus haereticorum* (hamer der ketters).

Circa dies autem illos invaluit haeretica pravitas eorum, qui vulgariter dicuntur Paterini et Bugares, in partibus transalpinis; de quorum erroribus malo tacere quam loqui, adeo quod fidei puritatem in finibus Franciae et Flandriae ausi sunt perturbando violare. Sed diligenti ministerio et indefessa praedicatione minorum et praedicatorum et theologorum, praecipue fratris Roberti de ordine praedicatorum (qui cognomento *Bugre* dicebatur, quia ab illo conversus (1) habitum suscepit praedicatoris), qui malleus haereticorum dicebatur, confusa est eorum superstitio et error deprehensus. Quamplures autem ex utroque sexu ad fidem converti refutantes fecit incendio conflagrari, ita quod infra duos vel tres menses circiter quinquaginta fecit incendi vel vivos sepeliri.

Matthaei Parisiensis monachi Albanensis Angli historia major, ad annum 1236 (uitgave van Londen 1640, blz. 429). — De monnik Matthaeus Parisiensis stierf ten jare 1259 en was dus een tijdgenoot van den inquisiteur Robert.

97.

1234, Mei 2, Dowaai. Uittreksel uit een oud handschrift van de St-Amatuskerk dier stad, medegedeeld door den jezuiet Buzelin, over het verbranden van tien ketters aldaar in de tegenwoordigheid van den aartsbisschop van Reims (Hendrik), den bisschop van Atrecht Asso, den bisschop van Amiens Godfried, den bisschop van Doornik Walter, de Vlaamsche gravin Johanna van Constantinopel en broeder Robert, pauselijken inquisiteur. — Dit geschiedde buiten de poort van Oliveten op den leprozenweg, die naar Lambres leidt.

---

(1) Frater Robertus, qui hoc tempore per Galliam haereticos comburebat, cum esset vir magnae religionis apparens et non existens, circa tempus magni Concilii apostatavit secutusque mulierculam Manichaeam Mediolanum abiit et factus est de secta illa pessima per annos viginti, ita quod inter eos fuit perfectissimus; qui de novo resipiscens ad mandatum papae permultos haereticos denudavit per solam loquelam et per solos gestus, quos habebant haeretici, deprehendebat eos. (*Alberici monachi Trium Fontium chronicon*, uitgegeven door G. G. Leibnitz, in zijne *Accessiones historicae*, deel II, blz. 560.)

In argenteo ecclesiae D. Amati nomine Duaci consecratae libro istud scriptum est monumentum : « Hoc die combusti fuerunt apud Duacum decem haeretici extra portam Oliueti in via leprosorum, quae iter dirigit apud Lambres, praesentibus venerabili Dei gratia archiepiscopo Remensi, Assone episcopo Atrebatensi, Godefrido episcopo Ambian., Waltero episcopo Tornac., et fratre Roberto ordinis praedicatorum tunc temporis habente potestatem a domino papa capiendi haereticos de consensu episcoporum praedictorum, et praesente Joanna comitissa Flandriae et Hannoniae, ab incarnat. Domini M. CC. trigesimo quarto, secunda die mensis Maij, Dominica die. »

J. Buzelin, *Gallo-Flandria sacra et profana*, blz. 256.

98.

1234, Mei, Dowaai. Uittreksel uit Buzelin's *Annales Gallo-Flandriae* (1624) over dezelfde verbranding van tien ketters aldaar. — Bij de feiten, in het voorgaande stuk vermeld, wordt enkel het volgende gevoegd : Men koos den zondag uit om die ketters ter dood te brengen, opdat de inwoners der stad en der omliggende plaatsen allen getuigen mochten zijn van dit schrikkelijk schouwspel. De toegestroomde menigte was dan ook ontzachelijk, waaronder veel edellieden der gravin Johanna.

In haereticos Duaci eodem anno (1234) iustissime grauissimeque saeuitum est. Decem viri eo veneno imbuti fuerant reperti ; frustraque laborauerunt quidam, ut ab insana mente ad rectam eos reducerent.

Igitur cum placuisset eos pro meritis insigni supplicio plectere, nihil ad iudicij poenarumque celebritatem defuit. Opportune tunc has in partes venerat Henricus Remensis archiepiscopus, aderatque P. Robertus ex ordine dominicanorum ab summo pontifice capiendorum et puniendorum haereticorum potestate praeditus. Neque suam passi sunt praesentiam desiderari Godefridus Cameracensis pontifex, Asso Atrebatensis episcopus et Tornacensis Walterus. Junxit etiam ijs sese Joanna Flandriae princeps, multa ditionum suarum septa nobilitate. Quoue plus terroris hominum multitudini incuteretur, delectus est supplicio dies Dominicus Maio mense, uti ciues omnes ac vicinorum incolae locorum ab operibus feriati spectaculum usurparent. Ergo tot viris nobilissimis et innumeris hominum turbis adstantibus et videntibus, extra portam Olíueti, qua Lambras tendebatur, illi flammis iniecti absumptique sunt.

J. Buzelin, *Annales Gallo-Flandriae*, blz. 270. Aldaar verwijst de schrijver ook naar de bron (*Lib. argent. D. Amati*), waar hij in 't voorgaande stuk een uittreksel van geeft.

99.

1235, Juni 7, (*Terwaan*). Brief van Pieter, bisschop van Ter-

waan, aan Lambert, proost der St-Martenskerk te Ieperen, over het onderdrukken van kettersche gewoonten onder het volk van dit gewest. — De bisschop zegt gehoord te hebben, dat sommige parochianen van Ieperen en omliggende streken nooit of zelden de kerk bezoeken en zich vooral onthouden op de dagen als er gepredikt wordt. De proost moet in al de kerken de ingezetenen laten vermanen zulks niet meer te doen zonder geldige redens. Degenen, die voor deze vermaning doof zullen blijven en daardoor te recht van ketterij kunnen verdacht worden, moeten in den kerkelijken ban worden geslagen.

P[etrus], Dei gratia Morinensis episcopus, venerabili viro et karissimo suo in Christo L[amberto] Yprensi preposito, salutem et sinceram in Domino caritatem.

Ad audientiam nostram noveritis pervenisse, quod quidam ex parochianis vestris quasi pro consuetudine habent ut ad ecclesias suas raro vel nunquam veniant et hiis diebus eas maxime evitent, quibus predicari consuevit populo verbum Dei. Quia vero consuetudo ista reprehensibilis valde et periculosa esse dinoscitur et ex ea mala gravissima, si duraverit, nascitura non immerito formidentur, vobis firmiter injungendo mandamus, quatinus in omnibus parochiis Yprensibus parochianos vestros publice monere faciatis, ut singuli eorum singulis Dominicis et festivis diebus ad proprias ecclesias veniant et ibi cum divinis officiis audiant verbum Dei, nisi rationabili causa fuerint impediti. Quod si aliqui ex parochianis vestris hujus salubris ammonitionis contemptores inventi fuerint et a vobis sufficienter moniti super contemptu hujusmodi, qui carere non videtur scrupulo heretice pravitatis, coram vobis et decano nostro christianitatis Yprensis se purgare noluerint, excommunicationis vinculo astringatis.

Datum anno Domini M° CC° XXX° quinto, die Jovis post Trinitatem.

Warnkoenig en Gheldolf, *Histoire de Flandre*, t. V, zijnde *Histoire administrative et constitutionnelle des villes et châtellenies d'Ypres, Bailleul et Warneton jusqu'à l'an 1305*, blz. 355 en 356 (getrokken uit het *Registrum rubrum S. Martini*, fol. 110-111, alsdan berustende ter stadsbibliotheek van Ieperen, nu op het stadsarchief aldaar.) — Zorgvuldiger afgedrukt bij E. Feys en A. Nelis, *Les trois cartulaires de la prévôté ou abbaye de Saint-Martin à Ypres*, deel I, blz. 91 en 92. — Dit stuk werd in October van hetzelfde jaar 1235 door Hendrik, aartsbisschop van Reims, in dezer voege bekrachtigd : « Henricus, Dei gratia Remensis archiepiscopus, omnibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino. — Litteras venerabilis fratris nostri Morinensis episcopi vidimus sub hac forma : (*Volgt de brief van bisschop Petrus van Terwaan*). Dictam autem concessionem factam a predicto venerabili fratre nostro Morinensi episcopo, prout rationabiliter facta est, laudamus et confirmamus. Actum anno Domini M° CC° tricesimo quinto, mense Octobri. » (*Registr. Rubrum*, fol. 111. — Feys en Nelis, deel I, blz. 94).

100.

1235, Augustus 21, Perusia. Bul van paus Gregorius IX gericht tot den prior provinciaal der predikheerenorde in het koninkrijk Frankrijk aangaande het vervolgen der ketters in die gewesten door broeder Robert en andere predikheeren. — Gehoor gevende aan de klachten van sommige personen, die beweerden dat het koninkrijk Frankrijk vrij van ketterij was, had de Paus aan broeder Robert en aan zijne collega's bevolen de kettervervolgingen in die gewesten te staken. Maar het bleek weldra, dat de kettersche pest er integendeel vreeselijke verwoestingen aanricht. Daarom vindt de paus het geraadzaam broeder Robert opnieuw met de onderdrukking der ketterij te gelasten en beveelt hij den prior provinciaal, dat hij dien inquisiteur met andere predikheeren de zending zou opdragen om in overleg met de bisschoppen en de monniken over geheel het koninkrijk Frankrijk de ketters te bestrijden (1).

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio priori provinciali ordinis fratrum predicatorum in regno Franciae, salutem et apostolicam benedictionem.

Dudum ad aliquorum murmur, qui non patiebantur, te aut fratres tuos in partibus Gallicanis ad inquirendum super haeretica pravitate procedere, quae, ut aiebant, de haeresi non fuerant infamatae, scripsimus dilecto filio fratri Roberto et sociis etiam, ut supersederetis a coepto negotio, ne, ubi non praecesserat infamia haeresis, nota perquireretur erroris. Verum, quia postmodum, eo revelante interiora parietis, qui tenebrarum producit opus in lucem et ad vindictam, cum vult, exigit umbram mortis, tanta de universis regni Franciae partibus ebullire dicitur venenatorum multitudo reptilium et haeresum sanies scaturire, quod amodo sic non possint haec salva tolerari conscientia, sicut nec aliqua tergiversatione celari, vidimus eidem fratri denuo injungendum, ut adversus manifestas insidias, tanquam miles strenuus aggressionis in Inquisitionis negotio laxet habenas. Sed quia non solet dux solus ad bella procedere, ac velut urbs fortis est frater, adjuvatur a fratre, praesentium tibi auctoritate praecipimus, quatenus dicto fratri Roberto et aliquibus aliis fratribus, quos ad hoc idoneos

---

(1) In eene bul van 's anderendaags (22 Aug. 1235) gericht tot den aartsbisschop van Sens in Frankrijk, looft paus Gregorius IX denzelfden broeder Robert als inquisiteur en zegt van hem: « Fratrem Robertum ordinis praedicatorum, cui tam specialem gratiam contulit Dominus, ut omnis venenator extimeat cornu ejus. » (Ripoll, deel I, blz. 80, nº 138, waar *venator* voor *venenator* verkeerdelijk gedrukt staat.)

videris, negotium Inquisitionis dictae committas, qui per universum regnum Franciae passim contra haereticos cum praelatorum et aliorum fratrum religiososum, sapientium quoque consilio, ea cautela procedant ut innocentia non pereat et iniquitas non remaneat impunita.

Datum Perusii, XII kalendas Septembris, pontificatus nostri anno nono.

Ripoll, deel I, blz. 80, nr 137. (Potthast, deel I, blz. 849, nr 9993.)

101.

1235, Augustus 23, Perusia. Bul van Gregorius IX gericht tot den predikheer Robert, om hem te bevelen de kettervervolging ter harte te nemen in de aartsbisdommen Sens, Reims en andere geestelijke afdeelingen van het koninkrijk Frankrijk. — Na dezelfde beweegredens te hebben doen gelden als in de voorgaande bul, beveelt de paus aan broeder Robert naar het voorbeeld van Christus met gehoorzaamheid en zelfopoffering tegen de ketters der aartsbisdommen Sens, Reims, enz. te velde te trekken.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio fratri Roberti ordinis fratrum praedicatorum, salutem et apostolicam benedictionem.

Dudum ad aliquorum murmur, qui non patiebantur te aut fratres tuos in partibus Gallicanis ad inquirendum super haeretica pravitate procedere, quae, ut ajebant, de haeresi non fuerant infamatae, scripsimus tibi et aliis fratribus tecum ad hoc negotium deputatis, ut supersederetis a coepto negotio, ne ubi non praecesserat infamia haeresis, nota perquireretur erroris. Verum, quia postmodum, eo revelante interiora parietis, qui tenebrarum producit opus in lucem et ad vindictam, cum vult, exigit umbram mortis, tanta de universis regni Franciae partibus ebullire dicitur venenatorum multitudo reptilium et haeresum sanies scaturire, quod amodo sic non possunt haec salva tolerari conscientia, sicut nec aliqua tergiversatione celari; discretioni tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus illum imitans, qui usque ad mortem obedientiam non intermisit injunctam et illum, qui vitam propriam se pretiosiorem facere voluit, sed pro fidelium animabus, impensis omnibus, corpore quoque superimpendi per eminentem scientae viam caritatis elegit, aliumque veteranum et emeritum militem, qui et in extremis agens non timuit recusare laborem, eligas isto vitam finire martyrio, et quamdiu spiritus proprios regit articulos in remissionem peccaminum per Senonen., Semen. (1) et alias provincias regni Franciae passim haereticos, cum

(1) Ripoll zegt over dat woord : « *Semensem* provinciam in *Gallia* quis novit ? Nonne melius *Cemen.* seu *Cemenium* Tractum, sub quo comprehenduntur provincia *Vivariensis* superior et *Gabalium* cum parte *Ruthenorum.* » (Aldaar, noot 3). Deze gissing is onhoudbaar. Blijkbaar moet men hier *Remen(sem)* lezen ; naast het aartsbisdom *Sens* wordt het naburige aartsbisdom *Reims* heel natuurlijk vermeld.

praelatorum et fratrum tuorum religiosorum sapientumque consilio, ea cautela procedas, ut innocentia non pereat et iniquitas non remaneat impunita.

Datum Perusii, X kalendas Septembris, pontificatus nostri anno nono.

Ripoll, deel I, blz. 81, nr 139. (Potthast, deel I, blz. 849, nr 9995).

102.

1235, November 8, Viterbo. Statuten van Gregorius IX tegen al de ketters. — Tweede herhaling der statuten van 1229 en 1231, door denzelfden paus uitgevaardigd.

Excommunicamus et anathematizamus..... Datum Viterbii, VI Idus Novembris, pontificatus nostri anno IX.

Mansi, deel XIII, blz. 73. (Potthast, deel I, blz. 854, nr 10043). — Zie hooger onze nrs 76 en 79.

103.

1235, Groningerland. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Emo, abt van Wittewierum († 1237), over de vervolgingen door twee predikheeren tegen eenen kluizenaar van Stitswerd ingespannen. — Die twee dominikanen van Bremen waren in het Groningerland eene kruisvaart tegen de Stedingers komen prediken. Den kluizenaar van Stitswerd, die zich onder hunne tegenstanders onderscheidde, lieten zij gewapenderhand uit zijne kluis naar Groningen voeren. Na met moeite aan den brandstapel ontkomen te zijn, werd hij naar zijn klooster te Rottum ter levenslange opsluiting in eenen onderaardschen kerker gezonden.

Anno gratiae CIↃ.CC.XXXIV circa Epiphaniam duo de praedicatoribus Bremensis collegii Fivelgoniam intraverunt ad cruce signandum contra Stethingos. Sed post negotium eorum in ecclesia Damensium (1) declaratum aliquanto tumultu populi vexati sunt, et ideo Groningam se transtulerunt et Damenses excommunicatos denuntiaverunt in Groninge, et per Hunesgoniam stationes instituerunt, et adulati sunt invicem cum Groniensibus et Hunesgonibus, ac Statingos, Trentones et Fivelgones pares esse propter inobedientiam dicere non timuerunt. Illi inquam praedicatores inclusis, quorum fuit ingens multitudo, propter abusiones, quibus simplices alliciebant, valde insultabant et praecipue uni illorum de Stetheswerth, qui incorrigibilis apparuit et illusionibus deceptus simplices alliciebat; et contra eum adeo processerunt, ut ejicerent de clusa et per manum armatam Gronien-

(1) Appingadam.

sium duceretur Groninge. Qui post confessionem multarum blasphemiarum vix quod non combureretur evasit, et in poenitentiam perpetuam in specu subterraneo peragendam abbati suo de Rottum redditus est. Nam ibi olim conversus fuit. Isti inquam praedicatores, ut multis visum est, sine discretione usi sunt auctoritate ligandi et solvendi, quasi gladio in manu furentis. Pauci igitur cruce signati sunt contra Stathingos.

Emonis chronicon abbatis primi in Werum apud Omlandos, uitgegeven door Matthaeus, *Analecta*, deel II, blz. 95 en 96 (2e uitgave 1738). — Moll (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 112 en 113) doet te recht opmerken, dat de twee predikheeren hier wel als inquisiteurs hebben gehandeld, alhoewel onze kronijkschrijver hen aldus niet betitelt.

104.

1235, Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van Edmond de Dynter (of van Dinter, 15e eeuw) over den inquisiteur Robert en zijne kettervervolgingen in Frankrijk en in Vlaanderen als daartoe gemachtigd door paus Gregorius IX.

Anno Domini M°CC°XXXV°, de mandato summi pontificis Gregorii noni, venit frater Robertus de ordine predicatorum in regnum Francie et comitatum Flandrensem, et multos utriusque sexus examinavit de fide, multos infideles consumpsit flammis ultricibus, et multos perpetuo carceri mancipavit.

Edmond de Dynter, *Chronica*, deel I, blz. 565. — In de Fransche vertaling van Jehan Wauquelin lezen wij hetzelfde in dezer voege: « En l'an de l'incarnation Nostre Seigneur Jhésu-Christ mille IIc et XXXV, du mandement du souverain evesque, c'est asscavoir le pape Grégoire de ce nom le IXe, vint en Franche et en Flandres et en plusieurs aultres terres du royaulme frère Robert de l'ordre des prescheurs, où il examina plusieurs hommes et femmes de la foy, et tant qu'il en fist plusieurs prendre et ardoir, et les aulcuns fist-il mestre en prison perpétuelle, où ils finèrent leurs jours misérablement. » (Ibid., blz. 625).

105.

1236, Maart 7, Viterbo. Statuten van Gregorius IX tegen al de ketters. — Derde herhaling der statuten van 1229, 1231 en 1235, door denzelfden paus uitgevaardigd.

Capitula contra haereticos. — Excommunicamus et anathematizamus.... Datum Viterbii, nonis Martii, pontificatus nostri anno nono.

Ripoll, deel I, blz. 85, nr 147. (Onvermeld bij Potthast). — Zie hooger onze nrs 76, 79 en 102.

106.

1236, Maart, Dowaai; later, Atrecht en Kamerijk. Uittreksel uit een boek van den predikheer Choquet (Dowaai 1618), waarin hij naar oude bronnen der 13e eeuw over de handelingen van de predikheeren en vooral van den inquisiteur Robert te Dowaai, Atrecht en Kamerijk uitweidt. — Na er over geroemd te hebben, dat zijne orde op bevel der pausen de ketterij overal met blakenden iever heeft helpen uitroeien, stelt hij vast, dat de Fransche gedeelten der Nederlanden door de kettersche besmetting reeds vóór 1236 aangetast waren. Op last der pausen en met de medewerking der bisschoppen trok zich de inquisiteur Robert de zaak krachtdadig aan. Den 2 Maart 1236 liet hij tien ketters te Dowaai buiten de stad verbranden, in de tegenwoordigheid van den aartsbisschop van Reims, van de bisschoppen van Atrecht en van Doornik, en van Johanna, gravin van Vlaanderen en Henegouwen. Ook in 't Kamerijksche (en in 't land van Atrecht) werden omstreeks denzelfden tijd veel ketters door toedoen der predikheeren verbrand, hetgeen aanleiding gaf tot de verschrikkelijke geschiedenis van den in eene kerk verraderlijk verbranden ketter Aegidius Boogris, door de list van eenen priester. (Uittreksel uit het bekende werk *Bonum universale de apibus* van broeder Thomas Cantipratensis.)

Inquisitio memorabilis facta in haereticos Duaci, Attrebati et Cameraci per Robertum quendam dominicanum ante annos 380.

Inter illustria ordinis praedicatorum munera et officia illud non postremum obtinet, quod cum ad orthodoxam fidem propagandam, profligandas haereses communemque omnium salutem sit institutus, insignem in confutandis conuellendisque haeresibus semper nauavit operam. Quo in munere vere apostolico dominicani saepius Romanorum pontificum auctoritate subnixi impios errorum assertores non solum concionibus perstrinxerunt, disputationibus et scriptis deuicerunt, verum etiam brachium seculare induxerunt ut illi vel exilio mulctarent vel morte damnarent, florentem Christianae segetis agrum per orbem indefesse lustrantes ac sollicite curantes ne submissae a diabolo vulpes funesto incendio cuncta absumerent, ne carissimas mystico agno animarum ac virtutum caulas lupi inuaderent. Eorum profecto industria peruigilique labore plures extinctas haereses, discissa schismata, regnis provincijsque eliminatos errores loquuntur publicae orbis tabulae et produnt sacri rerum ecclesiasticarum scriptores.

Porro et in Belgio malum fuit et ex Albigensium incendio multae hic olim stricturae. Non defuerunt quidem diligentes in ecclesiastico statu operarij, qui in

Belgica Christi vinea non segniter laborarunt, sed praeclaram supra alios ea in re praestitit operam F. Robertus quidam ex ordine paaedicatorum, qui postea a Gregorio 9. pontifice magno per universum Galliarum regnum adversus haereticos generalis inquisitor anno 1238, pontificatus 9., 10. calendas Septembris renunciatus omnes illius regni prouincias peragrauit atque pro commisso sibi munere in sanctae fidei confirmauit, haereticis plurimis supplicio affectis. Is in Gallicas Belgij partes prius eiusdem pontificis iussu venerat, a scelerata eas haeresi purgaturus. Ibi enim haeretici quidam Albigensium seu similium apostatarum asseclae fuerunt, quos nonnulli sodomiticos appellarunt, ut testatur Maierus in Annalibus Fland. anno 1236.

F. Robertus quorundam episcoporum, quos cum eo congredi iusserat pontifex societate atque auctoritate instructus, principum etiam praesentia et patrocinio munitus, eorum plures in Flandria, Attrebatesio et Cameracesio flammis e medio sustulit, cuius rei quod ad Duacenses attinet haec in insignis ecclesiae S. Amati libro, quem argenteum vulgo dicunt, scripta reperi : « Hac die combusti fuerunt » apud Duacum decem haeretici extra portam Olineti in via leprosorum, quae » via iter dirigit apud Lambres, » (nomen portae nunc exoletum est, apparet fuisse S. Eligij), « praesentibus venerabilibus Dei gratia archiepiscopo Remensi, » Assone episcopo Attrebatensi, Waltero episcopo Tornacensi et fratre Roberto » ordinis fratrum praedicatorum tunc temporis habente potestatem a domino » papa capiendi haereticos de consensu episcoporum praedictorum, et praesente » Joanna comitissa Flandriae et Hannoniae, ab incarnatione Domini 1235, 2. die » mensis Martij, quae dies fuit Dominica quinquagesima. » Quod ad Cameracesium attinet, rem memorabilem accidisse, etsi nec Robertum nec annum nominet, sed communi tantum nomine fratres praedicatores refert Cantipratanus lib. 2 *de apibus*, c. 57, p. 68, his verbis. « Audi et de alio obsesso mirum Dei iudicium : » Erat circa Cameracum quidam haereticus astutus valde, qui metuens inquiri » et comburi a fratribus praedicatoribus, qui in dicta ciuitate eo tempore plurimos comburebant, finxit se arreptum a daemone et ob hoc ad S. Aichadrum in » Aspera, obsessos curare potentem, ligatus ab amicis deductus est, ut in eo non » haeresim propalatam, sed furiam reputarent. Et ut audiuit quidam clericus, » obsessus a daemone et ligatus, quod Aegidius Boogris (sic enim vocabatur) » ligatus poneretur in loco, subsequenti nocte idem obsessus clericus diuino nutu » solutus est. Et aggregans mattas et stramina atque ecclesiae scamna super » ligatum haereticum cumulavit. Ludum autem et furiam credens ille, dissimulat » quoadusque clericus ignem de lampade sumens comburere cumulum coepit, et » tunc haereticus exclamauit. Ad cuius vocem expergefacti custodes, cum ignem » extinguere niterentur, clericus arrepto gladio, quem casu iuxta lectum inuenit, » omnes violenter abegit et haereticum in igne combussit. Nec mora, diuino » exacto iudicio, clericus a daemone liberatus et plene sospes apparuit. »

F. Hyacinthus Choquet, *Sancti Belgii ordinis praedicatorum*, enz., blz. 268-272.

107.

1236, *Kamerijk*. Uittreksel uit het *Catalogus hereticorum* (1526) van den predikheer Bernardus Lutzenburgus, inquisiteur,

over den Kamerijkschen ketter, dien hij Eligius noemt en die door eenen priester in eene kerk verraderlijk verbrand werd. (Beknopter dan in het voorgaande stuk.)

Eligius hereticus apud Cameracum, alij Gangaricum, astutus, timens comburi a fratribus predicatoribus, se obsessum fingit et ad sanctum Ancardum ligatur in hasta ab amicis, ut omnes homines reputarent eum furiosum. Quidam clericus obsessus, divina manu solutus, colligens in nocte circa hereticum ligatum stramina et ignem de lampade sumens incendit cumulum straminum. Hereticus clamat, custodes expergefacti ignem extinguere nitebantur; sed clericus arrepto gladio omnes abegit; hereticus combustus est. Diuino iudicio exacto clericus a demone liberatur.... De hoc Eligio in 2 lib. Apum versus finem.

Catalogus hereticorum, enz. (Heretici de litera E).

108.

1236, Vlaanderen en land van Atrecht. Uittreksel uit Meyerus' *Annales Flandriae*, waar te lezen staat, dat de predikheer en inquisiteur Robert ten jare 1236 in Vlaanderen en in 't land van Atrecht ketters liet verbranden.

Eodem anno MCCXXXVI in Flandris et Atrebatesio haeretici seu, ut scribunt quidam, zodomitici combusti sunt per quendam fratrem Robertum, ordinis praedicatorum. Hos Albienses (1) fuisse existimo. Simon Vilerius ord. equest. erat tum praetor Atrebatensis; praetor minor erat Huardus ab Hendichorte.

Meyerus, *Annales Flandriae* ad annum 1236, fol. 73 verso. — Abr. Bzovius (*Annales ecclesiastici* ad annum 1236, deel I, blz. 440, n^r XVIII) en de predikheer Choquet (*Sancti Belgii ordinis praedicatorum*, blz. 270) verwijzen naar die plaats van Meyerus als bewijs voor broeder Robert's handelingen als inquisiteur.

109.

1236, Dowaai. Uttreksel uit de Brugsche *Chronijke van Vlaenderen* (1725) over de kettervervolgingen te Dowaai. (Zie de voorgaande stukken.)

Ontrent desen tijdt (1236) heeft men swaer ondersoek gedaen op sommige Kettersche Leeringen, de welke allenskens ingekropen waeren in onse Landen, ende aengenomen van die, dewelke het Christene Roomsch Jok te swaer was. Van dese wiert er ontrent Douay thien Mannen bevonden, de welke even hardneckig

(1) Albigenzen.

waeren in hunne dolinge, waerom sy ook even vreet zijn gestraft. Den Paus hadde sekeren Pater Robert Predikheer afgesonden naer den Bisschop van Rheims met volle magt vande wederspannige geesten te boeten naer verdiensten. Hij was naer Douay gekomen met den Aertsbisschop van Rheims, alwaer geropen wierden Godefridus Bisschop van Camerijk, Asso Bisschop van Atrecht en Walterus Bisschop van Dornijk: om te grooter Gesag te geven en te thoonen, dat de Ketterye niet alleenelijk tegen de Geestelijcke, maer ook tegen de weirelijcke Wetten waeren, vervoegde sig met hun de Graevinne Joanna met een groot getal van haeren swaersten Edeldom, in welkers tegenwoordigheyt gehandelt wiert het stuk der Ketterye en pligt van dese thien gevangenen: de welke naer rijp ondersoek ten lesten veroordeelt wierden om levende gebrandt te worden. Den dag van 't uytvoeren van dit vonnis wierdt op eenen Sondag gestelt, op dat er te meer Aensienders van dese straf souden wesen, en den schrik te grooter in alle, die misschien nog schenen te waggelen in hun Geloof ofte genegen te zijn tot sulke vervloekte dolingen. Sy wierden in het vier geworpen buyten de Stadt en Poorte, die naer Labessart den weg thoont. Simon Vilers Ridderheer was alsdan Schouteth van Atrecht en synen onder-Schouteth Huardus van Hendichorte.

Chronijke van Vlaenderen, deel I, blz. 335 en 336.

110.

1238, Mei 14, Cremona. Herhaling door keizer Frederik II van zijne wet tegen de ketters, door hem in Maart 1232 te Ravenna uitgevaardigd. (*Commissi nobis.*)

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 327. — Boehmer, *Regesta Imperii*, deel V, 1e stuk, blz. 470 en 471, nr 2345. (Zie hooger ons nr 85, alsook onze nrs 71 en 84.)

111.

1238, Mei 14, Cremona. Wet door keizer Frederik II tegen de ketters (Patarenen) uitgevaardigd, waarbij zij tot den brandstapel verwezen worden. Na eene inleiding over de boosheid der ketters, die hij met wolven, slechte engels, duivelsgebroed, slangen, enz. gelijk stelt, zegt de keizer, dat zij zich nu Patarenen noemen en dat zij God, den evennaaste en zichzelven beleedigen. Uit Lombardië hebben zij zich naar alle zijden tot aan Sicilië verbreid. Daarom beschouwt de keizer hunne misdaad als geschondene goddelijke majesteit. De geestelijkheid zal hen ondervragen; worden zij door de geestelijke rechters plichtig bevonden, dan moeten zij in 't openbaar worden verbrand. Alwie ten hunnen voordeele stappen aanwendt, zal streng gestraft worden.

Fridericus Dei gratia, enz.

Inconsutilem tunicam Dei nostri diffuere conantur haeretici, et vocabuli vitio servientes, quod significationem divisionis enuntiat, in ipsius indivisibilis fidei unitate nituntur inducere sectionem, et oves a Petri custodia, cui pascendae a Pastore bono sunt creditae, segregare. Hi sunt lupi rapaces intrinsecus, eo usque mansuetudinem praetendentes ovium, quo usque ovile possint subintrare Dominicum. Hi sunt angeli pessimi. Hi sunt filii pravitatum a patre nequitiae et fraudis auctore ad animas simplices destinati. Hi colubri, qui columbas decipiunt. Hi serpentes, qui latenter videntur inserpere et sub mellis dulcedine virus evomere, ut vitae cibum ministrare se simulent, a cauda feriunt, et mortis poculum, velut quoddam dirissimum venenum immiscent. Horum sectae veteribus, vel ne in publicum prodeant, non sunt notatae nominibus, vel quod est forte nefandius, non contentae, ut vel ab Ario Ariani, vel a Nestorio Nestoriani, aut a similibus similes nuncupentur; sed in exemplum martyrum, qui pro fide catholica martyria subierunt, Patarenos se nominant, velut expositos passioni. Hujusmodi miseri Patareni, a quibus abest sancta credulitas Divinitatis eternae, sub uno contextu nequitiae insimul tres offendunt: Deum videlicet, proximos et seipsos: Deum, dum Dei fidem et Filium non agnoscunt; decipiunt proximos, dum ipsis sub spe spiritualis alimoniae haereticae pravitatis oblectamenta ministrant; crudelius etiam saeviunt in seipsos, dum post animarum dispendium, corpora denique severae mortis illecebris, quam per agnitionem veram et verae fidei possent evadere, vitae prodigi et necis improvidi sectatores involvunt et, quod est ipso dictu dirissimum, superstites etiam non terrentur exemplo. Contra tales sibi, Deo et hominibus sic infestos continere non possumus motus nostros, quin debitae ultionis in eos gladium exeramus tanto ipsos instantius persequentes quanto in evidentiorem delisionem fidei Christianae prope Romanam ecclesiam, quae caput ecclesiarum omnium judicatur, superstitionis suae scelera latius exercere noscuntur. Adeo quod ab Italiae finibus, praesertim a partibus Lombardiae, in quibus pro certo perpendimus ipsorum nequitiam latius abundare, jam usque ad regnum nostrum Siciliae, suae perfidiae rivulos derivarunt. Quod acerbissimum reputantes statuimus in primis, ut crimen haereseos et damnatae sectae cujuslibet, quocunque nomine censeantur, sectatores, prout veteribus legibus est indictum, inter publica crimina numerentur, immo crimine laesae majestatis nostrae debet ab omnibus horribilius judicari, quod in Divinae majestatis injuriam noscitur attentatum, quamvis judicii potestate alterum alteri non excellat. Nam sicuti perduellionis crimen personas adimit damnatorum et bona, et damnat post obitum memoriam defunctorum, sic et in predicto crimine, quo Patareni notantur, per omnia volumus observari. Et ut ipsorum nequitia, qui, quia Dominum non sequuntur, in tenebris ambulant, detegatur: nomine etiam deferente, investigari volumus diligenter hujusmodi scelerum patratores, et per officiales nostros, sicut et alios, malefactores inquiri, ac Inquisitione notatos, etsi levis superstitionis argumento tangantur, a viris ecclesiasticis et praelatis examinari jubemus; per quos, si inventi fuerint a fide catholica saltem in articulo deviare, ac per ipsos pastorali more commoniti tenebrosi diaboli relictis insidiis noluerint agnoscere Deum lucis, sed in erroris concepta instantia perseverent, praesentis nostrae legis edicto damnatos mortem pati Patarenos aliosque hereticos, quocunque nomine censeantur, decernimus, quam affectant, ut vivi in conspectu hominum comburantur, flammarum commissi judicio. Nec dolemus,

quod in hoc ipsorum satisfacimus voluntati, ex quo poenam solummodo nec fructum alium consequuntur erroris. Apud nos pro talibus nemo intervenire praesumat; quod qui fecerit, in ipsum nostrae indignationis aculeos non immerito convertemus.

Datum Cremone, XIIII° Maii, 11 indictione.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 327. — Boehmer, *Regesta Imperii*, deel V, 1e stuk, blz. 471, nr 2346.

112.

1238, Mei 14, Cremona. Tweede herhaling door keizer Frederik II van zijne wet tegen de Catharen, Patarenen en andere ketters, op 22 November 1220 te Rome en op 22 Februari 1232 te Ravenna uitgevaardigd. — Zij is voorafgegaan van eene bepaling ten voordeele der aanklagers, die zelve begunstigers van ketters zouden geweest zijn.

Imperator Fridericus semper augustus, enz.

Patarenorum receptatores et complices et quocunque modo fautores, qui, ut a poena alios possint eximere, de se velut improvidi non formidant, publicatis bonis omnibus, relegandos in perpetuum esse censemus; et ipsorum filii ad honores aliquos nullatenus admittantur. Si tamen aliquis fautorum hujusmodi detexerit aliquem Patarenum, de cujus perfidia manifeste probatur, in fidei praemium, quam agnovit famae pristinae de imperiali clementia, restitutionis beneficium in integrum consequatur.

Incipiunt Capitula Constitutionis contra Patarenos edita per dominum Fridericum, illustrum virum, Romanorum imperatorem semper augustum, Jerusalem et Siciliae regem.

Catharos, Patarenos, enz.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 328. — Boehmer, *Regesta Imperii*, deel V, 1e stuk, blz. 471, nr 2347. (Zie hooger onze nrs 71 en 84, alsook onze nrs 85 en 110.)

113.

1238, Mei, (Luik). Omzendbrief over de uitroeiing der ketterij, uitgaande van den proost Jan alsmede van den deken, de aartsdiakenen en het gansche kapittel der Groote Kerk te Luik, en gericht tot de geestelijkheid en tot de kasteleinen, baljuws, schouten, ridders, meiers en schepenen van het Luiksche bisdom. — Daar de ketters zouden kunnen voordeel trekken uit het openstaan van den bisschoppelijken stoel, hebben zij de predikheeren gelast met de Inquisitie. Aan elkeen wordt uitdrukkelijk gevraagd

en bevolen hun de noodige hulp te verleenen, telkens dat de kettermeesters zulks zullen verzoeken, ten einde God aldus te verheerlijken en de aflaten van den paus te verdienen.

Dei gratia prepositus Johannes, decanus et archidiaconi totumque maioris ecclesie capitulum in Leodio universis ecclesiasticis personis necnon et castellanis, bailivis, scultetis, militibus, villicis, scabinis in Leodiensi diocesi constitutis ac omnibus, ad quos presentes littere pervenerint tam ecclesiasticis quam laïcis, salutem in Domino.

Cum vacante sede Leodiensi juridictio et episcopatus tuitio ad nos pertinere noscatur, nos nolentes hereticos, si qui forte hactenus in episcopatu latuerint, ob sedis vacationem insolescere et cornua exaltare, viros religiosos et in Christo dilectos videlicet fratres ordinis predicatorum cum litteris nostris destinamus, ut iuxta tenorem autentici domini papae super hoc negotio promulgati viribus accingantur ad inquisitionem faciendam super hoc nefando crimine in omnibus villis et locis, de quibus viderint expedire et ad huiusmodi pestem mortiferam a Leodiensi diocesi radicitus extirpandam, advocato seculari bracchio, advocatis etiam omnibus tam clericis quam laïcis, quorum consilio et auxilio ad predicta facta exequenda se viderint indigere, contradictores et rebelles auctoritate domini papae et nostra per censuram ecclesiasticam compescendo; inde est quod nos omnibus et singulis per aspersionem sanguinis Jesu Christi obsecramus, monemus et districte precipimus quatinus predictis fratribus, quotiens ab eis requisiti fueritis, ita diligenter et fideliter assistatis, ut zelo fidei nostre Deus glorificetur insuper et indulgentiam a sede apostolica super hoc indultam vestra possit diligentia promoveri.

Datum anno M°CC°XXX° octavo, mense Maijo.

HS. Van den Berch, fol. 129 en 130. (Bibliotheek der Luiksche Hoogeschool). — Dit stuk wordt vermeld door Gachet, *Bulletins de la Comm. roy. d'histoire*, 1e reeks, t. IX, blz. 40 (1844); St. Bormans, *Liste chronologique des édits et ordonnances de la principauté de Liége*, blz. 14; en E. Poullet, *Essai sur le droit criminel au pays de Liége*, blz. 42 en 51.

114.

1238, *Juni 26*, *Verona*. Tweede herhaling door keizer Frederik II van zijne wet tegen de ketters, door hem in Maart 1232 te Rome en op 14 Mei 1238 te Cremona uitgevaardigd.

Commissi nobis.... Datum Veronae, die 26 Junii, 11 indictione.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 326. — Boehmer, *Regesta Imperii*, deel V, 1e stuk, blz. 474, Nr 2362. (Zie hooger onze Nrs 85 en 110). Te gelijk werden ook de keizerlijke wetten *Inconsutilem tunicam* (14 Mei 1238) en *Patarenorum receptatores* (zelfde datum) herhaald. (Zie hooger onze Nrs 111 en 112, alsook onze nrs 71 en 84).

115.

1238, September 21, Trier. Uittreksel uit de *Canones* van het provinciaal concilie van Trier over het vervolgen der ketters. — De geestelijken en leeken van het aartsbisdom moeten alle ketters of toehoorders der ketters bij hunnen prelaat aanklagen. Op zon- en feestdagen moet afgekondigd worden, dat de ketters met al hunne aanhangers in den ban der Kerk zijn.

Anno Domini MCCXXXVIII in festo beati Matthaei apostoli in civitate Trevirensi in ecclesia majori celebratum est concilium, residentibus domino Theodorico, Trevirorum archiepiscopo, et reverendis in Christo patribus Rodulfo Virdunensi, Johanne Metensi, Rogero Tullensi episcopis; et haec statuta concilii...

XXXI. Ut haereticae pestilentiae, quae radices jam mittit in provincia Trevirensi, omni sollicitudine occurramus, omnibus archidiaconis, pastoribus et vicariis necnon et aliis tam clericis quam laïcis nostrae jurisdictioni subjectis in virtute sanctae obedientiae praecipimus, ut ubicumque inveniantur doctores hujus sceleris vel auditores ipsorum, ad episcopi audientiam, ne oves Domini suis superstitionibus inficiant et corrumpant, denuntientur; et singulis diebus Dominicis et festivis excommunicentur haeretici, auditores, receptatores, fautores et illi qui eos non accusant, cum sciunt.

Mansi, deel XXIII, blz. 483.

116.

1238. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van broeder Mattthaeus Parisiensis over de handelingen van den inquisiteur Robert, predikheer, bijgenaamd *Bugre*. — In het gebied der Fransche kroon, vooral in Vlaanderen, vond broeder Robert veel ketters, die hij met de hulp van den wereldlijken arm en van den koning van Frankrijk liet verbranden. Deze inquisiteur was een bekeerde ketter, die daardoor zeer geschikt was om de schuldigen te treffen. Maar hij maakte misbruik van zijne inquisitoriale macht; daarom werd hij door den paus afgesteld en tot eene levenslange gevangenis veroordeeld (1).

(1) De predikheer Choquet (*Sancti Belgii ordinis praedicatorum*, blz. 272 en 273) vertelt integendeel, dat de inquisiteur Robert, na zijne handelingen in onze streken, zijn ambt in Zuid-Frankrijk uitoefende en er werd onthoofd op bevel van den graaf van Toulouse, waarbij een mirakel zou gebeurd zijn: « Porro praefatus P. Robertus, dum postea in Tholosatium partibus feliciter cum haereticis

Quidam monachus de ordine praedicatorum nomine Robertus cognomento *Bugre*, vir quidem competenter literatus et doctus et in officio praedicationis efficax et expeditus in regno Francorum multos comperit haeretica pravitate maculatos, praecipue tamen in Flandria, ubi de more solebant incolae usurarum vitio plus caeteris nationibus diffamari. Quos omnes in fide diligenter examinatos et vacillantes et exorbitantes, adjutus et bracchio saeculari et domino rege Francorum impendente subsidium, fecit idem frater Robertus incendiis incinerari. Ipsos autem nomine vulgari Bugaros appellavit, sive essent Paterini sive Joviniani vel Albigenses vel aliis haeresibus maculati. Ipsemet enim Robertus memoratus, antequam habitum religionis suscepisset, Bugarus extiterat; quapropter omnes eorum complices noverat et factus est eorum accusator, malleus et inimicus familiaris. Tandem vero abutens potestate sibi concessa et fines modestiae transgrediens et justitiae, elatus, potens et formidabilis, bonos cum malis confundens involvit et insontes et simplices punivit. Auctoritate igitur papali jussus est praecise, ne amplius in illo officio fulminando desaeviret. Qui postea manifestius clarescentibus culpis suis, quas melius aestimo reticere quam explicare, adjudicatus est perpetuo carceri mancipari.

Matthaeus Parisiensis ad annum 1238, blz. 482.

117.

1238, onze gewesten en Frankrijk. Uittreksel uit Odoricus Raynaldus' *Annales ecclesiastici* over de uiterst scherpe vervolging der ketters door den inquisiteur en predikheer Robert, die door den Franchen koning Lodewijk den heilige krachtdadig werd beschermd. Wanneer de inquisiteur weldra schuldigen en onschuldigen in zijne blinde woede ondereen begon te straffen, werd hij door den paus afgesteld en tot levenslange gevangenschap veroordeeld, volgens het verhaal van Mattheus Parisiensis.

---

depugnaret magnaque sanctitate et eruditione fidem adstrueret, anno 1242, (quo Pontius Hispanus ordinis item praedicatorum quoque censor apud Urgellam Chataloniae urbem veneno est interemptus), cum alijs quinque eiusdem instituti religiosis iussu comitis Tholosani capite plexus est, ut inter alios testatur Bzouius *Annal. Eccl.* t. 13., ad annum 1242. Eius aliorumque martyrium celeberrimo et admirando prodigio illustrauit Deus. Etenim a supplicij loco Tholosae suburbano in ipsam urbem atque in dominicanorum aedem publico eos praeeunte lumine proprijs manibus refecta capita reportarunt : pari sane miraculo, quo maximus ille Areopagita Galliarum apostolus Dionysius iuxta Lutetiam et sanctissimus Proculus Bononiae, quas pro Christo securi submiserant ceruices, in partem triumphi ad destinatum diuinitus locum detulerunt. Hic cogita, Belgium, quo Robertus ille zelo sanctoque pietatis ardore per mille pericula tibi consulturus venit : sanctissimo martyri gratias age et ut omnes a te erroris nebulas suis apud Deum meritis discutiat, assidue roga. » Zie ook Ripoll (I, 81, noot 1), die broeder Robert dapper verdedigt, alsook onze noot 1 op blz. 97.

Exercebat ea tempestate in Belgio ac Francorum regno acerbissimam quaestionem Robertus ordinis praedicatorum sacrae fidei censor, vir austeri spiritus, quem S. Ludovicus impietatis odio regia auctoritate fulciebat, ac plures ea labe inquinatos flammis injici jussit. Sed cum postea Robertus, mutato in furorem zelo, insontes sontesque pari poena percelleret, munere inquisitoris deturbatum perpetuoque carceri pontificio jussu mancipatum refert Parisius, *Histor. Angl.*

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici* ad annum 1238, deel XIII, blz. 471, nr 52.

118.

1239, Februari 22, Padua. Nieuwe herhaling door keizer Frederik II zijner drie wetten tegen de ketters te Cremona op 14 Mei 1238 uitgevaardigd. (*Datum Paduae, die 22 Februarii, 12 indictione.*)

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 326. — Boehmer, *Regesta Imperii*, deel V, 1e stuk, blz. 485, nrs 2420-2422. — Zie hooger onze nrs 110, 111 en 112. (Bij Ripoll, deel I, blz. 127, noot 15, verkeerdelijk op 't jaar 1224 gebracht.) — Deze drie wetten van keizer Frederik II, waarbij de doodstraf op den brandstapel tegen de ketters uitgesproken werd, bekrachtigde paus Innocentius IV uitdrukkelijk in zijne bullen van 31 October 1243, 10 Mei 1252 en 22 Mei 1254, gericht tot de wereldlijke machten van zekere Italiaansche gewesten. (Ripoll, deel I, blz. 125, 205 en 246).

119.

1241 en volgende jaren, Antwerpen. Uittreksel uit Diercxsens' *Antverpia* over het stichten van het predikheerenklooster aldaar tot uitroeiing der ketterij, die zich alom verbreidde, niettegenstaande den iever der inquisiteurs. — Guiardus, bisschop van Kamerijk, werkte vooral het stichten van het Antwerpsche predikheerenklooster in de hand, omdat het te vreezen was, dat de ketters uit Vlaanderen, door den inquisiteur Robert krachtdadig vervolgd, naar Antwerpen hunne wijk zouden nemen, en omdat de ketter Willem Cornelisz. in de Scheldestad aanhangers begon te krijgen.

Capitulum Antverpiense.... coepit agere cum episcopo ad invitandos fratres praedicatores quatenus e suis huc mitterent conventum, quod brevi ad effectum ductum est. Praecipuus hujus rei promotor erat Guido seu Guiardus de Landuno, episcopus Cameracensis, cum archidiacono Antverpiensi. Episcopus hic non tan-

tum intendebat augmentum pietatis et cultus divini, sed et praecipue praeservationem civium contra seductionem haereticorum, de qua plurimum hoc tempore timendum erat. Waldenses enim a tempore, quo victi erant bello, in quo septuaginta millia perierant, dispersi per totam Galliam non cessabant divulgare errores. Et cum inquisitores eos ubique persequerentur, dispergebantur fere per totam Europam.... Inter inquisitores, qui hanc executionem procuraverant, erat Robertus dictus Bulgarus, ordinis fratrum praedicatorum. Hic autem hoc tempore agebat in Flandria et haereticos ejusdem sortis ibidem cum eodem fervore prosequebatur. Merito igitur timebat episcopus ne fugientes prosecutionem Inquisitionis e Flandria Antverpiam divertissent eamque veneno suo infecissent. Insuper forte hoc tempore coeperat Wilhelmus Cornelii manifestare falsas opiniones circa meritum paupertatis et fautores ac sectatores habere. Hinc certe episcopo plurimum timenda erat infectio Antverpiensium.

Diercxsens, *Antverpia Christo nascens et crescens*, deel I, blz. 243-245.

120.

1243, December 12, Lateraan. Bul van paus Innocentius IV gericht tot de predikheeren inquisiteurs van Narbonne, van het land der Albigenzen en van geheel het koninkrijk Frankrijk, waarin hij hun onderrichtingen geeft aangaande de verzoening der ketters met de Kerk. — Allen, die niet reeds als ketters veroordeeld of plichtig bevonden werden, zullen zonder hoegenaamde straf hunne dwalingen mogen afzweren binnen den tijd van eenen termijn, dien de inquisiteurs naar goeddunken zullen vaststellen. Na verloop van dien termijn zullen integendeel degenen, die in hunne boosheid volharden, des te strenger worden vervolgd. Daartoe zullen de inquisiteurs de hulp van den wereldlijken arm morgen inroepen.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis universis inquisitoribus haereticorum in provincia Narbonensi et in partibus Albigensium ac in toto regno Franciae constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

Inter cetera, quae nobis incumbunt, nostra quotidiana instantia existit, ut ad propagationem orthodoxae fidei totis affectibus intendamus. Volentes igitur iis qui pravitatis haereticae vitio sunt infecti, omnem occasionem auferre, quominus ad lumen verae fidei sine morae dispendio revertantur, praesentium vobis auctoritate mandamus, quatenus in singulis locis, ad quae vos causa Inquisitionis hujusmodi pervenire contigerit, omnes haereticos vel credentes seu quocunque alio nomine censeantur, qui non condemnati neque convicti vel in jure confessi, sed sua spontanea voluntate redire voluerint ad ecclesiasticam unitatem auctoritate nostra recipiatis, nulla eis poena imposita publica vel privata, ecclesiastica seu mundana, idque faciatis per eadem loca, statim cum ad ipsa veneritis, publice nunciare; praefigentes in singulis locis terminum competentem, infra

quem redire debeant, si fuerit eis divinitus inspiratum. Si vero post hujusmodi terminum tales fuerint in eodem vitio deprehensi, contra ipsos, utpote salutis propriae contemptatores, asperius prout expedire videritis, procedatis, invocato ad id, si necesse fuerit, auxilio brachii secularis.

Datum Laterani, II idus Decembris, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel I, blz. 128, nr 35. — Potthast, deel II, blz. 954, nr 11193. De ontleding van Potthast is onvolledig).

121.

1244, April, (Atrecht). Verklaring van Asso, bisschop van Atrecht (1), over de veroordeeling als ketter van Hendrik Hukedieu door den predikheer Robert, inquisiteur in 't koninkrijk Frankrijk. — De bisschop heeft van zijne geestelijkheid vernomen, dat broeder Robert den voormelden Hendrik meermaals gedaagd heeft om vóór hem zijne onschuld te komen laten blijken; daar Hendrik niet verscheen, heeft hem de inquisiteur in den ban der Kerk geslagen met al zijne helpers en aanhangers.

Omnibus presentes litteras inspecturis A[sso], miseratione divina Attrebatensis ecclesie minister humilis, salutem in vero salutari.

Noverit universitas vestra quod, sicut ex testimonio sacerdotum parrochialum nostrorum fide dignorum intelleximus, frater Robertus de ordine predicatorum judex delegatus contra hereticos in regno Franchie processit in hunc modum contra Henricum Hukedieu: denunciavit pluries in publico idem frater Robertus quod idem H. compareret coram ipso in loco tuto, quem paratus erat eidem assignare, super hiis, que proponere volebat, ut dicebat, contra eumden H., qui male in articulo fidei sentiebat; postmodum vero in publico sermone dixit quod assignabat ei terminum ut compareret in quibusdam nundinis in campania purgaturus super premissis innocenciam suam, si posset; termino vero transacto, idem Robertus in publico sermone apud Attrebatis, quod dictus H. coram fratre Roberto non comparuerat nec fecerat quod debuerat, ut dicebat, idem R. ipsum tanquam hereticum excommunicavit et omnes fautores et participantes cum eo.

(1) Over dezen bisschop († 1247) lezen wij in de Brugsche *Chronijke van Vlaenderen*, deel I, blz. 333: « 1231. Terwijlen onse Graevinne Joanna gedurig bezig was in haere Stigtingen, sterft Pontius, Bisschop van Atrecht, in welke Weirdigheyt aenstonts volgde Asso, voorwaer eenen Priester, den welken soo door sijne geleertheyt als door sijn deugtsaem leven bekwaem was sulk een swaer last te draegen. Hoe yverig, hoe magtig ende hoe heylig hij was in sijnen Handel en Leeringe, hebben die gevoelt, dewelke de Ketterye van de vervloekte Albigoisen ofte hadden omhelst ofte wilden in dese Landen voeren. »

In cujus rei testimonium presentes litteras sigilli nostri munimine fecimus roborari.

Datum anno Domini millesimo CC°XL° quarto, mense Aprili.

Archief van het Noorder-departement te Rijsel, *Chambre des Comptes de Lille*, B. 1593, premier cartulaire d'Artois, pièce 118. — Reeds ontleed door graaf J. de Saint-Genois, *Monumens anciens*, deel I, blz. 554; en in het *Inventaire analytique et chronologique des archives de la Chambre des comptes à Lille*, deel I, blz. 323.

122.

1246, Januari 13, Lyon. Bul van Innocentius IV gericht tot den generaal, de provincialen en de monniken der minderbroedersorde over het aan- en afstellen van inquisiteurs. — De paus verleent aan den overste der orde en aan zijne opvolgers de noodige machten om de inquisiteurs onder zijne broeders aan- en af te stellen. Hetzelfde mogen de provincialen doen, elk in zijne provincie.

Innocentius etc. generali ac provincialibus ministris ac ceteris fratribus ordinis fratrum minorum.

Odore suavi ordinis vestri continue recreati, cum non immerito favore speciali prosequimur et ipsius exaltationem plenis desideriis affectamus, quietem ei et alia diligenti procurare solertia intendentes, per quae semper optatum, auctore Domino, suscipere valeat incrementum; hinc est, quod nos vestris supplicationibus annuentes, ut tu, fili generalis minister, tuique successores fratres tui ordinis, qui ad praedicandum crucem vel inquirendum contra pravitatem hereticam seu ad alia hujusmodi negotia sunt vel fuerint ubicumque a sede apostolica deputati, removere, revocare, penitus transferre ipsisque quod supersedeant injungere aliosque substituere, cum expedire videretis, licite et libere valeatis, et in eos, si contravenerint, censuram ecclesiasticam exercere; ac quilibet minister provincialis ejusdem ordinis, id ipsum in sua provincia circa fratres ipsius ordinis, quibus in illa similia contigerit ab eadem sede committi, facere possit, auctoritate praesentium indulgemus; nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Lugduni, idibus Januarii, pontificatus nostri anno III.

Wadding, *Annales Minorum*, deel III, blz. 144. (Potthast, deel II, blz. 1017, nr 11993.)

123.

1247, November 16, Lyon. Bul van paus Innocentius IV

gericht tot den prior en de broeders van het klooster der predikheeren te Besançon om den prior te verzoeken eenige zijner broeders naar Bourgondië en Lotherrijk te zenden ter vervolging der ketters. — De paus geeft enkele beschouwingen over de sluwen boosheid des duivels en zegt, dat men de ketters bestrijden moet, bijzonderlijk in Bourgondië en in Lotherrijk, waar de lieden tot hiertoe aan 't Christengeloof getrouw waren gebleven en dienvolgens door de ketters veel gemakkelijker zouden kunnen verleid worden. Daarom gebiedt hij den prior eenige geschikte broeders naar deze gewesten te zenden, opdat zij aldaar zouden gaan prediken en met behulp van toegevoegde en bekwame helpers de ketters zouden vervolgen overeenkomstig de statuten van den H. Stoel (1). Aan al degenen, die de sermoenen der inquisiteurs bijwonen, wordt een aflaat van 20 dagen toegezegd, alsook een aflaat van drie jaren aan al degenen, die den inquisiteurs in 't vervolgen der ketters zullen behulpzaam zijn. In geval deze hulpvaardigen alsdan overlijden, schenkt hun de paus volle kwijtschelding voor hunne gebiechte zonden. Aan de inquisiteurs zelve verleent hij de macht om hunne tegenstanders in den ban te slaan en om dezelfde straf toe te passen op de bedelbroeders hunner orde, die zich het recht tot prediken zouden aanmatigen.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis priori et conventui fratrum ordinis praedicatorum Bisunt., salutem et apostolicam benedictionem.

Ille humani generis pervicax inimicus, omnium malorum incentor, etc. .... tentationibus resistentes (2). Cum igitur dudum resplenduerit in Burgundia et Lotharingia fida fides, ac per hoc formidamus ibi potius animalia venenosa, ne forte simplices eorum callidis seductionibus circumventi et astuti pravis circumventionibus periculose decepti in profundum deveniant peccatorum, sicque violetur ibidem fidei firmamentum ; nos qui circa horam undecimam inter operarios, immo verius supra operarios vineae Domini sumus a patre familias evangelico deputati, moniti voce sponsi capere vulpes parvulas, quae demoliri vineam Domini moliuntur, et tacti dolore cordis intrinsecus, non valentes sustinere tantam contumeliam creatoris ac volentes tot animarum periculis obviare, discretionem tuam rogamus, monemus et hortamur attente, per apostolica tibi scripta, sub divini obtestatione judicii districte praecipiendo mandantes, quatenus

(1) Die statuten bij Ripoll, I, 85, 209, 248, 249, enz. Zie onze nrs 76, 79, 102, 105.

(2) Deze paragraaf is de herhaling van den aanhef der bul van Gregorius IX (3 Februari 1232). Zie hooger ons nr 83. Ook enkele andere gedeelten van het stuk zijn gelijkluidend.

aliquos de fratribus tuis tibi commissis in lege Domini eruditos, quos ad hoc idoneos esse noveritis, ad partes Burgundiae et Lotharingiae transmittatis, qui clero et populo convocatis generalem praedicationem faciant, ubi commodius viderint expedire, et adjunctis sibi discretis aliquibus ad haec solicitius exequenda diligenti perquirant solicitudine de haereticis et etiam infamatis, et si quos culpabiles vel infamatos invenerint, nisi examinati velint absolute mandatis ecclesiae obedire, procedant contra eos juxta statuta sedis apostolicae contra haereticos noviter promulgata in receptatores, defensores et fautores haereticorum, secundum eadem statuta nihilominus processuri. Si vero aliqui, haeretica labe penitus abjurata, ad ecclesiasticam redire voluerint unitatem, ipsis juxta formam ecclesiae beneficium absolutionis impendant et injungant eis, quod talibus consuevit injungi, attentius provisuri, ne qui videntur reverti, sub palliata specie pietatis impietatem committant et angelus satanae in lucis angelum se transformet, propter quod statuta, quae super hoc duximus promulganda, inspicere poterunt et ab eorum insidiis, secundum discretionem eis traditam a Domino, praecavere. Ad haec, ut supra praemissis omnibus officium sibi commissum liberius possint et efficacius exercere, omnibus, qui ad praedicationem eorum accesserint in singulis stationibus, viginti dies, illis vero, qui ad impugnandum haereticos, fautores, receptatores, defensores eorum in munitionibus et castellis vel alias contra ecclesiam rebellantes, ipsis ex animo auxilium, consilium praestiterint vel favorem, de omnipotentis Dei misericordia et B. B. Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi tres annos de injuncta sibi poenitentia relaxamus; et si qui ex his in prosecutione hujus negotii forte decesserint, eis omnium peccatorum, de quibus corde contriti ac ore confessi sunt, plenam veniam indulgemus. Ne vero aliquid fratribus ipsis desit ad praedictum negotium prosequendum, in contradictores et rebelles ecclesiasticam proferendi censuram tenore praesentium liberam eis concedimus facultatem; praedicatores quoque quaestuarios, quorum interest caritativa tantum subsidia simpliciter petere ac indulgentiam, si quam forte habent, exponere, a praedicationis officio, quod ad ipsos nullatenus pertinet, compescendi censura simili eisdem nihilominus licentiam indulgemus.

Datum Lugduni, XVI kal. Decembris, pontificatus nostri anno quinto.

Ripoll, deel I, blz. 179, nr 189. (Potthast, deel II, blz. 1073, nr 12748.)

124.

1247, Antwerpen. Uittreksel uit het *Bonum universale de apibus* van den Brabantschen tijdgenoot Thomas Cantipratensis, predikheer, waaruit blijkt dat Guiardus, bisschop van Kamerijk, ter abdij van Affligem in dat jaar overleed, terwijl hij op weg was om Antwerpsche ketters te gaan vervolgen. (Deze mededeeling wordt met den droom van eenen predikheer te Gent en met de verschijning van den overleden bisschop aan dezen slapenden monnik in verband gebracht.)

Venerabilis et Deo dignus Guiardus, Cameracensis episcopus, (sicut a fratribus ordinis praedicatorum audiui), cum in via contra Antwerpienses hereticos aput Affligemense monasterium Brabantie in regulari observatione strictissima vitam suam fine beatissimo terminasset, in ipso tempore migrationis cuidam fratri praedicatorum per sumpnium apparuit in Gandauo. Cui frater : « Quomodo, inquit, pater, tibi est ? » Et ille inquit : « Mortuus sum debitum commune soluens conditionis humane. — Quomodo ? » inquit. — « Ecce ad satis graues transio penas, priusquam ad gloriam transferar, expurgandus. » Et mox frater : « Que, » inquit, « pene tante ? » Cui ille : « Nimia seueritas, » inquit, « me culpabilem reddidit et purgandum ; sed via ista, qua contra hereticos pro expurganda ecclesia avidius inhiabam, penam meam imminuet et accelerabit gloriam iam dilatam. »

Thomas Cantipratensis, ***Bonum universale de apibus***, lib. I, cap. 4 in fine, aangehaald door Diercxsens, *Antverpia*, deel I, blz. 272 en door Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, deel I, blz. 410, noot 1. (Bisschop Guiardus stierf in 1247. cf. Raissus, *Belgica Christiana*, blz. 136.)

125.

Omstreeks 1250, *Antwerpen*. Uittreksel uit een handschrift der 13e eeuw, bevattende eene lijst der veroordeelde dolingen van Antwerpsche ketters. — Deze dolingen betreffen de aflaten, de hel, de aalmoesen, de armoede en den rijkdom, de onkuischheid, den banvloek, de zaligheid, de machten der priesters, de doodzonden, den diefstal jegens rijken, de maaltijden bij rijken, de ongehoorzaamheid, de waarheid der H. Schrift, de communie, enz.

Hec sunt hereses, que fuerunt dampnate contra quosdam de Antverpia.

Dicebant quod indulgencie prelatorum non prosunt animabus.

Item quod infernum non erit post diem judicii.

Item quod nullus potest dare elemosinam de superfluo.

Item quod nullus dives potest salvari et quod omnis dives est avarus.

Item quod nullus pauper potest dampnari, sed omnes salvabuntur.

Item quod simplex fornicatio non est peccatum viventi in paupertate.

Item quod nullus potest excommunicari vel excommunicare.

Item quod nullus potest salvari cum duplici veste ejusdem generis.

Item quod sacerdos existens in mortali non potest conficere nec absolvere aut ligare.

Item quod non sunt nisi tria peccata mortalia : invidia, avaricia et prodigalitas indiscreta et cognoscere uxorem suam impregnatam.

Item quod licitum est auferre divitibus et dare pauperibus.

Item quod invitans divitem ad convivium peccat mortaliter et invitatus.

Item quod inobedientia non est peccatum, dum tamen nesciat prelatus.

Item quod quilibet sacerdos potest absolvere de quolibet peccato sicut episcopus.

Item quod nullus potest sacerdoti auferre potestatem absolvendi.

Item quod nullum sit peccatum quod dicitur peccatum contra naturam.

Item quod nullus vir non potest cognoscere uxorem nisi ter in ebdomada.

Item quod omnimodo veritas sacre scripture non est aperta et quod omnimoda veritas non predicatur.

Item quod melius est accipere corpus Christi semel in anno etiam in mortali quam non accipere.

Item quod quanto aliquis est in altiori gradu ordinis, tanto plus debet esse pauper.

Item quod bene et sine peccato potest mulier se prestare, si sit indigens et pauper.

Handschrift n° 15954 der Nationale bibliotheek van Parijs, fol. 263 verso, aangehaald door Alph. Wauters, *Suite à ma notice sur Henri III*, in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e reeks, deel XL (1875), blz. 105 en 106. Zie ook aldaar blz. 77-80.

126.

Omstreeks 1252, Antwerpen. Uittreksel uit het *Bonum universale de apibus* van Thomas Cantipratensis, over den Antwerpschen ketter Willem Cornelisz. — Deze voormalige kanunnik predikte eene algemeene armoede. Drie dagen na zijne begraving in de O. L. Vrouwekerk te Antwerpen (1248) werd zijn graf open bevonden. Vier jaren daarna kwam zijne ketterij aan het daglicht; dan beval Nikolaas, bisschop van Kamerijk, dat men zijn lijk zou ontgraven en verbranden, hetgeen te Antwerpen gebeurde.

Et quidam nostro tempore in urbe Antwerpiensi Brabantie superioris maritima Guilhelmus Cornelius nomine supra modum irracionabili heresi scindere Dominicam fidei tunicam est conatus. Hic quidem hypocrisi et simulationi deditus et diutius conuersatus prebende beneficium quasi sub pretextu perfecte paupertatis dimisit, et tamen luxurie totus erat deditus. Dicebat autem sicut rubiginem igne, sic omne peccatum paupertate consumi et ante Dei oculos annullari; meliorem esse publicam meretricem pauperem quam aliquem castum perfectissime continentem aliquid in sui subsidium retinentem; et propter hoc omnes prorsus religiosos esse damnatos. Quod autem dicebat pauperi luxuriam non esse peccatum, fuit blasphemia maxima, quasi esse vellet iniustior iustissimus Deus illis quibus precepit: *Non misereberis in iudicio pauperis.* De isto autem certissima relatione didicimus, quod cum, defuncto eo atque in ecclesia beate Virginis cum honore sepulto, quidam die tertia eandem ecclesiam introisset, vidit corporalibus oculis sepulchrum dicti Wilhelmi Cornelij vacuum et apertum, manifestissima significatione presagiens future damnationis euentum. Nam post annos quatuor cognita, denudata et probata nequissime heresis illius nequicia et malicia, per venerabilem patrem nostrum Nicolaum Cameracensem episcopum cadauer eius de sepulchro quasi stirps

inutilis (secundum Ysayam loquentem de Nabugodonosore) proiectum est et combustum.

Thomas Cantipratensis, *Bonum universale de apibus*, 2e boek, kap. 47. De schrijver was gedurende lange jaren coadjutor van den Kamerijkschen bisschop Nikolaas des Fontaines II († 1275), zooals te lezen staat in Raissus' *Belgica Christiana*, blz. 136 : « Nicolaus a Fontanis II . . . . haereticos a fide catholica alienos intantum oderat, ut corpus cuiusdam Guilielmi Cornelij canonici Antverpiensis in aede beatae Virginis sepultum post annos quatuor et terra effodi et comburi curaverit, quod vivens dixerat omne peccatum paupertati deletum ideoque praebendae beneficium sub praetextu paupertatis dimiserat . . . . Sub hoc Nicolao peculiariter exhibit coadjutor et coëpiscopus tanquam suffraganeus per annos fere triginta beatus Thomas Cantipratanus, sacrae theologiae doctor, ordinis Dominicani gratum delicium et honor. » — Deze plaats uit het *Bonum universale de apibus* werd reeds aangehaald in *Catalogus hereticorum*, etc. (Heretici de littera G) en in Dierexsens, *Antverpia*, deel I, blz. 237 en 238. — Zie ook A. Wauters, *Henri III duc de Brabant*, in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e reeks, deel XXXIX, blz. 129-190 (1875) en vooral Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, deel I, blz. 412 en 413.

127.

1254, Maart 9, Lateraan. Bul van paus Innocentius IV gericht tot de inquisiteurs der predikheerenorde, waarbij hij hun volmacht verleent om de ketters, hunne kinderen, neven, begunstigers en volgelingen te berooven van alle hunne ambten en waardigheden, geestelijke als wereldlijke. In kettergedingen zullen de namen der aanklagers en getuigen geheim gehouden worden. Ieder inquisiteur mag alleen handelen, indien zijne collega's niet kunnen tegenwoordig zijn.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis fratribus ordinis praedicatorum, inquisitoribus hereticae pravitatis, salutem et apostolicam benedictionem.

Cum negotium fidei catholicae adversus hereticae pravitatis errores vobis, ut vestra prudentia deprehendat vulpeculas demolientes vineam Domini, sub certa forma per alias nostras literas duxerimus committendum, ut commissum vobis ab apostolica sede tam salubre ac utile ministerium exequi liberius ac exercere possitis efficacius in hac parte, interpretandi statuta ecclesiastica et secularia contra haereticos edita, et hereticorum filios et nepotes, credentium quoque, fautorum, defensorum et receptatorum ipsorum, dignitatibus, personatibus et hono-

ribus quibuscumque ac beneficiis ecclesiasticis et publicis officiis, illos etiam, qui haereticorum vel aliorum praedictorum interventu, intuitu vel gratia talia sunt adepti vel in posterum assequentur, privandi hujusmodi dignitatibus, personatibus, honoribus, beneficiis et officiis, liberam vobis auctoritate praesentium concedimus potestatem. Sane volumus, ut nomina tam accusantium pravitatem haereticam quam testificantium super ea nullatenus publicentur propter scandalum vel periculum, quod ex publicatione hujusmodi sequi posset, et adhibeantur dictis hujusmodi testium nichilominus plena fides; quod si simul iis non interfueritis exequendis, unus vestrum ea nichilominus exequatur.

Datum Laterani, VII idus Martii, pontificatus nostri anno undecimo.

Ripoll, deel I, blz. 241, n° 318. (Potthast, deel II, blz. 1256, n° 15268). — Ripoll zegt, dat het oorspronkelijk stuk in het archief der predikheerenorde te Rome berust: « Plumbum filis cannabinis appenditur. »

128.

1254, Maart 23, Lateraan. Bul van Innocentius IV gericht tot de inquisiteurs der minderbroedersorde, waarbij hij hun de volmacht verleent om eene reeks geestelijke gunsten toe te staan aan degenen, die beloofd hebben eenen kruistocht tegen de ketters te doen.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis fratribus de ordine minorum inquisitoribus et praedicatoribus crucis, super haeretica pravitate a sede apostolica deputatis, salutem et apostolicam benedictionem.

Ut nihil nobis desit, quod ad prosequutionem negotii vestrae circumspectioni commissi pertineat, sed illud in vestris manibus, auctore Domino prospere dirigatur, absolvendi juxta formam ecclesiae omnes qui contra pravitatem haereticam assumpserint signum crucis, ab interdicti, suspensionis et excommunicationis sententiis canonicis; et dispensionis cum clericis, super irregularitatibus, si quas sic ligati celebrando divina officia contraxerint; et commutandi vota eorundem crucesignatorum (Terrae Sanctae voto excepto); necnon et concedendi praefatis crucesignatis ut illis gaudeant indulgentiis et privilegiis, quae crucesignatis in ipsius Terrae Sanctae subsidium sunt concessa; et quod tempore generalis interdicti possint interesse divinis officiis et recipere sacramenta ecclesiastica in locis, in quibus divina eadem ex indulto sedis apostolicae celebrantur; quodque ipsi non teneantur ad restitutionem acquisitorum illicite, si hoc publice proposito per dioecesanos vel saltem presbyteros parochiales locorum, in quibus videritis expedire, non apparuerint aliqui, quibus eorum restitutio debeatur; dummodo ipsi, totum quod de taliter habitis restituere debent vel quod possunt secundum vestrae discretionis arbitrium in fidei negotii prosecutionem convertant, auctoritate vobis praesentium concedimus facultatem.

Datum Laterani, X kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno II.

Cherubini, *Bullarium*, deel I, bl. 105. (Potthast, deel II, blz. 1258, n° 15293.)

129.

1254, Juni 15, Anagni. Bul van Innocentius IV, waarbij hij de statuten door Gregorius IX in 1229, 1231, 1235 en 1236 tegen al de ketters uitgevaardigd herhaalt.

Noverit universitas vestra . . . Datum Anagniae, XVII kalend. Julii, pontificatus nostri anno undecimo.

Ripoll, deel I, blz. 248 en 249, nr 336. (Potthast, deel II, blz. 1269, nr 15425.) — Zie hooger onze nrs 76, 79, 102 en 105.

130.

1255, Maart 10, Napels. Bul van Alexander IV gericht tot den prior der predikheeren van Parijs, waarbij hij hem volmacht verleent om zich alle schriften en stukken der Inquisitie te doen afleveren; om de verdoolde schapen, die tot de Kerk willen terugkeeren, van den banvloek te zuiveren en met de Kerk te verzoenen; om de geestelijkheid en de burgers bij ieder kettergeding bijeen te roepen ten einde de bekwaamsten als helpers te gebruiken mits veertig dagen aflaat voor eenieder die opkomt; om de gevluchte Albigenzen te vervolgen, en om al de statuten tegen de ketters te doen toepassen, zelfs zonder rechterlijke vormen. De prior zal bij middel van geestelijke straffen alle tegenstrevers tot gehoorzaamheid mogen dwingen, niettegenstaande de gewone pauselijke dispensaties.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio priori fratrum praedicatorum Parisiensium, salutem et apostolicam benedictionem.

Cupientes ut Inquisitionis negotium contra haereticam pravitatem sollicitudini tuae commissum ad Dei gloriam et augmentum fidei catholicae in tuis manibus feliciter prosperetur, compellendi, appellatione remota, per censuras ecclesiasticas, per te vel alios, quos ad hoc indoneos duxeris eligendos, omnes illos, qui scripta vel instrumenta Inquisitionis per quoscumque hactenus factae contra haereticos, credentes, receptatores seu fautores eorum retineant, ut ea, sublato cujuslibet difficultatis seu dilationis dispendio, tibi exhibeant; necnon et absolvendi a sententia excommunicationis omnes illos, qui dimissa haereticorum perfidia ad unitatem catholicae fidei libere ac humiliter redire voluerint; ac etiam reconciliandi eos ecclesiae, a qua noscuntur diabolica suggestione praecisi; convocandi quoque clerum et populum civitatum, castrorum aliorumque locorum contra tales, ita ut in ferendis sententiis contra ipsos possis peritos et discretos,

prout expedierit, advocare; dandi quoque omnibus accedentibus ad convocationem hujusmodi auctoritate nostra quadraginta dierum indulgentiam; procedendi etiam contra illos, qui ad partes comitatui Tolosano contiguas se transtulerint, ut sic canonicam effugiant ultionem; faciendi quoque observari inviolabiliter omnia statuta provide edita, tam in Conciliis legatorum sedis apostolicae quam etiam in forma pacis olim initae inter ecclesiam Romanam et carissimum in Christo filium nostrum regem Franciae illustrem ex parte una et quondam R[aymundum] comitem Tolosanum ex altera, quae negotium fidei tangere dignoscuntur, sicut promotioni negotii et augmento fidei fuerit opportunum, necnon et ut in eodem negotio summarie absque judicii et advocatorum strepitu procedere valeas auctoritate praesentium tibi concedimus facultatem. Contradictores autem, si qui fuerint, vel rebelles per censuras ecclesiasticas, appellatione remota, compescas; non obstante si aliquibus a sede sit indultum eadem, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas, nisi plenam et expressam vel de verbo ad verbum fecerint de indulto hujusmodi mentionem et constitutione de duabus dietis edita in concilio generali.

Datum Neapoli, VI idus Martii, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel I, blz. 273, nº 16. (Potthast, deel II, blz. 1297, nº 15731.) — Slechts gedeeltelijk bij Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, ad annum 1255, § 33.

131.

1255, Augustus 21, Anagni. Bul van paus Alexander IV tot de predikheeren van Besançon gericht, waarbij hij hen op hunne aanvraag van het waarnemen der Inquisitie in Bourgondië en in Lotherrijk ontslaat, aangezien zij dit ambt uit hoofde van de groote onkosten en van andere hinderpalen niet gevoeglijk kunnen volbrengen.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis priori et fratribus praedicatoribus de Bisuntio, salutem et apostolicam benedictionem.

Cum, sicut asseritis, in commisso vobis contra haereticos in Burgundia et Lotharingia Inquisitionis officio diuturne et usque ad lassitudinem nimiam laborantes propter expensarum defectum et alia impedimenta illud utiliter exequi nequeatis, absolvi ab officii hujusmodi onere humiliter postulatis; nos igitur, ne deinceps labor vester reddatur inutilis, vestris supplicationibus inclinati vos a dicta Inquisitione duximus absolvendos.

Datum Anagniae, XII kal. Septembris, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel I, blz. 286, nº 41. (Potthast, deel II, blz. 1316, nº 15995.) — De predikheeren van Besançon waren door paus Innocentius IV, bij bul van 16 November 1247, met de Inquisitie in Bourgondië en Lotherrijk gelast geworden. (Zie hooger ons nr 123.)

132.

1255, December 13, Lateraan. Bul van Alexander IV gericht tot den provinciaal der predikheeren in Frankrijk en tot den gardiaan der minderbroeders van Parijs, waarbij hij hen, op aanvraag van Lodewijk IX (den Heilige), koning van Frankrijk (1), tot inquisiteurs aanstelt. — Na eene inleiding, waarin de paus den ijver van den Apostolischen Stoel roemt om het geloof te bewaren, stelt hij hen beiden in Frankrijk als inquisiteurs aan. Want, alhoewel men aldaar over het algemeen op den rechten weg gebleven is, kan de paus toch niet nalaten er het geloof zooveel mogelijk te versterken, te meer daar het de wensch van den koning van Frankrijk is. Hun rechtsgebied zal zich over geheel het koninkrijk uitstrekken, uitgenomen over de landen van den graaf van Poitiers en van Toulouse, waarvoor reeds afzonderlijke kettermeesters zijn benoemd. Zij zullen zich al de geschrevene stukken aangaande de kettervervolging doen afleveren en de ketters zelve met hunne aanhangers naar de gebruikelijke vormen vervolgen zonder aan de rechten der bisschoppen te kort te doen. De inquisiteurs zullen bekwame monniken aanstellen om de getuigenissen te ontvangen en ze door goede secretarissen te laten opschrijven. Wanneer een streng vonnis moet geveld worden, zullen de inquisiteurs in overleg met de bisschoppen of hunne vicarissen te handelen hebben. De paus verleent den inquisiteurs de macht om eenen aflaat van 20 of 40 dagen toe te staan aan degenen, die de ketterszittingen bijwonen na gebiecht te hebben. Aan henzelven en aan degenen, die hen persoonlijk helpen, wordt door den paus een volle aflaat

---

(1) Odoricus Raynaldus (*Annales ecclesiastici* ad annum 1255, deel XIV, blz. 7, nr 33) zegt daarover : « Creati iterum adulto anno in Galliis alii censores fidei ad gratiam S. Ludovici, in quo explicuit is egregium exemplum piissimi principis tuendae fidei dignitatis cupidissimi posterisque imitandum reliquit. Cum enim reversus e Syriaca expeditione religionis decus obsolescere in regno comperisset, foedatam haeretica labe coronam gestare abnuit studiumque omne in amplificanda divina gloria et asserenda suo splendori religione contulit, ac regiis precibus ursit Alexandrum, ut cognitores causarum fidei ad abolendum hoc opprobrium crearet. Cui pontifex hoc diplomate amplissimo assensit, quod veluti pulcherrimum sanctissimi regis pietatis monumentum subjicio : *Priori provinciali fratrum praedicatorum in Francia*, etc. »

verleend, gelijk aan den aflaat door het algemeen Concilie voor de kruisvaarders naar het Heilig Land besproken. Voor hunne andere medehelpers is de aflaat slechts van drie jaren ; maar, komen zij te overlijden, dan wordt hun volle kwijtschelding gewaarborgd. De inquisiteurs worden ook gemachtigd om hunne tegenstanders in den ban te slaan, alsook de bedelbroeders hunner orde, die zich het recht tot prediken zouden aanmatigen. Hetgeen de inquisiteurs niet getweeën zullen kunnen verrichten, mogen zij alleen volbrengen (1).

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis priori provinciali fratrum praedicatorum in Francia et guardiano fratrum minorum Parisiensium, salutem et apostolicam benedictionem.

Prae cunctis mentis nostrae desiderabilibus catholicae incrementum fidei affectantes, nimio utique dolore replemur, cum audimus aliquos vel sentimus ad illius depressionem quacunque malignitate satagere vel damnabilibus ipsam depravando reprehensionibus aut detractationibus, et abrogabilibus derogando, seu commentis eandem mendacibus pervertendo, ad quorum iniqua sternenda molimina eo animosius aspiramus, quo in animarum stragem perniciosius eos cognoscimus conspirare. Unde quia in aliquibus partibus regni Franciae adeo infidelitatis error invaluit, quod ibi quamplurimi a via veritatis prorsus aversi ruentes per devium falsitatis pestiferas ad concutiendum ortodoxae murum fidei machinas construebant molientes ipsum fallacium argumentationum impulsibus demoliri ; sedis apostolicae diligentia contra talium dolosam astutiam, ne diffusius serperet morbus iste, remedium adhibuit opportunum, instituens illic viros idoneos, quorum honesta conversatio exemplum tribueret puritatis et erudita labia doctrinam funderent salutarem, ut sacro ipsorum ministerio praefatae partes ab hujusmodi contagio purgarentur. Et licet horum ducatu homines partium earundem in rectam semitam sint directi et per hos multos sit ibidem periculis obviatum, cupientes tamen anxie, ut negotium inibi fidei jugi profectu, elisis omnino erroribus, fortius convalescat, vigilare ad hoc per nos et alios prout solertius possumus, non cessamus; et modo circa idipsum eo studemus attentius, quo carissimum in Christo filium nostrum illustrem regem Franciae ferventiorem sentimus ad idem negotium efficaciter promovendum. — Quare habita deliberatione providimus ibidem ad praesens personas aliquas circumspectas pro tanto negotio deputare. Quia igitur de solicitudine, prudentia et industria vestra firmam in Domino fiduciam obtinemus, vos tanquam inter alios praelectos in praedicto regno ad instantiam praefati regis ad hoc duximus deputandos; discretione vestrae per apostolica scripta districte praecipiendo mandantes ac in remissionem vobis peccaminum injungentes, quatenus in caritate Dei, hominum timore postposito, virtutem spiritus induentes ex alto, Inquisitionis officium contra

(1) Dezelfde bul vindt men ook met de dagteekening van 9 October 1256 (Martène en Durand, *Thesaurus anecdotorum*, deel V, blz. 1814. — Potthast, blz. 1361, nr 16611.)

haereticos ad extirpandum de regno ipso ejusque districtu haereticam pravitatem, exceptis terris dilecti filii nobilis viri Pictavii et Tolosae comitis, in quibus fidei negotium certis personis specialiter est commissum, sub spe mercedis aeternae totis assumentes affectibus, sic efficaciter prosequi studeatis, ut per solicitudinis vestrae prudentiam de predicto regno ac ejus districtu radix iniquitatis haereticae succidatur et vinea Domini, exterminatis vulpeculis quae perversis moribus demoliuntur eandem, fructus afferat catholicae puritatis, facientes vobis quaternos et alia scripta, in quibus inquisitiones factae contra haereticos et processus contra ipsos habiti continentur, a quibuslibet detentoribus assignari. Si quos autem de pravitate praedicta culpabiles inveneritis vel infectos seu etiam infamatos, contra ipsos, nisi examinati absolute velint mandatis ecclesiae obedire, necnon et receptatores, defensores et fautores eorum, juxta sanctiones canonicas, auctoritate apostolica, hominum metu divino timori postposito, procedere procuretis, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis, contradictores et rebelles per censuras ecclesiasticas, appellatione postposita, compescendo; non obstantibus aliquibus literis ad quoscunque alios (exceptis locorum dioecesanis) super hujusmodi negotio ab apostolica sede directis, quas auctoritate praesentium revocamus; nec tamen praetextu commissionis specialiter eisdem dioecesanis super hoc factae processum vestrum in eorumdem civitatibus et dioecesibus volumus impediri. Nec per hoc quod fidei negotium generaliter in praefato regno vobis committimus, commissiones a praefata sede ipsis factas, si forsan illarum seu ordinaria velint auctoritate procedere, intendimus revocare. Si vero aliqui ex haereticis ipsis, haeretica labe penitus abjurata, redire voluerint ad ecclesiasticam unitatem, eis juxta formam ecclesiae absolutionis beneficium impendentes injungatis eisdem, quod injungi talibus consuevit; proviso solerter, ne simulata conversione redeant fraudulenter ad vomitum et vos immo potius seipsos fallentes sub agni specie gerant lupum. Ut ergo commissi vobis officii debitum liberius exequamini, committendi citationes, testium examinationes, cum de praedicto crimine ac ipsius circumstantiis duxeritis inquirendum, et sententiorum denuntiationes, quas in quoslibet hac de causa tuleritis, plenam vobis concedimus facultatem, non obstante, si religiosis quibuslibet, quod causarum vel negotiorum commissiones minime teneantur, suscipere, quodque excommunicari vel interdici aut suspendi nequeant, a sede apostolica sit indultum. Sed quia in tam gravi crimine cum multa oportet cautela procedi, ut in reos sine ullo proferatur errore durae ac dignae severitas ultionis, volumus et mandamus, ut vos vel quos ad hoc duxeritis deputandos, in examinatione testium, quos recipi super crimine praedicto ipsumque contingentibus oportuerit, adhibeatis vobis duas religiosas et discretas personas, sub quarum praesentia per viros idoneos fideliter eorum testium deposita conscribantur. Ceterum cum aliqui fuerint judicandi haeretici vel incarcerationis poena perpetuae alicui pro hujusmodi crimine infligenda, ad id de dioecesanorum vel vicariorum suorum, si ipsi, dioecesanis absentibus, praesentes fuerint, consilio procedatis, ut in tantae animadversionis judicio non postponenda pontificum auctoritas intercedat. Verum ut praedicta possitis utilius et liberius exercere, vobis largiendi viginti vel quadraginta dierum indulgentiam, quoties opportunum videritis, omnibus poenitentibus et confessis, qui ad vestram convocationem propter hoc faciendam, accesserint, plenam tenore praesentium concedimus facultatem. Vobis siquidem pro hujusmodi negotio laborantibus et omnibus personaliter vobis assistentibus in eodem, illam peccatorum veniam

indulgemus, quae succurrentibus Terrae Sanctae in generali concilio est concessa. Illos vero qui ad impugnandum haereticos, fautores et receptatores ac defensores eorum vobis ex animo auxilium, consilium praestiterint vel favorem, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi tres annos de injuncta sibi poenitentia relaxamus, et si qui ex iis in prosecutione hujusmodi negotii forte decesserint, eis peccatorum omnium de quibus corde contriti et ore confessi fuerint, plenam veniam indulgemus. Compescendi quoque monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam appellatione postposita, praedicatores quaestuarios a praedicationis officio, quod ad ipsos nullatenus pertinet, quorum interest tantum caritativa subsidia simpliciter petere ac indulgentiam, si quam forte habeant, exponere, liberam vobis tribuimus facultatem. Quod si non ambo etc. (1).

Datum Laterani, idibus Decembris, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel I, blz. 291, nr 52. (Potthast, deel II, blz. 1326, nr 16132.)

133.

1256, Januari 9, Lateraan. Bul van Alexander IV gericht tot den abt van Sint-Gillenus (Guilain) en den proost van Sint-Gaucericus (Géry) te Kamerijk om hen te gelasten met het innen der twintigsten te heffen op de inkomsten der geestelijke goederen van het bisdom Kamerijk. — Deze belasting moet dienen om de zware schulden van het bisdom te betalen, die de bisschop gemaakt heeft, eensdeels uit hoofde der groote onkosten veroorzaakt door het vervolgen der ketters in zijn bisdom met de inroeping van de hulp des wereldlijken arms (2).

Comment li papes ottrie a l'évesque et capitle de Cambray le XXe en ses églises et abbeies de celle dyocèse pour par III ans pour les frais qu'il avoient fais en traitant de la pais entre l'Empereur, le conte d'Angou et le contesse de Flandres.

Alexander, episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis abbati sancti Gilleni ordinis sancti Benedicti, Cameracensis dyocesis, preposito sancti Gaucerici Cameracensis dyocesis, salutem et apostolicam benedictionem.

Importabilis debitorum sartina, quibus venerabilem fratrem nostrum Camera-

---

(1) Het vervolg moet luiden : his exsequendis potueritis interesse, alter vestrum ea nihilominus exequatur.

(2) Daar de gewone rechterlijke ambtenaars van den bisschop over gewone inkomsten konden beschikken, moeten die schulden noodzakelijk door buitengewone rechters, d. i. door pauselijke inquisiteurs veroorzaakt zijn, zooals wijlen Prof. Edm. Poullet van Leuven reeds te recht heeft doen opmerken (*De la répression de l'hérésie au XVIe siècle dans les Pays-Bas,* in de *Revue générale* van 1877, blz. 175.)

censem episcopum ecclesiam Cameracensem et episcopatum ipsius pro negocio fidei, quod contra hereticos sue dyocesis non sine magnis sumptibus invocato contra eos auxilio bracii secularis assumpsit; necnon et pro bono pacis dudum inter clare memorie Guiellmi Romanorum regem ex una parte et dilectum filium nobilem virum Andegavensem comitem et dilectam in Christo filiam nobilem mulierem comitissam Flandrie ex altera reformande, cujus idem episcopus tam in treugis procurandis quam aliis utilibus tocius in hac parte gerens negocia diligens mediator extitit ac tractator; ac pro expediendis aliis ejusdem ecclesie negociis, ut asseritur, opportuit obligare propensiori nos cura, solicitat ut inter alie nostre vigilancie incombentia de ipsius ecclesie specialiter cogitemus subsidiis et auxiliis opportunis, quibus ab hujusmodi debitorum relevari possit omnibus et inter angustantes illam debitorum ipsorum angustias respirare. Cum enim eadem Cameracensis ecclesia in corpore universalis ecclesie nobile ac conspicuum membrum existat, ad sui nimirum capitis quod est sacrosancta Romana ecclesia, que inter omnes alias optinet divina institutione primatum intrementum, accedit, si membrum idem tam honorificum ab ea sublimancia dona suscipiat et efficacia percipiat adjumenta. Hinc est quod nos ipsius Cameracencis ecclesie ac episcopatus ejusdem necessitatibus cupientes ex apostolico officio sicut convenit providere, ne, quod absit, ledantur enormiter vel absorbeantur voragine usurarum, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus quatinus vicesimam proventuum omnium ecclesiarum ac monasteriorum aliorumque locorum et bonorum ecclesiasticorum tam religiosorum quam secularium non exemptorum Cameracensis civitatis et dyocesis annuatim usque ad terminum per vos vel per alios integre colligentes illam sicut divinam et nostram ac apostolice sedis curam habentis graciam totaliter et fideliter per manus vestras convertatis in soluturam hujusmodi debitorum attentius provisuri, ne ipsam vicesimam in alia negocia ipsius episcopi vel ecclesie Cameracensis quarumcumque urgentia, convertere presumatis, cum non ob aliud gravari predictas ecclesias ac monasteria paciamur, nisi ut ex hoc ejusdem Cameracensis ecclesie alleviatio subsequatur. Taliter autem mandatum nostrum adimplere curetis, ut crescatis exinde meritis apud dictum, et nos, qui plene de fidelitate ac puritate vestra confidimus, diligentiam vestram dignis in Domino laudibus commendare possimus. Contradictores per censuram ecclesiasticam approbatione preposita et compescendo, non obstante si personis vel locis aut ordinibus aliquibus generaliter vel specialiter a sede apostolica sit indultum, eadem vel indulgeri contingat quod ad exibendum alicui subsidium pecuniarum minime teneatur; quodque ad id compelli aut contradici, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint, per litteras apostolicas plenam et expressam non facientes de indulto hujusmodi et eorum ordinibus mentionem vel quavis alia indulgentia, cujuscumque tenoris existat, per quam effectus presentium impediri valeat vel differi et de qua specialem opporteat fieri mentionem. Scire namque vos volumus quod si negligentes, quod absit, fueritis in convertendo fideliter hujusmodi vicesima in solutione debitorum ipsorum, indignationem nostram procul dubio incurretis. Quod si non ambo hiis exequendis potueritis interesse, alter vestrum ea nichilominus exequatur.

Datum Laterani, V° idus Januarii, pontificatus nostri anno tertio.

Archief van het Noorder-departement te Rijsel, *Chambre des Comptes de Lille*, B. 1562, deuxième cartulaire de Flandre, pièce 610. — Ontleed door graaf J. de Saint-Genois, *Monu-*

mens anciens, deel I, blz. 586; en in het *Inventaire analytique et chron. de la chambre des comptes de Lille,* deel I, blz. 470. (Deze bul staat bij Potthast niet vermeld.)

134.

1258, April 13, Viterbo. Bul van Alexander IV gericht tot den prior der predikheeren van Parijs, waarbij hij het getal der inquisiteurs voor Frankrijk van twee op zes brengt. — Gezien de uitgestrektheid van dit koninkrijk en de ontoereikendheid van den prior en van twee andere broeders als kettermeesters, wordt aan gemelden prior de toelating verleend om nog vier andere bekwame broeders te kiezen, welke dezelfde macht zullen hebben als de twee vroeger aangestelde. De prior zal hen als kettermeesters door andere predikheeren naar goeddunken mogen vervangen.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio priori fratrum praedicatorum Parisien., salutem et apostolicam benedictionem.

Meminimus olim tibi, de cujus providentia et discretione plenam in Domino fiduciam obtinemus, negotium fidei contra haereticos eorumque fautores et receptatores ac defensores in regno Franciae, per nostras sub certa forma commisisse litteras per te ac duos alios fratres tui ordinis exequendum. Verum quia ad hujusmodi negotii executionem in regno ipso, cum sit valde diffusum, tu dictique duo fratres sufficere non valeatis, nos volentes ut praedictum negotium plenum, auctore Domino, sortiatur effectum, discretioni tuae assumendi adhuc pro ipso negotio quatuor alios fratres ejusdem ordinis, quos ad hoc idoneos esse cognoveris, et quos eandem auctoritatem circa dictum negotium habere volumus quam dicti duo fratres ab apostolica sede habere noscuntur; amovendi quoque fratres ipsos et substituendi alios loco eorum quoties et quando tibi videbitur expedire, plenam et liberam concedimus auctoritate praesentium facultatem.

Datum Viterbii, idibus Aprilis, pontificatus nostri anno quarto.

Ripoll, deel I, blz. 362. (Potthast, deel II, blz. 1406, nr 17236.)

135.

Omstreeks 1260, koninkrijk Frankrijk. Uittreksel uit *Li Livres de jostice et de plet* over de wijze, waarop de doodstraf tegen de ketters in het koninkrijk Frankrijk moet toegepast worden. — De geestelijke rechters beslissen over de plichtigheid, de wereldlijke brengen ter dood. De goederen der ketters zijn ten bate des konings verbeurd uitgenomen de douarie, die aan de weduwe blijft.

Li rois par le consel de ses barons fist tel establissement. Quant l'en ara soupecones un home de bogrerie, li juges ordenaires (1) deit requerre le roi ou sa jostice qu'i le prangne... Après, li esveques et li prelaz dou leu, c'est a entendre les persones d'iglise, devent fere l'inquisicion de la loi sor li et demander li de la foi. Et ce seit fet devant le commun de Seinte Iglise. Et s'il est dampnez et por lor jugement..., li rois prent le cors et fet livrer a mort, et toust li avoirs est siens sauf le doaire a la fame.

Li Livres de jostice et de plet, blz. 12, uitgegeven door Rapetti in de *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*, 1850.

136.

1260, April 25, Anagni. Statuten van Alexander IV tegen de ketters. — Herhaling der pauselijke statuten van 1229, 1231, 1235, 1236 en 1254.

Noverit universitas vestra.... Datum Anagniae, VII kalendas Maii, pontificatus nostri anno sexto.

Ripoll, deel I, blz. 391, nr 265. (Potthast, deel II, blz. 1451, nr 17840.) — Zie hooger onze nrs 76, 79, 102, 105 en 129.

137.

1260, April 30, Anagni. Bul van Alexander IV gericht tot de pauselijke inquisiteurs der predikheerenorde in het koninkrijk Frankrijk, waarbij hij hun beveelt aan de berouwhebbende ketters de sacramenten der biecht en der communie niet te weigeren, alhoewel deze aan den wereldlijken rechter moeten overgeleverd worden. — Deze beslissing van den paus werd door een schrijven der inquisiteurs uitgelokt.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis fratribus ordinis praedicatorum inquisitoribus haereticae pravitatis in terris subjectis dominio carissimi in Christo filii nostri regis Franciae illustris deputatis ab apostolica sede, salutem et apostolicam benedictionem.

Super eo quod scriptum legitur : « Ecclesia nulli claudit gremium redeunti, » et alibi : « Hii qui post abjurationem erroris vel postquam se proprii antistitis examinatione purgaverint, deprehensi fuerint in abjuratam haeresim recidisse, seculari decernuntur judicio, sine ulla audientia penitus relinquendi ; » cum scripturae hujusmodi videantur sibi invicem adversari, quid tenendum sit, per

(1) De bisschop, *ordinarius*.

sedem doceri apostolicam postulastis; nos itaque inquisitioni vestrae de fratrum nostrorum consilio respondemus, quod taliter deprehensis, etiamsi, ut dictum est, sine ulla penitus audientia relinquendi sunt judicio seculari, si tamen postmodum poeniteant et poenitentiae signa in eis apparuerint manifesta, nequaquam sunt humiliter petita sacramenta poenitentiae et eucharistiae deneganda.

Datum Anagniae, II kalendas Maii, pontificatus nostri anno sexto.

Ripoll, deel I, blz. 391, nr 266. (Potthast, deel II, blz. 1451, nr 17845.)

138.

1262, Juli 7, Viterbo. Bul van Urbanus IV, waarbij hij al de begijnen en kloosterzusters van het Luiksche bisdom *(universa collegia Beghinarum et reclusarum Leodiensis dioecesis)* onder zijne bescherming neemt en verbiedt ze te benadeeligen.

Sedes apostolica devotas... Non. Jul., anno primo.

Miraeus, *Opera diplomatica*, deel I, blz. 429. (Potthast, deel II, blz. 1493, nr 18376.)

139.

1262, Juli 11, Viterbo Bul van Urbanus IV gericht tot den Luikschen deken, waarbij hij hem beveelt de begijnen en kloosterzusters van het bisdom tegen hunne vervolgers te beschermen.

Pium esse dinoscitur.... v. id. Jul., anno primo.

Miraeus, *Opera diplomatica*, deel I, blz. 430. (Potthast, deel II, blz. 1493, nr 18380.)

140.

1265, October 31, Perusia. Bul van Clemens IV, waarbij hij de wetten, door keizer Frederik II tegen de ketters uitgevaardigd, bekrachtigt.

Cum adversus haereticam.... II kal. Novembris, anno primo.

Sbaralea, *Bullarium Franciscanum*, deel III, blz. 47, nr 52. (Potthast, deel II, blz. 1570, nr 19423.) — Voor die wetten zie hooger onze nrs 71, 84, 85, 110, 111, 112 en 114.

141.

1266, Februari 26, Perusia. Bul van Clemens IV gericht tot den prior der predikheeren te Parijs, om hem te bevelen vier inquisiteurs over het koninkrijk Frankrijk aan te stellen. — Na de gewone inleiding over den ijver van den H. Stoel tegen de ketters, verklaart de paus vooral te willen waken over het rijk van den zeer vurigen koning Lodewijk IX. Daarom moet de prior der predikheeren te Parijs vier zijner ordebroeders uitkiezen om in de landen van den Franschen vorst het ambt van kettermeester te bekleeden, uitgenomen in Provence en in 't graafschap Toulouse. Zij zullen dezelfde machten bezitten als de inquisiteurs der orde, die vroeger door den H. Stoel in die gewesten werden aangesteld. De paus vergunt hem tevens de toelating eenen of meer dier kettermeesters af te stellen en de afgestorvenen onder hen door eenen of meer inquisiteurs met gelijke machten te vervangen, dit alles na er met eenige verstandige broeders zijner orde over beraadslaagd te hebben.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio priori fratrum ordinis praedicatorum Parisien., salutem et apostolicam benedictionem.

Prae cunctis nostrae mentis desiderabilibus catholicae incrementum fidei affectantes nimio utique dolore replemur, cum audimus aliquos vel sentimus ad illius depressionem qualicunque malignitate satagere, vel damnabilibus ipsam depravando reprehensionibus aut detractationibus ei abrogabilibus derogando seu commentis eandem mendacibus pervertendo ; ad quorum iniqua consternenda molimina eo animosius aspiramus, quo in animarum stragem perniciosius eos agnoscimus conspirare. Sane licet ubilibet sedis apostolicae diligentia contra talium dolosam astutiam, ne diffusius hujusmodi serpat morbus, remedium libenter adhibeat opportunum in christianissimo regno Francorum, in quo praecipue fides catholica vigere dignoscitur, cupientes anxie, ut negotium fidei jugi profectu, elisis omnino quibuslibet erroribus, fortius convalescat vigilare ad hoc per nos et alios eo studemus attentius quo charissimum in Christo filium nostrum L[udovicum] illustrem Francorum regem ferventiorem sentimus ad idem negotium efficaciter promovendum. Providimus igitur ibidem ad praesens personas aliquas circumspectas pro tanto negotio deputari, quarum honesta conversatio exemplum tribuat puritatis et doctrinam fundant erudita labia salutarem ut sacro ipsarum ministerio praefatum regnum immune ab hujusmodi contagiis praeservetur. Verum quia de prudentiae tuae industria firmam in Domino fiduciam obtinemus, discretioni tuae per apostolica scripta firmiter praecipiendo mandamus, quatenus de consilio aliquorum discretorum fratrum tui ordinis eligas quatuor de fratribus ejusdem ordinis tuae provinciae idoneos ad hujusmodi opus Dominicum exequendum, eisque in virtute obedientiae districte apos-

tolica praecipere auctoritate procures, ut Inquisitionis officium in ipso regno, comitatibus et terris charissimi in Christo filii nostri, K[aroli] regis Siciliae illustris et Provinciae ac dilecti filii nobilis viri A[lphonsi] Tholosan. comitum dumtaxat exceptis, dictis contra haereticos, credentes, fautores, defensores et receptatores eorum juxta formam in aliis literis nostris expressam, quas fratribus praedicti ordinis inquisitoribus hujusmodi pravitatis in eisdem locis deputatis auctoritate apostolica et in posterum deputandis, non expressis aliquorum nominibus, super exequendo dicto Inquisitionis officio destinamus, studeant exequi diligenter. Nos enim praedictos quatuor fratres, quos ad hoc elegeris et quemlibet ipsorum praefatum officium exequi juxta formam in ipsis literis expressam ac ipsos illam potestatem et auctoritatem plenarie habere volumus, quae in eisdem literis continetur. Si vero aliquem inquisitorem hujusmodi ex aliqua forte causa nonnunquam fore videris amovendum, ipsum amoveas et substituas loco ejus alium, quem similem potestatem et auctoritatem habere volumus, quotiens tibi, deliberatione cum aliquibus discretis fratribus dicti ordinis vestri habita, hoc fore videbitur faciendum ; et si aliquem vel aliquos inquisitorum ipsorum decedere forte contigerit, nos substituendi, de consilio aliquorum fratrum discretorum ejusdem ordinis, alium vel alios loco illius vel illorum, qui decesserint, ita quod hujusmodi substituti eisdem omnino auctoritate et postestate fungantur, tibi plenam et liberam concedimus tenore praesentium facultatem.

Datum Perusii, IV kal. Martii, pontificatus nostri anno secundo.

Ripoll, deel I, blz. 472, nr 43. (Potthast, deel II, blz. 1580, nr 19559.) — De aanvang van deze bul is in denzelfden geest en grootendeels in dezelfde bewoordingen als de bul van Alexander IV (13 December 1255.) Zie hooger nr 132.

142.

Omstreeks 1270, koninkrijk Frankrijk. Uittreksel uit de zoogezegde *Establissemens de Saint Louis* over de wijze, waarop de ketters in het koninkrijk Frankrijk moeten gevonnist en verbrand worden. — De wereldlijke macht houdt den ketter aan en levert hem in handen van den bisschop, die over zijne plichtigheid beslist. Daarna wordt hij door de wereldlijke macht verbrand. Zijne goederen zijn ten bate van zijnen wereldlijken heer verbeurd.

LXXXV. — *De pugnir mescreant et herite.* Se aucuns est souspeçonneux de bougueric, la justice laie le doit prendre et envoyer a l'evesque ; et se il en estoit prouvés, l'en le doit ardoir et tuit li meuble sont au baron. En autele maniere doit on ouvrer d'ome herite...

CXXIII. — Et se il estoit souspeconneus de la foy, la justice laie le devroit prendre adonques et envoier au juge ordinaire (1) ; car quand sainte Eglise ne

(1) De bisschop.

puet plus fere, elle doit appeler l'aide des chevaliers et la force... Et quand li juges l'auroit examiné, se il trouvoit que il feust bougres, si le devroit fere envoier a la justice laie, et la justice laie le doit faire ardoir.

Ordonnances des Roys de France de la troisième race, deel I, blz. 175 en 211.

143.

1273, April 20, Orvieto. Bul van paus Gregorius X gericht tot de inquisiteurs van de predikheerenorde in het koninkrijk Frankrijk, waarbij de regeling van hun ambt door Alexander IV wordt hernieuwd en op ondergeschikte punten uitgebreid. — Na de gewone inleiding over den ijver van den H. Stoel tegen de ketters, verklaart de paus, dat hij de onderdrukking der ketterij in Frankrijk bijzonder ter harte neemt, dewijl koning Philips III er ten voordeele van 't geloof zeer vurig gestemd is. Daarom heeft hij in dat koninkrijk, Provence uitgezonderd, inquisiteurs aangesteld, die hij tot krachtdadigheid aanwakkert en tegen dewelke niemand handelen mag. De ketters, die zich willen bekeeren, zullen in genade ontvangen worden. In overleg met de bisschoppen moeten de ketterprocessen door de inquisiteurs gevoerd worden. De inquisiteurs zullen telkens twee godvruchtige personen aanduiden om de getuigen te onderhooren en hunne getuigenissen te doen opschrijven. Daartoe moeten als notarissen gebruikt worden de priesters en monniken, die vroeger dat ambt in de wereld bekleed hebben of door den paus werden benoemd. De naam der getuigen mag verzwegen worden. Volmacht krijgen de inquisiteurs om alle kettergedingen te regelen, om de geestelijken en het volk bijeen te roepen, om zonder rechters of advocaten te handelen, om geschriften te houden, om aan de ketters hun goed en hunne ambten af te nemen en om twintig of veertig dagen aflaat te verleenen. Aan de inquisiteurs zelve schenkt de paus die kwijtschelding van zonden, welke door het Algemeen Concilie aan de kruisvaarders werd verleend. Aan de predikheeren, notarissen en verdere medehelpers wordt een aflaat van drie jaren toegestaan. Degenen onder hen, die in dit werk zouden sterven na berouwvol gebiecht te hebben, krijgen vollen aflaat. De bedelmonniken, die zich met de zaken der Inquisitie bemoeien zouden, mogen bij middel van geestelijke straffen in bedwang gehouden worden. Alwie

den inquisiteurs weerstaat, moet als een ketter behandeld worden. Wie des verzocht zijne hulp onttrekt, moet ook volgens de kerkelijke wetten gestraft worden. De inquisiteurs zullen krachtdadig te werke gaan en, zoo noodig, de hulp van den wereldlijken arm inroepen, dit alles niettegenstaande alle mogelijke privilegiën.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis fratribus ordinis praedicatorum inquisitoribus haereticae pravitatis in regno Franciae deputatis auctoritate apostolica et in posterum deputandis, salutem et apostolicam benedictionem.

Prae cunctis nostrae mentis desiderabilibus catholicae incrementum fidei affectantes nimio utique dolore replemur, cum audimus aliquos vel sentimus ad illius depressionem qualicumque malignitate satagere, vel damnabilibus ipsam depravando reprehensionibus aut detractationibus ei abrogabilibus derogando seu commentis eandem mendacibus pervertendo, ad quorum iniqua consternenda molimina eo animosius aspiramus, quo in animarum stragem perniciosius eos cognoscimus conspirare. Sane, licet ubilibet sedis apostolicae diligentia contra talium dolosam astutiam, ne diffusius hujusmodi serpat morbus, libenter remedium adhibeat opportunum, in christianissimo tamen regno Franciae, in quo praecipue fides catholica vigere dignoscitur, cupientes anxie, ut negotium fidei jugi profectu, elisis omnino quibuslibet erroribus, fortius convalescat, vigilare ad hoc per nos et per alios eo studemus attentius, quo carissimum in Christo filium nostrum Philippum, illustrem Francorum regem, ferventiorum sentimus ad idem negotium efficaciter promovendum. Providimus igitur ibidem ad praesens personas aliquas circumspectas pro tanto negotio deputari, quarum honesta conversatio exemplum tribuat puritatis et doctrinam fundant erudita labia salutarem, ut sacro ipsarum ministerio praefatum regnum immune prorsus ab hujusmodi contagiis praeservetur. Ut autem Inquisitionis officium contra haereticos in praefato regno auctoritate apostolica possit efficacius adimpleri, discretioni vestrae per apostolica scipta mandamus in remissionem vobis peccaminum injungentes, quatenus in caritate Dei, hominum timore postposito, virtutem spiritus induentes ex alto, praedictum officium, quod apostolica vobis auctoritate committimus in dicto regno, comitatibus et terris carissimi in Christo filii nostri christianissimi regis Siciliae illustris et Provinciae comitis duntaxat exceptis, simul vel seperatim aut singulariter, prout negotii utilitas suadebit, sub spe mercedis aeternae sic efficaciter prosequi et exequi studeatis, ut per solicitudinis vestrae prudentiam de regno ipso radix iniquitatis haereticae, si qua est in aliquibus ejus partibus, succidatur et vinea Domini, exterminatis vulpeculis, quae perversis morsibus demoliuntur eandem, fructus afferat catholicae puritatis. Si quos autem de pravitate praedicta culpabiles inveneritis vel infectos seu etiam infamatos, contra ipsos, nisi examinati absolute velint mandatis ecclesiae obedire, necnon et contra receptatores, defensores et fautores eorum juxta sanctiones canonicas autoritate apostolica, hominum metu divino timori postposito, procedatis. Non obstantibus aliquibus litteris ad quoscunque alios de regno ipso, exceptis locorum dioecesanis et inquisitoribus pravitatis ejusdem in comitatibus et terris praedictis a sede deputatis eadem super hujusmodi negotio ab ipsa sede directis, quarum deinceps ad inquisitiones hujusmodi faciendas nolumus

quin immo ne procedatur per illas, districtius inhibemus nec praetextu commissionis specialiter eisdem dioecesanis super hoc factae vestros processus in dioecesanorum civitatibus et dioecesibus volumus impediri. Nec per hoc quod fidei negotium generaliter in ipso regno vobis committimus, commissiones a praefata sede dioecesanis eisdem factas, si forsan illarum seu etiam ordinaria velint auctoritate procedere, intendimus revocare. Verumtamen sive auctoritate ordinaria sive ex delegatione praedictae sedis iidem dioecesani in hujusmodi negotio processerint, nequaquam volumus vel per concursum processuum vel alias quomodolibet vestros impediri processus, quin, dioecesanorum ipsorum processibus non obstantibus, in eodem negotio procedere libere valeatis. Si vero aliqui ex praedictis, haeretica labe penitus abjurata, redire voluerint ad ecclesiasticam unitatem, eis juxta formam ecclesiae absolutionis beneficium impendatis et injungatis eisdem quod injungi talibus consuevit, proviso solerter, ne simulata conversione redeant fraudulenter et vos, immo potius se ipsos fallentes sub agni specie gerant lupum. Quod si aliqui fuerint judicandi haeretici vel incarcerationis poena perpetuae aliqui pro hujusmodi crimine fuerit infligenda, ad id per vos de dioecesanorum vel vicariorum suorum, si, ipsis dioecesanis absentibus, praesentes fuerint, consilio procedatur ut in tantae animadversionis judicio non postponenda pontificum auctoritas intercedat. Verum quia in tam gravi crimine cum multa oportet cautela procedi, ut in reos sine ullo proferatur errore durae ac dignae severitas ultionis, volumus et mandamus, ut vos vel illi, quos ad hoc duxeritis deputandos, in examinatione testium, quos recipi super crimine praedicto ipsumque contingentibus oportuerit, adhibeatis duas religiosas et discretas personas, in quarum praesentia per publicam, si commode poterit haberi, personam aut per duos viros idoneos fideliter eorundem testium depositiones conscribantur. Ad conscribendas quoque hujusmodi depositiones testium et ad faciendum omnia, quae in commisso vobis officio ad scrinarii seu tabellionis officium pertinent, teneri districte praecipimus, cum per vos seu per deputatos ad hoc a vobis requisiti fuerint, omnes ac singulos vestri ordinis fratres, qui dum essent in seculo hujusmodi tabellionatus officium habuisse et exercuisse noscuntur, et illos etiam, quibus idem tabellionatus officium ratione praefati negotii fidei fuit a praedicta sede commissum et in posterum committetur; concedentes hujusmodi fratribus necnon et aliis religiosis quibuslibet, qui similiter dum essent in seculo dictum tabellionatus officium habuerunt et exercuerunt, quibuscunque etiam ecclesiasticis secularibus officium ipsum habentibus, etiam si iidem fratres et ecclesiastici sint in sacris ordinibus constituti, exercendi libere officium ipsum, quoad praemissa, non obstante aliquo contrario statuto canonis vel ordinis, quocunque vallato munimine plenariam facultatem; quod si testibus quos a vobis recipi vel ab alio vice vestra super eodem crimine examinari contigerit, ex publicatione nominum eorundem videritis periculum imminere, ipsorum nomina non publice, sed secrete coram aliquibus personis providis et honestis religiosis et aliis ad hoc vocatis, de quorum consilio ad sententiam vel condemnationem procedi volumus, exprimantur. Et sic, non obstante quod illis, contra quos hujusmodi testes deposuerunt, eorum nomina non fuerint publicata, ad cognitionem judicis instruendam adhibeatur plena fides testium depositionibus eorundem. Ut ergo commissi vobis officii debitum utilius et liberius exequamini, committendi citationes testium examinationes, cum de hujusmodi crimine ac ipsius circumstantiis duxeritis inquirendum, ita tamen

quod eidem examinationi duae personae religiosae, ut dictum est, intersint, et ad denuntationes sententiarum, quas in quoslibet, ut vobis, in ferendis hujusmodi sententiis praebeant consilium opportunum ac vobis assistant; convocandi etiam clerum et populum civitatum, castrorum aliorumque locorum, prout dicto negotio fidei videritis expedire: insuper in dicto negotio de plano et absque judiciorum et advocatorum strepitu ac contra illos, quos in praedicto regno in haereseos crimine commisisse constiterit, licet ad alias partes se transferendos duxerint, procedendi, necnon faciendi vobis libros seu quaternos et alia scripta, in quibus inquisitionis factae et processus per quoscunque auctoritate sedis apostolicae vel legatorum ejus habiti contra haereticos continentur, a quibuslibet assignari et observari omnia statuta provide edita tam per sedem apostolicam quam in conciliis legatorum ejusdem sedis ac etiam in forma pacis olim initae inter Romanam ecclesiam et clarae memoriae regem Franciae ex parte una, et R[aymundum juniorem] comitem Tolosanum ex altera, quae negotium fidei tangere dignoscuntur, sicut promotioni negotii ac augmentationi fidei fuerit opportunum: privandi praeterea de dioecesanorum vel, eis absentibus, vicariorum suorum consilio, haereticos eosdem, credentes, receptatores et defensores eorumque filios et nepotes personatibus, dignitatibus et beneficiis ecclesiasticis et officiis publicis ac honoribus quibusdamcunque; necnon largiendi viginti vel quadraginta dierum indulgentiam, quoties opportunum videritis, omnibus vere poenitentibus et confessis, qui ad vestram convocationem propter hoc faciendam accesserint, plena sit vobis et singulis vestrum praesentium tenore facultas. Vobis autem pro hujusmodi negotio laborantibus illam peccatorum veniam indulgemus, quae succurrentibus Terrae Sanctae in generali concilio est concessa; sociis vero fratribus vestri ordinis et notariis vestris, qui una vobiscum in prosecutione hujusmodi negotii laborabunt, et omnibus, qui personaliter vobis astiterint in eodem negotio et qui ad impugnandum haereticos, fautores, receptatores et defensores eorum, vobis ex animo praestiterint consilium, auxilium vel favorem, de omnipotentis Dei misericordia et bb. Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi tres annos de injunctis sibi poenitentiis relaxamus. Et, si qui ex iis in prosecutione hujusmodi negotii forte decesserint, eis peccatorum omnium, de quibus corde contriti et ore confessi fuerint, plenam veniam indulgemus. Compescendi praeterea, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, praedicatores quaestuarios, ubi contigerit pro Inquisitionis seu fidei negotium congregationem fieri, vel alias eidem negotio quomodolibet ex hoc impedimentum afferri et praedicationis officio, quod ad ipsos nullatenus pertinet, quorum interest tantum caritativa subsidia simpliciter petere et indulgentiam, si quam forte habent, exponere, liberam vobis et singulis vestrum concedimus auctoritate praesentium facultatem. Ceterum si forte, quod non credimus, aliqui cujuscunque conditionis huic negotio vobis commisso se opponere seu illud praesumpserint aliquatenus impedire, ut non possit procedi libere in eodem, contra eos tanquam contra haereticorum fautores et defensores, contra illos vero, qui idem negotium requisiti juxta officium et posse suum non juverint seu foverint studiose, freti eadem auctoritate intrepide procedatis secundum canonicas sanctiones. Denique, ut circa praemissa plene vobis et singulis vestrum cohaerentius expedita et inviolabilis adsit auctoritas, volumus ut ea omnia viriliter exequamini, invocato, si opus fuerit, auxilio brachii secularis; contradictores per censuram ecclesiasti-

eam, appellatione postposita, compescendo. Non obstantibus aliquibus privilegiis vel indulgentiis, quibuscunque personis cujusvis conditionis, dignitatis vel gradus, religionis vel ordinis et praesertim cisterciensis, praedicatorum, minorum seu eremitarum sive communitatibus vel universitatibus civitatum ac locorum specialiter vel generaliter sub quacunque verborum expressione vel forma a memorata sede concessis vel in posterum concedendis, etiamsi dicatur in illis, quod eis per aliquas literas totum de verbo ad verbum tenorem non continentes privilegiorum vel indulgentiarum ipsarum nequeat derogari et illis maxime privilegiis et indulgentiis, quibus ab ipsa sede concessum est seu concedetur deinceps, quod excommunicari vel ipsorum terrae supponi non possint ecclesiastico interdicto, aut non praedictorum vel aliorum quorunlibet ordinum fratres ad executiones negotiorum et ad excitationes quorunlibet, sive denuntationes sententiarum excommunicationis, suspensionis, vel interdicti auctoritate literarum apostolicarum minime cogi possint, nisi de ipsorum ordinibus et privilegiis vel indulgentiis eis super hoc a sede concessis eadem habeatur in eisdem literis mentio specialis; cum ex hujusmodi vel aliis privilegiis vel indulgentiis nullum vobis in tantae pietatis negotio volumus obstaculum interponi et constitutione de duabus dietis edita in concilio generali.

Datum apud Urbem Veterem, XII kalendas Maii, pontificatus nostri anno secundo.

Ripoll, deel I, blz. 512, nr 12. (Potthast, deel II, blz. 1669, nr 20720.) — Deze bul is eene tweede, vermeerderde en soms omgewerkte uitgave der bul van Alexander IV (13 December 1255). Zie onze nrs 132 en 141.

144.

1273, April 29, Orvieto. Bul van Gregorius X gericht tot den prior der predikheeren te Parijs, om hem te bevelen zes broeders zijner orde als inquisiteurs in het koninkrijk Frankrijk aan te stellen. Dit gebeurt op aanvraag van koning Philips III.

Prae cunctis nostrae mentis... Datum apud Urbem Veterem, III kalendas Maii, pontificatus nostri anno secundo.

Martène en Durand, *Thesaurus anecdotorum*, deel V, blz. 1822. (Potthast, deel II, blz. 1669, nr 20724.) — De bewoordingen dezer bul zijn schier dezelfde als die van de bul van Clemens IV (26 Februari 1266). Zie hooger ons nr 141.

145.

1275, April 1, Doornik. De magistraat dier stad veroordeelt Mathilde Billarde tot een jaar ballingschap, tot eene geldboet en

tot eene openbare tentoonstelling uit hoofde der smadelijke woorden door haar tegen de Moeder Gods gesproken.

Mehaus Billarde, a j an, pour les uilenies quelle dist et les ardes paroles de le Mere Diu. Et si fu mise en leskiele (1) et si ne puet revenir en le ville au kief de lan, selle ne raporte 1 s. et xl s. Si fu banie et mise en leskiele, le premier ior Daueril, par j. demars.

Stadsarchief van Doornik, fragment van het *Registre de la Loy 1275-1276*, hoofdstuk *Li banit a j an*, fol. 2. — Wij deelen dit uittreksel, dat met de kerkelijke Inquisitie niet rechtstreeks in verband staat, toch mede, omdat het wellicht de oudste veroordeeling voor blasphemie is, door eenen stedelijken magistraat uitgesproken, welke men in onze Nederlandsche archieven zou kunnen aantreffen.

146.

1277, Juli 15. Dagvaarding van twee gevluchte ketters door den predikheer Simon Du Val, inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk. — De inquisiteur beveelt zijnen medebroeders der predikheerenorde en den gardiaan der minderbroeders, dat zij, krachtens zijne apostolische inquisitoriale macht in Frankrijk, meester Sigerus van Brabant en meester Bernerus van Nijvel, beide kanunniken der St-Martenskerk te Luik, die van ketterij in Frankrijk gepleegd sterk verdacht worden, plechtig dagvaarden zullen om zich den zondag na de octave van Driekoningenfeest (16 Januari 1278) in de stad Saint-Quentin vóór hem te komen verrechtvaardigen.

Frater Symon de Valle, ordinis fratrum praedicatorum, inquisitor haereticae pravitatis auctoritate apostolica in regno Franciae deputatus, religiosis viris fratrum praedicatorum et gardiano fratrum minorum et eorum vices gerentibus, salutem in auctore et consummatore fidei Jesu.

Cum in authentico apostolico nobis inquisitoribus misso contineatur expresse, quod nos citationes, examinationes testium, denunciationes sententiarum fratribus ordinis praedicatorum et minorum possumus committere, non obstante quolibet privilegio a sede apostolica sibi dato, necnon et quod nos contra eos, qui in crimine haeresis in regno Franciae peccaverunt et se ad partes alias transtulerunt libere procedamus; qua fungimur auctoritate vobis et cuilibet vestrum praecipiendo mandamus, quatenus magistrum Suggerum de Verbancio (*lees* : Sigerum

(1) Op eene andere plaats van het *Registre* leest men : « Et fu mis en lesquielle et pillory estant au beffroy. »

de Brabantia), canonicum S. Martini Leodiensis, et magistrum Bernerum de Nivilla, canonicum ejusdem, de crimine haeresis probabiliter et vehementer suspectos et qui in regno Franciae dicuntur in tali crimine commisisse, citetis peremptorie praesentibus testibus fide dignis, ut die Dominica post octavam Epiphaniae apud S. Quintinum in Veromandia Noviomensis dioecesis compareant personaliter coram nobis responsuri de fide et dicturi tam de se quam de alii vivis et mortuis super crimine haeresis et super contingentibus ipsum crimen puram et plenariam veritatem.

In signum vero recepti et executi mandati praesentibus sigilla vestra faciati apponi.

Datum anno Domini MCCLXXVII, die lunae in festo b. Clementis.

Martène en Durand, *Thesaurus anecdotorum*, d. V, kol. 1812. — Dit stuk komt voor in een middeleeuwsch inquisiteurshandboekje, getiteld *Doctrina de modo procedendi contra haereticos*, dat door de twee geleerde benedictijners in hunne verzameling van onuitgegeven kerkelijke handschriften opgenomen werd, kol. 1795-1822. Dit handboekje bevat eene reeks formulieren en voorbeelden van stukken door zekere inquisiteurs werkelijk uitgevaardigd, die voor alle voorkomende gevallen der Inquisitie dienstbaar kunnen zijn. Ons stuk wordt opgegeven als voorbeeld eener dagvaarding van buitenlands gevluchte ketters: *Forma citandi eos, qui regnum exierunt et in regno commiserunt.* — De predikheeren Quétif en Echard (*Scriptores ordinis praedicatorum*, deel I, blz. 395) spreken van Simon Du Val, van Sigerus van Brabant en van zijnen makker, alsook van het handschrift, waarin dit stuk voorkomt: « In codice sec. XIII fol. memb. olim domus nostrae Rotomagensis (*Rouen*), nunc vero ex permutatione pro aliis libris domus Parisiensis ad S. Honorati, sex sunt sententiae ejus (Simonis de Valle) latae annis MCCLXXVII et LXXVIII Cadomi, Aureliae, Ebroicis et Quintisani in Veromanduis. » Het zijn juist de stukken, die te vinden zijn in het *Thesaurus*, kol. 1810-1812. — Zie ook Duverger, *Notes sur l'Inquisition* in de *Bulletins de l'Ac. de Belgique*, 2e reeks, d. XLVII, blz. 873, waar naar enkele andere werken, handelende over de twee gedagvaarde kanunniken, verwezen wordt. De heer Duverger voegt er bij, dat Sigerus en Bernerus naar Luik vluchtten, waar zij zich buiten het rechtsgebied van den Franschen inquisiteur in veiligheid bevonden.

147.

1277? Trier. Uittreksel uit de verordeningen van het provinciaal concilie van Trier, waarbij het prediken van sermoenen, zelfs op markten en straten, aan de Beggarden en andere verdachte lieden verboden wordt. — De priesters moeten dit verbod doen

eerbiedigen en hunne parochianen van die sermoenen, waarin aan 't volk ketterijen verkondigd worden, afkeerig maken.

VIII. Sequitur de decanis.

.... 66. Item praecipimus firmiter et districte sacerdotibus, ne predicare permittant aliquos illiteratos videlicet Begardos vel conversos seu alios, cujuscumque ordinis sint, etiam extra ecclesiam videlicet in vicis vel in plateis, et sacerdotes parochianis suis praecipiant ne tales audiant propter haereses et errores quos seminant in populo.

Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel VII, blz. 114 en 115. Dit provinciaal concilie wordt op 't jaar 1227 gebracht; maar de uitgevers gissen, dat MCCXXVII met weglating van L zal zijn overgeschreven, daar hier van het Algemeen Concilie van Lyon, gehouden in 1274, gesproken wordt. (Ibid., blz. 107.)

148.

1279, October 14, (Terwaan). Brief van Hendrik, bisschop van Terwaan, aan Nikolaas, proost der St-Martenskerk te Ieperen, over het onderdrukken van kettersche gewoonten onder de bevolking van dit gewest. — Letterlijk herhalende wat zijn voorzaat bisschop Pieter aan Lambert, voorzaat van den proost Nikolaas, in 1235 geschreven had, zegt de bisschop gehoord te hebben, dat sommige parochianen van Ieperen en omliggende streken nooit of zelden de kerk bezoeken en zich vooral onthouden op de dagen als er gepredikt wordt. De proost moet in al de kerken de ingezetenen laten vermanen zulks niet meer te doen zonder geldige redens. Degenen, die voor deze vermaning doof zullen blijven en daardoor te recht van ketterij kunnen verdacht worden, moeten in den kerkelijken ban geslagen worden, na driemaal vóór den proost en den deken der christenheid van Ieperen gedaagd te zijn geweest.

Henricus, Dei gratia Morinensis episcopus, venerabili viro et karissimo suo in Christo Nicholao, Yprensi preposito, salutem et sinceram in Domino caritatem.

Ad audientiam nostram, etc. (1) .... coram vobis et decano nostro cristianitatis Yprensis se purgare noluerint, iterum moneatis contemptores primo, secundo et tertio diligenter, ut super hujusmodi contemptu competenter se purgent et ad

---

(1) Het eerste gedeelte van dezen brief is letterlijk gevolgd naar het gelijksoortig stuk van den 7 Juni 1235 (Zie hooger, nr 99).

ecclesias supradictas veniant et easdem frequentent, ut supra dictum est, eisdem intimantes, quod si monitioni vestre parere neglexerint, ad excommunicationis sententiam in eos perferendam et alias contra ipsos, prout acrius poterimus, secundum juris exigentiam procedemus.

Datum anno Domini M° CC° septuagesimo nono, in crastino synodi hiemali.

Stadsarchief van Ieperen, *Registrum rubrum S. Martini*, fol. 111. — Afgedrukt bij E. Feys et A. Nelis, *Les trois cartulaires de St Martin d'Ypres*, deel I, blz. 208 en 209.

149.

Omstreeks 1280, Noorden van 't koninkrijk Frankrijk. Uittreksels uit de *Coutumes* van den rechtsgeleerde en tijdgenoot Beaumanoir over het straffen der ketters. — Aan de kerkelijke rechters hoort het onderzoek der ketters toe, die verbrand moeten worden door de wereldlijke macht, indien zij niet tot inkeer willen komen. Hunne goederen zijn ten voordeele van den heer der plaats of van meer heeren aangeslagen.

Capitres XI

Des cas des quiex la connaissanche appartient à sainte Eglise et des quiex à le cour laie. . . .

. . . 2. Verités est que toutes acusations de foy, à savoir mon qui croit bien en le foy et qui non, la connisance en apartient à sainte Eglise; car, porce que sainte Eglise est fontaine de foi et de creance, cil qui proprement sont estavli à garder le droit de sainte Eglise, doivent avoir le connissance et savoir le foi de çascun; si que, s'il a aucun lai qui mescroie en le foy, il soit radreciés à le vraie foi par l'ensegnement; et s'il ne les veut croire, ançois se veut tenir en se malvese erreur, il soit justiciés comme bougres et ars. Mais en tel cas doit aidier le laie justice à sainte Eglise, car quant aucuns est condamnés comme bougres par l'examination de sainte Eglise, saint Eglise le doit abandoner à le laie justice, et le justice laie le doit ardoir, porce que le justice espirituel ne doit nului metre à mort.

Capitres XXX.

De pluriex meffès et que le venjance doit estre prise de chascuns meffet. . . .

11. Qui erre contre le foi comme en mescreance, de le quele il ne veut venir à voie de verité, ou qui fet sodomiterie, il doit estre ars et forfet tout le siens en la manière dessus. (2 . . . . Et si meffet tout le sien quanques il a vaillant, et vient le forfeture au segneur desoz qui il est trouvés; et en a çascuns sires ce qui en est trouvé en se segnorie.)

Philippe de Beaumanoir, *Coutumes du Beauvoisis*, uitgegeven door graaf Beugnot, deel I, blz. 157, 158 en 413.

150.

1280, Augustus 16, Brussel. Acte van Jan I, hertog van Brabant, waarbij hij de broeders Bogarden (of Beggarden) en hun klooster te Leuven onder zijne bescherming neemt, ze van zekere belastingen vrijstelt en de acte van de Leuvensche schepenen over de bezittingen van het klooster goedkeurt.

Datum Bruxellae, anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo, in crastino assumptionis beatae Virginis.

Codex diplomaticus rerum Lovaniensium, in de Ram's uitgave van Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel II, blz. 1212.

151.

1280, Augustus, (Brabant). Bevel van Jan I, hertog van Brabant, gericht tot al zijne onderdanen en inzonderheid tot zijne baljuws, meiers, ambtenaars en tolbedienden, waarbij hij volkomene vrijstelling van tolbelastingen aan de Luiksche predikheeren vergunt voor het vervoeren hunner goederen te lande en te water over gansch zijn hertogdom.

Johannes, Dei gratia dux Lotharingiae et Brabantiae, universis ad quos presentes litterae pervenerint et precipue universis villicis, ballivis, officiarijs ac thelonarijs nostris, salutem et omne bonum.

Quoniam nostri principatus potentia liberalis de fonte noscitur pietatis, illis qui sub umbra alarum nostrarum respirant, adesse debemus presidio equitatis et precipue illis qui cultui Divino sunt dediti et pro nostra salute evigilant indefesse; igitur cum viri religiosi in Christo nobis dilecti fratres predicatores in Leodio commorantes cibum, potum et alia sua necessaria per terram nostram sive aquam transvehi faciant et deduci, vobis universis villicis, ballivis, officiarijs ac thelonarijs nostris predictis mandamus firmiter iniungentes et volentes quantumvis ea que sua sunt, absque thelonio vel tributo per totum dominium nostrum libere et absolute transvehi permittatis et eosdem ad hoc diligenter assistatis quotiens ad hoc per eos aut eorum nuntios fueritis requisiti.

Datum anno Domini M° CC° octuagesimo, mense Augusto.

HS. Vanden Berch, fol. 131. (Bibliotheek der Luiksche hoogeschool). — Onder die reizende Luiksche predikheeren zullen vermoedelijk de inquisiteurs in de eerste plaats moeten geteld worden.

152.

1281, October 21, Orvieto. Bul van Martinus IV, gericht tot de aartsbisschoppen en bisschoppen van het koninkrijk Frankrijk, over het aanhouden der ketters in de kerken. — De pauselijke inquisiteurs van dat koninkrijk hebben den Paus verwittigd, dat veel ketters en hervallen Joden naar gewijde plaatsen vluchten om aan de kettervervolging te ontsnappen. Daarom heeft de paus bij eene bul aan de inquisiteurs bevolen, dat zij overal, zelfs in kerken, de ketters moeten aanhouden, en verzoekt hij de prelaten uitdrukkelijk, dat zij de inquisiteurs hierin niet zouden verhinderen.

Martinus episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopis et episcopis per regnum Franciae constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

Ex parte dilectorum filiorum inquisitorum haereticae pravitatis per regnum Franciae constitutorum fuit nuper propositum coram nobis, quod nonnulli de haeretica pravitate culpabiles vel suspecti aut accusati seu conversi de Judaica coecitate ad fidem catholicam postmodum apostantes ab ipsa ad ecclesias confugiunt non ad salutis remedium, sed ut eorum manus effugiant et suorum scelerum vitent judicium ultionis; super quo apostolicae sedis providentiam humiliter imploraν[erunt]. Nos igitur ad extirpandos orthodoxaė fidei inimicos et herbam tam noxiam tamque pestiferam de horto Dominico radicitus evellendam solicitis studiis intendentes, eisdem inquisitoribus nostris damus literis in mandatis, ut illos, quos de hujusmodi haeretica pravitate culpabiles vel de illa notabiliter suspectos esse ipsis constiterit, accusatos etiam de labe praedicta, conversos quoque Judaeos et postmodum patenter vel verisimilibus indiciis apostantes a fide juxta qualitatem delicti libere officii sui debitum exequantur, acsi ad ecclesias vel loca praedicta minime confugissent. Quocirca fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus eosdem inquisitores non impediatis, quominus hujusmodi mandatum nostrum implere valeant, sed potius ad requisitionem ipsorum in iis assistatis eisdem sicut extiterit opportunum.

Datum apud Urbem Veterem, XII kal. Novembris, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel II, blz. 1, nr 1. (Potthast, deel II, blz. 1763, nr 21806.) — Achter deze bul laat Odoricus Raynaldus (*Annales ecclesiastici*, deel XIV, blz. 328, ad annum 1281, § 18) deze toelichting volgen: « His subjiciuntur in pontificio regesto literae, quas Martinus ad censores fidei se scripsisse testatur. » Dit stuk hebben wij nergens aangetroffen. — Dat de Fransche bisschoppen nog andere moeilijkheden met de predikheeren hadden, bewijst een provinciaal concilie te Reims in October 1287 gehouden door den aartsbisschop Pieter Barbet met zijne suffraganen van Laon, Beauvais, Noyon, Amiens, Senlis, Terwaan en Doornik, alsook met het medeweten en de goed-

keuring der bisschoppen van Soissons en Kamerijk. In dit provinciaal concilie werden krachtige maatregels genomen om de predikheeren (en de minderbroeders), die van Martinus IV al te groote privilegiën aangaande de biecht verkregen hadden, bij den H. Stoel aan te klagen over daaruit gesprotene misbruiken en schandalen : « Multa scandala et animarum pericula in clero et populo sunt exorta, » zooals de prelaten in hun mandement zeggen. (Mansi, *Sacrorum conciliorum collectio,* deel XXIV, blz. 847-850). — Over de hardnekkige tegenkanting, die de biddende orden vanwege de bisschoppen en de geestelijkheid ondervonden tot in 't begin der zestiende eeuw, zie Lea, *History of the Inquisition,* deel I, blz. 278-294.

153.

1285, December, (Brabant). Acte van Jan I, hertog van Brabant, waarbij hij de Antwerpsche Begijnen onder zijne bescherming neemt, zooals hij reeds met de Begijnen van andere plaatsen in zijne staten gedaan heeft.

Stadsarchief van Antwerpen (in origineel en in afschrift), afgedrukt bij Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen,* deel I, blz. 589.

154.

1288, Maart 1, Luik. Uittreksels uit de synodale statuten (1) van Jan van Vlaanderen, prins-bisschop van Luik, over de ketters en de pauselijke rechters (inquisiteurs). — Met enkele andere groote doodzonden blijft de ketterij aan den bisschop voorbehouden, die daarvoor afzonderlijke rechters aanstelt, welke zelve geene plaatsvervangers mogen aanduiden. Ieder priester in zijne parochie zal bij den bisschop of zijnen officiaal schriftelijk aanklagen alwie niet eenmaal in 't jaar gebiecht heeft, ten einde de plichtigen te doen straffen. Daar het Algemeen Concilie van Lyon (1274) bevolen heeft, dat de pauselijke rechters eene kerkelijke waardigheid moeten bekleeden en slechts in voorname plaatsen mogen zetelen, duidt de bisschop in zijn geestelijk gebied de volgende steden als zulkdanige aan : Luik, Hoei, Dinant, Namen, Fosses, Thuin, Nijvel, Leuven, Aken, Maastricht, Tongeren en Tienen.

---

(1) Deze statuten bevatten ook een hoofdstuk ten voordeele der Begijnen (*XXIX. De Beghinis*).

IV. De confessione et poenitentia.

.... 11. Item, sacerdotes reservent episcopo majora peccata, ut ... sacrilegia, ... haereses, apostasia, maleficia eorumque malefici. In his autem mittant presbyteri ad episcopum absolvandos, nec absolvant eos nisi de nostra speciali licentia vel nisi in articulo mortis.

12. Licentiam concessam a nobis seu auctoritate nostra quibuscumque, sive religiosis sive aliis, absolvendi a praedictis peccatis revocamus.

13. Intendimus etiam nos de praedictis peccatis salubriter disponere et religiosis et aliis personis idoneis super hoc committere vices nostras, declarantes autem quod illi quibus duxerimus committendum, potestatem non habeant aliis personis idem committendi.

.... 26. Item presbyteri attendant quod, si parochiani eorum non veniant semel in anno ad confessionem, nomina eorum referri debent ad episcopum vel officialem in scriptis ut puniantur.

.... *XXVIII. De judicibus.*

.... 9. Item, cum in concilio Lugdunensi statutum sit, ne a sede apostolica vel legatis ejus causae aliquibus committantur nisi personis quae in dignitate sunt praeditae, nec alibi quam in civitate et in locis magnis et insignibus, ubi valeat jurisperitorum copia inveniri; et cum in nostra dioecesi a nonnullis dubitentur quae loca insignia debeant reputari, nos talem dubitationem removentes ipsa loca insignia propriis vocabulis duximus exponenda vel exprimenda, videlicet Leodium, Hoyum, Dinantum, Namurcum, Fosses, Thuduinum, Nivella, Lovanium, Aquis, Trajectum, Tungris et Thenis in Monte, prohibentes ne aliis in locis causae apostolicae vel legatorum ejus tractentur, nisi de communi partium processerit voluntate.

Raikem en Polain, *Coutumes du Pays de Liège*, deel I, blz. 422, 424, 469 en 470. — Zie ook Raikem, *Discours de rentrée de la cour d'appel de Liège* (1852), blz. 51 en 52; en Poullet, *Essai sur l'histoire du droit criminel dans l'ancienne principauté de Liège*, blz. 42, die te recht deze laatste synodale bepalingen op de pauselijke inquisiteurs toepasselijk acht.

155.

1288, December 23, Rome. Statuten van Nikolaas IV tegen de ketters. — Herhaling der pauselijke statuten van 1229, 1231, 1235, 1236, 1254 en 1260.

Noverit universitas vestra . . . . Datum Romae, apud S. Mariam majorem, X kal. Januarii, anno primo.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XIV, blz. 402, ad annum 1288, nr 28. (Potthast, deel II, blz. 1844, nr 22845.) — Zie hooger onze nrs 76, 79, 102, 105, 129 en 136.

156.

1290, Juni 22, Orvieto. Bul van Nikolaas IV gericht tot den prior provinciaal der predikheeren in Frankrijk om hem te bevelen zes broeders zijner orde als inquisiteurs over dat koninkrijk aan te stellen. Dit gebeurt op aanvraag van koning Philips IV den Schoone.

Prae cunctis mentis nostrae.... Datum apud Urbem Veterem, X kalendas Julii, pontificatus nostri anno tertio.

Ripoll, deel II, blz. 29. (Potthast, blz. 1873, nr 23297.) — De bewoordingen dezer bul zijn schier dezelfde als die van Clemens IV (26 Februari 1266), reeds in die van Gregorius X (29 April 1273) overgenomen. Zie hooger onze nrs 141 en 144.

157.

1294, April 14, (Utrecht). Uittreksels uit de synodale statuten van Jan II van Zyrik, prins-bisschop van Utrecht, over de behandeling der ketters. — De bisschop beveelt op straf van den banvloek aan zijne geestelijkheid, dat zekere overtreders der kerkelijke wetten, waaronder de ketters, namens den bisschop als gebanvloekten plechtig ter kerken moeten uitgeroepen worden, en dit tweemaal 's jaars, te weten den eersten zondag van het Advent en den zondag na Asschewoensdag. Van hen mogen geene offeranden worden aangenomen. Zij moeten ook van alle sacramenten en van de begraving in de gewijde aarde beroofd worden. De priesters zullen het Latijnsche rijmpje, dat de bisschoppelijke gevallen opsomt, aan 't volk op den predikstoel voorlezen en in de moedertaal uitleggen.

XXV. Item praecipimus sub poena excommunicationis..... haereticos...., nisi ad gremium matris ecclesiae revertantur et absolvantur, bis in anno auctoritate nostra denunciari publice excommunicatos, videlicet prima Dominica adventus Domini et Dominica post Cineres, videlicet *Invocavit me*. Nec ab eisdem oblationes recipiant nec eisdem ecclesiastica sacramenta ministrentur et ad sepulturam ecclesiasticam minime admittantur.

Item praecipimus, ut quilibet curatus habeat versus de casibus episcopalibus, de quibus soli ipsi et superiores habent absolvere seu illi qui ab eisdem habent potestatem; et primo casus legantur in latina et postea lingua materna populo exponantur isti versus:

Qui facit incestum, deflorans aut homicida,
Sacrilegus, patrum percussor vel sodomita,
Transgessor voti, perjurus sortilegusque
Et mentita fides, faciens incendium, prolis
Oppressor, blasphemus, *haereticus omnis adultus*
Pontificem (1) super his semper devotus adibit.

Actum et datum anno Domini MCCXC tertio, proxima feria tertia post Tyburçii et sociorum ejus.

Mansi, deel XXIV, blz. 1129. — van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 168. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 1e stuk, blz. 124 en 3e stuk, blz. 109.

158.

13e eeuw, Rijsel. Uittreksels uit de bisschoppelijke verordening van Doornik, welke de pastoors alle veertien dagen op den predikstoel in de Romaansche moedertaal aan 't volk moeten herhalen, waarbij ketters en duivelskunstenaars in den ban der Kerk geslagen zijn. — De nalatige priesters moeten bij den bisschop van Doornik aangeklaagd worden om behoorlijk gestraft te worden.

Vesci chou que li curet et leur lieutenant doibvent publier au peuple de leurs paroisches entendamment en langue romanne et commune les dimenches de quinzaine en quinzaine ; et à chou sont il obligiet par leur sierment en le main le doyen de le chrestiente ; et se il en estoient négligent u inobédient dou faire, il doibvent estre rapporté à l'official de Tournay et punirt solon leur deffaulte.

Primo, quiconques soustiennent, deffendent, rechoipvent ou conseillent à soustenir erreur condempnee de leglise de Romme contre les articles de la foy ou en aultre manière, et cil u celles qui nouvelles erreurs contruevent et soustiennent, et cil u celles qui les coses qui leur évesque diocésain jugent estre erreur, welent soustenir et deffendre, ilz sont excommuniet.

Item, quiconques, enz. (2).

Item, quiconcques du corps Jésu Christ ou de cresme ou d'aultre sacrement font sorcheries, et gelaument tout sorchier et toutes sorchières, devin et devynes, maufaiteur, encanteur, apielleur de diables par invocation, qui tournent le psautier, quy reswardent en l'ongle u en l'espée, et tout cil et celles qui a aus vont a conseil en celle intention et en celle fianche que il croient efficamment que tout chou que il leur dient soit vérités, tout sont eskemeniet.

Stadsarchief van Rijsel, register M.N.O., fol. 182 verso (slordig afschrift der 16e eeuw). — Zie J. Houdoy, *Chapitres de l'histoire de Lille*, blz. 47 en 95.

---

(1) De bisschop.

(2) Hier volgen nog een twintigtal *items*, die met de kettervervolging niets te maken hebben.

159.

1301, Reims. Uittreksel uit de statuten van het provinciaal concilie van Reims over het vervolgen van de verharde gebanvloekten, die van ketterij moeten verdacht worden. — Zij zullen telkens vóór het eerstkomende concilie gedaagd worden, waar men ze naar behooren zal vervolgen.

Item, quod si excommunicati publica sententia excommunicationis per biennium et amplius animo sustinuerint indurato, vocentur ad proximum concilium tanquam suspecti de haeresi, et in eodem concilio contra tales, ut justum fuerit, procedatur.

Mansi, deel XXV, blz. 92. De juiste dagteekening van dit stuk kan niet nauwkeurig bepaald worden ; men leest er : *Secundo die Mercurii ante Clementem* ; doch men weet, dat er verscheidene heiligen van dien naam in 't jaar voorkomen. — Deze bepaling werd in een provinciaal concilie van 1303 nog verscherpt. (Zie hierachter ons n[r] 160).

160.

1303, Februari 28, Reims. Uittreksel uit de statuten van het provinciaal concilie van Reims over het vervolgen van de verharde gebanvloekten, die van ketterij moeten verdacht worden. — Degenen, die op het concilie niet verschenen zijn, moeten hunne onschuld vóór hunnen bisschop binnen eenen gestelden tijd laten blijken, willen ze niet als ketters behandeld worden.

Item, cum excommunicati per biennum et amplius ad praesens concilium sint vocati, peremptorie et personaliter responsuri super tanto excessu, qui notam seu speciem haeresis non evadit ; qui non venerint nec apparuerint per idoneos responsales, ipsos omnes et singulos reputamus contumaces, purgationem eis omnibus et singulis, quos sic suspectos habemus de haeresi, indicentes canonicam ; ad quam praestandam secundum juris formam ipsos et singulos eorum suis singulis dioecesanis termino super hoc competenti praefigendo eisdem ab ordinariis supradictis decernimus teneri.

Mansi, deel XXV, blz. 95.

161.

1307, Februari 14, Keulen. Veroordeeling der kettersche Beggarden en zoogezegde Apostels van beider kunne door Hendrik I

van Virnenburg, aartsbisschop van Keulen. — De aartsbisschop drukt er eerst op, dat de Beggarden nieuwe geestelijke orden zonder de kerkelijke goedkeuring stichten en dat zij al schooiende leven, hetgeen ten nadeele der armen gebeurt. Daarna bespreekt hij breedvoerig enkele hunner ketterijen, die hij met Bijbelsche teksten weerlegt. Zoo de Beggarden en Apostels niet spoedig die dolingen afzweren, moeten zij door de wereldlijke overheid onderdrukt worden. Binnen de maand zullen zij tot hunne vroegere wereldlijke kleedij en levenswijze terugkeeren, zooniet worden zij in den ban geslagen. Veertien dagen daarna, zoo zij zich nog niet onderwerpen, zullen ze als ketters vervolgd worden *spiritualiter et temporaliter*. De gansche geestelijkheid van het aartsbisdom moet hieraan ieverig medewerken. Eindelijk slaat de aartsbisschop alle ketters met hunne aanhangers in den ban.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, id est Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen.

Henricus, Dei gratia sanctae Coloniensis ecclesiae archiepiscopus, sacri imperii per Italiam archicancellarius, universis ecclesiarum praelatis, rectoribus, clericis et Christi fidelibus, salutem in Domino sempiternam.

Quoniam humana natura longe prioribus plus solito temporibus labitur ad delicta et humana cupiditas litium mater et pacis aemula discordias et dissensiones adinvenit, quibus humana quies, ecclesiarum et clericorum libertas opprimuntur; nos perversorum actibus finem quo possumus remedio prospicere cupientes, ad honorem Dei, sanctae matris Romanae ecclesiae necnon Coloniensis et filiarum ejus pro ipsarum pace et salubri statu et libertate servanda praedecessorum nostrorum statuta ordinaria confirmamus et de consilio et assensu capituli nostri et praelatorum Coloniensium infra scripta:

I. Contra Beggardos et Beggardas Apostolorum nomine se vulgo insinuantes novamque sub umbra paupertatis religionem simulantes contraque illorum errores.

Licet patres consulta prohibitione statuerunt (1) ne quis novam religionem fingeret vel habitum novae religionis quam sedis apostolicae auctoritas non firmasset, sibi propria temeritate assumeret, sed si frugem vitae melioris concupisceret, unam sibi assumeret de religionibus approbatis; quidam tamen nescientes uti concessis laici mares et foeminae idiotae prorsus ad illicita frena laxantes superstitiosis adinventionibus satagunt invenire novos ritus et habitus sive mores in discrimen multorum, cum scandalum et discordiam plerumque pariant novitates, novumque vivendi modum et habitum sub paupertatis umbra tenentes Beggardi et Beggardae et Apostoli videlicet vulgariter appellati, contra sanctorum patrum et sedis apostolicae sanctiones quaestum publicum via prohibita mendi-

---

(1) Zinspeling op cap. 13 van het Algemeen Concilie van Lateraan (1215).

cantes, victualia manibus quaerere prout consueverant non curando, in religiosorum (qui in sanctae religionis habitu per sacrosanctam Romanam ecclesiam approbatae Domino famulantur, per quorum studium vinea Domini culta centuplicatos crescit in fructus) discrimen, Christianae religionis et orthodoxae fidei detrimentum; nonne qui contra sanctorum patrum edicta et sedis apostolicae sanctiones moliuntur taliter, de haeresi suspectos notorii sceleris eorum praesumptuosa temeritas notat? Qui more hostis antiqui se in lucis angelum transformantis multorum animas decipiunt et seducunt cum eleemosyna talibus in charitate non existentibus, quos canonum censura excommunicationis poena ipso facto percellit, facta sit vacua et vana. Et non obstante quod verbum Dominicum ad primum hominem est translatum: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*, quod ad fortes et sui compotes moraliter intelligitur esse dictum, et tales in ocio victum mendicantes eleemosynas rapiunt, quae infirmis et debilibus fuerant pauperibus ministrandae. Immo scriptum est: *Sudet eleemosyna in manu tua, donec reperias justum cui des eam*; sed forte tales asserunt se esse justos. Sed respondeant cujus testimonio et judicio eorum est justicia comprobata? Non ecclesiae in Christo Dei apostolorum et sanctorum sanguine dedicatae, in cujus scandalum infirmorumque et debilium pauperum detrimentum sub paupertatis umbra novum vivendi ritum et habitum invenerunt, in quam judicandi et discernendi inter justum et impium authoritas in Petri persona est translata, cui dicitur: *Quodcunque ligaveris et solveris super terram, erit solutum et ligatum in coelis*, quasi dicens: Quem justificaveris, approbamus, et quemcunque damnaveris, impium reprobamus. Cesset ergo horum vana religio et celeri conversione judicio ecclesiae se submittant.

Vere hi canonum contemptores in Spiritum Sanctum, a quo formam Christiana religio et vivendi sumpsit exordium, graviter delinquere comprobantur, cum videlicet Spiritus Sancti instinctu per ora sanctorum praesulum sacri sint canones instituti. Hi sunt hypocritae tristes, a quibus in evangelio dicitur esse cavendum, qui facies suas exterminant ut appareant hominibus jejunantes. Hi sunt fontes sine aqua et nebulae turbinibus agitatae, quibus umbra mortis et caligo tenebrarum juxta verbum veritatis prolatum apostolicae vocis oraculo reservatur. Quorum aliqui a veritatis et fidei orthodoxae comperti sunt tramite deviare et errores et zizania seminare. Quos ut omittamus eorumdem errores aliquos scripti praesentis testimonio ad futurorum memoriam publicamus. Mendaciter enim et falso dicunt: *Qui non sequitur me, non potest salvari, quia non soleo peccare.* Si ex hoc Divinitati similes se mentiendo more Satanae, qui superbia propria corruit de coelo prostratus, cum potius tales sub peccatorum labe marcescant, qui montem, id est Christum ineffabilem sapientiam tangere, id est erroribus lacerare, a quo lapidabuntur, id est hic et in futuro ignis incendio cremabuntur, et irritare intrepide praesumpserunt. Ajunt etiam: *Nisi mulier virginitatem in matrimonio deperditam doleat et dolendo deploret, salvari non potest*, quasi matrimonium sit peccatum, cum tamen ipsum ante peccatum in loco sancto a sanctorum sanctissimo fuerit institutum; quae virginitas in foetum sobolis compensatur, per quam humana natura stabilitate perdurat, quam assumere ipse dignando paulominus ab angelis minoratus creaturis caeteris praedotavit. Item ore prophano lingua super terram currente blasphemant *Deum fore in quadam perditione*, qui tam pie quam misericorditer, ut nos redemerit, voluit incarnari, cum Divina natura peccati et corruptionis nescia passa diminutionem seu alterationem non fuerit, sed illibata

persistens una in duabus naturis substantia accepit esse de nostro, ut Divinitatis ejus participes fieremus. Horum etiam aliqui contra regem et prophetas erroribus insultantes dicunt: *quod quilibet habens uxorem legitimam, causa sequendi Deum propria voluntate eam, invita ea, possit dimittere*, contra sanctorum patrum decreta et doctrinam apostoli prohibentis ab invito uxorem a viro et virum ab uxore sine causa dimitti. Et scriptum est: *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.* Ex quo ostendimur fore indissolubile sine causa matrimonii sacramentum, per quam auctoritatem Divinam ecclesiae primatibus, quorum est in talibus judicium exspectandum, sine causa dissolutio hujusmodi est interdicta; quanto magis subditis simplicibus, quorum non est judicare, sed potius judicari?

II. De instantia haereticorum supradictorum quae possit fieri.

Sed forte dicunt: *Qui Spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege.* At respondeant: quomodo Spiritu Dei agantur, qui contra Spiritum Dei agunt prohibentis virum ab uxore et econverso sine causa dimitti, judicio ecclesiae approbato, ut superius est probatum? Verum dicunt quod hoc eis coelitus sit revelatum; sed quomodo sciunt quod haec revelatio sit coelestis, cum Satan in ucis angelum se transformet? Sed forte instabunt, quia scriptum est: *Lex non est imposita justo*, justos se esse et sine peccato jactantes. At erubescant profecto impii attendentes apostolum Paulum egregium ecclesiae doctorem, electionis vas Spiritu Sancto plenum, qui ait: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum*; et alibi beatissimus Joannes: *Si enim dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsi decipimus.* Et sanctus Job, de se ipso loquens inquit: *Si simplex* (id est justus), *hoc ipsum ignorabit anima mea.* Hi sunt haeretici qui foedus Christianae religionis dissolvere moliuntur. Item dicunt fallaciter mentientes, *simplicem fornicationem non esse peccatum*, cum tamen inter decem praecepta Dei digito designata Mosi a Deo tradita in montis excelso expresse fornicatio fuerit interdicta; et qui fornicari prohibuit, inter simplicem fornicationem et aliam non distinxit. Hanc etiam sanctorum regulae et canones interdicunt et simpliciter prohibita, quia mala generaliter vetita comprobantur; et quod non est sanctorum decreto sancitum, sed potius interdictum, non est superstitiosis contrariis falsis adinventionibus praesumendum.

Quos errores praesentibus refutamus talesque excommunicatos et haereticos judicamus et nisi celeriter et publice resipiscant, saeculari judicio comprimendos. Et quod amaricata mente ferimus, eorum aliqui laici ac litteras nescientes praedicatoribus et minoribus in sermonibus eorum et praedicationibus publicis, quibus in agro theologiae continue laborantibus praedicationibus verbum per sacrosanctam ecclesiam est commissum, Dei et fidei secreta lucescunt, non sine vehementi suspicione pravitatis haereticae publice restiterunt in fidelium injuriam et sanctae ecclesiae errorum et caecitatis caliginem in veritatis lucem spargentes temere insultarunt. Quorum insolentiis et pestiferis actionibus quo possumus remedio disponimus contraire, ne per taciturnitatem eos fovere damnabiliter censeamur. Eos igitur omnes et singulos requirimus et monemus quatenus intra unius mensis spatium, habitu hujusmodi assumpto dimisso resumptoque priori, ad genus vivendi pristinum revertantur manibus vitae necessaria justis, ut solebant, laboribus acquirentes. Alioquin ipsos omnes et singulos eis et eorum cuilibet dicto mense pro canonica monitione et termino peremptorio currente in his scriptis excommunicamus et a gremio matris ecclesiae separamus, nisi medio

tempore coram nobis causam rationabilem ostenderint quare id facere minime teneantur. Quod si excommunicationis sententiam per alios quindecim dies immediate sequentes animo sustinuerint indurato, contra ipsos tanquam de haeresi suspectos spiritualiter et temporaliter procedemus; sub simili poena mandantes et districte precipientes omnibus et singulis praelatis, ecclesiarum rectoribus eorumque vicariis nostrae civitatis et dioecesis, quatenus ipsos Beggardos et Beggardas ac qui se Apostolos apellant in suis ecclesiis excommunicatos extunc publice denuncient tam diu donec suum recognoscentes excessum ad gremium sanctae matris ecclesiae revertantur et, Deo, nobis et ecclesiae condigna satisfactione impensa, a nobis mereantur absolutionis beneficium obtineri.

III. Contra haereticos utriusque sexus.

Quia vero plus solet timeri quod specialiter interdicitur quam quod generaliter imperatur, excommunicamus et anathematizamus omnes haereticos utriusque sexus et qui eis dederint consilium, auxilium vel favorem, publice vel occulte, vel qui aliter de fide, articulis fidei, ecclesiasticis sacramentis et matrimonio sentire, praedicare vel docere praesumpserint quam servat, docet et praedicat sacrosancta Romana ecclesia mater omnium fidelium et magistra.

. . . . Lectae et publicatae sunt hae constitutiones feria secunda post Dominicam *Invocavit*, anno Domini millesimo trecentesimo sexto.

Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 110-102 en 106. — Ontleed bij Mosheim, blz. 210-218.

162.

1309, Henegouwen en Brabant. De gelijktijdige kronijkschrijver en kanunnik Jan Hocsem († 1348) getuigt, dat enkele edelvrouwen in die twee gewesten zich door rondreizende ketters (Lollarden) lieten verleiden, dewelke beweerden dat zij in den Guldensporenslag te Kortrijk (1302) niet dood gebleven waren, zooals men gedacht had.

Eodem anno (1309) quidam hypocritae gyrouagi, qui Lollardi siue Deum laudantes vocabantur, per Hannoniam et Brabantiam quasdam mulieres nobiles deceperunt, qui negando tamen per quaedam signa clam se fore nobiles designabant, et eis imponi cautelose procurant quod periculum belli apud Curtracum euaserant, et ideo tunc Deo vouissent quod per septennium poeniterent et sic per patriam exularent.

Kronijk van Johannes Hocsem, bij Chapeaville, *Gesta pontificum Leodiensium*, deel II, blz. 350. (Gedeeltelijk aangehaald bij Mosheim, blz. 240).

163.

1310, April 28, Trier. Uittreksels uit de synodale statuten

van Boudewijn, aartsbisschop van Trier, in een provinciaal concilie aldaar goedgekeurd, tegen de Beggarden en hunne begunstigers. — Op straf van den kerkelijken ban wordt verboden de Beggarden of Apostels in huis te ontvangen of hun aalmoesen te geven. De Beggarden zelve, die met vreemde kleederen zonder werken schooien, bijeenkomsten houden en de H. Schrift uitleggen, doen dit alles tegen het verbod der Kerk. Binnen de veertien dagen moeten zij tot hunne vroegere bezigheden teruggekeerd zijn; anders zijn zij in den kerkelijken ban. Zulks zal iederen zondag door de pastoors op den predikstoel afgekondigd worden.

L. Contra Begardos ut non recipiantur.

Item inhibemus sub poena excommunicationis ne quis in nostra civitate, diocesi et provincia Trevirensi aliquem vel aliquos de illis rusticis, qui se Apostolos appellant, in domum suam recipiat aut eis eleemosynam eroget, cum, prout in antiquis statutis synodalibus continetur, sedes apostolica tales reprobaverit et contra fautores excommunicationis sententiam tulerit ipso facto.

LI. Contra Begardos laïcos.

Item, cum quidam sint laïci in civitate, diocesi et provincia Trevirensi, qui sub praetextu cujusdam religionis fictae Begardos se appellant, cum tabardis et tunicis longis et longis capuciis cum ocio intendentes ac labores manum detestantes conventicula inter se aliquibus temporibus faciunt et conversant seque fingunt coram personis simplicibus expositores sacrarum scripturarum; nos vitam eorum, qui extra religionem approbatam validam mendicantes discurrunt, monemus omnes et singulos hujusmodi Begardos, quos a quolibet parrochiali presbytero a sua parrochia moneri volumus diligenter, ut infra quindenam in praemissis desistant et de laboribus suis vivant, circa labores sicut ceteri homines se exponant; alioquin ipsos et quemlibet eorum, quos excommunicamus in his scriptis, denuntiari in parrochialibus ecclesiis excommunicatos praecipimus et mandamus singulis diebus Dominicis.

Martène en Durand, *Thesaurus*, deel IV, blz. 250.

164.

1310, Mei 30, Parijs. Oordeel door Willem gezegd *Frater*, aartsdiaken der St. Andrieskerk in Schotland; Hugo van Besançon, kanunnik van Parijs; Jan de Tollenz, kanunnik van Saint-Quentin in Vermandois; Hendrik van Bethune, kanunnik van Veurne; en Pieter de Vallibus, pastoor der kerk van St. Germain-L'Auxerrois te Parijs, allen professors in het kerkelijk recht te Parijs, over het geval van eene kettersche Begijn uit Henegouwen afkomstig,

met name Margaretha Porete, op aanvraag van den predikheer Willem van Parijs, pauselijken inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, uitgesproken. — De inquisiteur heeft hun de processtukken voorgelegd, waaruit blijkt, dat Margaretha geweigerd heeft op de vragen van den inquisiteur te antwoorden. Niettemin werd door talrijke getuigen bewezen, dat zij een kettersch boek geschreven had, welk door wijlen den bisschop Gwijde II van Kamerijk († 1305) werd verbrand; en deze kerkprelaat vaardigde een bevel uit, inhoudende dat Margaretha aan de wereldlijke overheid moest overgeleverd worden, indien zij hare kettersche stellingen mondeling of schriftelijk in het vervolg nog volhield. Later bekende Margaretha vóór den inquisiteur van Lotherrijk en vóór den Kamerijkschen bisschop Philips van Marigny, opvolger van Gwijde, dat zij haar kettersch boek aan Beggarden en andere eenvoudige lieden na hare eerste veroordeeling medegedeeld had alsook aan Jan, bisschop van Châlons. Dit alles overwegende vraagt nu de inquisiteur Willem van Parijs, of de Begijn Margaretha voor eene hervallen ketterin moet worden gehouden; waarop het antwoord der vijf Parijsche godgeleerde professors bevestigend luidt, zoodat de schuldige aan de wereldlijke overheid overgeleverd moet worden.

Universis presentes litteras inspecturis, Guillelmus dictus Frater, archidiaconus Laudonie in ecclesia Sancti Andree in Scocia; Hugo de Bisuncio, canonicus Parisiensis; Johannes de Tollenz, canonicus Sancti Quintini in Veromandua; Henricus de Bitunia, canonicus Furnensis; et Petrus de Vallibus, curatus Sancti Germani Altissiodorensis de Parisius, et etiam regentes Parisius in decretis, salutem in actore salutis.

Noveritis virum venerabilem devotum et discretum fratrem Guillelmum de Parisius, ordinis predicatorum, inquisitorem heretice pravitatis in regno Francie auctoritate sedis apostolice deputatum, inque processum qui sequitur nobis intimasse consultationemque nobis fecisse inferius annotatam.

Processus equidem talis est: Tempore quo Margarita dicta Porete suspecta de heresi fuit in rebellione et in inobedientia nolens respondere nec jurare coram inquisitore de hiis que ad inquisitionis sibi commisse officium pertinent, ipse inquisitor contra eam nihilominus inquisivit et etiam depositione plurium testium invenit, quod dicta Margarita librum quemdam composuerat continentem hereses et errores, qui de mandato reverendi patris domini Guidonis condam Cameracensis episcopi publice et solempniter tanquam talis fuit condempnatus et combustus, et per litteram dicti episcopi fuit ordinatum quod si talia sicut ea que continebantur in libro, de cetero attemptaret verbo vel scripto, eam condempnabat et relinquebat justiciandam justicie seculari. Invenit etiam idem inquisitor, quod ipsa recognovit in judicio semel coram inquisitore Lotharingie et semel coram

reverendo patre domino Philippo, tunc Cameracensi episcopo, se post condempnationem predictam librum dictum habuisse et alios; invenit etiam idem inquisitor, quod dicta Margarita dictum librum in suo consimili eosdem continentem errores post ipsius libri condempnationem reverendo patri domino Jo[hanni,] Dei gratia Cathalaunensi episcopo, communicavit ac nedum dicto domino, sed et pluribus aliis personis simplicibus, Begardis et aliis tanquam bonum. Consultatio autem ex praedictis resultans per prefatum inquisitorem, ut pertactum est, nobis facta talis est: Videlicet, utrum in talibus dicta Beguina debeat relapsa judicari?

Nos autem fidei catholice zelatores veritatisque canonice professores qualescumque consultationi predicte respondentes dicimus quod ipsa Beguina, supposita veritate facti precedentis, judicanda est relapsa et merito relinquenda est curie seculari. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus apposuimus.

Datum anno Domini MCCC decimo, sabbato post festum beati Joannis ante portam Latinam.

Rijksarchief te Parijs, J. 428, nr 19bis. Afgedrukt in het *Appendix* bij Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 577 en 578. Over Margaretha Porete, zie ook aldaar, deel II, blz. 123.

165.

1310, Mei 31, Parijs. Acte van den aangestelden notaris bevattende het vonnis aldaar op dien dag tegen Margaretha Porete door den predikheer Willem van Parijs, pauselijken inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, uitgesproken, waarbij zij als hervallen ketterin aan de wereldlijke overheid werd overgeleverd. Haar kettersch boek moest daarenboven verbrand worden en alle exemplaren daarvan vóór eenen bepaalden datum aan den inquisiteur of aan den prior der predikheeren uitgeleverd worden. — De notaris verklaart, dat het vonnis te Parijs op de *place de Grève* den 31 Mei 1310 door den inquisiteur schriftelijk werd gegeven, in de tegenwoordigheid van den bisschop van Parijs, van den officiaal, van voorname geestelijken en godgeleerden, van afgevaardigden der stad en van eene groote volksmenigte, allen plechtig aldaar bijeengeroepen. Het vonnis herinnert, dat Margaretha van Henegouwen, gezegd Porete, geweigerd heeft op de vragen van den inquisiteur te antwoorden, hetgeen haar eerst den kerkelijken banvloek berokkende. Nagenoeg anderhalf jaar bleef zij in hare weigering volharden tot op den dag van heden. Dienvolgens moet zij als ketterin worden beschouwd. Maar het bleek ook, dat Margaretha een kettersch boek geschreven had, dat door wijlen bisschop Gwijde van Kamerijk veroordeeld en in hare tegenwoor-

digheid te Valencijn verbrand werd. Deze bisschop had haar op straf van den kerkelijken ban verboden dat boek of andere dergelijke in 't vervolg te schrijven of te bezitten, en in een geschreven en bezegeld bevel had dezelfde bisschop verklaard, dat Margaretha als ketterin veroordeeld was en aan de wereldlijke macht moest overgeleverd worden, indien zij hierin ongehoorzaam werd. Dit was nochtans spoedig het geval, zooals blijkt uit het onderzoek gedaan door den inquisiteur van Lotherrijk en door Jan van Marigny, alsdan bisschop van Kamerijk en nu aartsbisschop van Sens ; ook legde Margaretha haar boek aan vele personen en aan Jan, bisschop van Châlons, als een deugdelijk werk voor, zooals uit talrijke getuigenissen blijkt. Na den raad en de goedkeuring van veel god- en rechtsgeleerden alsmede van den bisschop van Parijs bekomen te hebben, verklaart bij dezen de pauselijke inquisiteur Willem van Parijs, dat Margaretha voor eene hervallen ketterin moet gehouden en aan de wereldlijke overheid overgeleverd worden, met de bede dat zij niet gedood noch verminkt en zacht behandeld worde, in zooverre het kerkelijk recht zulks toelaat. Haar boek wordt ook als kettersch veroordeeld met de goedkeuring der godgeleerde professors van Parijs. Het zal verbrand worden, en al degenen, die er een afschrift van bezitten, zullen, op straf van den kerkelijken ban, vóór het feest der apostels Pieter en Pauwel hunne exemplaren aan den inquisiteur of aan den prior der predikheeren van Parijs moeten brengen.

In Christi nomine amen. Anno ejusdem MCCC decimo, indictione octava, die Dominica post Ascensionem Domini (31 Maii), pontificatus beatissimi patris domini C[lementis], divina providentia pape quinti anno quinto, in Gravia Parisius, facta ibidem congregatione sollempni, assistentibus mihi reverendo in Christo patre domino Parisiensi episcopo, magistris Johanne de Frogerio officiali Parisiensi, C. de Chenat, Johanne de Domnomartino, Xaverio de Charmoia, Stephano de Bercondicuria, fratribus Martino de Abbatisvilla bachalario in theologia, Nicolao de Avessiaco ordinis predicatorum, Johanne Marchandi preposito Parisiensi, G. de Choques et pluribus aliis ad hoc specialiter evocatis, presentibus etiam pluribus processionibus ville Parisius et populi multitudine copiosa, et me notario publico infrascripto, religiosus vir et honestus frater [Guillelmus] de Parisius, ordinis predicatorum, inquisitor heretice pravitatis in regno Francie auctoritate apostolica deputatus, in scriptis tulit sententias infrascriptas sub hac forma:

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Quia nobis fratri Guillelmo de Parisius ordinis predicatorum, inquisitori heretice pravitatis in regno Francie auctoritate apostolica deputato, constat et constitit evidentibus argumentis te Margaritam de Hannonia dictam Porete, super labe heretice pravitatis vehemen-

ter esse suspectam, propter quod citari te fecimus ut compareas in judicio coram nobis, in quo existens personaliter a nobis ortata pluries canonice et legitime ut coram nobis juramentum prestares de plena pura et integra veritate dicenda de te et aliis super hiis que ad nobis commissum Inquisitionis officium pertinere noscuntur, que facere contempsisti, licet a nobis fueris pluries super hoc et locis pluribus requisita, in hiis fuisti semper contumax et rebellis; pro quibus contumaciis et rebellionibus evidentibus et notoriis hoc exigentibus de multorum peritorum consilio in te sic rebellem et contumacem sententiam majoris excommunicationis tulimus et in scriptis, quam, licet te notificata fuisset, post notificationem predictam fere per annum et dimidium in tue salutis dispendium sustinuisti animo pertinaci, licet tibi pluries obtulerimus nos tibi absolutionis beneficium impensuros secundum formam ecclesie, si hoc humiliter postulares, quod usque nunc petere contempsisti nec jurare nec respondere nobis super premissis hactenus voluisti, propter que secundum sanctiones canonicas pro convicta et confessa et pro lapsa in heresim seu pro heretica te habemus et habere debemus. Porro dum tu Margarita in istis rebellionibus obstinata maneres, ducti conscientia volentes officii nobis commissi debitum exercere inquisitionem contra te et processum fecimus super predictis prout exigit ordo vite, ex quibus inquisitione et processu nobis constitit evidenter quondam composuisse te librum pestiferum continentem heresim et errores, ob quam causam fuit dictus liber per bone memorie Guidonem olim Cameracensem episcopum condemnatus et de mandato ipsius in Valencenis in tua combustus presentia publice et patenter; a quo episcopo tibi fuit sub pena excommunicationis expresse inhibitum, ne de cetero talem librum componeres vel haberes aut eo vel simili utereris, addens et expresse ponens dominus episcopus in quadem littera suo sigillata sigillo, quod si de cetero libro utereris predicto vel si ea que continebantur in eo, verbo vel scripto de cetero attemptares, te condempnabat tanquam hereticam et relinquebat justicie seculari. Post vero dicta omnia dictum librum contra dictam prohibitionem pluries habuisti et pluries usa es, sicut et ejus patet recognitionibus factis nedum coram inquisitore Lotharingie et coram reverendo fratre et domino, domino Johanne tunc Cameracensi episcopo, nunc archiepiscopo Senonensi, dictum eumdem librum, preter condempnationem et combustionem predictas, sicut bonum et licitum communicasti reverendo patri domino Johanni Cathalonensi episcopo et quibusdam personis aliis, prout ex fidedignorum juratorum et super hiis coram nobis evidentibus testimoniis nobis liquet. Nos igitur super premissis omnibus deliberatione prehabita diligenti communicatoque multorum peritorum in utroque jure consilio, Deum et sancta evangelia pre oculis habentes, de reverendi fratris et domini domini G., Dei gratia Parisiensis episcopi, consilio et assensu, te Margaritam non solum sicut lapsam in heresim, sed sicut relapsam finaliter condempnamus et te relinquimus justicie seculari, rogantes eam ut citra mortem et membrorum mutilationem tecum agat misericorditer, quantum permictunt canonice sanctiones; dictum librum tanquam hereticum et erroneum utpote errores et heresim continentem judicio magistrorum in theologia Parisius existentium et de eorundem consilio finaliter condempnamus ac demum excommunicari volumus et comburi; universis et singulis habentibus dictum librum precipientes districte et sub pena excommunicationis quod infra instans festum apostolorum Petri et Pauli nobis vel priori fratrum predicatorum Parisius, nostro commissario, sine fraude reddere teneantur.

Actum Parisius in Gravia, presente predicto patre reverendo Parisiensi episcopo, clero et populo dicte civitatis ibidem sollempniter congregato, Dominica infra Ascensionem Domini, anno Domini MCCC decimo.

Rijksarchief te Parijs, J. 428, nr 15. Afgedrukt in het *Appendix* bij Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 575-577.

166.

1310, omstreeks Pinksteren, Parijs. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van den vervolger van Guillaume de Nangis over het verbranden eener Henegouwsche vrouw, Margaretha Porete. — Zij had een kettersch werk geschreven en weigerde de dwalingen, die er in verkondigd waren, te herroepen. Ook wilde zij zich aan den ban, tegen haar door den inquisiteur uitgesproken, niet onderwerpen noch vóór den bisschop verschijnen. Daarom werd zij te Parijs op de *place de Grève* in tegenwoordigheid van de geestelijkheid en van de gansche bevolking tentoongesteld en daarna aan de wereldlijke overheid uitgeleverd, die haar 's anderendaags op dezelfde plaats liet verbranden. Bij haren dood toonde zij zooveel berouw, dat de toeschouwers er tranen over stortten.

Circa festum Pentecostes accidit Parisiis, quod quaedam pseudomulier de Hannonia, nomine Margaretha dicta Porrette, quemdam librum ediderat, in quo omnium theologorum iudicio, qui ipsum diligenter examinauerunt, multi continebantur errores et haereses, et inter ceteras, quod anima annihilata in amore conditoris sine reprehensione conscientiae vel remorsu potest et debet naturae quidquid appetit et desiderat concedere, quod manifeste sonat in haeresim. Dum libellum hunc aut in eo contentos errores abiurare nollet, quinimmo latam in se excommunicationis sententiam ab inquisitore haereticae pravitatis contemneret, quia coram episcopo sufficienter monita comparere nolebat et per annum vel amplius pertinaci sustinuisset animo in sua malitia finaliter indurata, tandem in communi platea Graviae coram clero et populo ad hoc specialiter euocatis de peritorum consilio exposita est et tradita curiae saeculari; quam Parisiensis praepositus in sua potestate statim accipiens ibidem in crastino incendio fecit exstingui. Multa tamen in suo exitu poenitentiae signa ostendit nobilia pariter et deuota, per quae multorum viscera ad compatiendum ei pie ac etiam lacrymabiliter fuisse commota testati sunt oculi, qui viderunt.

Vervolger van het *Chronicon* van Guillaume de Nangis, bij d'Achery, *Spicilegium scriptorum veterum*, deel III, blz. 63 (ed. nova). — Aangehaald bij Mosheim, blz. 237.

167.

1311, Februari 8, (Utrecht). Uittreksel uit de synodale statuten van Guido van Avesnes, bisschop van Utrecht, over het onderdrukken der ketterij. — De bisschop beveelt aan de dekens en hoofden zijner geestelijkheid, dat zij zelven of door anderen een scherp toezicht over het geloof moeten uitoefenen en zoohaast zij eenig spoor van ketterij ontdekken, de verdachten bij den bisschop of bij zijnen officiaal met al de noodige bijzonderheden moeten aanklagen.

Item, cum inter caetera crimina crimen haeresis detestabilius et fidei Christianae magis obnoxium reputetur, praecipimus et mandamus omnibus provisoribus et decanis Christianitatis, ut diligenter per se aut per alios ecclesiarum rectores super hujusmodi diligenter inquirant. Et si quem vel quos super hujusmodi crimine diffamatum seu diffamatos invenerint, nobis seu officiario nostro quantocitius poterunt non differant intimare et conversationem eorum plenius describendo.

Datum anno Domini MCCCX, feria tertia post missas Domini alleluja, ālla, ālla.

van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 177. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 1e stuk, blz. 356 en 3e stuk, blz. 109.

168.

1311, Augustus 12, Poitiers. Uittreksel uit de bul van Clemens V, gericht tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen, over het vervolgen van de Tempelridders hunner geestelijke gebieden wegens ketterij en anderszins. — (De paus vertelt eerst hoe hij, vernomen hebbende dat de Tempelheeren kettersche dolingen aankleefden en allerlei schanddaden pleegden, een zorgvuldig en herhaald onderzoek dienaangaande met behulp van verschillige kardinalen en van den algemeenen inquisiteur in 't koninkrijk Frankrijk instelde, waaruit de plichtigheid der Tempelridders duidelijk bleek.) Maar, daar hij in al de landen der wereld hetzelfde onderzoek niet persoonlijk besturen kan, beveelt de paus, dat de aartsbisschop van Keulen met zijne suffraganen en met zijne collega's van Mainz, Trier, Magdeburg, Bazel en Constanz alsook met andere opgesomde geestelijken, waaronder den deken der St. Servaaskerk te Maastricht, en meer andere

kanunniken in ieder bisdom de Tempelridders naar goeddunken zullen onderzoeken en vonnissen, zonder te verzuimen daarbij de medewerking der pauselijke inquisiteurs van iedere geestelijke provincie in te roepen.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopo Coloniensi ejusque suffraganeis, salutem et apostolicam benedictionem.

.... Verum quia in universis mundi partibus, per quas idem ordo diffunditur ac fratres degunt ipsius, super his non possumus inquirere per nos ipsos, fraternitati vestrae de fratrum nostrorum consilio per apostolica scripta mandamus, quatenus vos et quilibet vestrum videlicet in suis civitate et dioecesi una cum venerabilibus fratribus nostris Moguntinensi, Treverensi et Magdeburgensi archiepiscopis ac Basileensi et Constantiensi episcopis et dilectis filiis abbate monasterii de Crudalio et priore de Longo Ponte Cluniacensis ordinis, Vivariensis et Parisiensis dioecesis, Paulo de Cadarossa praeposito Cavallicensi, decano sancti Servatii Trajectensis, magistro Bernardo Raimundi archidiacono Majoricensi, Joanne dicto presbytero Longo Tullensi capellano nostro et magistro Laurentio de Fusciberte basilicae sanctae Mariae majoris de Urbe, canonicis ecclesiarum, vel undecim, decem, novem, octo, septem, sex, quinque, quatuor, tribus, duobus aut uno ex ipsis, quos vobis in hac parte propter negotii magnitudinem duximus adjungendos, vocatis per publicum citationis edictum per vos et ipsos adjunctos vel eorum aliquos sive aliquem in locis de quibus vobis et iis videbitur faciendum, qui fuerint evocandi contra singulares personas et fratres dicti ordinis in civitatibus et dioecesibus vestris degentes, etiamsi aliunde venerint vel illuc adducti forsan extiterint, super articulis quos vobis sub bulla nostra inclusos transmittimus et super aliis, de quibus prudentiae vestrae videbitur expedire, veritatem cum diligentia inquiratis.

Volumus insuper, quod inquisitione seu inquisitionibus hujusmodi factis per provinciale concilium contra ipsos singulares personas et fratres, qui in eadem provincia fuerint seu pro eis, super his de quibus contra eos inquisitum extiterit, absolutoria seu condemnatoria juxta juris exigentiam proferatur; inquisitore nihilominus seu inquisitoribus ejusdem pravitatis haereticae in ipsa provincia per sedem apostolicam deputatis tam ad dictas inquisitiones quam ad hujusmodi prolationem sententiae admissis....

Datum Pictavis, secundo idus Augusti, pontificatus nostri anno tertio.

Mansi, deel XXV, blz. 404 en 405. — Men weet, dat de orde der Tempelridders op het Algemeen Concilie van Vienne, in hetzelfde jaar 1311 gehouden, wegens ketterij en andere misdaden afgeschaft werd en dat veel broeders der orde in verschillige landen tot den brandstapel werden gedoemd.

169.

1311, Augustus 12, Poitiers. Uittreksel uit eene bul van Clemens V, gericht tot de aartsbisschoppen van Mainz, Trier en Mag-

deburg alsmede tot eene reeks bedienaars van kerkelijke ambten, waaronder den deken der St. Servaaskerk te Maastricht, om hen te wapenen tegen al degenen, die het vervolgen der Tempelridders zouden willen dwarsboomen. — Wederspannige getuigen of begunstigers der Tempelridders moeten in den kerkelijken ban geslagen worden met inroeping van de hulp der wereldlijke overheid, zoo noodig.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Moguntinensi, Treverensi et Magdeburgensi archiepiscopis ac Basileensi, Constantiensi episcopis ac dilectis filiis abbati monasterii de Crudario et priori de Longo Ponte, Cluniacensis ordinis, Vivariensis et Parisiensis dioecesis, Paulo de Cadarossa praeposito Cavallicensi, decano sancti Servatii Trajectensis, magisto Bernardo Raimundi archidiacono Majoricensi, Joanni dicto Longo presbytero de Alemannia capellano nostro Romaricensi et magistro Laurentio de Fuseiberte basilicae sanctae Mariae majoris de Urbe, canonicis ecclesiarum, salutem et apostolicam benedictionem.

. . . . Testes autem, si qui a vobis requisiti vel admoniti vel citati, ut super dictis articulis ferant veritatis testimonium coram vobis, de prece vel precio, gratia vel amore, odio vel timore a ferendo testimonio subtraxerint; necnon fautores, receptatores et defensores praedictorum fratrum, qui a vobis citati vel vocati, ut praemittitur, coram vobis non comparuerint; eos insuper, qui predictam vestram inquisitionem directe vel indirecte, publice vel occulte, vel per se vel per alium seu alios vel alias quoquomodo praesumpserint impedire, per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescatis, invitato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis. Quod si non omnes his exequendis potueritis interesse, undecim, decem, novem, octo, septem, sex, quinque, quatuor vel tres aut duo seu unus vestrum ea nihilominus exequantur . . . .

Datum Pictavis, secundo idus Augusti, pontificatus nostri anno tertio.

Labbe en Cossart, *Concilia,* deel XI, stuk II, kol. 1571.

170.

1311, November, Vienne. Statuten over de regeling der Inquisitie door Clemens V met de goedkeuring van het Algemeen Concilie uitgevaardigd, aangaande de wederzijdsche betrekkingen van bisschoppen en inquisiteurs, aangaande de kerkers, de gevangeniswachters, de sleutels der gevangenissen, den eed der wachters, knechten, notarissen en verdere helpers der Inquisitie, alsmede aangaande het misbruiken der inquisitoriale macht en der andere rechten van bisschoppen en inquisiteurs in zake van kettervervolging. — Velen hebben bij den paus geklaagd over de handelingen der inquisiteurs, die hunne machten te buiten gaan

en onschuldigen verontrusten; daarom wil de paus de Inquisitie regelen met het oog op de wederzijdsche rechten en onderlinge samenwerking van bisschoppen en inquisiteurs. Beiden mogen de verdachten afzonderlijk dagen, aanhouden, kerkeren en rechterlijk vervolgen. Slechts nadat zij te vergeefs elkanders medewerking gedurende acht dagen hebben ingeroepen, en op straf van nietigheid, kunnen zij afzonderlijk de verdachten op de pijnbank leggen en vonnissen. Willen zij beide niet samenwerken, dan zullen zij elkander schriftelijk hun oordeel mededeelen. De kerkers zullen tusschen beiden in gemeenschap blijven en iedere der gevangenissen zal twee wachters hebben, waarvan de bisschop den eenen en de inquisiteur den anderen zullen aanstellen. Die wachters zullen elk eenen eerzamen knecht mogen hebben. Ieder wachter zal eenen sleutel van alle vertrekken der gevangenis hebben. In handen van den bisschop en van den inquisiteur zullen de wachters en hunne knechten eenen eed van getrouwheid afleggen. Hetzelfde zullen de notarissen en al de andere helpers der Inquisitie moeten doen. De bischoppen en de inquisiteurs zullen niemand ten onrechte wegens ketterij veroordeelen noch ketters ongedeerd laten, op straf van gedurende drie jaren uit hun ambt gesloten te blijven of in de ban der Kerk geslagen te worden. De paus alleen zal ze daarvan kunnen vrijspreken, tenzij indien zij in stervensgevaar verkeeren. Al de vroegere pauselijke statuten blijven geldig, voor zooveel zij deze bepalingen niet tegenspreken. Geen inquisiteur zal beneden den ouderdom van veertig jaren kunnen aangesteld worden. Ter gelegenheid der Inquisitie mag geen geld afgeperst noch geen kerkelijk goed aangeslagen worden, op straf van den kerkelijken ban door den paus alleen op te heffen. De notarissen, ambtenaars, monniken en andere helpers der inquisiteurs, die dergelijke misdaden bij de inquisiteurs zouden ontdekt hebben, mogen ze niet verzwijgen, maar moeten ze bij de oversten der inquisiteurs aanklagen, opdat de plichtigen door hen gestraft of afgesteld zouden worden. Blijven zij hierin nalatig, zoo moet men het den paus laten weten. De inquisiteurs mogen geen misbruik maken van hun recht van wapens te dragen en van helpers aan te nemen.

De hereticis. Clemens V in concilio Viennensi.

Multorum querela sedis apostolice pulsavit auditum, quod nonnulli inquisitores per sedem eandem contra pravitatem hereticam deputati metas sibi traditas

extendentes sic interdum excedunt sue potestatis officium, ut quod in augmentum fidei per circumspectam eiusdem sedis vigilantiam salubriter est provisum, dum sub pietatis specie gravantur innoxii, cedat in fidelium detrimentum. Propter quod ad Dei gloriam et augmentum ejusdem fidei ut negocium Inquisitionis hujusmodi eo prosperetur felicius quo deinceps ejusdem laboris indago solemnius, diligentius et cautius peragetur, ipsam tam per dyocesanos episcopos quam per inquisitores a sede apostolica deputatos, omni carnali amore, odio vel timore ac cujuslibet commodi temporalis affectione semotis, decernimus exerceri sic quod quilibet de predictis sine alio citare possit et arrestare sive capere ac tute custodie mancipare ponendo etiam in compedibus vel manicis ferreis, si eis visum fuerit faciendum, super quo ipsius conscientiam oneramus, necnon inquirere contra illos de quibus pro hujusmodi negociis secundum Deum et justiciam viderit expedire ; duro tamen tradere carceri sive arto, qui magis ad penam quam ad custodiam videatur, vel tormentis exponere illos aut ad sentenciam procedere contra eos, episcopus sine inquisitore aut inquisitor sine episcopo dyocesano aut ejus officiali vel, episcopali sede vocante, capituli super hoc delegato, si sui adinvicem copiam habere valeant, infra octo dierum spacium postquam se invicem requisierint, non valebit ; et, si secus presumptum fuerit, nullum sit et irritum ipso jure. Verum si episcopus vel ejus capituli, sede vacante, delegatus cum inquisitore aut inquisitor cum altero eorumdem propter premissa nequeat aut nolit personaliter convenire, possit episcopus vel ejus seu capituli, sede vacante, delegatus inquisitori et inquisitor episcopo vel ejus delegato seu, sede vacante, illi qui ad hoc per capitulum fuerit deputatus, super illis committere vices suas vel suum significare per litteras consilium et consensum.

Sane quia circa custodiam carcerum heretiealium, qui muri in quibusdam partibus vulgariter nuncupantur, multas fraudes dudum intelleximus perpetratas, nos volentes super hoc providere statuimus ut quilibet talis carcer vel murus, quem decetero episcopo et inquisitori predictis volumus fore communem, duos custodes habeat principales discretos, industriosos et fideles, unum quem volet episcopus et providebit eidem, aliumque de quo voluerit inquisitor, cui etiam providebit ; et quilibet predictorum custodum sub se alium bonum et fidum poterit habere ministrum ; in quolibet etiam conclavi ejusdem carceris sive muri erunt due claves diverse, quarum unam unus, aliam alius tenebit predictorum custodum et cura cum officio ministrandi que incarceratis fuerint ministranda, suo poterit committere vel subdelegare ministro. Porro coram episcopo vel capitulo, sede vacante, et inquisitore predictis vel substitutis ab eis custodes supradicti, antequam suum officium exequentur, jurabunt ad sancta Dei evangelia corporaliter a se tacta quod in custodia muratorum et aliorum pro crimine supradicto in sua custodia positorum et ponendorum omnem diligentiam et sollicitudinem quam poterunt, fideliter adhibebunt et quod alicui incarcerato nihil unus in secreto loquetur quin hoc audiat alter custos ; et quod provisionem quam incarcerati recipiunt ex ordinatione communi et illud quod a parentibus et amicis vel aliis personis fidelibus offeretur eisdem, nisi episcopi et inquisitoris vel suorum commissariorum ordinatio refragetur, ipsis fideliter et absque diminutione aliqua ministrabunt nec in his fraudem aliquam adhibebunt. Et idem juramentum et coram eisdem personis ministri custodum, priusquam suum exerceant officium, exhibebunt. Et quia sepe contingit episcopos proprios habere carceres sibi et dictis inquisitoribus non communes, volumus et districte precipimus, ut

custodes ad incarceratorum pro dicto crimine custodiam per episcopos vel, sede vacante, per capitulum deputandi et eorum ministri coram dictis inquisitoribus vel substitutis ab eis prestent simile juramentum.

Notarii quoque Inquisitionis coram episcopo et inquisitore vel substitutis ab eis jurabunt suum officium fideliter exercere. Et idem fiet de aliis personis necessariis ad predictum officium exequendum.

Verum quia nimis est grave ad exterminationem pravitatis predicte non agere quod ipsius contagiosa enormitas agendum requirit, grave quoque et damnatione dignissimum maliciose insontibus eandem imponere pravitatem, episcopo et inquisitori predictis ac aliis ad dicti executionem officii substituendis ab eis in virtute sancte obedientie et sub interminatione maledictionis eterne precipimus, ut sic discrete et prompte contra suspectos vel diffamatos de hujusmodi pravitate procedant, quod maliciose aut fraudulenter tantam labem seu quod ipsos in executione officii Inquisitionis impediat, falso alicui non imponant; quod si odii, gratie vel amoris, lucri aut commodi temporalis obtentu contra justiciam et conscientiam suam omiserint contra quemquam procedere, ubi fuerit procedendum super hujusmodi pravitate, aut obtentu eodem pravitatem ipsam vel impedimentum officii sui alicui imponendo, cum super hoc presumpserunt quoquo modo vexare, preter alias penas pro qualitate culpe imponendas eisdem episcopus aut superior suspensionis ab officio per triennium, alii vero excommunicationis sententias eo ipso incurrant; a qua quidem excommunicationis sententia, qui eandem incurrerint, nisi per Romanum pontificem nequeant, praeterquam in mortis articulo et tunc satisfactione premissa, absolutionis beneficium obtinere, nullo in hac parte privilegio suffragante.

Alia sane que circa premissum Inquisitionis officium a nostris sunt predecessoribus instituta, quatenus presenti decreto non obviant, sacri approbatione concilii roborata in sua volumus firmitate manere.

Nolentes splendorem solitum negocii fidei per actus indiscretos et improbos quorumvis inquisitorum heretice pravitatis quasi tenebrosi fumi caligine obfuscari, hoc sacro concilio approbante, statuimus nullis extunc, nisi qui quadragesimum etatis annum attigerint, officium Inquisitionis predicte committi inquisitoribus; et tam ipsorum quam episcoporum seu capitulorum, sede vacante, supra hoc deputatis commissariis quibuscumque districtius injungentes ne pretextu officii Inquisitionis quibusvis modis illicitis ab aliquibus pecuniam extorqueant, nec scienter attentent ecclesiarum bona ab clericorum delictum predicti occasione officii fisco etiam ecclesie applicare; quod si secus in his vel eorum altero fecerint, excommunicationis sententie eos subjacere decernimus ipso facto, a qua non possint absolvi, preterquam in mortis articulo, donec illis a quibus extorserint, plene satisfecerint de pecunia sic extorta, nullis privilegiis, pactis aut remissionibus super hoc valituris.

Notarii vero et officiales dicti officii necnon fratres et socii inquisitorum et commissariorum ipsorum, qui dictos inquisitores aut commissarios secrete noverint talia commisisse, si indignationem Dei et apostolice sedis vitare voluerint offensam, ipsos graviter arguere et corrigere studeant in secreto, quod si taliter ea sciverint, ut ea probare valeant, si sit opus hec prelatis inquisitorum et commissariorum eorundem ad quos pertinebit, nunciare sollicite debeant; qui equidem prelati inquisitores et commissarios predictos reos inde repertos ab officiis amovere et amotos alias punire debite seu corrigere teneantur; prelatis autem inquisitorum

id negligentibus agere, premissa omnia nunciari per predictos locorum ordinarios volumus, quibus ut ea in apostolice sedis noticiam perferant in virtute sancte obedientie districte precipimus et mandamus; porro inquisitoribus ipsis districtius inhibemus ut nec abutantur quomodolibet concessione portationis armorum nec officiales nisi sibi necessarios habeant talesque qui se conferant ad sua cum inquisitoribus ipsis officia exequenda.

Constitutiones Clementinae, Lib. V, Titul. III, uitgave van Parijs (1506), fol. 58 en volg.

171.

1311, November, Vienne. Statuten van Clemens V, met de goedkeuring van het Algemeen Concilie uitgevaardigd, waarbij de Begijnenorde afgeschaft wordt. — Uit vertrouwbare bron zegt de paus vernomen te hebben, dat de zoogezegde Begijnen, wier orde door de Kerk nog niet is erkend, over de H. Drievuldigheid en andere punten van het geloof twisten, dolen en dolingen verbreiden. Daarom wordt hunne orde opgeheven op straf van den kerkelijken ban. De monniken, die de Begijnen tot hiertoe ondersteund hebben, mogen zulks op dezelfde straf in 't vervolg niet meer doen. Zijn er echter godvruchtige vrouwen, die God ootmoedig willen dienen zonder tegen 't geloof op te staan, zij kunnen in hunne gestichten rustig voortleven.

Clemens V in concilio Viennensi.

Cum de quibusdam mulieribus Beguinabus vulgariter nuncupatis (que, cum nulli promittant obedientiam nec propriis renuncient neque profiteantur aliquam regulam approbatam, religiose nequaquam existunt, quamquam habitum, qui Beguinarum dicitur, deferant et adhereant religiosis aliquibus, ad quos specialiter trahitur affectio earundem) nobis fide digna relatione insinuatum extiterit, quod earum alique quasi perducte in mentis insaniam de summa Trinitate ac Divina essentia disputent et predicent ac circa fidei articulos et ecclesiastica sacramenta opiniones catholice fidei contrarias introducant et multos super his decipientes simplices eos in errores diversos inducant aliaque quam plura periculum animarum parientia sub quodam velamine sanctitatis faciant et committant; nos, tam ex his quam ex aliis de ipsarum opinione sinistre frequentur auditis, eas merito suspectas habentes statum earumdem, sacro approbante concilio, perpetuo duximus prohibendum et a Dei ecclesia penitus abolendum, eisdem et aliis mulieribus quibuscumque sub pena excommunicationis, quam in contrarium facientes incurrere volumus ipso facto, injungentes expresse ne statum hujusmodi dudum forte ab ipsis assumptum quoquo modo sectentur ulterius vel ipsum aliquatenus de novo assumant.

Predictis vero religiosis, per quos eedem mulieres in hujusmodi Beguinagii

statum foveri et ad ipsum suscipiendam induci dicuntur, sub simili excommunicationis pena quam eo ipso quod secus egerint, se noverint incursuros, districtius inhibemus, ne mulieres aliquas predictum statum, ut premittitur, dudum assumptum sectantes aut ipsum de novo forsitan assumentes quomodocunque admittant, ipsis super eo sectando vel assumendo prebentes ullo modo consilium, auxilium vel favorem, nullo contra premissa privilegio valituro.

Sane per predicta prohibere nequaquam intendimus quin si fuerint fideles alique mulieres que, promissa continentia vel etiam non promissa, honeste in suis conversantes hospitiis penitentiam agere voluerint et virtutum Domino in humilitatis spiritu deservire, hoc eisdem liceat prout Dominus ipsis inspirabit.

Constitutiones Clementinae, Lib. III, Titul. XI, fol. 48 verso en 49.

172.

1311, *November*, *Vienne*. Statuten van Clemens V, met de goedkeuring van het Algemeen Concilie uitgevaardigd, waarbij de ketterijen van de secte der Beggarden en Begijnen der Duitsche landen veroordeeld worden en hunne onderdrukking door de Inquisitie bevolen wordt. — De paus zegt, dat er in de Duitsche landen ketters van dien naam, mannen en vrouwen, zijn opgestaan, die veel dolingen verkondigen, waarvan hij er acht opsomt en bondig weerlegt. Daarom veroordeelt hij met het Concilie de secte en hare dolingen. De bisschoppen en de inquisiteurs der besmette gewesten zullen een scherp onderzoek tegen die Beggarden en Begijnen instellen en de plichtigen, die zouden weigeren hunne ketterijen af te zweren, behoorlijk straffen.

Ad nostrum, qui desideranter in votis gerimus ut fides catholica nostris prospe[illegible]mporibus et pravitas heretica de finibus fidelium extirpetur, non sine c[illegible]itia grandi pervenit auditum, quod secta quedam abhominabilis quorumdam hominum malignorum qui Beguardi et quarumdam infidelium mulierum que Beguine vulgariter appellantur, in regno Alemanie, procurante satore malorum operum, damnabiliter insurrexit tenens et asserens doctrina sua sacrilega et perversa inferius designatos errores. Primo videlicet quod homo in vita presenti tantum et talem perfectionis gradum potest acquirere quod reddetur penitus impeccabilis et amplius in gratia proficere non valebit; nam, ut dicitur, si quis semper posset perficere, posset aliquis Christo profectior inveniri. Secundo, quod jejunare non oportet hominem nec orare, postquam gradum perfectionis hujusmodi fuerit assecutus, quia tunc sensualitas est ita perfecte spiritui et rationi subjecta, quod homo potest libere corpori concedere quicquid placet. Tertio, quod illi qui sunt in predicto gradu perfectionis et spiritu libertatis, non sunt humane subjecti obedientie nec ad aliqua precepta ecclessie obligantur, quia, ut asserunt, ubi spiritus Domini, ibi libertas. Quarto, quod homo potest ita finalem beatitudi-

nem secundum omnem gradum perfectionis in presenti assequi, sicut eam in vita obtinebit beata. Quinto, quod quelibet intellectualis natura in se ipsa naturaliter est beata quodque anima non indiget lumine glorie ipsam elevante ad Deum videndum et eo beate fruendum. Sexto, quod se in actibus exercere virtutum est hominis imperfecti et perfecta anima licentiat a se virtutes. Septimo, quod mulieris osculum, cum ad hoc natura non inclinet, est mortale peccatum; actus autem carnalis, cum ad hoc natura inclinet, peccatum non est, maxime cum tentatur exercens. Octavo, quod in elevatione corporis Jesu Christi non debent assurgere nec eidem reverentiam exhibere, asserentes quod esset imperfectionis eisdem si a puritate et altitudine sue contemplationis tantum descenderent, quod circa ministerium seu sacrum eucharistie aut circa passionem humanitatis Christi aliquando cogitarent. Nonnulla etiam alia sub simulata quadam sanctitatis specie dicunt, faciunt et committunt, que oculos Divine majestatis offendunt et grave in se continent periculum animarum.

Cum autem ex debito commissi nobis officii hujusmodi sectam detestabilem et premissos ipsius execrandos errores, ne propagentur ulterius et per eos corda fidelium damnabiliter corrumpantur, extirpare ab ecclesia catholica necessario habeamus; nos, sacro approbante concilio, sectam ipsam cum premissis erroribus damnamus et reprobamus omnino inhibentes districtius, ne quis ipsos decetero teneat, approbet vel defendat; eos autem, qui secus egerint, animadversione canonica decernimus puniendos. Porro dyocesani et illarum partium inquisitores heretice pravitatis, in quibus Beguardi et Beguine hujusmodi commorantur, suum officium circa eos diligenter exerceant, inquirentes de vita et conversatione ipsorum qualiterve sentiant de articulis fidei et ecclesie sacramentis; in illos vero quos culpabiles reppererint, nisi abjuratis sponte predictis erroribus penituerint et satisfactionem exhibuerint competentem, debitam exerceant ultionem.

Constitutiones Clementinae, Lib. V, Titul. III, fol. 59 verso — 61

173.

1316, Augustus 13, Avignon. Bul van Johannes XXII gericht tot de inquisiteurs van het koninkrijk Frankrijk over het aanhouden van ketters en hervallen Joden in de kerken. — Daarin moeten de aartsbisschoppen en de bisschoppen hun behulpzaam zijn.

Ex parte vestra . . . . Datum Avenione, idibus Augusti, anno primo.

Magnum Bullarium Romanum, deel I, blz. 191. — Deze bul is nagenoeg dezelfde als die van Martinus IV (21 October 1281), waarnaar zij overigens verwijst. Zie hooger ons n[r] 152.

174.

1319, Maart 17, (Utrecht). Uittreksel uit de synodale statuten van Frederik van Zyrik, bisschop van Utrecht, over het onder-

drukken der ketterij. — De bisschop beveelt aan de dekens en hoofden zijner geestelijkheid, dat zij de nieuwe pauselijke decretalen (van Clemens V) in afschrift bezitten en naleven, waaronder in 't bijzonder degene, die gericht is tegen de ketterij der Beggarden en Begijnen (1).

Sciendum quod tam decani Christianitatis quam provisores, ecclesiarum rectores decretales libri septimi noviter emanatas, quas nobis hic astantibus cum ea qua decet reverentia publicamus, sicut in ejus cavetur principio et in scholis et in judiciis observandum; quarum decretalium . . . . tertia eodem libro de haereticis contra haereticos Bagardos et Beghinas, qui incipit *Ad nostrum*, penes se et suas ecclesias habeant et observent.

Actum, publicatum, datum anno Domini MCCCXVIII, feria sexta post Dominicam *Oculi*.

van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 180. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 1e stuk, blz. 237, noot 1 en blz. 357, alsook 3e stuk, blz. 109 en 110. — Zie ons nr 172.

175.

1320, December 30, Avignon. Bul van Johannes XXII tot den bisschop van Doornik gericht over de Begijnen, die van ketterij verdacht werden. — De paus zegt, dat zijn voorganger Clemens V de Begijnen afgeschaft heeft, omdat zij algemeen van ketterij beschuldigd werden, vooral in de Duitsche landen. Integendeel verklaart Johannes XXII, dat hij van de Begijnen uit het bisdom Doornik niets dan goed heeft hooren zeggen. Daarom gelast hij, op eene aanvraag der Begijnen, den bisschop met het instellen van een onderzoek. Worden de Begijnen onschuldig bevonden, dan moet de bisschop ze tegen al hunne vervolgers verdedigen en haar tevens op het hart drukken, dat zij zich buiten alle godsdienstige twisten moeten houden.

Johannes episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri episcopo Tornacensi, salutem et apostolicam benedictionem.

---

(1) Over deze zoogezegde ketters, die door sommige pausen vervolgd, door anderen in bescherming genomen werden, zie het belangrijk werk van Mosheim, *De Beghardis et Beguinabus commentarius* (Leipzig 1790), dat « nog geenszins verouderd » is, zooals Prof. W. Moll te recht deed opmerken (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 60, noot 1.) — Zie ook dit laatste werk, ibid., blz. 84 en volg. en Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 350 en volg.

Cum de mulieribus, que Beguine vulgariter et communiter nuncupantur, felicis recordationis Clementi pape V°, predecessori nostro, precipue de Alamaniae partibus multa fuissent insinuata sinistra, presertim quod eorum alique de summa Trinitate ac Divina essentia disputare ac etiam predicare, circa articulos quoque fidei contrarias introducere multorumque simplicium animos in diversos super hiis errores exducere et alia multa pericula animarum parientia facere sub fucato sanctitatis velamine presumebant; ex quibus necnon et aliis de dictis mulieribus frequenter auditis, habens eas dictus predecessor non indigna ratione suspectas statum ipsarum prohibendum duxit perpetuo et a Dei ecclesia penitus abolendum, in illas que statum hujusmodi jam assumptum sectarentur ulterius autque de novo illum assumerent, excommunicationis sententiam promulgando. Cum autem ad apostolatus nostri auditum relatio fide digna deduxerit esse plurimas in tuis civitate et dyocesi hujusmodi mulieres Beguinas simpliciter nuncupatas, que per virtutum adornamenta currentes honeste vivunt, devote frequentant ecclesias, prelatis suis reverenter obediunt et se in premissis disputationibus et erroribus non involvunt, nec suas vel aliorum animas per opiniones erroneas ab Evangelica veritate degeneres dampnabili presumptione decipiunt, sed in sancta et in solida simplicitate viventes, alique proprias, alique parentum, alique conductas vel sibi communes et cum honesta familia domos inhabitant, alique vero, rerum cogente defectu, simul in eisdem domibus et diversis beguinagiis ad majoris castitatis observantiam immorantur, et sic hactenus vixerunt laudabiliter atque vivunt, quod nulla unquam super hiis fuit vel est suspicio vel infamia contra ipsas; fuit nobis pro parte ipsarum humiliter supplicatum ut, cum indignum sit innocentes cum nocentibus ad paria judicari, sintque propterea, occasione hujusmodi in dicta civitate et dyocesi Tornacensi scandala gravia, dissentiones et odia guerrarumque pericula suscitata, providere super hiis per apostolice sedis providentiam dignaremur. ⌈Nos igitur indignum et rationi contrarium reputantes si probas et reprobas similis censura procelleret, premissis etiam scandalis et dissensionibus, odiis atque periculis obviare volentes, fraternitati tue, de qua plenam in Domino fiduciam gerimus, per apostolica scripta mandamus quatinus per te vel alium de vita dictarum mulierum laudabiliter viventium, ut prefertur, diligentius informatus, si reppereris ita esse, non permittas eas vel ipsarum aliquam in personis et bonis earumdem, occasione prohibitionis et abolitionis hujusmodi, quousque de statu earum fuerit aliter per sedem apostolicam ordinatum, ab aliquibus molestari; molestatores, si qui fuerint, per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, non obstante si eis vel eorum aliquibus, communiter vel divisim, a sede predicta sit indultum quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras dicte sedis non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Volumus autem quod predictas mulieres attente et accurate permoneas eisque districte precipias, ne de hujusmodi predicti predecessoris nostri prohibitionis et abolitionis tenorem se aliquatenus intromittant, sed in sanctis operibus persistentes et proficientes semper de virtutibus in virtutes, mereantur retributionis eterne premium, quod non inchoantibus, sed perseverantibus in consumatione prestatur.

Datum Avinione, II kalendas Januarii, pontificatus nostri anno quinto.

Bon J. Bethune, *Cartulaire du Béguinage de Ste Elisabeth à Gand*, blz. 69, n^r^ 98. — Deze bul werd ook gericht tot den

bisschop van Kamerijk (zie verder ons stuk van 23 Februari 1323) alsook waarschijnlijk tot de bisschoppen van Luik en van Utrecht. (Van Espen, *Jus ecclesiasticum universum*, deel I, blz. 360.)

176.

1322, Juli 3, Avignon. Bul van Johannes XXII gericht tot de inquisiteurs der predikheerenorde in Frankrijk, om hun toe te laten de ketters en hervallen Joden in de kerken aan te houden. — Tweede herhaling der bul van Martinus IV (Orvieto, 21 October 1281).

Ex parte vestra . . . . Datum Avinione, V nonas Julii, pontificatus nostri anno sexto.

Ripoll, deel II, blz. 255, nr 35. — Zie hooger onze nrs 152 en 173, waar de schier gelijkluidende bul tot de Fransche prelaten gericht is, met de vermelding dat ook de inquisiteurs daarvan verwittigd werden. Hier hebben wij integendeel de bul voor de inquisiteurs en niet voor de bisschoppen, waarvan Ripoll zegt : « Desiderantur hae literae. »

177.

1322, Keulen. Uittreksel uit de kronijk van den abt Jan Trithemius († 1516) over het verbranden van Walther, eenen Hollander, die, na lange jaren aan de kettervervolgingen ontsnapt te zijn, te Keulen werd gevangen genomen en verbrand. — Hij was zeer gevaarlijk en slim ; noch door beloften noch door bedreigingen noch door foltering kon men hem zijne talrijke volgelingen doen verklikken. Hij kende weinig Latijn, geen Fransch; hij had boekjes in zijne (Nederlandsche) moedertaal geschreven en was een hoofdman van de ketterij (der Lollarden of Fratricellen).

Anno Sigismundi abbatis praenotato, haereticus quidam, Waltherus nomine, Fratricellorum princeps et haeresiarcha pessimus, qui multis latuerat annis et plures suis erroribus pessimis innodauerat simpliciores, apud Coloniam deprehensus est et per sententiam iustitiae ignibus traditus atque consumptus. Vir diabolo plenus et omnium versutissimus, in errore pertinacissimus, in responsione callidus, in doctrina peruersus, qui nec promissis nec minis, imo nec saeuissimis potuit induci tormentis, ut errorum suorum complices, qui tamen erant plures, indicaret . . . . Lohareus (Lollardus?) autem ille Waltherus, natione Hollandinus, Latini sermonis paruam habebat notitiam, et quia Romana non potuit, sermone sibi Tenthonico plures sui erroris libellos conscripsit, quos deceptis per se occul-

tissime communicauit. Et cum errores suos emendare et revocare contemneret, sed constantissime, quin potius pertinacissime dico, defenderet, in ignem proiectus fauillam sui reliquit.

Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel II, blz. 155 (aangehaald bij Mosheim, blz. 273, die breedvoerig over Walther den Hollander handelt, blz. 270-277.) — Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, enz., deel II, 3e stuk, blz. 64, 65.

178.

1323, Februari 23, Câteaux-Cambrésis. Open brief van Pieter, bisschop van Kamerijk, over het gunstig onderzoek aangaande de zeden en leerstelsels der Antwerpsche Begijnen gedaan op last van paus Johannes XXII. — De bisschop verklaart de bul van den paus (van 30 December 1320) echt bevonden te hebben en lascht er den volledigen tekst van in. Het bevolen onderzoek heeft hij opgedragen aan zijnen kapelaan Jan van Aalst, pastoor van Moortzele, bijgestaan door de dekens van Ste. Gudula te Brussel en van O. L. Vrouwe te Antwerpen. De bisschop bekrachtigt bij dezen den uitslag van het onderzoek, dat voor de Begijnen volkomen gunstig is geweest, en hij verbiedt aan wie het ook zij haar te benadeelen. Ook beveelt hij den abten, priors, proosten, dekens, priesters en kapelanen van zijn bisdom, dat zij de plagers der Begijnen straffen moeten : de priesters met zes dagen opschorsing en daarna met den kerkelijken ban; de overige klerken en leeken, dadelijk met den ban. Hunne namen moeten zonder dralen aan den bisschop worden gezonden. (De aanwezige getuigen worden door den notaris Gillis Canchelz van Càteaux-Cambrésis, die de echtheid van het stuk bevestigt, opgenoemd.)

Universis praesentes litteras inspecturis, Petrus miseratione divina Cameracensis episcopus, commissarius et executor ad infrascripta a sede apostolica deputatus, salutem in Domino sempiternam.

Noveritis nos litteras sanctissimi in Christo patris ac domini Joannis, Divina providentia papae XXII, vera bulla plumbea ejusdem papae cum filo canabis bullatas, non abolitas, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte vitiatas recepisse sub his verbis :

[Hier volgt de tekst der bul van Johannes XXII, van 30 December 1320.] (1).

Quarum auctoritate et praetextu litterarum, facta informatione diligenti de

(1) Zie hooger ons nr 175.

vita et moribus mulierum, quae Beghinae vulgariter nuncupantur et in beghinagio extra villam Antverpiensem dictae nostrae dioecesis commorantur, necnon de singulis in dicto rescripto apostolico contentis, per dilectum et fidelem capellanum nostrum, dominum Joannem de Alosto, curatum ecclesiae de Morselle, praedictae nostrae dioecesis, cui quantum ad hoc et alia infrascripta, una cum discretis viris, dilectis nostris ecclesiarum S. Gudulae Bruxellensis et B. Mariae Antverpiensis ac dictorum locorum Christianitatum decanis, cum illa clausula : quatenus vos, vel duo aut unus vestrum etc. commisimus vices nostras.

Et quia per informationem hujusmodi rite factam invenit, quod dictae mulieres in praedicto loco commorantes honeste et laudabiliter vixerunt atque vivunt, devote frequentant ecclesias, praelatis suis reverenter obediunt, et quod se disputationibus et praedicationibus de summa Trinitate ac Divina essentia non involvunt nec involverunt, nec etiam opiniones catholicae fidei contrarias aliquatenus seminare praesumunt nec hactenus praesumpserunt, quod nulla unquam super his fuit vel est suspicio vel infamia contra ipsas ; dictus commissarius noster, virtute commissionis praedictae, voluit et ordinavit, quod eaedem mulieres in statu pacifico et quieto, prout alias consueverunt, Domino famulari permittantur, et quod sub obedientia magistrarum per ipsum commissarium ibidem institutarum in habitu grisio, humili et honesto remaneant et remanere valeant, absque molestatione aliqua eis seu alicui earum, occasione prohibitionis et abolitionis praedictarum ab aliquibus in personis et in bonis inferenda, secundum dictarum litterarum apostolicarum continentiam et tenorem.

Nos vero praemissa per commissarium nostrum facta ratificamus, approbamus et auctoritate qua in hac parte fungimur, confirmamus, volentes ea firmiter et fideliter observari. Quare vobis omnibus et singulis abbatibus, prioribus, prepositis, decanis, presbyteris et capellanis, in nostris civitate et dioecesi praedictis constitutis, ad quos praesentes litterae pervenerint, districte praecepimus et mandamus, quatenus omnes et singulos molestatores et rebelles, si qui fuerint in praemissis, cujuscumque status vel conditionis existant, qui dictas mulieres molestaverint, inquietaverint vel impedierint, moneatis canonice, ut ab ejusmodi molestatione, inquietatione et impeditione cessent penitus et desistant; alioquin ipsos, si fuerint presbyteri, suspendatis a divinis, et si dictam suspensionem per sex dies in se sustinuerint, ipsos excommunicatis; si vero clerici fuerint sive laïci et dictae monitioni non paruerint cum effectu, ipsos excommunicetis et excommunicatos publice nuntietis, et si quid inde feceritis, nomina monitorum, suspensorum et excommunicatorum si qui fuerint nobis liquide rescribatis. In his vero exequendis unus vestrum alium vel alios non exspectet.

In cujus rei testimonium praesentes litteras per nostrum notarium infrascriptum fieri fecimus et sigilli nostri munimine corroborari.

Actum et datum apud Castellum in Cameracesio, anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo tertio, indictione septima, mensis Februarii vigesima tertia die, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri domini Joannis divina providentia papae XXII anno octavo.

Praesentibus, venerabilibus viris, domino Rogero Melleri, archidiacono Constantiensi, domino Joanne de Alosto, curato ecclesiae de Morselle, Cameracensis, Leonardo de S. Nicolao, Belvacensis, et Gerardo Pestel, Cameracensis dioecesis clericis, testibus ad praemissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Aegidius Canchelz de Castello in Cameracesio, Cameracensis dioecesis,

apostolica et imperiali auctoritate publicus tabellio, praemissis actis, dictis et ordinatis, per praefatum reverendum dominum Cameracensem episcopum, ut praefertur, una cum testibus suprascriptis praesens interfui, praesentes litteras, de mandato ipsius, per alium scribi feci, hic me subscripsi et signum meum una cum appensione sigilli ipsius reverendi patris rogatus apposui consuetum.

Miraeus, *Opera diplomatica* (uitgave van 1723), deel I, blz. 215. — Te Zierikzee en te Middelburg hadden de Begijnen insgelijks moeilijkheden gehad ; maar omstreeks 1324 en 1325 nam Willem III, graaf van Holland en Zeeland, haar onder zijne hooge bescherming, zoodat zij in hare rechten hersteld werden (Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 88). — Molanus (*Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 351) geeft eene verkorting van de bul van paus Johannes XXII (*Avenione, anno IIII ?*) en voegt er bij : « Episcopus Cameracensis, his apostolicis literis acceptis, mox Beghinas suae dioecesis in suam protectionem, ut literae ejus declarant, accepit ; similiter et alii episcopi. Ubique enim [Beghinae] subsunt ordinario. »

179.

1328, vóór Mei 14, Gent (?). Memorie van eenen ongenoemde, den afgevaardigden van den Doornikschen bisschop waarschijnlijk aangeboden, tot lof en rechtvaardiging der Gentsche Begijnen. — De schrijver verheugt zich over de beslissing van paus Johannes XXII aangaande het onderzoek naar de zeden en leerstelsels der Begijnen van het Doorniksche bisdom. Hij zegt daarom getuigenis te willen afleggen van de goede levenswijze der Gentsche Begijnen. De Vlaamsche gravinnen Johanna en Margaretha van Constantinopel hebben het Begijnhof te Gent gesticht om ter hulp te komen aan de onbemiddelde ongehuwde vrouwen, die eerbaar en met handenarbeid wenschen te leven. Volgt eene beschrijving van het Ste Elisabeths-begijnhof, van de nederigheid en werkzaamheid der Gentsche Begijnen, van hunne godvruchtigheid, van hunne boetvaardigheid, van hunne goede faam, van hunne kleedij, van hunne oversten, enz. Het is een zeer schilderachtig en volledig tafereel. De schrijver voegt er bij, dat de Fransche koning Lodewijk de Heilige het Gentsch Begijnhof weleer bezocht heeft en er zoo tevreden over was, dat hij het krachtig begunstigde, ja te Parijs en elders dergelijke gestichten tot stand bracht. Te Gent bestaat nog een tweede begijnhof, gezegd *Oya*, alsmede andere

huizen in de stad, waarin vrouwen wonen, die een gelijksoortig leven leiden.

Prologus. Ut unusquisque lectorum vitam rectis inspiciens oculis, non interpretatione perversa depravans, facilius videre valeat quam sancte et quam iuste sanctissimus pater ac dominus, dominus Johannes, digna Dei providentia summus pontifex, constitutionem bone memorie Clementis, predecessoris sui, super abolitione status mulierum, que vulgariter Beghine nuncupantur, editam declaravit ad Beghinas Tornacensis dyocesis ceterasque, que de summa Trinitate et Divina essentia non disputant vel predicant nec errores inducunt nec seducunt simplices nec aliis periculum animarum parientibus se immiscent, non extendi, Beghinarum Gandentium vitam modumque vivendi et ordinem, quem ante dictam abolitionem ibidem arctis observantiis tenuerunt, explicare brevi sermone curavi.

De motivis fundandi beghinagia. Sane bone memorie domine Johanna et soror eius Margareta, successive Flandrie et Hannonie comitisse, considerantes quod terra predicta multum habundat mulieribus⌈ quibus secundum conditiones earum et amicorum decentia matrimonia non paterent,⌋ circumspectoque quod honestorum virorum tam nobilium quam mediocrium filie caste vivere cupientes religiosa monasteria propter earum multitudinem vel parentum inopiam obtinere de facili non valerent; item quod honestas domicellas et nobiles depauperatas tamen oporteret mendicare aut vitam sibi et suis confusibilem actitare, nisi de remedio provisum esset oportuno, divinitus, ut pie creditur, inspirate, prius habito dyocesanorum et aliorum proborum consilio et assensu, in diversis locis Flandrie quedam spatiosa loca, que vocantur Beghinarum curie, fundaverunt, in quibus predicte mulieres, filie seu domicelle reciperentur, ut pariter inibi viventes castitatem ex voto vel sine voto servarent et sine confusione sua vel amicorum suorum convenienti artificio victum sibi quererent et vestitum.

De curia sancte Elisabet et qualitate loci. Inter quas curias in Gandavo fundaverunt unam, que dicitur curia sancte Elysabet, que fossatis et muris est undique circumclusa, et in medio eius est ecclesia iuxta quam simiterium et hospitale, quod pro debilibus et infirmis dumtaxat illius curie prefate domine dotaverunt. Sunt et in ea plures domus pro dictarum mulierum inhabitatione constitute, quarum quelibet ab alia fossati vel sepium interpositione distincta proprium habet ortum. Sunt et in eodem loco due capellanie dotate per easdem.

De opere manuum quod exercent. In quibus quidem domibus plures simul commorantes communiter adeo sunt pauperes, quod nichil habent nisi vestes et lectum cum cista, nec tamen cuiquam sunt onerose, sed operando manibus, mundando lanas et purgando pannos sibi missos de villa cotidie tantum lucrantur, quod inde victum sumentes tenuem ecclesie iura persolvunt ac elemosinas modicas de modico largiuntur. Et in quolibet conventu est una, que vocatur magistra operum, que operibus et operantibus habet intendere, ut omnia secundum Deum fideliter peragantur.

De modo operandi et oratione. In operando vero talem ritum tenent et consuetudinem, quod summo mane surgentes ad ecclesiam conveniunt, quelibet in locum suum quod habet sibi specialiter deputatum, ut per hoc cuiusquam absentia possit facilius deprehendi, et, ibi audita missa ac fusis orationibus, ad domos suas redeunt per totam diem cum silentio operantes, in quo toti patrie fore perutiles dinoscuntur, et tamen sic operantes ab oratione non cessant; nam

due in singulis conventibus ad hoc magis apte psalmum *Miserere* et alios psalmo quos sciunt et *Ave Maria* legunt aperte, una unum versum, alia alium, ceteris cum eis tacite legentibus vel ad ea quae legunt attendentibus diligenter. In sero vero post vesperas ecclesiam ingrediuntur vacantes orationibus et meditationibus quousque, facto signo, ad quietem revertantur. Dominicis diebus vero et festivis, missis et sermonibus, orationibus ac meditationibus insistentes Domino devotum in omnibus exhibent famulatum, nec cuiquam hiis diebus exire curiam licuit sine magistre principalis licentia speciali.

De asperitate vite earum. Ceterum de abstinentia cibi et potus multa dicere non oportet, cum plures earum grosso pane et pulmento, quod in singulis conventibus habent commune, per totum diem sint contente et sitim haustu aque frigide vel debi (?) servicie magis refrigerant quam faciant appetitum. Et multe inter illas in pane et aqua frequenter consueverunt ieiunare; lineis etiam multe earum ad carnem non utuntur nec et lectis, sed stratis straminibus pro cubili.

De ornatu earum in moribus. Et inter hec omnia ita sunt in moribus composite ac rebus domesticis erudite, quod magne et honeste filias suas eis consueverint tradere nutriendas, sperantes quod ad quemcunque statum forent postmodum vocate sive religionis sive matrimonii invenirentur ceteris aptiores. Erat autem earum conversatio in timore Dei et sancte matris ecclesie in tantum, quod nunquam de ipsarum congregatione aliquid auditum est notabile vel suspectum.

De suffragiis pro mortuis. Quando vero aliquam mori contigit, conventus singuli singillatim funus cum devotis orationibus et suffragiis visitabant, ac quelibet pro alia mortua devota suffragia abstinentie, vigiliarum, psalmorum et orationum, ut tenebatur, persolvebat.

De colore vestium et forma. In colore vestium et forma omnes erant uniformes, ut per hoc ab aliis distincte suspecta queque vitare strictius cogerentur. Deferebant enim habitum grisei coloris et humilis formeque rudis et in forma, sutura, succincta, capitegiis, caputiis, cirotecis, n uflis, corrigiis, bursis et cultellis nichil cuiquam licuit habere notabile vel curiosum.

De regimine et correctione. Regimen hospitalis predicte tenuit una a magistratibus conventualibus nominata, que magistra principalis curie dicebatur vel magna magistra, que singulis annis, reddito compoto, secundum voluntatem dictarum magistrarum conventualium retineri vel amoveri a dicto officio consuevit; et ipsa in singulis conventibus magistras conventuales ordinavit de conventuum et proborum consilio et assensu; et nonnisi de licentia et voluntate dicte magistre principalis licuit alicui in dicto loco edificare et destruere vel locum dare vel assignare in cocumque conventu. Ad ipsam et spectabat correctio delinquentium contra laudabiles observantias dicti loci, ut per actationem infra curiam vel per translationem persone de uno conventu ad alium vel per alias penas consimiles viciis obviaret, vel per totalem expulsionem membri putridi de curia corpus residuum a confusione et putredine preservaretur; unde et sine eiusdem licentia nulli licuit a curia diu abesse vel in villa pernoctare. Item nulli licuit et ad horam exire curiam sine magistre conventualis licentia speciali; habens vero licentiam sola ire non debuit, sed cum una socia vel pluribus de suo conventu dumtaxat assumptis. Exeuntes vero necesse habebant in omnibus motibus suis et locis et personis quecumque suspecta vitare; quin contra facientes super hiis monite, nisi statim destitissent, omni solatio curie privabantur.

De notione loci. Hunc locum almus confessor piissimus rex sanctus Ludovicus

devote personaliter visitavit et in eorum devotione sibi complacens procuravit a venerabili patre domino Tornacensi episcopo eis ecclesiam consecrari ac multa privilegia et libertates ad devotionem conferentes impetravit eisdem et ad similitudinem dicti loci unum beghinagium Parisiis et diversa alia in diversis instituit et dotavit.

Est et alia curia in Gandavo, que Oya dicitur, et plures domus per villam ubi mulieres conditionis similis conmorantur.

Concept in het archief van het Gentsch Begijnhof, afgedrukt bij Bon J. Bethune, *Cartulaire du Béguinage de Ste Elisabeth à Gand*, blz. 73-76, n^r^ 106.

180.

1328, Mei 14, Gent (?) Acte van den notaris Jacob de Quarouble van Doornik, bevattende het verhaal en de bewijsstuken van het gunstig onderzoek der drie afgevaardigden van den Doornikschen bisschop aangaande de zeden en leerstelsels der Begijnen van Brugge, Aardenburg, Damme en Gent. — Na de pauselijke bul van 30 December 1320 en twee aanstellingsbrieven van Willem, bisschop van Doornik, beide van 24 Maart 1328, te hebben medegedeeld, verklaren twee der drie afgevaardigden, namelijk de vicarissen-generaal Raymundus de Pinoliis, kanunnik, en Jan gezegd Cordiele, officiaal van Doornik, in afwezigheid van den derden hunner den deken F., dat zij naar Brugge, Aardenburg, Damme en Gent gegaan zijn om de zeden en de rechtgeloovigheid der Begijnen aldaar te onderzoeken. Deze werden gansch onplichtig bevonden en zullen dienvolgens tegen al hunne vijanden door de gansche geestelijkheid van het bisdom Doornik beschermd moeten worden op straf van schorsing of van kerkelijken ban. De uitspraak van dit vonnis geschiedde te Gent in de kerk van het begijnhof van Ste Elisabeth, den 14 Mei 1328, omstreeks 3 uren, in de tegenwoordigheid van Gentsche pastoors, enz. — De echtheid van het voorgaande wordt door den bovengemelden notaris, op wiens verzoek de officiaal het zegel van het bisdom aan het stuk heeft laten hangen, gewaarborgd.

In nomine Domini, amen. Notum sit universis et singulis hoc presens publicum instrumentum inspecturis quod, anno ab incarnatione Domini M^o^ CCC^o^ vicesimo octavo, indictione XI, mensis Maii die XIIII, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Johannis, divina providente clementia pape XXII anno XII°, in mei notarii publici et testium subscriptorum ad hec specialiter vocatorum et rogatorum presentia, personaliter constituti venerabiles et discreti

viri domini Raymundus de Pinoliis, canonicus ecclesie, et officialis Tornacensis, reverendi in Christo patris ac domini, domini G., Dei gratia Tornacensis episcopi, in remotis agentis in spiritualibus et temporalibus vicarii generales, una cum venerabili et discreto viro, domino F., decano ecclesie Tornacensis, nunc absente, commissarii in hac parte specialiter deputati a reverendo patre domino Tornacensi episcopo predicto super reformatione status mulierum, que vulgariter et communiter Beguine nuncupantur, commorantium in diocesi Tornacensi, juxta formas et tenores litterarum inferius subscriptarum processerunt in hunc modum; cujus processus tenor seu series sequitur in hec verba:

Raymundus de Pinoliis, canonicus ecclesie, et officialis Tornacensis, reverendi in Christo patris ac domini, domini G., Dei gratia Tornacensis episcopi, in remotis agentis, in spiritualibus et temporalibus vicarii generales, una cum venerabili et discreto viro, domino F., decano ecclesie Tornacensis, nunc absente, omnibus decanis, presbyteris, curatis ceterisque ecclesiarum rectoribus in dyocesi Tornacensi constitutis, salutem in Domino sempiternam.

Noveritis nos quasdam litteras apostolicas, que dicto domino nostro episcopo Tornacensi diriguntur, cum reverentia recepisse, quarum tenor sequitur in hunc modum:

[Hier volgt de tekst der bul van paus Johannes XXII, van 30 December 1320] (1).

Item alias duas litteras dicti reverendi patris Tornacensis episcopi sigillo magno ipsius impendenti sigillitas, quarum tenor prime talis est:

Guilelmus, miseratione Divina Tornacensis episcopus, venerabilibus et discretis viris dilectis et fidelibus nostris, dominis F., decano, R. de Pinoliis, canonico nostre ecclesie Tornacensis, ac officiali nostro Tornacensi, salutem in Domino.

Super reformatione status dilectarum in Christo filiarum mulierum nostre diocesis, que Beguine vulgariter et communiter nuncupantur, ac bonorum earumdem, juxta litterarum apostolicarum nobis super hoc directarum seriem et tenorem, ac etiam super omnibus aliis circa hec necessariis vel oportunis vobis committimus vices nostras, quamdiu nos a civitate et dyocesi nostra Tornacensi contigerit esse absentes.

Datum, teste nostro presentibus appenso sigillo, anno Domini M°CCC° vicesimo septimo, die XXIV mensis Marcii.

Item secunde littere tenor sequitur, et est talis:

Guilelmus, miseratione divina Tornacensis episcopus, venerabilibus et discretis viris carissimis et fidelibus nostris, dominis F., decano, et R. de Pinoliis, canonico nostre ecclesie Tornacensis, ac Joanni dicto Cordiele, utriusque juris professori, officiali Tornacensi, salutem in Domino sempiternam.

De discretione et circumspecta providentia vestris plenam in Domino fiduciam obtinentes, vos vicarios nostros generales in spiritualibus et temporalibus facimus, dantes et concedentes vobis aut duobus vestrum, tercio absente, generalem vicariatus administrationem ac plenam et liberam potestatem omnia et singula, que in dyocesi nostra Tornacensi reformatione indigent, reformandi, corrigenda et emendanda in melius reducendi, ad beneficia ecclesiastica nostre diocesis predicte, cum cura vel sine cura, personas presentatas per eorum veros patronos, ad quos presentatio ipsorum pertinet, communiter vel divisim admittendi, et si necesse fuerit, repellendi, prout faciendum fuerit secundum canonicas sanctiones,

(1) Zie hooger ons nr 175.

et omnia alia et singula faciendi, que ad vicariatus officium quomodolibet pertinere noscuntur; mandantes omnibus subditis nostris quatinus vobis vel duobus vestrum, tercio absente, ut prefertur, in hujusmodi officio pareant cum effectu.

Datum, teste nostro presentibus appenso sigillo, anno Domini M° CCC° vicesimo septimo, die XXIIII mensis Marcii.

Quarum virtute et auctoritate nos tamquam filii obedientie, juxta formam litterarum apostolicarum et ex mandato per dictum reverendum patrem dominum Tornacensem episcopum nobis facto, personaliter ad villas Brugensem, Ardemburgensem, Dam et Gandensem, dicte Tornacensis diocesis, accessimus et diligenter nos informavimus et, informacione super premissis a nobis prehabita diligenti, ex plurimorum fidedignorum testimonio repperimus dictas mulieres, que in eisdem villis sub certis clausuris Deo deservientes commorantur et que Beguine vulgariter et communiter nuncupantur, fuisse et esse bone vite, conversationis honeste, ac devote frequentare ecclesias, et quod disputationibus et erroribus et aliis viciis, de quibus in litteris apostolicis fit mentio, non se involverunt nec involvunt, sed adeo honeste et laudabiliter vixerunt et adhuc vivunt, quod nulla super hiis fuit nec suspicio aut infamia contra ipsas. Quare nos, Raymundus et officialis, deputati seu commissarii predicti in hac causa, primo per nos facta diligenti inquisitione et informateione, mulieres, que vulgariter et communiter Beguine nuncupantur, ut est dictum, sub certis clausuris Deo deservientes et commorantes in villis de Gandavo, de Brugis, de Ardemburgh et de Dam, predicte Tornacensis diocesis, non esse infectas seu irretitas viciis seu criminibus in litteris felicis recordationis domini Clementis pape quinti contentis, sed eas fuisse et esse vite laudabilis et conversationis honeste pronunciamus in hiis scriptis, et etiam ipsas precipimus ab omnibus injuriis, violentiis et oppressionibus quibuscumque tam in personis quam in rebus deffendi. Hinc est quod vobis omnibus et singulis, auctoritate apostolica et etiam nobis commissa, precipiendo mandamus quatinus canonice moneatis, sub pena suspensionis et excommunicationis, omnes et singulos subditos vestros, ne dictas mulieres, que Beguine nuncupantur, vel aliquam ipsarum, in personis et bonis earumdem in aliquo molestent, impediant vel perturbent, impediri, molestari vel perturbari per se vel per alium seu alios faciunt vel procurent; quod si secus exigerint, nos contra eos vel eorum quemlibet ad penas alias acriores procedemus, prout justicia suadebit.

Acta sunt hec premissa in villis predictis et facta fuit pronunciatio in ecclesia sancte Elisabeth curtis Beguinarum ville Gandensis, hora dicte diei quasi tertia, anno, indictione, mense, die et pontificatu predictis; presentibus procuratoribus dictarum Beguinarum commorantium in villis predictis ad hec sufficienter et legitime fundatis ac etiam viris providis et discretis dominis Jacobo, presbytero curato sancti Johannis Gandensis, Johanne dicto Vad, receptore reverendi patris predicti domini Tornacensis episcopi, et pluribus aliis personis fidedignis, testibus ad premissa specialiter vocatis et rogatis.

Et ego Jacobus dictus de Quarouble, Tornacensis, publicus imperiali auctoritate notarius, predictis informationi, inquisitioni, pronunciationi et omnibus aliis et singulis sic actis et dum agerentur una cum prenominatis testibus presens vocatus interfui litterasque, quarum tenores superius sunt inserti, vidi, legi, audivi et palpavi, omni suspicione, ut prima facie apparebat, carentes, et de ipsis diligentem collationem feci, et quia predicta concordare inveni in hanc publicam formam redigendo, hic me manu propria subscripsi signoque meo solito signavi requisitus

et rogatus, et ad certitudinem pleniorem de premissis rogavi venerabilem et discretum virum dominum officialem Tornacensem predictum, ut sigillum sedis Tornacensis in presenti instrumento seu transcripto apponat seu apponi faciat in testimonium premissorum.

Nos vero officialis Tornacensis predictus, sigillum sedis Tornacensis ad rogatum suprascripti notarii presenti publico instrumento seu transcripto una cum signo et subscriptione ejusdem apponi facimus in testimonium premissorum.

Datum anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo octavo, feria tercia post festum Ascensionis Dominice.

Origineel op perkament met zegel, enz. in het archief van het Begijnhof, afgedrukt bij Bon J. Bethune, *Cartulaire du Béguinage de Ste Elisabeth à Gand*, blz. 76, n^r^ 107; blz. 72, n^r^ 104; en blz. 73, n^r^ 105.

181.

1326-1329, Vlaanderen. Uittreksel uit eene oude kronijk over Jacob Peyt van Winoksbergen, die als hoofdman der opstandelingen in Vlaanderen de Kerk vervolgde en wenschte dat er slechts één geestelijke op de wereld mocht overschieten en dat hij zou hangen. Peyt stierf te Hondschote zonder de sacramenten te ontvangen.

In Bergis villa sancti Winoc quidam capitaneus Jacobus Peyt in omnes praecipue personas ecclesiasticas insanire coepit.... Jacobus Peyt..., qui in tantum ecclesiasticos odio habuit, quod nollet nisi unum solum superesse sacerdotem et hunc in aëre suspensum; sed nec ecclesiastico viatico munitus apud Hondescotam occubuit.

Chronicon Flandriae inde a Liderico I^o^ usque ad mortem Joannis, ducis Burgundiae et comitis Flandriae, uitgegeven door J. J. Desmet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 319, 321 en 322.

182.

1326-1329, Vlaanderen. Uittreksel uit eene oude kronijk over Jacob Peyt (Pric), hoofdman der Vlaamsche opstandelingen en vijand der Kerk, die na zijnen dood op een vonnis van den bisschop van Terwaan en van de naburige prelaten ontgraven en als ketter verbrand werd.

.... Capitaneus Bergensis, nominatus Jacobus Pric, proditor callidissimus et haereticus pessimus, qui optabat non esse nisi unum sacerdotem in mundo et illum in aëre suspensum. Nam et ipse tanquam incredulus ecclesiam non intrabat

et modo inaudito atque tyrannico viros ecclesiasticos persequebatur; et ipsos omnes expulisset a patria, bonis eorum primo confiscatis, nisi justo Dei judicio fuisset in Hontscota per Furnenses occisus et postmodum, licet fatui populares eum tanquam sanctum adorarent, diabolo ipsos seducente, per judicium praelatorum omnium vicinorum et domini Morinensis, diocesani episcopi, tanquam pessimus heresiarcha igne crematus.

Chronicon comitum Flandrensium, uitgegeven door J. J. Desmet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 202.

183.

1326-1329, Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Willem, procureur en monnik van Egmond, over het ontgraven en verbranden van het lijk eens ketterschen hoofdmans der oproerige gemeenten in Vlaanderen.

Hoc itaque pacto larga nimis Flandrensium impietas submittitur.... Fit insuper per partes Flandriae inquisitio communitatis principalium quamvis etiam mortuorum, quorum unus de cimiterio ut nunc cum ecclesiae interdicto tollitur, cujus corpus in loco patibuli, decapitatis sibi faederatis, concrematur.

Wilhelmi chronicon monachi et procuratoris Egmondani, uitgegeven door Matthaeus, *Analecta*, deel II, blz. 686.

184.

1326-1329, Vlaanderen. Uittreksel uit Meyerus' *Annales Flandriae* over de wandaden, moord, begraving en ontgraving van Jacob Peyt, wiens lijk op bevel van Engelram, bisschop van Terwaan, als zijnde dat van eenen ketter tot asch werd verbrand.

[Anno] MCCCXXVI.... Jacobus Peyt, praefectus plaebeiorum Bergensium, homo sacrilegus crudelissime in quosque quietissimos saeuiebat; quos ut praehendisset, statim mori coegit haud aliam praetexens causam quam quod diceret magis eos nobilitatem quam multitudinem diligere. Sed et morituro cuique lictorem sanguine aut affinitate iunctum perquirebat; sic frater fratrem, cognatus cognatum, socer socerum coactus est interficere aut ceruicem ipse tendere percussori. Imprimis ea tyranni rabies sacerdotes persequebatur; optabat enim fando unicum omnino esse sacerdotem eumque in aëre suspensum. Ecclesiae ministros quoscunque potuit vel bonis spoliauit vel occidit vel patria expulit, omnes tandem (ut iactabat) in nihilum redacturus, nisi a Furnensibus apud Hondescotam sero fuisset occisus. Sepelierunt autem illum Bergenses in aede sacra apud Coudekirkam, unde tamen breui post funus refossum est iussu Engerrani, Morinorum episcopi, ac flammis concrematum, quod prauus haereticus fuisset homoque plurimorum scelerum criminibus opertus.

Meyerus, *Annales Flandriae*, fol. 130 verso.

185.

1326-1329, Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van Nikolaas Despars (voleind in 1562), over de wandaden van Jacob Peyt, zijnen moord, zijne begraving en zijne ontgraving drie jaren daarna op bevel van den bisschop Engelram van Terwaan, die zijn lijk tot asch liet verbranden als zijnde dat van eenen ketter.

.... Ende bijzondere Jacob Peyt, een zeer wreet bouve ende groot viant der heligher kereke, die bij der voorgaende tweedrachticheit capiteyn van Berghen St-Winnocx gheworden was, deerliek pijlgierende alle die kereken, cloosters ende andere godshuysen daer omtrent, ende doende alle die eerbaerste, stilste ende paeysibelste persoonen, die hij in zijne handen gheerijghen conste, waer hier, waer daer, lancx den weghe hanghen an boomen ofte den hals of houwen bij haerlieder zelfs broeders, rechtsweers, scoonvaders, scoonzuenen ende andere naerste vrienden ende maghen, alleenelick om dieswille dat zij goet sheers waren, zo hij hemlieden te laste leyde; maer principaliek ende boven al zo hatede hij die priesters ende andere kerkelicke officiers ende dienaers, zegghende voor zijn ghemeene woort, dat hij noch hoopte zo vele te doene, dat men den laesten van hemlieden alle zoude zien hanghen tusschen hemele ende aerde; daer die goede lieden van Berghen zo metten lijve jeghens waren, dat zij hem emmers int ende, al wast late ghenouch, bij der stede van Hontschote verslougen ende te Coudekereke begraeven, hoewel hij noch ten derden jaere daer naer, bij laste van den bisscop Inghelram van Teroaen, weder ontgraven ende ten pulvren verbrant wiert als een snoode kerstene ende schismatiek mensche, ghelijck hij in der waerheit was.

N. Despars, *Cronijcke van Vlaenderen,* uitgegeven door J. de Jonghe, deel II, blz. 276 en 277.

186.

1326-1329, Vlaanderen. Uittreksel uit de Brugsche *Chronijke van Vlaenderen* (1725) over denzelfden Jacob Peyt. (Zie de voorgaande stukken).

Jacob Peyt, Bevelhebber van het gemeyn Volk van Bergen.... O schriekelijcke en ongepeysde booshevdt! ten was hem niet genoeg aldus de weirelijcke lieden te vervolgen; maer sijnen dorst was meest gescherpt op het bloedt der Priesters. Hij wenschte dickwils niet meer als eenen Priester inde weirelt te hebben, den welken hij selfs soude hebben opgehangen. Waerom hij de dienaers van Godts Kerke ofte vermoordede ofte in ballingschap verjoeg; en hij dierf roemen, dat hij niet een geschoren ofte Godts toegewijdt Hooft en soude in 't leven hebben gelaeten. Het gene hij in 't werk hadde begonst te leggen, alswanneer hij van die van Veurne bij Hondskote is vermoort. Sijn lichaem wierdt begraven in de

kerke van Coeckercke (hier had Dagon met d'Arcke des Verbonts, Lucifer met den Sone Godts, ende Christene Lichaemen met het helsch ghebroet gemeyne aerde) ; maer Engelram, bisschop van Terwanen, heeft dit duyvelspuygsel haest doen ontgraeven en door het vier in asschen doen verkeeren ; niet alleen om dat sijn schelmstucken hem onweirdig hadden gemaekt vande geheyligde aerde, maer omdat sijn openbaere ketterye hem afgesondert hadde van de gemeynsaemheydt der Heylige.

Chronijke van Vlaenderen, deel I, blz. 501 en 502.

187.

1329, Vlaanderen. Uittreksel uit de *Gallia Christiana* (1751) over het ontgraven en verbranden van Jacob Peyt's lijk op bevel van Ingelram, bisschop van Terwaan.

Ingelrannus, [episcopus Morinensis], ... refossum cadaver Jacobi Peytae, Berghensium plebeiorum praefecti, sacrilegi et seditiosi hominis, cremari publice jussit anno 1329.

D. Sammarthanus, *Gallia Christiana,* deel X, blz. 1559.

188.

1335, October 1, Keulen. Bevel van Walram, aartsbisschop van Keulen, gericht tot al zijne geestelijken, aangaande het vervolgen der kettersche Beggarden en Zusters. — De aartsbisschop herhaalt zijne eigene verordeningen en die van zijnen voorganger Hendrik I van Virnenburg († 1331) tegen deze ketters en herinnert, dat hij over hen eenen inquisiteur heeft aangesteld. Naar men hem echter gezegd heeft (hetgeen hij nochtans niet kan gelooven), zou deze inquisiteur veel te zacht te werke gaan. In dit geval vernietigt hij al de vonnissen en verordeningen van dezen inquisiteur, waarbij de ketters ten onrechte zouden gespaard geweest zijn, en beveelt hij dringend aan de gansche geestelijkheid van zijn aartsbisdom, dat zij de voormelde ketters overal ten strengste zou vervolgen en straffen, gelijk vroeger.

In nomine Domini amen. Walramus etc. etc., dilectis in Christo praepositis, archidiaconis, abbatibus, decanis, prioribus et praelatis, ecclesiarum rectoribus nostrarum ciuitatis et dioecesis Coloniensis ac aliis nostris subditis uniuersis, salutem in Domino.

Cum alias bonae memoriae Henricus, praedecessor noster, multa diligentia et deliberatione praehabitis, quosdam homines Beggardos et Suestriones vulga-

riter nuncupatos cum suis receptatoribus, defensoribus et fautoribus propter sectam, quam sequuntur, et errores varios fidei catholicae contrarios exigente iustitia excommunicasset et excommunicatos per omnes ecclesias civitatis et dioecesis nostrae mandasset publice nuntiari, diversis nihilominus poenis contra eos in suis processibus promulgatis, quos et nos in pluribus nostris synodalibus conciliis innouari fecimus publice et solenniter publicari, prout haec et alia in ipsius nostri praedecessoris atque nostris plenius continentur: nos demum fide dignorum assertionibus inclinati asserentium complures ex his, dictorum Beggardorum et Suestrionum abiecto habitu et spretis erroribus, reconciliationis gratiam et absolutionis beneficium affectare, paratos etiam erroris sectam huiusmodi et habitum abiurare, certo nostro commissario super his inquirendi eosque vel eas ab ipsis processibus absolvendi dedimus potestatem.

Verum quia de nouo nonnullos huiusmodi habitus delatores et sectae professores, non abiuratis secta et habitu huiusmodi, immo ipso habitu non abiecto, a dictis processibus et poenis in ipsis contentis per dictum nostrum commissarium (quod tamen nec speramus nec credimus) se publice percepimus asserere absolutos; nos, qui praecipue in votis gerimus, ut negocium catholicae fidei nostris prosperetur temporibus et errores huiusmodi a finibus fidelium extirpentur, praesentibus declaramus nostrae intentionis nec fuisse nec esse, quod ipse noster commissarius ipsos Beggardos aut Suestriones a dictis processibus et poenis eximeret vel absolueret aut eos ipsis decerneret non teneri, nisi prius ipsi, ipsorum erroribus, secta etiam et habitu huiusmodi abiuratis, sub communi vita et habitu Christi fidelium viuerent laudabiliter et deuote. Decernimus etiam et declaramus absolutiones ipsis Beggardis et Suestrionibus datas et decreta super ipsis facta aliter a quouis nostro commissario, quod tamen non credimus, non tenere.

Quocirca vobis et cuilibet vestrum sub poenis in dictis processibus expressis et prolatis praecipimus et mandamus, quatenus dictae sectae professores et habitus huiusmodi delatores Beggardos et Suestriones una cum suis defensoribus, receptatoribus et fautoribus excommunicatos et a cunctis Christi fidelibus euitandos publice nuntietis, contra eos sicut prius procedentes secundum dicti nostri praedecessoris et nostrorum continentiam mandatorum, ipsa in omni sua forma executioni fideli debite demandando.

Datum ipso die B. Remigii confessoris, anno Domini MCCCXXXV.

Statutorum Coloniensium, enz., blz. 119 (ed. recentior), aangehaald bij Mosheim, blz. 296-298.

189.

Vóór en na 1336, Brussel. Uittreksel uit het handschrift van Henricus de Pomerio (of Vanden Bogaerde, 15e eeuw) over Bloemaardine en over Jan van Ruusbroec's strijd tegen hare ketterij. — Die kettersche vrouw werd alsdan als eene heilige vereerd. Na haren dood (omstreeks 1336) werd haar zilveren zetel aan de hertogin van Brabant geschonken. Men dacht, dat manken door

aanraking van haar gebeente genazen. Hare schriften wederlegde Jan van Ruusbroec, alsdan nog priester (der Ste-Gudulakerk te Brussel), zonder acht te geven op de woede harer talrijke aanhangers en ofschoon hare schriften schijnbaar niets dan waarheid bevatteden.

Capitulum V. Quomodo occultam quamdam haeresim et ejus fautricem dictam vulgariter Bloemardinne, in oppido Bruxellensi famosam, confutavit.

Erat in oppido Bruxellensi eo tempore quo Dei famulus [Johannes Ruusbroec] adhuc bresbyter mansit in seculo, mulier quadam perversi dogmatis, dicta vulgariter *Bloemardinne*, tantae famae et opinionis ut etiam tempore sacrae communionis, quando videlicet ad aram accederet, inter duos gradi seraphim crederetur. Haec multa scribens de spiritu libertatis et nefandissimo amore venereo, quem et seraphicum appellabat, tanquam inventrix novae doctrinae a multis suae opinionis discipulis venerabatur. Sedebat quippe docens et scribens in sede argentea; quae quidem sedes ob suae opinionis redolentiam post ejus obitum ducissae Brabantiae fuisse dicitur praesentata. Cujus etiam defuncti corporis attactu claudi se putabant posse consequi sanitatem. Huic igitur errori compatiens vir plenus spiritu pietatis illico perversae se doctrinae opposuit; et quamvis multos haberet aemulos, scuto circumdatus veritatis scripta fucata et haeretica quae tanquam divinitus inspirata illa quotannis in fidei nostrae derogationem disseruit, ipse veraciter denudavit. In quo profecto spiritum sapientiae et fortitudinis sibi ostendit satis imbibitum, non veritus insidias aemulantium nec fuco deceptus falsorum dogmatum sub consonantia veritatis. Expertus enim do testimonium, quod scripta illa nefandissima taliter fuere prima facie veritatis specie supervestita, quod nemo possit erroris deprehendere seminarium, nisi per Illius gratiam et auxilium, qui docet omnem veritatem.

Henricus de Pomerio, *De origine monasterii viridisvallis, etc.*, naar Brusselsche handschriften uitgegeven in de *Analecta Bollandiana*, deel IV, blz. 286 (1886). Dit werk, geschreven omstreeks 1420, is de bron van al de latere levensbeschrijvingen van Ruusbroec (aldaar, blz. 261).

Op dit werk werd de aandacht der Bollandisten geroepen door den heer Karel Ruelens, conservator der handschriften ter koninklijke bibliotheek van Brussel, die eene uitvoerige studie over de beruchte Bloemaardine, welke eigenlijk *Hadewijch Bloemaerts* heette, in behandeling heeft. Zij was overigens niemand anders dan de geheimzinnige *Zuster Hadewijch*, wier gedichten door Prof. Heremans en Dr J.-K. Ledeganck voor de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen van Gent werden uitgegeven (1). De heer J. Vercoullie, professor aan de Vlaamsche normale afdeelingen der Gentsche hoogeschool, zal eerlang ook de prozawerken der Brabantsche ketterin laten verschijnen. — Over haar kan men, onder anderen, nog

(1) *Werken van Zuster Hadewijch*, Gent, 1875. 2 stukken

raadplegen : Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz, 65 en 66, alsmede Henne en Wauters, *Histoire de Bruxelles*, deel I, blz. 86 en 87. — Bij J. Latomus en J. Hoybergius (*Corsendonca*, blz. 85 en 86) komt geheel dit uittreksel uit Henricus de Pomerio letterlijk voor, maar toegeschreven aan Johannes van Merhout, van Diest (midden der 15e eeuw), als getrokken uit diens werk : *Lib. de mirabilibus eventibus*, c. 125. — Uit de *Corsendonca* ging later dezelfde plaats over in A. Heylen, *Historische verhandelinge nopende de ketterye der Bloemardine*, blz. 5-7. — Over den merkwaardigen Henricus de Pomerio of Hendrik Van den Bogaerde raadplege men Prof. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, deel II, bl. 214-236 en 299. — Uit officiëele oorkonden door den heer Ruelens ontdekt zou Bloemaardine omstreeks 1336 te Brussel gestorven zijn.

190.

Vóór en na 1336, Brussel. Uittreksel uit het *Necrologium Viridis Vallis* van den kanunnik Marcus Mastelijn (17e eeuw) over Bloemaardine en Ruusbroec's strijd tegen hare ketterij.

Cap. VI. Rusbrochius haeresim confutauit.

Eodem tempore cum haeresis quaedam liberorum spirituum a Clemente Papa V in concilio Viennensi damnata sese Bruxellis latissime diffunderet, vir Dei confidens in Domino, quod charitas et zelus vires subministrarent, impias ac portentosas opiniones tum voce, tum scriptis confutauit. Extitit hujus haeresis promulgatrix famosa quaedam mulier Blommardina nomine, quae tanquam novae doctrinae inuentrix Bruxellis cathedram meruit argenteam, ex qua execranda dogmata de spiritu libertatis et amore venereo, quem ipsa seraphicum appellabat, docens pluribus circumueniebat. Tantaeque aestimationis apud suos erat discipulos, ut ad Dominici corporis venerabile sacramentum accessura inter duos seraphinos gradi crederetur.

M. Mastelinus, *Necrologium Viridis Vallis*, blz. 91. — Reeds gedeeltelijk aangehaald bij Heylen, *Historische verhandelinge nopende de ketterye der Bloemardine*, blz. 6, noot 4. — Mastelijn volgt blijkbaar het handschrift van Henricus de Pomerio.

191.

1338, April, Trier. Uittreksel uit de statuten van het provinciaal Concilie van Trier, gehouden door den aartsbisschop Boudewijn, over de Beggarden en andere ketters. — Niemand mag de

Beggarden, die zich Apostels noemen en aan de eenvoudige lieden de H. Schrift uitleggen, die bovendien niet willen werken en door den H. Stoel werden veroordeeld, in zijn huis ontvangen noch hun aalmoesen geven. Ieder priester moet de Beggarden zijner parochie vermanen om binnen de veertien dagen tot den handenarbeid terug te keeren; elken zondag zal hij in de kerk verkondigen, dat de wederspannigen in den ban zijn. De biechtvaders zullen aan hunnen bisschop zenden al degenen, die bekennen kettersche leeringen aangekleefd te hebben of ketters begunstigd te hebben.

L. Contra Begardos, ut non recipiantur.

Item, inhibemus sub poena excommunicationis, ne quis in nostra civitate, diocesi et provincia Trevirensi aliquem vel aliquos de illis rusticis, qui se Apostolos appellant, in domum suam recipiat aut eis eleemosynam eroget, cum, prout in antiquis statutis synodalibus continetur, sedes apostolica tales reprobaverit et in eorum receptores et fautores excommunicationis sententiam tulerit ipso facto.

LI. Contra Begardos laicos.

Item, cum quidam sint laici in civitate, diocesi et provincia Trevirensi, qui sub praetextu cujusdam religionis fictae Begardos se appellant, cum tabardis et tunicis longis et longis cappuciis cum ocio intendentes ac labores manuum detestantes conventicula inter se aliquibus temporibus faciunt et conservant seque fingunt coram personis simplicibus expositores sacrarum scripturarum; nos vitam eorum, qui extra religionem approbatam validam mendicantes discurrunt, monemus omnes et singulos hujusmodi Begardos, quos a quolibet parochiali presbytero a sua parochia moneri volumus diligenter, ut infra quindenam a praemissis desistant et de laboribus suis vivant, circa labores sicut ceteri homines se exponant; alioquin ipsos et quemlibet eorum, quos excommunicamus in his scriptis, denunciari in parochialibus ecclesiis excommunicatos praecipimus, mandamus singulis diebus Dominicis.

XCII. Ne aliquis se intromittat in casibus episcopalibus.

Interdicimus igitur in virtute sanctae obedientiae et praecipimus omnibus rectoribus et quibuslibet aliis subditis nostris nostrae civitatis, dioecesis et provinciae audientibus confessiones, ne in casibus episcopalibus de jure vel consueto ad nos et ad episcopos pertinentibus se quomodolibet intromittant, sed ad nos et ad episcopos seu poenitentiarios nostros illi fideliter remittere curent, et ne aliquis praetextu ignorantiae se in talibus valeat excusare, aliquos ex illis hic ducimus exprimendos.

XCIII. Illi mittendi sunt ad dominum episcopum.

.... Tertio, confessus se credidisse haereticam pravitatem et se haereticos recepisse et iis favisse.

Mansi, deel XXV, blz. 261, 262 en 271.

192.

1341, April 24, Doornik. Herhaling door den bisschop van Doornik van de verordeningen der 13e eeuw, welke door de pastoors alle veertien dagen op den predikstoel in de volkstaal aan 't volk moeten voorgelezen worden, waarbij ketters en duivelskunstenaars in den ban der Kerk geslagen zijn.

C'est ce que les curez doibvent publier tous les quinze jours en leurs paroisses par ordonnance de l'evesque en excommuniant ceulx qui soustiennent erreurs, qui punissent ou blechent clercqz, qui deffendent aux gens d'église acheter rentes et possessions et ceulx qui celent et detiennent lettres de privilege ou aultrement appartenant aux eglises.

Vesci chou que li curet, enz. (1).

Stadsarchief van Rijsel, register M.N.O, fol. 182 verso (slordig afschrift der 16e eeuw.) — De datum dezer herhaling komt voor in het aanhangsel, luidende als volgt: « Item, veschy les additions nouvelles faictes par nostre révérend père et seigneur Monseigneur A., par la grace de Dieu évesque de Tournay, en sen service que il celebra en l'église Nostre Dame de Tournay, l'an mil IIIcXLI le mardy après le dimenche que on cante *Misericordia Domini.* » Dit aanhangsel handelt over geestelijke goederen, enz.

193.

Omstreeks 1345, Utrecht. Uittreksel uit de *Statuta ecclesiae Traiectensis* over het vervolgen van ketters, die met het domkapittel van Utrecht in betrekking staan. — Geene onderhoorigen der Utrechtsche kanunniken, geestelijken of leeken, mogen door den bisschop of zijnen vicaris wegens ketterij vervolgd worden tenzij met goedkeuring van het kapittel en in tegenwoordigheid van prelaten en kanunniken.

De fide catholica.

Si praelatus, canonicus, chorisocius, choralis, scolaris, officiatus layeus perpetuus ecclesiae nostrae, servitor praelati vel canonici domesticus accusetur vel denuntietur episcopo vel vicario suo de suspicione fidei catholicae vel ipsam pravitatem haereticam quomodo libet tangente, de hoc episcopus vel vicarius

(1) Zie hooger ons stuk nr 158.

suus non cognoscet vel diffiniet nec exequitur nisi in capitulo nostro, praesente decano et capitulo et de consensu ipsorum: alioquin quod episcopus fecerit, non valebit et a tali facto non licet appellare.

Handschrift van het provinciaal archief te Utrecht, aangehaald door Moll, *Kerkgeschiedenis*, enz., deel II, 3e stuk, blz. 110, noot 4. (Zie ook over deze *Statuta*, hetzelfde werk, deel II, 1e stuk, blz. 237, noot 1.)

194.

1349-1350, Doornik. Uittreksels uit de kronijk van den tijdgenoot Gillis Li Muisis († 1352) over de handelingen der zwervende Geeselaars uit Vlaanderen, Holland, Henegouwen, Namen en Luik te Doornik. — In Duitschland, Brabant en Vlaanderen kwamen eerst de Geeselaars op. Geheele benden zakten naar Doornik keer op keer, komende uit Brugge, Gent, Sluis, Dordrecht, Luik, Tienen, Leuven, Damme, Edingen, Namen, Nieupoort, Eekloo, Kassel, Deinze, Diksmuide, Bergen in Henegouwen, Oudenaarde, Genappes, Rijsel, Maubeuge, Belle en Valencijn. Met die van Luik kwam een dominikanerbroeder, die te Doornik een zeer stout sermoen predikte, waarin hij tegen de biddende kloosterorden uitvaarde en verdachte stellingen verkondigde. Dergelijke sermoenen hield hij nog later te Valencijn en elders. De Doorniksche geestelijkheid zocht de zuiverheid van het geloof te bewaren met door eenen augustijn tegensermoenen te laten prediken. Intusschen was de geesel- en zwerfwoede ook onder de bevolking van Doornik aanstekelijk geworden. Met verlof der overheid toog eene bende Geeselaars uit de stad naar Rijsel. Dezelfde kwaal heerschte alom in Vlaanderen, Brabant, Henegouwen en omliggende gewesten. Eindelijk werden de handelingen der Geeselaars op de strengste straffen openbaar verboden namens den magistraat en de geestelijkheid van Doornik, namens den koning van Frankrijk en namens den paus, hetgeen eerst onder 't volk veel misnoegdheid verwekte.

(Anno MCCC XLIX) rumores etiam magni erant quod in Hongaria, in Alamannia, in ducatu Brabantiae de civitatibus, de villis, de castris, de oppidis et de villis campestribus homines erant provocantes se ad invicem et adunantes modo ducenti, modo treecenti, modo quingenti et plures secundum possibilitatem patriae; et ibant per patriam triginta tribus diebus continuis, bis in die, nudis pedibus et corpore praeter femoralia, capucia habentes, se scorpionibus usque ad sanguinis effusionem verberantes. Ad ultimum venerunt in Flandriam. Veritatem autem rei, quomodo

incepit et ob quam causam et ad quam finem tendebat, et quia a nemine potui super his informari, nolo registrare quod probare non valerem: de modo facti quod vidi et audivi, intendo postea facere mentionem . . . .

Accidit anno praedicto quod in die assumptionis Virginis gloriosae venerunt a villa Brugensi circiter CC homines quasi hora prandii. Ipsi autem adunaverunt se in foro; et statim rumor magnus fuit per totam civitatem unde omnes veniebant. Catervatim venerunt ad locum supradictum, quia super hoc rumores audierant, et ideirco factum videre affectabant. Illi autem de Brugis interim se praeparaverunt et ritum suum, quam poenitentiam vocabant, facere inceperunt. Populus autem utriusque sexus, qui nunquam tale quid viderant, coeperunt compati personis et poenitentiae condolere et Deo gratias reddere super tanta poenitentia quam gravissimam reputabant. Remanseruntque dicti Brugenses in civitate tota illa die et nocte. Et in die crastina, quae fuit dies Dominica, in monasterium S. Martini convenerunt et ibidem poenitentiam inceptam fecerunt, et post prandium in foro iteraverunt. Et in illis duobus diebus communia tota dictis poenitentibus compassa est, et erant opiniones diversae, quia aliqui sanae mentis non laudabant et alii factum quamplurimum approbabant.

Die autem Martis sequenti, processio communis decani et capituli et religiosorum et totius populi venit in monasterium nostrum S. Martini; fuitque ibi per fratrem Gerardum de Muro de ordine minorum praedicatum et annuntiatum verbum Dei pro mortalitate imminente: qui praedicans egregie, vitia reprehendens et habitus condemnans virorum ac mulierum, sagacissime reprehendit. Sed in fine sermonis pro hujusmodi poenitentibus orare omisit, ob quam causam plurima pars audientum fuit indignata et per totam illam hebdomadam contra eum populus multipliciter murmurabat.

In dicta etiam hebdomada venit magna societas de Gandavo, circiter CCCC et L; et etiam alia societas de villa Slusae super mari circiter CCC; necnon una societas de versus Durderecht CCC: qui simili modo poenitentiam publicam faciebant bis in die, modo in foro civitatis, modo in curte monasterii S. Martini Tornacensis.

Sabbato etiam in die decollationis beati Johannis Baptistae, a Leodio una societas circiter IX^{xx} et cum ea unus frater de ordine praedicatorum beati Dominici, et in illa die et in crastino, quae fuit dies Dominica, remanserunt agentes poenitentiam suam ut alii. Dictusque frater praedicator obtinuit licentiam a decano et capitulo, ut in loco in quo frater Gerardus praedicaverat, hoc est in monasterio S. Martini Tornacensis, posset proponere verbum Dei. Fuitque de hoc rumor magnus per totam civitatem, convenitque tanta virorum ac mulierum multitudo quod non est visum in Tornaco tantam multitudinem adunare, quia vix plateae in monasterio poterant populum recipere. Frater autem antedictus coepit praedicare dicens: « Nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, et caetera. » Propositisque plurimis, quasi in medio sermonis descendit ad materiam illorum cum quibus venerat, qui poenitentiam faciebant, vocans societatem rubeos milites et imponens fratribus de ordinibus mendicantium, quod contra devotionem assumptae poenitentiae praedicabant et quod multis ut cessarent suadebant, vocans tales fratres scorpiones et antichristos, comparans etiam sanguinem illorum, quos vocabant rubeos milites, prout multi intellexerunt, sanguini Domini nostri Jesu Christi, dicens etiam quod post emissionem sanguinis Salvatoris nostri non fuerat tam nobilis effusio sanguinis

sicut erat illorum quam se verberando emittebant. Multaque alia proposuit errorem tangentia et hoc scripserunt aliqui qui praesentes assistebant. Finitaque praedicatione, placuit communitati ultra modum; et coeperunt pene omnes contra ordines mendicantium et etiam supra totum clerum murmurare.

Decanus autem et capitulum, qui, sede vacante, erant ordinarii, convocaverunt de religiosis mendicantibus et de peritis pluribus cum illis, qui scripserant verba dicti praedicatoris, et cum multis aliis personis discretis et venerandis, examinantes eos super propositis et dictis praedicatione antedicta a dicto fratre, et super hoc deliberaverunt et fecerunt publicare quod totus clerus et religiosi omnes et populus processionem faciendo convenirent, nudis pedibus, sine camisiis, die Martis proximo venientis, et fieret processio in parochiali ecclesia B. Catharinae, a quo loco redirent in monasterium B. Martini ibique praedicaretur verbum Dei. In qua processione portatum fuit a domino decano cum uno alio canonico sacerdote sacratissimum sacramentum corporis Domini nostri Jesu Christi.

Conveneruntque omnes in dicto monasterio; non tamen fuit tanta sicut fuerat in Dominica praecedenti. Frater autem Robertus de ordine sancti Augustini verbum Dei praedicavit, assumpta materia de surdo et muto sanato a Domino nostro Jesu Christo, et elegantissime et solertissime exposuit, virtutes laudando et vitia reprobando. In fine autem sermonis faciendo commendationes et orationes, ut moris est, omisit pro hujusmodi poenitentibus exorare. Postea dixit: « O bonae gentes, commissum est mihi vobis dicere de fratre, qui in Dominica praecedenti in hoc loco praedicavit, quod ipse dixit verba fidem tangentia, exprimendo aliqua et inter caetera de comparatione sanguinis Domini nostri Jesu Christi et illorum hominum qui se verberabant. » Et in continenti antequam posset finire verba sua, aliqui contra rationem et consuetudinem surrexerunt clamantes: « Domine, vos male estis informatus, quia frater praedicans talia non dixit. » Et statim omnes viri et mulieres coeperunt murmurare et clamare et mutuo dicere quod frater praedicans talia verba non dixerat. Imposito autem cum magna difficultate silentio, dixitque frater Robertus volens pacificare populum: « Ego dixi vobis quod mihi commissum est, et ex quo tenetis contrarium bonum est, nec displiceat vobis observatio fidei, quia tempus est ut pax et tranquillitas inter vos omnes observetur. » Et parum profitebat ejus mitigatio et loquela, quia populus surrexit murmurando et mutuo se provocando, dicentes quod talia proveniunt de mendicantium ordinibus. Et tota illa die fuit ingens tumultus per totam civitatem super dictos ordines et super totum clerum. Dominica autem sequenti, venit iterato processio communis in dictum monasterium, et ibidem in loco antedicto, praesentibus praepositis et gubernatoribus civitatis, fuit a fratre Roberto praedicatum, et populus super praedicatione sua aliquantulum mitigatus.

Non est praetermittendum quod dictus frater jacobita in villa de Valenchenis similia sicut in Tornaco et ampliora praedicavit; unde quidam clerici scholares post sermonem fuerunt ei opponentes, sed propter societatem cum qua ibat, ipsum abire dimiserunt; et hoc scivi a pluribus ibidem praesentibus. Et sic fecit in pluribus locis, sicut invenerunt illi de Tornaco atque sciverunt.....

Videntes autem quamplurimi de Tornaco formam poenitentiae quae fiebat ab illis qui venerant in civitatem, coeperunt habere devotionem in tantum quod fere quingenti sexaginta et quinque viri vel circiter se paulatim adunaverunt et mutuo astrinxerunt, de licentia etiam gubernatorum civitatis, et proposuerunt exire et ire per spatium trigenta trium dierum ad exemplum et instar aliorum;

omnibusque necessariis sibi in proposito et in facto praeparatis, exierunt de civitate feria secunda in nocte festi nativitatis Virginis gloriosae, et fecerunt primam suam poenitentiam in foro, ubi multitudo populi erat congregata. Et exeuntes de civitate iverunt versus villam Insulensem. Dies autem in qua redierunt, fuit in crastino beati Dionysii martyris, quae fuit dies sabbati....

Et est sciendum quod, licet in illo tempore fuisset tanta commotio facientum poenitentiam, ut est dictum, non tamen hoc fiebat in tota Francia nec in aliis regnis et regionibus superius, nisi in Flandria, Hannonia, Brabantia et aliis regionibus tendentibus versus Occidentem....

Nomina aliarum villarum et numerum personarum et dies quando venerunt, ultra superius memoratas, sicut mihi est relatum.

Duodecima die Septembris, venerunt de Tylemonte in Brabantia sexties viginti. Eodem die, a villa de Slusa LXXX. Eodem die, a villa de Louveng CLX. In nocte nativitatis beatae Mariae, a villa dou Dam circiter L. In die nativitatis beatae Mariae, a villa de Enghien circiter CC. In crastino nativitatis, a villa Namurcensi circiter CLX. Eodem die, a villa de Brugis circiter C et L. In nocte processionis Tornacensis, a villa de Nuefport circiter LXXX. Eodem die, a villa de Brugis in duabus societatibus circiter CCC. Eodem die, a villa dou Dam circiter centum. In die processionis, a Monte Casletensi circiter L. In crastino festi processionis, a villa de Slusa circiter CCL. Eodem die, a villa de Donsa circiter centum. Eodem die, a villa de Dixmude circiter sexaginta. In nocte sancti Matthei, a villa Montensi in Hannonia circiter CC et XL. Eodem die, a villa de Aldenardo circiter CCC. Eodem die, a villa de Genappes circiter sexties viginti. Eodem die, a villa de Insulis circiter ducenti. In die beati Matthei, venerunt quaedam mulieres de Flandria sicut viri facientes, discooperto solum dorso, circiter XX. Dominica post festum Matthei, a villa de Malbodio circiter CC. Eodem die, a villa de Bailluel in Flandria circiter CCC. Tertia die Octobris, scilicet in nocte beati Francisci, venerunt a villa de Valenchenis circiter CCCCL....

Anno eodem (MCCCL), in prima hebdomada quadragesimae, fuit proclamatum publice in foro et ex parte gubernatorum civitatis quod omnes cessarent a dicta publica poenitentia voluntaria assumpta: alioquin omnes de caetero facientes ad omnes dies bannirentur. Fuit etiam ex parte regis proclamatum quod omnes etiam cessarent, quia rex eos sectam vocabat in sua littera, et hoc sub poena perditionis corporum et bonorum. Fuit etiam ex parte domini episcopi Tornacensis, decani, capituli et gubernatorum civitatis concordatum quod in secunda hebdomada quadragesimae, quae fuit nox sancti Petri ad Cathedram, in ecclesia B. Mariae Tornacensis proponeretur verbum Dei: fecitque sermonem curatus S. Piati fuitque ibi ingens populus congregatus, ibique mandatum domini papae pro poenitentibus divulgatum, bulla tamen non ostensa, propter quod fuit in populo murmur magnum. In dicto autem sermone dictus curatus indulgentias generales Romae ac basilicas et beatorum apostolorum Petri et Pauli per dominum papam et collegium concordatas nuntiavit. A dicta autem die poenitentes praedicti cum magno murmure inviti cessaverunt.

Chronicon Aegidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis, uitgegeven door J. J. Desmet in zijn *Corpus chronicorum Flandriae*, deel II, blz. 341, 342, 348-351, 352, 354, 355 en 361. Veel andere bijzonderheden over de godsdienstige practijken der Geeselaars zal men aldaar nog aantreffen. — Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 73-82.

195.

1349-1350, Brabant. Uittreksel uit de *Brabantsche Yeesten* van den tijdgenoot Boendale over de Geeselaars. — Deze secte kwam uit Oostenrijk en Hongarije en versmaadde de Kerk met de geestelijkheid. In Brabant verspreidden zich die ketters alom en vervolgden er de Joden. De Kerk onderdrukte eindelijk deze gevaarlijke ketterij.

Van den gheesselaren.

v. 4955. In den hertoghen Jans tiden
so moest die heilighe kerke liden
ende doeghen swaerlike;
want een deel uit Oestrike
quamen met groter partien
ende uten lande van Hongherien,
jonc, out, clein ende groot,
om die vrese van der doot.
Leke papen ende clercken
quamen met hopen even sterke
ute oeste al int weste
uut menighe stat ende veste.
Si ghinghen xxxiij daghe
ende enen halven; met selke slaghe
sloeghen si op haer lijf al bloet,
dattert bloet uut liep al roet,
met gheeselen, die ijseren waren.
Dese, na mijns sin verclaren,
hadden een penitence cleet.
Daertoe hadden si ghereet
ene hoyke ende enen hoet.
Waer si quamen metter spoet,
songen si alle enen sanc,
die hem gheduerde even lanc
dat si hem met gheeselen sloeghen,
ende daer na even wel voeghen
dochte, als si er scieden of:
ende dien hieten si Onser Vrouwen lof.
Dese verboden dobbelspel
ende luxurie alsoe wel
ende si verboden diere eden
ende versoenden menighe veeden,
diemen niet versoenen en conde.
Al scheen dbeghin goet van gronde,
dende hadde gheworden swaer
der heiligher kerken, wet voorwaer,
hadt alsoe bliven gaende;
want waer si lien, sittende of staende,
of ligghende, des sijt vroet,
die ghelieten al verwoet;
ende die men seide dat waren beseten,
dien wouden si hem vermeten
dat si die al te hant
ghenesen souden van den viant,
ende hem doen rumen die stede:
dat soude doen haer heilichede.
Dus ghinghen si den viant manen;
si wouden weten, ende niet wanen,
dat si waren machtiger bet
dan enich priester van der wet.
Selke seide dat hi, ter sulker stat,
met Gode selve dranc ende at;
selc die seide oec, in trouwen,
dat hi selve sprac met Onser Vrouwen,
ende dat hi Gode had vonden
met sinen openen bloedighen wonden,
ende dat hi hem hiet, sonder waen,
dat hi hem soude met gheeselen slaen.
Selc die droech die doot aen een cleet,
ende seide den volke ghereet
dat sijn gheselle, sonder waen,
van der doot waer opghestaen.
Selc brochten met haren partien
een gans, voer waer ic lie,
ende seiden dat si hem naer
van miraculen volghden daer.
Als een in haer gheselscap sterf,
die hem van der doot bederf,
dien voerden si, voerwaer weet dat,
dore elc dorp ende elc stat
met hem, al tot si te samen
weder te hare poert quamen.
Selke dede een silveren cruce maken
ende vertellen, in hare spraken,
den lieden dat se Onse Vrouwe brochte
uten hemel, diese wrochte.
Dus maecten si tvolc al blint,
waer si quamen al omtrint,
met dus ghedanen herisien,
dat tvolc met groten partien
aen hen vielen, waer si quamen.
Dus setten si hem alle te samen
ieghen die papen van der kerken,
te lachteren der papen werken,
ende haers selfs prijsden si sere.
Ende daden, met enen subtilen kere,
den Joden oec in Brabant pine:
sie leiden hen ane van fenine,

dat si hadden ter menegher stede,
omdat si dat kerstenhede
al te male souden bederven ;
daer bi moesten die Joden sterven.
Die hertoghe Jan, sonder waen,
dede die Joden alle vaen.
Selc wart verbrant, selc verslaghen,
ende selc int water ghedraghen.
Dus verloren si alle dleven.
Dit hadden die broeders alle bedreven.
Ende als die manne dus ghinghen,
wouden die wive, in ware dinghen,
ghelijc den broederen susteren worden,
ende als si int broederscap waren ghetorden,
soe wederstont die clergie
met hare cracht dese heresie,
soe dat al te niente ghinc.
Dus ghevielen dese dinc,
alsmen dertien hondert screef
ende xlix, ende dit bleef
toter helft, dat men daer nare
screef dertien hondert ende L jare,
int jaer van gracien bekent
onder den sesden paus Clement.

Jan de Klerk (Boendale), *Brabantsche Yeesten*, uitgegeven door J. F. Willems, deel I, blz. 588-593.

196.

1349-1350, onze gewesten. Fransch rijmpje over de Geeselaars voorkomende in de *Annales Fossenses.*

1349. Alle Maszelaine mil treicent
Un mains de cinquante,
Pellerins aloient leur cors batant
Dei cornes de fier treis poindant,
Si kal teirre chaioit li sant.
De dieu Mariie aloient chantant,
De leur peichiens mierchit criant.

Annales Fossenses A. 1123-1389, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel IV, blz. 34.

197.

1349-1350, Vlaanderen, Henegouwen en Brabant. Uittreksel uit een Fransch handschrift over de Geeselaars. — Deze zouden wel 800,000 en meer in getal geweest zijn en waren vooral in de bovengemelde gewesten te vinden, ook onder de aanzienlijkste ingezetenen.

Ils multiplièrent en telle manière que dedens le Noël ensuivant, qui fut l'an mil CCCXLIX, ils furent bien huit cent mil et plus, si comme l'on tenoit fermement ; mais ils se tenoient en Flandres, en Hainault et en Brabant, et y avoit grand foison de grans hommes et gentils.

Handschrift der Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298, aangehaald door Namèche, *Cours d'histoire nationale*, deel II, blz. 645, noot 1.

198.

1349, Juni — 1350, Vlaanderen. Uittreksel uit eene *Kronyk van Vlaenderen* (15e eeuw) over de Geeselaars. — Die « Cruusbroeders » kwamen uit Duitschland en werden door allerlei boevenvolk vergezeld. Zij gedroegen zich als echte ketters, totdat ze de paus door zijnen banvloek onderdrukte.

In 't jaer M.CCC ende xlix in 't beghinsele van wedemaent rees op eene secte ende die hieten de Cruusbroeders, ende hadden een cruce voren ende een bachten, ende dese secte quam uut Almaengien; dese broederkins ontcleedden hem op de strate al naect, ende gheesselden hem selven, op hare schouderen met groeten gheesselen soe dat sy bloedden, ende hemlieden volghden alle maniere van lodders, putyers, dieve ende mordeneers, roevers ende wievekins van state, ende sy hilden veele ongheloviсheeden; sy en knielden niet vore dat heylighe sacrament, als 't de priester ophief, noch sy en daden haren caproen niet aff ter ewangelien, ende sy hilden soe wy dat XXX daghen dese penitencie dade, dat hy hadde pardoen van alle sonden ende aflaet van alle pinen, dwelc men heet *a pena et a culpa*, ende daeromme volghden hem alle quade respiellen nar; mar hendelijc de paus dede dese secte te nieute ende verwiet se, ende voort alle die hem favorable waren.

Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467, uitgegeven door de Vlaamsche Bibliophilen, deel I, blz. 221. — Dezelfde tekst, naar de spelling hier en daar verjongd en gewijzigd, komt voor in het bekende boek *Dits die excellente Cronike van Vlaenderen* (1531), fol 62. (Capittel xxxij.)

199.

1349-1350, in de Nederlanden. Uittreksel uit de Nederlandsche vertaling (15e eeuw) van Beka over de Geeselaars. — Hunne herkomst was onbekend. Zij stichtten eerst veel goed, zongen een Nederlandsch rijmpje, terwijl zij zich geeselden, en sloegen alom de Joden dood, totdat de paus deze secte verbood.

In dien tiden als in den jaer ons Heeren CIↃ. CCC. XLIV (*sic*) gesciede een sonderlinge wonder, want daer quam een volc, dat niemand en conste die waerheyt vernemen wie si waren of in wat lande, dat sy 't eerst begonsten, ende sonder oirlof des paus ende der heyliger Kercken. Dese luden nayden crucen op hoer hoeden ende cleder, namen bedevaert ane, die duerde XXXIII daghe. Dese ginghen mit crucen ende mit vanen, ende songen lofsanc Gode ende Onser Vrouwen, ende elkes daghes ontcleden si hoer twee warf, sonder horen hoet, caproen behilden si aen ende hoer broec, ende beneden scorten si een linnen cleet om hem, dat was lanc van den avel ter aerde toe, ende daer boven bleven si al

naect, ende sloegen hem mit gheselen, so dat si seer bloeden, ende songen dan :

Nu slaet u seer door Christus leer,
Door God so laet die sonden meer.

Ende als si hem ghegheselt hadden, so ginghen si voort in een ander kereke, ende ginghen hem gheselen, ende nergent sliepen si den enen nacht, daer si den anderen geslapen hadden. Ende veel luden die dat saghen, worden beroert mit grooten berouwe van hare sonden, ende namen die bedevaert mede aen, leken, clereken, papen, monicken ende ooc sommighe bisscoppen. Mer die priesters waren, en gheselden hem niet openbaerliken. Hier of geschieden vele dogheden, want dese gheselbroeders maecten veel soenen van dootslagen of van striden ende van menighen swaren veten, die te voren niemant besoenen mochte. Dese gheselbroeders sloegen die Joden doot, waer dat si se vonden, die niet kersten wesen wouden, ende waenden dair Gode lieve mede te doen, dat nochtan in onser wet verboden is. Ende want daer veel erroers in gesciede, so verboet die paus, dat men dat niet meer doen en soude. Men seyde dat een Prophete propheteerde van desen volcke langhe te voren aldus : *Veniet gens sine capite et flagellabit se pro peccatis suis.* Dat is te zeggen : *Daer sal een volck comen sonder hooft, ende sal hem gheselen overmits sine sonden.*

Chronycke van Joannes van der Beke, uit het latijn int Duytsch overgezet door een out onbekent Aucteur, dien den text onvermindert hier en daer veel van 't syn daer by heeft gevoecht, en voorts daer het Beka gelaten heeft, de historie vervolcht, *(Chronicon auctius Joannis de Beka),* bij Mattheus, *Analecta,* deel III, blz. 241, 242.

200.

1349-1350, in de Nederlanden. Uittreksel uit de kronijk van Jan van Leyden (15e eeuw) over de Geeselaars. — Na de verschrikkelijke pest van 1349 kwam de secte der Geeselbroeders op, die een Nederlandsch rijmpje zongen; maar paus Clemens VI verbood het hun en de secte verdween.

Anno Domini 1349, maxima pestilentia Dominus flagellavit populum, ita quod plus quam medietas hominum ab hoc seculo decesserit et multae civitates ex toto vacuae permanserint ; quapropter eamdem pestilentiam generalem his temporibus in plerisque regionibus surrexerunt quidam sine authoritate populi vel Ecclesiae poenitentiam publicam recipientes, nuncupati fratres flagellatores. Hi vexillum Domini cum crucibus ante se portantes et ecclesias bis in die intrantes se omnibus vestibus nudabant, solis pudendis honeste velatis ; et tunc seipsos ante et retro, sed praecipue in scapulis, cum flagellis coriaceis habentibus aculeos ferreos in extremis nodis dure percutientes, sanguinem proprium excutiebant, et sic seipsos flagellando canthilenas Deo canebant in vulgari, dicentes : *Slaet u seer door Christus leer ; doer Godt soo laet die sonden meer.* Nunquam etiam dormiendo pernoctaverunt in illo loco ubi pridie quieverunt. Et nullus hominum unquam

scire potuit, qui hanc sectam essent inchoantes vel ex qua patria processissent. Cum tali ergo poenitentia civitates et villas catervatim simul peragentes, 30 et 40 dies in poenitentia peregerunt. Et multi haec videntes se eisdem associaverunt, et, completis diebus suae poenitentiae, alii et alii de novo reincipientes continuaverunt. Etiam aliqua bona, scilicet odiorum et inimicitiarum dimissiones et iniustorum bonorum restitutiones ad ipsos pervenerunt. Sed papa Clemens VI propter peiora inde ventura talem poenitentiam publicam damnavit et districte sub anathemate interdixit. Et sic tandem poenitentia et multitudo illa evanuit.

Johannes a Leydis, *Chronicon*, in de *Rerum Belgicarum annales*, deel I, blz. 272.

201.

1349-1350, Vlaanderen. Uittreksel uit Meyerus' *Annales Flandriae* over de Geeselaars. — Uit Duitschland afkomstig vereenigden zij zich in Vlaanderen met andere nieuwe secten (Lollarden, Cellanen, Beggarden en Lutezusters) en ook weldra met het uitschot der bevolking, totdat zij door de macht der kerkprelaten en wereldlijke vorsten alom uitgeroeid werden.

Profecta est ex Germania superiore mala quaedam et miseranda mortalium secta, qui fratres cruciferi et flagellatores vocabantur. Crucibus rubris erant signati a fronte et a tergo. Vagabantur per varias classes. Bis se palam in die, semel in nocte clam nudos ad sanguinem usque flagellabant. Nemo ex illis mendicabat. Nemo in consortium admittebatur omnino inops. Nemo nisi peccata suae uxoris, nisi iniuriam omnem inimicis remisisset. Hos adeo sunt admirati initio Germani, ut certatim omnes ubique ad mensas suas inuitarent. Sed nusquam bis pransi sunt aut morati ultra diem aut noctem unam. Coepit se illis iungere ex omni fere ordine et aetate magna hominum multitudo. In Flandria se illis sociabant sectae quaedam nouae, quae Lollardi, Cellani et Beggardi vocabantur; simul monachae quaedam nouae, quas Lutas(1) ea appellabat aetas.

Coeperunt et concionari apud populum; sed nec sacerdotes nec Evangelium nec rem diuinam ipsumque corpus Domini reuerebantur. Soli suae fidebant insaniae. Asserebant inter alia sua deliria, si quis eam flagellationem per dies XXXIII continuasset, omni crimine esse purgatum, omnem illi poenam et culpam esse

---

(1) In een schimplied der 14e eeuw komt die naam voor; het terugkeerend referein luidt er:

Peinst om mi, zuster *Lute.*
— Gherne, broeder Lollaert.

Dit zeer eigenaardig, doch geenszins fatsoenlijk lied werd door kanunnik Carton naar een handschrift der 15e eeuw uitgegeven in zijne *Oudvlaemsche liederen,* blz. 156-158.

remissam. Finxisse et quaedam mendosa referuntur miracula. His se quoque adiunxerunt in Flandris perditissimi quique, ut exules, fugitivi, seditiosi, decoctores, adulteri et adulterae, scortatores, scorta et qui aere alieno nimis premebantur, fures praeterea et homicidae et periuri et latrones, ex quibus multi statim peste mortui sunt. Saeviit enim inter haec maxime pestilentia. Tandem consilio et opera pontificum et principum dissipata et oppressa est ubique ea dementia.

Meyerus, fol. 154 verso en 155.

202.

1349, October 20, Avignon. Bul van Clemens VI gericht tot de aartsbisschoppen en hunne suffraganen, waarbij hij de secte der Geeselaars veroordeelt en de kerkprelaten met hare onderdrukking gelast. — De paus zegt gehoord te hebben, dat in de Duitsche landen en in de naburige gewesten veel duivelsche Geeselaars zijn opgetreden, die allerlei leugens en kettersche dolingen verkondigen tot groote schade van de zaligheid der onnoozele menigte. Zonder toelating dragen zij eene bijzondere kleedij, houden ongeoorloofde bijeenkomsten, vaardigen reglementen uit, enz. Enkele broeders der bedelorden behooren ook tot deze kwade secte, die de Joden op onchristelijke wijze vervolgt. Ten einde groote onheilen te voorkomen beveelt de paus, dat al de handelingen der Geeselaars verboden zijn en door de kerkprelaten in hunne bisdommen moeten uitgeroeid worden. De geestelijken, die deze secte blijven aanhangen, moeten met kerkelijke en wereldlijke straffen door de bisschoppen gestraft worden. De predikers en aanvoerders der secte zullen door hen aangehouden worden met behulp van den wereldlijken arm, zoo noodig, en in hechtenis bewaard worden, totdat de paus over hen uitspraak zal gedaan hebben. De oprechte boetvaardigheid zonder kettersche vormen wordt daarom niet verboden. De aartsbisschoppen zullen aan iederen hunner suffraganen een afschrift dezer bul zenden.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopus eorumque suffraganeis, salutem et apostolicam benedictionem.

Inter sollicitudines innumeras et immensas, quibus ultra vires apostolicae servitutis debito perurgemur, illud cordi nostro potissimum insidet et ad hoc attentius studia nostra convertimus et conatus, ut apud omnes Christiani nominis professores fides orthodoxa fulgeat, sanctorum patrum doctrina splendeat et sic catholicae et apostolicae ecclesia Romanae religio sine cujusquam simulationis, fictionis seu velaminis pallio pure et inviolabiliter observetur, quod a vinea

Domini Sabaoth, cujus cura et custodia nobis licet immeritis est commissa, vepres et urticae tam periculose quam damnabiliter succrescentes evellantur; et vulpeculae, quae ipsam demoliri nituntur, per apostolicae sedis curam et providentiam abigantur.

Sane molesta nobis licet fide digna magnorum relatio et multorum assertio nostrum et fratrum nostrorum non mediocriter turbavit auditum, quod in partibus regni Germaniae et ei convicinis quaedam sub praetextu devotionis et agendae poenitentiae vana religio et superstitiosa adinventio, procurante satore malorum operum, surrexerit; per quam prophana multitudo simplicium hominum, qui se Flagellantes appellant, decepta verbis fictis atque mendacibus malignorum asserentium Salvatorem nostrum Hierosolymis patriarche Hierosolymitano apparuisse (cum tamen a longis citra temporibus nullus ibidem praesentialiter fuerit patriarcha) et sibi aliqua dixisse, quae colorem veritatis non habentia nec saporem quibusdam sacrae scripturae auctoritatibus obviare noscuntur, in illam cordis vesaniam est deducta et in animae praecipitationem acta, atque de die in diem suggestionibus hostis antiqui se, ut Dominicam gregem devoret, transferentis in angelum lucis, nimium succrescendo deduci, cortina trahente cortinam, periculosius formidatur, quod se per societates et conventicula (licet caudas invicem colligatas habeant) dividentes diversas circumeunt patrias, caeterorum hominum vitam et statum condemnando se justificant, claves ecclesiae vilependunt ac in contemptum disciplinae ecclesiasticae habitum certum, nigrum videlicet, ante et retro ipsius vivificae crucis impressum habentes signaculum sine superioris licentia deferentes sub nomine poenitentiae gerunt, et alias in causa insolita congregationes, conventicula et coadunationes, quae a jure sunt prohibitae, faciunt et ad alios actus prosiliunt a vita et moribus observantiaque fidelium christianorum penitus alienos. Ordinationes etiam et statuta, quibus utuntur, imo verius abutuntur, propria temeritate fecerunt, erroris suspicione non vacua et judicio rationis carentia. Sed ex eo tam pro Deo quam hominibus odiose per amplius turbamur acerbiusque et durius anxiamur, quod quidam religiosi praesertim de ordinibus mendicantium, qui alios revocare debuerant et ad viam reducere veritatis, et ab utero matris ecclesiae veluti maledictionis filii nequiter aberrantes linguas suas, ut alios pertrahant in errorem, acuunt, quibus corda debilia vulnerant, et ignorantes Dei justitiam suae propriae innitentes prudentiae, dum legi Domini nolunt esse subjecti, aliis in persuasionibus humanae sapientiae verbis praedicando et dogmatizando contra ecclesiae libertatem et fidei catholicae puritatem, ab ipsa veritate subducere moliuntur. Quod eo faciunt efficacius, quo conceptum virus latenter effundunt, blandis prius sermonibus auditores, quasi bonum vinum prius ponendo, satagunt irretire, et cum inebriati fuerint, illud quod est deterius, cum ipsis in perditionis laqueum incidunt et in profundum malorum pariter demerguntur.

Nos igitur tam pernicioso et periculoso principio, per quod ultra Divinae majestatis offensam magnum etiam reipublicae periculum et apud fideles scandalum generatur, ne deteriores processus pariat et successus, obstare volentes et considerantes, quod cum plerique ex ipsis seu adhaerentes eisdem sub pietatis colore ad impietatis opera laxantes crudeliter manus suas, Judaeorum, quos pietas christiana retinet et sustinet, offendi eos aliquatenus non permittens et frequenter etiam christianorum sanguinem effundere et oportunitate captata bona clericorum et laicorum diripere et suis usibus applicare ac superiorum juridic-

tionem usurpare et ad multa alia illicita erumpere minime vereantur; timendum est, quod tam praesumptuosa temeritas et temeraria praesumptio, nisi ei persalubri antidoto occurratur, paritura sit non levem perniciem nec sine aliquorum morborum lethali contagio properans in plurimos, sero recipiat medicinam.

Attendentes insuper, quod error, qui non resistitur, quodam modo approbari videtur, et quod ex officio nobis injuncto compellimur, ut quos per iter devium errando currere et plures in praecipitationem secum trahere percipimus ac in dispersionem multarum gentium ambulare, revocando a devio, ut in viam veritatis et justitiae dirigant gressus suos eisque providere per oportuna remedia studeamus; fraternitati vestrae de fratrum nostrorum consilio per apostolica scripta committimus et districte praecipiendo mandamus, quatenus vos et singuli vestrum in singulis civitatibus vestris et dioecesibus per vos seu alium vel alios adinventiones hujusmodi seu ritus prophanos (quos una cum societatibus, congregationibus, statutis et ordinationibus supradictis, qui se, ut praemittitur, Flagellatores appellant, temerarie attentatos, de eorundem fratrum nostrorum consilio perpetuae prohibitioni subjecimus et tanquam illicitos reprobavimus), auctoritate nostra reprobetis, in vestris civitatibus et dioecesibus, reprobos et illicitos publice denuncietis; ac omnes tam clericos saeculares quam regulares et laicos de praedicta superstitiosa secta vel societate quocumque nomine existentes vel eam sectantes auctoritate praedicta monere et inducere studeatis, ut ab hujusmodi observantia, secta et nova religione totaliter desistere et resilire procurent; quodque nullus deinceps praedictam sectam seu conventiculum praesumat intrare aut ritus et statuta societatum hujusmodi observare; contrarium facientes per censuram ecclesiasticam coërcendo necnon eos, in quos temporalem jurisdictionem habetis, per poenas temporales, de quibus expedire videritis, appellatione postposita, compellatis.

Sane ut religiosi et alii errorum magistri, qui praedicando et dogmatizando simplices decipiunt, et caeci ducatum caecis praebentes ipsos secum in foveam trahunt, et si non divino amore, saltem humana confusione a tam iniquo proposito revocentur, omnes et singulos cujuscunque sint ordinis, religionis, praeeminentiae vel status, quos in praemissis vobis constiterit deliquisse, capi faciatis, non obstante quocunque privilegio vel indulto, quod eis in nullo suffragari volumus, tam diu captivos detineatis, donec aliud a nobis acceperitis in mandatis, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis.

Per praedicta tamen nequaquam intendimus prohibere, ne Christi fideles impositam sibi poenitentiam vel etiam non impositam, dummodo recta intentione et pura devotione ad illam peragendam procedant in suis hospitiis, vel alias absque superstitiosis congregationibus, societatibus et conventiculis supradictis possint facere et se in bonis exercendo virtutum actibus Domino, prout ipse inspiraverit, in humilitatis spiritu deservire.

Caeterum quia praesentes litterae nequeunt singulis vestrum propter locorum discrimina commode praesentari, volumus quod per te, frater archiepiscope, earum transsumptum publica manu scriptum et tuo communitum sigillo vestris suffraganeis transmittatur, cui adhiberi volumus plenam fidem.

Datum Avenione, XIII kalend. Novembris, pontificatus nostri anno octavo.

Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel II, blz. 209-211.

203.

Tweede helft der veertiende eeuw, in de Duitsche landen. Aanteekening uit een gelijktijdig handschrift, waaruit blijkt, dat de predikheeren Walter Herlinger (Kerlinger of Kerling), Herman Hetstede en Hendrik Halberti elkander opvolgden als algemeene inquisiteurs in de Duitsche landen.

Decimus [praedicatorum provincialis provinciae Saxoniae] fuit frater *Walterius Herlinger*, magister in theologia et inquisitor haereticae pravitatis, electus in capitulo Rupinensi anno Domini MCCCLXIX. Hic obiit provincialis in Erphordia anno Domini MCCCLXXIII et ibidem in choro fratrum sepultus.

Undecimus fuit frater *Hermannus Hetstede*, inquisitor haereticae pravitatis, electus in capitulo Sosatensi anno Domini MCCCLXXIV. Mortuus in Avenione in ecclesia fratrum sepultus anno MCCCLXXVI.

Duodecimus fuit frater *Henricus Halberti* de conventu Hywarden, haereticae pravitatis inquisitor et magister in theologia, creatus in capitulo Hamburgensi anno MCCCLXXVI.

Catalogus praedicatorum provincialium provinciae Saxoniae getrokken uit een HS. der 14e eeuw, bij Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel VI, blz. 344. — Men weet, dat de Saksische provincie der predikheerenorde zich te dien tijde schier over de geheele Nederlanden uitstrekte.

204.

1353, April 15, Keulen. Bevel van Willem Gennep, aartsbisschop van Keulen, gericht tot de dekens en pastoors van zijn aartsbisdom, waarbij hij hun voorschrijft den ban der Kerk tegen de geestelijke aanhangers der Geeselaars uit te spreken, op straf der schorsing. — In eene onlangs gehoudene synode zegt de aartsbisschop al de geestelijken van beider kunne, die met de secte der Geeselaars betrekkingen onderhielden, te hebben vermaand over die zaak binnen de maand boete te doen, op straf van den kerkelijken ban. Enkelen hebben deze synodale beslissing nochtans in den wind geslagen. Daarom moeten de dekens en pastoors, op straf van uit hun ambt geschorst te worden, den brief van den aartsbisschop binnen de twee weken aan al de geestelijken van hun gebied mededeelen en de plichtigen openbaar in den ban der Kerk slaan, hetgeen met luider stemme op zon- en feestdagen in de kerken moet aangekondigd en herhaald worden. De namen der aldus gebanvloekten zullen aan den aartsbisschop opgegeven worden.

Processus et mandata contra clericos et religiosos, imitatores sectae Flagellatorum.

Willhelmus, Dei gratia sanctae Coloniensis ecclesiae archiepiscopus, sacri imperii per Italiam archicancellarius, universis Christianitatum decanis et ecclesiarum capellarumque rectoribus nostrae civitatis et dioecesis Coloniensis, salutem in Domino.

Nuper in sacra synodo in crastino Dominicae qua cantatur *Invocavit*, in ecclesia sancti Cassii dictae nostrae dioecesis celebrata, omnes et singulos clericos et religiosos cujuscunque status, ordinis, conditionis aut praeeminentiae existerent, qui de secta Flagellatorum aut ipsorum imitatores aut sectatores extiterunt, per nostras certi tenoris literas monuimus palam, publice et solenniter, quatenus de suis excessibus per sectae hujusmodi nefariae exercitium et tempore exercitii ipsius in opprobrium totius fidei Christianae damnabiliter praesumptis, Deo nobis et ecclesiae intra unius mensis spatium a die publicationis dictarum literarum nostrarum computandum condignam praestarent emendam; alioquin ipsos omnes et singulos clericos et religiosos praedictos, quos propter hoc, dierum dicti mensis monitione canonica praemissa, in scriptis excommunicavimus, excommunicatos palam et publice in ecclesiis et in capitulis nostrarum civitatis et dioecesis mandavimus nunciari.

Verum, licet dictarum literarum nostrarum executio et publicatio in sacra synodo praedicta adeo publice et solenniter facta fuerit, quod nulli clerici aut religiosi, quos hoc tangit negocium, praemissorum ignorantiam aliquatenus valeant allegare, complures tamen clerici et religiosi, qui de secta ipsa seu ipsius sectae imitatores extiterunt, spretis nostris mandatis et monitionibus praedictis, excommunicationis sententiam in dictis literis nostris latam in eosdem, incidere minime formidarunt in animarum suarum grave periculum et scandalum plurimorum.

Vobis igitur et cuilibet vestrum sub poena suspensionis ab officio divinorum districte praecipiendo mandamus, quatenus intra quindenam a tempore receptionis harum nostrarum litterarum capitula vestra congregetis ac clericis vestrorum decanatuum has literas nostras fideliter intimetis, ipsis vice et authoritate nostra mandantes, quatenus in ecclesiis suis et capitulis suis clericos et religiosos quoscunque, qui praemissam excommunicationis sententiam inciderunt, ut praefertur, quorum nomina sciveritis aut ipsi sciverint, nominatim et in specie, alias vero in genere, excommunicatos palam et publice et alta et intelligibili voce singulis diebus Dominicis et festivis coram populo nuncient et vos ipsos excommunicatos nuncietis et ab omnibus Christi fidelibus arctius evitandos vobisque decanis ac universis ecclesiarum et capellarum rectoribus nostrarum civitatis et dioecesis, sub poena suspensionis praedicta, districte praecipiendo mandamus, quatenus nomina clericorum et religiosorum quorumcunque, qui sententiam excommunicationis praedictam inciderunt, quorum nomina sciveritis, intra quindenam a tempore publicationis praesentium ipsis faciendae nobis rescribatis et vos decani praedicti rescribere nullatenus omittatis.

Datum sub sigillo nostro ad causas, anno Domini MCCCLIII, crastino Dominicae qua cantatur *Jubilate*.

Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 471.

205.

1353, April 23, (Utrecht). Uittreksel uit de synodale statuten van Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, over het onderdrukken der ketterij. — De bisschop beveelt op straf van eeuwige verdoemenis aan de dekens en hoofden zijner geestelijkheid, dat zij in de eerstkomende synode de overtreders der kerkelijke wetten, waaronder de ketters, bij den bisschop of in zijne afwezigheid bij zijnen Utrechtschen officiaal schriftelijk en omstandig moeten aanklagen, op straf van eeuwige vervloeking.

Praecipientes insuper provisoribus, decanis et rectoribus ecclesiarum nostrae dioecesis supradictis, sub intimatione maledictionis aeternae, ut in hujusmodi nostra synodo proxime ventura, haereticos . . . . . nobis, si praesentes in dicta synodo fuerimus, alioquin officiario nostro Trajectensi in scriptis particulariter et specifice denunciare non dimittant.

Datum anno Domini MCCCLIII, xx. tercio die Aprilis.

van Heussen en van Rijn, *Batavia Sacra*, deel I, blz. 194. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 110.

206.

1353, Juli 15, Villeneuve-lez-Avignon. Bul van paus Innocentius VI gericht tot de bisschoppen en aartsbisschoppen alsook tot al de vorsten en regeerders in de Duitsche landen, aangaande het vervolgen der kettersche Beggarden door den inquisiteur Schandelant, predikheer. — De paus zegt gehoord te hebben, dat die ketterij in hunne gewesten woedt en beveelt hun uitdrukkelijk, dat zij zijnen apostolischen inquisiteur Jan Schandelant, predikheer, uit al hunne macht zouden bijstaan en hunne kerkers te zijner beschikking stellen, totdat de Inquisitie in de Duitsche landen in het bezit van eigene kerkers gekomen zij.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus universis archiepiscopis et episcopis ac dilectis filiis principibus, ducibus, marchionibus, comitibus, civitatum ac locorum dominis et communitatum rectoribus per Alemanniam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

Injuncto nobis circa gregem Dominicum ex officio pastorali solerter vigilare nos convenit, ne lupina rabies haereticae pravitatis sub ovino vellere sponte latitans mactet crudeliter et disperdat quod fidei vivificat sacramentum; cum itaque, sicut accepimus, hujusmodi pestifera rabies specialiter illorum, qui Beckardi vocantur, in Alemanniae partibus, procurante humani generis inimico,

exarsissé dicatur, nos cupientes quod pestis ipsa de caulis fidelium propellatur et quod officium Inquisitionis dilecto filio Joanni dicto Schandelant, ordinis fratrum praedicatorum sacraeque theologiae professori, inquisitori haereticae pravitatis, auctoritate apostolica commissum nostris temporibus ad profectum fidei et animarum salutem auctore Domino prosperetur, universitatem vestram rogamus et hortamur attente, per apostolica vobis scripta in virtute sanctae obedientiae firmiter praecipiendo mandantes, quatenus ob reverentiam divinam et nostram, sicut Dei et apostolicae sedis vultis effugere ultionem, ipsi inquisitori favorabiliter assistentes et in prosecutione dicti negotii fidei consilium, auxilium et favorem totis viribus, tota mente omnique occasione postposita impendatis, praestantes eidem vestros carceres, quibus in eisdem partibus carere dicitur officium Inquisitionis hujusmodi, donec officio praedicto de certis carceribus sit provisum, preces et mandata nostra taliter impleturi, ut causam fidei videamini ex animo assumere ac fovere et apud Deum et sedem apostolicam possitis exinde merito commendari.

Datum apud Villamnovam Avinionensis dioecesis, id. Julii, pontificatus nostri anno primo.

Ripoll, deel II, blz. 243 en 244, nr 2. — Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XVI, blz. 349. Dit stuk wordt ontleed bij Mosheim, blz. 324. — Over den inquisiteur Jan Schadelant, Schandelant, Scadland of de Schandeland († 1373), zie Quétif en Echard, deel I, blz. 672 en Ripoll, deel II, blz. 255. — Paus Clemens VI had dien predikheer, bij zijne bul van 21 Mei 1348, als inquisiteur in de Duitsche landen aangesteld. Zie verder in het *Aanhangsel*, nr 188bis.

207.

1357, Februari 25, Keulen. Veroordeeling der kettersche Beggarden en Zusters door Willem van Gennep, aartsbisschop van Keulen, gericht tot de geestelijkheid van zijn aartsbisdom. — Bekrachtiging der vroegere veroordeelingen zijner voorgangers Hendrik I en Walram, die, volgens dit stuk, veel schrikkelijke kettergedingen (*formidabiles processus*) gevoerd hebben. De parochiepastoors worden tot ieverige vervolging der voormelde ketters aangespoord.

(Datum sub sigillo nostro anno Domini MCCCLVII, xxv die Februarii.)

Mosheim, blz. 330 en 331. — Zie hooger onze nrs 161 en 188.

208.

1365, September 3, Avignon. Bul van Urbanus V gericht tot de aartsbisschoppen, bisschoppen en inquisiteurs van het konink-

rijk Frankrijk, over het vervolgen der Beggarden en Begijnen. — De paus zegt vernomen te hebben, dat in voormeld koninkrijk veel dier ketters te vinden zijn tot groot nadeel der rechtgeloovigen. Hij beveelt hun zonder uitstel tegen die ketters en hunne begunstigers met strengheid te handelen en, zoo noodig, de hulp der wereldlijke macht in te roepen. Ten einde die vervolging te vergemakkelijken, zendt de paus aan den bisschop van Parijs (Stephanus IV) eene instructie over de woonplaatsen, zeden en dolingen dier ketters, van welke instructie ieder hunner een afschrift zal bekomen (1).

Universis archiepiscopis, episcopis et inquisitoribus haereticae pravitatis per regnum Franciae constitutis, ad quos praesentes pervenerint.

Ad audientiam nostram fide digna relatione pervenit quod quidam filii Belial utriusque sexus, qui Begardi seu Beguini vulgariter nuncupantur et sub ovina pelle lupinam feritatem abscondunt, multis erroribus detestabilibus involuti in diversis civitatibus, castris, villis et locis regni Franciae latitantes, nonnullos fideles, praesertim simplices, a via veritatis avertere et secum in gehennam trahere moliuntur. Nos igitur cupientes, quod adversus talium nefandorum versutiam periculosam nimium opportunis remediis celeriter occurratur, discretioni vestrae tenore praesentium districte praecipiendo mandamus, quatenus receptis praesentibus, omni mora sublata, contra Begardos eosdem et credentes ipsorum erroribus necnon fautores, defensores et receptatores eorum cum omni diligentia, appellatione postposita, vestri officii debitum exequi studeatis, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis. Sic igitur super hoc vos reddatis solicitos et intentos, quod praeter retributionem divinam nostram et apostolicae sedis gratiam mereamini uberius obtinere.

Ut autem de talium locis, vita, conversatione ac erroribus sitis plene informati et contra eos procedere melius valeatis, quandam informationem super iis nobis traditam venerabili fratri nostro episcopo Parisiensi sub bulla nostra transmittimus, cujus copiam singuli vestrum recipiant ab eodem.

Datum Avin., III non. Septembris, anno III.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici* ad annum 1365, nr 17, deel XVI, blz. 446 en 447. — Zie ook Mosheim, blz. 411 en volg.

209.

1368, April 15, Rome. Bul van Urbanus V gericht tot de prelaten, tot de vorsten en tot de regeerders der Duitsche landen aangaande het vervolgen der kettersche Beggarden. — De paus

---

(1) Dit stuk hebben wij nergens aangetroffen.

zegt gehoord te hebben, dat die ketterij in hunne gewesten woedt, en hij beveelt hun uitdrukkelijk, dat zij zijnen inquisiteur Lodewijk de Caliga, predikheer, alsmede den anderen pauselijken inquisiteurs en hunnen vicarissen vrijgeleiden zouden verleenen en uit al hunne macht bijstaan in het vangen en bewaren der ketters van beider kunne, en dat zij hunne kerkers ter beschikking der kettermeesters zouden stellen, totdat de Inquisitie in de Duitsche landen in 't bezit van eigene kerkers gekomen zij.

Urbanus episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopis et episcopis ac dilectis filiis aliis praelatis et personis ecclesiasticis necnon nobilibus viris principibus, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus aliisque terrarum dominis ac universitatibus et rectoribus ciuitatum, oppidorum, castrorum et villarum per Allemanniam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

Imminente nobis cum gregis Dominici ex officio pastorali sollerter vigilare nos conuenit, ne lupina rabies haereticae prauitatis sub ouino vellere latitans maculet crudeliter ac disperdat quos fidei viuificat sacramentum; cum itaque, sicut accepimus, pestis illorum haereticorum, qui Beghardi vocantur, in nonnullis Allemanniae partibus, procurante humani generis inimico, dicatur exorta; nos cupientes, quod pestis ipsa, quae multum posset esse periculosa fidelibus, si non exstirpetur celeriter de caulis fidelium, propellatur, et quod officium Inquisitionis dilecto filio Ludovico de Caliga, ordinis fratrum praedicatorum in nonnullis ciuitatibus et diocesibus partium praedictarum inquisitori dictae prauitatis et aliis inquisitoribus prauitatis eiusdem apostolica auctoritate commissum ad profectum fidei et animarum salutem auctore Domino prosperetur; universitatem vestram rogamus et hortamur attente, per apostolica vobis scripta in virtute sanctae obedientiae districte praecipiendo mandantes, quatenus ob reuerentiam Dominicam et apostolicae sedis et vestram ac amorem fidei praelibatae ipsos inquisitores et suos vicarios benigne recipientes et honeste tractantes ac eis in prosequutione negotii dictae fidei, in capiendo et custodiendo huiusmodi haereticos seu suspectos de haeresi utriusque sexus, contra quos ipsi inquisitores et eorum vicarii procedent pro tempore et alias prout expedierit, consilium, auxilium et fauorem totis viribus deuotisque mentibus efficaciter impendatis, vestros carceres, quibus in eisdem partibus carere dicitur officium Inquisitionis huiusmodi, praestantes eisdem, donec officio praedicto de certis carceribus sit prouisum, ac in eundo, stando et redeundo securum conductum liberaliter tribuatis quotiens fuerit oportunum, potestates et mandata nostra huiusmodi taliter impleturi, ut causam fidei videamini cordialiter assumere et fouere ac apud Deum et sedem praedictam possitis exinde merito commendari.

Datum Romae apud S. Petrum, XVII kalend. Maii, pontificatus nostri anno sexto.

Mosheim, blz. 336 en 337. — De predikheer Walter Kerling ontving te gelijker tijd eene zelfde aanstelling als inquisiteur in de Duitsche landen. (Zie aldaar, blz. 335, alsook verder het bevel van keizer Karel IV, van 10 Juni 1369.) — Mosheim

geeft 1367 als jaar dezer bul op; maar paus Urbanus V, die Avignon verlaten had, deed slechts op 16 October 1367 zijne eerste intrede te Rome. (cf. Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XVI, blz. 466). — Deze bul is grootendeels eene letterlijke herhaling der bul van Innocentius VI, van 15 Juli 1353. (Zie hooger ons nr 206.)

210.

1369, Juni 9, Lucca. Bevel van keizer Karel IV, gericht tot de aartsbisschoppen, bisschoppen, enz. en tot de gansche geestelijkheid alsmede tot de hertogen, graven, enz. en tot alle wereldlijke overheden, alsook tot al zijne onderzaten van het Roomsche Rijk, over het vervolgen der Beggarden, Begijnen en meer andere ketters als de Vrijwillige Armen, de Conventzusters, enz. in de Duitsche landen. — Op het voetspoor der pausen en der keizers zijne voorgangers verklaart hij de Inquisitie te willen steunen in haren strijd tegen al die ketters, welk in den ban der Kerk en des Rijks zijn en dienvolgens moeten uitgeroeid worden. Al 's keizers onderzaten zullen de inquisiteurs in de Duitsche landen uit al hunne macht tegen de ketters moeten helpen, op straf van hunne ambten, waardigheden, enz. te verliezen. De ketters met al hunne aanhangers en begunstigers zullen, telkens als de pauselijke inquisiteur Walter Kerling of zijn collega's en vicarissen het gebieden, gevangen, gekerkerd en gestraft worden. De kerkvoogden zullen tegen de ketters de geestelijke censuren uitspreken.

Karolus quartus, divina favente clementia, Romanorum imperator semper augustus et Boemiae rex, venerabilibus archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, prioribus, decanis, praepositis, archidiaconis, archipresbyteris, plebanis, rectoribus et aliis ecclesiarum et monasteriorum praelatis, ipsorum vices gerentibus, capitulis quoque et conventibus ecclesiarum et monasteriorum ipsorum ceterisque personis ecclesiasticis et secularibus ac regularibus, exemptis et non exemptis, necnon nobilibus viris, ducibus, principibus, marchionibus, comitibus, baronibus, senescallis, justitiariis, potestatibus, capitaneis, rectoribus, balivis, officialibus, militibus, clientibus ceterisque dominis temporalibus, universitatibus quoque civitatum, castrorum, terrarum, villarum et aliorum quorumcumque locorum, magistris consulum, consulibus et scabinis ac aliis universis et singulis, ad quos praesentes pervenerint vel qui cum eis fuerint requisiti, nostris ac sacri Romani imperii subjectis tam immediate quam mediate, devotis, dilectis, gratiam suam et omne bonum.

Salutaribus in Christo patris nostri et domini, domini Urbani, divina providentia papae quinti, ac suorum praedecessorum nostrorum imperatorum et regum

Romanorum vestigiis inhaerentes, sanctum Inquisitionis negotium haereticae pravitatis tanto ardentius cupimus promoveri, quanto per aemulos fidei ipsa fides catholica et statuta ecclesiastica et patrum sanctiones fraudulentius, secretius et perniciosius impugnantur. Quare vobis universis et singulis districte praecipiendo mandamus gratiae nostrae et sacri Romani imperii sub obtentu ac sub poena confiscationis omnium bonorum vestrorum temporalium et privationis privilegiorum, gratiarum, libertatum et jurium quorumcumque, si mandata nostra vel aliquot ipsorum quovis modo fuerint transgressa, ipso facto, ut sectam Beghardorum et Beghinarum seu Swestronum conventualium, quae vulgo *Wilge Armen* vel *Conventschwestern* dicuntur, vel quae simul mendicando dicunt *Brod durch Gott*, et omnes Beghardos et Beghinas generaliter et quemlibet et quamlibet ipsorum et ipsarum singulariter tamquam excommunicatos et excommunicatas a jure et proscriptos ac proscriptas et inbannitos et inbannitas per nos ac sacrum Romanum imperium ex animo deliberato, immo reipublicae perniciosos inimicos seu inimicas, qui et quae veniunt ad nos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces et frequenter pestiferum virus sub mellis dulcedine in animas simplicium conantur evomere, ut, cum cibum vitae ministrare se simulant, mortis poculum immisceant venenosum, summopere vitetis et a vestris locis, terris, civitatibus, universitatibus, congregationibus, perpetuis temporibus excludatis, proscribatis et exuletis, et contra ipsos et ipsas tamquam reprobatos et reprobatas ab ecclesia et Romani imperii inimicos et inimicas efficaciter procedatis.

Si vero, quod absit, aliquis vel aliqui suae salutis immemores, dictos Beghardos et Beghinas occulte vel manifeste receperint, hospitaverint, cibaverint vel quovis modo ipsis praestiterint consilium, auxilium vel favorem, vobis omnibus et singulis sub poenis praemissis districte praecipimus et mandamus, ut dicti fautores ipsorum seu defensatores aut receptatores ad requisitionem venerabilis et religiosi viri fratris Waltheri Kerling, ordinis praedicatorum, magistri in theologia, inquisitoris haereticae pravitatis auctoritate apostolica in certis provinciis et partibus Alemanniae constituti, capellani nostri, commensalis domestici, devoti, dilecti seu suorum vicariorum et aliorum inquisitorum ejusdem labis haereticae pravitatis, auctoritate ejusdem sedis apostolicae in Alemannia institutorum ac instituendorum ac eorum vicariorum indilate per vos capiantur, incarcerentur et certis ac firmis custodiis mancipentur, ut correptionis nostrae temporalem in rebus et personis acrimoniam sustineant ipsis in poenam et omnibus aliis similibus in exemplum et terrorem.

Vos quoque, archiepiscopi, episcopi et alii praelati jurisdictionem ecclesiasticam obtinentes contra praedictas sectas Beghardorum et Beghinarum et contra omnes ac singulos Beghardos et Beghinas intrepide et ubilibet sub poenis supradictis per censuram ecclesiasticam procedatis indefesse, donec omnes hujusmodi Beghardi et Beghinae et singuli eorum radicitus sint extirpati et extirpatae et totaliter a caulis fidelium deleti sint et deletae. Praecipimus etiam et mandamus sub poenis supradictis universis et singulis, quatenus praedicto Walthero inquisitori et aliis inquisitoribus haereticae pravitatis auctoritate apostolica in partibus Alemanniae institutis vel instituendis in ordine fratrum praedicatorum, nostris capellanis, devotis, dilectis, in vestris locis specialiter deputatis vel deputandis ac eorum vicariis, dum et quotiens ipsi vel aliquis ipsorum vos aut aliquos vel aliquem vestrum requisitos habuerit vel habuerint in sancto officio

Inquisitionis et executione constanter assistere, prompte parere ac intendere studeatis, in capiendo et custodiendo hujusmodi Beghardos et Beghinas et alios quoslibet haereticos seu de haeresi suspectos, fautores quoque et defensatores quoslibet, contra quos ipsi, inquisitor et inquisitores vel eorum vicarii, procedent pro tempore et alias, sicut expedierit, consilium aut auxilium et favorem totis viribus devotisque mentibus efficaciter impendatis, praestantes eisdem vestros carceres, quibus in eisdem partibus carere dicitur officium Inquisitionis hujusmodi, donec officio praedicto de certis domibus et carceribus sit provisum, et dum et quotiens super arestandis aliquibus per ipsos seu nomine ipsorum fueritis requisiti, vos ipsi tales arestare et capere et ad locum congruum et securum eisdem inquisitori et inquisitoribus seu ipsorum vicariis, omni semota excusatione, repraesentare curetis. Ipsos etiam inquisitores et eorum vicarios sub poenis, quibus supra, praecipimus, quod benigne cum eorum familia recipiatis et honeste pertractetis, dum et quotiens ipsum vel ipsos apud vos in caussa Inquisitionis morari contigerit, et cetera impendatis benevole suffragia opportuna ipsisque in eundo, stando ac redeundo securum conductum liberaliter tribuatis, quotiens ipsis fuerit opportunum, si a vobis illum petierint per se vel nomine ipsorum, praemissa et eorum singula praeter poenas praedictas vos omnes et singuli adeo constanter et fideliter impleturi, quod per hoc illum, cujus in hac parte res agitur, faciatis propitium, ejusque pro neglectu districtum judicium ac nostrae correptionis temporalem in personis et rebus non vereamini acrimoniam sustinere.

Praesentium sub nostro imperialis majestatis sigillo testimonio litterarum, datum Lucae anno Dom. MCCCLXIX, indict. VII, quinto idus Junii, regnorum nostrorum anno XXIII, imperii vero XV.

Mosheim, blz. 350-355.

211.

1369, Juni 10, Lucca. Wet van keizer Karel IV over het vervolgen der kettersche Beggarden en Begijnen door de inquisiteurs in de Duitsche landen. — De keizer herinnert, dat paus Urbanus V den predikheer Walter Kerling alsmede eenige andere broeders zijner orde tot inquisiteurs tegen die ketters heeft aangesteld. Wenschende dat al deze kettermeesters met hunne vicarissen en hunne dienaars hun ambt zonder moeilijkheden vervullen mochten, verleent hun de keizer al de rechten en voorrechten, die zij ooit van zijne voorzaten, van den paus, van aartsbisschoppen, bisschoppen of kerkhoofden, van de koningen van Frankrijk, Bohemen, Engeland, Sicilië, Spanje, Hongarije, Normandië en Polen of van andere vorsten en machten, in welke landen ook, ontvangen hebben, niettegenstaande alle wetten of gewoonten, die er mede in strijd zouden kunnen zijn. Tot handhaving van de rechten en voorrechten

der inquisiteurs stelt de keizer verscheidene Duitsche vorsten en edellieden aan : de hertogen van Saksen en van Brunswijk, de graven van Schwarzenberg en van Nassau, enz. Een derde van de roerende en onroerende goederen der ketters zal den inquisiteurs toebehooren. Alwie aan dit keizerlijk edict op welke wijze het zij ongehoorzaam is, zal eene boet van honderd mark gouds betalen, waarvan de helft ten bate van de keizerlijke schatkist en de andere helft ten bate der verongelijkte personen. Alwie na drie maanden den inquisiteurs, hunnen vicarissen of hunnen ambtenaars weerstand zal geboden hebben, zal daarenboven al zijne goederen ten bate der keizerlijke schatkist zien aanslaan en al zijne rechten, voorrechten, vrijheden, ambten en waardigheden verliezen. (Na het keizerlijk *signum* staan als getuigen opgegeven : de kardinaal Guido, vicaris des keizers in Italië, de bisschoppen van Olmutz, Spiers, Lucca en Spoletum, twee hertogen, een markgraaf, een graaf, edellieden, enz.)

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis feliciter amen.

Karolus quartus, diuina fauente clementia Romanorum imperator semper augustus et Bohemiae rex, ad perpetuam rei memoriam.

Commissi nobis coelitus cura regiminis imperialis maiestatis, cui dante Domino feliciter praesidimus, materialem quo diuisim a sacerdotio fungimur, gladium aduersus hostes fidei in exterminium haereticae prauitatis exigit exercendum, ut viperinos fidei filios contra Deum et ecclesiam insultantes tanquam materni uteri corrosores in iudicio et iustitia persequamur, maleficos viuere non passuri, per quorum scientiam seductricem mundus inficitur et gregi fidelium per greges hos morbidos grauior infligitur corruptela.

Cum igitur ad succurrendum animarum periculis sanctissimus in Christo pater et dominus dominus noster Urbanus papa quintus venerabilem et religiosum virum fratrum Waltherum Kerling, sacrae theologiae professorem, capellanum nostrum, commensalem, deuotum, dilectum fecerit inquisitorem haereticae prauitatis in Alemanniae partibus una cum quibusdam aliis fratribus ordinis praedicatorum ad extirpandos quoslibet haereticos in partibus eisdem et specialiter ad eliminandas et destruendas de memoria fidelium periculosas sectas Beghardorum et Beghinarum, quae plurimum in Alemanniae partibus, procurante humani generis inimico, pullularunt : quocirca ut validius, praestantius et efficacius praedictus magister Waltherus inquisitor cum suis collegis in locis memoratis ipsorumque vicarii ac successores apostolica auctoritate instituendi in tam sancto quam salubri officio possint melius procedere ac ipsorum officium una cum suis officialibus liberius exercere, et quo fraudulentius et secretius fides impugnatur, eo amplius maioribus decet priuilegiis et gratiis imperialis maiestatis officium Inquisitionis, inquisitores ac eorum vicarios et officiales confoueri.

Idcirco in fauorem fidei orthodoxae, animo deliberato et ex certa nostra scientia ac principum nostrorum accedente consilio, auctoritate maiestatis imperialis

omnia priuilegia, statuta, gratias, indulgentias, exemptiones, immunitates, libertates per sacrum Romanum imperium, per nos prius ac per diuos praedecessores nostros imperatores, illustres quoque reges Romanorum, Franciae, Bohemiae, Angliae, Siciliae, Hispaniae, Hungariae, Normandiae, Poloniae ac principes, duces, nobiles, potestates ac per quoscunque, cuiuscunque conditionis extiterint, concessas seu datas officio Inquisitionis seu inquisitoribus haereticae prauitatis quibuscunque quandocunque, ubicumque, quomodocumque in Italia, Gallia, Germania vel quibuscumque aliis locis seu mundi partibus coniunctim vel diuisim, praedicto magistro Walthero inquisitori et aliis inquisitoribus in Alemannia, qui sunt vel auctoritate apostolica proxime erunt, innouamus, approbamus et confirmamus ac in suo robore volumus permanere ipsosque inquisitores priuilegiis, statutis, gratiis, indulgentiis, immunitatibus et libertatibus omnibus et singulis quibuscunque inquisitoribus eiusdem labis haereticae prauitatis siue in Lombardia, Francia, Tolosa, Carcassona, Italia, Gallia, Alemannia seu quibuscunque aliis partibus mundi concessis per quemcumque seu quoscunque, in partibus Alemanniae inquisitores gaudere volumus perpetuis temporibus pleno iure.

Insuper praedicta privilegia omnia et singula ipsis inquisitoribus Alemanniae nostra imperiali maiestati innouata, approbata, confirmata et concessa pro insertis habemus et haberi volumus, acsi deinceps de ipsis et ipsorum continentia ipsorumque totis tenoribus de verbo ad verbum in praesentibus deberet fieri mentio specialis, non obstantibus quibuscunque legibus, iuribus, consuetudinibus seu statutis contrariis nostro praesenti statuto et edicto.

Verum prae cunctis mentis nostrae desiderabilibus cupientes fidei incrementa ipsumque sanctum officium Inquisitionis et omnes inquisitores pugiles fidei et conservatores ac ipsorum officiales Caesarea clementia benigne amplexantes, considerantes quod modicum utilitatis importet quod leges condantur, nisi sint qui exequantur; et ne fraudulenter ipsi haeretici, fautores, receptatores seu defensores ipsorum seu quicunque alius seu alii in fauorem ipsorum quouis modo huiusmodi priuilegiis et gratiis nostris possint contraire, ideo imperiali maiestate committimus et imponimus illustribus et magnificis ducibus Saxoniae domino in Wittenberch, Brunsuicensi domino in Eymbeke, comitibus de Swarzenborg domino in Arnstede, de Nassow seniori ac nobilibus viris de Hansteyn seniori, de Witzeleyuen seniori insolidum ac ipsis omnibus et singulis sub obtentu gratiae imperialis maiestatis mandamus, quod ipsi sint ipsorum inquisitorum ac iurium, priuilegiorum ac libertatum ipsorum tutores ac efficaces conseruatores ac defensores, dum et quotiens et ubi per praedictos inquisitores vel aliquem ipsorum vicariorum et officialium vel nomine eorundem coniunctim vel diuisim fuerint requisiti, quod contra omnes et singulos infringentes vel impedientes gratias seu priuilegia ipsis inquisitoribus, ut praefertur, innouata, approbata, confirmata, applicata seu etiam priuilegia et gratias per quoscunque Romanos pontifices, legatos, archiepiscopos, episcopos seu quoscunque alios praelatos ecclesiasticos aut per quamcumque potestatem regularem aut secularem ipsis concessa impedierint, vel executioni in quantum in ipsis est non mandauerint, immo qui ipsa priuilegia in quantum in ipsis est et per eos stare dinoscitur, debite et exacte non prosequuntur seu ipsis inquisitoribus coniunctim vel diuisim non prestiterint consilium, auxilium et fauorem, dum et quotiens et ubi fuerit oportunum, ac contra omnes et singulos molestatores inquisitorum ac eorum officii et eorum, quae ad officium Inquisitionis spectare dinoscuntur seu quae ad ipsos inquisitores

spectant, utpote tertia pars omnium bonorum mobilium et immobilium omnium haereticorum Beghardorum et Beghinarum seu quocumque nomine censeantur, occupantes, detinentes vel non soluentes ipsis inquisitoribus vel nuntiis ipsorum, ac eos iudices, ad quos spectat, ut huiusmodi detinentes talia bona et similia, ad solutionem et praesentationem huiusmodi rerum inquisitoribus non compellunt cum effectu et quoscumque executionem huiusmodi officii Inquisitionis et officium quomodocumque et qualitercumque impedientes, molestantes seu perturbantes directe vel indirecte, vel per se vel per alium seu alios, occulte vel manifeste, coniunctim vel diuisim, praeter poenas inferius positas per se vel per alios vel per alium intrepide per iudicium temporale tam in rebus quam ipsorum corporibus, auctoritate imperialis maiestatis, omni appellatione et prouocatione postposita, rigide procedant, ut huiusmodi delinquentes ceteris ponant in exemplum et terrorem, praemissa et eorum singula omnes et singuli adeo constanter et fideliter impleturi, quod per hoc illum, cuius res agitur, sibi propitium eiusque pro neglectu districtum iudicium ac nostrae correptionis temporalem in personis et rebus non vereantur acrimoniam sustinere.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostrae constitutionis, priuilegiorum innouationis, approbationis, confirmationis, applicationis paginam infringere seu ei quouis ausu temerario quomodolibet contraire. Si quis autem horum priuilegiorum, gratiarum et confirmationum ac applicationum ipsarum quouis modo contrarium attemptare praesumpserit, indignationem nostram grauissimam et poenam centum marcarum auri purissimi totiens quotiens contrafactum fuerit, se noverit irremissibiliter incursurum: quarum medietatem imperiali nostro fisco seu aerario, reliquam vero partem iniuriam passorum usibus decernimus applicari. Si vero, quod absit, aliquis vel aliqui coniunctim vel diuisim, cuiuscumque conditionis, status vel praeeminentiae existant, ausu temerario praedictis nostris priuilegiis et statutis contrauenirent, vel quouis modo ipsos inquisitores molestarent et impedirent seu turbarent seu eorum officiatos, aut dicti officii executionem directe vel indirecte, occulte vel manifeste, per se vel per alium seu per alios, talem vel tales, elapso trium mensium termino exnunc prout extunc et extunc prout exnunc, praeter poenam praedictam omnia bona ipsius vel ipsorum imperiali fisco applicamus ac ipsum et ipsos omnibus gratiis, priuilegiis, libertatibus, immunitatibus, dignitatibus et honoribus Caesarea maiestate priuamus et spoliamus ac priuatos denuntiamus ipso facto.

Signum serenissimi principis et domini Karoli quarti, Romanorum imperatoris inuictissimi et gloriosissimi, Boemiae regis.

Testes huius rei sunt reuerendissimus in Christo pater dominus Guido, Portuensis episcobus, s. Romanae ecclesiae cardinalis, pro maiestate Caesarea in partibus Italiae locum tenens et generalis vicarius; venerabilis Johannes Olmucensis, imperialis nostrae aulae cancellarius, Lampertus Spirensis, Wilhelmus Lucanus et Johannes Spoletanus ecclesiarum episcopi; illustres Rupertus Lignicensis et Henricus Lituaniae duces; Johannes Boleslaus Morauiae marchio, spectabilis Matthaeus de Brilerio comes; nobiles Petrus de Wartenberck, imperialis nostrae curiae magister; Bohuslaus de Wilhartiz, imperialis nostrae curiae mareschallus; Andreas de Duba, imperialis camerae nostrae magister; Benessius de Wartenberck, Bernhardus et Jaroslaus, fratres burggrauii de Donyn; necnon quam plures alii nostri et imperii sacri nobiles et fideles; praesentium sub imperialis nostrae maiestatis sigillo testimonio litterarum,

Datum Lucae anno Domini MCCCLXIX, indict. VII, quarto idus Junii, regnorum nostrorum anno XXIII, imperii vero XV.

Mosheim, blz. 343-350, die er bijvoegt: « Magnus inquisitorum et sacri, quod nominant, officii amicus fuerit necesse est, qui has litteras imperatoris composuit idemque formularum, quibus jureconsulti calliditati hominum leges fallere cupientium occurrunt, peritissimus; nam et inquisitorum commodis mirifica solertia providet et tot cautionibus singulas partes edicti munit, ut vix legem accuratius et cautius scriptam me legere meminerim. Totum diploma eloquentiam magis aulae Romanae seu pontificiae quam Caesareae sapit et sacri ordinis viri lucubratio esse videtur. » (Aldaar, blz. 350).

212.

1369, Juni 17, Lucca. Bevel van keizer Karel IV, gericht tot de inquisiteurs in de Duitsche landen Walter Kerling en Lodewijk de Caliga alsmede tot de twee predikheeren, die door Walter als kettermeesters in dezelfde gewesten zullen aangesteld worden, en tot hunne opvolgers in dat ambt, over het uitroeien der kettersche schriften in de volkstaal en over het benoemen der notarissen door de inquisiteurs. — De keizer heeft vernomen, dat onder de leeken der Duitsche landen veel kettersche schriften, in de moedertaal geschreven, in omloop zijn; daarom beveelt hij ten strengste aan de aartsbisschoppen, bisschoppen, enz. en aan de gansche geestelijkheid alsook aan de hertogen, vorsten, markgraven, enz. en aan al de wereldlijke overheden, dat zij zulke schriften aan de inquisiteurs Walter Kerling, Lodewijk de Caliga of aan hunne vicarissen zouden doen afleveren om ze aandachtig te onderzoeken en te verbranden, en dat zij alle wederspannigen volgens het recht der Inquisitie zouden straffen. Ten einde te beletten dat dit alles bij gebrek aan notarissen vertraagd of belemmerd worde, verleent de keizer aan de inquisiteurs volmacht om in ieder bisdom openbare notarissen der Inquisitie aan te stellen na hun eenen eed opgelegd te hebben, waarvan de vorm wordt opgegeven: die notarissen zullen getrouwheid aan Karel IV en aan zijne opvolgers zweren en beloven de stukken der Inquisitie nauwkeurig te schrijven, hare geheimen streng te bewaren en verder alles te doen wat tot hun ambt behoort. De inquisiteurs en hunne notarissen zullen al de rechten en voorrechten genieten, die hun ooit in andere landen werden verleend, niettegenstaande alle wetten of verordeningen,

die er mede in strijd zouden zijn. Alle overtreders zullen eene boet van honderd mark gouds betalen, waarvan de helft ten bate der keizerlijke schatkist en de andere helft ten bate der inquisiteurs. (Na het keizerlijk *signum* staan dezelfde getuigen opgegeven als in de edicten van 10 en 18 Juni 1369.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis feliciter amen.

Carolus quartus, divina favente clementia Romanorum imperator semper augustus et Boemiae rex, ad perpetuam rei memoriam.

Honorabilibus et religiosis viris Walthero Kerling, sacrae theologiae magistro, capellano nostro, commensali, domestico, dilecto, devoto, inquisitori haereticae pravitatis apostolica auctoritate instituto in certis partibus Allemanniae, ordinis f.f. praedicatorum, Ludowico de Caliga, et aliis duobus fratribus, per dictum Waltherum nominandis ejus ordinis inquisitoribus praedictae haereticae pravitatis in partibus Allemanniae auctoritate praedicta apostolica institutis, ac suorum successorum dicta auctoritate instituendis, fidelibus, devotis, dilectis, gratiam suam et omne bonum.

Prae cunctis mentis nostrae desiderabilibus tota mente optantes fidei catholicae incrementa et eam a malignorum et pravorum haereticorum et fautorum, defensorum ac receptatorum ipsorum dolosis insidiis et fraudulentis fallaciis, quibus vineam Domini Sabaoth nequiter demoliri satagunt, pro viribus conservare adversus eorum iniqua molimina animosius aspiramus, quo in animarum stragem hujusmodi pestilentes animosius agnoscimus aspirare. Sane quia in agro Domini, ubi seminatum est triticum, inimicus homo superseminat saepe zizania, quod per fideles agricolas eradicandum est penitus, dum est parvum, ne crescat in tritici detrimentum: attendentes, sicut fide digna relatione percepimus, quod in partibus Alemanniae propter sermones, tractatus et alios libros in vulgari scriptos, inter personas laycas vel pene laycas dispersos, quos libros ut plurimum vel viciosos, erroneos ac lepra haeresis infectos layci legentes, non sanum et bonum intellectum percipientes, per se plus quam oportet volentes sapere, et non ad sobrietatem nec secundum mensuram fidei, sed a veritate auditum avertunt, convertentes se ad errores per illum patrem mendacii, qui se frequenter in lucis angelum transfigurat, ut obscura et tetra caligine sensuum pro luce veritatis recipiatur, et in alios docendo, immo seducendo, transfundatur. Quapropter districte praecipiendo mandamus universis venerabilibus archiepiscopis et episcopis, electis, abbatibus, prioribus, decanis, praepositis, archidiaconis et diaconis, archipresbyteris, plebanis, rectoribus et aliis ecclesiarum et monasteriorum praelatis ipsorumque vices gerentibus, capellanis quoque et conventibus ecclesiarum et monasteriorum eorum ceterisque personis ecclesiasticis, secularibus et regularibus, exemptis et non exemptis, necnon illustribus viris, ducibus, principibus, marchionibus, comitibus, baronibus, justitiariis, potestatibus, capitaneis, rectoribus, balivis, officialibus, militibus, clientibus ceterisque dominis temporalibus, universitatibus quoque civitatum, castrorum, terrarum, villarum et aliorum quorumcumque locorum, magistris consulum, consulibus et scabinis, ac aliis universis et singulis, ad quos praesentes pervenerint, vel qui cum eis fuerint requisiti, nostris et sacri imperii subditis tam immediate quam mediate, devotis, nobis dilectis, gratiae nostrae et sacri Romani imperii sub obtentu ac

sub privatione vestrorum privilegiorum, jurium, gratiarum, libertatum, si mandata nostra omnia et singula non curaveritis implere cum effectu :

Quatenus in recipiendis, exigendis hujusmodi libris vulgariter scriptis, tractatibus, sermonibus, quaternis, cedulis, codicibus et quibuslibet hominibus, cujuscumque status existant, et quoslibet alios libros quocunque modo scriptos suspectos de erroribus in continentia haeresium, de quibus libris occasio praedicandi, docendi errores accipitur, per nonnullos animarum seductores, per inquisitorem, inquisitores seu eorum vicarios tam a personis secularibus et regularibus, et maxime a laycis, praesertim cum laycis utriusque sexus secundum canonicas sanctiones etiam libris vulgaribus quibuscumque de sacra scriptura uti non liceat, examinandos, ne per male intellecta deducantur in haeresim vel errorem, quemadmodum multi Beghardi et Beghinae his temporibus, proh dolor! in errores et haereses sunt perductae, assistatis eisdem inquisitoribus, consilium et favorem totis viribus devotisque mentibus efficaciter impendatis, rebelles et inobedientes sub poenis infra scriptis secundum stylum Inquisitionis et informationem inquisitorum seu inquisitoris, qualitatem et excessum criminis puniatis, et ad praesentationem hujusmodi librorum realiter, appellatione et provocatione remota, ipsos et ipsorum quemlibet compellatis cum effectu ceterorum. Quanto divinae nutu miserationis accepimus prae filiis hominum gradum altiorem et feliciter obtinemus, tanto debemus devotius exequia gratitudinis inferentes.

Si quando igitur in nostri maledicos nominis nostri culminis exardescit auctoritas, si laesae majestatis reos in personis eorum et liberorum suorum exheredatione damnamus secundum canonica et legum instituta, multo dignius justiusque contra Dei blasphematores, nominis Domini nostri Jesu Christi et gloriosissimae virginis matris ejus Mariae et catholicae fidei detractores exardescimus. Quare vobis omnibus et singulis imponimus sub poenis infra scriptis, ut inquisitori ac inquisitoribus procedentibus secundum stylum Inquisitionis contra habentes tales libros, in quibus blasphematur nomen Domini nostri Jesu Christi et virginis gloriosae matris ejus Mariae et fides catholica Christianorum vilependitur, maledicitur seu blasphematur, realiter et efficaciter assistatis consilio, auxilio et favore, ut praedicti libri praesententur et praestentur inquisitoribus ad comburendum per quoscumque habeantur, possideantur et detineantur, quocunque nomine censeantur, sive per Judaeos sive per malos Christianos aut gentiles seu alios incredulos quoscunque, ut his omnibus destructis et deletis, nomen Domini nostri Jesu Christi longe lateque glorificetur et ad reverentiam majestatis suae omne genus curvetur coelestium, terrestrium et infernorum et omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei filius et gloria est Dei patris.

Porro ne debita executio propter defectum notarii seu tabellionum in his et in aliis fidei negotiis exequendis quomodolibet possit impediri seu retardari, tibi inquisitori Walthero, Ludovico de Caliga et aliis duobus fratribus per dictum Waltherum nominandis ac ceteris inquisitoribus in Allemanniae partibus ac vestris successoribus et aliis inquisitoribus de Caesarea majestatis nostrae clementia in favorem fidei orthodoxae concedimus et damus auctoritatem et plenariam potestatem tabelliones seu notarios publicos faciendi pro qualibet diocesi cuilibet vestrum assignata, unum duntaxat pro tempore quo vivit et intendere potest et vult, et post hoc alium similiter creandi et faciendi, si diem clauserit extremum, vel alios ad executionem officii ipsum legitime constiterit

impeditum, eos cum penna et calamario, ut moris est, de tabellionatus officio investiendi, personam et personas cujuscunque status, conditionis, ordinis vel religionis existant, dum ad practicam et executionem ejusdem officii habiles eos inveneritis, qui sciant et possint officium notariatus hujusmodi Inquisitionis exercere super quo vestras et successorum et vestrorum conscientias oneramus; et a tabellionibus tempore constitutionis eorum et creationis infra scriptum juramentum recipiatis in haec verba :

Ego N. promitto et juro, quod fidelis ero serenissimo principi et domino, domino Karolo quarto, divina favente clementia Romanorum imperatori semper augusto et Boemiae regi illustri, domino meo gratioso, et omnibus successoribus ejus Romanis imperatoribus et regibus legitime intrantibus, neque unquam ero in consilio, ubi periculum eorum tractatur; bonum et salutem eorum promovebo, damna eorum pro mea probabilitate avertam fideliter; literas et acta sancti officii Inquisitionis fideliter et diligenter conscribam et officio praedicto fidelis ero et acta occulte servabo, donec de mandato inquisitorum vel suorum officialium, sive alia exigente justitia, debeant publicari, et instrumenta alia seu tractatus alios quoscumque non scribam in papiro seu carta veteri aut abrasa, sed in membrana munda et nova; testamenta, codicillos et quoscunque ultimas voluntates necnon dicta testium conscribam fideliter et ea occulte servabo nullique pandam, donec debeant aut mandato judicis sive alia exigente justitia publicari; causas miserabilium personarum necnon pontes, hospitalia, emendationem vinearum publicarum omni tempore promovebo, et officium meum exercebo fideliter, non attentendo munera, odium vel amorem. Sic me Deus adjuvet et sancta Dei evangelia!

Decernentes et imperiali statuentes edicto, quod tu Waltherus, Ludovicus et duo fratres per te Waltherum nominandi et ceteri inquisitores Allemanniae auctoritate apostolica constituti seu instituendi omnibus juribus, privilegiis, gratiis et libertatibus uti et gaudere possitis, quibus ceteri inquisitores haereticae pravitatis in quibuscunque partibus seu a quibuscunque concessis de jure, gratia vel consuetudine quomodolibet potuerint; decernentes insuper, quod tabelliones per vos facti et instituti et instituendi modo quo praemittitur, postquam juramenta praedicta praestiterint, officia sua possint et valeant ubicunque locorum absque impedimento quolibet exercere et operationes eorum vim habeant omni modo et vigore; volumusque ipsos tabelliones vestros hujusmodi omnibus libertatibus, privilegiis, gratiis concessis notariis Inquisitionis ubilibet potiri, non obstantibus praemissis omnibus legibus imperialibus seu constitutionibus quibuscunque omnibus, si et in quantum praesenti nostrae largitioni adversari censentur, per omnia derogamus, etiamsi de his jure vel consuetudine in praesentibus deberet fieri mentio specialis.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostrae constitutionis, ordinationis, concessionis, decreti, statuti, mandati, executionis, largitionis et derogationis paginam infringere vel ei quovis ausu temerario contraire. Si quis autem id attemptare praesumpserit, indignationem nostram gravissimam et poenam centum marcarum auri purissimi totiens quotiens contra factum fuerit, se noverit irremissibiliter incursurum, quarum medietatem imperiali nostro fisco sive aerario, residuam vero partem ipsis inquisitoribus praedictis decernimus applicari.

Datum in civitate nostra Luccana A. MCCCLXIX, indict. VII, XV kal. Julii, regnorum nostrorum anno XXIII, imperii vero XV.

Mosheim, blz. 368-375. — De tekst is zeer bedorven.

213.

1369, Juni 18, Lucca. Wet van keizer Karel IV over het gebruik van de verbeurdverklaarde goederen der Beggarden en Begijnen in de Duitsche landen. — De keizer herinnert, dat paus Urbanus V aan de predikheeren Walter Kerling en Lodewijk de Caliga en aan twee andere broeders hunner orde, die Kerling aanstellen zal, het ambt van inquisiteur in de Duitsche landen heeft opgedragen, vooral ter uitroeiing der kettersche Beggarden en Begijnen, en dat hijzelve door een bevel gericht tot al zjine onderzaten de hulp van den wereldlijken arm ten dienste der inquisiteurs heeft gesteld. Met blijdschap heeft de keizer vernomen, dat onder de leiding van den inquisiteur Walter Kerling de ketterij der Beggarden en Begijnen reeds in de provinciën van Magdeburg en Bremen, in Thuringen, in Saksen, in Hessen en in andere gewesten geheel en al uitgeroeid is, hetgeen overal moet gebeuren. Aangezien de Inquisitie in de Duitsche landen noch huizen noch versterkte torens bezit, die zouden kunnen dienen om de verdachten te bewaren en de afgezworene ketters tijdelijk of levenslang gevangen te houden, zoo heeft de keizer met zijnen raad besloten, dat de huizen en kloosters der Beggarden aan de Inquisitie met dat doel worden geschonken. De huizen en kloosters der Begijnen zullen integendeel verkocht worden. Van de opbrengst zal een derde door den inquisiteur, geholpen door eenen geestelijke en door eenen leek, gebruikt worden in aalmoesen aan den arme, aan de Kerk of aan de verzoende ketters; een ander derde zal aan den inquisiteur, aan zijnen vicaris of aan eenen anderen door hem gevolmachtigde geschonken worden, daar het ambt der Inquisitie niet zonder veel moeite en kosten kan worden uitgeoefend; het laatste derde zal gebruikt worden om de muren en de openbare wegen der steden en plaatsen, waar de verbeurdverklaarde goederen gelegen zijn, te verbeteren. De keizer neemt voorzorgen om het verkoopen dier goederen binnen de maand, waarin zijn edict zal ter kennis gebracht worden, door de zorgen der inquisiteurs en der overheid van iedere plaats te doen voltrekken. In 't vervolg zal hetzelfde moeten geschieden binnen de drie dagen na de uitdrijving der Beggarden en Begijnen uit hunne huizen en kloosters. Alwie

tegen dit keizerlijk edict handelt, zal voor iedere overtreding eene boet van honderd mark gouds betalen, waarvan de helft ten bate der keizerlijke schatkist en de andere helft ten bate van den inquisiteur zal komen. Alwie na drie maanden den inquisiteurs, hunnen vicarissen of hunnen ambtenaars weerstand zal geboden hebben, zal daarenboven al zijne goederen ten bate der keizerlijke schatkist zien aanslaan en al zijne rechten, voorrechten, vrijheden, ambten en waardigheden verliezen. (Na het keizerlijk *signum* staan dezelfde getuigen opgegeven als in het edict van 10 Juni 1369.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis feliciter amen.

Carolus quartus, divina favente clementia Romanorum imperator semper augustus et Boemiae rex, ad perpetuam rei memoriam. Prae cunctis mentis nostrae desiderabilibus tota mente optantes fidei incrementa et eam a malignorum et pravorum haereticorum necnon fautorum, defensatorum et receptatorum ipsorum dolosis insidiis et fraudulentis fallaciis, quibus vineam Domini Sabaoth nequiter satagunt demoliri, pro viribus conservare, eo animosius aspiramus, quo in animorum stragem hujusmodi pestilentiae perniciosius agere dinoscuntur.

Quocirca dominus noster summus pontifex dominus Urbanus papa quintus honorabilibus et religiosis fratribus Walthero Kerling, ordinis fratrum praedicatorum, magistro in theologia, capellano nostro, commensali, familiari, devoto, dilecto, necnon Ludovico de Caliga et aliis duobus fratribus per dictum Waltherum nominandis ejusdem ordinis, officium Inquisitionis haereticae pravitatis in partibus Alemaniae auctoritate sedis apostolicae ad destruenda quorundam haereticorum iniqua molimina dudum recommisit et specialiter ad destruendas et eliminandas sectas illorum haereticorum, qui Beghardi et Beguinae vocantur, quae sectae nimis dispendiosae et periculosae in caulis fidelium dinoscuntur, eo quod exterius majorem paupertatem simulant, votis vovent seu profitentur, quod nihil habere velint nec debeant in proprio nec in communi, quam etiam vestibus vilibus mentita sibi iniquitate exterius praetendunt, interius autem ut vulpeculae vineam Domini Sabaoth satagunt demoliri, cum tamen eaedem sectae dudum per ecclesiam damnatae dinoscuntur et talis paupertas haereticalis sit judicata. Quocirca dudum litteras Caesareae majestatis praedictis magistro Walthero et Ludovico ac aliis inquisitoribus cum certis poenis super exterminatione earundem sectarum ad universos nobis et sacro Romano imperio subditos directas, majestatem Caesaream dedisse recolimus et efficacius emisisse, sic quod opitulante Domino Deo ac domino nostro summo pontifice mandante, nosque poenis temporalibus exterminationem dictarum sectarum mandantes et seriosius praecipientes, dictique inquisitoris magistri Waltheri ministerio mediante de certis partibus, ut laete audivimus, videlicet de provinciis Magdeburgensi et Bremensi, terris Thuringiae, Saxoniae et Hassoniae et aliis certis partibus Alemanniae praedictae sectae maledictae Beghardorum et Beguinarum penitus sunt destructae, quod ubique terrarum fieri affectamus, super quo mandata imperialis nostrae majestatis dirigimus poenis plena.

Et ne domus et conventicula, quas et quae dicti Beghardi et Beguinae tam

sacrilegam paupertatem, videlicet nihil habere in proprio vel communi et hunc esse statum in mundo perfectissimum asserentes, tradentes et per plures annos et tempora tenentes, vovere dinoscuntur et vovent continue, prout ad nostrae serenitatis notitiam veridice est deductum, inhabitaverunt simul diutius in periculum animarum suarum commorantes; et ne in futurum per quemlibet, quamlibet vel quoslibet, qui vel quae Beghardi vel Beguinae hujusmodi fuerint, in processu temporis, minimis neglectis, prolabantur in majora, ut si duabus personis vel tribus hujusmodi simul commorantibus conventicula redirent et fieret error posterior pejor priore; hoc praesenti statuto et edicto ex nostra certa scientia, non ex errore, sed de principum nostrorum consilio deliberato statuimus, ordinamus et sancimus, cum officium Inquisitionis in partibus Alemanniae nullam domum, domicilium, turrim fortem pro custodia et captivitate suspectorum de haeresi et examinandorum in fide necnon pro immurandis perpetuis temporibus vel ad tempus, ut juris est, quibusdam haereticis, qui ad gremium ecclesiae abjurata haeresi redierint, propter quod multi haeretici in animarum suarum et aliorum fidelium grave periculum permanent impuniti et semen in alios emittunt venenosum; quare omnes domus et conventicula, in quibus hujusmodi Beghardi habitaverunt seu adhuc habitare dinoscuntur in aliquibus locis, officio Inquisitionis pro usu praedicto ibidem carceribus firmis faciendis, imperiali majestate damus, applicamus libere et assignamus. Domus autem seu conventicula Beghinarum seu in quibus hujusmodi Beguinae prohibitae commorabantur vel adhuc commorantur, vendi praecipimus et pretium taliter decernimus instar Romanorum pontificum et divorum imperatorum praedecessorum nostrorum dividendum, quod una tertia pars hujusmodi pretii, cum ut in pluribus tales domus et bona per quosdam bonos homines simplices pia intentione comparatae sint per modum eleemosynarum volumus ut hujusmodi tertia pars pretii per inquisitorem adjunctis sibi duobus discretis viris clarae famae, zelatoribus fidei, uno clerico, altero layco, qui Deum habentes prae oculis in pios usus, videlicet in eleemosynas pauperum, reformationes xenodochiorum seu ad cultum divinum, vel eisdem personis, si quae sunt miserabiles, et ab errore suo sint conversae, aut sustentionem aliorum, qui haeresin abjuraverunt, et immuratorum, si aliunde non habent, unde sustententur, convertatur, super quo inquisitorum et aliorum conscientias oneramus. Altera vero tertia pars inquisitori illius loci auctoritate apostolica instituto seu suo vicario vel instituendo auctoritate praedicta aut certo nuncio debet integraliter sine omni excusatione vel contradictione praesentari in usus, utilitates et necessitates ejus pro suo libitu convertenda, attendentes quod sanctum officium Inquisitionis absque laboribus ac expensis et sumtibus nequit exerceri, et ob hoc inquisitoribus in praemissis volentes temporali subsidio subvenire, ne tam pium laborem propter necessariorum defectum oporteat intermitti. Residuam vero tertiam partem praedicti pretii et valoris pro refectionibus murorum civitatis vel oppidi, castri seu villae ac reparationibus viarum publicarum, ubi praedictae domus existunt, applicamus; utpote quae reipublicae occulte et fraudulenter nocebant, per tertiam partem domorum pretii et rerum, quas suis usibus applicabant, imo mendaciter sibi vendicabant, nunc procedentibus temporibus deinceps res publica augeatur.

Ne autem circa bona, possessiones, domos seu conventicula et res, quas in usu habebant et habent hujusmodi Beghardi et Beguinae, fraus fieri possit, tale provisionis in hoc duximus remedium ordinandum: quod duo antiquiores

magistri consulum, qui actu erunt vel sunt pro tempore, una cum schulteto vel judice civitatis, oppidi, castri seu villae si sint, vel duo alii viri approbati, clarae famae, habentes Deum prae oculis, in locis ubi magistri consulum non sunt, vel alter eorum, quos inquisitor de consilio discretorum et fidei zelatorum nominabit, illius loci, in quo hujusmodi domus, conventicula vel res una cum certo nuntio inquisitoris sub testimonio trium aliorum virorum fide dignorum de praemissis domibus se intromittant auctoritate nostra imperiali hoc ipsis imponimus, et mandamus gratiae nostrae et Romani imperii sub obtentu et, quantocius commode poterunt, vendant hujusmodi bona et tradant, distribuant, assignent, modo quo superius per nos est ordinatum, et continue infra unum mensem, postquam nostri edicti et statuti praesentis tenor ibidem fuerit intimatus.

De domibus autem seu conventiculis locorum, in quibus adhuc Beghardi vel Beguinae hujusmodi commorantur, post expulsionem vel amotionem ipsorum ac ipsarum, infra tres dies immediate sequentes, eodem modo decernimus agendum et procedendum, prout superius de aliis domibus, conventiculis et rebus Beghardorum et Beguinarum per nostram Caesaream majestatem est sancitum, diffinitum et praeordinatum. Nulli ergo omnino liceat hominum hanc nostrae constitutionis, edicti, diffinitionis et applicationis paginam infringere seu ei quovis ausu temerario quomodolibet contraire. Si quis autem harum constitutionis et edicti diffinitionis quovis modo contrarium attemptare praesumpserit, indignationem nostram gravissimam et poenam centum marcarum auri purissimi totiens quotiens contra factum fuerit, se noverit irremissibiliter incursurum, quarum medietatem imperiali nostro fisco seu aerario, reliquam vero partem ipsius inquisitoris pro loco usibus decrevimus applicari.

Si vero, quod absit, aliquis vel aliqui, conjunctim vel divisim, cujuscunque conditionis, status vel praeeminentiae extiterint, ausu temerario praedictis nostris statutis, diffinitionibus, applicationibus ac edicto contravenerint seu quovis modo ipsos inquisitores vel inquisitorem molestarent, impedirent seu turbarent seu eorum officiales, aut dictae nostrae constitutionis executionem directe vel indirecte, occulte vel manifeste, per se vel alium seu alios impedirent quovis modo, talem seu tales, elapso trium mensium termino, exnunc prout extunc et extunc prout exnunc, praeter praedictam poenam omnia bona ipsius vel ipsorum imperiali fisco applicamus, ac ipsum ac ipsos omnibus gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus, dignitatibus, honoribus Caesarea majestate privamus et molestamus ac privatos denuntiamus ipso facto . . . .

Datum in civitate nostra Luccana anno Domini MCCCLXIX, indictione VII, XV kalend. Julii, regnorum nostrorum anno XXIII, imperii vero XV.

Mosheim, blz. 356-362.

214.

1371, Juni 7, Avignon. Bul van Gregorius XI, waarbij hij het gebruik der verbeurdverklaarde goederen der kettersche Beggarden en Begijnen, zooals het voor de Duitsche landen door keizer Karel IV geregeld werd, volkomen goedkeurt. — De paus zegt, dat de inquisiteur der Duitsche landen Walter Kerling hem

bekend gemaakt heeft met de maatregels dienaangaande genomen door het edict van voormelden keizer, dien uitstekenden voorvechter des geloofs en ieverigen vervolger der ketters, hem biddende deze maatregels met zijne pauselijke goedkeuring te bekrachtigen ; hetgeen hij bij deze bul ook doet met de gebruikelijke kerkelijke bedreigingen tegen alwie er tegen durft opkomen.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Sedes apostolica catholicae fidei defensatrix praecipua illa, quae pro ipsius fidei conservatione et hostium exterminatione provide sunt a catholicis ordinata principibus, libenter amplectens, ea consuevit suae approbationis et confirmationis patrocinio communire Sane exhibita nobis pro parte dilecti filii Waltheri Kerling, ordinis fratrum praedicatorum in nonnullis Allemanniae partibus inquisitoris haereticae pravitatis petitio continebat, quod cum in dictis partibus nonnullos haereticos utriusque sexus, qui Beghardi et Beguinae nuncupantur, inquisitores dictae pravitatis saepius reperire, justo judicio condemnari ac puniri contingat, carissimus in Christo filius noster Carolus, imperator Romanorum semper augustus, pugil fidei praefatae magnificus ac promtus haereticorum persecutor, ne iidem Beghardi et Beguinae, qui solebant conventicula facere, possent ad invicem de facili convenire, domos, quas pro congregationibus earum consueverant habere communes, fisco adjudicavit et etiam applicavit et voluit ac ordinavit; quod de ipsis domibus congregationem eorundem Beghardorum fierent carceres officii Inquisitionis dictae haereticae pravitatis, domus autem congregationum Beguinarum praedictarum jussit per inquisitores eosdem et magistros civium seu alios laycos rectores locorum, in quibus domus ipsae consistent venundari, et de ipsarum pretiis unam partem ipsis inquisitoribus pro suis et suorum familiarium et servientium sumptibus facilius supportandis, aliam vero pauperibus, et tertiam partem universitatibus ipsorum locorum voluit applicari, etiam assignari, prout in ipsius imperatoris literis inde confectis dicitur plenius contineri. Quare dictus inquisitor nobis humiliter supplicavit, quatenus praedicta in favorem dictae fidei sic gesta apostolico mandato roborare et munire dignaremur. Nos igitur indicationem, applicationem, jussionem et voluntatem praedictas, tamquam provide et catholice factas, ratas habentes et gratas, eas auctoritate apostolica tenore praesentium approbamus, ratificamus et praesentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo hominum omnino liceat hanc paginam nostrae approbationis et ratificationis infringere et ei ausu temerario contraire; si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Avenione, V idus Junii, pontificatus nostri anno primo.

Mosheim, blz. 364-366. — Zie ook Mosheim's scherpe aanteekeningen over deze bul (aldaar blz. 363 en 366.)

215.

1372, Juli 23, Villeneuve-lez-Avignon. Bul van Gregorius XI

gericht tot den magister en den prior provinciaal der predikheeren in de Duitsche landen, over het aanstellen van vijf inquisiteurs in de aartsbisdommen en bisdommen Mainz, Keulen, Utrecht, Salzburg, Magdeburg en Bremen. — De paus herinnert, dat zijne voorgangers, met het oog op het uitroeien der ketterij, in de verschillige landen der wereld inquisiteurs hebben aangesteld, die over de plichtigen de kerkelijke en wereldlijke straffen doen dalen overeenkomstig met de gebruikelijke rechtspleging der Inquisitie. Dit voorbeeld volgende, verleent de paus aan de voormelde magister en prior provinciaal, aan beiden tegelijk en aan ieder hunner, volmacht om vijf bekwame broeders hunner orde tot inquisiteurs aan te stellen voor de aartsbisdommen en bisdommen Mainz, Keulen, Utrecht, Salzburg, Magdeburg en Bremen. Deze zullen te zamen of afzonderlijk hun ambt uitoefenen en door de voormelde magister en prior of door eenen van beiden kunnen afgesteld worden, evenals beide ook de afgestelde of afgestorvene inquisiteurs door nieuwe mogen vervangen. Op straf van den kerkelijken ban wordt het verboden de inquisiteurs te dwarsboomen, en dit verbod is ook voor de patriarchen, aartsbisschoppen, bisschoppen, keizers en koningen van kracht. Eindelijk beslist de paus, dat de twee vroeger door den H. Stoel aangestelde inquisiteurs (1) onder de bedoelde vijf kettermeesters zullen moeten geteld worden en hun ambt zullen blijven uitoefenen.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis magistro et priori provinciali provinciae Teutoniae ordinis fratrum praedicatorum, salutem et apostolicam benedictionem.

Ab exordio nascentis ecclesiae pastores vigilare coeperunt contra pseudodiscipulos, qui non intrantes in Dominicum ovile per ostium, sed aliunde et vineam Domini Sabaoth, catholicam videlicet ecclesiam, diffusam per orbem quasi vulpeculae demoliri conantur; quorum pastorum exemplo laudabili felicis recordationis praedecessores nostri Romani pontifices, qui fuerunt pro tempore, se murum defensionis pro domo Domini opponentes ardore Christianae fidei et religionis accensi circumspecta vigilantia studuerunt ordinare per diversa mundi climata inquisitores contra tales pravitate haeretica maculatos eorumque fautores et defensores diversarum sectarum ad instar vulpium caudas habentium colligatas, eisdem inquisitoribus auctoritate concessa per poenas canonicas et civiles procedendi contra eos juxta canonicas sanctiones et stilum hujusmodi Inquisitionis officii hactenus observatum.

(1) De predikheeren Walter Kerling en Lodewijk de Caliga.

Nos igitur, qui dictorum praedecessorum vestigia libenter ferventibus imitamur affectibus ac fidei et religionis ampliari cultum et extirpari ubique hujusmodi pravitatem haereticam cupimus, tenore praesentium vobis et utrique vestrum in solidum committimus et mandamus, quatenus vos vel alter vestrum de consilio aliquorum discretorum fratrum ordinis praedicatorum, cujus professores existitis, quinque dicti ordinis fratres ad hoc idoneos in lege Domini profunde eruditos, quorum honesta conversatio exemplum tribuat honestatis et doctrinam fundant erudita labia salutarem, inquisitores contra haereticos et defensores, receptatores ac fautores eorumdem in civitatibus, diocesibus ac provinciis Moguntinensi, Coloniensi, Trajectensi, Salzeburgensi, Magdeburgensi et Bremensi, perpetuis futuris temporibus, quotiens opus erit, ita quod per eos hujusmodi officium possit ibidem, dante Domino, commodius et facilius exerceri, auctoritate apostolica deputetis, qui simul vel separatim, prout negocii utilitas suadebit, sub spe mercedis aeternae in civitatibus, diocesibus et provinciis ipsis contra haereticos et fautores, defensores et receptatores eorum efficaciter et discrete procedant et dictum officium fideliter exequantur.

Si vero vos vel alter vestrum aliquem inquisitorem hujusmodi ex aliqua justa et rationabili causa quandocunque fore videritis amovendum, ipsum amoveatis et substituatis alium loco sui quotiens vobis vel alteri vestrum, deliberatione cum aliquibus discretis hujusmodi fratribus praehabita, hoc fore videbitur faciendum, quem substitutum similem habere volumus potestatem. Et si aliquem vel aliquos inquisitorum ipsorum decedere forte contingeret, nos substituendi de consilio hujusmodi discretorum alium vel alios loco illius vel illorum, qui decesserint, ita quod hujusmodi substituti eadem auctoritate et potestate fungantur, vobis et cuilibet vestrum concedimus tenore praesentium facultatem.

Ut igitur fratres praedicti praesentes et posteri, quos ad hoc per vos vel successores vestros, qui erunt pro tempore, ad praedictum Inquisitionis officium in dictis civitatibus, diocesibus et provinciis exercendum contigerit deputari, ad extirpandum de ipsarum finibus pestem praefatam libere procedere valeant, nullum super hoc impedimentum quomodolibet habituri, auctoritate praesentium sub anathematis poena districtius inhibemus, ne aliquis cujuscunque dignitatis, status, ordinis vel conditionis existant, etiamsi patriarchali, archiepiscopali vel episcopali, imperiali vel regali aut alia qualibet fulgeat dignitate, eosdem inquisitores, quominus officium Inquisitionis praedictae possint in dictis civitatibus, diocesibus et provinciis libere exercere, quomodolibet impedire praesumant, quinimo volumus et auctoritate praedicta decernimus ipsos ad exercendum in eisdem civitatibus, dioecesibus et provinciis praefatum officium fore libere admittendos.

Ceterum nostrae intentionis existit, quod duo inquisitores jam dictis partibus auctoritate apostolica deputati de numero dictorum quinque existant et libere dictum officium exerceant sicut prius.

Datum apud Villam Novam Avenionensis dioecesis, X kal. Augusti, pontificatus nostri anno secundo.

Mosheim, blz. 380-383.

216.

1372, Holland, Brabant en andere gewesten. Uittreksel uit

Bzovius' *Annales ecclesiastici* over de verbreiding van de ketterij der Beggarden en Fratricellen, Wiclef's volgelingen, tot in de Rijnlanden, Holland en Brabant, nadat zij de geestelijke gebieden van Magdeburg en Bremen hadden verpest. Daarom beval paus Gregorius XI aan keizer Karel IV en aan de Duitsche vorsten, dat zij de inquisiteurs helpen zouden tot uitroeiing dier ketterij.

Inter hos Italiae tumultus in Germania plurimi Begardorum et Fratricellorum a Joanne Wiclefo recens exorto magis ecclesiasticam potestatem contemnere docti pullulabant, jamque Magdeburgensi et Bremensi provinciis infectis, partes Rhenanas, Hollandiae et Brabantiae irruperant. Monuit pontifex (Gregorius XI) imperatorem (Carolum IV) et principes Germaniae, ut ad extirpationem haeresum eius criminis inquisitoribus opem ferrent.

Abr. Bzovius, *Annales ecclesiastici* ad annum 1372, deel II, blz. 1397, nr VII.

217.

1372, Holland, Brabant en andere gewesten. Uittreksel uit Odoricus Raynaldus' *Annales ecclesiastici* over de verbreiding van de ketterij der uit Duitschland gevluchte Beggarden en Begijnen onder anderen in Holland en Brabant, zoodat paus Gregorius XI eene bul tot keizer Karel IV richtte om door zijn toedoen de vorsten en magistraten tot het verleenen van krachtigen bijstand aan de inquisiteurs te bewegen.

Contaminabant etiam Germaniam Begardi ac Beghinae multis erroribus, in quos jam ante Urbanus V Carolum imperatorem excitasset, ut imperiali auctoritate censores fidei in obeundo munere fulciret: iique in Magdeburgensi et Bremensi provinciis judiciorum ordinem in hosce haereticos instituissent; mox impii ad declinandam severitatem in provincias, quas Rhenus alluit, tum Hollandiam, Brabantiam ac ducatum Stetinensem, ubi altiores impietas radices fixerat, avolarunt. Ad quos revocandos in viam salutis perdendosve, ne caeteros subornarent, Carolum imperatorem sollicitavit Gregorius, ut principes ac magistratus causarum fidei cognitoribus auxilio non deesse juberet.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici* ad annum 1372, deel XVI, blz. 513, nr 34.

218.

1373, Februari 17, Trier. Bevel van Karel IV, keizer van het Duitsche rijk en koning van Bohemen, gericht tot den aartsbis-

schop van Trier(1), tot de hertogen van Luxemburg, Limburg, Brabant en Gulik, tot de vorsten van Berg, Kleef, Marke, Kirchberg en Spanheim, en verder tot al zijne graven en getrouwen, om hun den pauselijken inquisiteur Jan de Boland, predikheer, aan te bevelen. — Aangezien de predikheer Jan de Boland door paus Gregorius XI als inquisiteur aangesteld werd over de bisdommen Trier, Keulen en Luik, in 't bijzonder om de Beggarden en Begijnen te vervolgen, rekent de keizer het zich ten plichte dien inquisiteur het uitoefenen van zijn ambt zooveel mogelijk te vergemakkelijken. Daarom staat hij aan Jan de Boland al de voorrechten toe, welke zijne voorzaten of andere vorsten in Frankrijk, Engeland, Sicilië, Spanje, Hongarijë, Polen, Normandië, Italië, enz. ooit aan de inquisiteurs verleenden, en dit niettegenstaande alle wetten of gebruiken, die er zouden kunnen tegenstrijdig aan zijn. Ook beveelt de keizer aan de bovengemelde overheden, dat zij den inquisiteur in alles moeten beschermen, onder anderen in het bekomen van het derde gedeelte van de aangeslagene roerende en onroerende goederen der ketters, en dat zij alwie tegen hem opstaat, streng in bedwang moeten houden.

Karolus quartus, divina favente clementia, Romanorum imperator semper augustus et Boemiae rex, venerabilibus Treverensi archiepiscopo, sacri imperii per Galliam et regnum Arelatense archicancellario, illustribus Lutzemburgensi, Limburgensi, Brabantiae et Juliacensi ducibus, principibus spectabilibus de Monte, de Cleven, de Marcha, de Kirchberg et de Vyenna vel Spanheim, comitibus suis et imperii sacri fidelibus dilectis, gratiam suam et omne bonum.

Commisso nobis coelitus imperialis officii regimine, cui dante Domino feliciter praesidemus, signanter adversus hostes fidei et exterminium haereticae pravitatis, nos decet illam sollicitam curam apponere, per quam orthodoxae fidei augmentetur sinceritas et quaelibet eidem contraria velut zizania de tritico totaliter evellantur.

Sane cum ad succurrendum animarum periculum sanctissimus in Christo pater et dominus noster dominus Gregorius papa undecimus religiosum fratrem Johannem de Boland, ordinis praedicatorum, capellanum nostrum dilectum, instituit, ordinavit et fecit inquisitorem haereticae pravitatis per Treverensem, Coloniensem et Leodiensem dioeceses, prout hoc apostolicae literae manifeste

---

(1) Zooals Mosheim doet opmerken, moet het stuk ook tot den aartsbisschop van Keulen en tot den bisschop van Luik zijn gericht geweest. « Videntur hic » — zegt hij te recht (blz. 389, noot) — « archiepiscopus Coloniensis et episcopus Leodiensis scriptoris vitio esse omissi. Quis enim dubitet etiam hos imperatorem compellasse, quum ad eorum quoque provinciam novus hic inquisitor legaretur? »

declarant, ad extirpandos in partibus eisdem quoslibet haereticos et specialiter ad eliminandos et destruendos de medio fidelium particulares sectas Beghardorum et Beguinarum, quae plurimum in Allemanniae partibus pullulare dicuntur dyabolo instigante: nos itaque, ut validius, praestantius et efficacius praedictus frater Johannes in tam sancto tamque salubri officio melius procedere et idem officium in hac parte sibi commissum possit utilius exercere in favorem fidei praedictae orthodoxae, animo deliberato, ex certa nostra scientia ac principum nostrorum accedente consilio, auctoritate imperiali omnia privilegia, statuta, gratias, indulgentias, exemptiones, immunitates et libertates per sacrum Romanum imperium, per nos prius ac per divos praedecessores nostros imperatores, illustres quoque reges Romanorum, Franciae, Boemiae, Angliae, Siciliae, Hispaniae, Ungariae, Normandiae, Daciae, Poloniae ac principes, duces, nobiles, potestates ac per quoscumque cujuscumque conditionis existunt, concessas seu datas officio Inquisitionis seu inquisitoribus haereticorum quibuscumque quandocumque ubicunque et quotiescunque in Ytalia, Gallia et Germania vel quibuscunque aliis locis seu mundi partibus, conjunctim vel divisim, pro dicto fratre Johanne inquisitore innovamus, approbamus et confirmamus ac in suo robore volumus permanere, ipsumque inquisitorum privilegiis, statutis, gratiis, indulgentiis, exemptionibus, libertatibus ac omnibus et singulis hujusmodi gaudere volumus pleno jure et nihilominus hujusmodi privilegia omnia et singula, imperiali auctoritate innovata, approbata, confirmata et concessa pro insertis habemus et habere volumus, acsi eorum continentia ipsorumque totus tenor de verbo ad verbum in praesentibus essent inserti, non obstantibus legibus, juribus, consuetudinibus seu statutis contrariis quibuscumque, quibus in quantum obviare possunt praesentibus, in totum vel aliqua sui partes de certa scientia et imperatoriae potestatis plenitudine derogamus.

Verum cum dictus inquisitor libertatibus, privilegiis, gratiis, exemptionibus et indulgentiis in favorem officii concessis, factis et datis ac imperatoria potestate, ut praemittitur, confirmatis ad plenum uti et gaudere non possit et sibi commissum Inquisitionis officium realiter exercere, nisi certorum potentum conservatorum fulciatur auxilio, signanter illorum, quorum potentia et virtute exterminentur haeretici, corrigantur et puniantur errores, ac quaevis dictum officium Inquisitionis concernentia executioni debitae poterunt demandari, volentes dicto inquisitori et officio Inquisitionis salubriter providere, vos archiepiscopos, duces et comites supradictos et quemlibet vestrum insolidum creamus, constituimus, ordinamus et facimus de certa scientia et Caesarea potestate conservatores et defensores dicti inquisitoris et officii Inquisitionis necnon omnium libertatum, exemptionum, privilegiorum, gratiarum et indultorum tam officio Inquisitionis hujusmodi quam sibi datorum, confirmatorum seu quomodolibet concessorum, committentes vobis ac cuilibet vestrum ac firmiter et districte mandantes quatenus exnunc in antea tamquam conservatores ac defensores ad hoc auctoritate Caesarea deputati nostro et imperii nomine atque vice dictum fratrem Johannem inquisitorem per dioeceses supradictas in universis locis, singulis privilegiis, concessionibus, indultis, libertatibus, juribus et gratiis tam personae quam Inquisitionis officio quomodolibet concessis et datis necnon in assecutione reali tertiae partis omnium bonorum mobilium et immobilium omnium et singulorum haereticorum Beghardorum et Beghinarum per dictas dioeceses ubicunque repertorum et reperiendorum secundum tenorem apostolicarum literarum desuper

confectarum conservare, tueri, defendere, manu tenere sibique in omnibus et singulis, quae officium Inquisitionis et executionem ejus respiciunt, fideliter assistere et cooperari pro viribus effectualiter debeatis, nullam permittentes dicto inquisitori et familiaribus suis in personis aut alio quoquam inferri molestiam, injuriam aut jacturam, rebelles et contradictores quoslibet, qui contra praemissa seu eorum aliquid quicquid temere attemptare praesumpserint, auctoritate Caesarea prout oportunum fuerit et delicti qualitas exigit, appellatione postposita compescendo, dum et quotiens desuper fueritis requisiti, praesentium sub imperialis nostrae [curiae] sigillo testimonio litterarum.

Datum Treveris anno Domini 1373, indictione prima, XIII kalend. Martii, regnorum nostrorum anno 27, imperio vero 19.

Mosheim, blz. 388-392. — Zie ook op deze laatste bladzijde 392 Mosheim's aanmerkingen.

219.

1373, Rome. Uittreksel uit Odoricus Raynaldus' *Annales ecclesiastici*, bevattende de ontleding eener bul van Gregorius XI, gericht tot de inquisiteurs in het koninkrijk Frankrijk, hun bevelende de berouwhebbende ketters met de Kerk te verzoenen; tegen de verstokten riep de paus integendeel den iever van alle vorsten, stedemagistraten en edellieden van Frankrijk en de Nederlanden ter hulp om de ketterij uit te roeien.

Repullulanti quoque tum in Galliis foedissimae haeresi Beguardorum sive Beguinorum, Turlupinorum ac Lollardorum (iis nominibus vulgo infame horum hominum genus nuncupabatur), falcem apostolicae severitatis injecturus Gregorius, ut clementia rigorem temperaret, censoribus fidei primum partes dedit, ut omnes quos sponte criminis poeniteret, in gratiam ecclesiae admitterent; in pertinaces vero universos principes, urbium magistratus ac viros nobiles Francos Belgasque pio ardore accendit, ut ad delenda ejusmodi religionis opprobria studium viresque conferrent.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici,* deel XVI, blz. 520.

220.

1374, April 7, Avignon. Bul van Gregorius XI gericht tot de aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Mainz en hunne suffraganen alsook tot alle aartsbisschoppen en bisschoppen van Duitschland, Brabant en Vlaanderen, over een in te stellen onderzoek aangaande de zeden en de leeringen van veel personen van beider kunne, welke in die gewesten in armoede en godvruchtigheid heeten te

leven. — De paus zegt onlangs vernomen te hebben, dat in de voormelde kerkelijke gebieden veel personen van beider kunne in den staat van armoede godvruchtig leven zonder eenigszins tegen de Kerk noch hare leerstelsels op te komen. Hij gelast de voormelde kerkvoogden met een onderzoek over de waarheid dier bewering ten einde te weten of gezegde personen inderdaad vrij van ketterij zijn. De plichtigen moeten volgens het kerkelijk recht gestraft, de onschuldigen integendeel beschermd worden. Alwie den kerkvoogden in dit onderzoek weerstand biedt, moet in den ban der Kerk geslagen worden niettegenstaande alle dispensaties. (De tekst dezer bul wordt voorafgegaan van eene verklaring van Rainholdus de Gamundia, officiaal van den bisschop van Straatsburg, die zegt, dat Hendrik van Coblents en Diederik van Brussel, afkomstig uit de bisdommen Trier en Luik, alsmede twee Straatsburgers, Otto de Novillari en Hugo van Zabern, hem deze bul hebben vertoond, hem verzoekende er een officieël afschrift van te willen verleenen, hetgeen hij, na de bul aandachtig onderzocht en echt bevonden te hebben, door den bisschoppelijken en keizerlijken notaris Rudolf de Rynach heeft laten doen ; tot bewijs der echtheid heeft hij aan het afschrift het bisschoppelijk zegel doen hangen, den zaterdag 30 December 1374, in tegenwoordigheid van twee kanunniken als getuigen verschenen. Achter den tekst der pauselijke bul volgt de echtverklaring van den notaris.)

Nos Rainholdus de Gamundia, officialis Argentinensis, notum facimus, tenore praesentium, quorum interest vel intererit, universis, quod constituti coram nobis discreti viri Heinricus de Confluentibus, Dietericus de Brusella, Treuerensis et Leodiensis dioecesis, Otto de Novillari et Hugo de Zabern, Argentinae morantes, litteras apostolicas sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Gregorii papae undecimi infra scriptas, more Romanae curiae bullatas, non abolitas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas nobis in medium exhibuerunt, produxerunt, praesentaverunt et ostenderunt, asserentes hujusmodi literas fore communes omnibus in paupertate et castitate viventibus per provincias in eisdem subscriptis literis apostolicis expressas constitutis, et se eisdem literis indigere et uti velle in diversarum terrarum locis, ac timentes eosdem literas viarum discriminibus et periculis amitti et subtrahi, aut eisdem casu fortuito defraudari : quare petiverunt literas easdem per nos auctoritate nostra ordinaria transsumi et exemplari, et hujusmodi transsumptum testimonio publico ac sigilli dictae curiae Argentinensis appensione communiri mandari, ita quod eisdem transsumpto sive transscripto tanquam originalibus literis praedictis fides possit plenaria adhiberi. Nos itaque receptis, visis et diligenter inspectis et perlectis literis apostolicis subscriptis ipsisque veris ac dicti domini Gregorii

papae bulla plumbea in cordula canapis appensa, more Romanae curiae bullatis, sanis, integris et omni prorsus vitio et suspicione carentibus, per nos inventis, praenominatorum pauperum petitionibus rationalibus annuentes, praefatas literas per Rudolfum, dictae curiae scribam juratum et imperiali auctoritate notarium publicum subscriptum, fideliter transscribi et sigilli dictae curiae fecimus appensione roborari; volentes et praesentibus decernentes, quod ipsi transsumpto in omnibus et per omnia, tam in judicio quam extra, sicut et originalibus literis praedictis fides sit plenaria adhibenda ipsumque transsumptum fidem faciat in agendis; super quibus omnibus nostram auctoritatem interponimus pariter et decretum. Acta sunt haec in civitate Argentina, in curia habitationis nostrae sita apud ecclesiam collegiatam S. Petri, anno Dom. MCCCLXXIIII, indict. XII, pontificatus dom. Gregorii papae XI supradicti anno quarto, die Saturni penultima mensis Decembris, hora vesperarum vel quasi, praesentibus discretis viris domino Johanne dicto Kochen, canonico Augustensi, et Nicolao de Oppenheim, vicariis chori ecclesiae Argentinensis, testibus ad praemissa vocatis pariter et rogatis.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Coloniensi, Trevirensi et Moguntinensi archiepiscopis eorumque suffraganeis aliisque archiepiscopis et episcopis universis per Alamanniam, Brabantiam et Flandriam constituti, ad quos praesentes literae pervenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Ex injuncto nobis ex alto pastorali officio angimur et tenemur animarum saluti prospicere circa corrigendos quorumcunque, maxime exorbitantium a fide, sine qua nemo proficit ad salutem, excessus, et ad ea, quae tranquillitatem et pacem ac statum prosperum et Deo gratum Christi fidelium Deo devotorum respicere dinoscuntur, tanto libentius favoris apostolici praesidium impertiri debemus, quanto ex eorum quiete Altissimo famulatus devotius exhibetur. Sane nuper accepimus, quod in vestris civitatibus et dioecesibus sunt nonnullae personae pauperes utriusque sexus, quae humiliter et honeste in paupertate et castitate vivunt, ecclesias devote frequentant, Romanae ecclesiae eorunque praelatis et curatis reverenter obediunt, nullis erroribus se involvendo, sed intimae caritatis amore sibi invicem serviendo, ac desiderantes quamplurimum et simul ac invicem in humilitatis spiritu Altissimo famulari. Quare pro parte hujusmodi pauperum praedictarum vestrarum civitatum et dioecesium nobis fuit humiliter supplicatum, ut ipsis serviendo in paupertate et castitate ac aliis virtutibus libere conversari ac Deo laudabiliter deservire valeant, concedere de benignitate apostolica dignaremur; quia igitur de vita et conversatione ac statu ipsorum pauperum certam notitiam non habemus, fraternitati vestrae, de qua in his et aliis specialem in Domino fiduciam obtinemus, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus vestrum singuli in vestris civitatibus et dioecesibus de hujusmodi pauperibus utriusque sexus ibidem commorantibus et de ipsorum vita et conversatione et statu et an aliquos errores in fide catholica teneant, diligenter inquiratis nosque plenarie informetis et quos culpabiles repereritis, corrigatis et puniatis juxta canonicas sanctiones, illos autem, quos innocentes repereritis, foveatis ac ut Deo invicem serviendo in paupertate et castitate ceterisque virtutibus libere conversari ac Christo laudabiliter deservire valeant, autoritate apostolica licentiam concedatis; contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, non obstante, si aliquibus

communiter vel divisim a sede apostolica sit indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem.

Datum Avenione, VII idus Aprilis, pontificatus nostri anno quarto.

Et ego Rudolfus, dictus de Rynach, clericus Constansiensis dioecesis, Argentinae commorans, publicus imperiali auctoritate ac curiae Argentinensis notarius juratus, quia dictarum literarum apostolicarum exhibitioni et praesentationi, assuntioni, petitioni et decreti interpositioni omnibusque et singulis aliis praemissis, dum ut praemittitur, per dictum dominum officialem et coram eo tempore et loco praedictis agerentur et fierent, una cum praenominatis testibus praesens fui ipsaque sic fieri vidi et audivi, ideirco hoc praesens transsumptum ex praescriptis literis originalibus de mandato ejusdem domini officialis sumpsi et explevi, manu mea propria scripsi et in hanc formam redegi publicam, ipsumque transsumptum cum originalibus literis praedictis diligenter conferendo auscultavi signoque meo solito et consueto una cum appensione sigilli dictae curiae signavi, in testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et per dictos Henricum, Dietericum, Ottonem et Hugonem instanter requisitus.

Mosheim, blz. 394-398.

221.

1374, *Aken*, *Luik*, *Henegouwen* en *Frankrijk*. Uittreksel uit eene *Vita Gregorii XI* van den gelijktijdigen monnik van Floreffe (bij Namen) Pieter van Herenthals († 1390) over eene secte van bezetene Dansers en Geeselaars, die te Luik door de geestelijkheid onderdrukt werden, nadat zij de priesters hadden willen uitmoorden. — Uit Aken verspreidde zich die secte over de Nederlanden tot aan Henegouwen en Frankrijk. De aanhangers dier secte riepen duivels aan, dansten hand aan hand, sprongen in de hoogte en leden groote pijnen. Te Luik werden zij door de bezweringen der geestelijkheid van den duivel bevrijd en genezen. Het volk zegde daar eerst, dat die plaag over het land kwam, omdat men door de ontuchtige priesters ongeldig gedoopt werd; daarom had men eene samenzwering gesmeed om de geestelijken te vermoorden en hunne goederen te rooven, hetgeen God verhoedde tot grootere eere der priesters. De kronijkschrijver deelt daarna een Latijnsch gedicht mede, dat op die gebeurtenissen gerijmd werd; daaruit blijkt dat de Dansers al springende *Frisch*, *friskes!* huilden, zichzelven met stokken geeselden en de geestelijkheid met de sakramenten verachtten; maar te Luik werd er een einde aan gesteld.

Ejus [Gregorii XI papae] tempore, videlicet anno Domini MCCCLXXV, mira secta tam virorum quam mulierum venit Aquisgrani de partibus Alamanniae et

ascendit usque Hanoniam seu Franciam, cujus talis fuit conditio. Nam homines utriusque sexus illudebantur a daemonio taliter quod tam in domibus quam in plateis et in ecclesiis se invicem manibus tenentes chorizabant et in altum saltabant ac quaedam nomina daemoniorum nominabant, videlicet *Friskes* et similia, nullam cognitionem in hujusmodi chorizatione nec verecundiam sui propter adstantes populos habentes. Et in fine hujus chorizationis in tantum circa pectoralia torquebantur quod nisi mappulis lineis a suis amicis per medium ventris fortiter stringerentur, quasi furiose clamabant se mori.

Hi vero in Leodio per conjurationes sumtas de illis qui in catechismo ante baptismum fiunt, a daemonio liberabantur et sanati dicebant, quod videbatur eis quod in hora hujus chorizationis erant in fluvio sanguinis et propterea sic in altum saltabant. Vulgus autem apud Leodium dicebat quod hujusmodi plaga populo contigisset eo quod populus male baptizatus erat maxime a presbyteris suas tenentibus concubinas; et propter hoc proposuerat vulgus insurgere in clerum eos occidendo et bona eorum diripiendo, nisi Deus de remedio providisset per conjurationes praedictas. Quo viso cessavit tempestas vulgi taliter quod clerus multo plus a populo fuit honoratus.

De ista autem chorizatione seu secta extant rigmata :

Oritur in seculo nova quaedam secta,
In gestis aut in speculo visa plus nec lecta.
Populus tripudiat nimium saltando,
Se unus alteri sociat leviter clamando,
Frisch, friskes! cum gaudio clamat uterque sexus
Cunctus manutergio et baculo connexus,
Capite fert pelleum desuper certum,
Cernit Mariae filium et caelum apertum,
Deorsum prosternitur. Dudum fit ululatus,
Calcato ventre, cernitur statim liberatus,
Vagatur loca varia pompose vivendo,
Mendicat necessaria propriis parcendo,
Spernit videre rubea et personam flentem,
Ad fidei contraria erigit hec gens mentem,
Noctis sub umbraculo ista perpetravit,
Cum naturali baculo subtus se calcavit,
Clerum habet odio, non curat sacramenta.
Post sunt in Leodio remedia inventa ;
Hanc nam fraudem qua suggessit Sathan est convictus :
Conjuratus evanescit. Hinc sit Christus benedictus.

Petrus de Herenthals' *Vita Gregorii XI*, afgedrukt bij Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*, deel III, pars altera, kol. 674 en 675.

222.

1374, Juli-November en later, Aken, Maastricht, Luik, Herstal en omstreken. Uittreksel uit de kronijk van den gelijktijdigen Tongerschen deken Radulphus de Rivo († 1403) over het ontstaan

en het onderdrukken van de secte der bezetene Dansers en Geeselaars. — Deze secte was uit Duitschland te Aken op de kermis in Juli verschenen; van daar ging ze naar Maastricht over, om omstreeks September te Luik aan te komen. Half naakt dansten zij in de straten, in de huizen en in de kerken en riepen onbekende duivels aan, die hen met groote pijnen folterden. Van September tot October groeide hun getal tot duizenden aan door het toestroomen van nieuwe aanhangers uit Duitschland, uit Luik en uit de naburige gewesten. Oorzaak van dit alles was de algemeene en diepe onwetendheid aangaande het geloof; het volk integendeel wierp de schuld op de ontuchtige priesters, wier doopsel, beweerde men, ongeldig was. Maar God toonde dat zulks ongegrond was door die priesters zelve tot onderdrukking der secte bij voorkeur te gebruiken. De eerste uitdrijving van eenen duivel geschiedde in de Ste Kruiskerk te Luik. Omstreeks Allerheiligen had eene groote bende van mannen en vrouwen dier secte te Herstal (bij Luik) eene samenzwering gesmeed om de stad binnen te stormen en alle prelaten, kanunniken en priesters uit te moorden. Door Gods hulp en door de tusschenkomst van eerzame lieden werden zij integendeel aangehouden en vóór de geestelijkheid, die ze genas, gebracht. De priester Lodewijk Loves joeg de duivels uit in de O. L. Vrouwkapel van de St Lambertuskerk; hetzelfde gebeurde door andere priesters in andere Luiksche kerken met allerlei gebeden, bezweringen en plechtvormen. Onder deze bezweringen werden door de priesters met de duivels gesprekken gehouden, die de kronijkschrijver zorgvuldig mededeelt. Ook te Aken gebeurde dit. Allengskens nam de secte af, alhoewel zij nog drie of vier jaren bleef voortbestaan. Daardoor groeide de goede faam der Luiksche geestelijkheid merkelijk aan.

Daemoniaci tripudiantes Leodij, Traiecti et Tongris et vicinis in partibus per saeculares sacerdotes liberantur.

Hoc eodem anno 1374, mense Julio, ipsa dedicationis ecclesiae Aquensis, quae est altera divisionis apostolorum, admirabilis hominum secta ex superioribus Germaniae partibus primo Aquisgranum, inde Traiectum et tandem circa mensem Septembrem Leodium aduenit. Horum tale erat institutum. Utriusque sexus homines a daemonibus possessi seminudi sertis capita cingebant, choreas non in plateis tantum, sed et in ecclesijs et domibus absque ullo pudore ducebant, nomina daemonum hactenus inaudita in carminibus suis usurpabant; choreis finitis eos daemones grauissimis pectoris doloribus cruciabant ita ut nisi nexibus quibusdam

umbilicatim fortiter stringerentur, magnis furiosisque ululatibus se mori proclamarent.

Haec secta a mense Septembri in Octobrem (mirum, verum tamen dictu) in multorum milium multitudinem excreuit; nam et ex Germania huc quotidie chorisantes confluebant et Leodij vicinisque in provincijs plurimi sani mentisque compotes extemplo a daemonibus arripiebantur, alijs chorisantibus datis dextris se adiungentes. Causam huiusmodi sectae diabolicae non aliam viri prudentes assignabant quam fidei et praeceptorum Dei, quae per id tempus regnabant, crassam ignorantiam.

Non deerant tamen e vulgo qui in sacerdotes concubinarios culpam rejicerent, quod per eos minus recte pueri baptisarentur; sed ut non minus valere baptismum improborum quam proborum sacerdotum Deus comprobaret silentiumque calumniatoribus imponeret, saeculares sacerdotes hac gratia donare voluit, ut illi huiusmodi possessos ecclesiae caeremonijs et exorcismis liberarent quam alijs sacerdotibus religiosis negabat.

Leodij in ecclesia S. Crucis dum vespertinae laudes die dedicationis ecclesiae canerentur, servitor, cuius munus erat thuribulo accenso sub diuinis officijs de more chorum ecclesiae circumire, coepit cum omnium admiratione ludicro more thuribulo aërem verberare, incondite tripudiare verbisque ignotis carmina sine numeris cantillare; cumque a pluribus monitus non desisteret, de secta ne forsan hac esset a plerisque dubitatum est. Quare a sacerdote perito examinatus rogatusque ut *Pater noster* diceret, noluit; ut *Credo*: « Credo (inquit) in diabolum. » Sacerdos ergo illius collo stola sacerdotali imposita recitatisque ecclesiae exorcismis, statim illum a daemone liberauit facileque effecit ut lubens *Pater noster* et *Credo in Deum* perfecte et magno pietatis sensu recitaret.

Circa festum omnium sanctorum in pago Herstallio, quod vix medio miliari a Leodio distat, copiosa virorum mulierumque huius sectae multitudo, conciliabulo habito, concluserant Leodium pariter ingredi et praelatos, canonicos, parochos totumque clerum trucidare. Sed Dei benignitate eorum consilia dissipata fuerunt; nam, ut primum Leodium se contulerunt et proborum hominum auxilio sacerdotes deducti sunt, tantum abest ut sacerdotibus nocuerint quin potius ipsi a sacerdotibus sanati fuerunt cum magna daemonum confusione et ipsorum sacerdotum gloria.

Deducti fuerunt eorum nonnulli ad capellam b. Mariae virginis sacram in claustro s. Lamberti, ubi d. Ludovicus Loves sacerdos virtute Dei excitus, stola sacra in collum unius iniecta et Evangelio *In principio erat verbum* recitato, confestim illum e servitute daemonis liberauit; inde alios nouem eodem modo pristinae sanitati restituit. Qua fama longe lateque dispersa, plurimi huius sectae homines ad eundem locum deducti ecclesiae exorcismis e faucibus daemonum liberati sobriae menti restituti fuerunt. Deducti fuerunt et alij ad alias ecclesias ut collegiatas S. Crucis et S. Bartholomei et parochiales Nostrae Dominae et S. Andreae, in quibus indifferenter idem praestiterunt tum boni tum mali sacerdotes.

In exorcismis peragendis frequens erat recitatio initij s. Evangelij secundum Joannem *In principio erat verbum*; addebantur a sacerdotibus et alia Evangelia, maxime ea quibus Christus obsessos a daemonio curasse legitur ut *Recumbentibus undecim* et *Misit d. Jesus* et huiusmodi. Praeter Evangeliorum recitationem circa eos quorum difficilior erat curatio sacerdotes eucharistiae sacramentum vel

capitibus applicabant vel e manibus videndum praesentabant, aliquibus etiam aqua benedicta vel exorcisata bibenda propinabatur vel inuitis ori obsessorum sacerdotes imponebant dicentes: *Exi, immunde spiritus* et quae sequuntur; in oribus quoque *Effoeta* quod est adaperire pronunciabant et in faciem exsufflabant virtutem inimici tum irridentes tum eneruantes.

In ecclesia D. Bartholomei, de quo paulo ante, cum sacerdos accingeretur ad exorcisandum, dixit daemon per os obsessi: « Ne me exorcises, ego libenter egrediar, nolo ulterius torqueri. — Loquar prius tibi (inquit presbyter); es tu solus? » Respondit daemon: « Duo eramus, sed socius me nequior iam exiuit. Sine modo, abeam, nimis in hoc corpore torqueor; egressus nunquam alicuius christiani corpus ingrediar. — Cur ergo (inquit sacerdos) ingredimini corpora huiusmodi vilium et miserarum personarum? — Eramus (inquit) et divitum et principum corpora ingressuri et per hos totum clerum Leodio expulsuri, nisi vestris exorcismis et adiurationibus nos migrare coëgissetis. » Haec a quamplurimis presbyteris audita et per eos nobis narrata fuerunt.

Quaedam puella dudum obsessa per diversos sacerdotes frustra fuerat exorcisata; tandem Aquisgranum ducta per sacerdotem nomine Symonem hoc modo fuit sanata. Sacerdos eam alba sacerdotali induit stolaque cinxit et in vas aqua exorcisata plenum ad os usque mersit. His peractis, coniurauit sacerdos daemonem dicere quanto tempore puellam possedisset; respondit: « Biennio ». Rursus coactus dicere ubinam esset, cum illa die festo Paschae sacram sumeret hostiam: « Sub id tempus (inquit) in extremos pedum digitos descendi, donec species hostiae consumerentur. » Adiuratus igitur ut mox egrederetur, petijt facultatem ingrediendi castrum vicinum de Schoemborst promittens excubias se istic noctu diuque contra latrones et exploratores acturum. Rogatus num buccina scirit canere: « Optime », respondit et magno sonitu omnibus qui astabant audientibus buccinauit. Tandem cum nec ingressus in Castrum nec in Balneum Caroli, quod Aquisgrani est, illi permitteretur, coactus exorcismo egredi, prius eiecto per os puellae nigro carbone, magno cum fremitu et stridore abcessit. Contigit non multo post duos vel tres in dicto Caroli Balneo submergi, quos quia a quibusdam existimatum fuit ab hoc daemone suffocatos fuisse, Balneum ab eo tempore omnibus in hodiernum usque diem clausum fuit. Nuper cum idem sacerdos daemonem ex cuiusdam corpore nequiret pellere, exorcismis orationes et ieiunium adhibuit et statim illum profligauit, quia nimirum erat de genere daemoniorum de quo dixit Chistus: *Hoc genus daemoniorum non eijcitur nisi in oratione et ieiunio.*

His alijsque eiusce generis ecclesiasticis remedijs secta haec, quae spatio unius anni plurimum inualuerat, paulatim imminui coepit; et quamuis per tres quatuorue annos subinde quidam huiusmodi daemonum ludibrijs vexari deprehenderentur, tamen sacerdotum precibus et exorcismis perfacile eijciebantur, sacerdotum et cleri Leodiensis longe lateque propagato bono odore. Absit tamen a nobis, qui ad solidam futurae vitae gloriam aspiramus, ne vanis hominum propterea laudibus elati obliniscamur illius Christi: *Amen dico vobis, multi dicent mihi in illa die: « Domine, nonne in nomine tuo daemonia eiecimus et virtutes multas fecimus? » quibus ille respondebit: « Discedite a me, operarij iniquitatis, quia nescio vos. »*

Radulphi de Rivo, decani Tongrensis, gesta pontificum Leodiensium ab anno tertio Engelberti a Marcka usque ad Joannem a Bauaria, bij Chapeaville, deel III, blz. 19-22.

223.

1374, Aken, Maastricht, Luik. Uittreksel uit de kronijk van den Luikschen monnik Cornelius Zantfliet († omstreeks 1462) over het ontstaan en het onderdrukken van de secte der bezetene Dansers en Geeselaars. — Bij de bijzonderheden in de twee voorgaande stukken vermeld worden er enkele van ondergeschikt belang gevoegd.

Anno MCCCLXXIV in partibus Germaniae inferioris circa Rhenum inimicus humani generis multorum hominum corpora pervadens ad hoc impulit eosdem ut altisonis vocibus clamantes chorisare inciperent et circulari more procedere et post gestus et saltus diversimodos proni labebantur in terram, et nisi statim funibus et mappis circa ventrem fortissime constricti fuissent, ex impetu tortionum suarum mox crepuissent. Hoc genus chorisatorum primo apparere coepit in urbe Aquensi in ipsa dedicatione ecclesiae, et deinde venientes Trajectum subsequenter venerunt Leodium, ubi plurimis ex peste infectis tandem Dominus populo suo compatiens per sacerdotes multos infiniti ab hac illusione diabolica et praesertim in capella b. Mariae virginis curati sunt, quae sita est in claustro cathedralis ecclesiae Leodiensis. Hi praesertim exosos habebant eos qui vestes rubeas deferebant et calceos rostratos, in tantum ut etiam prohibiti sint sutores hujusmodi calceos cum rostris amodo facere in civitate. Dubitabant imprimis aliqui, cum pestis haec cepisset oriri, utrum haec passio solummodo corporalis esset similis phraenesi vel epilentiae aut simili morbo, cui beneficio medicinae posset subveniri. Verum successu temporis liquido claruit diabolicam hanc plagam fuisse. Ubicumque siquidem illi subintrabant, ecclesias et suis inconditis clamoribus officium Divinum perturbabant. Eapropter apud Leodium celebratae sunt missae speciales et processiones solemnes necnon et sermones ad populum, insuper et per simplices et parum litteratos sacerdotes ac capellanos per exorcismos et lectiones evangeliorum multa daemonia Leodii sunt ejecta; et ab aliis regionibus illuc advehebantur hisdem passionibus vexati et sanabantur continuo.

Chronicon Cornelii Zantfliet, S. Jacobi Leodiensis monachi, ab anno MCCXXX ad MCCCCLXI, bij Martène en Durand, *Amplissima collectio,* deel V, blz. 301 en 302.

224.

1376, April 22, Avignon. Bul van Gregorius XI gericht tot de pauselijke inquisiteurs in de Duitsche landen, over de kettersche boeken in de volkstaal en over het voorlezen of hooren lezen uit die boeken. — De paus zegt vernomen te hebben, dat in die gewesten veel leeken uit dergelijke volksboeken aan de eenvoudige lieden voorlezen en zich aldus het ambt der christelijke pre-

diking aanmatigen, hetgeen streng verboden is. Daarom beveelt de paus, dat de inquisiteurs overal die geschriften zullen opsporen en onderzoeken om de kettersche volksboeken als dusdanig te kunnen doen kennen en dat zij tevens namens den H. Stoel dergelijke voorlezingen en predikingen zullen verbieden alsook het aanhooren derzelve op straf van den kerkelijken ban en niettegenstaande welke dispensatiën ook.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis inquisitoribus haereticae pravitatis per Alemaniam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

Ad apostolatus nostri pervenit auditum, quod in nonnullis partibus, in quibus Inquisitionis haereticae pravitatis officium exercetis, sunt nonnulli layci simplices et utplurimum illiterati, qui quosdam libros sermonum in vulgari scriptorum, in quibus haereticales, prout dicitur, continentur errores, legentes seu sibi legi facientes interdictum eis officium praedicationis usurpant, publice proponentes populo doctrinam, quam nesciunt, cum eam non didicerint, et dum legunt vel audiunt quod non intelligunt, magistri fiunt erroris, antequam sint discipuli veritatis.

Cum autem hujusmodi libri vulgares periculosi sint nimium, et praedicare non liceat nisi his, quibus concessum est ex privilegio vel a jure, ac ex temerariis praesumptionibus taliter sua sponte praedicantium errores et haereses variae subortae sint hactenus et oriri timeantur in posterum, nisi eis celeriter occurratur; discretioni vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus hujusmodi libros vobis et cuilibet vestrum in locis in quibus dictum Inquisitionis officium exercetis, revelari ac exhiberi facientes inter vos invicem et per alios diligenti examini subdatis, eosdem et ipsos seu eam ipsorum partem, in qua errores haereticales inveneritis, auctoritate apostolica reprobetis et tanquam erroneos et reprobatos populis in praedicationibus nuntietis, eadem auctoritate prohibentes ne de cetero ulla talis laycalis persona praedicare praesumat aut quivis alius libros seu sermones reprobatos hujusmodi audeat scribere, emere, vendere vel tenere, seu dogma in eis scriptum credere, asserere vel quomodolibet divulgare, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo non obstante si aliquibus communiter vel divisim a sede apostolica sit indultum quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem.

Datum Avenione, X kal. Maii, pontificatus nostri anno septimo.

Mosheim, blz. 378 en 379.

225.

1377, December 2, Rome. Bul van Gregorius XI gericht tot de aartsbisschoppen van Keulen, Trier, Mainz en andere Duitsche prelaten alsmede tot hunne suffraganen en alle bisschoppen van

Duitschland, Brabant en Vlaanderen, waarbij hij de in armoede levende godvruchtige personen, die alleen om den wille hunner kleedij verontrust worden, onder zijne bescherming neemt. — De paus zegt vernomen te hebben, dat in die gewesten veel personen van beider kunne in armoede en godvruchtigheid leven, die nochtans ter oorzake van het dragen van zekere kleederen door enkele prelaten en inquisiteurs ten onrechte vervolgd worden tot groot schandaal van velen. De paus gebiedt den bisschoppen, dat zij zulks in hun gebied zouden beletten en den gebanvloekten of gestraften absolutie verleenen, terwijl hunne vervolgers door de geestelijke censuur moeten bedwongen worden, niettegenstaande alle dispensatiën.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Coloniensi, Treverensi, Moguntinensi aliisque archiepiscopis et tam eorum suffraganeis quam aliis episcopis universis per Alamanniam, Brabantiam et Flandriam constitutis, ad quos praesentes literae pervenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Ad audientiam nostram pervenit, quod in vestris civitatibus et dioecesibus sint nonnulli pauperes utriusque sexus, qui humiliter et honeste in fidei puritate et honestis vestibus aut habitibus in paupertate et castitate vivunt et ecclesias devote frequentant. Et quod licet hujusmodi pauperes nobis et Romanae ecclesiae ac eorum praelatis et curatis reverenter obediant, nullis erroribus se involvendo, sed, intimae caritatis amore, Deo et propter ipsum proximis serviendo, tamen nonnulli a vobis seu per vos ordinarii et etiam aliqui inquisitores haereticae pravitatis in illis partibus apostolica auctoritate deputati hujusmodi pauperes *occasione vestium* indebite et injuste perturbant, ipsorum vestes simplices et honestas decurtari, transformari et quandoque transmutari faciendo, necnon occasione hujusmodi vestium sacramenta ecclesiastica inhibendo, et alia gravamina inferendo, eisdem in detrimentum et damnum ipsorum pauperum et scandalum plurimorum. Quocirca fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus quilibet vestrum in dioecesi sua pauperes ipsius occasione hujusmodi earum simplicium et honestarum vestium nullatenus molestet, nec ab aliis molestari, quantum in vobis fuerit, dum tamen fideles et catholici reperiantur, permittatis. Et si quos eorum, occasione praedicta, excommunicatos vel dictis sacramentis privatos vel alias indebite punitos reperietis auctoritate apostolica praedicta restituatis eosdem in forma ecclesiae consueta, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, compescendo. Non obstante si aliquibus communiter vel divisim a sede apostolica indultum existat, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possit per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem.

Datum Romae apud S. Petrum, III nonas Decembris, pontificatus nostri anno septimo.

Mosheim, blz. 401 en 402.

226.

Omstreeks 1380, Deventer? Brief van Geert Groote († 1384) aan Reinier van Drynen, pastoor te Zwolle, om hem tegen de kettersche sermoenen van broeder Bartholomæus te waarschuwen en hem zijne tusschenkomst aan te bieden. — Hij zegt gehoord te hebben van de verderfelijke sermoenen door dien Dordrechtschen augustijn te Kampen gepredikt in den zin van de leer der Vrije Geesten. Nu dat Bartholomæus naar Zwolle komt, kan Reinier hem als pastoor het prediken aldaar verbieden. Doet hij het niet, dan moet hij zorgen voor de zuivere leer dier sermoenen. Geert Groote stelt voor zelf in 't geheim naar Zwolle te komen en er de predikingen met eenen notaris ongemerkt bij te wonen om uit de eigene woorden van broeder Bartholomæus zijne ketterij vast te stellen. Volgens Geert Groote zouden de augustijnen van Dordrecht sedert lang in Holland en in 't Sticht verdacht worden ketters in hun klooster te tellen.

Ad curatum Swollensem.

Domine Reynere, amice in Christo carissime.....

Ceterum significo vobis quod quidam frater Bartholomaeus nomine, ordinis sancti Augustini, novus terminarius deputatus in Campis, fecit tres sermones vel quatuor, de quibus mihi scriptum est, quod multum accedunt et procedunt secundum modum Gerbrandi et illius haeretici pellificis(1) et liberorum spirituum. Imo saepius nominat et exaltat liberos spiritus cum illo nomine, et contra poenitentiam dicitur quod praedicat, et vadit ultra omnia intelligibilia et imaginabilia, et utitur verbis profanis multis et erroribus, ut dicitur. Et ipsemet dicit, quod non facit ea; et intrat tabernas et captat amicitias majorum et neminem inculpat. Nihil est periculosius quam praedicare illa altissima et non docere viam ad illa, quia beatus Dionysius in Mystica illa Theologia illa docens jubet caveri et abscondi ab impuris, et janua haeresis est velle contemplari altissima Dei sine purgatione praecedente. Etiam ut dicit: bonus et perfectus vir, ut audio, non debet intrare eremum; et quod Christus non est conversatus in eremo; quidquid Deus est per naturam, hoc nos efficimur per gratiam; et quod vita perfecti hominis debet fundari super puro nihilo, et similia. Hic timeo quod sit lupus; praemunio ut videatis eum venientem. Religiosi nullum habent privilegium praedicandi nisi quando voluerit eos curatus admittere; sic quod potest eos admittere

---

(1) De ketter Gerbrand en de kettersche leertouwer waren tot hiertoe onbekend gebleven (Acquoy, blz. 28 noot); maar Moll heeft den eerste van beiden nader doen kennen in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel I, blz. 344 vg. (Zie verder ons stuk nr 233).

vel non. Et si vultis eum admittere, faciatis secum ut praedicet secundum Prophetam populo peccata sua et crimina et viam ad coelum, scilicet Christum, et exponat evangelium unum secundum aliquem doctorum, et dimittat illa incapabilia et profana. Augustinenses Dordracenses habent famam quod sunt haeretici inter illos. Sic audivi a multis annis in Trajecto et in Hollandia. Et ego vellem eum secrete audire et cum notario, quando vellet vobiscum praedicare. Et tunc non deberetis sibi interdicere, sed mihi demandare ut secrete venirem, et sic furtive caperemus eum in verbis erroneis, et excluderemus eum a praedicatione, ut non gloriaretur diabolus per eum.

Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 27-34, waar de uitgever veel belangrijke verklaringen bij den tekst heeft gevoegd. — Op deze brieven van Geert Groote laat Acquoy een *Excursus* volgen, getiteld : « De haereticae pravitatis Inquisitione, Gerardi Magni aetate et paulo post in patria nostra vigente » (blz. 44-48.) Deze kleine verhandeling, toen zij in 1857 verscheen, was het belangrijkste, dat men, in onze eeuw althans, over de Nederlandsche Inquisitie vóór keizer Karel V geschreven had.

227.

Omstreeks 1380, Deventer? Brief van Geert Groote aan Floris van Wevelinchoven, bisschop van Utrecht (1379-1393), om hem tegen broeder Bartholomæus te waarschuwen. — Geert Groote herinnert, dat deze augustijn, dien hij Bartholomæus en Bertholdus noemt (1), door 's bisschops vicaris en zijne helpers niet zeer ernstig is onderzocht geworden over zijne sermoenen te Kampen, te Zwolle en te Woudrichem gepredikt, waarbij hij onder eede verklaarde de ketterijen, die hem ten laste werden gelegd, niet verkondigd te hebben. Hem werd bevolen eene dergelijke herroeping te Kampen en te Zwolle te gaan doen. Verder zou het onderzoek zijner zaak aan den bisschop zelve overgelaten worden. Geert Groote spoort Floris uitdrukkelijk aan, daarmede niet te wachten en zich noch door smeekingen noch door geld noch door wie of wat het ook zij te laten afbrengen van zijnen plicht om

(1) Acquoy (blz. 24, noot 2) legt deze verwarring tusschen beide namen uit door de verkorting *Broeder Bart* (of *Bert*), die vermoedelijk in gebruik was. Wellicht stond die verkorting in het oorspronkelijk handschrift en werd ze door eenen afschrijver nu door *Bartholomaeus*, dan weer door *Bertholdus* volledigd ? In de kronijk van Windesheim komt de eerste naam alleen voor (Zie verder ons nr 232).

eenen zoo onwetenden vos, een zoo logenachtig en verfoeilijk beest, te recht van ketterij verdacht, te verwerpen.

Ad episcopum Florentium de Bartholomaeo.

Metuendissime pater princepsque cleri et populi in his temporibus periculosis et ultimis. Vestra velit scire, quod Bartholomaeus de Dordraco ad examen vestri vicarii, quod valde tumultuose et, ut mihi visum est, non servata debita in tanto negotio gravitate agebatur, omnia sibi imposita et proposita, etiam illa de quibus est sufficiens extra Campen in Swollis et in Woudrichem testimonium, per juramentum requisitus praedicasse negavit; qua negatione facta, dominus vicarius cum mendicantibus et aliis suis adhibitis decrevit, ut praedictus Bertholdus singula negata in propria persona in Campen et Swollis villis se negasse et non dixisse publicaret. Si ulterior inquisitio et probatio fieri debeat, vestra paternitas reservavit.

Unde ad augmentum fidei et sanctae ecclesiae constructionem mea praesumit et omnino sperat conscientia, ut vestra paternitas in his rebus velit pastoraliter vigilare et inquisitionem ulteriorem, quam res exigit, non postponere. Quod in Christo, qui habitat per fidem in vobis, fideliter et humillime et intimis fletibus supplico. Sed hoc pro firmissimo mihi mens in Christo conclusit et firmavit, ut vestra pietas nec precibus nec pretio nec quibuscunque instigantibus aut moventibus possit ad hoc moveri vel deduci, ut talem indoctam vulpeculam, mendacem et multiformi turpitudine difformem bestiam et vere de haeresi suspectissimam de cetero admittatis. Doceat unctio sancta dignationem vestram doloris matris ecclesiae mederi visceribus, quibus indissolubili vinculo Spiritus omnes, qui in Christo sumus, suavissime colliguntur. In quibus vos secundum Dei Spiritum quantum opto jungi et vinciri, non potest charta exprimere. Sed valete valenter in hac peregrinatione et brevissima et pessima, Christi vicarius, ovium pastor et speculator contra inimicorum insidias.

Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 36-39, met commentaar.

228.

Omstreeks 1380, Deventer? Brief van Geert Groote aan den vicaris van den bisschop van Utrecht over broeder Bartholomæus (of Bertholdus). — Hij dringt er op aan, dat eene scherpere Inquisitie tegen de ketters noodig is. Indien de bedoelde broeder zijne sermoenen mag herbeginnen, zal daaruit een schrikkelijk schandaal ontstaan. De paus zal in 't einde niet onbemoeid kunnen blijven. Aan iemand uit het Over-IJsselsche zou de bisschop moeten last geven om nieuwe getuigenissen tegen dien valschen profeet te verzamelen.

Ad eundem de eodem [leg. *Ad Florentii episcopi vicarium de Bartholomaeo.*]

Potens domine, scire dignemini quod haereses jam multae et secretissimae serpunt. Unde necessarium est valde statui ecclesiae sanctae et fidei sincerissimae

ut strictior Inquisitio fiat. Et si frater Bertholdus, homo indoctus et aptus vastator fidei, sic evaserit, haeretici cornua erigent et alta se levabunt; et sequentur tanta mala, in quibus summus ut credo pontifex dissimulare non potest. Et Deus scit quam libenter vellem, ut etiam omnino spero dominus noster episcopus velit, baculum pastoralem contra malos erigere. Et vere si praedicaverit deinceps Bertholdus in dioecesi Trajectensi, tanta abominatio sequetur, ut timeo de quibus fama volet longius. Unde obnoxius vobis, ut Christo fideli, supplico votis quibus possum, ut fidem et sanam doctrinam juvare dignemini; etiam ut ipse Bertholdus, qui est infamis, criminosus et pseudopraedicator, suspectus de haeresi, et multa habet de quibus si unum haberet, res exigeret eum depelli a praedicatione, removeatur et separetur; et ut dominus alicui trans Iselam, qui ulterius accipiat contra praedictum Bertholdum testimonia, inquisitionem committat, ne fides devicta a pseudopropheta jaceat, ne laicorum insania clerum quasi depressum superet, ne id quod tentaverunt contra ecclesiasticam censuram et ecclesiae libertatem, impune recedat in totius ecclesiasticae structurae non modicam ruinam et scandalum populi universi. Valete in fide et pro fide fidelis fideliter et fidenter.

Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 40 en 41, met commentaar.

229.

Omstreeks 1380, Deventer? Brief van Geert Groote aan de geestelijkheid van Kampen over de noodzakelijkheid van het ruchtbaarmaken der veroordeeling van broeder Bartholomæus als ketter. — Hij dringt er op aan, dat die veroordeeling dikwijls en met nadruk openbaar zou gemaakt worden in de groote kerk te Kampen en overal waar de ketter zijne dolingen heeft verspreid, tot beschaming der Vrije Geesten en versterking des geloofs.

Ad fratrem Bartholomaeum. [Leg. *Ad fratres Campenses de Bartholomaeo.*]

Amici in Christo dilecti intuitu fidei sanctaeque apostolicae et evangelicae [doctrinae] amore.

Revocationem domini nostri Trajectensis: « Literarum praesentationis etc. fratris B. » luculenter et clare et intelligibiliter et frequenter in ecclesia majori Campensi et in alia, ut nullum lateat, ut undique pateat, velitis publicare et de hoc dominum W. (1) informare, ut, sicubi tuba profana et erronea toti populo et maxime liberis spiritibus carnali libertate insonuit, et ad devia et per devia obtusos spiritus et populares deduxit homo levis, infamatus et omnino indoctus, ita vos vestris insinuationibus secundum Deum populum aemulantes ab auditione mala a deviis ad viarum rectarum terminos, quos sancti patres [nostri] posuerunt, reducatis, facite ardenter cum affectu efficaciter.

---

(1) Hier wordt Wernerus Keynkamp van Lochem, rector der school te Kampen en vriend van Geert Groote, bedoeld (Acquoy, blz. 42 en 49.)

Valete, dilectissimi in dilecto, semper in memoria habentes malitiam et brevitatem praesentium, et ad futura tam beatissima quam aeternitate infinita vos extendentes. De quibus et in praesenti, non tamen secundum temporalia, sed secundum aeternitatis gustum aut praegustationem, quasdam micellas per sinceram fidem accepistis. Nam dicit Christus : Qui credit in me, habet vitam aeternam ; et iterum : Haec est vita aeternae ut cognoscant te solum verum Deum, etc. Cognoscere Deum et credere in Deum, quae est vita aeterna, est habere vitam aeternam. Sed vitam aeternam habetis per fidem puram, sed abundantius per cognitionem. O si experiremur, si gustaremus et viderimus, omnes vanitatis hydriae et vincula a nostra cervice caderent.

Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 42 en 43, met commentaar.

230.

Omstreeks 1380, Deventer? Brief van Geert Groote aan zijnen vriend Wernerus Keynkamp van Lochem, alsdan rector der school te Kampen, over het gedrag, dat de vrouwen en de mannen moeten aannemen tegenover de schepenen van Kampen, die ten voordeele van den ketterschen broeder Bartholomæus (Bertholdus) ieveren. — De vrouwen mogen vóór het gerecht der schepenen niet verschijnen; want, indien haar eene boete ten bate van Bartholomæus werd opgelegd, dan zouden zij schijnen valsche getuigenissen tegen hem te hebben gegeven, hetgeen te Utrecht en elders veel schandaal zou verwekken. Naar het voorbeeld der heiligen en der martelaars moeten zij liever alle wereldsche vervolgingen geduldig en met blijdschap lijden. Hetzelfde moeten ook Andreas, Hubertus, en W. doen. Wat C. betreft, die moet zich uit de schepenbank verwijderen, hoe men hem ook daarom vervolge. In Gods oogen is het glorievol tegen de overheid der wereld in opstand te komen om de waarheid te verdedigen tegen onrechtvaardige rechters.

Ad Wernerum, clericum Trajectensem et postea electum et confirmatum priorem beatae virginis Mariae in Windesim juxta oppidum Swollense.

Wernere in Christo dilecte et jam in fornace probationis pro Christo contra vulgus et insipientem et haereticum monachum. Mihi videtur firmiter quod mulieres non stent dictamini scabinorum. Nam in hoc si scabini, qui procul dubio sunt pro parte monachi, emendam monacho pronuntiarent, in hoc mulieres quasi mendaces essent inventae et Bartholdus quasi injuriam passus, et pulchre sonaret pro eo in auribus totius terrae, et in hoc esset Bartholdus multum fortificatus. Imo et in Trajecto allegaret, quod mulieres illa confixissent adversus eum et in signum veritatis emendam sibi factam allegaret, et iterum viderentur

timidae mulieres quasi non audentes in veritate persistere, item et scandalisarent omnes bonos. Mihi videtur quod potius debent omnia mala pati quam sic a veritate recedere vel veritatem judicibus odientibus veritatem committere, vel quam sic scandalisent proximos, vel quam tale scandalum in tota terra ponant. Omnino est Deo gloriosum, imo triumphale, quod habet qui pro se stent contra scabinos, contra praesides et alios, et tales qui in tempore tentationis non recedunt a veritate. Instet periculum damni exteriorum bonorum, patiantur aequanimiter. Sic fecerunt sancti; probatio necessaria est eis; imo ideo magis probantur, quia aliis fortiores sunt et praemia majora recipient. Non sunt condignae passiones hujus seculi ad futuram gloriam. Pati hoc momentaneum et minimum, pondus gloriae maximum in nobis operatur. Vilescunt terrena pericula, si consideraverimus praemia coelestia. Gaudeamus quod nos mundo aequaliter crucifixi sumus seu quia mundum crucifigimus. Quid mirum? Et magnum gaudium est et congruum gloriae nostrae est, quod et mundus vos crucifigit. Patiantur nostrae dilectae mulieres et Andreas et Hubertus quod dilectissimi et propinquissimi Domino pati consueverunt. Non timeant pugnam, sed nitantur ad coronam, quia nemo secundum apostolum coronabitur nisi qui legitime certaverit. Causa vestra est legitima, est procul dubio sancta. Utinam in ea aliqui nostrum vel aliquae coronaremur! Stipula est, sed valde clamorosa et contumeliosa, habens latera aquilonis ipsam fulcientia, suo tempore ventilanda ab area. Dicatis C. quod nullo modo maneat in scabinis, quacunque coactione non obstante aut damno quocunque. Sufficiat ei via justitiae et, salvis salvandis quae fidem tangunt et quantum de jure deberet et teneretur, stare dictamini vel eorum judicio; alias non staret. Nec quocunque imperio W. stet simplici dictamini scabinorum. Mallem mortem ejus temporalem. Valete valenter, quia tempus est quo probatur valor valentis.

Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 49-52, met commentaar. — Wernerus Keynkamp werd weldra uit Kampen voor tien jaren door de schepenen gebannen en smadelijk uit de stad gejaagd. (Ibid., blz. 52-57, waar een andere brief van Geert Groote wordt medegedeeld, die deze ballingschap met de zaak van broeder Bartholomaeus in verband brengt: « .... Sic vester Wernerus, imo et noster, pro indubitata fide contra insipientem monachum et contra mare turbatum stetit... Expulsus etenim Wernerus a quadam villa marina (1) ab illis, qui dicunt cum perversis Sapientiae II° capite: Sit fortitudo nostra lex justitiae... Non enim propter crimen, ut degeneres, non propter pecunias vel similes terrenas occasiones segregatus est Wernerus, sed propter fidei et orthodoxae doctrinae constantiam separatus est.... » Die van Kampen keerden zelfs hunne woede tegen Geert Groote zelven, en de bisschop van Utrecht onttrok hem de volmacht om in zijn geestelijk gebied te prediken. (Ibid., blz. 58.)

---

(1) Kampen, aan de Zuiderzee.

231.

Omstreeks 1380, Kampen. Uittreksel uit het *Chronicon Windesemense* van Johannes Buschius († 1471) over het gebeurde met broeder Bartholomæus en met zijne vervolgers te Kampen. — Na de veroordeeling van den ketter in 't geestelijk hof te Utrecht door toedoen van Geert Groote, werden de schepenen van Kampen boos en vervolgden Geert's vrienden in hunne stad. Zoo werd de rector Werner Keynkamp van Lochem voor tien jaren uit Kampen gebannen.

Cum igitur magister Gerardus plures in Campis ferventes faciens sermones corda plurimorum fidelium averteret ab iniquitate eosque in viam vitae et veritatis inducens, ad patriae coelestis amorem vehementer inflammaret, frater quidam ordinis eremitarum sancti Augustini, novus Campensis et Swollensis terminarius, nomine Bartholomaeus eidem palam resistere non formidavit. Quem magister Gerardus ad curiam Trajectensem citatum ut virum indoctum, infamem, criminosum, pseudopraedicatorem, fidei devastatorem et novissime ut haereticum convictum, obtinuit eum ut talem judicialiter condemnari. Quod scabini Campenses contrariae parti faventes indigne tulerunt et amicos ac fautores magistri Gerardi Magni de oppido Campensi disturbare sunt aggressi. Hac igitur occasione fratris nostri Werneri (Keynkamp de Lochem) constantia omnibus facta est manifesta. Cum enim ibidem rector seu submonitor esset scholarium, magistro Gerardo firmissime adhaerens in praemissis, propter veritatem et fidei constantiam publice eductus est de Campis tanquam malefactor, recipiens a scabinis interdictum ne infra decem annos illic redire praesumeret.

Joh. Buschius, *Chronicon Windesemense,* uitgave van Rosweyde, blz. 393 en 394 ; uitgave van Grube (1888), blz. 87.

232.

Omstreeks 1380, Kampen, Zwolle, Utrecht, enz. Ander uittreksel uit het *Chronicon Windesemense* over den augustijnerbroeder Bartholomæus van het Dordrechtsch klooster en zijne veroordeeling als ketter op het hardnekkig aandringen van Geert Groote. — De augustijn had te Kampen verdachte sermoenen tegen de leerstelsels van Geert Groote gepredikt, waarop deze aan den pastoor van Zwolle schreef om dit te keer te gaan. Daarna deed hij Bartholomæus vóór het geestelijk hof van Utrecht dagen; daar loochende de monnik al zijne gezegden en werd door den vicaris des bisschops tot eene openbare herroeping van op den

predikstoel in de kerken van Kampen en Zwolle veroordeeld. Daarmede niet voldaan schreef Geert Groote herhaaldelijk aan den bisschop zelven om van hem eene strengere straf tegen den augustijn te bekomen. In een tweede geding, waarop Geert Groote onverwacht verscheen na den ganschen nacht gereisd te hebben, werd broeder Bartholomæus op ongunstige getuigenissen uit Over-IJssel als ketter veroordeeld tot het dragen, op zijn opperste kleed, van twee uit laken gesneden scharen van verschillige kleur, de eene op de borst, de andere op den rug genaaid. De schepenen en de burgers van Kampen, die hem genegen waren, wreekten zich op zijne vervolgers aldaar; onder anderen werd de rector der school Wernerus Keynkamp van Lochem voor den tijd van tien jaren schandelijk uit de stad gebannen.

Caput IV. *De quodam fratre ordinis eremitarum S. Augustini specialem cum M. Gerardo faciente congressum, sed ab eo pro haeretico iuridice conuictum.*

Surrexit praeterea nouus quidam de ordine mendicantium frater eremitarum S. Augustini, Campensis et Zwollensis terminarius, nomine Bartholomaeus, qui cum M. Gerardo Groot singulare certamen ingressus, sermonibus eius et sanae doctrinae contraria valde ausus est publice praedicare. Omnium enim bonorum invidus diabolus multum cernens populum ex M. Gerardi praedicatione ab iniquitate et vijs malis ad Deum viuum et verum toto corde conuersum, frendens dentibus et in se contabescens, ingentem falsae doctrinae zizaniam per familiarissimum sibi organum fratrem iam praefatum nisus est seminare. De quibus zizanijs M. Gerardus, cum primum orirentur, ad pastorem scripsit in Zwollis, sic inquiens inter alia : *Domine Reynere, significo vobis....* (1)

Cumque dictus frater Bartholomaeus de Dordraco multa verba erronea, haeretica et profana, doctrinae evangelicae et apostolicae contraria, publice praedicare non cessaret, M. Gerardus Magnus, zelo Dei accensus, ad curiam Traiectensem eum citari procurauit, suis ibidem obiectionibus in termino sibi praefixo responsurus. Qui in dicto termino personaliter comparens, cuncta sibi paene imposita et obiecta, a quibus etiam sufficiens erat testimonium per iuramentum requisitus, se umquam praedicasse negauit. Unde domini Traiectensis in spiritualibus vicarius de consilio iurisperitorum decreuit et pronunciauit quod dictus frater Bartholomaeus propria in persona in Campis et Zwollis ambonem conscendens, omnia et singula sibi obiecta publice reclamaret, dicens illa se non dixisse, ulteriorem horum inquisitionem episcopo Traiectensi domino Florentio plenarie reseruando.

Super quibus magister Gerardus valde male contentus eidem Traiectensi

(1) Hier volgt de brief van Geert Groote, dien wij boven (nr 226, blz. 239) hebben medegedeeld.

episcopo, principi cleri et populi, frequentibus epistolis huiusmodi negotium fidem concernens catholicam innotescere curauit. Quem inter cetera huiusmodi animarum periculis succursurum expostulans exorauit, quatenus ipse sicut verus Christi vicarius, ouium pastor, bonus speculator in augmentum fidei et ecclesiae defensionem, baculum pastorale contra inimicorum insidias erigere et circa eam vigilare atque strictiorem in praemissis inquisitionem facere, non obstantibus precibus, pretio vel instigationibus cuiuscumque, minime postponat ut indoctam illam vulpeculam, multiformi turpitudine deformem, bestiam infamem, mendacem, criminosum apertumque fidei vastatorem, pseudopraedicatorem, de haeresi suspectum, fratrem istum Bartholomaeum ad praedicandum amplius non admitteret, sed dolorosis ecclesiae visceribus medelans, a sua eum dioecesi omnino remoueret, ne fides humana a pseudopropheta deuicta iaceret, ne laicorum insania clerum bene viuentem depressum superaret, ne quod contra censuram ecclesiasticam et ecclesiae libertatem in isto iam tentauerant, impunitum remaneret.

Post debitam igitur de mandato domini Traiectensis huius negotij in partibus examinationem frater hic Bartholomaeus ad curiam Traiectensem secundo citatus, comparitionis suae terminum ipse, coassumptis quibusdam de Campensi consulatu defensoribus suis, praeuenire tentauit, in magistri Gerardi praesentia metuens apparere. Quod Henricus de Wilsem, scabinus tunc Campensis, postmodum in Windesem frater professus, occulte percipiens magistro Gerardo Dauentriae constituto celerius innotuit. Qui zelo Dei accensus, cum iam esset vespera, currim statim conscendens et iter tota nocte carpens per decem milliaria mane venit Traiectum. Quo audito pars aduersa territa et obstupefacta iuxta mandatum domini Traiectensis in magistri Gerardi praesentia iudicialiter comparuit. Ubi magister Gerardus Magnus dicta et acta testium Transyselanorum contra fratrem Bartholomaeum debite examinata in medium producens, ipsum de haeresi conuictum petiit iuridice condemnari. Quibus diligentissime examinatis, cum non esset locus amplius diffugiendi, tandem iudex de iurisperitorum consilio et assensu diffinitiuam ferens sententiam, ut haereticum dictauit eum fore censendum, in cuius signum forcipes duas de alterius coloris panno, unum ante, alium post se, in vestimento suo superiori publice sibi consui mandauit.

Hanc confusionem et scandalum consules et ciues Campenses indigne ferentes fautores et amicos magistri Gerardi multis iniuriis lacessentes et opprobriis fatigantes, quosdam de ciuitate sua expellere et deturbare coeperunt; inter quos deuotus ille scholarium in Campis tunc instructor Wernerus Keynkamp de Lochem, primus postmodum prior in Windesem, propter Christum et fidei orthodoxae veritatem ex oppido Campensi cum multo opprobrio publice fuit eductus.

Joh. Buschius, *Chronicon Windesemense*, uitgave van Rosweyde, blz. 15-19; uitgave van Grube, blz. 259-262. — Zooals Acquoy (*Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 24) reeds deed opmerken, is dit verhaal grootendeels getrokken uit de voorgaande brieven van Geert Groote, waarvan zelfs één in den tekst is opgenomen. Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 68-72.

233.

Omstreeks 1380, in 't bisdom Utrecht. Uittreksel uit de *Vita Magistri Gerardi Magni* van Petrus Hoorn († 1479), fraterheer van Deventer, over Geert Groote als kettervervolger en over drie ketters van zijnen tijd in het bisdom Utrecht : Miewes (of Meus of Matthæus) van Gouda, Gerbrand den chirurgijn van Kampen en broeder Bartholomæus den augustijn van Dordrecht. — Na uitleggingen over de valsche leerstelsels en de stoute handelingen dier drie, verhaalt de schrijver hoe Geert Groote tegen de onkuische geestelijken predikte en tegen de ketters eene groote bedrijvigheid aan den dag legde, hetgeen voor gevolg had dat Matthæus na zijnen dood ontgraven en verbrand werd, terwijl de twee andere ketters met hunne aanhangers gestraft werden. Eerst waren de inwoners van Kampen daar zeer boos over, maar later zegenden zij Geert Groote's nagedachtenis.

Fuerunt namque illo tempore tres precipue homines diversis in locis, qui spiritu superbie tumidi surgentes in publicis locis predicabant magnas blasfemias populumque non parvum informaverunt ac suis sectis corruperunt. Quorum primus in Hollandiae partibus, maxime in Gouda, dum recusavit humilis esse veritatis discipulus, factus est magister errorum. Servabant namque discipuli sui viginti duos articulos, omni blasphemia plenos, de humanitate et divinitate Christi, de sacramentis ecclesiae, de purgatorio et inter cetera etiam hoc tenebant ipsum videlicet Miewes [*in margine* : Meus], hoc enim erat ei nomen, puriores veritatis cognitiones habere quam apostolos eumdemque convenientius Deum posse dici quam Christum. Simili quoque modo secundus, Gherbrandus cyrurgicus in Campis, eructuabat quod a patre suo dyabolo didicerat, ovesque ecclesiae lupino more dispergebat ac morte erroris interficiebat. Tertius etiam, Bartholomeus, Augustinensis in Dordraco, ambulabat in magnis et mirabilibus, superponens iuxta Psalmistam in celum os suum, lingua eius transeunte super terram (1). Nam in suis sermonibus altissima et incapibilia, plenus superbia, prophano ore docebat. Penitentiam autem et carnis afflictionem et similia verbo simul et opere dissuadebat, dicens Christum fuisse bonum socium et sepius interfuisse conviviis et potasse vinum et carnis oblectamenta vitare non docuisse. Predicavit etiam tres sermones in Campis, Swollis et Wolderichem, diversis erroribus atque blasfemiis plenos. Videns ergo hec omnia vir Dei Gherardus caput videlicet et corpus ecclesie Trajectensis inimicis undique lacerari ac neminem esse qui se murum poneret pro domo Dei, graviter ingemuit et tactus dolore cordis intrinsecus zeloque stimulatus munivit se sacre scripture testi-

(1) Zinspeling op Psalm 73, vers 9, volgens de *Vulgata*.

moniis ac patrum senteneiis sicque armatus ingressus est bellum, si quo modo posset de hoste obtinere triumphum. Cernens autem vir Dei hostes in arce manentes subvertere populum unde Dominus solebat protegere eum atque multa evolare scandalorum jacula unde solebant emanare salutaria medicamenta, velut pugil strenuus... et invocato fortissimo Dei brachio verbi Dei gladio totis viribus satagebat purgare et hostes debellando inde projicere. Predicavit enim Trajecti coram universo clero longum et solempnem sermonem contra focaristas rogans in initio innocentes ut discedant ab hiis turpissimis fornicatoribus neque favorem neque defensiones preberent eis: « Recedite, inquiens, recedite! Exite inde et pollutum nolite tangere! » Demum aggressus est ipsos turpissimos ecclesie hostes et multorum sanctorum dictorum auctoritatibus valide prostravit eos. Quis autem fructus pro tunc saltem inde secutus est tempore, testatur in epistola ad magistrum Guilhelmum cantorem Parisiensem (1) ita dicens: « De concubinariis verum dicitur quod non sunt omnes corrupti seu correpti et multi conscienscia onerati. Multi, credatis, emendati sunt simpliciter, quorum Deus tetigit corda. Multi etiam mitius agunt, multis fornicarii sunt opprobrium. Os volencium eos defendere, qui pejores eis sunt et fiunt, obstructum est. Aliqua collegia in Trajecto mundata sunt, aliqua adhuc sordidata. Hereticorum, qui ecclesie per eos insultabant, os obstructum est. » Hec ille demum ut populum a predicatorum hereticorum infectionibus sanaret atque defenderet, omnem diligentiam adhibuit. Discurrebat per provincias, scribebat epistolas. Informavit doctos pariter et indoctos necnon et ecclesiarum prelatos quatenus sibi ac suis subditis ab hujusmodi luporum insidiis caute vigilarent. Egit etiam apud venerabilem pontificem Florencium ceterosque prelatos quatenus canonice contra eos procederent; quod et factum est; nam primus post mortem de sepulchro extractus, est publice combustus. Ceteri duo cum sibi adherentibus ad punicionem revocati sunt. Civitas etiam Campensis, ubi maxime hujusmodi error viguit, que prius virum Dei freneticorum more dentibus discerpere, ignibus comburere et fluctibus operire potius volebat quam eidem salubriter auscultari, que etiam discipulum ejus Wernerum, rectorem scole Campensis, eadem de causa a se expulerat, nunc per mutacionem dextre Excelsi et predicacionem sui famuli in tantum est illuminata et ad divinum cultum provecta, ut hujus novi fervoris nova virginum monasteria construat ac famulum Dei defunctum venerentur, quem vivum persequebantur.

Vita Magistri Gerardi Magni per dominum Petrum Hornum collata, handschrift nº 8849-8859 der Koninklijke Bibliotheek te Brussel, fol. 9 verso en 10. — Reeds grootendeels afgedrukt door W. Moll, *Geert Groote als ketterhamer* in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel I, blz. 344 en volg., alwaar ook over de drie bovengemelde ketters gehandeld wordt.

---

(1) Hier wordt bedoeld Willem de Salvavarilla, cantor van Parijs en aartsdiaken van Brabant (zie verder ons stuk nr 235). Die brief van Geert Groote, waarvan Petrus Hoorn hier een uittreksel mededeelt, komt niet voor bij Acquoy' *Gerardi Magni epistolae XIV*.

234.

Omstreeks 1380, Utrecht. Uittreksel uit de kronijk van den kanunnik Heda († 1525) over de ontgraving en de verbranding van het gebeente van den ketter Matthæus Lollaert, op last van den bisschop van Utrecht Floris van Wevelinkhoven. — De verbranding geschiedde op de voorplaats van het bisschoppelijk hof en de asch werd in de stadsgrachten geworpen.

Fecit (Florentius) exhumari ossa cujusdam haeretici Matthaei Lollaert atque ante atrium pontificale comburi cineresque in fossis urbis dispergi.

W. Heda, *Historia episcoporum Trajectensium*, blz. 259. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 72 en noot 2. (1)

235.

(1383,) October 21, Luik. Brief van Willem de Salvavarilla, cantor van Parijs en aartsdiaken van Brabant in het bisdom Luik, aan paus Urbanus VI om hem te vragen, dat hij Geert Groote als inquisiteur zou aanstellen. — Na over dezes geleerdheid, onbaatzuchtigheid en geloofsijver te hebben uitgeweid, zegt hij, dat Geert Groote wenscht ongestoord te mogen prediken en daartoe eene pauselijke volmacht verlangt. Daarom acht het Willem de Salvavarilla behoorlijk, dat Urbanus VI hem het ambt van inquisiteur over 't aartsbisdom Keulen of ten minste over het bisdom Utrecht opdragen zou.

Sanctissimo in Christo patri ac domino nostro domino Urbano, divina providentia papae sexto, sacrosanctae Romanae ac universalis ecclesiae summo pontifici, humillimus vestrae sanctitatis orator et servitor Guilielmus de Salvavarilla, cantor Parisiensis, archidiaconus Brabantiae in ecclesia Leodiensi.

Beatissime pater, humillima ac devotissima ad pedum oscula beatorum subjectione praemissa, zelum Dei habens, nisi fallor, scribo fideliter quae sequuntur.

Vir quidam venerabilis nomine Gerardus Magni (*sic*), diaconus Trajectensis dioecesis, in scientiis liberalibus, naturalibus et moralibus ac etiam in theologia et jure canonico eruditus, qui dudum propter Deum omnia sua beneficia, scilicet praebendas Trajectensem et Aquensem, ac etiam patrimonium suum satis largum reliquit, modica dicti patrimonii parte retenta pro tenui victu suo, cui mundus

(1) Over Heda, zie hetzelfde werk, deel I, blz. XX-XXII.

crucifixus est et ipse mundo, factus est magnus haereticorum persecutor, justitiae et unitatis ecclesiae zelator et fervidus praedicator in dicta dioecesi contra vitia laicorum et clericorum, nihil ab illis quibus praedicat recipiens seu requirens, nullum temporale seu ecclesiasticum petit beneficium, sed desiderat, ut liberius et sine impedimento praedicare possit, habere super haec commissionem auctoritate apostolica. Unde, quantum mihi potest apparere, videretur expediens quod vestra sanctitas eidem conferret auctoritatem praedicandi et contra haereticos inquirendi et etiam vestrae sanctitatis canonicam justitiam in suis sermonibus propalandi in provincia Coloniensi vel saltem in praedicta dioecesi Trajectensi.

.... Scriptum Leodii, 21 die Octobris.

Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 59 en 60, met commentaar. Reeds afgedrukt bij Thomas a Kempis, *Opera*, achter de *Vita Gerardi Magni* (uitgave van Parijs 1523, fol. CLX verso). — Over den vermoedelijken datum (1383), zie Acquoy, blz. 60. Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 68, die voor Urbanus VI verkeerdelijk *Martinus VI* (?) opgeeft.

236.

Omstreeks 1393 of 1394, Utrecht en omliggende plaatsen. Uittreksel uit de kronijk van Rudolf Dier de Muden († 1458), vermeldende dat de inquisiteur Eylard Schoneveld de devote zusters aldaar hardnekkig vervolgde.

Tunc temporis fuit magister Eylardus inquisitor haereticae pravitatis, qui multum molestabat sorores (1) in Trajecto; sed dominus Florencius (2) et Werenboldus (3) resistebant ei.

Scriptum Rudolphi Dier de Muden de Magistro Gerardo Grote, enz. uitgegeven door Dumbar, *Analecta*, deel I, blz. 29 en 30 (aangehaald door Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 47 en door Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 92, noot.)

237.

Omstreeks 1393 of 1394, Utrecht en omliggende plaatsen. De inquisiteur Eylard Schoneveld stelt een onderzoek in over den

(1) De zusters van de Gerardinenkloosters, die van ketterij verdacht werden.

(2) Florens Radewijns, vriend van Geert Groote en ieveraar voor de devote zusters.

(3) De kapelaan Wernbold van Buscop, vriend van Geert Groote en van Florens Radewijns en stichter van vrije godvruchtige gezelschappen van beider kunne.

staat en de levenswijze der van ketterij verdachte zustergezelschappen der Gerardinen te Utrecht en omliggende plaatsen, die bestuurd werden door Wermbold van Buscop, rector van het Ste Cæciliaconvent te Utrecht. — De inquisiteur bevond ze geenszins onschuldig, blijkens zijne *Acta inquisitionis* in tegenwoordigheid van eenen notaris en van getuigen opgemaakt, die later, waarschijnlijk kort na 1398, werden gebruikt door eenen anderen inquisiteur, die *Inquisitor Belgicus* wordt geheeten en opkwam tegen eene goedkeuring der Gerardinenorde in 1398 uitgevaardigd door Herman Stakelwegghe, proost van St Joris te Keulen, Jan de Novo Lapide, kanunnik van Aken, Jan gezegd Bau, scholaster van Mechelen, doctor in de rechten, heer Arnold, abt van Dikeninghe, Gerhard van Gruningen, Jan van Vortborch, doctors in de decreten, Radulphus de Inio, deken van Tongeren, licentiaat in de rechten, en Tileman Eckart van Attendorn, licentiaat in de rechten, allen advocaten te Keulen, alsmede den heer en meester Everhardus Foeck, deken van St Salvator te Utrecht, licentiaat in de beide rechten. — Ziehier de aanhef en het slot van het tegenschrift des inquisiteurs :

Observationes inquisitoris Belgici in magistrorum Coloniensium responsum. Notandum pro detectione figmentorum sectae Gherardinarum, quae per dioecesin Traiectensem in singulis civitatibus quotidie invalescit, praescripta magistrorum Coloniensium determinatione muniri se afferens et sui tentionem ut licitam roborari : quod falsum esse, imo dictam determinationem ad munimen eiusdem improprie et contra intentionem ipsorum determinantium detorqueri patet evidenter verba thematis ipsius praedictae determinationis ponderanti et conferenti ad ea, quae sequuntur extracta de Actis inquisitionis per honorabilem sacrae theologiae magistrum fratrem Eylardum Schoeneveld, ordinis fratrum praedicatorum, inquisitorem Saxoniae anno 13.. in Traiecto et locis circumiacentibus legitime factae. Habetur enim ex Actis huiusmodi evidenter et manifeste quod, etc.... (1). Prout haec omnia supradicta coram notario et testibus sunt inquisitori praedicto mediante iuramento delata ab illis, quae his omnibus praesentes interfuerunt et consciae extiterunt. Et omnia et plura alia inveniri poterunt ab eismet, quae in congregationibus existunt, si super his debite inquirantur.

Mosheim, blz. 443-450. (Het stuk der Keulsche God- en rechtsgeleerden ook aldaar in zijn geheel, blz. 433-442.) — Zie Moll, ***Kerkgeschiedenis***, **t. II, 3e stuk, blz.** 90-96.

(1) Hier volgen de talrijke bezwaren van den inquisiteur Schoneveld tegen de inrichting der Gerardinenkloosters.

238.

Vóór en op 1394, Januari 7, Duitschland (?) en Rome. Smeekschrift door eenen Duitschen (?) onbekende tot paus Bonifacius IX gericht ten voordeele van sommige personen van beider kunne (Beggarden en Begijnen), die ten onrechte in de Duitsche landen door de bisschoppen en de inquisiteurs vervolgd worden. — Die personen leiden een godvruchtig leven, zijn in hun geloof volkomen rechtzinnig en verrichten allerlei werken van barmhartigheid; nochtans worden zij dikwijls door de bisschoppen, de pauselijke inquisiteurs en anderen vervolgd. Daarom wordt de paus verzocht, dat hij door de kerkprelaten in de Duitsche landen een onderzoek naar de zeden en het geloof dier personen zou instellen, om te zien of ze tegen de verordeningen van Clemens V en Johannes XXII zondigen en om de plichtigen te straffen en de onschuldigen te beschermen. (Onder het stuk staat 's pausen toestemming, waarvan ons n[r] 239 het dadelijk gevolg is.)

Beatissime pater, in diuersis ciuitatibus et locis Alamaniae ab antiquo fuerunt et hodie sunt nonnulli personae utriusque sexus, quae propter Deum saeculum relinquentes et insimul absque sexuum societate habitando humilem vitam ducunt et honestam, de more in locis eorum deuotas personas adinuenientes ad hospitia recipiunt nocte, ad hoc infirmos custodiunt ac mortuos ad sepulturas deferunt ac alia exercent prout possunt opera caritatis et Romanae ecclesiae dioecesanisque locorum ac etiam ecclesiarum parochialum rectoribus et aliis superioribus suis in omnibus obediunt et Deo et sibi inuicem serviendo desiderant sic in humilitatis spiritu Altissimo famulari.

Et quamuis dictae personae nullis erroribus se inuoluant nec ritum aut sectam habeant cuiuscunque religionis nouae nec alios mores obseruent illicitos seu reprobatos aut aliud quodcunque agere seu observare consueuerint, quod contra sanctam Romanam ecclesiam scripturasque approbatas seu contra fidem catholicam existat, tamen saepe, aliquando pro parte ordinariorum ab inquisitoribus haereticae prauitatis in illis partibus auctoritate apostolica deputatis, aliquando ab aliis personis de facto contra iustitiam in praemissis diversa grauamina inferuntur.

Supplicatur ergo sanctitati vestrae quatenus archiepiscopis et episcopis per Alemanniam constitutis convenienter dignari et mandare, quatenus singuli eorum, quotiens opus erit, in suis ciuitatibus et dioecesibus de huiusmodi personis utriusque sexus ibidem pro tempore commorantibus et de ipsarum vita et conuersatione, etiam an aliquos errores in Clementinis ad verbum contentos an alios in fide catholica teneant aut sectam aut ritum habeant contra prohibitionem decretalem Johannis XXII, quae incipit *Sancta Romana* cet. aut alias in aliquibus casibus excedunt vel excedere consueuerunt, diligenter inquirant seque

plenarie informent, et quos culpabiles repererint, corrigant et puniant iuxta canonicas sanctiones, illos autem, quos innocentes repererint infra suas ciuitates et dioceses, quamdiu sedes apostolica de ipsis aliter non disposuerit, libere citra tamen formam et ritum religionis aut alium modum viuendi reprobatum conuersari et commorari ac Deo laudabiliter in praemissis seruire permittant, et illos sub permissione huiusmodi ab aliis molestari non patiantur et cum ceteris non obstantibus et clausulis opportunis, ut in formula cet. cet.

Fiat ut petitur. p.

Sine aliqua limitatione, p.

Datum Romae apud S. Petrum, septimo idus Januarii, anno quinto.

Mosheim, blz. 674 en 675. — Zie het volgende stuk.

239.

1394, Januari 7, Rome. Bul van Bonifacius IX gericht tot de aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Mainz en tot hunne suffraganen alsmede tot al de aartsbisschoppen en bisschoppen van Duitschland, Brabant en Vlaanderen, om hun te bevelen een onderzoek naar de zeden en het geloof van sommige personen van beider kunne (Beggarden, Begijnen, enz.) in te stellen. — De paus zegt vernomen te hebben, dat in die gewesten veel personen van beider kunne een godvruchtig leven leiden, zeer rechtzinnig in hun geloof zijn en allerlei werken van barmhartigheid verrichten, en nochtans door de prelaten, inquisiteurs en officialen vervolgd worden. Daarom beveelt hij, dat de aartsbisschoppen en bisschoppen een scherp onderzoek zullen instellen naar de zeden en het geloof dier personen, om te zien of ze tegen de verordeningen van Clemens V en Johannes XXII zondigen. Zoo ja, dan moeten zij door de inquisiteurs streng gestraft worden ; zoo neen, in vrede gelaten worden en beschermd, voor zooveel er geen schandaal moet uit voortkomen en er geene kerkelijke wetten door verkracht worden. Hiermede wil de paus nochtans den staat der voormelde personen niet uitdrukkelijk goedkeuren.

Bonifacius episcopus, seruus seruorum Dei, venerabilibus fratribus Coloniensi, Treuerensi et Maguntinensi archiepiscopis eorumque suffraganeis aliisque archiepiscopis et episcopis ac locorum ordinariis per Alamaniam, Brabantiam et Flandriam constitutis, ad quos praesentes literae peruenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Ex iniuncto nobis ab Alto pastorali officio angimur et tenemur animarum saluti prospicere circa corrigendos quorumcunque maxime exorbitantium a fide, sine qua nemo proficit ad salutem, excessus et ad ea quae tranquillitatem et pacem ac statum prosperum et Deo gratum Christi fidelium respicere dinoscitur,

tanto libentius fauoris apostolici praesidium impertiri debemus quanto ex eorum quiete Altissimo famulatus deuotior exhibetur.

Sane nuper accepimus quod in vestris ciuitatibus et diocesibus atque locis existere consueuerunt et hodie existunt nonnullae personae pauperes utriusque sexus diuisim, viri scilicet coniunctim in suis et mulieres etiam coniunctim in domibus suis absque mutua ipsorum conuersatione commorantes, quae humiliter et honeste in paupertate et continentia sub humilitatis spiritu viuunt et ecclesias deuote frequentant, Romanae ecclesiae earumque praelatis et curatis in omnibus reuerenter obediunt, nullis erroribus se inuoluunt neque ritus neque modos reprobatos a iure seu aliter illicitos aut repugnantes salutaribus praeceptis observant, sed pauperes et miserabiles personas petentes ad eorum recipiunt hospitia et alia exercent prout possunt opera caritatis, infirmos scilicet visitando et, si opus sit, in eorum infirmitatibus eos forsitan requisiti custodiendo et fouendo ac decedentium corpora fidelium in locis ubi degunt rogati ad sepulturam ecclesiasticam deferendo. Quamuis circa praemissa vos et inquisitores haereticae prauitatis pro tempore in vestris ciuitatibus et diocesibus necnon aliis partibus constituti personis ipsis auxilio in praemissis esse deberetis, verumtamen ipsae personae per vos ac plerosque ex inquisitoribus ipsis ac etiam per officiales et vicarios vestros in spiritualibus generales necnon alios locorum ordinarios circa praemissa pia opera et modum viuendi simpliciter minus debite frequentius tribulantur et eisdem circa praemissa diuersa grauamina inferuntur; nos igitur, qui salutem animarum zelamus singulorum, attendentes quod nostra interest sub praemissis etiam statui earundem personarum salubriter prouidere, fraternitati vestrae, de qua in his et in aliis specialem in Domino fiduciam optinemus, per apostolica scripta coniunctius mandamus quatenus vos et vestrum singuli in vestris ciuitatibus atque locis de huiusmodi personis utriusque sexus ibidem pro tempore commorantibus et de vita et conuersatione et an aliquos errores per felicis recordationis Clementis V praedecessorem nostrum in concilio Viennensi in capitulo quod incipit *Ad nostram* cet. damnatos aut alios in fide catholica teneant aut sectam seu ritum habeant contra constitutionem piae memoriae Johannis vicesimi secundi etiam praedecessoris nostri, quae incipit *Sancta Romana* cet. aut aliter in aliquibus casibus excedant seu excedere consueuerunt, quotiens opus erit, diligenter inquiratis vosque de hoc plenarie informetis et quos pro tempore culpabiles repereritis, corrigatis iuxta canonicas sanctiones; illos autem quos innocentes inueneritis infra vestras ciuitates et dioeceses atque loca, quamdiu sedes apostolica de ipsis aliter non disposuerit, citra tamen formam et ritum religionis aut alium modum viuendi reprobatum libere, ut praefertur, conuersari et commorari ac Deo laudabiliter in praemissis seruire permittatis eisque in personis seu rebus ipsorum sub permissione huiusmodi mansuris molestias vel iniurias inferri potius paterno ipsis compatientibus affectu aliqualiter non sinatis, dum tamen exinde aliquod sinistrum vel scandalum seu incontinentia, super quibus vestras et vestrorum singulorum conscientias oneramus, minime generentur in praemissis, ac etiam aliis apostolicis ac prouincialibus necnon synodalibus constitutionibus et statutis contrariis non obstantibus quibuscumque, contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, non obstante, si aliquibus communiter vel diuisim a dicta sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum

de indulto huiusmodi mentionem; per hoc tamen non intendimus alias statum dictarum personarum aliquatenus approbare.

Datum Romae apud sanctum Petrum, septimo idus Januarii, pontificatus nostri anno quinto.

Mosheim, blz. 653-655. Deze bul is gedeeltelijk uit het voorgaande smeekschrift overgeschreven. — Aldaar vindt men ook de acte van Albert, aartsbisschop van Magdeburg, die een afschrift dezer bul bevat en er de echtheid van bevestigt (20 October 1396). — Zie hooger onze nrs 171, 172 en 175.

240.

1395, December 1, Rome. Uittreksel uit eene bul van Bonifacius IX gericht tot de inquisiteurs in de Duitsche landen, waarbij hij de bul van Gregorius XI (23 Juli 1372) bekrachtigt aangaande de aanstelling en de machten van vijf inquisiteurs in de kerkelijke gebieden van Mainz, Keulen, Utrecht, Salzburg, Magdeburg en Bremen. — Zulks geschiedt op aanvraag der inquisiteurs zelve en verleent hun geene andere dan hunne vroegere machten.

Significat tantum Bonifacius : « humiliter supplicasse dominicanos, ut litteras Gregorii XI, quae incipiant vetustate consumi, de begnitate apostolica innovare dignaretur; se illas litteras in cancellaria apostolica inspici fecisse diligenter et auctoritate apostolica tenore praesentium innovare suoque patrocinio communire.... Per hoc autem nullum ius vobis de novo acquiri volumus, sed antiquum, si quod habetis, tantum conservari.... [*Daarop volgt de bul van paus Gregorius XI.*]

» Datum Romae apud s. Petrum, kal. Decembris, pontificatus eius septimo. »

Mosheim, blz. 383 en 384. — Zie hooger ons nr 215.

241.

1396, Januari 31, (Rome). Bul van Bonifacius IX, waarbij hij de Beggarden, Lollarden en Zusters opnieuw aan de Inquisitie overlaat. — De paus zegt van de inquisiteurs der Duitsche landen vernomen te hebben, dat in die gewesten veel kettersche Beggarden, Lollarden en Zusters te vinden zijn, wier inrichting tegen al de wetten der Kerk geregeld is. Hij herinnert, dat sedert honderd jaar in deze broederschappen de ketterij zonder ophouden gewoekerd en gesmeuld heeft, zoodat Urbanus V, Gregorius XI en andere pausen alsmede keizer Karel IV tegen hen de Inquisitie gericht

hebben. Daarom herroept de paus alle mogelijke apostolische acten, waarbij de voormelde ketters in bescherming werden genomen, en levert ze over aan de vervolgingen der inquisiteurs.

Bonifacius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Sedis apostolicae providentia circumspecta haereticae pravitatis labe respersis, quorum nequitia serpit ut cancer, ne in aliorum perniciem sua venena diffundant, remedium libenter adhibet opportunum. Cum itaque, sicut pro parte dilectorum filiorum universorum inquisitorum haereticae pravitatis auctoritate apostolica per Alemanniam deputatorum propositum extitit coram nobis, in partibus illis sint nonnullae sectae utriusque sexus hominum, vulgo *Beghardi* seu *Lullardi* et *Zwestriones*, a se ipsis vero Pauperes pueruli nominati, qui in contemtum clavium contra prohibitionem sacrorum canonum et sententias, praesertim contra constitutionem felicis recordationis Johannis papae XXII praedecessoris nostri, quae incipit: Sancta romana ecclesia etc. etc. novum religionis seu conformem habitum assumere, congregationes et conventicula facere, in communi habitare, superiores, quos procuratores vel servos fratrum aut Marthas sororum nuncupant, sub ipsis eligere et publice gregatim mendicare praesumunt, sub quorum etiam habitu et ritu vivendi ante centum annos usque in praesentiarum semper haereses et haeretici latitarent, et ob id in diversis civitatibus partium praedictarum fere singulis annis de hujusmodi sectis plures pertinaces judicialiter concremantur; et propterea piae memoriae Urbanus quintus et Gregorius undecimus ac plures alii Romani pontifices praedecessores nostri ac etiam clarae memoriae Carolus quartus Romanorum imperator hujusmodi perversarum congregationum vepres de agro Dominica penitus extirpare cupientes multa statuta pro Inquisitionis officio et commissiones cum diversis munimentis inquisitoribus ipsis contra hujusmodi haereticos ediderunt.

Cum autem, sicut etiam accepimus, hujusmodi Beghardi seu Lulhardi seu Zwestriones exemptionibus et concessionibus a sede praefata jactent se fulcitos, quae in praejudicium fidei et sanctae Romanae ecclesiae vergere dinoscuntur; nos igitur, quorum interest super hoc salubriter providere, volentes omnes et singulas exemptiones et concessiones hujusmodi eisdem Beghardis seu Lullardis et Zwestrionibus aut eorum alicui vel aliquibus in praejudicium fidei orthodoxae et dictae Romanae ecclesiae per nos vel quoscunque praedecessores nostros Romanos pontifices in genere vel in specie sub quacunque expressione verborum forsan factas ex certa scientia, auctoritate apostolica tenore praesentium penitus revocamus, ac volumus quod hujusmodi Beghardi seu Lullardi et Zwestriones, quocunque etiam nomine nuncupentur, in et super haeresibus et quibuscunque aliis erroribus fidei et ecclesiae supradictae contrariis conveniri et per inquisitores hujusmodi praesentes et posteros juxta formam per dictos praedecessores nostros et Karolum praefatum eis traditam puniri possint et debeant, exemptionibus et concessionibus hujusmodi et aliis contrariis non obstantibus quibuscunque. Nulli ergo omnino etc.

Datum 2. kal. Febr., anno sexto pontificatus nostri.

Mosheim, blz. 409 en 410.

242.

1396, Bergen. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de kosten van de bediking der twee ketters Simon de Méry en le Kamus op de Markt, door bisschop Hugo de Tolvis, suffragaan van Kamerijk.

Pour frais le mayeur et les eskievins, quand il furent ensanle ou commant monsigneur le balliu pour cause de la prédication que li évesques Hugiers fist ou Markiet à cause de Simon de Méry et le Kamus et en leur présence : xxxix s.

Stadsarchief van Bergen, rekening van Boudewijn de Biermeraing over het jaar eindigende op Allerheiligendag 1396; afgedrukt bij L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes*, deel II, blz. LI.

243.

1400, Juni 13, Rome. Uittreksel uit eene bul van Bonifacius IX gericht tot den prior provinciaal der predikheeren in de Duitsche landen (Saksische provincie), over het aanstellen van zes inquisiteurs voor die gewesten. — De paus zegt vernomen te hebben, dat de Saksische provincie der predikheerenorde, tot dewelke de kerkelijke gebieden van Mainz, Keulen, Magdeburg, Bremen, Rugen, enz. behooren, krielt van ketterij en te uitgestrekt is, zoodat het getal der inquisiteurs er te klein is; dienvolgens verleent hij aan voormelden prior provinciaal en aan zijne opvolgers volmacht om zes bekwame broeders zijner orde met het ambt van kettermeester in die Duitsche gewesten te bekleeden, hen af te stellen en door anderen te vervangen. Op straf van den kerkelijken ban wordt verboden de inquisiteurs te dwarsboomen, en dit verbod is ook voor de patriarchen, aartsbisschoppen, bisschoppen, keizers en koningen van kracht.

.... Dilecto filio priori provinciali ordinis fratrum praedicatorum provinciae Saxoniae secundum morem dicti ordinis....

[*Praedicat primum Bonifacius verbis Gregorii XI Romanorum pontificum suumque etiam studium haereticos castigandi et per inquisitores extirpandi; post quam commendationem ita pergit:* (1)]

---

(1) Aldus vat Mosheim (blz. 284) den aanvang dezer bul samen, die de herhaling is van den aanvang der bul van Bonifacius IX (1 December 1395). Zie hooger onze nrs 215 en 240, waarbij het aanstellen van *vijf* inquisiteurs uit de predikheerenorde geregeld werd.

Attento, sicut veridica relatio ad nostri apostolatus perduxit auditum, quod in tua supradicta provincia, non modo propter multitudinem haeresium et haereticorum, verum etiam propter numerositatem civitatum et locorum longe lateque nimis ad invicem distantium pravitate hujusmodi infectorum per unum aut paucos dictae Inquisitionis officium nequaquam possit commode exerceri, tenore praesentium tibi committimus et mandamus, quatenus sex dicti ordinis fratres ad hoc idoneos, in lege Domini profunde eruditos, quorum honesta conversatio exemplum tribuat honestatis et doctrinam fundant erudita labia salutarem, inquisitores hujusmodi pravitatis haereticae in Moguntinensi, Coloniensi, Magdeburgensi, Bremensi, Rugensi civitatibus, dioecesibus et provinciis, in quantum infra terminos praedictae provinciae secundum morem dicti ordinis fore noscuntur necnon in civitate et dioecesi Caminensi et universaliter in omnibus locis dictae provinciae auctoritate apostolica deputes et assignes, eosque, quotiens tibi videbitur, absolvas et amoveas et in locum amotorum alios, ut praemittitur, idoneos substituas perpetuis futuris temporibus, quotiens fuerit opportunum, qui simul vel separatim, prout negotii suadebit utilitas, sub spe mercedis aeternae, in provinciis, civitatibus, dioecesibus ac locis praedictis contra quoscumque haereticos seu de haeresi infamatos aut suspectos ipsorumque credentes, fautores, receptatores et defensatores juxta sacrorum formam canonum et stilum hujusmodi officii hactenus observatum necnon secundum privilegia, indulgentias et statuta per praedecessores nostros Romanos pontifices ac Romanorum imperatores, in favorem fidei Christianae, pro officio Inquisitionis et inquisitoribus quarumcumque aliarum provinciarum edita et concessa, quae omnia et singula tenore praesentium ad hujusmodi inquisitores provinciae Saxoniae, quos per te aut successores tuos pro tempore, sicut praemittitur, deputari contigerit, extendi specialiter volumus et declaramus, efficaciter et districte procedant et ipsum officium auctoritate apostolica qua supra fideliter et libere exequantur, nullum super hoc a quoquam, cujuscumque conditionis, status, ordinis vel dignitatis existat, etiamsi dignitate patriarchali, archiepiscopali, episcopali, imperiali vel regali aut alia quaecumque fulgeat, impedimentum quomodolibet habituri; nulli ergo. [*etc. Sequitur communis illa comminatio, qua pontifices solent claudere epistolas suas.*]

Datum Romae apud s. Petrum, non. Junii, pontificatus nostri anno decimo.

Mosheim, blz. 384-386. — Aldaar wordt 1398 als jaar dezer bul opgegeven; in eene noot zegt de uitgever van Mosheim's nagelaten werk te recht, dat men hier 1400 lezen moet.

244.

1400, Juni 18, Rome. Bul van Bonifacius IX gericht tot de aartsbisschoppen, bisschoppen, priors, abten, enz. met één woord tot alle geestelijke oversten of personen binnen of buiten de kloosters, alsook tot de hertogen, graven, enz., met één woord tot alle wereldlijke overheden van het Duitsche Rijk, waarbij de paus hun gebiedt de pauselijke inquisiteurs in hun ambt bij te staan, name-

lijk den inquisiteur Eylard Schoneveld, predikheer. — Zij moeten hem en al zijnen collega's en medehelpers bijstand verleenen en onder anderen hunne kerkers ter beschikking stellen der Inquisitie, die er in de Duitsche landen nog geene eigene bezit.

Bonifacius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopis et episcopis ac dilectis filiis electis abbatibus, prioribus, praepositis, decanis, archidiaconis, archipresbyteris, plebanis, rectoribus et aliis ecclesiarum et monasteriorum praelatis et ipsorum vices gerentibus, capitulis quoque ecclesiarum et monasteriorum praelatis et ipsorum vices gerentibus, capitulis quoque ecclesiarum et monasteriorum conventibus ceterisque personis ecclesiasticis secularibus et regularibus, exemptis et non exemptis; necnon nobilibus viris ducibus, principibus, marchionibus, landgraviis, comitibus, baronibus, seneschallis, justiciariis, potestatibus, capitaneis, rectoribus, balivis, officialibus, militibus, clientibus ceterisque dominis temporalibus, universitatibus quoque et communitatibus civitatum, oppidorum, castrorum, terrarum, villarum et aliorum quorumcunque locorum ac magistris civium, consulibus, scabinis, scultetis et aliis universis ac singulis, ad quos praesentes litterae pervenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Sanctae Inquisitionis officium a felicis recordationis praedecessoribus nostris Romanis pontificibus contra haeretica labe respersos salubriter institutum quantumque privilegiatum esse noscitur, nequaquam tamen efficaciter exerceri posset nisi ipsis inquisitoribus cleri et populi, presertim et principum ac aliorum jurisdictionem temporalem pro loco et tempore habentium debitus fervor fideliter assisteret consiliis et auxiliis opportunis. Eapropter devotionem vestram in Domino exhortamur pariter et rogamus, immo ut ex ipsa obedientia meritum vobis accrescat, vobis omnibus et cuilibet vestrum auctoritate apostolica districte praecipimus et mandamus, quatenus dilecto filio Eylardo Schoneveld, ordinis fratrum praedicatorum professori, in sacra theologia magistro ac in certis Alemanniae provinciis et partibus haereticae pravitatis inquisitori auctoritate apostolica deputato, et aliis inquisitoribus ejusdem ordinis eadem auctoritate in jurisdictionibus vestris etiam deputatis ac in posterum deputandis necnon eorum commissariis præsentibus et futuris, dum et quotiens id a vobis aut aliquo vestrum ab eis vel eorum aliquo fuerit requisitum, in omnibus efficacem dicti officii prosecutionem concernentibus prompte et fideliter assistatis et subjectos vestros eisdem efficaciter parere faciatis, arrestando, capiendo, deducendo et custodiendo quoscunque haereticos seu de haeresi suspectos aut diffamatos eorumque credentes, fautores, receptatores et defensatores, contra quos iidem inquisitores conjunctim vel separatim pro tempore procedendum decreverunt et alias, sicut expedierit, consilium et auxilium ac favorem devotis mentibus impendatis, praebentes eisdem vestros carceres, quibus officium praefatum in partibus vestris carere dicitur, donec eidem officio de certis domibus seu carceribus sit provisum; eisdem inquisitoribus, dum et quotiens eos causa Inquisitionis apud vos morari contigerit, in eundo, stando et redeundo cum ipsorum societate, rebus et familia salvum, liberum et securum conductum nihilominus tribuendo ac in his omnibus vos taliter exhibendo, quod Christianae fidei zelatores esse et videri ac apud Deum, cujus hac in parte res agitur, de vestra fideli obedientia praemium consequi mereamini sempiternum.

Datum Romae apud s. Petrum, XIIII kal. Julii, pontificatus nostri anno decimo.

Mosheim, blz. 225-228. — Over de verrichtingen van den inquisiteur Eylard Schoneveld in Duitschland, voordat hij naar de Nederlanden overkwam, zie aldaar blz. 225, 228, 229. In 1402 liet hij te Lubeck en in 1403 te Weismar eenige ketters verbranden.

245.

1403, Juni 30, Parijs. Vonnis door 's konings Parlement uitgesproken over het geschil, dat tusschen den bisschop van Kamerijk en Nikolaas van Péronne, vicaris van den algemeenen inquisiteur, ter eener, en den aartsbisschop van Reims en zijnen officiaal ter andere zijde opgerezen was aangaande het geval van Maria Ducanech van Kamerijk, welke van ketterij werd verdacht en vervolgd. — De twee eersten beweerden, dat bovengemelde Maria bij den aartsbisschop van Reims tegen hun vonnis in beroep niet mocht gaan; maar het Parlement geeft hun ongelijk en veroordeelt hen in de kosten van het geding.

Cum dilectus ac fidelis consiliarius noster Cameracensis episcopus et frater Nicolaus de Peronna, ordinis fratrum predicatorum, se inquisitoris generalis super heresi ab apostolica sede deputati vicarium asserens, in hac parte consortes nobis conquesti fuissent, quod, licet ipsi conquerentes, episcopus videlicet ad causam sui episcopatus et vicarius auctoritate sibi a dicta sede apostolica indulta et concessa, habeant jus eisque liceat contra illos, qui in dicto episcopatu Cameracensi de crimine heresis et contra fidem pro suspectis habentur, inquirere et procedere et ad causam hujusmodi et alias debite fuerint et sint in possessione et saisina; quod tociens quociens supradicti episcopus et inquisitor seu vicarius ab ipso deputatus in casu heresis seu alio catholicam fidem tangente simul procedunt contra aliquam personam de dicto Cameracensi episcopatu, ab ipsis non potest neque debet appellari nec per viam appellationis neque alias quocunque modo ad dilectum et fidelem consiliarium nostrum Remensem archiepiscopum nec ad suos officiales seu vicarios suos recursus haberi; in possessione et saisina quod memorati archiepiscopus, vicarii aut officiales neque alii officiarii sui quicunque in dictis casibus heresis fidem tangentibus supra ipsos episcopum et de Peronna cognoscere neque suas inhibitorias litteras in casu appellacionis nec alias contra ipsos episcopum et vicarium neque ipsorum aliquem ex appellacionibus, que ab ipsis archiepiscopo sive suis officialibus datis seu dandis non obediendi, ymmo in supradictis casibus ad sedem sanctam Romanam et non alibi ressortissandi, dictisque possessionibus et saisinis iidem episcopus et de Peronna usi atque gavisi pacifice fuerint a tanto tempore, de cujus contrario hominum memoria non existit, aut saltem quod ad bonam possessionem et saisinam acquirendam, retinendam et conservandam sufficit ac sufficere debet et per ultima tempora et

expleta, dictis archiepiscopo, suis officialibus et vicariis scientibus atque videntibus; nichilominus ipse archiepiscopus et sui officiales aut alii, quorum factum ipse gratum habuerat, sub pretextu hujus quod Maria Ducanech, dicti episcopi subjecta, occasione hujus quod eandem Mariam propter nonnulla verba heresim seu errorem in fide sapiencia per eam publice dicta iidem episcopus et de Peronna coram se tractari et in causa poni fecerant et debite contra ipsam processerant, a dictis episcopo et de Peronna ad ipsius archiepiscopi curiam se appellasse dicebat; de facto ab anno citra suas litteras inhibitorias dederant, ipsosque episcopum ac de Peronna in causa appellacionis coram dicto archiepiscopo citari fecerant, ipsisque ne contra dictam Mariam in casu premisso procederent, inhibuerant ipsos episcopum et de Peronna in suis predictis possessionibus indebite ac de novo, prout dicebant, impediendo et perturbando; et ob hoc certas querimonie litteras a nobis obtinuissent, ad quarum execucionem dictus archiepiscopus, qui se opposuerat, ad certam diem elapsam in nostra parlamenti curia adjornatus extitissit. Constitutis igitur in eadem curia partibus antedictis seu earum procuratoribus, cum pro parte prefatorum conquerencium propositum fuisset omne factum pertinens ad casum novitatis, conclusiones ad eundem casum pertinentes faciendo et recredenciam sibi fieri cum expensis petendo et requirendo.

Pro parte dicti archiepiscopi, postquam protestatus fuisset sue esse intentionis non dicere neque dicere velle aliquid contra catholicam fidem, extitit propositum ex adverso, quod episcopus Cameracensis predictus et sua Cameracensis diocesis erant et sunt, presertim in casibus appellacionum ad se seu Remensem curiam in dicta diocesi Cameracensi interjectarum, sibi subditi; ad cujus causam et alias debite dicebat se in possessione et saisina esse in hujusmodi causis appellationum citationes dare ac de causis appellacionum hujusmodi, si sint admittende vel non, cognoscere causasque hujusmodi appellacionum ab ipso episcopo et inquisitoris vicario ad suam Remensem curiam interjectas, in quantum concerneret dictum episcopum, ab illo quod dicti inquisitoris vicarium tangeret, disjungendi, dividendi et segregandi. Dicebat ulterius quod dicti episcopus et de Peronna Mariam du Canech, civem Cameracensem, mulierem utique probam, fidelem et honestam in odium et contemptum certorum processuum et appellacionum per ipsam et Egidium de Haussy, quondam maritum suum, et suum quondem fratrem, ab ipso episcopo seu suo officiali ad dictum archiepiscopum interjectarum, coram se citari fecerant et conveniri, super eo quod dicebant eandem Mariam in responsis suis ad quasdam posiciones sibi a tribus annis citra per officialem dicti episcopi factas occasione exercicii cambii monetarum apud Cameracum, talia verba protulisse, videlicet quod licet ipsa juramentum de veritate dicenda prestitisset, ipsa tamen veritatem contra proprium honorem et commodum suum dicere minime tenebatur; ad que licet predicta Maria respondisset se feminam esse fragilem neque se habere memoriam verborum a tribus annis tunc jam elapsis dictorum, se quoque, si quod verbo minus provido sermone excesserat sive delinquerat, ad ordinacionem matris ecclesie minus provide prolata revocando retulisset, dictus tamen de Peronna, ut generalis inquisitoris in regno nostro vicarius et tanquam a dicto episcopo commissarius deputatus, post aliquas dilaciones ipsam Mariam ad publice revocandum antedicta verba sibi imposita et carcerem in ejusdem Marie domo per octo dies, absque exitu, tenendum et nonnulla peragendum peregrinagia, cum aliis penis et modificacionibus, eidem Marie exercicium cambii monetarum usque ad novem annos inde sequentes

interdicendo, reservata quoad hoc dicti episcopi gracia, et ad summam octoginta scutorum auri pro expensis suis condempnaverat; unde dicta Maria certam ad ipsum archiepiscopum interjecerat appellacionem, super qua citacionem obtinuerat et ipsam executari fecerat; dictusque episcopus ad diem sibi assignatam in ipsius archiepiscopi curia Remensi seu procurator, pro eo comparendo, ac jurisdicionem, libello tradito, fondando, appellacionem predictam factam fuerat confessus; idemque dicti archiepiscopi procurator dilacionem, pro eodem episcopo loquendo super absolucione ad cautelam per dictam Mariam requisita, pecierat et habuerat; sed, ipsa dilacione pendente, memorati episcopus et de Peronna propositam per ipsos querimoniam impetraverant et ipsam executari fecerant. Ulterius dicebat quod dictus de Peronna inquisitoris generalis in Francia potestatem non habebat, cum illo tempore nullus esset inquisitor; et, si potestatem habebat, verba tamen per dictam Mariam, prout dicebant dicti episcopus et de Peronna, dicta non erant tanti ponderis, quod de ipsis tanquam de heresi se dictus de Peronna interponere, quem suum commissarium et locumtenentem dictus episcopus ad ipsum archiepiscopum fraudandum fecerat; quod frustra fieri videbatur, postquam dictus de Peronna generalis inquisitoris erat vicarius, prout dicebat; et, supposito quod rite fuisset factum, poterat tamen dicta Maria a dicto de Peronna, dicti episcopi locumtenenti, tanquam a suo ordinario ad ipsum archiepiscopum, sicut fecerat, et ab eodem locumtente tanquam inquisitoris generalis vicario ad sedem Romanam appellare. Dicebat eciam quod supradicti episcopus et de Peronna, quousque ipse archiepiscopus se de dicta appellacionis causa posse seu non posse cognoscere senteneiasset, conqueri non poterant neque debebant, prout fecerant; quare concludebat quod dicti conquerentes admittendi non erant, et, si erant admittendi, omne factum pertinens ad casum novitatis et possessiones contrarias possessionibus per ipsos episcopum et de Peronna propositis proponebat, conclusiones ad eundem casum pertinentes faciendo ad recredenciam, jure communi, quo fundatus erat, actento necnon ipsos episcopum et de Peronna in suis condempnari expensis petendo et requirendo.

Dictis episcopo et de Peronna replicantibus atque dicentibus quod processus contra superius dictam Mariam fuerat ac erat rite et debite informacionibus sumptuosis primis factus, sentenciaque justa et racionabilis, quam contra ipsam Mariam memorati episcopus et de Peronna, qui ex commissione sibi ab ipso episcopo tradita episcopali auctoritate ac eciam papali utebatur, simul dederant, prout debuerant, ex quo pariter processerant; a qua sentencia cum per dictam Mariam ad ipsum archiepiscopum extitisset appellatum, idem archiepiscopus appellacionis causam dividere nequiverat, neque de ipsa de jure et racione cognoscere, cum ad sedem Romanam ipsa appellacio, racione officii inquisitoris qui ordinarium ad se actrahebat atque actrahere debuerat, desolveretur et quia dictus archiepiscopus de ipsa appellacionis causa de facto cognoscere nisus fuerat, ipsi episcopus et de Peronna debite conquesti fuerant, actento predicto casu qui procul dubio heresim sapiebat; et posito quod heresim minime saperet, de eo tamen prefatus archiepiscopus ressortum non habebat neque habere debebat. Insuper dicebant quod, si supradictus archiepiscopus citacionem suam tradiderat, premature hoc fecerat, prius siquidem sibi fuerat animadvertendum si dictam citacionem tradere debebat an non. Ex quibus et aliis lacius propositis, quod ipsi et non dictus archiepiscopus admittendi erant, et prout supra concludebant.

Archiepiscopo memorato duplicando dicente, quod racio quam prefati episcopus et de Peronna dixerant quod, cum simul processissent et a sua sentencia appellatum extitisset, appellacio ad Romanam sedem devolvenda erat, vera non erat, cum scripta racio in seu de appellacionis causa minime loqueretur ex hiis et aliis prout supra concludendo.

Tandem, partibus antedictis in omnibus, que circa premissa tam replicando quam duplicando dicere atque proponere voluerant, ad plenum auditis ac in arresto appunctatis; visis insuper querimonia, litteris ac munimentis dictarum parcium; consideratisque diligenter ac actentis considerandis et actendendis, et que dictam nostram curiam in hac parte movere poterant et debebant; per arrestum ejusdem curie dictum fuit, quod prefati episcopus et de Peronna non erant neque sunt, ut conquerentes, admittendi, ipsosque non admisit nec admittit curia nostra memorata; manutenebiturque et conservabitur antedictus archiepiscopus in possessionibus et saisinis per ipsum supra propositis, ipsumque in eisdem conservavit et manutenuit, manutenet et conservat eadem curia nostra manumque nostram rebus contenciosis appositam, omne impedimentum ad utilitatem ipsius archiepiscopi amovendo levavit atque levat; ac ipsos episcopum et de Peronna in expensis hujus episcopi condempnavit per idem arrestum et condempnat curia nostra supradicta, earundem expensarum taxacione curie nostre predicte reservata.

Pronunciatum ultima die Junii, anno Domini M°CCCC° tercio.

Afgedrukt bij P. Varin, *Archives administratives de la ville de Reims*, deel III, blz. 639-643, noot.

246.

1404, Januari 7, 's Gravenhage. Bevel van Albrecht, graaf van Holland en Zeeland, voorschrijvende aan al de overheden van zijne staten, dat zij den pauselijken inquisiteur voor de *Duytsche landen* Eylard Schoneveld, predikheer, en de door hem aangestelde plaatsvervangers in het vangen, onderzoeken en straffen der ketters en hunner aanhangers behulpzaam zouden zijn, en dat zij de gewone kerkers te hunner beschikking stellen en de inquisiteurs tegen al hunne vijanden verdedigen zouden.

Aelbrecht, etc. laten u weten allen onsen baenridzen, ridderen, knapen, bailiuwen, scouten, burgermeestren, scepenen, rechteren ende amptluden, ende voirt allen prelaten, priesterscap ende anderen onsen ghemenen luden overal in onsen landen geseten binnen steden ende dair buten, dat die eerbare meester Eylaert Schonevelt, van den predicaren oirden, meester in der heiligher scrifture, bi ons gheweest is ende heeft ons mit bullen ons heilighen vaders des paeus van Romen wail onderwijst van commissie ende bevelinge, die die selve onse heilige vader die paeus him ghedaen heeft om te ondersoeken in alrehanden Duytsche landen ende sunderlinge in den onzen sulke onghelovighe lude als dair in wesen mochten, dats te weten die enighe pointen hielden of starckeden, die jeghens den

heilighen ende kersten ghelove draghen mochten, ende oic alle die ghene, die sulken ongheloveghen luden in hore quaetheit mede aenhinghen of die huysden, beschermeden of anders bistant deden, dat men hun mit wittachtigen ghetughe overtughen mochte om die selve lude te vanghen ende van hore onghelove ende quaetheit te corrigieren als dair toebehoirt. Ende want onze meininge ymmer is dat heilige kersten ghelove te starcken in onsen landen, ghelijc wij sculdich sijn te doen, ende die goede heren keysers, coninghen ende andere vorsten voirtyts gedaen hebben, soe hebben wij den voirnoemden meester Eylaert Schonevelt ende sinen stedehouders, dien hi des machtighet ende beveelt, gheconsenteert ende consenteren mit desen brieve ondersoec te doen over al in onsen landen van allen suledaninghen ongheloviglien luden ende horen aenhanghers, beschermers, huyshouers ende bistanders; ende die ghene, die hi sculdich ende bruekich dair an vindt, mit wittachtighen ghetughe aen te tasten, te vangen ende te corrigieren, als voirscreven is. Ende ombieden, bevelen ende ghebieden u allen ende elcken bisonder up onse hulde ende alles des ghi jeghens ons verbueren moecht, dat ghi meester Eylaert of sinen stedehouders voirscreven dustanighe lude rustelic laet ondersoken ende corrigieren ende hun ghehulpich, vorderlic ende bestandich dair in sijt, ende oic die vanghenisse ende stocke in uwen bedrive hun daer toe opent ende doet om die misdadige lude zeker dair in te wesen tot alre tijt als ghi des van hun versocht sult worden, ende voirt hunluden mit horen dieneren ende have beschermet ende gheleide doet van onsen weghe jeghens enen ygheliken, die hun deren wilde, want wijze in onsen gheleide ende beschermenisse ghenomen hebben; dit sal ghedueren tot onsen wederseqghen.

In oirconde ghegheven in den Hage upten zevenden dach in Januari int jaer M vierhondert ende drie.

Rijksarchief van Den Haag, *IV Memoriale, B. I*, kas R (1401-1404), fol. 54 verso. — Reeds afgedrukt bij Acquoy, *Gerardi magni epistolae XIV*, blz. 47-48, die een afschrift van het stuk aan de dienstvaardigheid van den Rijksarchivaris Bakhuizen van den Brink te danken had. Acquoy zegt ook, dat H. Van Wijn dit stuk reeds vermeld heeft in zijne *Bijvoegsels en aanmerkingen op Wagenaar*, d. VI, blz. 11 en 12. — Sprekende van den inquisiteur Schoneveld zegt Moll (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 115): « Van zijne inquisitoriale bedrijven op onzen bodem, die tegen de Gerardinen uitgezonderd (1), vonden wij geen bericht. Waar hij onder onze vaderen ketters ontmoette, hebben deze vermoedelijk geen zachtzinnigen rechter aan hem gehad. Te Lubeck en Weismar verbrandde hij er enkele, en te Sangerhusen bij Meissen werd in 1414 op zijn bevel voor vele veroordeelden gezamenlijk de mutsaard gestookt. »

---

(1) Zie hooger onze nrs 236 en 237.

247.

1408, April 28, Reims. Uittreksel uit de statuten van het provinciaal Concilie van Reims over degenen, die al schertsend tegen het geloof en de sacramenten spreken. — In ieder bisdom dier geestelijke provincie moeten dergelijke personen binnen de acht dagen bij den bisschop, zijnen officiaal of den pastoor der plaats aangeklaagd worden, zooals de bisschop van Parijs het in zijn bisdom bevolen heeft.

Item, fiat in qualibet dioecesi monitio similis illi quam fecit episcopus Parisiensis contra loquentes sub specie joci contra fidem et sacramenta, ut scilicet audientes denuncient tales episcopo loci vel officiali vel suo curato infra 8 dies aut quam primum commode fieri potest.

Mansi, deel XXVI, blz. 1077.

248.

Omstreeks 1410, Brussel. Uittreksel uit *Corsendonca* van Latomus en Hoeybergius (1644) over de handelingen van den inquisiteur Hendrik Selle van Herenthals en zijne helpers tegen de overblijfsels van Bloemardine's kettersche secte. — De bisschop van Kamerijk Pieter d'Ailly had Hendrik Selle met Laurens Geruntii tot kettermeesters aangesteld tegen die vrijgeesten. Daardoor haalde zich de eerste zoozeer den haat der ketters op den hals, dat men op hem te Brussel een Vlaamsch schimpliedje langs de straten zong. Ook trachtte men hem te vermoorden op eenen dag, dat hij van Brussel naar zijn klooster van Groenendaal reisde. (Deze bijzonderheden zijn uit een oud handschrift getrokken, getiteld *Virologium Viridis Vallis*).

Henricus Sellius. Hic similiter sacerdos et magister artium atque vir magnae eloquentiae, cum in Parisiensi academia studij ergo commorans intellexisset M. Walterum Girulanum, amicum quondam et consodalem suum a Domina Maria commissionem initiandi monasterij acceptasse, relicto studio et saeculo eidem se socium adiungit. Qui tandem ex tertio rectore Vallis S. Barbarae Thenensis a conventu Viridis Vallis electus est in IV praepositum ibidem. Ubi una cum Laurentio Geruntij, priore Rubeae Vallis, ex iniuncto Petri de Aliaco, Cameracensis episcopi et postea cardinalis S. R. E., constitutus est Bruxellis inquisitor haereticae pravitatis, pro extirpandis reliquiis nefandae illius haeresis quam Bruxellis tempore Jannis Ruysbrochij seminasse quandam feminam, cui

nomen Blommardina, scribit noster Merhout.... (1). Quam vero noster hic Sellius haeresi huic eliminandae insudaverit quaeque opprobria, imo vitae pericula ab ipsis haereticis propterea sustinuerit, videre est in libro quodam vetusto MS. bibliothecae Viridis Vallis, qui inscribitur *Virologium Viridis Vallis*, ubi sic fere legitur: Henricus Selle factus quartus praepositus Viridis Vallis a R^mo Petro de Aliaco, episcopo Cameracensi, per litteras requisitus est, ut una cum Laurentio, priore in Reimerswale, sed in Rubea Valle professo (hunc etiam priorem in Rubea Valle fuisse scribit Petrus Impens) sollicite investigaret et caute scrutaretur gesta quorumdam haereticorum, qui tunc Bruxellis delituerant et sibi, quod forte perciperet, denuntiaret. Qui commissum sibi negotium diligentissime peragentes ad episcopum singula retulerunt. Unde episcopus eosdem eorumque fratres ad hoc idoneos commonuit per litteras, ut ipsi per totam suam dioecesim adversus huiusmodi pravitatem haereticam praedicarent et eius detestandos articulos publice coram cunctis Christi fidelibus denudarent. Appellabatur autem haeresis illa liberorum spirituum. Nam et sectatores illius huiusmodi libertatem spiritus dabant in occasionem carnis, non curantes observare statuta s. matris ecclesiae nec praeceptis Dominicis obedire nec sacramenta venerari, sed quadam libertate diabolica credentes sibi licere quidquid liberet facere. Hinc contigit, quod ab eisdem haereticis idem Henricus letali odio haberetur. Nam in despectum eius carmen quoddam profanum in Teutonico ediderunt et per plateas Bruxellenses decantaverunt. Insuper eundem perimere laborarunt. Quodam nempe die, dum idem Henricus Bruxellis ad Viridem Vallem contenderet et iuxta currum monasterij ambularet, haeretici insidias posuerunt. Cumque ad locum insidiarum devenisset, illi de latibulis prosilientes in eum impetum fecerunt, ipsum evaginatis gladiis interficere molientes. Sed ille, iuvante Deo, tam subito de eorum oculis manibusque evanuit, ut socius itineris f. Marcellus, quanam fugisset ignorans, donec timens et stupens Bruxellam rediens ipsum sanum et incolumem illic inveniret. Praefuit autem praepositurae Viridis Vallis annis tribus, quando ex IV praeposito factus est primus prior praelatus. Ita fere ad verbum in dicto *Virologio*.

J. Latomus en J. Hoybergius, *Corsendonca*, blz. 84, 86-88. — Mastelinus vertelt hetzelfde wat korter in zijn *Necrologium Viridis Vallis*, blz. 91 en 92. Zie ook over Hendrik Selle Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae*, deel II, blz. 114, en Henne en Wauters, *Histoire de Bruxelles*, deel I, blz. 180.

249.

1411, Juni 12, Kamerijk. Notariëele acte, bevattende het vonnis door Pieter d'Ailly, bisschop van Kamerijk, bijgestaan door den prior der predikheeren van Saint-Quentin, pauselijken inquisiteur voor het bisdom Kamerijk, uitgesproken tegen den Brusselschen Vrouwenbroeder Willem van Hildernissem, met de

(1) Zie boven het uittreksel uit Henricus de Pomerio, nr 189.

herroepingen van denzelfde alsmede de kettersche stellingen van Ægidius Cantor en de *Homines intelligentiæ.* — De bisschop laat weten, dat, zoodra hij het ontstaan eener kettersche secte van de vrije geesten te Brussel met Ægidius Cantor aan haar hoofd vernomen heeft, hij een onderzoek heeft doen instellen, onder anderen tegen Willem van Hildernissem, broeder der karmelietenorde. De bisschop heeft hem in zijne tegenwoordigheid de dwalingen van Cantor laten voorleggen, welke hij zelve heeft kettersch verklaard en verworpen, en heeft hem dan aan bisschoppelijke commissarissen overgeleverd, die hem mitsgaders getuigen van beider kunne over zijne sermoenen, enz., ondervraagd hebben en die al de antwoorden door eenen notaris hebben laten opschrijven. Nadat deze processtukken door den bisschop en door god- en rechtsgeleerden waren onderzocht geweest, werd er aan broeder Willem aangeboden hem een afschrift daarvan te leveren, om hem in staat te stellen tegen de getuigenissen of tegen de proceduur zelve zijne bezwaren te doen gelden ; maar broeder Willem achtte zulks gansch nutteloos, daar hij vast besloten was in den schoot der Kerk te blijven en zich aan alle boetedoening te onderwerpen, zoodat hij zich bereid verklaarde het eindvonnis van den bisschop te aanhooren en ook beloofde er zich aan te zullen onderwerpen. Op den gestelden dag, na al de processtukken onderzocht te hebben met god- en rechtsgeleerden, en in tegenwoordigheid van den prior van het predikheerenklooster van Saint-Quentin, pauselijken inquisiteur voor het bisdom Kamerijk, wien ook al de stukken werden medegedeeld en die daarop zijn toestemmend oordeel heeft gegeven, heeft de bisschop in zijn paleis te Kamerijk het volgende vonnis uitgesproken : Broeder Willem, als hevig verdacht van ketterij, zal zijne dolingen afzweren, eerst in bijzijn der plechtig vergaderde geestelijkheid binnen het bisschoppelijk paleis te Kamerijk, daarna te Brussel in de Ste Gudulakerk en ook aldaar in 't Begijnhof. Daarop volgt de opsomming der dolingen van Ægidius Cantor, van broeder Willem en van hunne aanhangers. Die dolingen zal hij herroepen naar luid eener schriftelijke notariëele acte, waarvan ook de geheele inhoud wordt medegedeeld. Daarop volgt insgelijks de tekst der verklaring, welke broeder Willem over deze herroeping zijner dolingen en over zijne onderwerping aan den bisschop eigenhandig heeft moeten onderteekenen. De bisschop heeft niet kunnen te

weten komen, of broeder Willem acht andere dolingen, die worden opgesomd, heeft verspreid; dienaangaande zal broeder Willem zich aan eene kanonieke boetedoening moeten onderwerpen en daarna den tijd van drie jaren in het kasteel van Selle verblijven; verder zal hij in een klooster zijner orde worden opgesloten en het niet mogen verlaten zonder de toelating van den bisschop. Hij zal niet meer mogen prediken noch biecht hooren. Tot dat alles wordt hij verwezen buiten de kosten van het geding.

De bisschop voegt er bij, dat broeder Willem in zijne tegenwoordigheid het vonnis ootmoedig ontvangen en dadelijk zijne dolingen heeft herroepen, belovende zich ook naar al 't overige stipt te gedragen. Tot getuigenis van dit alles heeft de bisschop deze notariëele acte laten opmaken. Daarop volgen de namen der talrijke getuigen, meest kanunniken en kerkvoogden, alsook de bevestiging van Arnolf de Poest, priester en notaris van het bisdom.

Errores sectae hominum intelligentiae et processus factus contra fratrem Wilhelmum de Hildernissem, ordinis beatae Mariae de monte Carmeli, per Petrum de Alliaco, episcopum Cameracensem, anno Christi MCCCCXI.

Universis et singulis Christi fidelibus tam praesentibus quam futuris praesentium nostrarum seriem litterarum inspecturis Petrus, miseratione divina Cameracensis episcopus, salutem in Domino sempiternam.

Notum facimus quod, cum nuper, quod non sine cordis turbatione referimus, tumor infestus devolutaque fama nobis intimarunt quod abominabilis quaedam secta, procurante satore malorum operum, in villa nostra Bruxellensi diocesis nostrae Cameracensis damnabiliter insurrexerit, cujus sectae detestabilis quendam Aegidium Cantorem vulgariter nuncupatum caput extitisse fama publica testatur, spinas in eadem inferendo cordaque fidelium a catholicae fidei tramitibus sub simulata quadam sanctitatis specie retrahendo, nos ut vipereos perfidiae filios, ne gregi fidelium per oves morbidas gravior infligeretur corruptela et ut praecurrentis famae pernicies officii nostri pastoralis sentiret aculeos, hujusmodi sectam detestabilem et ipsius execrandos errores ne spargerentur ulterius extirpare radicitus tentantes, ut super tanto crimine taciti non videremur, exemplo Dei cunctipotentis, qui Sodomorum mala, quorum clamor usque ad coelum pervenerat, omnia sciens prius nec tradere vel judicare aliquem voluit quam ipse ea cum fidelibus testibus investigans, quae audierat opere comprobaret, nos ante veram justamque probationem neminem judicare vel damnare volentes ac tam gravia sub simulatione pertransire nolentes, in primis de sequacibus ejusdem sectae detestabilis inquirere fecimus veritatem, inter quos te fratrem Wilhelmum de Hildernissem, ordinis fratrum beatae Mariae de monte Carmeli, nedum hujusmodi sectae detestabilis, sed quod alios errores etiam in fide catholica publicaveras tuis in hoc motibus inconsultis, adeo processit in publicum quod tuae levitatis errores inconsultos transire non potuimus incorrectos.

Igitur te ad praesentiam nostram primitus evocari fecimus articulosque plures

sectae detestabilis praemissae, cujus complex et fautor dicebaris, aliosque publicos errores et assertos tibi fecimus judicialiter exhiberi. Quibus articulis ejusdem nephandissimi Aegidii Cantoris per te visis, auditis et intellectis, hujusmodi conclusiones vel articulos tanquam a fide catholica devios, erroneos et haereticam pravitatem continentes abjurasti et reprobasti, scriptura propria firmando easdem conclusiones erroneas et velut haeresim sapientes reprobandas et a Christi fidelibus expellendas. Item super aliis, ut dicebatur, conclusionibus inconsulte publicatis et dogmatizatis respondisti plures earundem cum juramento negando, alias autem diversis expositionibus tuis palliando et secundum sensum proprium, ut asserebas, exponendo; prout haec ex tenore dictorum articulorum, propositionum vel conclusionum responsionumque tuarum possint apparere.

Nos igitur, attendentes vulgarem famam, grave scandalum suspicionemque vehementem, quae te super praemissis culpabilem auribus nostris asserebat, super eisdem articulis, conclusionibus et propositionibus cum suis dependentiis circumstantiisque et connexis per fideles commissarios nostros ad hoc specialiter juratos, commissos et deputatos inquiri mandavimus veritatem. Qui secundum datam a nobis formam procedentes, plures testes utriusque sexus ad probationem impositarum interrogaverunt, examinaverunt et audierunt eorumque dicta et depositiones per scribam et fidelem notarium nobis et curiae nostrae juratum redigi fecerunt in scriptis dieque praefixa praemissam informationem reportaverunt publicandam. Qua per nos diligenter inspecta, pluribus ad hoc clericis personis notabilibus utriusque divinae scilicet et humanae scientiae doctoribus et graduatis per nos evocatis, a te si quid in dictos testes contra te productos dicere, proponere et alias informationis praemissae publicationem fieri velles, inquiri fecimus, offerentes praemissorum testium et informationis copiam in forma juris tibi concedi ac tuas, si quas haberes, tam contra dictos testes quam alias peremptorias facti vel juris exceptiones seu defensiones audire et ad eas proponendas diem et terminum competentem assignare. Tu vero coram nostris ad hoc commissariis asserens te filium ecclesiae manere velle fidemque catholicam tenere nullamque, si qua fortasse lapsu linguae vel alias temeritate tua dixeris, publicaveris vel praedicaveris, pertinaciam habere velle, sed ea quae nobis et consilio nostro super his contra te probata, quae viderentur orthodoxae fidei contraria et adversa vel aurium piarum offensiva, non tam devote quam humiliter revocare et annullare ac eadem abjurare ubi et quotiens nobis pro fide catholica videretur expedire, te sponte promisisti, ad dicendumque et proponendum in dictos testes seu defensiones aliquas vel exceptiones allegandas sponte renuntiasti voluistique, terminis juris omnibus habitis pro observatis, et quantum potuisti eidem ordinique judiciario renuntiando, nostram super probatis ordinationem diffinitivam sententiam audire volens, ut asserebas, super erroribus hujusmodi, super quibus infamatum te fore censebatur, purgari radicitus ordinationemque nostram humiliter et devote tenere et firmiter ex intimis adimplere, ut nihil horum vestigii post ordinationem nostram in te notari possit, promisisti; ut ex actis et tenore processus haec apparere possint.

Die igitur contra promotorem officij nostri in hac parte tibi praefixa ad audiendum diffinitivam nostram sententiam et ordinationem, Christi nomine invocato, Deum cujus causa agitur prae oculis habentes, visoque tenore processus et cum peritis utriusque juris divini pariter et humani communicato nobis consilio, praesente ad haec venerabili viro domino priore conventus fratrum praedicato-

rum Sancti Quintini in Viromandia Noviomensis diocesis, haereticae pravitatis inquisitore per sedem apostolicam in eisdem civitate et diocesi Cameracensi sufficienter instituto per nos evocato propter hoc, cui hujusmodi nostrum processum contra te factum sufficienter communicavimus, de ipsiusque inquisitoris consilio et consensu procedentes, te fratrem Wilhelmum de Hildernissem supradictum, quia nobis constitit atque constat propositiones in divinae majestatis offensam per sceleratissimum hominem illum Aegidium Cantorem publicatas, assertas et collationibus privatis cordibus simplicium infixas fuisse et esse erroneas et scandalosas ac fidei catholicae contrarias et adversas, super quibus suspectum te verisimilibus tenuimus conjecturis, ad easdem in forma juris coram nobis abjurandas easdemque reprobandas, clero convocato sollemniter hodie in nostra aula episcopali Cameracensi, et postmodum in villa Bruxellensi, primo in loco publico, scilicet sanctae Gudulae Bruxellensis, et ulterius in loco Begutarum publice et intelligibili voce et ad hoc quod easdem abjures et reprobes, quarum propositionum sequitur tenor in haec verba :

« Sequuntur illa super quibus ego frater Wilhelmus fui delatus reverendo patri domino Cameracensi episcopo, quae judicialiter abjuravi et adhuc abjuro et quae promisi et juravi reprobare, prout ea nunc publice reprobo, quia continent doctrinam falsam, erroneam et haereticam, bonorum morum corruptivam, scandalosam et fidei catholicae subversivam et cujusdam novae sectae perniciosissimae introductivam.

Et primo imitatores subscriptae sectae seu seductionis haereticae vocant se mutuo *homines intelligentiae* et habent duo capita, a quibus languores diffusi sunt in pluribus membris suis. Unum dictorum capitum vocatur frater Wilhelmus de Hildernissem carmelita. Aliud est quidam laicus illiteratus, forte sexagenarius, dictus Aegidius Cantoris, qui se ipsum reputat excellentiorem dicto fratre Wilhelmo, quibusdam suae seductionis idem confirmantibus, aliis tamen dictum fratrem Wilhelmum praeferentibus.

1. Item dictus laicus seductor dixit pluries repetendo pluribus audientibus : Ego sum salvator hominum ; et per me videbunt Christum, sicut per Christum patrem.

2. Item dixit quod diabolus finaliter salvabitur, sed tunc non erit diabolus, et superbissimus Lucifer erit humillimus, et quod finaliter omnes homines salvabuntur.

3. Item diabolus non portavit Dominum Jesum super pinnaculum templi.

4. Item dixit dictus Aegidius quod, ipso quadam vice eunte per viam, Spiritus Sanctus inspiravit sibi haec verba : Tu es constitutus in statu pueri trium annorum. Non jejunabis, immo comedes lacticinia in quadragesima. Quod idem cum aliis suis sectatoribus et sectatricibus continuat. Nec curant ipsi jejunare quando sine exteriori nota comedere possunt carnes feriis sextis et in quadragesima.

5. Item de statutis, praeceptis et ordinationibus ecclesiae non curant nec de orationibus, dicentes quod Deus facit quod disposuit facere et quod vult, nec est opus formandi orationes.

6. Item nec curant de confessione ; sed solum ad praecavendum de vexationibus ostendunt se quandoque sacerdoti, aliqua quae de se sunt venalia confitendo, subtacendo actus luxuriosos criminales et alia mortalia gravia, quibus possent de infidelitate notari, prout aliqui ex ipsis retulerunt.

7. Item nullum rigorem poenitentiae admittunt, tenentes quod talibus non indigemus.

8. Item est quaedam inter mulieres hujusmodi sectae, quae non permittit se ab aliquo cognosci. Propter quod ab aliis sectae praedictae utriusque sexus multas patitur molestias eam increpantibus quod non utitur actu carnalis copulae.

9. Item dictus Aegidius habet modum specialem coëundi, non tamen contra naturam, quali dicit Adam in paradiso fuisse usum. Qualem modum praedictus frater Wilhelmus non sequitur.

10. Item sibi invicem idioma fabricantes, actum carnalis copulae vocant delectationem paradisi vel alio nomine aclivitatem. Et sic de tali actu libidinoso, aliis non intelligentibus, bene loquuntur.

11. Item est quaedam antiqua, quam dictus laicus vocavit Seraphin, quae palam dixit quod licet extra matrimonium coïtum exercere sine peccato; ille enim actus est pure naturalis, sicut comedere et bibere. Attamen ille actus reprobatur, et non isti; unde satis ipsa miratur cum aliis de coecitate hominum communiter hoc sentientium.

12. Item est quaedam maritata, quae non facit differentiam inter virum et virum, sed quemlibet indifferenter admittit suis tempore et loco. Et istud est quasi commune inter illas.

13. Item dictus frater Wilhelmus nemini ad plenum credit, nec quae in se sentit exprimit, nisi illis qui sine Dei timore et conscientiae scrupulo actu carnalis copulae utuntur.

14. Item frater Wilhelmus omnia facta eorum posse salvari vel colorari per sacram scripturam, dempto coïtu ab ecclesia damnato. Et ergo consuevit monere sibi adhaerentes quod caute haberent se loquendo de actu illicitae copulae conjugalis.

15. Item supradicta Seraphin, dum aliqui loquebantur quod frater Wilhelmus compulsus erat revocare articulos quos praedicavit, respondit quod ipse non revocavit, sed dixit: Ita non dixi, sed sic dixi, addendo vel subtrahendo syllabam vel dictionem suarum praedicationum, et sic transivit impune. Unde magis reputabatur dicta sua confirmare quam revocare.

16. Item omnes actus suos, immo et nefarios, referunt ad divinam voluntatem, dicentes Deum talia velle, non quidem tantum permissiva ejus voluntate, sed beneplacita et efficaci.

17. Item extra muros Bruxellenses est quaedam turris cujusdam scabini dicti oppidi, ubi ad celebrandum sua conventicula conveniunt.

18. Item dicunt tempus veteris legis fuisse tempus Patris et tempus novae legis tempus Filii, et pro nunc esse tempus Spiritus Sancti, quod dicunt esse tempus Heliae, quo reconciliabuntur scripturae; ut quae prius tamquam vera habebantur, jam refutentur, etiam et catholica doctrina, sicut catholicae veritates, quae consueverant praedicare de paupertate, continentia, obedientia. Quarum veritatum oppositum, ut asserunt, est praedicandum hoc tempore Spiritus Sancti.

19. Item quicquid eis inspiratur seu ad intima suggeritur, aestimant quod sit a Spiritu Sancto. Unde multum fatua saepedictus laicus saepius attentavit. Nam propter quandam sibi factam inspirationem ivit totus nudus quadam vice per longam viam, portans super caput suum scutellam cum carnibus deferendam cuidam pauperi.

20. Item mirantur quod aliqui signant se signo crucis, petendo: Estis vos adhuc benedicendus?

Item persuaserunt imitatores praedictae sectae et praecipue mulieres aliquibus

probis viris quod de cetero nec publice nec occulte praedicarent castitatem aut virginitatem, nec recommendarent continentiam, asserentes etiam nullam esse virginem, una tantum dempta, quam dicunt esse sapientiam.

21. Item de purgatorio sunt contrarii ecclesiae. Similiter de inferno. Et habent quendam singularem et fictum modum loquendi de illa materia.

Item ad quaestionem quando ab eis quaeritur quid responderent si eis imponerentur credulitates supradictorum articulorum, respondent quod negarent. »

Item et quia ex fide dignorum depositionibus testium constitit te plures propositiones et conclusiones erroneas et a fide devias in eadem villa Bruxellensi et diocesi nostra praedicationibus publicis asseruisse collationibusque privatis inconsulte per te factis cordibus fidelium, quantum in te fuit, inseruisse, ad easdem abjurandas et revocandas loco et modis prius expressis, in formaque et tenore in quadam cedula per nos seu nostros tibi tradenda, nostrorum in hoc notariorum signis signata, quarum etiam propositionum tenor sequitur in haec verba.

Sequuntur propositiones falsae, erroneae et haereticae per me fratrem Wilhelmum in forma quae sequitur revocandae :

Prima propositio, quod omnes Christiani, Judaei, pagani et etiam diaboli salvabuntur omnesque ad Deum revertentur et erit unum ovile et unus pastor, et finaliter erit una generalis salvatio. Probari, quia Christus satisfecit pro omnibus. Item omnes gentes sunt benedictae in Christo, et benedictio Dei manebit. Ergo finaliter omnes salvabuntur in Christo. Hanc revoco tanquam falsam, erroneam et haereticam, quia est contra illud evangelii : Multi sunt vocati, pauci vero electi. Item multi decedunt in peccato mortali et tales non salvantur. Item Judaeis et paganis patet per illud scripturae sacrae : Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non intrabit in regnum coelorum.

Secundam propositionem, quae sequitur ex praemissis, aliquando infernus non erit, revoco tamquam falsam et haereticam, quia est contra illud evangelii : Ibunt ii in vitam acternam, ii autem in ignem aeternum.

Tertiam, quod dicunt se habere velle, nihil est, Deus enim totum facit, et omnia sive bona sive mala fiunt voluntate divina et conveniunt ita esse, revoco tanquam falsam et haereticam et piarum aurium offensivam.

Quartam, quod nullus homo purus in via actibus suis meretur aliquid vitae aeternae, sed Christus solum, qui in cruce omnia meruit, revoco tanquam male sonantem et piarum aurium offensivam atque erroneam et haereticam.

Quintam, quod illud quod homo agit, non cedit sibi ad meritum vel demeritum nec ad salvationem vel damnationem, sed passio Christi satisfecit pro omnibus, hanc revoco tanquam falsam, periculosam et scandalosam atque erroneam et haereticam.

Sextam, quod homo exterior non maculat hominem interiorem, revoco tanquam falsam et male sonantem.

Septimam, quod homo interior non damnabitur, similiter revoco tanquam falsam et male sonantem.

Octavam, quod in ornatu vestium nulla est culpa, revoco tanquam male sonantem et male aedificativam, quia, licet in ornatu vestium non sit peccatum, potest tamen ornatus vestium esse causa et occasio peccati.

Nonam, quod reprehendentes peccatores vel eos judicantes plus peccant quam reprehensi vel judicati, revoco tanquam falsam et male sonantem totiusque fraternae correctionis destructivam.

Decimam, quod praedicationes et doctrinae antiquorum sanctorum et doctorum cessabunt et supervenient novae, et quod scriptura clarius revelabitur quam hucusque notificata sit, et quod Spiritus Sanctus clarius illuminabit intellectum humanum quam hucusque fecerit, etiam in apostolis, quia non habuerunt nisi corticem, et quod instabit tempus quo revelanda erit illa lex Spiritus Sancti et libertatis spiritualis et tunc praesens lex cessabit, istam revoco tanquam erroneam, temerariam et haereticam.

Undecimam, quod presbyteri audientes confessiones non remittunt peccata, sed Christus, ex eo quod peccator non potest dimittere peccata, revoco tanquam falsam, erroneam et piorum aurium offensivam.

Duodecimam, quod pluries asserui me habuisse revelationem et in ea me a Deo fuisse amplexatum et illuminatum, et quod tunc habui gaudium de securitate aeternitatis, et quod licet illud gaudium cito transierit, tamen remansit in me securitas de aeternitate, et quod extunc clarius et aliter intellexi sacram scripturam quam antea, unde et quandoque asserui quod mallem praedicare secundum scripturam. Ista revoco tanquam periculose et praesumptuose asserta et piis auribus male sonantia. Et est virisimile quod ista mihi fuerunt aliorum errorum occasio.

Tertiam decimam, quod Deus est ubique in lapide, in membris hominis et in inferno, sicut in sacramento altaris, et ideo quilibet habet Deum perfecte antequam communicet, revoco tanquam falsam et superstitiosam; quia, licet Deus sit ubique et in qualibet re secundum ejus essentiam, verumtamen in sacramento altaris specialiori modo, utpote sacramentaliter, existit, quo modo non existit in aliis rebus creatis.

Quartam decimam, quod nullus potest sacram scripturam perfecte intelligere nisi Spiritus Sanctus esset in eo, revoco tanquam falsam et erroneam; quia stat quod aliqui peccatores melius intelligunt sacram scripturam quam multi simplices habentes Spiritum Sanctum et gratiam Spiritus Sancti.

Quintam decimam, quod resurrectio amplius non esset futura, quia illa erat facta in Christo, ex eo quod sumus Christi membra et non surrexit caput sine membris, revoco tanquam erroneam et haereticam.

Sextam decimam, quod asserui revelationem habuisse contra presbyteros et audivisse vocem dicentem : Ego veni ad mortificandum presbyteros, revoco tanquam superstitiosam et scandalosam.

Decimam septimam, quod si nunquam praedicaretur, non tamen ob hoc salvarentur pauciores homines, revoco tanquam male sonantem, falsam et erroneam et piarum aurium offensivam.

Decimam octavam, quod corrupta, si non haberet curam temporalem vel virum, esset ejusdem meriti sicut virgo, revoco tanquam falsam et erroneam et male sonantem.

Sequitur subsequenter cedula quam ego frater Wilhelmus propria manu scripsi super articulis mihi impositis eos abjurando et reprobando :

« Omnibus notum sit quod ego frater Wilhelmus de Hildernissem delatus fui reverendissimo in Christo patri domino Dei gratia Cameracensi episcopo tamquam caput cum Aegidio Cantoris cujusdam sectae seu seductionis, qui se mutuo vocant homines intelligentiae, ut dicitur. Quod simpliciter falsum est, quia ejus facta et dicta in sermonibus reprobavi, postquam deceptiones ejus perfecte percepi. Item eidem sum delatus tanquam consentiens sibi in hoc quod dixit de se ipso :

Ego sum salvator hominum, et per me videbunt Christum, sicut per Christum Patrem. Hic dico quod si in isto consentiissem, seductor essem et contrarius doctrinae catholicae; quia Augustinus dicit et omnes catholici doctores affirmant, tantum Christum fore salvatorem et actorem salutis. Et nunquam aliter docui vel affirmavi. Item eidem delatus sum quod praedicassem opinionem Aegidii, videlicet quod diabolus finaliter salvabitur, sed tunc non erit diabolus et superbissimus Lucifer erit humillimus et quod finaliter omnes homines salvabuntur. Hic dico quod ista contrariantur sacrae scripturae et doctrinae fidei catholicae, quia scribitur: Ibunt ii in vitam aeternam, alii autem in ignem aeternum. Si ergo per beatum Augustinum poena malorum posset finiri, sic potest et gloria bonorum finiri. Quod omnino falsum est. Et in evangelio dicitur: Jam judicatus est diabolus.

« Item quod consentiissem in hoc quod diabolus non portavit Christum super pinnaculum templi. Hic concedo quod hoc audivi ab eo ultra duodecim annos, sed praetendebat corporaliter. Et postquam hoc ab eo audivi, an corporaliter vel spiritualiter ipsum portavit dubitavi, quia determinatum ab ecclesia non intellexi.

« Item delatus est idem Aegidius Cantoris in quadragesima lacticinia comedisse. Quod mihi constat. Sed quod aliqui sectatores et sectatrices ejus continuassent nec curant jejunare quando sine nota exteriori comedere possunt, hoc in veritate Jesu Christi nunquam ab aliquo alio homine percepi nec audivi unquam dicere de aliquo qui carnes feriis sextis auderet comedere, quia de statutis et et praeceptis et ordinationibus ecclesiae non curare et dicere quod dictus facit quod disposuit, et ideo non opus formare orationes, sic dicere est facere contra ductum Spiritus Sancti, quia de ductu Spiritus Sancti est ecclesiae obedire juxta illud: Subditi estote omni humanae creaturae propter Deum. Sed si tales aliqui sunt, decepti sunt. Item quod non curant de confessione, sed solum ad praecavendum vexationes ostendunt se quandoque sacerdoti venialia confitendo, sed mortalia gravia ipsis intulerunt. Quod hoc falsum est de persona mea, sciunt perfecte plures fratres conventus mei. Hoc etiam scio esse falsum de illis qui solent mihi confiteri. Si tamen aliqui tales sunt, ficti duplices sunt et decepti, et Spiritus Sanctus fugit ab eis juxto illud: Spiritus effugiet fictum.

« Item imitatores hujus sectae, prout delati sunt domino meo, rigorem poenitentiae non admittunt, tenentes quod talibus non indigemus. Hic dico: Si aliqui tales sunt, Spiritui Sancto contrarii sunt, qui perfectam poenitentiam in homine perficit.

« Item est quaedam inter mulieres hujusmodi sectae, quae non permittit se ab aliquo cognosci. Propter quod ab aliis praedictae sectae multas patitur molestias eam increpantibus, quod non utitur actu carnalis copulae. Istud nunquam pervenit ad aures meas.

« Item delatum est domino meo Cameracensi quod Aegidius habet modum specialem coeundi, non contra naturam, quali dicit Adam in paradiso fuisse usum: qualem modum praedictus frater Wilhelmus non sequitur. Hic dico quod verum est in quantum me tangit, licet Aegidius per suspicionem suam aliquibus contrarium dixit, qui etiam ad innocentiam paradisi nunquam pervenit. Quod per famam contra dictum Aegidium laborantem credo verum.

« Item eidem delatum est quod sibi invicem idioma fabricant, actum carnalis copulae vocant delectationem paradisi vel alio nomine aclivitatem, et sic de tali actu libidinoso, aliis non intelligentibus, bene loquuntur. Hic dico quod in

locutionibus et praedicationibus meis non aliis terminis quam terminis sacrae scripturae usus fui. Occultavit enim mihi Aegidius ejus idiomata et eorum significata quantum potuit.

» Item est quaedam antiqua domino delata, quam dictus Aegidius vocavit Seraphin pluribus audientibus, (quod credo verum per famam), quae palam dixit quod licet extra matrimonium coitum exercere sine peccato. Ille enim actus est pure naturalis sicut comedere et bibere. Et tamen illi actus reprobantur et non isti. Unde satis ista cum aliis miratur de caecitate hominum communiter hoc consentientium. Hoc si sic dixit, valde male dixit. Quia, licet dicatur : Ubi spiritus, ibi libertas, tamen Paulus dicit eandem libertatem non fore dandam in occasionem carnis, sed solum in illis actibus exercendam, quos Christus in nobis operatur.

» Item delatum est domino meo Cameracensi quod est quaedam maritata, quae non facit differentiam inter virum, sed quemlibet indifferenter admittit suis tempore et loco et illud est quasi commune inter illos et illas. Istud non credo totaliter verum. Et si est illa quam aestimo, tunc non est talis, licet in parte fragilis.

» Item delatus fui domino meo Cameracensi quod nemini ad plenum credo, nec quae in me sentio, exprimo nisi illis, qui sine Dei timore et conscientiae scrupulo actu carnalis copulae utuntur. Istud est falsum. Sed hoc potuit ex verbis Aegidii procedere.

» Item delatus fui eidem quod dixissem omnia facta eorum posse salvari seu colorari per sacram scripturam, dempto coïtu ab ecclesiae damnato. Et ergo solet movere sibi adhaerentes quod caute haberent se actu illicitae copulae conjugalis. Istud est falsum. Sed confitentibus mihi dixi quod omnino desisterent et Aegidium cum ejus loquela refutarent.

» Item delatum est domino meo Cameracensi quod praedicta Seraphin, dum aliqui loquebantur quod frater Wilhelmus compulsus erat revocare articulos quos praedicavit, respondit quod ipse non revocavit, sed dixit ita: Non dixi, sed sic, addendo vel subtrahendo et sic transivit impune, unde magis reputabatur dicta sua confirmare quam revocare. Hic dico quod, sicut conclusum fuit per reverendissimum dominum Cameracensem, dixi quod nunquam talia praedicavi, et si talia praedicassem, male praedicassem.

» Item delatum est domino Cameracensi quod illi de praedicta secta omnes actus suos omnino nepharios referunt ad divinam voluntatem, dicentes Deum talia velle, non quidem tantum permissiva ipsius voluntate, sed beneplacita et efficaci. Hic dico quod a me aliquis nunquam audivit talia. Scio enim quod quicquid Deus voluntate efficaci illius est actor. Sed malorum actuum, ut sunt mali, non est auctor. Et per consequens ad voluntatem efficacem non sunt referibiles, nec est causa privationis, sed positionis.

» Item delatum est domino meo Cameracensi quod extra muros Bruxellenses est quaedam turris cujusdam scabini praedicti oppidi, ubi ad celebrandum sua conventicula conveniunt. Ubi dico quod infra decem annos vel circiter non interfui talibus conventiculis, licet infra tres annos cum accessi sibi Aegidio denunciando turpia, quae de eo in villa dicebantur, dicendo sibi quod talia nullo modo possent sustineri. Immo si congregationem mulierum ibi scivissem, nullo modo intrassem.

» Item delatum est domino meo praedicto quod dicunt tempus veteris legis

esse Patris et tempus novae legis esse Filii et pro nunc tempus esse Spiritus Sancti, quod dicunt esse tempus Heliae, quo removebuntur scripturae, ita ut quae prius tanquam vera habebantur, jam refutentur, etiam et catholica doctrina, sicut et catholicae veritates, quae consueverunt praedicari de paupertate, continentia et obedientia ; quarum virtutum oppositum, ut asserunt, est praedicandum hoc tempore Spiritus Sancti. Hic dico quod talia nunquam audivi nec ab Aegidio nec ab aliis. Nec approbassem, si audivissem, cum implicat contradictionem. Una enim veritas catholica alteri non contrariatur.

» Item delatum est eidem quod quicquid eis inspiratur seu ad intra suggeritur, aestimant quod sit a Spiritu Sancto. Unde multum fatua saepedictus laicus saepius attentavit. Nam propter quandam factam sibi inspirationem ivit totus nudus quadam vice per longam viam portans super caput suam scutellam cum carnibus deferendam cuidam pauperi. Hic dico quod credo hoc fore verum de Aegidio, quia per nullius informationem fatetur se esse deceptum.

» Item delatum est domino Cameracensi quod mirantur quod aliquis se signat signo sanctae crucis petentes : Estis vos adhuc benedicendus ? Hic dico quod hoc audivi a solo Aegidio tempore praeterito et non ab alio.

» Item delatum est domino Cameracensi ad quaestionem, qua quaeritur ab eis quid responderent, si eis imponerentur credulitates supradictorum articulorum, responderent quod negarent. Hic dico quod qui male agit, odit lucem et non venit ad lucem. Et per consequens per talem responsionem ostendunt se esse falsos, si est ita, quod tamen ignoro.

» Item persuaserunt imitatores praedictae sectae et praecipue mulieres aliquibus probis viris quod de cetero nec publice nec occulte praedicarent castitatem aut virginitatem nec recommendarent continentiam, asserentes nullam esse virginem, una tantum dempta, quam dicunt esse sapientiam. Istud non pervenit ad aures meas in veritate.

» Item delatum est domino meo Cameracensi quod de purgatorio sunt contrarii ecclesiae, similiter de inferno, et habent quendam singularem modum et fictum loquendi de illa materia. Hic dico quod in ista materia nec alium modum nec alium sensum quam modum et sensum sacrae scripturae habeo nec habere volo. In his omnibus me submitto ad correctionem et directionem reverendissimi patris in Christo domini Dei gratia Cameracensis episcopi. »

Sententialiter in iis scriptis condemnamus. Verum super aliis propositionibus tibi impositis, an eosdem dogmatizaveris velne, veritatem diligentius perscrutari fecimus, denuntiante fama. Et licet contra te super hoc clamor famaque vehemens non quidem de malevolis, sed a providis et honestis invaluerit, non tamen super his plenariam probationem attingimus. Idcirco ut ibi purgationem recipias ubi nosceris diffamatus, te super illis propositionibus, quarum tenor sequitur et est talis :

Sequuntur propositiones falsae, erroneae et haereticae, quas ego frater Wilhelmus judicialiter abjuravi et adhuc abjuro, de quibus imposita est mihi canonica purgatio, quia super iis contra me fuit fama publica et vehemens suspicio :

« Prima. Quod expedit multis peccare propter occasionem dispositionis ad beneplacitum.

» Secunda. Quod actus coeundi naturaliter et tali intentione posset fieri quod valeret tantum sicut oratio coram Deo.

» Tertia. Quicunque cum cultu operum poenitentiae jejunando, orando et abstrahendo quod naturae delectabile est, licet in hoc se mortificet, tamen non indiget

illis ad suam salutem; sed ille integerrimus et perfectissimus est, qui de hoc non curat nec in sua conscientia ullum remorsum facit.

» Quarta. Quod post quandam revocationem, in qua me a Deo complexatum et illuminatum fuisse asserui, dixi quod eram totaliter alteratus et sine labore et studio intelligebam sacram scripturam et clarius quam ante, et quod non poteram decipi, et quod praedicationes meae erant ultra humanum intellectum et sermonem meum praeferebam aliis, dicendo: Quando eram sicut vos, sed nunc aliter sum et aliter intelligo. Et qui sermones meos audit, meram veritatem audit. Qui aliorum sermones audit, seducitur, quia alij praedicant mortem, ego vero vitam.

» Quinta. Quod homo ita potest uniri Deo in hac vita ut per actus exteriores qualescunque non peccaret.

» Sexta. Quod Pilatus, Cayphas et Cayn non sunt damnati, sed peccatum.

» Septima. Quod aliquas propositiones, quas alias revocare debui, nec plene nec debite revocavi, et quod aliquas earum vel eis similes postea praedivavi.

» Octava. Quod quando aliquid erroneum, male sonans vel scandalosum praedicavi, si super ab aliquo interrogatus fuerim, statim illud negare consuevi et dicta mea glosari et interpretari. »

Ad purgationem canonicam cum septima manu tui ordinis infra mensem in manibus commissariorum nostrorum in villa praedicta Bruxellensi peragendum indicimus convictionis eorundem, tibique poenitentiam trium annorum in castro nostro de Sellis post dictas tuas abjurationem, reprobationem, revocationem, purgationem per te ut supra fiendas injungimus adimplendam. Alioquin quod in uno conventuum tui ordinis extra nostram diocesim Cameracensem constitutorum per nos de consilio tui conventus Bruxellensis eligendo pro poenitentia eadem, sine exeundo eundem conventum et ambitum ipsius, remaneas usque ad nostrum beneplacitum, et quod de cetero a praedicationibus publicis vel privatis confessionibusque audiendis cesses penitus et omnino. Haecque tibi injungimus sub juramento et ad hoc te atque in expensis legitimis taxatione reservata condemnamus in iis scriptis.

Qua quidem sententia sic per nos, ut praemittitur, lata, praefatus frater Wilhelmus de Hildernissem eandem ratam habendo, approbando, emologando et confirmando statim ipsam devote et humiliter coram nobis quantum debuit adimplevit revocationesque et abjurationes sibi injunctas faciendo publice et expresse atque praestando, promittens etiam et volens ipsam ulterius humiliter et devote ubilibet locorum in eadem designatorum secundum ipsius continentiam et tenorem absque falso seu fictione quibuscumque tenere et adimplere modo et forma suprascriptis et in eadem latius expressis. In quorum omnium et singulorum praemissorum testimonium praesentes litteras, sententiam et ordinationem suprascriptas in se cum revocatione ejusdem fratris Wilhelmi et abjuratione continentes, per dilectum et fidelem nostrum notarium infrascriptum in hanc publicam formam fieri et redigi mandavimus, ac una cum nostri sigilli appensione signo et subscriptione suis voluimus munimine roborari.

Actum et datum in palatio nostro episcopali Cameracensi sub anno ab incarnatione Domini millesimo quadringentesimo undecimo, indictione quarta, mensis vero Junij die duodecima, ponctificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Johannis divina providentia papae XXIII anno secundo, praesentibus in iis venerabili et religioso domino Jacobo abbate monasterij Sancti Autberti Cameracensis, necnon venerabilibus et circumspectis viris dominis et magistris

Rodulpho Presbyteri archidiacono Hasnoniensi in ecclesia Cameracensi, Henrico de Darnhen, Arnoldo de Halle, Petro Majoris, Heinrico Panneti, Nicolao Claiquin, Aymerico de Railhac, Petro Symonis, Petro Presbyteri et Petro de Hailles Cameracensis, Johanne de Atrio, Petro le Feurbisseur sanctae crucis, Nicolao Brassardi, Walthero de Opstall et Johanne Nicolay sancti Gaugerici Cameracensis ecclesiarum canonicis, necnon dominis Johanne Blanclion beatae Mariae Magdalenae, Johanne le Gondale sancti Martini, Jacobo le Solbier sancti Vedasti et Johanne Hedrot sancti Nicolai Cameracensis ecclesiarum curatorum ungeronum, ac dominis Francisco de Carnin canonico dictae ecclesiae sancti Gaugerici, Arnoldo Logier Presbyteris curato sancti Martini Cameracensis, Johanne Majoris et Petro Hardit notariis publicis, Petroque le May et Nicolao le Vende servitoribus nostris aliisque compluribus in multitudine copiosa existentibus ibidem et praesentibus tam clericis quam laicis testibus ad praemissa omnia et singula vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Arnulphus de Poest, clericus Cameracensis diocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus venerabilibusque curiae Cameracensis notarius et auditor ac praefati reverendissimi in Christo patris et domini mei domini episcopi Cameracensis in hac causa coram eo scriba juratus, quia praemissis sententiae prolationi, revocationi, emologationi, promissioni ceterisque omnibus et singulis suprascriptis, dum per praedictum reverendissimum patrem et coram eo in modum agerentur et fierent suprascriptum, una cum praenominatis testibus praesens vocatus interfui eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco has praesentes litteras super hoc de mandato ipsius reverendissimi patris confectas, in hanc publicam formam redactas manu mea propria scriptas, una cum ipsius reverendissimi patris ac domini domini episcopi Cameracensis appensione sigilli, signo meo solito et consueto hic me eadem manu subscribens signavi et roboravi requisitus in testimonium veritatis omnium et singulorum praemissorum.

« Ex veteri codice MS. Collegij Navarrici Parisiensis » afgedrukt bij Baluze, *Miscellanea*, deel II, blz. 277-297. — Naar Baluze insgelijks afgedrukt bij Duplessis d'Argentré, *Collectio judiciorum de novis erroribus*, deel I, 2e gedeelte, blz. 201-209; en bij Mgr. Gousset, *Les actes de la province ecclésiastique de Reims*, deel II, blz. 667-679. — Over broeder Willem van Hildernissen, zie Foppens, *Bibliotheca Belgica*, blz. 407; Cosme de Villiers, *Bibliotheca Carmelitana*, deel I, kol. 602; Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des XVII provinces des Pays-Bas*, deel VIII, blz. 97. — Zie ook het vreemd stuk van C. Vander Elst, *Les mystagogues de Bruxelles. Egidius Cantoris, 1410* in de *Revue trimestrielle*, deel XXIX, blz. 101-123; en van Ey, *Bibliotheca scriptorum Antverpiensium*, HS. der Koninklijke Bibliotheek van Brussel, deel I, fol. 10 en volg.

250.

1411 en 1412, Rijsel. Aanteekening over kettervervolgingen aldaar door de geestelijke rechters van den bisschop van Doornik en door den inquisiteur Pieter Floure, predikheer, geleid.

En 1411, plusieurs docteurs de la cour spirituelle de Tournay et Pierre Floure, inquisiteur des *bougres* de France, sollicitaient auprès du magistrat l'autorisation de prendre « aucunes personnes de Lille » (ces malheureux furent emprisonnés), « souspechonnées de estre entiquiés de hérézie et incredulité; » et, l'année suivante, le messager portait lettres closes à l'évêque de Thérouanne, parce que l'on venait d'apprendre que « l'inquisiteur des bougres à Thérouanne, en sa prédication « faisant, avoit accusé et empeschié du péchiet de hérézie certaines personnes « demorant à Lille. »

de la Fons Mélicocq, *Archives historiques et littéraires du nord de la France et du midi de la Belgique*, uitgegeven door A. Dinaux, 3e reeks, deel VI, blz. 209, in een verward artikel, dat nochtans blijkbaar op allerlei archiefstukken gestaafd is.

251.

1414, Maart 27 en 29, Bergen. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de kosten der beprediking van vier ketters, twee minderbroeders en twee leeken, op de Markt in bijzijn van den bisschop van Kamerijk. — De schepenen laten de twee opgerichte schavotten door gewapende mannen bewaken. De twee leeken herroepen na de prediking op de Markt gedaan in tegenwoordigheid van de geestelijke en wereldlijke overheden ; maar de twee minderbroeders volharden, worden ter dood veroordeeld en verbrand. Daarna gaan de schepenen den bisschop van Kamerijk groeten en bieden hem wijn ten geschenke aan.

Pour despens des eskevins et pluiseurs dou conseil, qui le mardy xxvij jours de march se mirent ensamble et celui jour, à le kierke de monsgr. le bailliu, furent ensongniet demander par-devant yauls les congnestables des congnestablies de le ville pour avoir ijc hommes bien armés, xx arballestriers et xx archiers, pour warder ij hours adont ordonez sour le Markiet pour une prédication généraule que on y devoit le joesdy ensuiwant, présent monsgr. l'évesque de Cambray, faire al encontre de pluiseurs érétikes contre no foy ; ossy se tinrent ensamble lesdis eskevins et aucuns dou conseil celui joesdy pour, apriès celi prédication finée, aler saluer monsgr. de Cambray et recommander le boine ville et avoecq faire présent de vin ; frayet adont parmy ce que les siergeans de le ville furent daleis leursdis maistres les eskevins : viij l. xiij s. vj d.

A monsgr. le évecque de Cambray, qui le joesdy xxixe jour de march estoit venus à Mons lui logier en lostel *au Miroir* et celui jour sour certains hours qui ordenet estoient sour le Markiet, fist en se présence et de pluiseurs prélas et gens d'église faire une prédication en publicque pour cause de ij frères meneurs et de ij autres hommes lais, qui avoient estet pour ce que erret avoient contre no foy ; si furent amenet sour ledit hourt, et se rappiellèrent li doy homme lay, mais li doy frères meneurs soustinrent leur opinion et demorèrent en leur erreur, et pour ce furent là endroit desgradet et jugiet à morir, ensi qu'il furent despuis par feul.

Après lesquelles coses ensi conclutes les eskevins et pluiseurs dou conseil allèrent pardevers monsgr. de Cambray pour lui saluer et recommander la boine ville et se li fu fais présens de xxxij los de vin de France et xxxij los de vin de Biaune. Sont: ix l. xvij s. iiij d.

Stadsarchief van Bergen, rekening van Jan de le Loge over het jaar eindigende op Allerheiligendag 1414 ; afgedrukt bij L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes*, deel II, blz. LI-LIII.

252.

1416, Februari 3, Doornik. Uittreksel uit een stadsregister over Pieter dou Pret, lakenwerker, die door een vonnis van den bisschop van Doornik en van den inquisiteur Pieter Floure wegens ketterij veroordeeld en aan den magistraat overgeleverd werd, om hem te verbranden, hetgeen buiten de St. Martenspoort geschiedde.

Item et le Mardj iij^{e} jour de Feurier ou dit an ensiuant, Piere dou Pret, appareilleur de draps, fu pour fait deresie et par condempnation de Monseigneur Leuesque et maistre Piere Flours, maistre des bougres et inquisiteur sur le fait de laffoy ou Royaume, rendu et liure a nous Preuostz et Jurez, pour en faire l'exécution, comme faite fu de son corps ardoir au gibet empres le tour du Happart dehors la porte Saint Martin.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. de la Loy : 1413-1424*, chapitre des personnes condamnées et mises à mort. — Ontleding bij graaf G. de Nédonchel, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournai*, blz. 283.

253.

1411-1417, Rijsel. Aanteekening over kettervervolgingen aldaar door den inquisiteur Pieter Floure geleid. — De magistraat der stad had den bisschop van Doornik gesmeekt om zacht en stil te handelen; maar de inquisiteur hield eene openbare prediking op de Markt, waar drie ketters verbrand werden. De magistraat belette de verbeurte hunner goederen, die door het vonnis van de geestelijke rechtbank was uitgesproken, dit na eene beslissing van hertog Philips van Bourgondië als graaf van Vlaanderen.

En l'année 1411, Maitre Pierre Floure, inquisiteur des Bougres de France, était venu en Halle remontrer aux échevins qu'il y avait dans la ville de Lille certains habitants soupçonnés d'être bougres et incrédules; en 1416, les poursuites étaient commencées et le Magistrat envoya à Tournai son procureur Gérard Delebecque, pour solliciter l'évêque et l'inquisiteur *qu'ils traitassent doulcement et sans escandale* les bourgeois et manants cités devant eux. Cette démarche fut inutile;

en 1417, l'inquisiteur vint en grande cérémonie prêcher sur le grand marché de la ville, où l'on avait disposé un théâtre à cet effet, *trois personnes errans contre la foi*. Quelques années plus tard, une sentence les condamnait *à ardoir* et déclarait leurs biens confisqués au profit de l'évêque, de l'office de l'Inquisition et du fisc. Si le magistrat ne put sauver du bûcher les hérétiques, il s'empressa d'intervenir pour conserver à leur famille les biens des condamnés, et il fit signifier à l'évêque un appel en cour de Rome pour faire annuler ce qui, dans la sentence, avait rapport à la confiscation. L'appel n'était fait que pour gagner du temps. Le magistrat s'adressa d'un autre côté à Philippe-le-Bon, qui, comme seigneur temporel, avait mis la main sur les biens des condamnés exécutés. Par son entremise toute-puissante une convention intervint, qui portait en substance : que, d'un côté, les échevins avaient basé leur appel sur ce que, selon leur coutume ancienne, nul ne pouvait, pour quelque cause que ce fût, confisquer le bien avec le corps ; que, de l'autre, l'évêque prétendait que le crime d'hérésie était non pareil à quelque autre fourfaiture et ne devait être entendu « en entendement de quelques priviléges, libertés ou franchises temporelles »; mais que le comte de Flandre, désirant conserver les droits de l'Église et de l'office de l'Inquisition, et aussi voulant que les bourgeois de la ville de Lille ne soient pas perturbés en leurs priviléges et franchises ; et attendu qu'en ce qui touche la confiscation, cas pareil n'est pas arrivé en cette ville, de mémoire d'homme, et qu'il n'est pas apparent d'advenir souvent, ordonnait, du consentement des deux parties, que pour cette fois ladite sentence serait considérée comme nulle, en ce qui touchait la confiscation, à condition que si, à Dieu ne plaise, le cas se représentait, ni lui ni l'évêque ni la ville ne pourraient invoquer cette sentence comme un précédent.

J. Houdoy, *Chapitres de l'histoire de Lille*, blz. 48 en 49 (1). — Zie hooger nr 250 en verder nr 276 (bevel van hertog Philips van Bourgondië, Rijsel 11 Maart 1430.)

254.

1418, Februari 22, Constanz. Bul van Martinus IV, gericht tot de aartsbisschoppen en inquisiteurs der geheele aarde, tegen Jan Wicleff, Jan Hus, Hieronymus van Praag en al hunne aanhangers en begunstigers, waarbij de vervolging der ketters met de goedkeuring van het Algemeen Concilie geregeld wordt. — Terwijl de kerkvoogden en wereldlijke machten oogluikend toezagen, hebben

(1) Dit onsamenhangend boek bevat veel merkwaardige uittreksels uit het stadsarchief van Rijsel, enz. Hetzelfde kan evenzeer gezegd worden van de andere weinig gekende werken van denzelfden schrijver : *Histoire de la céramique Lilloise*, précédée de documents inédits sur la fabrication des carreaux peints et émaillés en Flandre et en Artois au XIVe siècle (avec planches); — *La Halle échevinale de la ville de Lille*, notice historique, comptes et documents inédits (avec planches) ; — *Les tapisseries de haute-lisse*, histoire de la fabrication lilloise du XIVe au XVIIIe siècle, et documents inédits concernant l'histoire des tapisseries en Flandre.

Wicleff, Hus en Hieronymus hunne dolingen in Bohemen en elders verbreid. Het Algemeen Concilie van Constanz heeft hen met hunne ketterijen veroordeeld en over het uitroeien hunner secte wijze voorzorgen genomen. Zelfs de doodstraf op Hus en Hieronymus toegepast heeft nochtans niet kunnen beletten, dat velen de veroordeelde kettersche schriften lezen en voortplanten. Al degenen, die over het sacrament van Christus' lichaam en bloed, het doopsel, de biecht, de penitentie, de andere sacramenten of geloofspunten dolingen aankleven of prediken, moeten met hunne aanhangers en begunstigers als ketters aan de wereldlijke macht overgeleverd en met de meeste strengheid gestraft worden. Zachter zullen de berouwhebbende ketters behandeld worden. De kerkvoogden en inquisiteurs moeten de vorsten en andere wereldlijke machtvoerders bewegen om de ketters uit hunne landen, gewesten, steden en dorpen uit te roeien en te beletten dat zij met het overige der menschheid in aanraking komen. De bekende, maar nog niet veroordeelde ketters mogen niet in de gewijde aarde begraven worden. Hunne goederen zullen hunne erfgenamen niet ontvangen. De verdachten, die hunne onschuld niet kunnen bewijzen, zullen na verloop van een jaar voor ketters gehouden worden. De wereldlijke gezaghebbers zullen den aartsbisschoppen, bisschoppen en inquisiteurs in het vervolgen, vatten en gevangen houden der ketters bijstaan. Geboeid aan handen en voeten zullen deze bewaakt worden, terwijl de geestelijke rechter hen onderzoekt; de veroordeelden zullen door hen aan den wereldlijken arm uitgeleverd worden om ze zonder uitstel te straffen. De nalatige kerkvoogden en inquisiteurs zullen hun ambt verliezen en daarenboven zware straffen ondergaan. Zij moeten alle verdachten vóór zich dagen en onder eede plechtig ondervragen over de 45 dolingen van Wicleff en de 30 van Hus alsook over 37 andere, waarvan de omstandige lijst wordt ingelascht. Deze bul, met weglating dier lijst, zal in alle kerkelijke gebieden, waar 't noodig zal zijn, plechtig afgekondigd worden. Op de zon- en feestdagen zal vóór het vergaderde Christenvolk afgeroepen worden, dat alle ketters met hunne aanhangers en verdedigers, 't zij kerkvoogden, koningen, hertogen, enz., in den ban zijn. Al deze ketters moeten de prelaten en inquisiteurs doen straffen met den ban, het interdict, het verlies hunner geestelijke en wereldlijke ambten alsmede hunner wetenschappe-

lijke graden, met den kerker en andere gebruikelijke lichamelijke straffen. Den berouwhebbenden, die in 't openbaar hunne dwalingen herroepen, zal door de geloofsonderzoekers eene betamelijke boetedoening (levenslange of tijdelijke opsluiting of iets anders) opgelegd worden. Tot dit alles zal, zoo noodig, de hulp van den wereldlijken arm ingeroepen worden. Tegen de bepalingen dezer bul kunnen geene verdere pauselijke of andere wetten worden ingeroepen.

Martinus episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopis ac inquisitoribus haereticae pravitatis ubilibet constitutis, ad quos literae praesentes pervenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Inter cunctas pastoralis curae solicitudines, quibus premimur incessanter, illa potissime fortius nos angit, ut haereticis de finibus Christicolarum expulsis, suisque falsis doctrinis et erroribus perversis penitus quantum nobis ex alto conceditur, extirpatis, orthodoxa et catholica fides integra et illibata permaneat, ac populus Christianus in ejusden fidei sinceritate, quolibet obscurationis semoto velamine, immobilis et inviolatus persistat.

Sane dudum plus quam omnibus retroactis temporibus in nonnullis regionibus et dominiis, praesertim in regno Bohemiae et marchionatu Moraviae ac locis et districtibus illis vicinis, adversus fidei catholicae dogmata insurrexerunt quondam haeresiarchae circuncelliones, schismatici et seditiosi luciferna superbia et rabie lupina evecti, daemoniorum fraudibus illusi, de varietate in idipsum (licet forent de diversis mundi partibus oriundi) convenientes et caudas colligatas habentes, damnatae videlicet memoriae Joannes Wicleff de Anglia, Joannes Husz de Bohemia et Hieronymus de Praga, qui utinam alios secum ad infidelitatis interitum non traxissent. Nam ubi hujusmodi pestilentes personae perversa dogmata pertinaciter seminabant, in suae doctrinae pestiferae primordio praelati et alii judiciariae potestatis regimina exercentes, tamquam canes muti non valentes latrare nec ulciscentes cum apostolo in promptu omnem inobedientiam haeresiarchas ipsos pestiferos et dolosos, eorum lupinam rabiem truculentam statim ut adstricti fuerant canonice coërcere eosque de domo Domini corporaliter ejicere non curarunt, sed sacrilegium, falsam et pernitiosam ipsorum doctrinam per longas moras negligentes convalere permiserunt; populorum multitudo illorum opinionibus falsis decepta pro veris accepit, quae diu mendaciter et pernitiose ac damnabiliter seminaverunt eisque credendo a recta fide cecidit turba multa et errore devio involvitur, proh dolor, paganorum, adeo quod per diversa illarum eisdemque convicinarum partium climata oves Christi catholicas haeresiarchae ipsi successive infecerunt et in stercore mendaciorum putrescere.

Quapropter generalis Constantiensis synodus tantam fidelium et fidei orthodoxae plagam et ruinam videns exclamare compulsa est cum Augustino: Quid faciet ecclesiae medicina, salutem omnium materna charitate conquirens, tamquam inter phreneticos et lethargicos aestuans? Numquid contemnere, numquid desistere vel debet vel potest? Certe non secundum eumdem, imo utrisque sit necesse est molesta, quae neutris est inimica. Nam et molestus est medicus

furenti phrenetico, et pater indisciplinato filio, ille ligando, iste caedendo, sed ambo diligendo. Si autem negligant et eos perire permittant, inquit Augustinus, ista mansuetudo potius falsa crudelitas est. Proinde synodus praefata, ad omnipotentis Dei gloriam ipsiusque catholicae fidei ac Christianae religionis conservationem, augmentum et animarum salutem et praeservationem, eosdem Joannem Wicleff et Joannem Husz et Hieronymus, qui inter caetera de sacro Eucharistiae sacramento et aliis sacramentis ecclesiae et articulis fidei aliter quam sancta Romana ecclesia credit et tenet et praedicat et docet, quamplurima temere et damnabiliter credere ac tenere, praedicare atque docere pertinaciter attentabant, velut haereticos et pertinaces ac obstinatos jam a communione fidelium separatos de domo Dei corporaliter ejecit et spiritualiter ejectos declaravit et alia nonnulla circa praemissa utilia et salubria statuit et decrevit, per quae alii, qui causantibus haeresiarchis eorumque falsis doctrinis hujusmodi spiritualiter de domo Dei exierunt, per vias canonicas reducerentur ad semitas veritatis.

Et quia sicut dolenter accepimus, non solum in regno Bohemiae et marchionatus dominiis et locis supradictis, verum etiam in quibusdam partibus et provinciis contiguis seu vicinis eisdem, etiam nonnulli ex sectatoribus et sequacibus haeresum ac errorum haeresiarcharum praedictorum, timore divino et pudore humano prorsus abjectis, nec de ipsorum et praesertim Joannis Husz et Hieronymi interitu miserabili sumentes conversionis et poenitentiae fructum, sed tamquam in profundum pressi peccatorum Dominum Deum blasphemare non cessant, ducentes in irritum nomen ejus, quorum mentes pater mendacii sic damnabiliter excaecavit, ut praedictos libros, codices et opuscula haereses et errores continentes seu continentia, dudum etiam per synodum praefatum damnatos et damnata ac ignibus concremanda deputata et concremata legunt, student ac eis in sui et multorum simplicium periculum, nedum contra statuta, decreta et ordinata in synodo supradicta, sed etiam contra canonicas sanctiones dogmatizare praesumunt in animarum periculum ac puritatis fidei denigrationem et scandalum plurimorum.

Nos igitur attendentes, quod error, cui non resistitur, approbari videtur, ac malis et perniciosis erroribus hujusmodi resistere ac eos de medio Christi fidelium et praesertim de supradictis Bohemiae et Moraviae domininiis et districtibus ac confinibus et viciniis eorum, ne amplius et latius se extendant, funditus evellere cupientes, discretioni vestrae, sacro approbante concilio Constantiensi, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus vos archiepiscopi et episcopi ac electi et quilibet vestrum, per se seu alium vel alios, quos graves et idoneas personas spiritualem jurisdictionem habentes esse volumus, omnes et singulos cujuscumque dignitatis officii, praeminentiae, status vel conditionis existant et quibuscumque nominibus censeantur, qui de praeexcelso, salutifero et supermirabili sacramento corporis et sanguinis D. N. Jesu Christi, vel de baptismate seu peccatorum confessione, poenitentiae pro peccatis injunctione vel reliquis ecclesiasticis sacramentis seu fidei articulis aliter sentire aut docere quam sacrosancta Romana ecclesia et universalis docet, praedicat et observat, aut articulos seu libros et doctrinas praefatorum haeresiarcharum Joannis Wicleff et Joannis Husz et Hieronymi, per eamdem Constantiensem synodum cum suis auctoribus, ut praedicitur, damnatos et damnatas tenere, credere et dogmatizare, ac vitae finem ipsorum haeresiarcharum publice vel

occulte pertinaciter quomodobilet laudare vel approbare praesumpserint, eorumque receptatores, defensores et fautores quoslibet etiam contemplatione praedictorum errorum necnon credentes et adhaerentes eisdem tamquam haereticos judicetis et velut haereticos saeculari curiae relinquatis.

Receptatores quoque, fautores et defensores hujusmodi pestiferarum personarum, quae erroribus ipsis crediderint, nec favore aut contemplatione errorum ipsorum, sed forte carnalis amoris causa vel occasione alia hujusmodi personas pestiferas receptaverint, praeter poenas ab utroque jure talibus inflictas per judices competentes tanta severitate poenarum in tam enormi scelere ultionem accipiant, quod cedat caeteris crassantibus in exemplum, ut quos Dei timor a malo non revocat, saltem coerceat severitas disciplinae.

Cum reliquis vero hujusmodi secta damnabili quomodolibet infectis, qui post competentem monitionem ac frequentem exhortationem, qua pie erga eos spe correctionis et emendationis ac ad melioris vitae frugem conversionis usum est, a praedictis erroribus et secta voluerint resipiscere et ad gremium unitatemque sanctae matris ecclesiae ac fidem catholicam, quae sola salvare potest, sine qua nulli verae salutis subsidium contingit, plene recognoscere ac confiteri, justitiae severitas, prout facti poposcerit qualitas, dulcore misericordiae temperetur.

Et nihilominus omnes Christianae et catholicae fidei professores, imperatorem, reges, duces, principes, marchiones, comites, barones, milites, potestates, rectores, consules, proconsules, scabinos, communitates et universitates regnorum, provinciarum, civitatum, oppidorum, castrorum, villarum, terrarum aliorumque locorum hujusmodi, necnon caeteros jurisdictionem temporalem exercentes juxta juris formam et exigentiam, auctoritate apostolica exhortando moneatis et requiratis, ut de regnis, provinciis, civitatibus, oppidis, castris, villis, terris et omnibus aliis locis ac dominiis supradictis omnes et singulos haereticos hujusmodi secundum tenorem Lateranensis concilii, quod incipit *Sicut ait*, ad instar etiam irretitorum crimine usurarum, quos publice vel manifeste per facti evidentiam cognoverint esse tales, tamquam oves morbidas gregem Domini inficientes expellant, donec et quousque a nobis seu vobis vel aliis judicibus ecclesiasticis vel inquisitoribus fidem et communionem Romanae ecclesiae tenentibus aliud recipiant in mandatis, nec eosdem in suis districtibus praedicare, domicilio tenere, larem fovere, contractus inire, negociationes et mercantias quaslibet exercere aut humanitatis solatia cum Christi fidelibus habere permittant.

Et si tales haeretici publici ac manifesti, licet nondum per ecclesiam declarati, in hoc tam grave crimine decesserint, ecclesiastica careant sepultura nec oblationes fiant aut recipiantur pro eisdem ; bona tamen ipsorum a tempore commissi criminis secundum canonicas sanctiones confiscata non occupentur per illos ad quos alias pertinerent, donec per hujusmodi judices ecclesiasticos super hoc potestatem habentes sententia declaratoria super ipso haeresis crimine fuerit promulgata.

Qui autem de haeresi per judicem competentem ecclesiasticum inventi fuerint sola suspicione notati seu suspecti, nisi juxta considerationem et exigentiam suspicionis qualitatemque personae ad arbitrium judicis hujusmodi propriam innocentiam congrua devotione monstraverint, in purgatione ejus canonice indicta deficientes et se canonice purgare non volentes aut pro hujusmodi pur-

gatione facienda obstinatione damnabili jurare renuentes tamquam haeretici condemnentur. Qui vero dictam innocentiam monstrare ex quadam negligentia seu desidia et purgationem hujusmodi facere omiserint, anathematis gladio feriantur et usque ad satisfactionem condignam ab omnibus evitentur; ita quod si per annum in excommunicatione hujusmodi perstiterint, extunc velut haeretici condemnentur. Si quis vero super aliquo saepe dictae pestiferae doctrinae haeresiarcharum praedictorum vel aliquibus articulis dumtaxat scandalosis, temerariis, seditiosis vel piarum aurium offensivis culpabilis repertus fuerit, canonice puniatur. Si vero propter solam infamiam aut suspicionem dictorum articulorum vel alicujus ipsorum, qui repertus fuerit suspectus et in purgatione canonica propter hoc sibi indicta deficeret, pro convicto habeatur et tamquam canonice convictus puniatur.

Et insuper dispositionem fel. rec. Bonifacii papae octavi praedecessoris nostri, quae incipit *Ut Inquisitionis negotium*, renovantes et etiam exequentes, universas potestates et dominos temporales et judices antedictos, quibuscumque dignitatibus vel officiis seu nominibus censeantur, exhortando requirimus et mandamus eisdem, ut sicut reputari cupiunt et haberi fideles ac filii ecclesiae nuncupari et in Christi nomine gloriari, ita pro defensione fidei vobis archiepiscopis, episcopis et electis ac inquisitoribus haereticae pravitatis et aliis judicibus seu personis ecclesiasticis per vos ad hoc, ut praemittitur, deputandis pareant et intendant praebeantque auxilium et favorem in haereticorum necnon credentium, fautorum, receptatorum et defensorum ipsorum investigatione, captione, custodia diligenti, cum ab eisdem fuerint requisiti, ut praefatas personas pestiferas alios secum perdere molientes in potestatem seu carcerem per vos archiepiscopos, episcopos, electos, inquisitores praedictos aut deputandos a vobis, vel ad locum de quo vos vel ipsi mandabitis, infra eorumdem dominorum potestatem, rectorum seu judicum districtum ducant vel duci faciant sine mora, ubi per viros catholicos a vobis archiepiscopis vel episcopis, electis seu inquisitoribus seu deputandis personis hujusmodi vel vestrum aliquo deputato sub arcta et diligenti custodia, ne fugant, ponendo eos, etiam compedibus et manicis ferreis teneant, donec eorum negotium per ecclesiae judicium terminetur, et quod de haeresi a judice ecclesiastico competenti, qui fidem et communionem dictae sanctae Romanae ecclesiae teneat, condemnentur, praefati domini temporales seu rectores, judices vel eorum officiales seu nuncii sibi relictos recipiant indilate animadversione debita puniendos.

Verum ne praejudicium et scandalum praefata fidei orthodoxae religionis Christianae praetextu ignorantiae quemquam in hoc circumveniri aut versuros homines sub frivolae executionis velamine in hac materia palliare contingat, et ut de convincendis seu cognoscendis haereticis, receptatoribus, defensoribus, fautoribus, credentibus et adhaerentibus necnon de haeresi suspectis et aliis hujusmodi perversa doctrina quomodolibet maculatis plenior habeatur in futurum instructio, tam ad regnum Bohemiae et convicinas illi quam alias quaslibet partes, in quibus hac superstitiosa doctrina quomodolibet pullulaverit, articulos infrascriptos sectam dictorum haeresiarcharum concernentes pro dilectione dictae fidei decernimus transmittendos et etiam destinandos; super quibus vobis et aliis omnibus archiepiscopis, episcopis et electis ac commissariis et inquisitoribus in virtute sanctae oboedientiae praecipimus et mandamus, ut quilibet eorum infra limites et loca suae jurisdictionis necnon in regno et marchionatu et locis eis

vicinis praedictis, etiam si loca ipsa extra jurisdictionem eamdem ultra duas dietas consistant, circa extirpationem et correctionem errorum ac haeresum ac hujusmodi sectae pestiferae, in favorem ipsius fidei orthodoxae, diligenter invigilent et omnes infamatos seu suspectos dicta pestifera labe sub confessati criminis, excommunicationis, suspensionis, interdicti aut alia formidabili poena canonica vel legali, prout, quando et quemadmodum eis videatur expedire et facti requireret qualitas, ad singulos hujusmodi articulos per juramentum corporaliter praestitum, tactis sacrosanctis evangeliis seu sanctorum reliquiis, imagine crucifixi, secundum quorumdam locorum observantiam, juxta infrascripta interrogatoria ad quemlibet articulum convenientia respondere compellant. Nos enim contra omnes et singulos archiepiscopos, episcopos et electos et inquisitores, qui super extirpando haereticae pravitatis fermento et expurgando suum territorium, districtum seu locum de talibus malis et sceleratis hominibus negligentes fuerint seu remisse egerint, usque ad privationem seu depositionem pontificalis dignitatis procedere intendimus et procedemus ac procedi faciemus aliosque loco illorum substituemus, qui pravitatem haereticam possint et valeant confundere, et alias poenas contra tales a jure inflictas et alias graviores, si expediat, infligendas procedemus procedique faciemus juxta juris et facti exigentiam ac hujusmodi culpae et criminis foeditatem.

Tenores vero eorumdem articulorum seu capitulorum, de quibus supra fit mentio, sequuntur per ordinem in haec verba :

Tenor articulorum Joannis Wicleff.

1. Substantia panis materialis et similiter substantia vini materialis remanent in sacramento altaris.

2. Accidentia panis non manent in eodem sacramento.

3. Christus non est in eodem sacramento identice et realiter in propria praesentia corporali.

4. Si episcopus vel sacerdos existat in peccato mortali, non ordinat, non consecrat, non conficit, non baptizat.

5. Non est fundatum in evangelio, quod Christus missam ordinaverit.

6. Deus debet obedire diabolo.

7. Si homo fuerit debite contritus, omnis confessio exterior est sibi superflua et inutilis.

8. Si papa sit praescitus et malus et per consequens membrum diaboli, non habet potestatem super fideles sibi ab aliquo datam nisi forte a Caesare.

9. Post Urbanum VI non est aliquis recipiendus in papam, sed vivendum est more Graecorum sub legibus propriis.

10. Contra scripturam sacram est, quod viri ecclesiastici habeant possessiones.

11. Nullus praelatus debet aliquem excommunicare, nisi prius sciat eum excommunicatum a Deo; et qui sic excommunicat, fit ex hoc haereticus vel excommunicatus.

12. Praelatus excommunicans clericum, qui appellavit ad regem vel ad concilium regni, eo ipso traditor est regis et regni.

13. Illi qui dimittunt praedicare sive radicare verbum Dei propter excommunicationem hominum, sunt excommunicati et in Dei judicio traditores Christi habebuntur.

14. Licet alicui diacono vel presbytero praedicare verbum Dei, absque auctoritate sedis apostolicae sive episcopi catholici.

15. Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali.

16. Domini temporales possunt ad arbitrium suum auferre bona temporalia ab ecclesia possessionatis habitualiter delinquentibus, id est ex habitu, non solum actu, delinquentibus.

17. Populares possunt ad suum arbitrium cominus delinquentes corrigere.

18. Decimae sunt purae eleemosynae et possunt parochiani propter peccata suorum praelatorum ad libitum suum eas auferre.

19. Speciales orationes applicatae uni personae per praelatos vel religiosos non plus prosunt eidem quam generales, caeteris paribus.

20. Conferens eleemosynam fratribus est excommunicatus eo facto.

21. Si aliquis ingreditur religionem privatam qualemcunque tam possessionatorum quam mendicantium, redditur ineptior et inhabilior ad observationem mandatorum Dei.

22. Sancti instituentes religiones privatas sic instituendo peccaverunt.

23. Religiosi viventes in religionibus privatis non sunt de religione Christiana.

24. Fratres tenentur per labores manuum victum acquirere et non per mendicitatem.

Prima pars est scandalosa et praesumptuose asserta, pro quanto sic generaliter et indistincte loquitur et secunda erronea, pro quanto asserit mendicitatem fratribus non licere.

25. Omnes sunt simoniaci, qui se obligant orare pro aliis eis in temporalibus subvenientibus.

26. Oratio praesciti nulli valet.

27. Omnia de necessitate absoluta eveniunt.

28. Confirmatio juvenum, clericorum ordinatio, locorum consecratio reservantur papae et episcopis propter cupiditatem lucri temporalis et honoris.

29. Universitates, studia, collegia, graduationes et magisteria in eisdem sunt vana gentilitate introducta et prosunt ecclesiae sicut diabolo.

30. Excommunicatio papae vel cujuscunque praelati non est timenda, quia est censura antichristi.

31. Peccant fundantes claustra et ingredientes sunt viri diabolici.

32. Ditare clerum est contra regulam Christi.

33. Sylvester papa et Constantinus imperator erraverunt ecclesiam dotando.

34. Omnes de ordine mendicantium sunt haeretici, et dantes eis eleemosynam sunt excommunicati.

35. Ingredientes religionem aut aliquem ordinem eo ipso inhabiles sunt ad observanda divina praecepta et per consequens ad perveniendum ad regnum coelorum, nisi apostataverint ab eisdem.

36. Papa cum omnibus clericis suis possessionem habentibus sunt haeretici, eo quod possessiones habent et consentientes eis, omnes videlicet domini saeculares et caeteri laici.

37. Ecclesia Romana est synagoga Satanae, nec papa est proximus et immediatus vicarius Christi et apostolorum.

38. Decretales epistolae sunt apocryphae et seducunt a fide Christi, et clerici sunt stulti, qui student eas.

39. Imperator et domini saeculares sunt seducti a diabolo, ut ecclesiam dotarent bonis temporalibus.

40. Electio papae a cardinalibus a diabolo est introducta.

41. Non est de necessitate salutis credere Romanam ecclesiam esse supremam inter alias ecclesias.

Error est, si per Romanam ecclesiam intelligat universalem ecclesiam aut concilium generale, aut pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias ecclesias particulares.

42. Fatuum est credere indulgentiis papae et episcoporum.

43. Juramenta illicita sunt, quae fiunt ad corroborandum humanos contractus et commercia civilia.

44. Augustinus, Benedictus et Bernardus damnati sunt, nisi poenituerint de hoc, quod habuerunt possessiones, et instituerunt et intraverunt religiones; et sic a papa usque ad ultimum religiosum omnes sunt haeretici.

45. Omnes religiones indifferenter introductae sunt a diabolo.

Tenor articulorum Joannis Husz.

1. Unica est sancta universalis ecclesia, quae est praedestinatorum universitas, et infra sequitur: Universalis sancta ecclesia tantum est una, sicut tantum unus est numerus omnium praedestinatorum.

2. Paulus numquam fuit membrum diaboli, licet fecit quosdam actus actibus ecclesiae malignantium consimiles.

3. Praesciti non sunt patres ecclesiae, cum nulla pars ejus finaliter excidet ab ea, eo quod praedestinationis charitas, quae ipsam legat, non excidet.

4. Duae naturae, divinitas et humanitas, sunt unus Christus.

5. Praescitus, etsi aliquando est in gratia secundum praesentem justitiam, tamen nunquam est pars sanctae ecclesiae; et praedestinatus semper manet membrum ecclesiae, licet aliquando excidet a gratia adventitia, sed non a gratia praedestinationis.

6. Sumendo ecclesiam pro convocatione praedestinatorum, sive fuerint in gratia, sive non secundum praesentem justitiam, isto modo ecclesia est articulus fidei.

7. Petrus non est nec fuit caput ecclesiae sanctae catholicae.

8. Sacerdotes quomodolibet criminose viventes sacerdotii polluunt potestatem et sic, ut filii infideles, sentiunt infideliter de septem sacramentis ecclesiae, de clavibus, officiis, censuris, moribus, ceremoniis et sacris rebus ecclesiae, veneratione reliquiarum indulgentis et ordinibus.

9. Papalis dignitas a Caesare inolevit; papae praefectio et institutio a Caesaris potentia emanavit.

10. Nullus sine revelatione assereret rationabiliter de se vel alio, quod esset caput ecclesiae particularis, nec Romanus pontifex est caput Romanae ecclesiae particularis.

11. Non oportet credere, quod iste quicumque est Romanus pontifex, sit caput cujuscumque particularis ecclesiae sanctae nisi Deus eum praedestinaverit.

12. Nemo gerit vicem Christi vel Petri, nisi sequatur eum in moribus, cum nulla alia sequela sit pertinentior, nec aliter recipiat a Deo procuratoriam potestatem, quia ad illud officium vicariatus requiritur et morum conformitas et instituenti auctoritas.

13. Papa non est verus et manifestus successor apostolorum principis Petri, si vivit moribus contrariis Petro; et si quaerit avaritiam, tunc est vicarius Judae Scarioth. Et pari evidentia cardinales non sunt veri et manifesti successores

collegii aliorum apostolorum Christi, nisi vixerint more apostolorum servantes mandata et consilia Domini Nostri Jesu Christi.

14. Doctores ponentes quod aliquis per censuram ecclesiasticam emendandus, si corrigi noluerit, saeculari judicio est tradendus, pro certo sequuntur in hoc pontifices, Scribas et Pharisaeos, qui Christum non volentem eis obedire in omnibus, dicentes : « Nobis nos licet interficere quemquam », ipsum saeculari judicio tradiderunt; et quod tales sint homicidae graviores quam Pilatus.

15. Obedientia ecclesiastica est obedientia secundum adinventionem sacerdotum ecclesiae praeter expressam auctoritatem scripturae.

16. Divisio immediata humanorum operum est, quod sunt vel virtuosa vel vitiosa ; quia si homo est vitiosus et agit quidquam, tunc agit virtuose : quia sicut vitium quod crimen dicitur seu mortale peccatum, inficit universaliter actus hominis virtuosi.

17. Sacerdotes Christi viventes secundum legem ejus et habentes scripturae notitiam et effectum ad aedificandum populum debent praedicare, non obstante praetensa excommunicatione; et infra : Quod si papa vel aliquis praelatus mandat sacerdoti sic disposito non praedicare, non debet subditus obedire.

18. Quilibet praedicandis officium de mandato accipit, qui ad sacerdotium accedit, et illud mandatum debet exequi, praetensa excommunicatione non obstante.

19. Per censuras ecclesiasticas excommunicationis, suspensionis et interdicti ad sui exaltationem clerus populum laicalem sibi suppeditat, avaritiam multiplicat, malitiam protegit et viam praeparat antichristo. Signum autem evidens est quod ab antichristo tales procedunt censurae, quas vocant in suis processibus fulminationes, quibus clerus principalissime procedit contra illos, qui denudant nequitiam antichristi, quod clerum pro se maxime usurpabit.

20. Si papa est malus et praesertim praescitus, tunc ut Judas apostolus est diabolus, fur et filius perditionis, et non est caput sanctae militantis ecclesiae, cum nec sit membrum ejus.

21. Gratia praedestinationis est vinculum, quo corpus ecclesiae et quodlibet ejus membrum jungitur Christo capiti indissolubiliter.

22. Papa vel praelatus malus et praescitus est aequivoce pastor et fur et latro.

23. Papa non debet dici sanctissimus, etiam secundum officium, quia alias rex deberet etiam dici sanctissimus secundum officium, et tortores et praecones dicerentur sancti, imo etiam diabolus deberet dici sanctus, cum sit officiarius Dei.

24. Si papa vivat Christo contrarie, etiam si ascenderet per ritam et legitimam electionem secundum constitutionem humanam vulgatam, tamen aliunde ascenderet quam per Christum, dato etiam quod intraret per electionem a Deo principaliter factam ; nam Judas Scarioth rite et legitime est electus a Deo Christo Jesu ad episcopatum, et tamen ascendit aliunde in ovile ovium.

25. Condemnatio quadraginta quinque articulorum Joannis Wicleff per doctores facta est irrationabilis et inqua et malefacta, et ficta est causa per eos allegata, videlicet ex eo, quod nullus eorum sit catholicus, sed quilibet eorum aut est haereticus aut erroneus aut scandalosus.

26. Non eo ipso quo electores vel major pars eorum consenserit viva voce secundum ritus hominum in personam aliquam, eo ipso illa persona est legitime electa, vel eo ipso est verus et manifestus successor vel vicarius

Petri apostoli vel alterius apostoli in officio ecclesiastico; unde sive electores bene sive male elegerint, operibus electi debemus credere. Nam eo ipso quo quis copiosius operatur meritorie ad profectum ecclesiae, habet a Deo ad hoc copiosius potestatem.

27. Non est scintilla apparentiae, quod oporteat esse unum caput in spiritualibus regens ecclesiam, quod semper cum ipsa eccles a militante conversetur et conservetur.

28. Christus sine talibus monstruosis capitibus per suos veraces discipulos sparsos per orbem terrarum melius suam ecclesiam regularet.

29. Apostoli et fideles sacerdotes strenue Domini in necessariis ad salutem regularunt ecclesiam, antequam papae officium foret introductum; sic facerent, deficiente per summe possibile Papa usque ad diem judicii.

30 Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali.

Tenor interrogatoriorum juxta quae haeretici aut de haeresi suspecti interrogari debent.

1. Super praemissis autem articulis quilibet de eis suspectus seu in eorum assertione deprehensus juxta modum interrogetur infra scriptum: Imprimis, utrum cognoverit Joannem Wicleff de Anglia, Joannem Husz de Bohemia, Hieronymum de Praga seu aliquem eorum, et unde habuerit eorum notitiam, et utrum cum eis vel eorum aliquo, dum viverent, conversationem vel amicitiam habuerit.

2. Item, utrum sciens ipsos seu aliquem ipsorum excommunicatos scienter participaverit cum illis reputans et dicens talem participationem non esse peccatum.

3. Item, utrum post mortem eorum pro eisdem seu aliquo eorum oraverit, et publice vel occulte opera pietatis exercuerit, asserens eos fore beatos et salvos.

4. Item, utrum eos vel aliquem eorum sanctos reputaverit et dixerit et eis venerationes velut sanctis exhibuerit.

5. Item, utrum credat, teneat et asserat, quod quodlibet Concilium, generale et etiam Constantiense universalem ecclesiam repraesentet.

6. Item, utrum credat, quod illud quod sacrum Concilium Constantiense universalem ecclesiam repraesentans approbavit et approbat in favorem fidei et ad salutem animarum, quod hoc est ab universis Christi fidelibus approbandum et tenendum, pro condemnato, credendum, asserendum.

7. Item, utrum credat quod condemnationes Joannis Wicleff, Joannis Husz et Hieronymi de Praga, factae de personis eorum, libris et documentis per sacrum generale Constantiense Concilium, fuerint rite et juste factae et a quolibet catholico pro talibus tenendae et firmiter asserendae.

8. Item, utrum credat, teneat, asserat Joannem Wicleff de Anglia, Joannem Husz de Bohemia et Hieronymum de Praga fuisse haereticos et pro haereticis nominandos ac reputandos, et libros et doctrinas eorum fuisse et esse perversos, propter quos et quas et per eorum pertinacias per sacrum Concilium Constantiense pro haereticis sunt condemnati.

9. Item, utrum habeat in sua potestate aliquos tractatus, opuscula, epistolas vel quaecumque alia scripta in quocumque idiomate per Joannem Wicleff, Joannem Husz et Hieronymum de Praga haereticos seu eorum pseudodiscipulos et sequaces editos vel translatos, edita vel translata, quod illos vel illa ordinario

loci vel ejus commissario seu inquisitori sub juramento praesentet. Quod si apud se scripta hujusmodi se habere non cognoverit, sed alibi, quod juret illa circa suum ordinarium vel alios supradictos infra certum terminum sibi prefigendum deponere.

10. Item, utrum sciat aliquam vel aliquos habentes praefatorum tractatus, opuscula, epistolas vel quaecumque alia scripta in quocumque idiomate composita sive translata, quod illum vel illos detegat vel manifestet pro purificatione fidei sive executione justitiae.

11. Item, specialiter literatus interrogetur, utrum credat sententiam sacri Constantiensis Concilii super quadraginta quinque Joannis Wicleff et Joannis Husz triginta articulis superius descriptis latam fore veram et catholicam, scilicet quod supradicti quadraginta quinque articuli Joannis Wicleff et Joannis Husz triginta non sunt catholici, sed quidam ex eis sunt notorie haeretici, quidam erronei, alii temerarii et seditiosi, alii piarum aurium offensivi.

12. Item, utrum credat et asserat, quod in nullo casu sit licitum jurare.

13. Item, utrum credat, quod ad mandatum judicis juramentum de veritate dicenda vel quodlibet aliud ad causam opportunum, etiam pro purificatione infamiae faciendum, sit licitum.

14. Item, utrum credat, quod perjurium scienter commissum, ex quacumque causa vel occasione, pro conversatione vitae corporalis propriae vel alterius, etiam in favorem fidei, sit peccatum mortale.

15. Item, utrum credat, quod deliberato animo contemnens ritum ecclesiae, ceremonias exorcismi et catechismi, aquae baptismatis consecratae peccet mortaliter.

16. Item, utrum credat, quod post consecrationem sacerdotis in sacramento altaris sub velamento panis et vini non sit panis materialis et vinum materiale, sed idem per omnia Christus, qui fuit in cruce passus et sedet ad dextram Patris.

17. Item, utrum credat et asserat, quod facta consecratione per sacerdotem sub sola specie panis tantum et praeter speciem vini sit vera caro Christi et sanguis et anima et Deitas et totus Christus ad idem corpus absolute et sub una qualibet illarum specierum singulariter.

18. Item, utrum credat, quod consuetudo communicandi personas laicales sub specie panis tantum, ab ecclesia universali observata, per sacrum Concilium Constantiae approbata, sit servanda sic quod non liceat eam reprobare aut sine ecclesiae auctoritate pro libito immutare. Et quod dicentes pertinaciter oppositum praemissorum tamquam haeretici vel sapientes haeresim, sint arcendi et puniendi.

19. Item, utrum credat, quod christianus contemnens susceptionem sacramentorum confirmationis vel extremae unctionis aut solemnizationis matrimonii peccet mortaliter.

20. Item, utrum credat, quod christianus ultra contritionem cordis, habita copia sacerdotis idonei, soli sacerdoti de necessitate salutis confiteri teneatur et non laico seu laicis quantumcumque bonis et devotis.

21. Item, utrum credat, quod sacerdos in casibus sibi permissis possit peccatorem confessum et contritum a peccatis absolvere et sibi poenitentiam injungere.

22. Item, utrum credat, quod malus sacerdos cum debita materia et forma et cum intentione faciendi quod facit ecclesia, vere conficiat, vere absolvat, vere baptizet et vere conferat alia sacramenta.

23. Item, utrum credat, quod b. Petrus fuerit vicarius Christi habens potestatem ligandi et solvendi super terram.

24. Item, utrum credat, quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit ejus nomine proprio expresso, sit successor b. Petri habens supremam auctoritatem in ecclesia Dei.

25. Item, utrum credat auctoritatem jurisdictionis papae, archiepiscopi et episcopi in solvendo et ligando esse majorem auctoritate simplicis sacerdotis, etiam si curam animarum habeat.

26. Item, utrum credat, quod papa omnibus christianis vere contritis et confessis ex causa pia et justa possit concedere indulgentias in remissionem peccatorum, maxime pia loca visitantibus et ipsis manus suas porrigentibus adjutrices. Et utrum credat, quod ex tali concessione visitantes ecclesias ipsas et manus adjutrices eis porrigentes hujusmodi indulgentias consequi possint.

27. Item, utrum credat, quod singuli episcopi suis subditis secundum limitationem sacrorum canonum hujusmodi indulgentias concedere possint.

28. Item, utrum credat et asserat licitum esse sanctorum reliquias et imagines a Christi fidelibus venerari.

29. Item, utrum credat, quod papa vel alius praelatus propriis nominibus papae pro tempore expressis vel ipsorum vicarii possint suum subditum ecclesiasticum sive saecularem propter inobedientiam sive contumaciam excommunicare, ita quod talis pro excommunicato sit habendus.

30. Item, utrum credat, quod, inobedientia sine contumacia excommunicatorum crescente, praelati vel eorum vicarii in spiritualibus habeant potestatem aggravandi et reaggravandi, interdictum ponendi et brachium saeculare invocandi, et quod illic censuris per inferiores sit obediendum.

31. Item, utrum credat, quod papa vel alii praelati et eorum vicarii in spiritualibus habeant potestatem sacerdotes et laicos inobedientes et contumaces excommunicandi, ab officio, beneficio, ingressu ecclesiae et administratione ecclesiasticorum sacramentorum suspendendi.

32. Item, utrum credat, quod liceat personis ecclesiasticis absque peccato hujus mundi habere possessiones et bona temporalia.

33. Item, utrum credat, quod laicis ipsa ab eis auferre potestate propria non liceat, imo quod sic auferentes, tollentes et invadentes bona ipsa ecclesiastica sint tamquam sacrilegi puniendi, etiam si male viverent personae ecclesiasticae bona hujusmodi possidentes.

34. Item, utrum credat, quod hujusmodi ablatio et invasio cuicumque sacerdoti, etiam male viventi, temere vel violenter facta vel illata inducant sacrilegium.

35. Item, utrum credat, quod liceat laicis utriusque sexus, viris scilicet et mulieribus, libere praedicare verbum Dei.

36. Item, utrum credat, quod singulis sacerdotibus liceat praedicare verbum Dei, ubicumque et quandocumque placuerit, etiam si non sint missi.

37. Item, utrum credat, quod omnia peccata mortaliter et specialiter manifesta sint publice corrigenda et extirpenda.

Volumus insuper ac statuimus et decernimus, quod si quis per secretam informationem per vos recipiendam vel alias repertus fuerit infamatus seu suspectus de quacumque specie haeresis pestiferae sectae vel doctrinae pestilentium Joannis Wicleff, Joannis Husz et Hieronymi de Praga haeresiarcharum praedictorum,

aut de fovendo, receptando, defendendo praefatos damnatos homines, dum viverent in humanis, vel ipsorum per fidos sequaces et pseudodiscipulos, aut ipsorum erroribus credendo, pro ipsis defunctis vel aliquo ipsorum post obitum orandi, vel inter catholicos nominando et defendendo, vel ipsos ut sanctos colendo, aut predicando vel adorando vel alias circa eos suspecte agendo, citetur per vos seu alterum vestrum personaliter coram vobis seu altero vestrum compariturus, semotis procuratore et advocato, responsurus medio juramento per ipsum sic (ut praedictum est) corporaliter praestito de plena et mera veritate dicenda super praedictis articulis seu eorum singulis vel aliis opportunis, secundum exigentiam casus et occurrentium circumstantiam ad arbitrium vestrum et prout vobis seu alteri vestrum videbitur expedire, vel alias contra eosdem ipsorum singulos prout praesentibus exprimitur vel alias canonice procedatis.

Necnon praesentes literas, exclusis articulis et interrogatoriis superius positis atque omissis, in civitatibus, dioecesibus, terris et locis aliis, ubi tute fieri poterit, auctoritate nostra solemniter publicetis et publicari faciatis, omnes et singulos haereticos hujusmodi necnon sectatores ipsorum haeresum et errorum utriusque sexus, tenentes et etiam defendentes eosdem aut haereticis ipsis quomodolibet publice vel occulte in divinis vel alias participantes, etiam si patriarchali, archiepiscopali, episcopali, regali, reginali, ducali aut alia quavis ecclesiastica vel mundana praefulgeant dignitate; necnon advocatos et procuratores quoslibet, qui haereticos hujusmodi aut eorum credentes, sequaces, fautores, defensores et receptatores super crimine haeresis aut credulitatis, sequelae, fautoriae, defensionis et receptationis homini defenderint, excommunicatos singulos diebus dominicis et festivis in praesentia populi nuncietis et per alios nunciari faciatis.

Et nihilominus contra eosdem omnes et singulos utriusque sexus hujusmodi errores tenentes, approbantes, defendentes, dogmatizantes ac fautores et receptatores et defensores eorumdem exemptos et non exemptos et quemlibet ipsorum, cujuscumque dignitatis, status, praeeminentiae, gradus, ordinis vel conditionis (ut praefertur) existant, auctoritate nostra diligenter inquirere studeatis, et eos quos per inquisitionem hujusmodi diffamatos vel per confessionem eorum seu per facti evidentiam vel alias hujusmodi haeresis et erroris labe respersos reperietis, auctoritate praedicta etiam per excommunicationis, suspensionis et interdicti necnon privationis dignitatum, personatuum et officiorum aliorumque beneficiorum ecclesiasticorum ac feudorum, quae a quibuscumque ecclesiis, monasteriis ac aliis locis ecclesiasticis obtinent, ac etiam bonorum et dignitatum saecularium ac graduum scientiarum quarumcumque facultatum et per alias poenas, sententias et censuras ecclesiasticas ac vias et modos, quos ad hoc expedire seu opportunos esse videritis, etiam per captiones et incarcerationes personarum et alias poenas corporales, quibus haeretici puniantur seu puniri jubentur aut solent juxta canonicas sanctiones. Similiter et clericos ipsos et ecclesiasticas personas usque ad degradationem inclusive, si eorum culpa ac pertinacia vel rebellio id exigat aut requirat, corrigatis et puniatis ac diligenter corrigi et puniri faciatis. Necnon contra eosdem ipsorum laicorumque bona secundum canonicas sanctiones et legales contra haereticos et eorum sequaces editas, quibus eosdem sectatores sive sequaces subjacere decernimus, animose consurgatis juxta modum et formam supradictos. Et qui de praemissis haeresibus vel articulis vel aliquo praemissorum infamati fuerint, ad arbitrium vestrum se purgare teneantur. Alii vero, qui per testes seu propriam confessionem vel alias legitimas probationes convicti

fuerint de praemissis haeresibus vel articulis vel aliquo praemissorum, eosdem articulos et errores solemniter et publice revocare, abjurare, poenitentiam condignam, etiam ad immutationem (si delictum exegerit) subire cogantur. Necnon quod errores et haereses hujusmodi, cujuscumque generis vel speciei censeantur, de caetero verbo, nutu vel facto non fovebunt seu alios ad credendum illis verbo vel facto, publice vel occulte, directe vel indirecte aut alio quovis modo inducent, sufficientem et idoneam cautionem praestare teneantur. Quod si forsan eosdem articulos solemniter et publice revocare et abjurare et poenitentiam condignam, etiam ad immutationem perpetuam vel temporalem juxta vestrae discretionis arbitrium sine dilatione subire, ac sufficientem cautionem quod errores et haereses ipsas de caetero non tenebunt nec fovebunt nec alios ad credendum vel verbo vel facto, publice vel occulte, directe vel indirecte vel quovis quaesito colore inducent, praestare, seu aliquod praemissorum facere noluerint, extunc contra ipsos juxta qualitatem errorum ac delictorum suorum, etiam (si expediat) tamquam contra haereticos aut haeretica labe respersos, auctoritate nostra juxta canonicas et legales sanctiones summarie et simpliciter ac de pleno sine strepitu et figura judicii et etiam ex officio, appellatione seu appellationibus quibuscumque cessantibus, procedatis, ac ipsos juxta easdem canonicas traditiones puniatis, etiam, si opus fuerit, curiae seculari relinquendo; contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, invocato ad hoc (si opus fuerit) auxilio ejusdem brachii saecularis.

Non obstantibus tam faelicis recordationis Bonifacii papae octavi praedecessoris nostri, quae cavetur, ne quis extra civitatem et dioecesim suam, nisi in certis exceptis casibus, et in illis ultra unam dietam, a fine suae dioecesis ad judicium evocetur, seu ne judices a sede apostolica deputati extra civitatem et dioecesim, in quibus deputati fuerint, contra quoscumque procedere sive alii vel aliis vices suas committere aut aliquos ultra unam dietam a fine dioecesum eorumdem trahere praesumant, et de duabus dietis in Concilio generali, quam aliis quibuscumque constitutionibus Romanorum pontificum tam a judicibus delegatis quam personis ultra certum numerum ad judicium non vocandis aut aliis editis, quae possint in hac parte vestrae jurisdictioni aut potestati ejusque libero exercitio quomodolibet obviare, seu si aliquibus communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari seu ultra vel extra loca ad judicium evocari non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi et eorum personis, locis et ordinibus et nominibus propriis mentionem, et qualibet alia dictae sedis indulgentia generali vel speciali cujuscumque tenoris existat, per quam praesentibus non expressam vel totaliter non insertam vestrae jurisdictionis explicatio in hac parte valeat quomodolibet impediri et de qua cujusque toto tenore de verbo ad verbum in nostris literis habenda sit mentio specialis.

Datum Constantiae, 8 kal. Martii, pontificatus nostri anno primo.

Magnum Bullarium Romanum, deel I, blz. 288-294. — Voor de stukken, waarnaar in deze bul verwezen wordt, zie hooger nr 47 (Concilie van Lateraan, 1179, *Sicutait*) en nr 244 (Bul van Bonifacius IX, 1399, *Sanctae Inquisitionis officium*).

255.

1418, April (?), Constanz. Op het algemeen Concilie aldaar wordt de Hollandsche priester Jan van Alkmaar, afkomstig van deze stad en lid der geestelijkheid van het Utrechtsche bisdom, vóór de kerkvergadering gedaagd en tot herroeping zijner dolingen gebracht, waarbij zijn kettersch schrift verbrand wordt, zooals blijkt uit de acte zijner herroeping. — Zijne ketterij bestond hierin, dat hij al de goederen der Kerk wilde zien ontnemen aan de geestelijkheid, omdat zij er door verhinderd werd hare hooge zending te volbrengen, en opdat zij, van den last der wereldlijke beslommeringen ontheven, des te ijveriger en voorspoediger hare plichten zou betracht hebben. Van het opstel bevattende 30 artikels, waarin hij deze stellingen ontwikkelde, had hij afschriften gezonden aan Sigismond, Roomschen koning, en aan Hendrik V, koning van Engeland, met den raad om op de meest gepaste en voor het volk des Heeren meest nuttige wijze de wereldlijke goederen der Kerk aan zich te trekken of ze aan de voornaamste staten of vorsten over te geven in ieder land. Jan van Alkmaar herriep vóór het Concilie deze stellingen als kettersch en oproerig (*eosdem articulos, in dicta mea scriptura contentos, tanquam hereticales et sapientes heresim ac contra fidem et mores erroneos et tanquam scandalosos, sediciosos et pacis turbativos*) en hij verklaarde tevens al de ketterijen van Wicleff, Hus en anderen te verafschuwen, belovende zijne herroeping, eigenhandig geschreven, te zullen zenden aan den koning van Engeland en aan zijne geboortestad Alkmaar (*ad oppidum Alkmarie, unde traxi originem.*)

W. Moll, *Johannes van Alkmaar vóór het kettergericht der kerkvergadering van Constanz* in *Studiën en bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel III, blz. 1 en volg., waar ook volledig in voorkomt de *Abiuracio Johannis de Alkmaria in Concilio Constanciensi facta, quod layci non debent aufferre bona temporalia a clericis.* De afzwerende ketter noemt er zich : « Ego Johannes de Alkmaria, clericus Traiectensis diocesis, magister in artibus studii Parisiensis et in theologia baccalaureus. » Het stuk sluit met de woorden : « Lectum per me Johannem supradictum Constancie in sessione Concilii generalis in maiore ecclesia Constanciensi pro Christiana fide. » — Te vinden in een codex der Keizerlijke Bibliotheek van Weenen, beschreven onder n[r] 4902 in de *Tabulae codicum manu scriptorum in bibliotheca Palat. Vindobonensi asservatorum*, deel III, blz. 410 (Weenen 1869.)

256.

1419, Februari 22, Leuven. Uittreksel uit Molanus (16e eeuw), vermeldende dat de inquisiteur Jan Rijke (Dives), predikheer, aldaar overleden is.

Commemoratio aliquot fratrum praedicatorum conventus Lovaniensis. Joannes Rijke. X kal. Martii anno 1418 obiit frater Joannes Dives inquisitor.

J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 240. — Waarschijnlijk is deze aanteekening door Molanus uit het archief van het Leuvensch predikheerenklooster getrokken, want in het tweede deel, blz. 753 lezen wij : « Frater Joannes Dives inquisitor obiit anno 1418. *Praedicatores.* »

257.

1419, October 13, Atrecht. De predikheer Pieter Floure, inquisiteur voor het aartsbisdom Reims, houdt een sermoen ter gelegenheid van den plechtigen lijkdienst van Jan den Onversaagde, hertog van Bourgondië.

Tertio idus Octobris, die Veneris iusta, Philippus patri magnifice fecit apud Atrebates in aede diui Vedasti episcopi. Interfuere antistites Ambianus, Cameracensis, Morinensis, Tornacensis Atrebatensisque cum abbis compluribus ex circumiectis regionibus. Rem diuinam fecit episcopus Ambianus. Concionem habuit Petrus Floraeus, theologus sectae dominicanae, inquisitor fidei prouinciae Remensis.

Meyerus, *Annales Flandriae*, fol. 259 verso. — Buzelin (*Annales Gallo-Flandriae*, blz. 383) vermeldt hetzelfde en geeft aan Pieter Floure den titel van « per Remensem provinciam summus fidei quaesitor. »

258.

1420, Mei 25, Doornik. Uittreksel uit een stadsregister over Wattier Quaret, die ten eeuwigen dage gebannen wordt, omdat hij God en O. L. Vrouw gelasterd had.

Wattier Quaret, aumucheur, a tousiours, pour auoir despite Dieu et le Vierge Marie se mere et dit parolles blasmephemieuses, detestables et vituperables diceux. Fait le sabmedj xxve du mois de May, lan mil iiijc et xx.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. de la Loy* : *1413-1424*, chapitre des bans (*Bannissements à tousiours.*)

259.

1413-1420. Aanteekening over den inquisiteur Pieter Floure. — In deze tijdruimte was de predikheer Pieter Flore (of Floure) vicaris van den algemeenen inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk Jan Polet. Ten jare 1420 was hij als algemeen inquisiteur te St Omaars (graafschap Artois).

Jam vero anno MCCCCXIII Johannis Poleti inquisitoris generalis Franciae vicarium agebat (frater Petrus Flore) eoque titulo in fidei concilio laudato Parisiis a die xxx Novemb. ad xxv Febr. sequentis...., cum aberat inquisitor, pluries praefuit.... Anno MCCCCXIX stylo veteri, novo XX, mense Januario, erat Audomarisani inquisitoris generalis Franciae munere fungens.

Quétif en Échard, deel I, blz. 754 en 755.

260.

1420-1421, *Brugge*. Uittreksel uit de stadsrekeningen over Mattheus van Ysendike, die kettersche dolingen onder het volk strooide, gevangen werd en in den kerker geworpen. Zijne ketterijen werden opgeteekend.

Gheghenen den scerwetters over haerlieder moynesse die zy hadden, jn dat zy, bi laste van der wet, vinghen tSinte Jooshuus eenen gheheeten Mattheus van Ysendike f^s^ Jans, ende brochten jn den steen, omme dat hi eeneghe zaken voortstelde contrarie ons ghelove, daer mede hi tvolc meende te bedrieghene, ij s. gr.

Item noch gheghenen Obrechte den garsoen van den ghescrifte te doene maken, daer al jnlanx de quade meeninghe van hem jn verclaerst staet, xxxvj gr.

Stadsarchief van Brugge, Stadsrekening 1420-1421, fol. 107, n° 4. Afgedrukt bij L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, deel IV, blz. 414.

261.

1420 (1421?), *Dowaai en Atrecht*. Uittreksel uit de *Annales Gallo-Flandriae* (1624) van den jezuiet J. Buzelin, die uit een oud handschriftelijk register van den magistraat van Dowaai bijzonderheden mededeelt over ketters van Dowaai, Valencijn en andere plaatsen. — Buiten eene stadspoort te Dowaai hielden achttien ketters van die stad en ook van Valencijn en elders in het huis van Jan Fierini bijeenkomsten, waar gepredikt werd en uit slechte boeken

voorgelezen. Zij werden verklikt en, den dag van Mariaboodschap, op bevel van den magistraat al te zamen aangehouden en gekerkerd. Op last van den bisschop van Atrecht Martinus Porée werden zij dadelijk naar die stad gevoerd. Enkelen werden onschuldig verklaard, anderen tot levenslange gevangenschap, anderen nog tot kortere opsluiting, vasten en bedevaarten veroordeeld; maar hun hoofdman, die van Valencijn was, werd tot den brandstapel verwezen. De overigen voerde men naar Dowaai terug, waaronder de eenen verbrand, de anderen tijdelijk of levenslang gevangen werden gehouden. Allen moesten te Dowaai op de groote markt door den inquisiteur bepredikt worden in bijzijn van de kanunniken, kloosterlingen en magistraatspersonen der stad; maar, als de prediking juist ging beginnen, viel het stellage plotseling in, waarop de overheden plaats genomen hadden, zoodat er dooden bleven en veel gekwetsten. Kort daarna werden de ketters buiten de stad tot pulver verbrand, waarbij eene vrouw zich door hare hardnekkigheid onderscheidde. Eerst waren de goederen der veroordeelden ten bate der schatkist van den hertog Philips van Bourgondië, graaf van Vlaanderen, aangeslagen; maar op protest van den magistraat van Dowaai werden zij aan de wettige erfgenamen teruggegeven.

In haereticos partim Atrebati, partim Duaci animadversum est graviter. Juxta Duacum ad portam Morelliam in villa Joannis Fierini Duacensis oppidani conventus frequenter occultos agitabant octodecim numero viri. Eorum aliquot Duaco, alij alicunde, Valencenis omnium magister, adveniebant. Ex Judaeorum libris faedos errores praesertim hauserant iisque alios adjunxerant e varijs haereticorum libris desumptos, ut praecipua fidei catholicae dogmata convellerent. Et quo firmius memoriae infigerent quae docebantur, ea quotidie manibus terebant ac certis diebus praeceptor sermonem ad omnes habebat. Erat in partibus Joannis villicus avebatque maxime suum impijs erroribus herum imbuere. Sed is firmioribus fidei catholicae tibicinibus nitebatur quam ut facile in turpissimos errores pessumdaretur. Cum igitur Joannes ab villico saepius invitaretur ut coetus eorum celebraret et perdiscendorum dogmatum suorum gratia magistrum e pulpito docentem audiret, is assensum denique praebuit non animo pestem hauriendi, sed quo facilius errores deprehenderet ac in omnium familiaritatem insinuatus ad judices indicio certiori deferret. Alium etiam civem sibi socium adjunxit, ut simulata bibendi auribus errores aviditate testis suppeteret eorum, quae viderat audieratve. Annuntiati maximae Virgini partus dies delectus, quo magistrum una cum dicipulis omnibus congregatum uterque celebraret dicto antea loco. Verum priusquam eo Joannes cum socio pedem inferret, ad vicarium gubernatoris et scabinos oppidi rem omnem occulte detulerat ac plurimum eos obtestatus fuerat, ut tempestive cum magna satellitum manu villam circumvenirent impiosque homines

turpissimis dogmatibus intentes opprimerent. Ergo dum nihil sinistri suspicantur jamque Joannis et socij animos spe devorant, inter pestilentes magistri voces strepentium undique armorum sonitu et satellitum clamoribus percelluntur; et quia nullum patuit effugium, capti omnes fuere. Ubi tamen de conjectis in carcerem deliberatur sintne poenis omnes paribus afficiendi, adsunt ab episcopo Atrebatensi legati, qui Atrebatum eos deducant. Ibi magister infelicis illius scholae judicio episcopi et inquisitoris fidei flammis addicitur; quidam minus corrupti in libertatem asserti; nonnulli perpetuo ergastulo damnati: quidam tantum aliquot annorum custodia, jejunio et peregrinatione. Ceteris Duacum reductis, aliquot ignibus cremati sunt, quidam vel perpetua vel temporaria carceris poena coerciti. Sed hi omnes cum publice in theatrum producerentur, mirum quiddam accidit. In vasta fori area duo senatores theatra erigi curaverant, unum minus, alterum majus. Igitur cum publice concionem haberi et damnatos errorum poenis addici placuisset, in illam reos machinam satellites eduxere; ab vicario, inquisitore, senatoribus, D. D. Amati et Petri canonicis aliisque viris ecclesiasticis, patribus dominicanis et franciscanis ac nonnullis nobilibus viris theatrum capacius insessum fuit. Verum vix populum sacer concionator alloqui coepit, cum repente ingens ista machina, quae senatores aliosque sustinebat, in medio violenter abrumpitur totumque humi consessum effundit, malignis ut a quibus creditur spiritibus mali hujus auctoribus. Ibi decanus christianitatis oppressus animam egit itemque puer unus obrutus, plerisque alijs crura vel bracchia casu confracta. Et cum extra urbem paullo post ignibus rei traderentur, adeo mulier quaedam eo in numero praefracti animi et obstinatae impietatis exstitit, ut priusquam flammis tangeretur, seipsam vinculis, quibus palo ad fauces alligabatur, strangulaverit. Morte consumptorum fortunas gubernatoris vicarius fisco ducis (Burgundiae) addixit. Verum senatus nihil Duaci obnoxium fisco asserens ejus edicto graviter obrogravit; et statim ab Hugone Lannoyano, Gallo-Flandriae praefecto, imperatum severe est, ut heredibus restituerentur.

P. Jezuiet J. Buzelin, *Annales Gallo-Flandriae*, ad annum 1420, blz. 384 en 385. Als bron geeft de schrijver op den rand van blz. 384 op : *Regist. Duac. Mag. lib. MS. Duac.*, dat is : een handschriftelijk register van den magistraat van Dowaai. Men vindt eene kortere vermelding in Buzelin's *Gallo-Flandria sacra et profana*, blz. 256. — Zie ook Hennebert, kanunnik der hoofdkerk van St Omaars, *Histoire générale de la province d'Artois*, deel III, blz. 348 en 349, die als bisschop van Atrecht te dien tijde MARTIN PORÉE opgeeft. Hennebert zegt onder anderen : « Avant l'exécution de la Sentence, on leur attacha des croix jaunes sur la poitrine et le dos; s'étant agenouillés devant l'Evêque, ils reçurent de ce prélat et de l'inquisiteur quelques coups de verge sur la tête. Leurs mauvais livres furent, en leur présence, livrés aux flammes. On posa sur la tête des suppliciés des mitres chargées de figures de diables. Une femme, appelée Catherine Mamarde, après la lecture de son jugement, exhorta ses complices à supporter avec courage deux heures de tourment pour mériter la gloire prétendue de mourir en martyrs. Le fanatisme conduit à un tel aveuglemeut, qu'il s'imagine avoir ses révélations, son apostolat et ses triomphes. »

262.

1421, Dowaai, Atrecht en Valencijn. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Monstrelet over de voorgaande zaak.

Et d'autre part furent trouvez en l'an dessudit (1421) plusieurs hommes et femmes tenans ladicte hérésie (des Pragoys) et faisant leur concile ensemble en un vilage près Douay nommé Sains, dedens lequel ilz furent trouvez et menez prisonniers à la court de l'évesque d'Arras. Desquelz les aucuns se repentirent et rappellèrent, lesquelz furent reçeuz à pénitence et mercy, et les autres, après qu'ilz eurent esté preschez dudit évesque et de l'inquisiteur de la foy, furent ars et brouyz audit lieu d'Arras, à Douay et à Valenciennes.

Chronique d'Enguerran de Monstrelet, uitgegeven door L. Douët-d'Arcq, deel IV, blz. 87.

263.

1421, Dowaai, Atrecht en Valencijn. Uittreksel uit eene gelijktijdige kronijk van eenen ongenoemde over dezelfde zaak.

Et en cel an meismes (1421) furent pluisseurs (femmes) trouvées et ossy biaucop d'ommes tenans laditte hérésye (des Hussites de Prague), faisans et tenans leur concille à ung village emprès Douay, nommé Graimori. Auquel village il furent trouvés et menés prisonniers à Arras en la court de l'évesque dudit lieu. Desquès les aucuns se repentirent et rappellèrent, qui furent recheuz à pénitanche et à mercy, et les aultres furent ars et bruis ausdis lieux d'Arras et de Douay et ossy à Valenchiennes. Esquelx lieux, avant leur mort, il furent preschiés sur grans escaffaux devant tout le peuple par l'évesque dudit lieu d'Arras et par le maistre et inquisiteur des bougres.

Chronique anonyme pour le règne de Charles VI (1400-1422), uitgegeven door Douët-d'Arcq in zijn zesde deel der *Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, aldaar blz. 311.

264.

1421, Atrecht, Dowaai en Valencijn. Aanteekening van Meyerus over dezelfde zaak.

Atrebati, Duaci et Valentianis quidam, inquit Engerranus, igne cremati sunt, qui sectam et opiniones tenebant Boëmorum. Boëmi per id tempus ob deformatissimos mores clericorum vociferantur pro reformatione ecclesiae. Qui cum nihil obtinerent, sed tantummodo riderentur et criminarentur, multo plura mala quam

ante coeperunt et dicere et facere, multos monachos sacerdotesque ociosos suis locis expellere, bona illorum diripere, tumultuari toto regno. Sigismundus Augustus omnibus se viribus objicere, sed parum proficere, crescente in dies miserandum in modum malo, ut nostris (proh dolor) etiam nunc conspicimus oculis.

Meyerus, *Annales Flandriae*, fol. 264.

265.

1423, April 22, Keulen. Uittreksel uit de statuten van de synode te Keulen door den aartsbisschop Diederik gehouden, over het onderdrukken van de ketterijen der Wicleffiten en Hussiten in zijne geestelijke provincie. — Na de veroordeeling van het Algemeen Concilie van Constanz tegen die ketterijen herhaald te hebben, beveelt de aartsbisschop, dat de ketters en hunne aanhangers bij den bisschop der plaats of bij de pauselijke inquisiteurs moeten aangeklaagd en, zoo zij volharden, door het wereldlijk gerecht uitgeroeid worden. Alwie daarin behulpzaam is of aan de gewapende kruistochten tegen de ketters deelneemt, verdient eenen aflaat van veertig dagen. De suffraganen van den aartsbisschop kunnen er nog andere aflaten bijvoegen. De predikers zullen in hunne sermoenen het volk tot goede werken aanmanen en de priesters zullen in de solemneele missen geldomhalingen doen om den triomf der Kerk over de ketters te bespoedigen.

IX. Contra haereses, praesertim Wicleffiacam seu Hussiticam per id tempus saevientem.

Haereses haereticorumque Joannis Wicleff, Joannis Hus et Hieronymi de Praga doctrinas erroneas anathematizamus, reprobamus et totaliter condemnamus, asserentes cum Concilio generali Constantiensi, quod omnes hujusmodi articuli aut sunt piarum aurium offensivi aut seditiosi aut scandalosi vel manifeste a fide devii seu expressam haeresim continentes, prout in sententia lata contra dictos haereticos et ipsorum perversa dogmata plenius continetur.

Quapropter universos et singulos subjectos nobis in virtute sanctae obedientiae requirimus et eis praecipiendo mandamus, quatenus in spiritu virtutis Dei exurgentes, in praedictorum haereticorum sequaces aut fautores vel receptatores et eorum doctrinam reprobam cum opusculis memoratis, ubicumque illos seu illas contigerit reperiri, diligenter inquiratis nobisque, ordinario loci aut alicui ex inquisitoribus haereticae pravitatis ad hoc a sede apostolica deputatis vel deputandis prodatis vel reveletis atque mediante justitia, si non resipuerint, exterminari fideliter procuretis.

Nos enim omnibus per nostram provinciam constitutis, confessis et contritis, qui ad hoc operam efficaciter dederint aut qui in expeditione exercituum contra

dictos haereticos profecti fuerint, de omnipotentis Dei misericordia et sanctorum ac sanctarum nostrorum patronorum et patronarum meritis aut precibus confisi, xl dies indulgentiarum de injunctis eis poenitentiis misericorditer in Domino relaxamus, suffraganeos provinciae nostrae hortantes, ut his nostris indulgentiis similes in suis civitatibus et dioecesibus superaddant.

Mandantes insuper omnibus et singulis ecclesiarum rectoribus et eorum vicariis seu presbyteris aliisque praedicatoribus per provinciam Coloniensem, quod in singulis sermonibus suis ad populum faciendis exhortationes faciant speciales ad inducendum populum congruis modis, ut orationes, jejunia et alia pia opera, omnesque presbyteri dictae provinciae nostrae missarum in solemniis celebrandis speciales collectas et suffragia nostro offerant Salvatori, quatenus ecclesiae sanctae et veris Christicolis contra quoscumque persecutores aut rebelles ejusdem praesertim dictam fidem impugnantes largiri dignetur victoriam et triumphum.

Mansi, deel XXVIII, blz. 1055 en 1056.

266.

1423, Juli 22, Doornik. Uittreksel uit een stadsregister over Gillis Mersault, die op de groote markt bepredikt werd in de tegenwoordigheid van den bisschop van Doornik, van twee andere bisschoppen *in partibus* en van drie abten, en als ketter overgeleverd werd aan den magistraat, die hem liet verbranden.

De Gilles Mersault. — Le juedi xxij^{e} jour du moys de Jullet lan mil cccc xxiij, Gilles Mersault, qui prins avoit este comme incredulle et pour fait deresie, a tout pluiseurs breues et cedulles contenans erreurs contre foy catholique et rendu a monsegneur leuesque de Tournay, et en son proces sur ce fait, sans ce que il se volsist reuoquier, fu mene sur on escaffault fait contre le halle as draps sur le grant marchie de Tournay. Et la, en la presence dudit monsegneur leuesque et des evesques de Bethleem et de Ghehedines et aussi des abbes de Saint Martin, Saint Amant et Saint Nicolay, predication faite et audit Gilles monstre et ramontree pluiseurs articles en quoy il auoit erre. Et ce fait, fu rendu et liure a nous Preuostz et Jurez, apries sentence sur ce de par ledit monseigneur leuesque de Tournay pronunchie, pour en faire lexecution comme au cas appertenoit, lequelle fu faite as Pres as Nonains, de son corps ardoir ledit jour.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. de la Loy : 1413-1424,* chapitre des personnes condamnées et mises à mort. — Korte ontleding bij graaf G. de Nédonchel, *Des anciennes lois crimi-elles en usage dans la ville de Tournai,* blz. 287.

267.

1426, Utrecht. Uittreksel uit *'s Raets merkwaerdighe slitinghen* dier stad over Frederik Frederikszoon, die om blasphemie

tegen God en 't Heilig Sacrament aan de kaak werd gesteld en voor vijf jaren gebannen.

1426. Want Vred. Vrederiessoen Gode van Hemelrike endo den weerden hilighen sacramente onweerdicheit ende grobe oneer gedaen heeft met loghenachtigher sprake, dat teghen den hilighen gelove draecht: daarom heeft hi in openbare beteringge, Gode van hemelrike t'eeren, op een leder opter plaetsen ghestaen ende syn broecke beschreven voer syn hoeft ghehadt, allen luden tot enen exempel, ende men verbiet hem die stat vyf jaer lanc naestcomende ende een milo vander stat te wesen.

Mededeeling van Dodt van Flensburg in vander Monde's *Tijdschrift*, jaargang 1842, blz. 166.

268.

1427, September 4. Bevel van hertog Philips van Bourgondië voorschrijvende aan al de overheden van zijne landen van Holland, Zeeland en Friesland, dat zij den pauselijken inquisiteur Willem Brunairt, predikheer, in het vervolgen der ketters behulpzaam zouden zijn, zooals hij daartoe gemachtigd is door den paus en den bisschop van Utrecht in het Sticht en in het gansche geestelijk gebied van dezen bisschop. — De predikheer heeft aan den hertog de pauselijke bul getoond, waarbij hij als inquisiteur werd aangesteld, alsook de volmacht hem door den bisschop van Utrecht verleend. Dienvolgens heeft hem de hertog met zijnen notaris en al zijne helpers onder zijne hooge bescherming genomen. Hij beveelt aan al de overheden van zijne voormelde landen, dat zij op 't bevel van broeder Brunairt alle door hem aangeduide personen zouden aanhouden, vangen en vervoeren om door den inquisiteur behoorlijk vervolgd en gestraft te worden.

Roerende tonderzoek van ongeloeve.

Philips, etc., doen cond allen luden hoe dat onse gemijnde in Gode broeder Willem Brunairt, vander predijkeroirde, bacalarus in der Gotheit, ons mit bescheide getoent ende onderwijst heeft, dat onse heylige vader die paeus van Rome geweerdicht heeft hum te setten tot eenen inquisitoir ende ondersoeker te wesen van alre heresie ende ongeloeve, die in enigerhande personen wesen of uprijsen mochte over all inden gestichte ende creysdom van Utrecht ende die te corrigeren ende of te doen, als behoirlic is: ende want wij achtervolgende saliger onser ouden zeden ymmer genegen willen sijn tot vorderuisse alre goeder ende geesteliker werken, so hebben wij geconsenteert, geoirloift ende gemechticht den eerbaren broeder Willem voirnoemt, na der commissie ende machte,

die hij heeft wt den stoel van Rome ende van onsen lieuwen neve den bisscop van Utrecht, te treeken over all in den landen van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant, die in onsen bewinde staen binnen steden ende dair buyten, om inquisitie ende onderzoeck te doen up die ongeloeve ende stucken voirscreven.

Ende also wij den selven broeder Willem mit sijnen notaris, gesinde ende have genomen hebben in onser protectie ende beschermenisse, so dat sij vrij ende veylich varen, merren ende keeren zullen over all inden onsen voirscreven om die voirscreven sake te bet te volbrengen, so ontbieden wij ende bevelen allen onsen amptluden, rechteren, burgermeysteren, scepenen, raden ende anders onsen dyeneren ende boden, dat sij broeder Willem den inquisitoir voirnoemt mitten sinen voirscreven tot allen tyden guetlic ontfangen, eere ende reverentie bewijsen ende him vorderlic ende behulpich siin tot sinen vermanen inden saicken voirscreven, ende alle die gene die hij sculdich vinden mach inden ongelove voirscreven ende hij hem noemen sal van onser wegen, aentasten ende vangen ende die gevangen brengen tot sulken steden als hij hem beteykenen sal inden onsen voirscreven, up dat die bij hem gecorrigeert mach worden als recht ende redene dat eysschen zullen, ende des niet en laten also lief als wij hun siin; dit sal gedueren tot onsen wederseggen.

In oirconde etc., datum den iiij^den^ dach in September, anno xxvij.

Rijksarchief van Den Haag, *Memoriale Commissie B. R. Bourg.* (Cas N. 1425-1427), fol. 130 verso. — Afgedrukt bij van Mieris, *Groot Charterboek der graven van Holland, Zeeland en heeren van Vriesland*, deel IV, blz. 898; van Mieris schreef aldaar onder dit stuk : « Geheel aanmerkelijk is dees brief, als zijnde de eerste en oudste invoering van 't geloofsonderzoek in deeze landen, » hetgeen alleen bewijst, dat hij geene oudere stukken kende.

269.

1427, *Utrecht*. Uittreksel uit *'s Raets merkwaerdighe slitinghen* dier stad over vier voortvluchtige vrouwen, die weigerden ter kerk te gaan. Zij worden voor vijf jaren gebannen.

Want Bartraet, Geryt Weners soens wijf, Lisebet vd. Meern, suster Rutger ende suster Jutte after sint Jacob niet te kerken gaen en willen ende daer voertvluchtich voer sijn, daerom verbiet men Bartraden, Lisebetten, Rutger ende Jutten die stat ende een mile vander stat, elke v jaren lanc.

Mededeeling van Dodt van Flensburg in vander Monde's *Tijdschrift*, jaargang 1842, blz. 167.

270.

1428, *Juni 11*, *Leuven*. Uittreksel uit de stadsrekeningen, waaruit blijkt, dat zeven gezellen 's nachts uitgezonden werden

naar het nabijgelegen dorp Vertrijk om eenen zekeren Judas, gezegd Pelsken, die alom ketterijen in 't geheim gepredikt had, op te zoeken.

Item gegeven, bi bevele der stad, Vrancken de Nausnider, tot vij gesellen behoef, xi in junio, van dat sy gereden waren te Vertrijck, omme te suecken Judas, die men heet Pelsken, omme dat hi ongelove opgeset hadde ende op heymelycken steden gepredikt hadde, die wt waren 1 nacht, voer haren coste die sy verterden, xxxvij plecken. — Item hem selven voer haren loen ende arbayt, xl plecken.

Stadsarchief van Leuven, *Rekening van 1428*, fol. 55, aangehaald door Edw. Van Even, *Bloemardine, eene Vlaemsche hervormster uit de XIVe eeuw*, in *De Katholiek* van Amsterdam, jaargang 1854, blz. 295.

271.

1428, Vlaanderen, Artois, Kamerijk, Doornik, Atrecht, Terwaan, enz. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van Monstrelet over den Bretonschen karmeliet Thomas Conecte, die in Vlaanderen, Artois, het Doorniksche, het Kamerijksche en omliggende landen predikte tegen de weelde en de kleederpracht der vrouwen alsmede tegen de onkuischheid en schraapzucht der geestelijkheid. Later werd hij te Rome als ketter verbrand.

Comment ung praicheur, nommé frère Thomas, converti plusieurs personnes et abaty les beubans et les atours des femmes en plusieurs parties.

En cest an (1428), ès pays de Flandres, Tournésis, Artois, Cambrésis, Ternois (1), Amiénois, Pontieu et ès marches environ, régna un prescheur de l'ordre des Carmes, natif de Bretaigne, nommé frère Thomas Conette (2). Auquel par toutes les bonnes villes et autres lieux où il vouloit faire prédicacions, les nobles bourgeois et autres notables personnes des villes où il estoit lui faisoient faire ès plus beaux lieux et plentiveux d'ycelles, pour faire assemblée, ung grand eschafault de bois bien planchié, tendu et aourné des plus riches draps de tapisserie et aultres qu'on povoit finer. Sur lequel eschafault estoit préparé ung autel où il disoit sa messe, acompaigné d'aucuns de son ordre et plusieurs autres ses disciples, dont la plus grand partie le suivoient de pied par tout où il aloit, et il chevauchoit ung petit mulet. Et là sur celui eschafault, après qu'il avoit dit sa messe, faisoit ses prédicacions moult longues en blasmant les vices et péchiez de ung chascun et pas espécial le clergié, est assavoir ceulx qui publiquement

---

(1) « Petit pays dont Saint-Pol était la capitale, » zegt de uitgever L. Douët-d'Arcq.

(2) Te lezen : *Conette* of *Conecte.*

tenoient femmes en leur compaignie et enfraingnoient le veu de chasteté. Et pareillement blasmoit et diffamoit très excellentement les femmes de noble lignié et autres, de quelque estat qu'elles fussent, portans sur leurs testes haulx atours ou autres habillemens de parrage ainsy que ont acoustumé de porter les nobles femmes ès marches et pays dessusdiz. Desquelles nobles femmes nulles à tout yceulx atours, de quelque estat qu'elle fust, ne se osoit trouver en sa présence. Car il avoit acoustumé, quand il en voit aucunes, de esmouvoir après ycelles tous les petits enfans et les admonestoit en donnant certains jours de pardon à ceulx qui ce faisoient, desquels donner, comme il disoit, avoit puissance, et les faisoit cryer après elles en hault : « Au hennin, au hennin ! » (1). Et mesmement quand les dessusdictes femmes de noble lignié se déportoient de devant luy, yceulx enfans en continuant leur cry couroient après et de fait vouloient tirer jus lesdiz hennins, tant qu'il convenoit que ycelles se sauvassent et missent à seureté en aucun lieu. Pour lesquelz cas et poursuites s'esmeurent en plusieurs lieux où ilz se faisoient de grans rumeurs et maltalens entre lesdiz crians : « Au hennin ! » et les serviteurs de ycelles dames et damoiselles. Nient mais, le frère Thomas continua tant et fist continuer ès cris et blasphèmes dessusdiz, que toutes les dames et damoiselles et autres femmes portans haulx atours n'aloient plus à ses prédicacions sinon en simple estat et descongneu ainsy et pareillement que les portent femmes de labeur de petit et povre estat. Et pour lors, la plus grand partie d'ycelles nobles dames, retournées en leurs propres lieux, ayant grand vergogne des honteuses et injurieuses parolles qu'elles avoyent oyes auxdiz preschemens, se disposèrent à mettre jus leurs atours et prinrent aultres tels et assez paraulx que portent femmes de béguinages. Et leur demoura cest estat aucune petite espace de temps. Mais à l'exemple du lymeçon, lequel, quand on passe près de luy, retrait ses cornes par dedens et quand il ne ot plus riens, les reboute dehors, ainsy firent ycelles. Car en assez brief terme après que ledit prescheur se fust departy du pays, elles mesmes recommenchièrent comme devant et oublièrent sa doctrine et reprinrent petit à petit leur viel estat tel ou plus grant qu'elles avoient acoustumé de porter. Pour lesquelz estas ainsy mis jus à l'instance et exortacion d'ycelui frère Thomas et aussy pour les blasphèmes qu'il disoit communément en espécial contre les nobles et gens d'église, il acquist grand amour et renommée de tout le peuple par tous les pays où il aloit, et estoit d'yceulx moult honnouré et exaulçié. Et d'autre part, par tous les lieux où il aloit, tant des bonnes villes comme d'ailleurs, les nobles, le clergié, les bourgois et généralement toutes gens lui faisoient révérence et honneur à leur pooir aussy grandement et révèrement comme on eust peu faire à ung des apostles de Nostre-Seigneur Jhésucrist, se il fust du ciel descendu sur terre, ycelui estant acompaigné de grant multitude de peuple, alans loing aux plains champs au-devant de luy. Et de là, par les plus notables tant de chevaliers comme aultres, se ilz y estoient menés, eulx estant à pied tenans la bride de son mulet jusques à son hostel, qui estoit communément sur le plus riche bourgois de la ville. Et ses disciples, dont y en avoit pluiseurs, se logèrent en pluseurs lieux des plus honnestes maisons des villes. Si se tenoient pour bien eureux ceulx qui luy ou les siens povoient avoir à hostes. Et quand ledit frère Thomas estoit, comme

(1) Zoo heette het gewraakte hoofdtooisel der vrouwen

dist est, à son logis, il se tenoit en une chambre moult solitairement sans vouloir souffrir que nulle personne eus repaire avec luy, sinon assez peu, fors tant seulement auleuns de sa famille (1). Et après qu'il avoit fait ses prédicacions, vers la fin il admonestoit moult instamment tant sur dampnacion d'âme comme sur paine d'excommuniement, que toutes gens qui avoient en leurs maisons tabliers, eschequiers, cartes, quilles, dez et aultres instrumens dont on pouvoit jouer à quelque jeu de plaisance, les apportassent à luy. Et pareillement constraingnoient les femmes qu'elles apportassent leurs hennins, et là devant son eschafault il faisoit allumer grans feus et bouter tout dedens les choses devant dictes. Sy régna en yceulx pays l'espace de cinq ou six mois et fut en pluiseurs notables cités comme Cambray, Tournay, Aras, Amiens et Terrewane, ou il fist, comme dist est, plusieurs prédicacions à la louenge du menu peuple. Auxquelles se assambloient auleune fois seize ou vingt mille personnes et faisoit mettre les hommes d'un costé et les femmes de l'aultre et tendre une corde entre deux, pour ce qu'il disoit avoir veu entre eulx aucune fausseté en faisant lesdictes prédicacions. Pour lesquelles faire il ne prenoit point d'argent ne ne souffroit qu'on le pourchassast, ainsi qu'on suelt faire autres prescheurs. Mais il estoit assez content qu'on luy donnast auleuns riches aournemens d'église et qu'on revestit ses disciples et paiast ses despens. De laquelle chose faire on estoit tout joyeulx. Et pour parfaite affection et espérance que pluiseurs notables personnes avoient en ce qu'il fust hommes prudent et de sainte vie, se mirent à le sievir partout ou il aloit et en laissèrent pluiseurs pour ce faire père et mère, femmes et enfans et leurs prouchains amis. Entre lesquelz le poursievit et acompaigna par grand espace le seigneurs d'Antoing et auleuns aultres nobles. Après lequel temps, sans avoir esté en nul de yceulx pays redargué ne corrigié par aucuns clercz, se départy à la très louenge et amour du peuple et au contraire à l'indignacion de plusieurs gens d'église. Et s'en ala monter sur mer au port de Saint Walery pour s'en aler en Bretaigne dont il estoit nez.

Comment frère Thomas Comette (sic) ala à Romme où il fut ars.

En ce temps, ycelui praicheur dessusdit de l'ordre des Carmes, nommé frère Thomas Comette, dont pieça par avant ay parlé en cest livre, comme plus à plain est déclaré, avoit fait pluiseurs prédicacions au province de Rains (2), par lesquelles prédicacions pluiseurs nobles femmes et de haulte lignié avoient osté leurs atours. Après (1432) vint il en la ville de Romme, ou lors se tenoit notre saint père pape Eugène, et y arriva avec les ambassadeurs des Vénissiens. Si se loga à Saint-Pol. Auquel lieu le dessusdit pape le manda à venir devers luy, non mie pour mal qu'il luy volsist, mais pour le veyr et oyr parler, pour ce que aultre fois les nouvelles de ses prédicacions avoient esté rapportées jusques à luy. Si refusa par deux fois à y aler, faingnant qu'il fust mal disposé. Et a la tierce fois le pape y envoia son trésorier pour le amener. Et quand ycelui trésorier vint jusques a l'uis de sa chambre, ledit frère Thomas, ce véant, sailli hors par une fenestre pour lui sauver. Mais il fut ysnellement poursievy et prins. Et de là fu mené devant nostre dict saint père le pape en son palais. Lequel le charga, pour le examiner, aux cardinaulx de Rouen et de Navarre. Lesquels en fin le trouvèrent

(1) *Famille* in den zin van 't Latijnsche *familia*, gevolg.

(2) In het aartsbisdom Reims.

hérèze et coulpable de mort. Et après que son procès fu fait, fu condampné à mort. Et fut ars devant le peuple en la ville de Romme.

Chronique d'Enguerran de Monstrelet, uitgave van L. Douët-d'Arcq, deel IV, blz. 302-306 en deel V, blz. 43 en 44. — De pater jezuiet J. Buzelin, in zijne *Annales Gallo-Flandriae*, blz. 394 en 395, verhaalt dezelfde geschiedenis naar Monstrelet, naar Meyerus (*Annales*, fol. 271 verso en 272) en naar een *Lib. MS. Duac.*, waaruit hij waarschijnlijk de stipte bijzonderheden getrokken heeft over al de steden door broeder Thomas bezocht en het getal dagen, die hij er doorbracht.

272.

1429, December 21, Doornik. Uittreksel uit een stadsregister over het verbranden van Jacob de Blaharies als ketter te dier stede. — Jacob de Blaharies, die lang in den kerker van het geestelijk hof van Doornik gevangen had gezeten, werd bij vonnis van den inquisiteur, van den d. d. bisschop en van zijne vicarissen als hervallen ketter in handen van den magistraat overgeleverd, na op een stellage ter groote markt vóór de Lakenhalle door den inquisiteur bepredikt te zijn geweest. De wereldlijke overheid liet hem dadelijk op eene kar buiten de stadspoort voeren en aldaar verbranden. Niettegenstande het herhaald aandringen van priesters en monniken, weigerde hij te biechten of missen te vragen (voor de rust zijner ziel).

Le xxj^e^ jour de décembre l'an mil cccc vingt et neuf Jaquemart de Blaharies, fils Brisse, qui par loingtemps avoit esté prisonnier ès prisons de la cour espirituelle de Tournay comme hérétique et mal sentant de la foi crestienne, fut, par l'ordonnance et sentence de l'inquisiteur de la foy, de l'évesque de Soissons comme lieutenant de monseigneur l'évesque de Tournay et les vicaires dudit monseigneur l'évesque, escaffaudé sur ung hourt ordonné sur un échafaud fait de claies sur le grant marchié devant la halle as draps, et illec publiquement preschié par ledit inquisiteur et en après délaissié comme hérétique fourmel, relaps et rencheu, délaissié à la justice laye de ladite ville selon l'ordonnance, protestations et requestes déclairées en ladite sentence.

Et prestement fut ledit Jaquement de Blaharies par nous prins et saisi, et par noz sergens qui l'avoient tenu sur ledit hourt durant ledit escaffaudement, amené jus et mit sur une carette et d'illec par l'executeur de justice mené en la place des prés estant oultre le porte Saincte-Fontaine à l'abeye des Prés à nonnains et par nostre ordonnance loyé (1) à une estaque et par feu ars et exécuté à mort sans son de cloque. Et lequel Blaharies pour advertissemens, prières et requestes qui lui furent faites jusques à son darrain supplice par plusieurs seigneurs d'église tant

(1) Gebonden.

d'ordene mendians comme aultres, ne se volt confesser ne messes requérir, mais demoura en son erreur, se qu'il povoit apparoir par ses parolles et maintieng.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. de la Loy* (1429). — Afgedrukt bij den graaf G. de Nédonchel, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournay*, blz. 295 en 296.

273.

1429, *Rijsel.* Aanteekening uit archiefstukken getrokken over het verbranden van vijf ketters aldaar.

En 1429, Wathier le Noleur, Jehan Desgoutières et trois autres furent brûlés comme hérétiques (à Lille).

de La Fons Mélicocq, *Archives*, enz., blz. 209. (Zie hierboven, op het jaar 1411, ons nr 250 en verder nr 278.)

274.

1430, *Januari 23*, *Bergen.* Uittreksel uit een stadsregister over den gevangen ketter Jan Gillebert, die door den magistraat aan den inquisiteur Simon wordt uitgeleverd, op voorwaarde dat zijne beprediking te Bergen zal plaats hebben, dat zijn doodvonnis aldaar zal worden uitgevoerd en dat zijne goederen niet zullen verbeurd worden verklaard.

Le lundi xxiije de janvier [1430] fu li consaux ensamble.

Et là endroit fu parlet de savoir se on vora délivrer à maistre Simon, inquisiteres des bourgois (1), un appelé Jehan Gillebert, qui est ocquoisonnet d'estre hérétiques et qui pour ce cas estoit prisonniers ès mains des eskevins. Conclud que, considéré que ledit Gillebert n'estoit que masuyers et que l'enequeste de son ocquoisonnement estoit desia faite si comme le préparatoire et que d'icelle estoit donnée as eskevins vray appaisement, le délivrance susdite seroit et soit faite et se seroit soubs protestation que l'église ne puist pour ce clamer confiscation de ses biens, comme on ne doit selon l'usaige dou pays, et que de ce délivrance u condemnacion la prédicacion soit faite à Mons et aussi l'exécucion par le loi, aussi que ilz ne soit trais à compascion et que ladite délivrance ne puist porter préjudice as bourgois de la ville qu'il ne conviègne adez faire à Mons le préparatoire à l'apaisement des eskevins.

Stadsarchief van Bergen, *Deuxième registre des consaux*, fol. lxviij verso; afgedrukt bij L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes*, deel II, blz. LIII; en reeds vroeger bij denzelfde, *Particularités curieuses sur Jacqueline, duchesse de Bavière, 2e partie*, blz. 133 en 134.

---

(1) Moet men niet lezen: *des Bougres*?

275.

1430, Februari 16, Doornik. Uittreksel uit een stadsregister over het verbranden van twee ketters en het beprediken van een zeker getal anderen, mans en vrouwen, uit de kasselrij van Rijsel en Orchies. — Deze prediking van den inquisiteur had plaats vóór het geestelijk hof te Doornik. Bij vonnis van denzelfden inquisiteur en van den d. d. bisschop van Soissons, plaatsvervanger van den bisschop van Doornik, werden Willem Dubos en Olivier Deledeulle als ketters in handen van den magistraat overgeleverd. Dadelijk werden zij buiten de stadspoort verbrand. Willem toonde berouw en biechtte, maar Olivier bleef volharden in zijne ketterij.

Le xvj[e] jour de février l'an mil cccc vingt et neuf plusieurs hommes et femmes dela chastellenie de Lille et Orchies furent par ledit inquisiteur et aultres seigneurs d'église dessus nommez, escaffaudez sur ung hourt fait audehors de le port de le court espirituelle de Tournay contre le mur en allant vers l'atre et par ledit inquisiteur preschiez, ad ce présens nous provostz, jurez et aultres de la loy, et avec ce par la sentence dudit inquisiteur et dudit évesque de Soissons les deux d'iceux hérétiques nommez Willemme Dubos, demorant à Landas, et Olivier Delede ulle, chavetier, d'Adelin, comme hérétiques fourmelz et membres de Satan délaissiés à nous prévostz et jurez comme à la loy laye. Et sur ce, combien qu'ilz n'avoient point esté prins en la juridicion de Tournay ni par la loy d'icelle, furent par nous prévostz et jurez pour la conservation de nostre justice et juridicion saisis et par nostre main menez sur une carette ès prés dehors le porte Sainte-Fontaine et illec à deux estaques loyés, ars et exécutez par feu à mort sans son de cloque. Et lequel Willemme Dubos monstra signe de repentance et se confessa, et ledit Olivier n'en volt faire aucune chose pour requeste qui l'en fust faite par prestres et aultres, mais mouru en son erreur, comme il demonstra.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. de la Loy* (1429). — Afgedrukt bij den graaf G. de Nédonchel, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournay*, blz. 296. Ook gedeeltelijk afgedrukt in *Souvenirs de la Flandre wallonne*, deel VIII, blz. 21.

276.

1430, Maart 11, Rijsel. Bevel van hertog Philips van Bourgondië gericht tot de overheden van al zijne landen en vooral tot die van het kwartier van Rijsel, Dowaai en Orchies, van het graafschap Artois en van zijne Fransche aanhangsels, opdat zij twintig

voortvluchtige en bij name vermelde Hussitische ketters van Rijsel en omstreken, die door de inquisiteurs reeds werden plichtig verklaard, zouden doen aanhouden overal waar zij gevonden worden, om hen vervolgens in handen der inquisiteurs te leveren. Hetzelfde bevel geldt ook voor al de andere ketters, die door de inquisiteurs zullen aangeduid worden.

Philippe, duc de Bourgoigne, conte de Flandres, d'Artois, de Bourgoigne, palatin de Namur, seigneur de Salins et de Malines, au gouverneur de nostre souverain bailliage de Lille, Douay, d'Orchies et des appartenances, et au gouverneur de noz bailliages d'Arras, Bappaulmes, Aubigny, Hannin-Liétart et Quiéry et des appartenances, et à tous noz aultres justiciers et officiers de noz pays, terres et seigneuries et de ceulx dont avons le gouvernement, et à leurs lieuxtenans, salut.

Comme pour obvier aux très grans et dampnables maulx, périls et inconvéniens irréparables qui, au vitupère, escandale et énorme lésion de nostre foy catholique et de nostre mère Saincte Église en nostre grant desplaisance estoient apparant d'avenir en noz pays et seigneuries de par deça, mesmement en noz ville et chastellenie de Lille, à cause de ce que plusieurs noz subgiez puis peu de temps en ça, par la séduccion de l'ennemi, ont tenu, creu et dogmatisé plusieurs des erreurs dampnables que tiennent contre nostre foy chrestienne et nostre mère Saincte Église les faulx hérites Praguois; et pour décevoir autres simples gens esdits erreurs en la secte dampnable et perverse desdits Praguois, ont tenu plusieurs conventicles secrés en lieux souspecconneux et à heures suspectes;

Aiant après deues informacions sur ce faicte plusieurs foys devant les juges de la foy, et plusieurs de nozdits subgez comme suspectz et chargiez des cas dessus dits (par especial Aleaume Polet, Thomas Vuemel, Piérart du Puch, Piérart Estoquiel, de Lille; Colart Gulant, Jehan Hacoul, Piat Morel, Jacot de Goutières, Mahieu Quedin, de Seclin; Jehan du Pire, Gillot Flament, Jehan de Hellin, Henri Des Mons, d'Avelin; Jehan Dannetières, Piérart le Maire, d'Annevelin; Jehan d'Egremont dit le Brun, de Fretin; Jehan Tart, de Torquoing; Vincent Blahuer, Piérart Brassart, de Landas; et Jehan du Breuch, d'Avechin), lesquelz ainsi évoquiez n'ont voulu retourner à obéissance de nostre dite mère Sainte Église ne eulx reconscillier à icelle, ains soit comme obstinez en leurs malices se sont les aucuns deulx absentez et rendus fugitifs, et les autres en lieux secrez de noz dittes villes et pays se treuvent.... et recelement;

Pour ce est-il que nous qui, comme prince catholique, pour le soustenement de nostre foy et de nostre mère Sainte Église vouldrions nostre personne et de noz vassaux..... et bien vueillans....., et que cette matière avons très à cuer et ne la vouldrions pour nulle chose tolérer ne dessimuler, — vous mandons et commettons et à chacun de vous comme à luy appartendra, très estroitement et nomément, que lesdits Aleaume Polet, Thomas Vuemel et autres dessus nommez, quelque part que les pourra trouver, en lieu saint ou dehors, vous les prenez pour les rendre toutesfois et délivrer aux prélas et inquisiteurs juges en ceste matière, pour en faire ce que de raison appartendra. Et néantmoins tous autres, dont par lesdits juges sera requiz et qu'ilz vous affermeront estre coulpables des erreurs dessus dites, ou d'avoir recepté, favorisiez, recélé ou deffendu les dessus nommez ou autres sem-

blables, pareillement, quelque part que soient trouvez, prenez réaulment et sans déport et iceulx ausditz juges délivrez sans demeure ou délay, pour procéder à l'encontre d'eulx comme raison devra; et tant en faictes que ceste secte dampnable puist du tout estre extirpée et que ne puissiez estre reprins de négligence, car ainsi en faveur de nostre foy et de nostre mère Sainte Église nous plaist estre fait.

De ce faire, à vous et à vos commis et députez donnons plain povoir, auctorité et mandement especial. Mandons et commandons à tous noz justiciers, officiers et subgiez, prions et requérons tous autres, que à vous ou à vosditz commis et députez en ce faisant obéissent et entendent diligemment, et à vous et à vosditz commis et députez prestent et donnent conseil, confort, aide et assistance, se mestier en avez et requiz en sont.

Donné en nostre ville de Lille, le xie jour de mars, l'an de grace mil quatre cent vingt et neuf, soubz nostre scel de secret en absence du grant.

Par monseigneur le duc : (Lancelot Savarre?)

Origineel met een fragment van het afhangend rood zegel in het Archief van het Noorder Departement te Rijsel, *Chambre des comptes de Lille*, carton B. 1484. — Afgedrukt bij Duverger, *L'Inquisition en Belgique*, annexe (*Bulletins de l'Acad. r. de Belgique*, 2e reeks, deel XLVII, blz. 894-897.) — Dit stuk bevindt zich ook in het Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État*, deel V, fol. 405; aangehaald door Lea, *Confiscation for heresy in the Middle Ages* (in *the English historical Review*, April 1887, blz. 251) en door denzelfden schrijver in zijne *History of the Inquisition in the Middle Ages*, deel II, blz. 140.

277.

1430, Maart 16 en 18, Bergen. Uittreksels uit eene stadsrekening over de kosten van de bijeenkomst der schepenen met den inquisiteur Simon en van het wijngeschenk, dat ter gelegenheid der beprediking van den ketter Jan Gillebert en zijne vrouw door de schepenen aan den inquisiteur werd aangeboden.

Sour ce que maistre Simon, inquisiteur des éretickes, avoit mandet que on apretaist et feist hourt en le ville pour sour ycelui escaffauder Jehan Gillebert, lequel par examen fait on avoit trouvet yestre coupaubles de érésie, se misent lidit eschevin ensamble et appiellèrent aucuns dou conseil, le joesdy xvj^me^ jour de march, pour prendre advis sour celui estat et faire faire ledit hourt, ossi savoir le intention doudit maistre Simon sour ce et comment à lendemain il se entendoit à volloir ordonner; se frayèrent en le maison de le paix en lui compaignant à ceste cause: viij l. ix s. ix d.

A maistre Simon, le inquisiteur des érétickes, le xviij^e^ jour de march, quand il escaffauda sour j hourt ou Marquiet devant le maison de le paix Jehan Gillebiert et se femme pour avoir erret contre no foy, fu fais présens au command desdis eschevins de iiij los de vin, sont xxvij s.

Stadsarchief van Bergen, rekening van Jan Wattier over het jaar eindigende op Allerheiligendag 1430; afgedrukt bij

L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes*, deel II, blz. LIII en LIV; en reeds vroeger bij denzelfde, *Particularités sur Jacqueline de Bavière*, 2e *partie*, blz. 326 en 327.

278.

1430, Maart 24, Rijsel. Op een geschil tusschen (Jan van Thoisy), bisschop van Doornik, den vicaris van den inquisiteur (Lambert de Campo) (1), de schepenen der stad Rijsel en de officieren van den hertog Philips van Bourgondië opgerezen ter gelegenheid der verbeurdverklaarde goederen van eenen verbranden ketter, beslist de hertog, dat die verbeurte voor nietig zal worden gehouden, zonder dat zulks door eene der partijen als een precedent zal mogen ingeroepen worden (2).

---

(1) Over dezen inquisiteur lezen wij in een werk van den predikheer Willem Séguier het volgende : « Frater Lambertus de Campo, conventus Sancti Audomari, ejusdemque dum adhuc extra urbem in suburbijs staret prior, vicarius generalis Inquisitionis haereticae prauitatis, illustrissimo Philippo Bono, Burgundiae Duci, Flandriae, Arthesiae, etc., a sacris confessionibus et statuum consilijs plurimumque charus... obijt ultima Nouembris 1444. *Ex ejus epitaphio et Mem. conuen. Audom.* » (*Laurea Belgica fratrum ordinis praedicatorum*, deel II, blz. 155 en 156).

(2) In Februari 1477 werd deze zaak ingeroepen als bewijs, dat te Rijsel geene verbeurte van goederen mag plaats hebben, zooals blijkt uit de « Attestation tenue par M. S. le Gouverneur de Lille, par charge de madame Marie, ducesse de Bourgoingne, comtesse de Flandres, sur le faict de non confiscation ès ville et châtellenie de Lille, » waarin onder meer te lezen staat : « Et auleuns aultres tels que Bertran de la Barre, Philippes Fremault, Vinchent Ruffault et Florens le Duc dient que environ l'an mil IIIIeXXIX, après la mort d'auleuns exécutés pour le péchié d'hérésie, question se meut entre l'évèque de Tournay, nommé Me Jehan de Thousy, d'une part, et les eschevins de la ville de Lille, d'aultre part, devant le Grand Conseil de M. S. le duc Philippes, derrain trespassé, que Dieu absoille, pour ce que les officiers du dict évesque avoient déclaré confisqués les biens desdicts exécutés, et que à ce tiltre ils voloient avoir ceulx estant en la ville et chastellenie de Lille : et après enqueste faictes sur ce que les dicts de la loy disoient que en la dicte confiscation n'avoit point de lieu, il fut appointié que ledict evesque ne avoit quelque droict ès dits bien et que la sentence rendue par les officiers ne averoit lieu ès dites ville et chastellenie : et ont bien mémoire que les héritiers d'iceulx joyrent des biens des dits exécutés. » Het gansche stuk is afgedrukt bij J. Houdoy, *Chapitres de l'histoire de la ville de Lille*, blz. 108-112. De bovengemelde getuigen, die het gebeurde van 1429 (oude stijl) kwamen bevestigen, zijn aldus aangeduid : « Bertran de Longeval, dit de la Barre, eagié de LXXIII ans ; Philippes Fremault, escuier, de LXII ou environ ; Vincent Ruf-

1429. Coppie.

Phelippe, duc de Bourgongne, conte de Flandre, dArtois, de Bourgongne, palatin et de Namur, seigneur de Salins et de Malines. A tous ceulz qui ces lettres verront, salut.

Comme reverend pere en Dieu et nostre ame et feal conseillier levesque de Tournay et aussy nostre treschier et bien ame en Dieu sire Lambert de Campo, vicaire de linquisiteur de la foy, eussent naguaires par leur appoinctement ou sentence condempne a punicion dardoir comme hereses contre la fois chrestienne Wattier le Maiuer dit le Noleur, Jehan de Menin, Jehan Desgoutiers, Bertrant le Marcant et aultres, et sur et contre eulz se feust ensuivie execution et punicion dardoir; en faisant laquelle condempnacion lesd. reverend pere en Dieu et vicaire dudit inquisiteur eussent declare les biens meubles desd. hereses estre confisquies au droict de leglise et de l'office de linquisition et les inmeubles au fisque; sur couleur de quoy nous eussions fait saisir et mectre en nostre main les biens meubles et heritaiges demourez ou delaissez desd. hereses; dont ces choses ainsy faites et avenues noz bien amez les eschevins de nostre ville de Lille pour eulx, les manans et inhabitans dicelle et pour tous ceulx quy avecq eulx se vouldroient adherer, eussent dud. appoinctement ou sentence appelle au saint siege de Romme, a quoy les tuteurs et curateurs des enffans menresdans (1) dud. feu Wattier sadhererent lors deuement, sur quoy ils eussent et ayent eu apposteles, et amcoires nagaires de temps a lesd. tutteurs et curateurs desdictz enffans menresdans demourez dud. feu Wattier eussent appelle de Gillet de le Valee ou aultre nostre sergent, qui vouloit aucunement proceder a execution sur les biens dellaissiez diceluy feu Wattier.

Et depuis pour obvier a toutes questions et proces rigoreux nosd. eschevins et avec eulz comme adherens en ceste partie les quattre hauls justiciers et aultres vassaulx pour eulx et aultres manans et adheritez en ladicte ville et chastellenie de Lille nous eussent dit et remonstre que par leur previleges, droiz, loix, libertez et franchises aulcuns quelzconcques ne povoit ou devoit pour quelconcques cas qui fust ce confisquier le bien avecq le corps et que de tous drois de confiscation eulx et leurs predecesseurs avoient este tenu et maintenu frans, quittes et exempts et sur ce demoure paisibles de toute anchiennete jusques au present sans leur avoir este sur ce fait ou mis empeschement au contraire, requerans a grant instance que nous les voulsissions sur ce entretenir en leursd. previleges, droiz, libertez et franchises anchiennes, disans que ainsi leur devions faire, et aussy faire lever la main ainsi mise et assize par nous ausd. biens meubles et inmeubles.

A quoy lesd. reverend pere en Dieu et inquisiteur et aussy noz gens et officiers pour nous et en nostre nom eussent maintenu le contraire et lesd. biens meubles devoir demourer confisquier au droit de leglise et a l'office de linquisition et avecq ce les biens inmeubles devoir demourer au fisque au droit de ceulz quy ce regardoit, pour ce que eulz et nosd. gens et officiers pour nous disoient que le criesme

---

fault, clerc des lettres de baillie de ceste ville, eagié de LXX ou environ ; Florens le Duc, procureur au siége de la dite gouvernance (de Lille), eagié de LX ans. » Zij werden met anderen als getuigen opgeroepen door den gouverneur van Rijsel op bevel van de hertogin Maria van Bourgondië, gravin van Vlaanderen.

(1) Minderjarig.

de heresie estoit non pareil a quelque aultre fourfaiture et ne devoit estre entendu en entendement de quelque previlege, liberte et franchise temporelle quant pour empeschier le droit de confiscation ; et les dessusd. disoient le contraire par tenir pluiseurs raisons.

Et daultrepart soit aussy controverse et discort au regard des biens meubles entre nos gens et officiers, disans lesd. biens meubles non obstant lad. sentence nous devoir competer et appertenir, et lesd. evesque et vicaire de linquisiteur, disant au contraire que a loffice de linquisition devoient lesdictz meubles appertenir, comme la sentence le portoit et que ainsy en avoit lon accoustume de user.

Et finablement ayons este requis de faire et ordonner sur ce par maniere dappoinctement aucune provision convenable, scavoir faisons que nous, desirans de tout nostre cœur les drois de leglise et de loffice de linquisition et de nous entretenir, et aussy nosd. ville et chastellenie non estre parturbez ou empeschiez en leur previleges, droiz, loix, libertez et franchises, et aussy pour obvier a tous rigoureux et sumptueux proces, quy sur ce estoient en voye et apparant de sourdre et mouvoir ; nous, ces choses considerees et oye sur ce ladvis de deliberacion de noz amez et feaulx les gens de noz comptes a Lille, avons pour nous et du consentement desd. parties et de chascune dicelles en tant que ce luy peult regarder et touchier, toutes lesd. appellacions mises et mettons au neant par ces presentes, meismement led. appellacion faicte dud. sergent sans peril damende.

Et quant au faict desd. confiscacions tant des biens meubles comme des heritaiges, actendu que nostredicte ville et chastellenie de Lille le cas pareil nest point avenu de memoir domme et quil nest pas apparant davenir souvent, ordonnons du consentement desd. evesque et vicaire et aussy de nosdits ville et chastellenie que pour ceste fois ladicte sentence en tant quil touche le fait desd. confiscacions et tout ce que depuis sen est ensuivy, soit tenu et repute comme non avenu ; pourveu que, se le cas avenoit cy apres esd. ville ou chastellenie (que Dieux ne voeulle), que nous et noz officiers et lesd. evesque et inquisiteur et aussy ceulx de nosd. ville et chastellenie et chascun de nous serons et demourons tous entiers en tel droit et possessoire et en petitoire, comme nous estions avant ledit cas avenu, et ne se pourra aucuns de nous aydier de quelconque chose faicte a loccasion du cas dessusdit, non plus que selle neut oncques este faictes ne avenue.

Sy donnons en mandement a noz gouverneur, bailly et prevost de Lille et a tous noz aultres justiciers et officiers quelconcques presens ou advenir, leurs lieutenans et a chascun deux en droit soy sicomme a luy appertiendra, que le contenu en ces meismes presentes ilz entretiengnent et seuffrent entretenir en et par la maniere dicte sans aller, faire ne souffrir aller aucunement au contraire.

En tesmoing de ce nous avons faicte mestre notre seel de secret en absence du grant a ces presentes.

Donne en nostre ville de Lille, le xxiij[e] jour de mars lan de grace mil quatre cens vint et noeuf.

Ainsy soubzscript sur le ploy : *Par monseigneur le duc, le seigneur de Ternant, maistre Thiery Le Roy et aultres presens.* — Et signe de secretaire *Serrurier.*

Soulz estoit escript : Collatione a loriginal seelle dung seel rouge et y trouve accorder. Present Pierre Cauillon, greffier de la gouvernanche de Lille pour et au nom du lieutenant appelle et inthime, tesmoing les seings manuelz de nous

commissaire et adjoinctz soubscriptz cy mis le xxvij[e] de juillet 1548. Signe : *J. Hessele* et *N. van Lauwe*.

Collation a este faite a samblable copie signe comme dessus et accorde a icelle par moy Heurne.

Rijksarchief te Brussel, *Registre sur le faict des hérésies et inquisition*, fol. 658-659 verso. — Archief van het Noorder Departement te Rijsel, *Chambre des comptes*, 9e registre des chartes, fol. 15 verso; daaruit afgedrukt door A. Duverger in *Bulletins de la Commission royale d'histoire*, 4e reeks, deel VI, blz. 139-146.

279.

1430, *Valencijn*. Aanteekening van den Valencijnschen rechtsgeleerde Jan Cocqueau (16e eeuw), bevattende eene ontleding van het vonnis tegen eene kettersche vrouw, Johanna van Bergen, door Jan, bisschop van Kamerijk, en den inquisiteur Simon de Lande uitgesproken.

Débat contre levesque de Cambray, qui prétendoit la confiscation de Jehanne de Mons, bourgeoise, morte accusée d'hérésie, ce questoit contre les privilèges.

Cette Jehanne de Mons, espouse de Reniel, rendue au doyen de chrestienté, a été prisonnière en Cambray, accusée en nostre foy, sest mesprinse; car elle s'est pendue par une corroye à un petit [croc] avant que son proces fust accomplis.

Sentence contre elle par Jean, evesque de Cambray (1430).

A tous Jehan, evesque de Cambray, Simon de Lande, inquisiteur. Jehanne de Mons a assigné et soutenu plusieurs articles offensans : le sabbat ou samedy tant seullement faisoit awarder; que lyauwe benoitte estoit de nulle valeur; que chimetiere nest plus sains que terre de jardins. Elle en sa maison à Valenciennes dou temps de Williame de Bronsard, son second mari, à Jehan Hasuwart et complices depuis traictez à Davain (?) supplicié Adrienne Faneuse; et partant prononchons avoir esté héréticque, la privons de la sépulture et [donnons] ses biens à loffice de linquisition et ses meubles au seigneur temporel. —

Jassemblay le doyen de Cambray et Me Jacques Grigoire, vos conseillers, auxquels jexposay ma charge. Ils repondirent que tant à la déclaration de la confiscation linquisiteur et le gouverneur lavoit déclarée quentendoient seullement poursuivre les despens du procès. Jinvocquay les privileges de la ville sopposant à la confiscation.

Mémoires et recueil des sentences, procès criminels et antiquités de la ville de Valenciennes, recueillis par Me Jean Cocqueau. Extraits des titres originaux de la dite ville, deel II, fol. 183; HS. N[r] 12277-78 der Koninklijke Bibliotheek van Brussel. — Eene korte vermelding van deze zaak wordt gevonden in eene verhandeling van den heer Ch. Rahlenbeck, getiteld

Les chanteries de Valenciennes, épisode de l'histoire du XVIe siècle, verschenen in het *Bulletin de l'histoire des églises wallonnes*, jaargang 1888. — De heer Rahlenbeck had de goedheid dit stuk en ook N[r] 283 uit het Brusselsch handschrift af te schrijven.

280.

1427-1431, Kassel en omstreken. Aanteekening over de vermoedelijke ketterij (?) der opstandelingen van Kassel, die door hertog Philips den Goede bloedig onderdrukt werden.

Zich steunende op dit vers uit eene ballade van den tijdgenoot Chastellain gericht tot den hertog van Bourgondië :

« Tu corrigeas leur erreur hérétique, »

schrijft de heer Desplanque : « La qualification d'*hérétiques*, que Chastellain décerne ici aux gens du Cassel-Ambacht, donne à penser qu'ils trempaient dans les doctrines de Jérôme de Prague, doctrines dont, vers le même temps, on poursuivait les sectateurs à Lille, à Seclin, à Ennevelin, à Frétin et autres lieux de la Flandre Wallonne. »

A. Desplanque, *Troubles de la châtellenie de Cassel sous Philippe-le-Bon* (1427 - 1431), in de *Annales du Comité flamand de France* (Duinkerke 1866), deel VIII, blz. 257.

281.

1431, Mei 12, Rome. Bul van Eugenius IV gericht tot de aartsbisschoppen van Keulen, Trier, Mainz en anderen in Duitschland, Brabant en Vlaanderen alsmede tot hunne suffraganen, waarbij hij de Cellebroeders en de Vrijwillige Armen van beider kunne met hunne goederen tegen de inquisiteurs en al hunne vervolgers onder zijne bescherming neemt. — De paus herinnert, dat die prelaten en hunne voorzaten de Cellebroeders en de Vrijwillige Armen van beider kunne om den wille hunner kleedij vervolgd hebben, waartegen paus Gregorius XI hen gewarschuwd heeft. (Daarop wordt dezes bul van 2 December 1377 hier ingelascht.) Door een kerkelijk onderzoek werd nochtans voor de geestelijke gebieden van Keulen en Worms vastgesteld, dat die godvruchtige personen zeer verdienstelijk zijn; hetgeen ook bleek uit de talrijke goede getuigschriften van geestelijken en magistraten, die in een

zeker geding aan wijlen kardinaal Angelus werden voorgelegd. Niettegenstaande dit hebben zekere inquisiteurs en monniken der bedelorden deze arme broeders en zusters op allerlei wijze verontrust. Gehoor gevende aan het smeeken dier onschuldig vervolgden, neemt de paus hen allen met hunne huizen en goederen onder zijne bescherming tegen de inquisiteurs en hunne andere vijanden, aan wie verboden wordt die broeders en zusters eenigszins te benadeeligen of te vonnissen. Op voorhand worden dergelijke vonnissen der inquisiteurs nietig verklaard. De broeders en zusters zullen ondertusschen aan de bisschoppen en hunne geestelijkheid in alles onderdanig zijn. De bisschoppen moeten zorgen, dat die broeders en zusters in hunne huizen blijven en niet zonder redens rondloopen; de wederspannigen kunnen zij bannen, zelfs met de hulp van den wereldlijken arm. De onschuldigen zullen door de kerkprelaten tegen de inquisiteurs en hunne andere vervolgers des noods bij middel der geestelijke censuur beschermd worden. Hiermede wil de paus den staat dier broeders en zusters nochtans niet als eene geestelijke orde goedkeuren.

Eugenius... venerabilibus fratribus Coloniensi, Treuerensi, Maguntinensi ceterisque archiepiscopis et tam eorum suffraganeis quam aliis episcopis universis per Alemaniam, Brabantiam et Flandriam constitutis, ad quos praesentes litterae pervenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Piis votis fidelium, qui sub humilitatis piae vitae sedulum Domino famulatum impendunt, illis praesertim, qui tranquillitatem, pacem et statum prosperum eorundem respicere dinoscuntur, eo libentius favoris apostolici praesidium impartiri debemus quo ex eorum quiete Altissimo famulatus gratior exhibetur.

Dudum siquidem felicis recordationis Gregorio papae undecimo praedecessori nostro exposito, quod nonnulli ex vobis seu praedecessoribus vestris et alii in vestris civitatibus et dioecesibus dilectos filios de cellis seu voluntariae paupertatis pauperes communiter nuncupatos occasione vestium quas gestarent diversis molestiis et iniuriis afficerent in eorundem pauperum detrimentum; idem praedecessor noster, volens dictorum pauperum indemnitati providere, vobis et praedecessoribus ipsis, nominibus propriis non expressis, suis dedit litteris in mandatis, ut certis modis et formis quieti et tranquillitati dictorum pauperum providere curaretis seu curarent, prout in eisdem litteris, quarum tenor talis est, continetur : *Gregorius episcopus, cet.* (1) Et, sicut nuper accepimus, bonae memoriae quondam Eucharius, episcopus Wormatiensis, ad litterarum praedictarum executionem, vigore ipsarum, apostolica et quondam Johannis de Ceruo, officialis Coloniensis, ordinaria auctoritatibus rite procedente eosdem pauperes Christi fideles et catholicos ac virtutum ac bonorum operum sectatores debita inquisitione

(1) Den tekst dezer bul vindt men hooger onder nr 225.

praeuia repertos in Coloniensi et Wormatiensi ciuitatibus et diocesibus a quibuslibet Christi fidelibus tam clericis quam laicis pie confouendos per suas patentes litteras diuersas et processus in se continentes publice mandauerunt. Et quanquam praedicti pauperes, viri de per se scilicet et mulieres seorsum, in suis distinctis domibus absque mutua eorum conuersatione commorantes in paupertate et continentia, in humilitatis spiritu ecclesias deuote frequentent et Romanae ecclesiae ac eorum ordinariis praelatis, plebanis, rectoribus et curatis in omnibus reuerenter obediant, nullisque erroribus seu ritibus, qui salutaribus praeceptis et fidei orthodoxae repugnent, se inuoluant, sed liberaliter Diuini nominis intuitu miserabiles ac alias honestas personas ad eorum loca declinantes gratia hospitalitatis recipiunt ac requisiti infirmorum curam gerunt, decedentium fidelium corpora etiam tempore furoris pestilentialis in terris quas habitant ad sepulturam ecclesiasticam deferendo ac alia pietatis et caritatis opera exercendo, etiam de his quae manibus propriis et mendicatis acquirunt suffragiis egenis erogando viuentes in communi, adeoque Christi fideles populi zelo sinceritatis, favoris et dilectionis ipsos plurimum complectuntur. De quibus omnibus curatorum suorum, plebanorum et magistratuum praesidentium et regentium ciuitatum et locorum, ubi ipsi commorantur, nonnullae testimoniales litterae auctenticae coram bonae memoriae Angelo tituli ss. Petri et Marcelli presbytero cardinali iudice et commissario auctoritate sacri Constantiensis concilii generalis specialiter deputato, in certa causa in contradictorio iudicio intenta productae, nemine opponente, seruatis seruandis recognitae et transsumptae reputentur, prout in dicti cardinalis commissarii etiam autenticis litteris transumpta huiusmodi continentibus sigillo munitis plenius continetur.

Verumtamen idem pauperes, ut fide digna relatione percepimus, a quibusdam haereticae pravitatis inquisitoribus ac diuersis, maxime religiosis ordinum mendicantium ac aliis eorum aemulis in ipsorum bono proposito indebite et iniuste inquietantur et perturbantur ac praetextu praemissorum captatis exinde quibusdam occasionibus et fictis coloribus eis diuersa grauamina inferuntur pariter et iacturae in animarum molestantium periculum et pauperum huiusmodi laesionem et scandalum. Quare pro parte dictorum fratrum pauperum nobis fuit humiliter supplicatum, ut eorum quieto statui et indemnitati in praemissis paterno affectu prouidere de benignitate apostolica dignaremur.

Nos itaque, qui cunctorum fidelium et praesertim Domino sedulo famulantium tranquillitatem affectamus, attendentes quoque quod nostra interest super praemissis opportune prouidere ut pauperes praedicti viri et mulieres seorsum et distinctim sine mutua conuersatione viuere et habitare ac vestes, prout hactenus consueuerunt, gestare, opera praefata exercere necnon victum et amictum huiusmodi, ut praefertur, acquirere libere et licite possint et valeant, auctoritate eadem apostolica tenore praesentium indulgemus ipsis utriusque sexus ne per quemuis super praemissis molestari queant vel turbari cum omnibus et singulis eorum domibus, possessionibus, locis, rebus et bonis, quae nunc obtinent et in futurum, praestante Domino, iuste potuerint adipisci, ab inquisitorum et fratrum praedictorum ac aliorum quorumcunque cuiusuis status vel praeeminentiae, inquisitione, iurisdictione, potestate et superioritate, eadem auctoritate harum serie perpetue eximentes penitus et liberantes; ita quod ipsi inquisitores, fratres et quiuis alii nullam inquisitionis, visitationis, iurisdictionis, superioritatis potestatem vel officium in eosdem eorumque domos valeant exercere nec in ipsos excom-

municationis seu alias sententias vel poenas promulgare, decernentes exnunc irritos et inanes omnes et singulos processus excommunicationis, suspensionis et interdicti sententias siue poenas, quos vel quas forsan contra exceptionem et liberationem praedictas quoquomodo contigerit promulgari vel haberi. Nolumus tamen vobis propter hoc iuridictioni vestrae ordinariae in aliquo derogare, sed potius pauperes ipsos in omnibus et per omnia vestrae iurisdictioni tanquam praelatis et plebanis, curatis et rectoribus eorum subesse, obedire et intendere.

Ceterum si qui utriusque sexus siue paupertatis et habitus huiusmodi velamine oberrantes extra congregationem dictorum pauperum siue manifesta et legitima causa in ciuitatibus et diocesibus vestris reperti fuerint, vobis iniungimus per praesentes ut easdem praedictas censuras et alias poenas temporales et spirituales quammerito formidentur, de ciuitatibus, diocesibus et locis et territoriis vobis subditis eiiciendo protinus expellatis aut alias eosdem oberrantes compellatis dictum habitum deponere vel ipsos stare et commorari in congregatione communi pauperum praefatorum, etiam cum inuocatione, si expedit, auxilii brachii secularis; ac etiam ipsos et quoscunque alios praedictos pauperes gubernatori, provisori vel procuratori eorum, quem inter se duxerint eligendum, iuxta canonicas sanctiones et prouinciales et synodales constitutiones et vestrorum ordinariorum et obseruantias et honorabiles ritus eorum inter ipsos ab antiquo approbatos in licitis et honestis, ut congruit eorum statui et conditioni, parere et intendere faciatis, prout secundum Deum singulis circumstantiis, quae circa praemissa considerandae sunt, attentis noueritis expedire, ut exinde animarum suarum salutem consequantur et alias uberrimus fructus in Christiano populo crescat atque opera misericordiae absque impedimento in exemplum salutare valeant ubilibet exerceri.

Quocirca fraternitati vestrae per apostolica scripta committimus et mandamus quatenus vos et vestrum singuli per vos vel alium seu alios eisdem pauperibus in praemissis omnibus et singulis, auctoritate praefata, efficacis deffensionis auxilio assistatis, non permittentes ipsos contra exceptionem et liberationem ac litterarum nostrarum tenorem huiusmodi per inquisitores et fratres praedictos seu quosuis alios vexari, perturbari et illis grauamina, molestias siue damna irrogari, turbatores et molestatores huiusmodi necnon quoslibet contradictores et rebelles in praemissis eadem auctoritate per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, non obstante quibusuis aliis communiter vel diuisim a sede apostolica indultum existat, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem et aliis in contrarium facientibus quibuscunque. Per haec autem statum praedictorum ut ordinem religionis approbatae non intendimus approbare, sed eos per vos ordinarios volumus exhortari, ut sub firma et continua Romanae ecclesiae obedientia et deuotione sic persistant quod merito eam inducat ad concedendum eis ulteriores gratias et fauores.

Datum Romae apud s. Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo [tricesimo] primo, IIII idus Maii, pontificatus nostri anno primo.

Mosheim, blz. 668-673. — Zie onze nrs 171, 172, 175, 220, 225, 238, 239 en 241.

282.

1431, November 9, Brussel. Bevel van hertog Philips van Bourgondië gericht tot de baljuws, schouten en andere ambtenaars zijner landen in de bisdommen Kamerijk en Luik gelegen, waarbij hij hen vermaant den predikheer Hendrik Kaleyser, inquisiteur voor die beide bisdommen, in het vervolgen der ketters krachtdadig te helpen. — Zij moeten hem goed onthalen en zullen al degenen, die hij hun zal aanwijzen, aanhouden, bewaren en ook naar behooren straffen, indien de inquisiteur hen plichtig verklaart. De hertog neemt daarenboven den inquisiteur met zijnen gezel, zijnen notaris, zijne knechten en zijne goederen onder zijne hooge bescherming en verleent hun in zijne landen een uitzonderlijk vrijgeleide.

Philippus universis et singulis seneschallis, baillivis, scultetis, officiariis et justiciariis nostris praesentibus et futuris et locatenentibus eorumdem per ducatus et districtus nostros infra dyoceses Cameracensem et Leodiensem constitutos, ad quos praesentes nostrae litterae pervenerint, salutem et omne bonum.

Cum religiosus dilectusque noster frater [Henricus] Kaleyser, sacrae theologiae professor ordinis fratrum praedicatorum, inquisitor haereticae pravitatis per provincialem provinciae Theotoniae in praedictis Cameracensi et Leodiensi dyocesibus auctoritate apostolica specialiter deputatus pro Dei servitio et cultu seu exaltatione sanctae fidei orthodoxae, utque ipsum haeresis crimen a dictis partibus quibus presidemus, si forsan alicubi vigeat seu inoleat, valeat extirpare, ad loca seu partes nostrae jurisdictioni subjectas et vobis commissas declinare quisquam habeat seu etiam proficisci : nosque velut princeps catholicus, qui de manu Altissimi multa bona variosque honores recognoscimus recepisse in praedictis et aliis ; qui divinum continuo obsequium complacere ut convenit plurimum cupientes intendimus, ymo et volumus favorabilem dare locum ipsumque inquisitorem tanquam Dei specialem ministrum nostris prosequi gratiis et favoribus optamus ; ideo vobis et cuilibet vestrum, qui super hoc fueritis requisiti seu fuerit requisitus, districte praecipiendo mandamus sub obtentu gratiae nostrae quatenus dictum fratrem Henricum inquisitorem, quotiescumque ad exercendum dictum officium ad dicta loca seu partes vobis commissas contigerit se transferre et supra praedictis saeculare brachium invocando vestrum auxilium postulare, eumdem inquisitorem favorabiliter admittatis et eidem in et supra praedictis saeculare brachium invocando vestrum auxilium impendatis, capiendo seu capi faciendo quoscumque ipse inquisitor debita informatione seu inquisitione praevia et juris ordine alias desuper observato de memorato facinore suspectos vel diffamatos noverit et haereticos quosque vobis duxerit nominandos, et captos etiam detinendo, et infra jurisdictionem vestram ad locum, de quo dictus inquisitor vobis dixerit deducendo, necnon poena debita plectendo eosdem sicut ipse decreverit et est fieri consuetum, si videlicet quando et quotiens ac prout ipse inquisitor vos duxerit requirendos.

Ut autem inquisitor praefatus suum Inquisitionis officium securius et liberius exercere valeat nostro suffultus praesidio et favore, inquisitorem eumdem ipsiusque socium ac ejus notarium et familiam, res et bona eorum sub nostris protectione, defensione et salvagardia speciali atque securo conductu recepimus et recipimus per praesentes, mandantes vobis omnibus et singulis supradictis ut vestrum cuilibet quatenus nostras protectionem, defensionem et salvagardiam securumque conductum hujusmodi dicto inquisitori ejusque socio ac notario, familiae, bonis et rebus eorum inviolabiliter observando, nullam injuriam nullumque dispendium, gravamen aut dampnum aliquod ipsis inferre in personis ac bonis a quocumque permittatis, quinnymo provideatis eisdem de securo transitu et salvo conductu, si et prout per dictum inquisitorem inde fueritis requisiti. Datum in oppido nostro Bruxellensi, mensis Novembris die nona, anno Domini MCCCC tricesimo primo.

HS. der Nationale Bibliotheek te Parijs, *Fonds Moreau*, deel 444, fol. 10; afgedrukt bij Lea, *History of the Inquisition*, Appendix, deel II, blz. 578-579.

283.

1436, *Namen*. Uittreksel uit de stadsrekeningen vermeldende, dat een geschenk van wijn door den magistraat van Namen aangeboden werd aan de inquisiteurs, die door den hertog Philips van Bourgondië, graaf van Namen, naar de stad gezonden en in 't gasthof *Au Cerf* afgestapt waren.

Qui fu présenté aux inquisiteurs envoiés en ceste ville de par monseigneur le Duc, qui logarent à l'ostel *au Cerf*.... 6 lots de vin de Beaune et 6 lots de vins de France, 4 moutons 6 heaumes.

Stadsarchief van Namen, Rekening van 1436, fol. 30 verso. — Afgedrukt bij J. Borgnet, *Mélanges concernant l'histoire ecclésiastique de Namur (1385-1675)* in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, deel II, blz. 99 (1865).

284.

1441, *Utrecht*. Uittreksel uit *'s Raets merkwaerdighe slitinghen* dier stad over Coman Claesz, die in vreemde landen langen tijd als ketter geleefd had en tot den vuurdood wordt veroordeeld.

Want Coman Claesz in andere landen tot veel tiden teghen die eere Gods kettery ghedaen heeft, so hi dat selver beleden heeft, daerom sel men 't rechten metten brande aen sijn lyf.

Mededeeling van Dodt van Flensburg in vander Monde's *Tijdschrift*, jaargang 1842, blz. 177.

285.

1447, Mei 24 en 25, Bergen. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de kosten van het wijngeschenk door de schepenen aan den inquisiteur Jan Delawie aangeboden en van het verteer der schepenen en andere stadsbedienden ter gelegenheid der bepredikіng van den koordedraaier Bertrand Parent, die tegen Maria en 't Christen geloof had gesproken.

A maistre Jehan Delawie, docteur en théologie et inquisiteur de la foy, qui le mierquedy xxiiij[e] jour doudit mois [de may], fist prédication sour le Marquiet de leditte ville, à cause que pour pluiseurs parolles proférées par Biertrant Parent, cordier, là présent, al encontre de la benoite viergène Marie et de nostre foy chrestienne, fu présenté à la maison dou doyen de chrestienneté, là ou ledit maistre Jehan estoit avoecq pluiseurs personnes d'église, viij los de vin moittiet blancq et l'autre Beaune : liiij s.

Le juesdy xxve jour de may, que Biertrant Parent, cordier, demeurant en leditte ville de Mons, qui paravant avoit estet mené à Cambray pour aucunes parolles dittes et dévolées contre la benoite viergène Marie et nostre foy chrestienne, fu escafaudé et prêchié sour le Markiet de leditte ville de Mons, se tinrent les eskevins, clers et sergeans ensamble pour ceste cause et le peuple tenir en ordonnance et frayèrent au disner iiij l. xij s.

Stadsarchief van Bergen, rekening van Jan Coispiaul over het jaar eindigende op Allerheiligendag 1447; afgedrukt bij L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes,* deel II, blz. LIV.

286.

1447, September 15, Bergen. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de kosten der verbranding van den hervallen ketter Bertrand Parent. — Hij werd aan eenen staak gebonden en verbrand, omdat hij ketter was en dat hij ongehoorzaam geweest was in het dragen van een geel kruis, waartoe hij door de Kerk vroeger was veroordeeld geworden.

Le venredy xve jour dou mois de septembre fu le devandit Biertrant Parent, qui rendus avoit estet par ledit monsigneur le baillieu atout ses fais, menés à le justice et là endroit loyé à une estacque et pour ses démérites et le désobéissance par lui faite de porter le gaune crois, ainsi que de par l'Église ordonnet lui avoit estet, exécuté à mort par feul, et à celle cause payet xiiij l. x s. vj d.

Stadsarchief van Bergen, rekening van Jan Coispiaul over het jaar eindigende op Allerheiligendag 1447; afgedrukt bij L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes,* deel II, blz. LV.

287.

1447, voorjaar — 1448, Februari 19, Valencijn. Aanteekening van den Valencijnschen rechtsgeleerde Jan Cocqueau (16ᵉ eeuw) over een verward geschil, dat tusschen den magistraat der stad en den bisschop van Kamerijk opgerezen was ter oorzake van eene vervolging ingespannen tegen twee burgers, Jacob Charlon en Willem De la Motte, die van ketterij verdacht werden.

1447, du 19 febvrier. Touchant Jacquemine Charlon, bourgeois, suspecté d'hérésie, et Willame de Lamotte, par luy accusé.

Jacquemin de Savoye, procureur dicy à la court de levesque, que Mᵉ Jehan de Labbye qui voulloit cognoistre d'un bourgeois suspecté hérétique; et il est vray que a ainsy livrer nos bourgeois ne manans, ce seroit a grandement fouller le seignourie du prince et noz franchises, et quil ny a si preudhomme quy par non estre amys daucuns hayneux on ne polroit donner tels empeschemens; ce néantmoins fut délivré et le XXIIᵉ escript à l'official afin dexécuter icy la sentence; et à l'office quon avoit fait de lad. délivrance comme obéïssant et bon fils de lesglise en protestant d'avoir le renvoy de lexecution, et après ont requis de emprunter prison et par ce parensuyvre ce qui par nos predecesseurs a laultre fois en tel cas estoit fait et de eslever murmure du peuple, dont desia sommes assurément notez au regardt de ce que ledict estoit bourgeois, vous prions et aussy le dangier de le mener parmy Haynault, duquel il est banny sur paine de sa vie, plaise y estre contens que le procès se fache en ceste ville.

Et le XXIᵉ de may de lan XLVII fust escript aux vicaires afin de bientost venir expédier le procès dudict Delamotte, qui disoit ledict Charlon lavoir accusé par hayne; et le XXVIᵉ leur fust encoires escript que icelluy Dela Motte estoit imposé à cause dung libvre comme daucuns fais dont povoit avoir usé contre le foy; Mᵉ Jehan de Labbye disant quil ne croit quil fust ars ainsi que led. Willemet et sa meschine le disoient. Sur quoy a respondu quil estoit nostre bourgeois et en voloit bien estre à droit pardevant nous; car ledict Charlon ayant espousé sa sœur auroient esté en discort jusques adont que icelluy auroit apporté ledict libvre en la maison dudict Willemet et le balliast a le mesme.

Et partant serez contens de non livrer ledict bourgeois à nostre doyen jusques à ce qu'il aura raison.

Et le XVIᵉ de Juing en fust escript au chancelier et à Simon Nockart, prians que ne soyons pas tenus de rendre ledict Willemet de tant quil est nostre bourgeois, senssy nestoit que de ce dont on le volroit imposer nous eussions apparence a nostre appaisement, car aultrement ne le amerions bonnement faire sans plus grand advis pour doubte que ce ne fust contre le seigneurie de nostre très redoubté princes et des franchises de nos bourgeois; et le 12 Juillet au grant bailly, qui ne trouvoit bon descripre à levesque de Tournay savoir si on le delivreroit, car en labsence du chancelier gens desglise gouvernent la courte; et le XXIIIᵉ de septembre on escripva encoires au bailly quil y avoit IX mois passez il estoit détenuz sans que levesque ayt voullu donner un appaisement de son faict; et le XIXᵉ de

febvrier le chancelier conseilla de le rendre a condition de par après en faire la pugnition.

Mémoires, etc. de la ville de Valenciennes par Mr Jean Cocquéau, deel II, fol. 278. — Zie hooger ons nr 279.

288.

1448, *Rijsel*. Aanteekening van Renon de France (17e eeuw) over een vonnis van den bisschop van Doornik en van den inquisiteur tegen enkele ketters, die aldaar verbrand werden.

En l'an 1448, le vicaire de l'inquisiteur donna sentence avecq l'évesque de Tournai contre aulcunz hérétieques exécutez par le feu en la ville de Lille, à l'aide et assistance des officiers du Duc de Bourgoigne.

Histoire des troubles des Pays-Bas par messire Renon de France, uitgegeven door Piot, blz. 61.

289.

1448, *Gent*. Oordeel van den Kamerijkschen deken Gillis Carlier (Carlerius), op aanvraag der vicarissen-generaal van den bisschop van Doornik uitgebracht, over vijf verdachte stellingen te Gent door eenen minderbroeder gepredikt. — Deze stellingen, die aan den officiaal en aan den deken Carlier werden onderworpen, verklaart deze laatste oproerig, lasterlijk, kettersch, enz. Zijn besluit is, dat men tot zelfs bij den paus zou moeten aandringen, opdat de predikers der biddende orden slechts onder de voorzichtigste en geleerdste broeders zouden worden gekozen.

Articuli quinque iniuriosi et sediciosi impositi cuidam fratri minori per dominos vicarios Tornacenses, quos fertur predicasse in Gandauo anno 1448.

Primus articulus. Primo predicauit quod curati vendunt sacramenta, quia non baptisarent cathecuminos nisi haberent premium inde.

Secundus articulus. Item quod centum et ultra permanent in peccatis suis videlicet publici fornicatores : si possent dare pecunias, curati admitterent eos ad contrahendum matrimonium.

Tercius articulus. Item quod ipsi cordigeri et omnes mendicantes melius possunt audire confessiones hominum quam curati, nam potestatem quam curati habent, tantum habent ab episcopo, et ipsi habent potestatem a papa ; dixit et in fine se habere potestatem episcopalem.

Quartus articulus. Item quod curati non debent alicui contradicere administrationem eucaristie, licet parrochiani ipsorum nunquam confiterentur eis in ecclesijs suis parrochialibus.

Quintus articulus. Item dixit duabus vicibus, videlicet ipso die parasceues et in die Martis in paschalibus, quod omnes offerentes in mappa peccarent mortaliter et, quod peius est, committerent omnes quotquot sunt symoniam.

Contra quinque articulos per quemdam fratrem minorem predicatos in Gandauo scriptum ad instantiam dominorum vicariorum reuerendi in Christo patris domini Tornacensis :

Multa quod profert frater minor in propositionibus domino officiali Cameracensi et magistro Egidio missis, vel ex ignorantia diuinarum scripturarum et doctorum sanctorum necnon et scole theologie aut aliqua inordinata affectione processisse arbitrandum est.... (1).

Primus articulus est iniuriosus et sediciosus.... (2). Circa secundum articulum, qui iniuriosus est et sediciosus sicut precedens, ea que premissa sunt seruiunt. Tercius articulus est erroneus, male sapiens in fide, puta contra diuinam scripturam et contra ordinem ierarchicum ecclesie.... (2). In quarto articulo se mittit frater iste in laberintum, in contentionem antiquam.... (2). Ex quibus patet quod iste frater grauiter peccauit detrahendo honori et reuerentie curatorum et maxime in presentia suorum parrochianorum ; ex quo sequitur quod iste articulus quantum ad ista est iniuriosus.... (2). Hoc modo iste frater videtur errare, qui ea affectiue dogmatizat que apud grauissimos doctores incerta sunt.... (2). Quintus articulus est seditiosus, iniuriosus, impius, scandalosus, erroneus ac blasphemus.... (2).

Postremo videntur ammonendi hij, qui habent potestatem presentandi mendicantes ad officium predicationis et sacramentum penitentie dispensandum, quod presentent litteratos, prudentes et viros boni testimonij ; et ubi nollent acquiescere, consulendus esset summus pontifex, ut super hijs prouideret.

Hec sub correctione et supportatione omnium melius sapientium scripta sunt.

Carlerius, *Sporta et sportula fragmentorum*, deel I, verhandeling 16. — Dit stuk en enkele andere, die verder voorkomen, waren aan den heer H. G. Lea onbekend, toen hij zijn treffend tafereel der eeuwenlange worstelingen tusschen de geestelijkheid en de biddende orden schetste. Zie zijne *History of the Inquisition in the Middle Ages*, deel I, blz. 278-294. — Over Gillis Carlier zie mijne verhandeling *De « Sporta » en « Sportula fragmentorum » van den Kamerijkschen deken Gillis Carlier, gedrukt te Brussel in de jaren 1478 en 1479*, in het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, deel III, blz. 1-31 (1888).

290.

Omstreeks 1448, *Gent*. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op aanvraag der vicarissen van den bisschop van Doornik uitgebracht, over hetgeen er te doen staat met eenen minder-

(1) Hierop volgen godgeleerde uitweidingen en citaten.

(2) Zelfde opmerking als boven.

broeder, die te Gent een verdacht sermoen gepredikt had. — Men zou hem over zijne bedoelingen scherp moeten ondervragen alsook over zijne meening aangaande zijnen kloosterbroeder, die onlangs door 't geestelijk hof van Doornik werd veroordeeld(1).

Contra quemdam fratrem de ordine minorum, qui, cum deberet predicare in Gandauo, obmissa forma predicationis, dixit quod sic res se habebat quod veritas dici non poterat et hoc probauit per fabulas de leone, lupo et vulpe et de tribus citatis, et in hijs dictis posuit finem. Ad instantiam dominorum vicariorum reuerendi in Christo patris domini Tornacensis.

...... (2) Sequitur primo quod verba et modus illius fratris turbatiua ierarchie ecclesiastice esse censentur, in qua superiores illuminant inferiores, nec solum illuminant, sed purgant et perficiunt episcopi, qui tres actus iherarchici a veritate fiunt que tenebras errorum purgat, fulgore agnitionis illuminat et in bono perficit consummatque. In hac ierarchia papa est summus ierarcha, episcopi sunt ierarche sequentes; propterea veritatem non esse in illis et eam dici ab ipsis prohibere est iherarchiam confundere et totam Christianorum policiam conturbare.

Sequitur secundo quod talis posset interrogari vel examinari quid et qualiter sentit in istis, quia verba sua sunt offensiua piarum aurium, obscura et valde pregnantia nec sub dissimulationis conniuentia pretereunda. Item qualiter sentit in hijs, que frater sui conuentus nuper predicauerat, pro quibus fuit in curia Tornacensi citatus et iudicialiter correptus, eo quod premissa parabolice in defensione eius videtur dixisse. Ex istis plura et altiora possent elici, que studiosis relinquo.

Carlerius, deel I, verhandeling 17. — Blijkbaar staat dit stuk in een nauw chronologisch verband met het voorgaande.

291.

1450, Rijsel. Uittreksel uit de stadsrekeningen over eene aalmoes verleend aan den augustijner monnik Jan Marke, die te Atrecht gedurende zeven jaren was gevangen geweest ten gevolge van zijne kettersche dolingen, welke hij had moeten herroepen.

1450. On donne XII s. en « aumoesne à sire Jehan Marke, poure religieux de l'ordre de Saint-Augustin, qui avoit esté VII ans en cartre [à] Arras, pour ce qu'il avoit proposé erreur en faisant ses prédications, lesquelles il avoit révocquiés. »

de La Fons-Mélicocq, *Documents inédits pour servir à l'histoire des usages et des mœurs aux XIVe et XVe siècles* in *Annuaire-Bulletin de la Société de l'histoire de France*, jaargang 1864, 2e deel, blz. 97.

---

(1) Vermoedelijk wordt hier de monnik van het voorgaande stuk bedoeld.

(2) Na allerlei uitweidingen besluit Carlier met de volgende woorden.

292.

1451, Juli 3, Kamerijk. Vonnis door de vicarissen-generaal van den Kamerijkschen bisschop Jan van Bourgondië en door den inquisiteur Jan de l'Abbaye (de Abbatia) uitgesproken tegen Jacob Acarin, wonende te Chaussée-Notre-Dame (Henegouwen), die in zijn dorp de Maagd Maria gelasterd had, waarvoor hij te Kamerijk bepredikt en te Zinnik (Soignies) nog eens zal bepredikt worden, en daarna drie jaren gevangen zitten zal, buiten allerlei andere boetedoeningen. — Jacob Acarin wordt eerst als berouwhebbend ontslagen van den kerkelijken ban, dien hij verdiend had ter oorzake zijner smadelijke woorden tegen de Maagd Maria door hem gebezigd, terwijl hij te zijnen huize twee jonge naaisters op liederlijken toon toesprak; welke woorden hij niet had willen herroepen, wanneer hij omstreeks Paschen aan zijnen pastoor gebiecht had. Als boetedoening zal hij gedurende den tijd van vier jaren op zijn bovenkleed twee gele kruisen vóór en achter moeten dragen. Daarenboven zal hij in de stad Zinnik, waar hij schandaal verwekt heeft, in 't openbaar bepredikt worden en aldaar om vergiffenis smeeken. Binnen de drie daaropvolgende dagen zal hij te Kamerijk op nieuw verschijnen om gedurende drie jaren in den kerker van het kasteel te Selles op water en brood opgesloten te worden. Na verloop dier drie jaren zal hij op zijn bloot lijf een haren boetehemd drie maanden lang dragen. Tot al de kosten van het geding wordt hij eindelijk verwezen. Is Jacob Acarin in het volbrengen dezer boetedoening eenigszins nalatig, dan is hij van rechtswege in den ban der Kerk en zal hij als hervallen ketter worden vervolgd en behandeld. Is dit niet het geval, dan kunnen de hem opgelegde straffen later verzacht worden. (Dit vonnis, waaraan het gewoon zegel van 't bisdom Kamerijk was gehecht, werd afgekondigd vóór de poort van het bisschoppelijk Paleis, dadelijk na de openbare beprediking van Jacob Acarin door den inquisiteur Jan de l'Abbaye, in bijzijn van veel geestelijken en van eene groote volksmenigte.)

Universis presentes litteras inspecturis vicarii generales in spiritualibus et temporalibus reverendi in Christo patris et domini Johannis de Burgundia, Dei gratia episcopi Cameracensis, a sua civitate notorie absentis, necnon Johannes de Abbatia, sacre theologie professor ac heretice pravitatis inquisitor, judices in

hac parte tam apostolica quam ordinaria auctoritatibus deputati specialiter et commissi, salutem in Domino.

Notum facimus quod die et loco inferius scriptis nos in causa fidei, que coram nobis pendebat inter promotorem officii dicti reverendi patris, ex una, et Jacobum Acarin, laycum conjugatum in villa de Calcheya beate Marie, Cameracensis diocesis, commorantem, partibus ex altera, die ad hoc partibus assignata et per eas acceptata inferius scripta, illisque presentibus, nostram protulimus diffinitivam sententiam in modum qui sequitur :

Viso diligenterque percunctato quodam processu in materia sacrosancte fidei catholice contra te Jacobum Acarin, laycum conjugatum in villa Calcheye beate Marie, Cameracensis diocesis, commorantem, subditum, justiciabilem ac prisonarium nostrum, in presenti judicio coram nobis personaliter constitutum, renui ex officii nostro debito clamosa insinuatione et gravissima diffamatione, que sub silentio pertransiri ullave tergiversatione celari non potuerunt aut debuerunt precedentibus, agitato, articulis in eodem descriptis tibi impositis, sacramenti responsionibus iteratis tuisque confessionibus cum ceteris merito considerandis et de jure supplendis.

In nomine sancte et individue Trinatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Quoniam, ex dilucidis tuis confessionibus aliisque legitimis documentis nobis evidenter constitit atque constat, postquam certa die in processu designata circa finem quadragesime ultimo preteriter de vespere ejusdem diei, quibusdam erga duas juvenculas virgines honestas in domo tua nentes repertas in eodem processu nominatas lubricis quam plurimum ac indecentibus verbis, illas ambas, si conjugate forent, ad viriles amplexus sustinendos aptas esse denotantibus, terminis quidem impudicissimis ydeomate Gallico turpiter emissis propter eorum notariam vilitatem hic merito non recitandis uti presumpsisses ; eedemque virgines exinde non modicum scandalizate per modum elocutionis ammirative predicto vulgari ydeomate Gallico tibi respondissent sic in effectu dicentes : « Quomodo non verecundaris ita loqui ? si alia ratione id omittere non deberes quam pro reverencia Virginis gloriosissime, que multipliciter sexum femineum decoravit, » tu merito a talium probatione verborum penitus abstinuisses et abstinens te proprie salutis non tantum immemor quantum formalem inimicum ac totius christiane religionis contemptorem reddendo, sub pretenso conatu ad laudabilia virginum responsa replicandi, in quasdam horrendissimas verbales blasphemias hereticales, erroneas, scandalosas et longe plus quam dici posset aurium piarum offensivas ipsam videlicet gloriosissimam Virginem mulierem seu feminam ad modum aliarum desponsatarum seu conjugatarum corruptam fuisse designantes, in et sub ydeomate vulgari prememorato ac terminis execrabilibus vocali profecto recitatione indignis ; venia tamen prius ab Altissimo nostrum omnium salutis actore eademque gloriosissima semper Virgine Maria, fonte misericordie, ac totali supercelesti curia devotissime postulata, ex mera juris necessitate, ne videlicet propter eorum non expressionem nostra presens sententia de incertitudine seu obcuritate notari possit aut quomodolibet impugnari hic registratis, verba scilicet tua antefatis virginibus dirigendo : « *Et comment en avés vous honte ? Nostre-Dame n'en eut point honte ; elle raffaita aussij bien que les aultres ; car elle fu mariée ainsij que nous estons. Cuidés-vous que elle soit pucelle ? Nenny,* » non dampnabiliter prorupisse.

In hujusmodique intolerabili errore hereticali per totum tue noticie tempus

usque ad diem predicte tue infelicis eructationis necnon et postea, donec in diebus paschalibus ultimo preteritis a curato tuo post hujus et aliorum tuorum peccatorum confessionem de catholica veritate fuisti ut fateris edoctus, abhominabiliter perseverasse, in et per hoc articulo fidei orthodoxe, qui palam habet, natus ex Maria Virgine, pernitiosissime contradicendo, summo omnium rerum Creatori, intemeratissime Virgini Marie ac toti universorum sanctorum cetui gloriosissimo, singulariter autem gloriosissime Virgini Marie, cujus integritatis et illibatissime virginitatis laudibus plena sunt nec immerito sacre scripture volumina, execrabiliter injuriando ac scandalose et intollerabiliter nimis detrahendo, per que nemini dubium in heresim dampnatum incidisti ac eo ipso sentenciam excommunicationis a canone latam dampnabiliter incurristi; nunc autem saniori fretus consilio ad ecclesie, que nulli claudit gremium, sed redemit, graciam et unionem redire promittis.

Idcirco abjurata per te in hoc presenti judicio fidei coram nobis generaliter omni heresi et specialiter illius horrendissime blasphemie per te sponte confessate receptaque a te competenti cautione de revelando et prosequendo omnes hereticos et de heresi simili aut alia quacunque suspectos, credentes, fautores, deffensatores et receptatores eorundem, ubicumque eos esse sciveris, necnon de parendo mandatis ecclesie atque nostris, te a vinculo excommunicationis, quo demeritis tuis exigentibus hucusque fuisti et es ligatus, absolvimus ac absolutum denunciamus in his scriptis.

Et quum atrociter nimis et execrabiliter, ut supra dictum est, in et contra indubitatissimam orthodoxe fidei doctrinam sic hereticaliter intemeratissimam Domini nostri Jhesu Christi genitricem blasphemando ac pias aures ultra modum offendendo errare et enormissime delinquere non formidasti, ne, sicut non decet nec expedit, nephandissimum hujusmodi scelus remaneat impunitum, tam apostolica quam ordinaria, quibus in hac parte fungimur auctoritatibus, nos pro tribunali sedentes, sacrosanctis Euvangeliis positis coram nobis, ut de vultu Dei nostrum prodeat judicium et oculi nostri videant equitatem, de maturo plurimorum venerabilium patrum ac dominorum tam in sacra pagina quam in jure peritorum consilio pariter et assensu, te Jacobum Acarin, reum predictum, ad per quatuor annos continuos ab hac die numerandos duo signa crucis seu juxta vulgarem loquendi modum duas cruces crocei coloris longitudinis unius palme cum dimidia et latitudinis quatuor digitorum vel circiter, unam videlicet in anteriori circa pectus et aliam in posteriori partibus circa humeros super veste tua superiori, que non crocei sed alterius ab illo notabiliter distincti, ut toto temporis predicti spacio liquide videri possint cruces antedicte, debeat esse coloris exnunc assumendas deferendum.

Et preterea ad cuidam publice predicationi super facto tuo prius memorato in opido Senogiensi, Cameracensis diocesis, ubi scandalum fuit et est ea occasione divulgatum, auctoritatibus quibus supra, die sabbati proxime ventura confruendo Altissimo fiende, cum mitria eo modo quo hic es interessendum, necnon in domini, qui verbum Dei protulerit, aliorumque tunc eidem assistenciam presbiterorum presentia veniam solemniter implorandum; illisque peractis infra tres saltem dies te coram nobis in hac civitate representandum; deinde fossam castri de Sellis, quam pro carceribus triennio continuo a die hujusmodi tui regressus computando duraturis, tibi cum panis tristicie et aque doloris dumtaxat sustentamentis, assignamus intrandum et spacio predicto inibi perseverandum. Demum

et finito hujusmodi triennio, cilicium, quod tibi presencialiter offerimus, super carne tua nuda per tres menses continuos extunc computandos induendum ac deferendum; unacum expensis promotoris officii nostri earum taxatione judicio nostro reservata condempnamus sententialiter diffiniendo in his scriptis.

Monentes prout et in his eisdem scriptis te semel, secundo et tercio unaque monitione canonica et peremptoria pro omnibus in virtute solemnis per te prestiti juramenti, monemus quatinus hic patienter predictas cruces assumas, cilicium tempore predesignato deferendum acceptes, te etiam debita cum humilitate publice predicationi die prenominata fiende necnon et postea modo supradicto coram nobis representes, carceres ingrediaris totumque presentis nostre sententie tenorem effectualiter adimpleas, quemadmodum sponte et solemniter promisisti; cum intimatione tali, quod si cruces hujusmodi presencialiter non assumpseris, cilicio per tempus preexpressum usus non fueris predicationive predicte non interfueris aut post illam in per te coram nobis facienda representatione seu quavis alia tibi per hanc nostram sententiam indicta penitencia peragenda defectuosum te, quod absit, reddideris aut morosum sive contra illa, que in presenti judicio revocasti, abjurasti, promisisti et jurasti vel eorum aliqua, voveris aut feceris confessata negando aut alias quovismodo te impenitentem exhibere presumpseris, nos exnunc prout extunc et extunc prout exnunc cum aliis penis in tales a jure promulgatis te vinculo excommunicationis innodamus contra te tamquam perjurum, impenitentem, incorrigibilem et in heresim antetactam relapsum secundum sanctiones canonicas processurum, retinentes nichilominus reverendissimo domino nostro Cameracensi et nobis auctoritatem et plenariam facultatem in et circa premissa aggravandi, diminuendi, moderandi, immutandi seu in totum penas predictas relaxandi, prout visum fuerit vel imposterum videretur expedire. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum sigillum sedis Cameracensis, quo utimur in hac parte, presentibus duximus apponendum.

Datum et actum Cameraci ante fores palatii episcopalis Cameracensis, post predicationem per nos inquisitorem predictum adversum ipsum Jacobum Acarin desuper publice factam, nonnullis patribus et dominis tam in sacra pagina quam in jure peritis ac populi multitudine copiosa presentibus, anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo, sabbato, hora decantationis summe misse in ecclesia Cameracensi, post festum beatorum apostolorum Petri et Pauli, scilicet die tertia mensis Julii.

(*Op den omslag :*) Per dominos vicarios, A. de Rota.

Provinciaal archief van Bergen, Register : *Inquisition de la foi en Hainaut*, fol. 1. (Origineel stuk op perkament met fragment van afhangend groen wassen zegel.)

293.

1452, November 2, Châlons-sur-Saône. Uittreksel uit een werk van den tijdgenoot Jan Germain, bisschop van Châlons, opgedragen aan den graaf van Charolais, over de krachtdadigheid, waarmede zijn vader de hertog Philips van Bourgondië de ketters,

godlasteraars en duivelkunstenaars zijner landen vervolgt, overeenkomstig met zijne plichten als christelijke vorst.

De justitia domini Ducis. Equidem justitiam, per quam reges regnant et pro tribunali sedentes recta decernunt judicia, prosecutus gloriosissimus princeps qui vos genuit, devotione intenta, o inclyte princeps, precor in exemplum trahi; namque se omni tempore, cui debito nomine astringitur, Deo conditori suo supplicem exhibuit, quae ad religionis observantiam aut sacrorum suorum conditionem pertinerent nunquam omisit. Qua de re leges sacris christianorum observantiis congruentes publica sanctione firmavit. Caeteras vero quia forsan in perditionem animarum vergerent aut religioni suae obsisterent, catholico affectu damnavit; haereticos ac de dogmate perverso increpatos tanquam sacrorum hostes ecclesie relinquendos mandavit;... divinae majestatis blasphemos, daemonum invocatores et de futuris conjectantes, quos divinatores nuncupamus, sollerter respuit.

Jan Germain, *Ad Kadrelesiorum comitem liber de virtutibus sui genitoris Philippi, Burgundiae et Brabantiae ducis,* den 2 November 1452 aan den jongen vorst gezonden uit Châlons; uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne* (textes latins), deel III, blz. 9. — Jan Germain was raadsheer van den hertog, kanselier der Guldenvliesorde, biechtvader der hertogin Isabella van Portugal, gezant van den hertog op het Concilie van Bazel en op dat van Ferrare, en voorzitter van den Raad van Philips van Bourgondië geweest. Hij stierf als bisschop te Châlons den 2 Maart 1460. (Zie Kervyn's *Introduction.*)

294.

1453, April 10, Rome. Bul van Nikolaas V, gericht tot den predikheer Roland le Cosic, waarbij hij dezen als inquisiteur over het koninkrijk Frankrijk aanstelt. — De paus benoemt hem tot kettermeester over dat koninkrijk met de gewone machten, om de gebruikelijke straffen toe te passen niet alleen tegen de ketters, maar ook tegen alwie ze ondersteunt, hetzij ze geestelijken of leeken, mannen of vrouwen mochten zijn, doch zonder inbreuk te mogen maken op de macht van andere door den paus of door anderen aangestelde inquisiteurs.

Nicolaus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Rolando de Cosic, ordinis fratrum predicatorum professori, in theologia magistro, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circumspectionis industriam in multis et arduis saepius

approbatam ac alia grandia virtutum insignia, quibus personam tuam bonorum dator altissimus decoravit, ea quae gravis sunt ponderis tibi fiducialiter committimus, sperantes firmiter, quin potius pro certo tenentes, quod ad illa efficaciter exequenda ferventer intendas, intentum animi dirigas et operosae solicitudinis studio prosequaris. Hinc est, quod nos, qui desideramus et in votis gerimus, ut fides catholica nostris prosperetur temporibus et pravitas perversorum hominum in regno Franciae vigentium de finibus fidelium extirpetur, circa extirpationem eandem salubriter et utiliter providere intendentes, te, qui, ut asseritur, inquisitor haereticae pravitatis auctoritate sedis apostolicae deputatus existis, in regno praedicto cum omnibus et singulis immunitatibus, privilegiis, gratiis et libertatibus inquisitoribus dictae pravitatis a jure vel consuetudine hactenus concessis, in causis haeresum inquisitorem facimus, constituimus et etiam deputamus, dantes et concedentes contra praedictae haereticae pravitatis credentes, receptores, fautores et defensores eorum, tam ecclesiasticas quam seculares utriusque sexus personas, exemptas et non exemptas, cujuscumque etiam dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis existant, necnon infamatos vel suspectos de haeresi aut erroribus praedictis procedendi ac officium inquisitoris tibi commissum exequendi, quae de jure vel consuetudine inquisitores pravitatis praedictae quomodolibet facere consueverunt seu etiam potuerunt, plenam et liberam auctoritate apostolica tenore praesentium concedimus facultatem. Per concessionem autem hujusmodi non intendimus potestati ac jurisdictioni aliorum inquisitorum a nobis vel aliis ad hoc auctoritatem habentibus deputatorum in aliquo derogare.

Datum Romae apud sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo quinquagesimo, quarto idus Aprilis, pontificatus nostri anno septimo (1).

Ripoll, deel III, blz. 317. — In deze bul heet de inquisiteur Roland *de* Cosic; maar in een ander stuk van den 28 Juni 1471 (zie verder ons nr 347) noemt hij zichzelven *le* Cosic. In Ripoll lezen wij ook: « Rolandus *de* Cosic seu *Le* Cozic, ut vocatur apud Échard, tome I *Scriptor. Ord.* ad an. MCCCCLIV, pag. 813. »

295.

1453, *Leuven*. Uittreksel uit Molanus (16e eeuw) over Antoon Laecman van Zon, die rector der Leuvensche hoogeschool was, in 1453 stierf en waarschijnlijk inquisiteur is geweest.

Commemoratio celebriorum professorum juris.

.... *Antonius Laecman, a Zon.* Ab vicecancellario Heimerico pronunciatus

---

(1) Te recht merkt de uitgever hier op, dat er niets aan den datum hapert. Hij zegt : « Legendum LIII, cum pontificatus annus septimus asscribatur; vel dicendum quod erravit amanuensis in ipso pontificatus anno, et scribendum : Pontificatus nostri anno quarto, Christi MCCCCL. »

est legum doctor anno 1439, die 13 Octobris. In sepulcri ejus saxo, quod est ante altare S. Andreae in ecclesia S. Petri (Lovaniensis), sequentia legere potui :

Defensor fidei, varias haereses repulisti.

J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 532 en 533.

296.

1457, Februari 4 en 18, Doornik. Uittreksels uit een stadsregister over Geeraard Robin, barbier, die om blasphemie tegen God en O. L. Vrouw aan de kaak werd gesteld met eenen mijter op 't hoofd en wiens tong met een gloeiend ijzer werd doorboord. Tot tweemaal toe werd hij levenslang gebannen, tenzij hij uit Rome eenen absolutiebrief medebrenge, bewijzende dat hij in persoon eene bedevaart in de St. Pieterskerk gedaan heeft.

Guerardin Robin, barbieur, a tousiours et a este mis en leschelle, mittre, et heu le langhe trauwee dun cault fer, pour pluiseurs orribles, vilaines et detestables parolles adittes et profferees, et par diuerses fois reyterees au jeu de bourloires en le rue des coriers le jour de le Purificacion Nostre Dame darrain passe en blasfemant, renyant et despitant Dieu nostre createur et la glorieuse Vierge Marie sa mere moult abhominablement, soy demonstrant tres peruers et mauuais chrestien, dont il est plainement apparu par informacion sur ce faicte, en laquelle il sest rapportez. Et ne pourra jamais rauoir la ville, se ne ara faict en personne un voyaige a Saint Pierre a Rome et reporte dudit cas lettres dabsolucion. Publie le iiij^{e} jour de Feurier lan mil iiij^{c} et lvj.

Guerardin Robin, barbieur, qui bannis estoit a tousiours de ceste ville et cite, des le iiij^{e} jour de ce present mois pour auoir blasfeme detestablement Dieu et la Vierge Marie, dont a este cause il auoit este mis en leschelle et heu le langue perchie, comme apparoir poeut par sondit bannissement cy deuant enregistre, est rebannis seconde fois a tousiours de ladicte ville, cite et banlieue dicelle et a heu un ortal coppe, pource que le meisme jour de sondit bannissement, en grand content et desrision de justice, il est reuenu et rentre en la jurisdicion dicelle ville et y a este trouue et apprehende. Et ne pourra rauoir la ville, saura fait personnelement le voyaige de Rome par le maniere contenue en sondit premier ban. Publie le xviij^{e} jour de Feurier lan mil quatre cens cinquante et six.

Stadsarchief van Doornik, *Registre de la loy 1442-1458*, hoofdstuk *Bans de tousjours*, op de datums van 4 en 18 Februari 1456 (oude stijl).

297.

1457, Haarlem. Uittreksel uit de oudste bewerking (1) der kronijk van den karmeliet Jan Gerbrandsz. van Leiden († 1504)

(1) Zie daarover S. Muller, *Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken*, blz. 17.

over de ketters Nikolaas van Naarden en Epo (van Haarlem), die aldaar hunne dolingen herriepen en eene zachte straf ondergingen.

Eodem anno [1457] duo heretici in Haerlem, scilicet Nicolaus de Nardena et Epo, a catholicis victi succumbunt et articulos erroneos reuocant. Quibus penitencia iniungitur cum misericordia.

Stadsarchief van Alkmaar, *Excerpta ex chronico Joannis Gerbrandi, carmelitae Harlemensis*, fol. 301 verso. — Over beide ketters zie vooral Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 97-103, en ons stuk nr 299.

298.

1458, November 8, Gent. Uittreksel uit het *Dagboek der Gentsche Collatie* (15e eeuw) over vijf gevangene Gentsche ketters, die naar 't geestelijk hof van Doornik gezonden werden. — De eene, met name Lieven Vander Crucen, werd daarna vóór de westdeur van de St. Janskerk (nu St. Baafs) als ketter op een schavot bepredikt.

Van den scependomme begonst t'alf ougste anno LVIII.

In dit scependom waren te Ghendt gevaen vive personen ende in 't Chastelet gheleyt, waeraf d'een een priester (was gheheeten her Lievin Vander Eecken) ghevoert wart te Doornycke; d'andere viere, te wetene Lievin Vander Crucen, Lievin De Meyere, causmakere, fs Jacops, ende Nicasius ghynghen oock te Doornycke; ende daer worden zy ghevanghen ende naer dier handtworden de voorsereve heer Lievin Vander Crucen in de Casine te Ghendt voor de westduere van Sente Jans kercke 's dyeendaechs den viiien dach van novembre anno LVIII ghescavauteert ende ghepredict in 't openbaer, omme dat hij ghedoolt hadde in 't helich kersten gheloove.

Dagboek der Gentsche Collatie, uitgegeven door Schayes, blz. 437.

299.

1458, Haarlem. Uittreksels uit een gelijktijdig vervolg op de kronijk van Jan Gerbrandsz., over de ketters Edo (Epo) van Haarlem en Nikolaas van Naarden, priester, die door den inquisiteur, eenen predikheer uit Groningen, en de afgevaardigden van den bisschop van Utrecht na hunne herroeping tot allerlei boetedoening veroordeeld worden. — Edo van Haarlem, een kleermaker, die geen Latijn kende, maar veel kettersche boeken in zijne moedertaal gelezen had, wierf talrijke volgelingen aan, voor wie hij zijne dolingen predikte. Hij leidde een in schijn zeer streng en godvruchtig leven. Hij werd gevangen genomen en wegens ketterij vervolgd door

den wijbisschop Judocus Borre, den vicaris van den bisschop van Utrecht David van Bourgondië, en meester Dirk, vice-cureit van Haarlem. De priester Nikolaas van Naarden, wonende te Amsterdam, was Edo's vriend en aanhanger of liever collega in de ketterij. Hij kwam naar Haarlem om Edo en zijne volgelingen te sterken, maar werd insgelijks aangehouden. Men ontbood alsdan uit Groningen eenen predikheer, die inquisiteur was en de reeks hunner dolingen vaststelde. (Zij worden hier omstandig opgegeven.) De twee gevangenen beloofden die ketterijen te herroepen. Op zondag 2 April 1458, eene maand na Paschen, had die plechtige herroeping plaats onder het gelui der klokken, in 't hart der stad op het plein geheeten *Op dat Sant* en te midden van eenen grooten toeloop van volk, geestelijken en leeken. De inquisiteur hield eene prediking over het geloof gedurende twee volle uren, waarna de twee ketters hunne dwalingen afzwoeren. Op straffe des doods werd aan Edo bevolen levenslang niet buiten Haarlem te gaan en geene leerstelsels meer te verkondigen. In 't vervolg moest hij een grijs kleed dragen met een donkerkleurig overkleed, waarop, vóór en achter, een groot geel kruis zou genaaid zijn. Gedurende een jaar moest hij elken zondag met eene brandende waskaars vóór de processie uitgaan en daarmede telkens vóór den predikstoel der parochiekerk gedurende het sermoen staan. Aan Nikolaas van Naarden werd gedurende eenen gestelden tijd verboden de mis te lezen en hem werden enkele boetewerken en gebeden opgelegd. Hetzelfde jaar nog stierf Edo, maar de priester Nikolaas overleefde hem lang.

Anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo octauo, cum adhuc in Haerlem ciuitate Hollandie residerent officiarii consistorii Traiectensis dyocesis, captiuatur ibidem ab eisdem quidam heresiarcha, Edo nomine. Hic ante Edo fuit lector multorum Teutonicorum librorum, quia fuit totus laicus ignorans latinam linguam. Habebat enim apud se multos libros sacre scripture ex latino in Teutoninum translatos, quos studiose legendo perlustrauit; unde et sacram scripturam non sane intelligens ad tantam demenciam peruenit ut peruertendo sensum sacre scripture hereticus efficeretur. Hic etiam habebat multos occultos discipulos quos deuote secundum suam opinionem instituebat, fecitque eos sibi deuotos. Hii enim eum in reuerencia habebant et libenter eum audiebant et hoc propter sermones eius bonos et conuersationem bonam quam pretendebat. Habebat igitur sermones deuotos, quia loquebatur cotidie deuote de Deo et eius misericordia, paciencia et amore erga homines, de humilitate sectanda et de dilectione Dei et proximi.

Unde et ex hoc coniici potest quod heretici vere assimilantur lupis. Lupus quidem, ut dicitur in libro de animalibus, aliquando fingit vocem canis ut non

lupus, sed canis esse credatur. Canes Dei sunt predicatores qui habent linguam medicinalem. Sic heretici se fingunt aliquando habere verba predicatorum dicentes aliqua bona, ut sic trahant ad falsa, quemadmodum Paulus apostolus ad Romanos scribit dicens capitulo sexto decimo : « Post dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentum. » Etiam hic habebat secundum apparenciam conversationem bonam, quia valde austeram vitam ducebat, abstinentiam corporis sectabatur orationesque longas et deuotissimas faciebat. Unde et adhuc in tali facto heretici possunt assimilari lupo. Legitur enim quod lupus subtus folia virencia se abscondit ut oues venientes capiat et occidat. Folia virencia sunt sanctorum virorum opera in charitate facta sub quibus heretici se abscondunt, dum hec eadem faciunt ut simplices decipiant.

Igitur quia hic Edo dulces sermones et austeram vitam habebat, ideo multi ab eo seducebantur, in tantum ut rumor de eius doctrina augeretur. Cumque officiarii Traiectensis diocesis prefati famam eius audissent, captiuarunt eum et posuerunt eum in firma custodia ut eo melius examinaretur. Quod cernentes discipuli eius, qui doctrinam insanam ab eo audierant, occultantes seipsos resilierunt, ut speramus, ab eius doctrina.

Huic Edoni heretico erat quidam discipulus, non discipulus, sed collega, ita ut verius dicam, defensor eorum que ab ipso dicebantur. Hic dicebatur Nicolaus de Naerden, sacerdos et magister artium, qui locum habitationis habebat in Aemstelredam. Consueuerat enim iste dominus et magister Nicolaus sepius Edoni ante suam captiuitatem in Haerlem visitare et que ab ipso dicebantur defendere per malos rationes. Nihilominus et sepedictus Edo erat multum ingeniosus ad defendendum dicta sua. Nunc autem magister Nicolaus predictus audiens Edonem captum venit iterum Haerlem Edonem consolari cupiens necnon et eius discipulos confortare desiderans, unde et fama eius publica facta iussus est et ipse apprehendi ab officiariis episcopi Traiectensis. Quod et ita celeriter factum est. Edo autem, quia pauper fuit, victum in captiuitate nendo acquisivit.

Vocatus est igitur hereticorum examinator de Groeningia, doctor sacre theologie, ordinis predicatorum. Qui veniens Haerlem et eos examinans repperit in eisdem subsequentes articulos fidei sane contrariantes. Primus articulus fuit quod sanctus Lucas euangelista non debite dixit scribendo : « Maria peperit filium suum primogenitum, » ex hoc allegantes quasi postea plures proles habuisset, ignorantes quod ideo Lucas sic scripsit ut ex hoc innueret quod ante Jesum Dominum nostrum non habuisset prolem. Dicebant ergo isti quod scripsisset : « Et peperit suum unigenitum. » Item alius articulus fuit quod oratio eque bene posset fieri in domibus sicut in ecclesia, quia Deus est ubique ; et quod ideo ecclesia populus non indigebat. Item dicebant quod Maria mater Christi, crux Domini ceterique omnes sancti non debebant adorari neque exorari, sed solus Deus debebat adorari ; ignorantes triplicem esse adorationem, videlicet latrie, dulye et yperdulye. Item sanguis Christi secundum eorum estimationem fuit nullius efficacie. Item sacramentum eucharistie reputabant tantum panem sanctificatum. Item quod tempore passionis Christi deitas omnino ab humanitate fuisset separata. Item quod suffragia pro defunctis post mortem facta non prodessent ipsis defunctis. Item qui sine peccato mortali viveret, non tenebatur semel in anno confiteri, et talis poterat secundum eorum estimationem absque confessione previa accedere ad communionem, quia venialia tollebantur per aspersionem aque benedicte et aliis ceremoniis consuetis.

In istis ergo articulis deprehensi et conuicti queritur ab eis an vellent resilire vel perseuerare in pretactis erroribus. Qui dixerunt: « Quia errauimus, volumus resilire et dimittere opinionem nostram. » Tunc ut publice istos articulos erroneos reuocarent et penitenciam publicam agerent, constituta est dies in qua secundum ordinem et debitum modum fierent. Dies ergo illa fuit dominica quarta post festum Pasche, in qua summo mane de speciali mandato auctoritatis episcopi Traiectensis diuina officia incipiebantur et ante horam septiman ante prandium terminabantur. Pulsatur etiam cum maiori campana dicte ciuitatis per integram horam ut uniuersa multitudo ciuitatis conueniret ad planiciem in ciuitatis medio nuncupatum *Op dat Sant.* Factum enim fuerat ibidem a rectoribus ciuitatis excellens machina de ligno, in qua erant tres sedes seu tria loca ad sedendum apta. Porro in altiori loco ponebatur Edo et in alio magister Nicolaus, ut sic ab omnibus viderentur. In inferiori loco ascendit hereticorum examinator ut sermonem ad populum faceret. Inferius per machine girum erant scamna multa posita, in quibus sedebant vicarius episcopi Traiectensis et dominus Judocus, episcopus Hyeropolitanus, suffraganeus Traiectensis, doctor theologie de ordine predicatorum. Etiam aduenerunt ibidem omnes officiales consistorii Traiectensis, necnon prouisor et decanus Kenemarie et magister Theodoricus, vicecuratus Harlemensis, cum suis quattuor cappellanis; item quattuor fratres de conuentu minorum de obseruantia et quattuor de conuentu carmelitarum cum multis aliis de clero notabilioribus. Per gyrum scamnorum stabant rectores ciuitatis, scilicet pretor cum consulibus et scabinis, ut per eos in igne extinguerentur, si obstinati in malicia appa-ruissent.

Igitur istis omnibus debite congregatis idem examinator predicauit ad populum quasi per duas horas loquens de nostra sacra fide Christiana, roborans eam multis argumentis et rationibus. Tandem in fine sermonis recitauit articulos erroneos prefatos et condemnauit eos rationibus multis. Quibus gestis dixit ad Edonem de primo articulo: « Numquid tu hoc dixisti? » Qui respondit: « Dixi, sed male. » Cui ait: « Reuocas? » Qui ait: « Reuoco tanquam erroneum. » Deinde dixit ad magistrum Nicolaum eadem verba. Et ille confessus est et non negauit, reuocans etiam tanquam erroneum. Simili modo factum est de omnibus aliis articulis prenarratis, reuocantesque illos petierunt penitentiam ipsis iniungi cum misericordia.

Quod et factum est; nam Edoni iniunctum est sub pena mortis aliquomodo non docere et Haerlem sub eadem pena non exire usque ad obitum suum. Insuper grisea tunica induitur et scapulari cerulei coloris cum cruce per integrum ex utraque parte crocei coloris. Iniungitur etiam sibi in manibus portare cereum accensum omnibus diebus Dominicis ante processionem per unum annum; similiter et stare illis diebus cum eodem cereo ante suggestum in parochiali ecclesia, quando predicatur ewangelium.

Magistro Nicolao presbytero dicitur, ut cesset per tempus destinatum a diuinis et multa psalteria legenda iniunguntur sibi et alia quam plura que tradidi obliuioni. Peragentes igitur penitencias suas Edo eodem anno moritur de peste, que opprimebat Haerlemenses, et magister Nicolaus quam plures annos superuiuens tandem et ipse moritur.

Stadsarchief van Alkmaar, voortzetting der kronijk van Jan Gerbrandsz., fol. 3-5, tweede pagineering in hetzelfde handschrift als ons uittreksel hierboven (nr 297). — Blijkbaar is de *Epo* van 't voorgaande stuk ook de *Edo* van hier. — Dezelfde

tekst is nagenoeg in een modern afschrift der 18e eeuw, met enkele onbeduidende afwijkingen, te vinden in een handschrift der Koninklijke Bibliotheek van 's Gravenhage (*Excerpta e codice vetusto*, etc., blz. 117-125, *De Edone haeresiarcha*). — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 98, noot 1; en de Hoop Scheffer, *Haarlemsche ketters 1458*, in de *Studiën en Bijdragen*, deel III, blz. 133.

300.

1459, Maart 26, Rijsel. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Jacques Du Clercq over den ketterschen heremijt Alfons, die aldaar verbrand werd. — Hij was geboortig uit Portugal, leefde heel streng en zaaide zijne dolingen onder het volk. Reeds negenmaal was hij in andere bisdommen vervolgd geworden.

D'ung hermite nommé Alphonse, heretique, qui fut ards à Lille, et des grandes erreurs qu'il disoit.

Le xxvje jour de mars l'an mil iiijc lviij (1), en la ville de Lille lez Flandres, fust ards et son corps ramené en pouldre ung nommé Alphonse, natif de Portugal, lequel estoit habillié en forme d'hermite, de assés dure age, lequel Alphonse secretement seduisoit le peuple de fausse creance ; et disoit icelluy Alphonse que depuis que St. Gregoire pape mourut, il n'y avoit eu pape duement esleu ne consacré, et par consequent nuls evesques ne nuls prestres ne le corps de nostre Seigneur consacré, ne marriages faits, ne nuls aultres sacrements ; et combien que ledit Alphonse disoit qu'il crooit en la Trinité, sy ne croioit il pas en plusieurs articles de la foy, ains disoit qu'il avoit esté en nœuf eveschiés repris de la foy, mais Dieu l'en avoit toujours deslivré sans peril de son corps ; que se on le faisoit mourir, que dedans trois ans il adviendroit sy grande mortallité, famine et guerre que le pays en seroit destruit ; et menoit ledit Alphonse moult aspre vie, comme aller sans souliers, vestir la chaire, et toujours estoit es eglises a genoux et en oraisons. Toutesfois il fust preschié publiquement, et jasoit qu'il eust aultrefois esté preschié publiquement ailleurs, ne se volut oncques rappeller ne monstrer nuls signes de foy ; mais disoit que feu que on allumast entour lui ne le polroit ardoir ; mais il mentit, car sitost que le feu fust boutté es fagots, il fust subitement ards et bruslé.

Mémoires de Jacques Du Clercq, uitgegeven door de Reiffenberg, deel II, blz. 339 en 340 (2). — Zie ook Buzelin, *Annales Gallo-Flandriae*, blz. 424.

---

(1) Oude stijl.

(2) Het volgende hoofdstuk van die *Mémoires* draagt voor titel : « D'ung carmois qui fut prins en son eglise des Carmes lez Arras, et comment il rapella les » erreurs qu'il avoit prechiees. » (Deel II, blz. 345). Doch dit is alles. De uitgever de Reiffenberg zegt te recht in eene noot : « Ce chapitre ne correspond pas à son titre. Le copiste a vraisemblablement omis l'histoire du carme mentionnée dans

301.

1459, Valencijn. Oordeel van Kamerijkschen deken Carlier, op verzoek van den bisschop van Atrecht uitgebracht, over de verdachte stellingen te Valencijn door den karmeliet Hubert Leonardi gespredikt. — Vóór den bisschop wegens zijne sermoenen gedaagd, heeft de monnik een schriftelijk antwoord ingediend aangaande de punten, die hem ten laste werden gelegd. Carlier onderzoekt en weerlegt zijn antwoord op de voornaamste dier punten en hij raadt den bisschop aan tegen den karmeliet met voorzichtigheid te handelen, gezien den moeilijken tijd, zonder een nieuw onderzoek in te stellen.

[*Contra quemdam carmelitam sediciose predicantem super materia confessionis*] (1) *ad instantiam domini Attrebatensis episcopi.*

Reuerende in Christo pater et domine colendissime, cum fratre Huberto Leonardi, ordinis beate Marie de Carmelo, procedendum videtur cum bono moderamine, attento quod informatio preparatoria non habetur et iuridicam facere difficile est propter temporis perplixitatem et labilitatem humane memorie ac propter circumstantiam persone et gradum, seruata tamen in omnibus veritate catholica et essentiali iherarchia a Christo instituta ordinationibus quoque apostolicis, unum super responsionibus suis nouissime vestrae reuerendae potestati datis sic agendum consulimus, quas scripto dedit eidem, per quas, ut prima facie apparet, magnificat facultatem mendicantium dyoceseno aut suis vicarijs presentatorum in confessionis audiendis quoad aliqua, et tacet aut minuit auctoritatem sacerdotum curam animarum habentium; cum contra illa scilicet mendicantium tantum sit a sede apostolica concessa et potest reuocari, ista scilicet curatorum est a Christo instituta, illa ex ordine facticio, ista ex ordine et iherarchia essentiali; illa facile mutabilis, ista usque ad finem seculi duratura; eterna enim sapiencia, qui verbum et Deus est, dicit: « Ego Deus et non mutor; » illa multis annorum curriculis post verbum incarnatum et passum, illa ab exordio nascentis ecclesie instituta est, cum Dominus elegit 12 apostolos et 72 discipulos, quibus scilicet apostolis succedunt episcopi et discipulis sacerdotes curati.

Delatus igitur frater memoratus coram conspectum reuerendae potestatis vestrae super certis propositionibus alias predicatis de anno 59 in villa Valencenensi in parte dyocoesis vestre dedit in scriptis responsiones in forma sequenti:

Prima, ut sibi imponitur, est quod religiosi mendicantes etc., ut in scriptis suis; respondet quod ista tres habet partes, prima scilicet quod religiosi mendicantes presentati et admissi sunt proprij sacerdotes ad sensum ad quem debent

---

ledit titre. » Wellicht is deze zaak degene van den karmeliet Hubert Leonardi. (Zie ons volgend stuk).

(1) Deze woorden staan in de inhoudstafel, maar niet aan 't hoofd dezer verhandeling.

intelligi, capiendo proprium ut distinguitur contra alienum et non contra commune; et quamuis hoc verum sit, ut tamen populus intelligat habitudinem ad suos curatos, debet eum informare de illa qualiter semel in anno se debet presentare illi illique ostendere puritatem conscientie sue, ut agnoscat vultum pecoris, sicut scriptum est Prouerb. 27. : « Diligenter agnosce vultum pecoris tui gregesque tuos considera ; » cui etiam Reg. 20. dicitur : « Custodi virum istum ; qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima illius. » Ad fratres autem presentatos potest populus confiteri, sed non tenetur vi priuilegij eis a sede apostolica indulti. Item quod a suis curatis habet precipere sacramenta ecclesiastica secundum exigentiam et capacitatem illius non a priuilegiatis, excepto sacramento penitencie. Item quod curati ex obligatione suscepta ab episcopo quantum ad usum ymo a Christo primordialiter quantum ad potestatem clauium reddituri sunt de animabus commissis rationem, non sic mendicantes ; propter hoc et alia mendicantes ipsi eos quos audiunt, debent exortari ac inducere illos ad habendum suos sacerdotes parochiales in reuerentia et nullatenus contempnere eos, cum sint tantum fratres dati in adiutorium eorum.

Secunda pars propositionis erat quod habent fratres ipsi maiorem potestatem quam sacerdotes parochiales ; respondet quod est uera et hoc de priuilegio, non de iure, nisi extensiue. Expedit quod informet populum clarius de maioritate entensiua, puta quia ad plures parochias, ad plures dyocoeses supposito quod sint admissi, dicatque quod sacerdotes curati habent potestatem ordinariam super suos parochianos, non priuilegiati, quia maior est eo quod essentialior, eo quod obligatior, eo quod a maiori puta Christo instituta. Item licet eorum facultas in audiendis confessionibus sit maior extensiue modo dicto, non tamen extensiue, quia non ad maiores casus seu grauiores quam curatorum vi priuilegij apostolici concessi ; tamen possent habere casus reseruatos a summo pontifice, si placeret vel episcopo, et curati.

Secunda : « Parochiani non tenentur semel in anno atque alias confiteri presbitero parochiali nisi de eorum beneplacito. » Responsio : Etsi istam non predicauerim in forma unquam atque a mea memoria euasit, est tamen vera, si confiteri capiatur pro peccata expresse fateri ; si autem capiatur prout idem est quod se semel in anno representare ac se confessum asserere, arrogans est et proterua. Hec responsio quoad hoc nisi de eorum beneplacito, videtur innuere quod sit mere voluntarium parochianum sacerdoti suo parochiali sua peccata fateri semel in anno, quod non est verum ; nam, licet non sit necessarium absolute hoc fieri, quia possibile est quod fuerit confessus habenti potestatem ipsum absolvendi et ab eo absolutus fuerit et ex illo momento non sit conscius peccati mortalis, dum petit a suo curato eucaristiam ; tamen expedit suo curato parochiali semel in anno confiteri, id est sua peccata fateri, non illa de quibus absolutus, sed aut venialia, si nulla mortalia habere se meminit post examen debitum sue conscientie, ut dicunt quidam doctores magni, aut quod non est conscius peccati mortalis ad satisfaciendum precepto ecclesie per decretalem : *Omnis utriusque sexus*. Propter rationes tactas circa responsionem memorati fratris quomodo debet informare populum de habitudine eius ad suos sacerdotes parochiales, ita consulit beatus Thomas in quarto sententiarum d. 17 et sequaces eius dicentes quod confessores priuilegiati et commissi debent consulere et inducere eum ad sic faciendum. Albertus Magnus dicit in forma : Propter officium pastorale et reuerentiam sacerdotum et quia non est eis detrahendum coram subditis, videtur quod abso-

luens priuilegiatus debet iniungere confesso quatinus ad minus in generali ostendat se proprio sacerdoti, si pastor est aut vicarius perpetuus. Et licet sint tres proprij sacerdotes, papa, episcopus dyocesanus et sacerdos parochialis, et eorum maxime pape et episcopi commissi, tamen intelligit ibi de sacerdote parochiali, cui satis concordant Durandus et Richardus de Media Villa, et sic patet quod non est mere voluntarium; unde ille terminus, nisi in propositione positus, est tollendus; ista eciam patent satis per suam responsionem priorem satis extensam in secundo articulo, que populo videntur exponenda, et per istam breuiorem, cum dicit quod se confiteri capiatur prout idem est quod se semel in anno representare aut se confessum asserere, arrogans est et proterua.

Tertia sibi imposita est : « Confessi religiosis presentatis possunt ire ad suum presbiterum parochialem et ab eo eukaristiam petere, et idem presbiter non protest ei recusare, nec requiritur quod dicat, etc. » ut in scripto suo. Respondet quod prima pars habetur expresse de consecratione d. 2ª. non prohibeat et multis rationibus et doctorum resolutionibus et in suis prioribus responsionibus extensis ponit idem, et Albertus libro de missa probat 4. rationibus quod debet dare, si publice petat, eciam esset in mortali peccato occulto, alias ante criminis probationem inferret penam et esset confessionis reuelator; hoc est verum eciam si presbiter parochialis sciat publice petentem in peccato occulto esse; verum si posset eum sine scandalo consulere ut non peteret publice, hoc facere teneretur ideo in eodem capitulo sequitur, sed exactorem moneat timere ; si vero a petitione non vult desistere, debet ei ministrare, ne sit proditor criminis, exemplo Domini, qui Jude sedenti in mensa sacramentali cum undecim dedit buccellam ; qui erat proditor occultus et hoc sciebat Jhesus. Intentio igitur illius decreti non prohibeat de illis qui sunt in peccato mortali occulto, qui publice petunt eukaristiam, siue presbiter parochialis sciat illud siue non ; sed ubi petunt in occulto sacramentum, debet scire si digni sunt et petere, sicut fecit Achimelech si pueri mundi sunt, cum Dauid et socij sui pecierunt panes propositionis, quos solis sacerdotibus licebat manducare, ut non det sanctum canibus nec spergat margaritas ante porcos. Ubi autem in secunda parte dicit quod non requiritur quod dicat ubicui vel quando confessus est, sed quod solum dicat se esse confessum, iste terminus solum est tollendus, et debet addere quod post hanc confessionem debite factam non est conscius peccati mortalis, cum petit eukaristiam ; tunc enim agnoscit pastor parochialis vultum pecoris, nam sine illa clausula non agnoscit si sit dignus recipere sacramentum ; possibile enim est quod, postquam est confessus et absolutus ab eo qui hoc facere potuit, antequam recipiat, aliquid mortale commiserit ; sed ubi adiungit quod a tempore confessionis usque dum petit sacram communionem non est conscius mortalis, debet ei credere et sacramentum ministrare, nisi haberet probabilem coniecturam de falsitate, puta quod non esset confessus, quo casu deberet presbiterum certificare rationabiliter : ubi autem non certificaret, eum potest petere ut ei confiteatur, et si exactus recuset, dubitandum est ne indignus sit eucaristie sacramento ; et credo quod in hoc casu locum habeat quod dicit doctor seraphicus Bonaventura, dicens quod confessus habenti privilegium, in casu quo requireretur a proprio curato, teneretur ei confiteri, nisi aliqua causa rationabilis eum excuset ; et si non habeat et nolit semel in anno ei confiteri, vix crederem talem vere penitentem.

Circa quartam propositionem quod mulier iacens in puerperio potest, nulli licentia petita, ire prius triduum ad ecclesiam cum prole sua, respondet quod non dixit assertiue nec declaratiue, sed recitatiue satis. Dicendum est sibi quod prudens

predicator ea de quibus antiqua iura positiua loquuntur, que sunt abrogata per non usum, ymo per usum contrarium summis pontificibus scientibus et non prohibentibus ac per hoc tacite approbare videntibus aesi per statuta sinodalia communiter precipientibus, presertim ubi subest causa honesta sicut hoc est de tempore que puerpere abstinent ab ingressu ecclesie, sicut satis declarauit in responsione sua magis extensa, cathechice nec determinatiue, ut loquitur iste, nec recitatiue debet populo simplici aperire ; ad nichil aliud valet quam ad subversionem eius et mittendum in dubium, si usus prevaleat iuribus antiquis aut non, et si ecclesia hunc usum obseruando bene faciat aut non ; nec debet querere gloriam suam predicator ipse, sed Dei ; secus autem faciens non meretur aureolam.

Circa quintam : « Minus est interficere matrem quam propriam uxorem », responsio sua est quod illa est falsa ut iacet, nec unquam sumpniauit illam ; et quod dixit de pena quod maiorem iniungunt iura canonica uxoricide quam matricide, verum dixit propter maiorem pronitatem virorum ad uxoricidium quam matricidium, ut bene declarat in responsione sua priori magis extensa.

Circa sextam nichil videtur dicendum, quia negat eam predicasse nec consultum putamus ad nouam informationem procedendum propter causas in principio positas.

Circa septimam : pluries pro themate cepit carmina laycalia et derisoria in vituperium etc. ut in scriptis suis ; respondet confitendo quod sermonem fecit sumendo carmen illud vulgare *Ma seulle amour* etc. Dicit enim quod summe sapientie est in hijs etc., ut ibi scribitur. Reuera illud carmen spiritualibus et habentibus exercitatos sensus pium est et ad fletum ac compassionem Christi in passione pro salute sponse sue ecclesie sancte valde promotiuum, sed non carnalibus ut plurimum est simplex populus ad amorem voluptuosum inclinatiuum, animalis enim homo non sapit que Dei sunt ; fatemur quod nedum a secularibus ea, que possunt ad edificationem animarum sine periculo perficere, potest subtilis ac prudens predicator aliqua assumere, ymo et ab antiquis philosophis et poetis tanquam ab iustis possessoribus multas veritates in sermonibus extorquere inquantum tamen proficiunt ad salutem, ut dicit beatus Augustinus et beatissimus Jeronimus in epistola 62. ad magnum oratorem urbis Rome ; ostendit quod in scripturis sanctis liceat inserere dicta poetarum, in qua dicit quod Paulus apostolus Epymenidis abusus est versiculo scribens ad Titum : Cretenses, ait, semper mendaces male bestie ventris pigri ; in alia epistola : Corrumpunt bonos mores colloquia prava ; et apud Athenienses in Martis curia, que vocabatur ariopagus, Aratum testem inuocat : Ipsius enim et genus sumus; et est clausula versus heroyci; sed talia interponenda sunt diuinis eloquijs inquantum proficiat ad eternam salutem.

De reliquis nichil dignum scribere oportet.

Carlerius, deel II, verhandeling 27.

302.

1459, omstreeks November 1, Dowaai ; einde van 1459, en 1460, Januari, Februari 25, vóór en na Paschen, Atrecht. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van Jacques Du Clercq over

de eerste aanhoudingen der zoogezegde kettersche Waldenzen door den predikheer Pieter Le Broussart, onderinquisiteur te Atrecht, en over het begin van het kettergeding tegen hen door de vicarissen-generaal van Atrecht ingespannen. — Op het algemeen kapittel der predikheeren te Langres gehouden, was een heremijt, Robinet de Vaux, geboortig uit Artois, als ketter van de secte der Waldenzen verbrand geworden na enkele personen uit het Atrechtsche als zijne medeplichtigen aangeklaagd te hebben. Op aanvraag van den onderinquisiteur Pieter Le Broussart, die dat kapittel zijner orde had bijgewoond, werd te Dowaai eene zekere Deniselle, vrouw van lichte zeden, aangehouden en vóór de schepenen dier stad gebracht. Daarna werd zij naar Atrecht gevoerd en in den bisschoppelijken kerker gesloten. Herhaardelijk werd zij op de pijnbank gelegd in bijzijn van vier vicarissen-generaal des bisschops en van den Atrechtschen deken Jacob Du Bois. Deniselle bekende hare schuld en gaf onder anderen Jan Lavite, gezegd l'*Abbé de peu de sens*, als medeplichtige op. Dezen Lavite ging de inquisiteur te Abbeville aanhouden en bracht hem naar den bisschoppelijken kerker van Atrecht. Daar beproefde Lavite om zijne tong af te snijden, maar men dwong hem op de pijnbank zijne antwoorden schriftelijk te geven. Alzoo klaagde hij een groot getal personen, mannen en vrouwen van alle standen, aan, waaronder Hugo Camery, Jan Le Febvre, Johanna Dauvergne en drie lichtekooien (Belotte, Vergengon en Blancqminette) werden aangehouden en in den bisschoppelijken kerker gesloten. Uit vrees voor ergere gevolgen waren de vicarissen-generaal op het punt ze allen zonder straf vrij te laten, toen de Atrechtsche deken Du Bois daar krachtdadig tegen opkwam, geholpen door den minderbroeder Jan, bisschop van Beirouth (Varut) en suffragaan van Atrecht. De deken reisde zelfs naar Péronne om er den graaf van Étampes te halen, die naar Atrecht kwam en den vicarissen-generaal het bevel gaf tegen al de aangehoudene personen hunnen plicht te doen.

Environ le jour de touts les Saints, l'an mil iiijc cinquante neuf, fust prinse en la ville de Douay une josne femme de l'age de trente à quarante ans nommée Deniselle, femme de folle vie, et fust prinse à la requete de l'inquisiteur de foy demourant a Arras, nommé Pierre le Breusart, jacobin, maitre en theologie; laquelle Deniselle, sitot qu'elle fust prinse, fust menée devant aulcuns eschevins et hommes de la loy de ladite ville de Douay, et illecq demanda ce qu'on lui demandoit; on lui repondit qu'on lui diroit en temps et lieu, et aultres choses ne fust repondu, sinon qu'on lui

demanda par maniere de gaberie, si elle ne cognoissoit point ung hermite nommé Robinet de Vaux; laquelle, aussitot qu'elle oyt ce, elle dit: « Et que chechy ? cuide t'on que je sois vauldoise ? » et m'a ainsi esté dit et temoigné. Icelle Deniselle, après qu'elle olt été remontrée a la loy de Douay, fust amenée prisonniere en la cité d'Arras es prisons de l'eveché; et la cause pourquoi icelle Deniselle fut prinse estoit que ledit inquisiteur de la foy avoit esté au chapitre general que les freres prescheurs font tous les ans, lequel se estoit fait et tenu a Lengres en Bourgogne: durant lequel chapitre des jacobins en ladite ville avoit esté ards comme vauldois illecq ung nommé Robinet de Vaux, natif de Hebuterne en Artois, lequel se contenoit comme ung hermite et s'habilioit en tout telle façon qu'ung hermite: lequel Robinet avoit dit que plusieurs personnes hommes et femmes estoient vauldois, et entre les aultres avoit nommé icelle Deniselle demourant a Douay et Jean Lavite dit Abbé de peu de sens: et fust pourquoi ledit inquisiteur, quant fust revenu dudit chapitre, feit prendre ladite Deniselle audit lieu de Douay.

Laquelle Deniselle mise es prisons de l'eveque fust interrogiée et par plusieurs fois mise a la torture pardevant les vicaires dudit eveque, nommés maitre Pierre du Hamel, archidiacre d'Ostrevan, maitre Jehan Thieubault, canoine et official, maitre Jehan Pochon, aussi canoine, et maitre Mathieu du Hamel, secretaire de l'eveque et aussi canoine d'Arras. Et avec eux se boutta a interrogier ladite Deniselle, maitre Jacques du Bois, docteur en theologie, aussi canoine et doyen en l'église d'Arras, de l'age de trente quatre ou trente cinq ans, et fust icelluy maitre Jacques qui prist plus de peine a interrogier ladite Deniselle sur le fait de vaulderie. Laquelle Deniselle après avoir esté par plusieurs fois mise à la gehenne et torture, confessa avoir esté en vaulderie, ou elle y avoit veu plusieurs personnes et entre autres ledit maitre Jehan Lavite, Abbé de peu de sens, lequel estoit peinctre et souloit demourer a Arras et ne sçavoit on ou il demouroit. Lors ledit inquisiteur de la foi feit tant qu'il sceut qu'il demouroit a Abbeville en Ponthieu, en laquelle ville ledit inquisiteur alla et feit illecq le prendre prisonnier et amener le xxve jour de fevrier, audit an, en ladite cité d'Arras es prisons de l'eveque. Lequel Abbé de peu de sens, aussitot qu'il fust mis esdites prisons, pour doubte qu'il ne confessat chose qui puist nuire, se cuida copper la langue d'un canivet; mais quant il sentit la douleur, il ne le coppa point tout outre et ne se fit que blesser, et se blessa si fort qu'il fust longtemps qu'il ne pooit parler; mais pour ce on ne laissa point à interrogier par la gehenne et aultrement, car il sçavoit bien escrire et mectoit sa confession par escript. Icelluy Abbé de peu de sens confessa d'avoir esté en vaulderie et y avoir veu moult de gens, lesquels il nomma par noms et surnoms et gens de touts estats, nobles, gens d'église et aultres, hommes et femmes, et entre aultres ung nommé Huguet Camery dit Patrenostre, barbieur, Jehan le Febvre, sergeant d'eschevins d'Arras, Jehenne Dauvergne, dame deNoeves Estimes a Arras, et trois filles de joye, l'une nommée Belotte, l'autre Vergengon, et la tierche Blancquinette. Pourquoi lesdits Huguet, Jehan le Febvre et les femmes dessusdites furent prinses et mises es prisons de l'eveque, en ladite cité d'Arras.

Ces choses ainsi faites, et que les dessusdits vicaires veirent que la chose montoit de plus en plus, furent tout deliberés de laisser aller touts les dessusdits prins comme vauldois et vauldoises sans nulle punition; et de fait les euissent laissé aller environ la feste de Pasque communiaux, quant le dessusdit maitre Jacques du Bois, docteur en theologie et doyen de l'église Notre Dame d'Arras, se vinst opposer a leur delivrance et se feit partie formée contre eulx et contre iceulx prisonniers: se

feit aussi partie pour la foy frere Jehan, eveque de Varut, frere mineur, docteur en theologie et suffragant de l'eveché d'Arras. Après ce ledit doyen d'Arras alla a Peronne devers Jehan, comte d'Estampes, et fust le conducteur dudit doyen pour lui faire acces de parler audit comte et pour lui tenir compagnie ung appellé Jehan de Meurchin, lequel estoit aveugle et ne voyoit goutte. Sitot que le doyen olt parlé au comte, le comte vint a Arras et manda les vicaires et leur commanda qu'ils feissent leur devoir desdites personnes prinses, ou qu'aultrement il s'en prendroit a eulx mesmes ; puis se partit et s'en alla a Peronne.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 10-13. — Hier begint de geschiedenis dier beruchte kettervervolgingen bij den Atrechtschen kronijkschrijver Du Clercq, die eerst in 1823 door de Reiffenberg werd uitgegeven. Nochtans verscheen reeds in 1637 te Leiden, (in het zeldzaam werk *Ondecking van tovery*; beschreven in Engels door Reinald Scot, verduytst by Th. en G. Basson, tot Leyden bij W. Christiaans, A. 1637, op blz. 273-292) eene vertaling van deze gedeelten uit Du Clercq's kronijk, met den titel : « Historie van tgheene geschiet is in 't graefschap van Artoys, in de stadt Atrecht ende in de steden daeromtrent, gheduerende de jaren 1459, 1460 en 1461, aeng. denghenen die men noemde Vaudois ; de procedueren teghen haer ghehouden, als oock de sententien en de executien daerop ghevolght. Mitsgaders het arrest van 't Parlement van Parys, tot haerder ontschuldiging. Door Jacques du Clercq, esquier, heer van Beauvoir in Ternois, daer ter tijdt woonende binnen Atrecht. Uit 't Francoys verduytscht door G. Basson. » (Zie *Kerkhistorisch Archief*, deel I, blz. 253 en 254). — Over de geheele zaak der Waldenzen van Atrecht, zie Boxhorn, *Nederlantsche Historie* (1644), blz. 42-94 ; Brandt, *Historie der Reformatie* (1671), deel I, blz. 42, 43 ; Dom Devienne, *Histoire de l'Artois* (1786), deel III, blz. 93-99 en 182-186 ; Goerres, *Christliche Mystik*, deel VIII, hoofdstuk VIII; Soldan, *Geschichte der Hexenprocesse* (1843), blz. 204-210 ; Bourquelot, *Les Vaudois du quinzième siècle* (1846) in de *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 2e reeks, deel III, blz. 98-98 ; Vallet de Viriville, *Histoire de Charles VII* (1865), deel III, blz. 418-422; Ch. Fierville, *Le cardinal Jean Jouffroy et son temps* (1874), blz. 8-9 en 27-33 ; De Croos, *Histoire du droit criminel et pénal dans le comté de Flandre* (1878), blz. 58-62 en 168-196 ; en vooral de merkwaardige verhandeling van A. Duverger, *La Vauderie dans les états de Phippe-le-Bon* (1885.)

303.

1460, vóór Mei 9, Kamerijk. Brief van den Kamerijkschen deken Gillis Carlier en van den Kamerijkschen officiaal Gregorius Nicolle (Nicolaï) aan de vicarissen-generaal van Atrecht over het geval van Denisette Greniere en van Jan Tannor, gezegd l'*Abbé de peu de*

sens, die zij plichtig van ketterij en andere grove misgrepen tegen het geloof verklaren, daar de betichten zelve bekend hebben met den duivel verkeerd te hebben. — Denisette's plichtigheid wordt breedvoerig gestaafd. Eindelijk wordt gewezen op het voorbeeld der straffen, die elders tegen mindere duivelkunstenaars werden uitgesproken, namelijk in 't geval van eenen smid, die zestig jaren vroeger in den kerker der Inquisitie werd geworpen en een geteekend kleed moest dragen ; en van Rodige de Sense, die in 1426 te Parijs zijne dolingen moest herroepen, uit alle ambten werd gesloten en eene reeks verre bedevaarten moest volbrengen.

Littera missa a decano Cameracensi et officiali ad dominos vicarios Attrebatenses tempore persecutionis Valdentium in Attrebato.

Superfluum visum est nobis, domini venerabiles atque doctissimi, aliquid de nostra tenuitate seriosius expetere in rebus de quibus scripsistis. Cogitis enim nos facibus iuuare solem, in siluam ferre ligna aquasque ad mare comportare ; cum inter vos sint viri famosi et sapientes utriusque iuris, diuini scilicet et humani peritissimi ; tamen utcunque vestris satisfacientes desiderijs non ut aliquid importantie dicamus, sed ne sileamus, de qualificatione confessatorum per Denisetam Greniere visum est nobis aliquid disserendum.

Ex processu patet quod prefata Deniseta est ydolatra, Deo iniuriosa, preuaricatrix legis diuine, apostata, sacrilega, venefica, de heresi vehementer suspecta, paricida, pactum habens cum demonibus. Ydolatra quidem eo quod cultum latrie soli Deo debitum exhibuit demoni. Hunc enim petit demon non contentus adoratione yperdulie aut dulie; nam superbia sua, qua ascenditur semper, summum desiderat honorem, de quo Ysa 14. dicit : « Ascendam super altitudinem nubium ponens sedem meam in lateribus aquilonis et ero similis Altissimo. » Ipsa est Deo iniuriosa et sic facto blasphema, quia gloriam incommunicabilem, pote summum honorem communicauit creature scilicet demoni contra illud Ysa 42 : « Gloriam meam alteri non dabo et laudem meam sculptilibus. » Est legis diuine preuaricatrix dicentis : « Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies » (Deutero. 6), quam dicens in Sathanam retorquet Mattheus 4. Hec Deniseta est apostata triplici genere apostasie, scilicet perfidie, inobedientie et religionis. Apostasiam perfidie commisit, quia a fide recessit eam abnegando et eciam a Deo, quia vinculum fidei, quo ei fuerat unita, secundum illud Ozee 2. : « Sponsabo te mihi in fide. » Rupit apostasiam inobedientie, quia Deum contempsit et in signum huius posteriora contra celum denudavit in contumeliam Dei glorificantis ad instar illorum, qui dorsa et terga habebant contra templum, de quibus. Ezech. 8. Item apostasiam religionis christiane, quia sacra ecclesie et sacramentalia abiuravit in specie, sacramentum eucaristie cum promisit nunquam aspicere nisi forte causa derisionis atque similationis, ne ab alijs argueretur de infidelitate ; « Et hoc similata equitas est duplex iniquitas, » ait beasus Augustinus. Ipsa est sacrilega, quia hostiam consecratam, rem sacratissimam, ymo hostias plures furtim abstulit ad fines dampnabiles applicando panem angelorum et viaticum fidelium immundis ac venenosis animalibus. Inde censenda est venefica et de heresi vehementer suspecta ac per hoc de hoc sacramento diligenter examinenda, quia tam contumeliose panem

filiorum dedit canibus, ymo bufonibus. Ipsa est homicida, ymo paricida seu filicida, quia filium suum dedit ei, qui ab inicio homicida erat, et in veritate non stetit demoni utique humano generi pertinaci et implacabili inimico, quem iugulauit. Ipsa denique habuit pactum explicitum cum demonibus, ex quo iterum est ydolatra et apostata censenda; nam de implicato pacto quid minus est, facultas theologie Parisiensis determinauit anno 1398. Condemnauit enim tunc 28 articulos, inter quos tercius dicit : « Quod inire pactum tacitum vel expressum cum demonibus non sit ydolatria vel species ydolatrie et apostasie error ; » declarans quid sit pactum cum demonibus tacitum vel implicitum ait : « Et intendimus esse pactum implicitum in omni observatione supersticiosa, cuius effectus non debet a Deo vel natura rationabiliter expectari. »

Quanta autem animaduersione tantum facinus tamque enorme puniendum sit conicere possumus ex correctione minorum. Unum, iam sunt anni plus quam 60, de quodam ferrario, qui finxit se demonem esse vocatum Astarot, ut induceret quamdam domicellam nobilem sed pauperem ad credendum sibi ut eius medio obtineret diuicias ; qui fuit condempnatus ad carceres fidei et deferendum cruces crocei coloris aliquot annis. Alterum de Rodige de Sense, qui per figmenta, nomina ignota et caracteres dampnabiles pollicebatur quatuor discipulis, quos discretos vocabat, (scilicet Guillelmo Vignier, Johanni Lami, Ambrosio Maloseil, nomen quarti non teneo) inuenire thesauros Parisius absconditos ; contra quos facultas theologie Parisiensis, me teste, anno 1426 determinando doctrinaliter dixit, in casu premisso et in circunstancijs omnibus consideratis, talia et taliter operantes et in talibus tam manifeste comperti sunt inuocatores demonum, ydolatre censendi ac suspecti in fide ; qui sentencialiter fuerunt per iudices fidei a sancta sede apostolica specialiter deputatos scilicet dominos episcopos, prius Morinensem, post archiepiscopum Rothomagensem (1) et tunc cancellarium Francie, et Nouiomensem [anno 1465 adhuc viuentem] (2), condempnati ad reuocandum et priuati in perpetuum omni officio regali et ducali, ad sepulcrum Domini, limina apostolorum Petri et Pauli et Sancti Jacobi de Compostella visitandum et litteras certificatorias referendum compulsi cum alijs penis.

Similia de Johanne Tannore, dicto abbate de Paudesens (3), dicenda videntur et grauiora, eo quod sensu et ingenio debuit magis habundare, quia confitetur se fidem et credentiam verbis demonis deceptiuis adhibuisse et bene deceptiuis, quia ipse est pater mendacij, et cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est et pater eius, dicit Dominus.

Carlerius, deel II, verhandeling 26.

304.

1460, Mei 9, voorgaande en volgende dagen, Utrecht en Dowaai. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over het

(1) Rouen in Normandie.

(2) Deze woorden zijn waarschijnlijk later ingelascht, want het stuk werd vóór 1465 geschreven. Of moet men eenvoudig 1460 lezen ?

(3) Abbé de peu de sens.

proces, de veroordeeling en de verbranding van Deniselle en de andere ketters en ketterinnen van de secte der Waldenzen, gevolgd door andere aanhoudingen. — Deniselle, Jan Lavite, Johanna Dauvergne, Belotte, Vergengon en Blancqminette bekenden op de pijnbank, dat zij ontzaglijk veel medeplichtigen hadden, waarop de vicarissen-generaal om raad schreven naar Kamerijk aan den deken Gillis Carlier en aan den officiaal Gregorius Nicolaï. Deze zonden een schriftelijk advies, dat de kronijkschrijver niet gezien heeft; maar hij hoorde zeggen, dat zij aanrieden degenen, die wilden herroepen, niet te dooden. Tegen dit gevoelen kwamen de Atrechtsche deken Du Bois en de bisschop van Varut hevig op en zegden, dat ze allen den dood hadden verdiend. De kronijkschrijver hoorde Du Bois eens verklaren, dat een derde der Christenheid tot de secte der Waldenzen heimelijk behoorde met meer andere overdrevene woorden, die door den bisschop van Varut bevestigd werden. Beide drongen zoo zeer aan, dat men voortging met aan te houden en dat de graaf van Étampes zijn bevel herhaalde, waarop de vicarissen-generaal met Du Bois en den bisschop alles regelden. Zij riepen al de geestelijken en monniken van Atrecht mitsgaders eenige leeke rechtsgeleerden bijeen om de processtukken gezamenlijk te onderzoeken. Ondertusschen had zich Jan Le Febvre in de gevangenis opgehangen. Den 9 Mei werden zijn lijk en al de andere aangehoudenen, die eenen mijter met geschilderde duivels droegen, in 't openbaar vóór de toegestroomde menigte door den onderinquisiteur Le Broussart bepredikt. In zijn sermoen vertelde hij breedvoerig al hunne betrekkingen met den duivel. Daarna werd hun vonnis in 't Latijn en in 't Fransch voorgelezen, waarbij allen als ketters aan den wereldlijken arm moesten worden uitgeleverd en hunne goederen verbeurd. Dan begonnen de vrouwen eenen advocaat met luider stemme te beschuldigen, dat hij haar aangeraden had alles te bekennen, haar belovende dat zij niets meer dan eene bedevaart zouden moeten doen. Zij verklaarden openbaar, dat zij nooit begaan hadden wat haar ten laste was gelegd, en alleen bekentenissen gedaan hadden, dank aan de folteringen der pijnbank en aan de valsche beloften van den advocaat en van anderen. Maar de beul verbrandde ze allen, nadat zij godvruchtig gebiecht hadden, zoodat het volk zeer ontsteld was. Deniselle, die van Dowaai was, werd aldaar verbrand. Daarna werden nog zes mannen en zes

vrouwen aangehouden, waaronder de gouverneur van Atrecht en vijf lichtekooien.

Comme chy dessus j'ai dit, furent prins lesdits Deniselle, Abbé de peu de sens et aultres chy dessus nommés, lesquels interrogiés par gehenne ou aultrement, confesserent, c'est assçavoir ladite Deniselle, ledit Abbé, Jehenne Dauvergne, Belotte, Vergengon et Blanquinette, avoir esté en vaulderie et y avoir veu moult d'hommes, de femmes et gens de touts estats, riches et pauvres, et tant que sans nombre on disoit; après lesquelles confessions les vicaires de l'eveque envoierent a Cambray leur confession pour avoir conseil de ce qu'ils avoient a faire a ung maitre Gilles Carlier, docteur en theologie, agié de LXIJ ans ou plus, doyen de l'eglise de Notre Dame de Cambray et ung des notables clercqs qui fust en chrestienneté, comme on disoit, et a maitre Gregoire Nicolai, canoine et official de l'eveque de Cambray, très noble clercq, comme on disoit. Lesquels notables clercqs, ladite confession vue desdits prisonniers, renvoyerent leur opinion par escript aulxdits vicaires (1); et non obstant que ne veis pas ladite opinion, toutesfois on disoit que l'opinion desdits clercqs estoit, que s'ils vouloient rappeler, pour la première fois, ils n'en debvoient point mourir, au cas qu'ils n'euissent commis nuls meurdres ni mal usé du corps de notre Seigneur Jesus Christ, c'est assçavoir du sacrement de l'autel.

Contre laquelle opinion lesdits eveque de Varut, suffragant de l'eveché d'Arras, et maitre Jacques du Bois, doyen de l'église de Notre Dame d'Arras, furent totalement; car ils furent d'opinion que tous ceulx qui avoient esté a ladite vaulderie et qui l'avoient confessé, devoient mourir, et ceulx aussi qui estoient raccusés d'eulx, supposé qu'ils ne les cognussent point ni par gehenne ni aultrement, moiennant toutesfois qu'ils aient trois ou quatre temoings contre eulx. Et s'y foisoient iceulx doyen et eveque moult grande diligence adfin que touts fuissent ards et en prenoient moult de peine.

Icelluy doyen disoit et certifioit en toutes compagnies ou il estoit, et bien que lui ouyes dire, que la tierche de chrestienneté et plus avoient esté en la vaulderie et estoient vauldois, et sçavoit telles choses, dont il ne pooit dire, et que s'il le pooit dire, on en seroit moult esbahy; et avec ce disoit que touts ceulx qui estoient accusés d'estre vauldois, estoient vauldois, et qui n'en pooient accuser nuls qui ne le fuissent; et quant on arguoit contre lui, fuissent clercqs ou aultres, disoit qu'on debvroit prendre iceulx comme suspects d'estre vauldois; les soustenans que ce polroit estre ou avoir en leur fait illusion, il disoit qu'on debvroit prendre iceulx comme suspects d'etre vauldois. Il dit aussi paravant qu'il n'y en olt aulcuns ards, que quant ce verroit (2) a la mort, ils rappelleroient tout ce qu'ils auroient dit, et que le diable leur faisoit ce faire, afin qu'ils fuissent damnés en enfer; et en toutes ces choses le soustenoit et confortoit ledit eveque de Varut et sy disoit qu'il estoit vray. Plus il disoit qu'il croioit qu'il y avoit des eveques, voires des cardinaux, qui avoient esté en ladite vaulderie, et de grands maitres, et qu'il y en avoit tant, que s'ils pooient avoir quelque roi ou grand prince de leur compagnie, ils s'eleveroient contre

(1) Zie het voorgaande stuk.

(2) Ce viendroit.

touts ceulx qui ne seroient point de leur compagnie, et estoient assez puissans contre eulx et feroient villenies et desplaisir a touts ceulx qui n'en seroient point Icelluy eveque, avant qu'il fust eveque, avoit esté pénitentier du pape a Rome, durant l'an des pardons de Rome, assçavoir l'an mil iiij^{c} l, pourquoi on disoit qu'il pooit sçavoir moult de choses ; et avoit icelluy eveque une telle imagination que quant il veoit les gens, il disoit et jugeoit s'ils avoient esté en ladite vaulderie ou non. Icelluy eveque avec le doyen disoient que aussitot qu'un homme estoit prins ou raccusé pour ladite vaulderie, que nul ne les debvoit aider ou secourir, fust pere, mere, frere, sœur ou quelques aultres prochains parent ou ami, sur peine d'estre prins vauldois ; et disoient encoires outre, que supposé qu'iceulx qui en estoient, sceuissent bien qu'ils en fussent accusés, si ne s'en pooient ils fuire : bref de tout leur pooir, sens et puissance labouroient, que tous ceulx qu'on avoit prins et qu'on polroit prendre, fuissent ards, fuissent nobles, riches ou pauvres. Et tant feirent que derechief on prist encoires comme accusé dudit crime ung nommé Jennein de Vavry, marchand de bois, a marier, de l'age de XL ans, et firent derechief rescrire par le comte d'Estampes aux vicaires de l'eveque d'Arras, qu'ils abregeassent les procés desdits prisonniers. Pourquoi lesdits vicaires, lesquels totalement userent du conseil desdits eveque de Varut et doyen d'Arras, assemblerent touts les clercqs de ladite ville et cité d'Arras, entre lesquels estoit damp Jehan Barré, prieur de St-Vaast, docteur en theologie, et aultres clercqs tant canoines d'Arras, capellains, jacobins, freres mineurs, carmes et aultres clercqs lays, comme maitre Gilles Flameng, advocat a Beauquesne, maitre Mathieu Paille, aussi advocat audit Beauquesne, auxquels clercqs ils monstrerent les depositions et procés, lesquels estoient touts faits, desdites Deniselle, Jehenne Dauvergne, Belotte, Vergengon, Blanquminette, Abbé de peu de sens et Jehan le Febvre ; duquel Jehan le Febvre n'y avoit point de procés, car ains qu'il n'eust esté interrogié ne mis a la torture, la nuit devant leur sentence rendue on le trouva pendu et etranglé en prison de la cornette de son capperon, et ne peut on oncques sçavoir de vray si s'estoit pendu soy mesme ou si on l'avoit pendu, de peur qu'il n'en raccusat plusieurs. Après lesquels procés veus et les opinions desdits clercqs dites, le lendemain IXe jour de may, en la cour de la maison episcopale en cité, sur ung haut hourt fait pour ceste cause, furent amenés lesdits Abbé de peu de sens, Deniselle, Belotte, Vergengon, Blancqminette, Jehenne Dauvergne et ledit Jehan le Febvre porté, car il estoit mort, et illecq furent mitrés d'une mitre ou estoit peinct la figure du diable en telle maniere qu'ils avoient confessé lui avoir fait hommaige, et eulx a genoux, peincts devant le diable ; et illecq par maitre Pierre le Broussart, docteur en theologie, jacobin et inquisiteur de la foy chrestienne, preschiez publiquement, présent tout le peuple ; et y avoit tant de gens que c'estoit merveille, car de touts les villages d'entour Arras et de dix ou douze lieues allenviron et plus y avoit de gens ; et la dit et declara ledit inquisiteur que les dessusnommés avoient esté en vaulderie et la maniere comment, cest assçavoir :

Que quant ils voulloient aller a ladite vaulderie, d'ung oignement que le diable leur avoit baillié, ils oindoient une vergue de bois bien petite et leurs palmes et leurs mains ; puis mectoient cette verguette entre leurs jambes ; et tantot ils s'envoloient ou ils vouloient estre par desseure bonnes villes, bois et eauwes, et les portoit le diable au lieu ou ils debvoient faire leur assemblée ; et en ce lieu trouvoient l'ung l'autre, les tables mises chargées de vins et viandes ; et illecq trou-

voient ung diable en forme de boucq, de quien, de singe et aulcune fois d'homme ; et la faisoient oblations et hommaiges audit diable et l'adoroient, et lui donnoient les plusieurs leurs ames et a peine tout ou du moings quelque chose de leurs corps ; puis baisoient le diable en forme de boucq au derriere, c'est au cu, avec candeilles ardentes en leurs mains ; et estoit ledit Abbé de peu de sens le droit conducteur et le maitre de les faire faire hommaige, quant ils estoient nouveaux venus ; et, après celle hommaige faite, marchoient sur la croix et racquoient de leur salive sus, en depit de Jesus Christ et de la Sainte Trinité, puis montroient le cu vers le chiel et le firmament, en despit de Dieu ; et après qu'ils avoient touts bien bu et mangié, ils prenoient habitation carnelle touts ensemble et mesme le diable se mectoit en forme d'homme et de femme, et prenoient habitation, les hommes avecq le diable en forme de femme, et le diable en forme d'homme avecq les femmes, et mesme illecq commectoient le peché de sodomie, de bougrerie et tant d'autres crimes sy fort puants et enormes, tant contre Dieu que contre nature, que ledit inquisiteur dit qu'il ne les oseroit nommer pour doubte que les oreilles innocentes ne fuissent adverties de sy villains crimes sy enormes et cruels.

Dit encoires ledit inquisiteur que l'oignement duquel ils se oindoient, ils le faisoient par la maniere qui s'en suit. C'est assçavoir qu'ils prenoient, quand ils alloient recepvoir leur sacrement, l'hostie sacrée ou le precieux corps de notre Seigneur Jésus Christ, et le mectoient en ung pot avec des crapeaux, et la le laissoient tant que lesdits crapeaux l'avoient usé ; puis prenoient des os de chrestiens pendus et en faisoient pouldres et après ardoient et tuoient les crapeaux, et d'iceulx crapeaux et de la pouldre desdits os avec du sang de josnes enfants vierges, avec herbes et aultres choses fesoient ledit onguent ; et de cest onguent avoit fait ledit Abbé ; et sy dit encoires ledit inquisiteur qu'en leur assemblée le diable les preschoit et leur deffendoit d'aller a l'eglise, d'ouyr messe et de prendre de l'eaue benite, et que s'ils en prenoient pour monstrer qu'ils fuissent chrestiens, qu'ils dissent : « Ne desplaise a notre maitre » ; et qu'ils n'allassent point a la confesse ; et sy leur disoit qu'il n'estoit point d'aultre vie que celle ou nous sommes, et qu'ils n'avoient point d'ame ; et que quant aulcuns, qui avoit esté en ladite vaulderie et assemblée, se voulloit retraire et repentir, le diable les battoit d'ung vit de thor, par telle fachon qu'ils en estoient tout froissés ; et qu'ils avoient tenu leur dite assemblée au bois de Mofflaines, assez près d'Arras, au bois de Maugart a demi lieue d'Arras, et a Hautes-Fontaines-lez-Arras, et ailleurs ; et auxdites Hautes-Fontaines avoient esté a pied et en plein jour après disner.

Toutes ces choses dites et remonstrées par ledit inquisiteur, il leur demanda sy estoit ainsi tout l'ung après l'autre, et repondirent que ouy, et mesme ledit Abbé et touts le confesserent publiquement ; après laquelle confession fust leur sentence rendue en franchoys et en latin, c'est assçavoir furent tous rendus a la justice laye comme pourris et non dignes d'estre avec les membres de sainte église et touts leurs heritages confisqués au seigneur et leurs biens meubles a l'eveque. Ladite Deniselle fust rendue a la loy de la ville de Douay, qui pour la ravoir et pour ceste cause estoit la venue. Ledit Abbé fust rendu aux prevost et echevins de cité, et les quatre femmes et ledit Jehan le Febvre a la loy d'Arras, lesquelles femmes furent prestement menées en la halle de la ville d'Arras, lesquelles femmes et ledit Jehan le Febvre furent illecq condampnés par lesdits echevins a estre ards et leur corps ramenés en pouldre.

Sitot que lesdites femmes ouirent leur sentence, comme femmes desesperées

commenchèrent a crier et dire a maitre Gilles Flameng, advocat, qui illecq estoit present et qui toujours avoit assisté à les interroguier tant par tortures comme aultrement, tel mot : « Ha, faulx traistre, deloyal, tu nous a deceuptés : tu nous disois que nous confessimes ce qu'on nous disoit et qu'on nous lairoit aller, et que n'aureismes aultre penitence que d'aller en pelerinage six lieues loing ou dix ou douze ; tu sçais, mechant, que tu nous a trahis ! » Et la publiquement disoient qu'oncques n'avoient esté en ladite vaulderie et que ce qu'elles en avoient confessé, avoit esté par forche de gehenne et de torture, et que par les blandisses et promesses dudit maitre Gilles et aultres, qui les avoient interrogiés, et moult d'aultres choses disoient ; mais ce ne leur valloit rien, car elles furent bailliées es mains du bourreau et prestement menées a la justice de la ville d'Arras et illecq leurs corps ardis et ramenés en pouldre. Et en les menant mourir et jusques a ce qu'elles rendirent l'ame, sans en rappeler, disoient publiquement qu'oncques n'avoient esté a ladite vaulderie, et que ce qu'elles en avoient confessé avoit été par gehenne et torture, et parce qu'on leur faisoit entendre que si elles ne le confessoient, on les arderoit. Et depuis leur sentence rendue jusques a la mort elles firent toutes les manieres qu'un bon chrestien doit faire en leur confessant, en recommandant leurs ames a Dieu, priant au peuple que on priat Dieu pour elles et requerant a ceulx et celles qui les cognoissoient, qu'on feit dire des messes pour elles : et moururent en cest estat, disant qu'oncques n'avoient esté en ladite vaulderie et qu'elles ne sçavoient que c'estoit. Lesquelles parolles et manieres qu'elles tenoient, meirent le peuple en grande pensée et murmure ; sy disoient les aulcuns que c'estoit a tort qu'on les faisoit mourir, les aultres disoient que le diable leur avoit commandé d'ainsi dire et qu'ils se rappellassent adfin qu'ils fuissent damnés. Des quelles choses je m'en attens a Dieu qui tout sçait. Ladite Deniselle fut menée a Douay, et de par les echevins de la ville condampnée a estre ardse : et fust ardse, laquelle aussi dit qu'on la feit mourir a tort, et dit toutes les paroles et tint toutes les manieres que les aultres avoient tenues jusques a la mort.

Ledit Abbé de peu de sens fust aussi condampné par les echevins de cité, le jour que la sentence fust rendue, a estre ards ; et fust le premier executé a la justice de l'eveque. Icelluy Abbé dit aussi toutes les pareilles parolles et tint toutes les manieres que les aultres avoient fait et encoires plus ; et disoit qu'on le faisoit mourir a tort ; et toutes les dernieres parolles qu'il dit, estant loyé a l'estaque pour ardoir, furent telles en latin : *Jesus autem transiens per medium illorum ibat.* Icelluy Abbé estoit de l'age de LX ou LXX ans, et estoit peinetre et estoit bien venu en plusieurs lieux, pourtant qu'il estoit rethoricien et faisoit chant et ballades et les disoit devant les gens, et, par especial, avoit fait plusieurs beaux dictiers et ballades a l'honneur de la glorieuse Vierge Marie, et par ce plusieurs gens l'avoient bien chier ; mais a chacune fois qu'il disoit ou lisoit aulcuns dictiers ou ballade en l'honneur de Dieu ou de Notre Dame ou de quelques saints ou saintes, quant il avoit tout dit, en la fin il ostoit son cappel ou capperon, et disoit : « Ne deplaise a mon maitre », comme aulcuns certifioient. Je ne sçay qu'il en est.

Iceulx et icelles ainsi exécutés comme dit est a la requete dudit inquisiteur de la foy, furent par l'accusation d'eux prins encoires comme vauldois ung nommé Thomas, qui estoit fourreur de robbes, ung nommé le petit Henriot, et estoit l'ung de ceulx qui tenoient le bresleng, Jehan du Bois, demourant a Wailly, ung nommé Jacques Molnier, cuisinier, maitre Robert le Josne, chevalier, gouverneur d'Arras, Colin de Bullecourt, la femme d'ung seellier nommé la Franche Comté,

pour ce qu'elle avoit eu epousé ung herault ainsi nommé, Colette Lestrevée, femme commune, item une josne fille nommée Printemps Gay, femme commune, item une josne fille nommée Catron autrement dit la Gringaude, femme commune, une josne femme nommée la Parqueminiere, femme commune, item une josne femme nommée Jehenne le Lucque, femme aussi commune.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 16-26.

304.

1460, omstreeks Juni, Kamerijk. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de verbranding van eenen ketter te Kamerijk. — Een zekere Jennin, wonende te Inchy, had beweerd, dat de geest eener afgestorvene edelvrouw hem meermaals was verschenen, waaraan door haren echtgenoot geloof werd gehecht. Later werd Jennin aangehouden en in den bisschoppelijken kerker van Kamerijk geworpen, waar hij te vergeefs poogde zich te zelfmoorden. Ondervraagd door de geestelijke rechters bekende hij, dat hij met den duivel omging. Hij werd in 't openbaar bepredikt en veroordeeld om een wit kruis op de borst van zijn opperkleed te dragen; maar, terwijl men hem naar den kerker terugbracht, scheurde hij dit kruis en trapte het onder de voeten. Als hervallen ketter werd hij twee dagen later te Kamerijk verbrand.

Environ ce temps aussi fust prins envers Inchy ung compagnon nommé Jennin et mené a Cambray, en la prison de l'eveque. Lequel Jennin, tantot qu'ils fust prins, se cuida puis occire d'un couteau, mais on l'en preserva. Icelluy Jennin avoit feint que la dame d'Inchy, femme de Philippe S^r^ d'Inchy, laquelle avoit esté fille du Sr de Trenslong en Hainaut et laquelle estoit trespassée, s'estoit apparue a lui et s'apparooit souvent son esprit a lui, et feit faire au S^r^ d'Inchy moult de pelerinage pour elle et faire dire plusieurs messes et donner plusieurs aumosnes; et disoit que ladite dame, laquelle estoit en purgatoire, lui faisoit dire ce qu'il disoit et ramentut plusieurs choses audit S^r^ d'Inchy que ladite dame et lui avoient fait en son vivant, dont nul ne pooit sçavoir a parler qu'eulx, tant pechiés qu'aultres choses secrettes, pourquoi ledit sieur le croioit; et courroit renommée par toute la comté d'Artois et ailleurs que ladite dame s'apparooit souvent audit Jennin, et cuidant chacun qu'il fust vray, mesme les princes et seigneurs, pourtant que ledit apparooit innocent et le tenoit on pour folatre. Mais assez tot qu'il fut prisonnier et qu'il olt esté interrogié, il confessa que tout ce qu'il avoit dit, il avoit menti, et lui faisoit dire et faire le diable et par son enhort l'avoit dit et fait; et confessa plusieurs choses diaboliques et que le diable s'apparooit souvent a lui et estoit bien familié du diable. Je ne met point sa confession par escript, pourque je ne le vis pas. Pour lesquels crimes et pechiés diaboliques il fut preschié publiquement devant le peuple et condampné a porter une croix blanche sur sa robbe en la poitrine, laquelle lui fust attaquiée publiquement illecq; mais en le remenant en prison il la dechira et marcha sus; pour laquelle cause, comme pour pure

gaieté de recheoir en heresie, deux jours après fut condempné a estre ards, et fust son corps ramené en pouldre.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 29-30.

305.

1460, omstreeks Juni, Doornik. Uittreksels uit de verhandeling of 't sermoen over de kettersche Waldenzen door Jan Tinctoris (Taincture), kanunnik van Doornik. — De schrijver weidt uit over de afschuwelijkheden dier ketters, hunne walgelijke onzedelijkheid, hunne verachting voor het doopsel, hun afgrijselijk misbruik der hostie tot het maken eener duivelszalf, hun verwekken van allerlei ongelukken en hunne aanbidding des duivels. Daarom spoort hij de vorsten en de wereldlijke machten aan om de ketterij krachtdadig te helpen uitroeien. Nochtans wenscht de schrijver niet veel bloed te zien vergieten; als geestelijke mag hij dat niet; slechts weinigen, de leiders der secte, zal men als verrotte leden afsnijden. Dienaangaande beroept hij zich op de heiligen Hieronymus en Augustinus. De Kerk, wanneer zij enkelen laat verderven, doet het met smartgevoel en troost zich alleen met de gedachte, dat daardoor duizenden worden gered. Daarom moeten alle christene vorsten haar hierin hunnen bijstand verleenen en 't voorbeeld van Karel den Groote, den doorluchtigen voorvechter des geloofs, volgen. (1)

Sermo de secta Vaudensium factus per egregium sacre theologie doctorem magistrum Johannem Tinctoris, anno 1460.

Thema. Inuidia dyaboli mors intrauit in orbem terrarem: imitantur autem illum, qui sunt ex parte eius. Sapientia, 2° [capitulo].

.... Impermeabilem pene litterarum sanctarum silvam sublimium atque difficilium questionum, in quibus scola theologica circa hoc exercetur, exacta prosecucio postularet; sed presentis instituti non est de huiusmodi subtilibus theorijs preclara exercere ingenia; ad alia festinat intencio ad expurgandum scilicet vetus quoddam fermentum malicie et nequicie, eradicandam quoque zizaniam quam inimicus ille dormientibus hominibus nouissimis hijs diebus superseminauit in medio euangelici tritici ab homine Cristo seminati: sectam dico illam dampnatissimam et perniciosissimam quam Vaudensium vocant, que nunc, procurante generis humani cruentissimo hoste, mire grassatur in orbe christiano, ita ut iam in

(1) Het overige van deze verhandeling bevat eene merkwaardige poging tot natuurlijke, wijsgeerige en godgeleerde uitlegging der duivelkunstenarijen, waarin Aristoteles en anderen worden aangehaald.

fines Gallie, que sola monstris carere solita est, lugubri atque infami sorte penetrauerit et pluriorum ludificauerit animas ad sectandum vanitates et insanias falsas dyabolice suggestionis: que profecto altera quidem mors est, que in finibus temporum inuidia dyaboli intrauit in orbem terrarum, quem filiorum superbie regem ac principem dampnatissimo ritu atque cultu mutantur, qui sunt ex parte eius, id est huius secte amatores.

Ita hac tempestate misera Deus huius seculi mentes horum pestilentium hominum excecauit, ut, veritate Dei in mendacium commutata, colant et seruiant creature pocius quam Creatori, qui est benedictus in secula. Amen. Et propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie, ut femine immutent naturalem usum in eum usum qui est contra naturam, et similiter masculi, relicto naturali usu femine, exardescant in suis desiderijs inuicem masculi in masculos atque eciam in bestias turpitudinem operantes et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes; itaque quum ordinata breuitas et docet et declarat, modus operi contexto adhibendus est et certis finibus constringenda oratio.

Duo igitur de re proposita dicere statui. Primum quidem non quantum rei grauitas postulat, sed quantum ingenij concessit breuitas, ad piorum fideliumque cordium consolationem tuicionemque salutarem, sceleris magnitudinem execratissimamque maliciam aperiet. Secundum vero modum possibilem atque verisimilem, quo ea, que ab huius nephandissime secte sceleratissimis cultoribus fieri affirmantur, ingenio demonis valeant procurari declarabit, si videlicet mira illa, que a se visa, audita, gesta commemorant, veritate aliqua naturalis existencie nitantur, an sola delusione, oppressione fantasie, demon ipse sua industria mentes illorum ita ludificet, que velut sompniantes in ydolis atque simulachris fantasticis inspiciunt. Vere ita esse in re ipsa opinentur ymaginibus ipsis rerum tanquam rebus ipsis inherentes.

Nouum certe crimen ac prioribus sectis inauditum et ausim dicere cunctis abhominacionibus gencium, que a creacione mundi contigisse memorantur, deterius atque execrabilius est hoc Vaudensium facinus. Et hoc ex duobus confirmare conabimur: primo, ex ipsius sceleris acerbitate et malicie nimia ubertate; secundo, ex pernicioso scandalo, si ei efficaciter non occurratur, imminente.

Acerbissimum nimirum est hoc crimen, quod ad apostasiam diuine religionis sumit inicium. Inicium quippe superbie, ut ayt Sapiens, est apostasia a Deo. Quod si principium est superbie, principium est tocius malicie. Inicium enim omnis peccati idem Sapiens superbia messe affirmat. Principia autem in quolibet genere, cum sint quantitate minima, permaxima sunt in virtute; cum autem apostasia per varios incedat gradus, Vaudensium hec nephandissima secta pertingit ad summum, quia Deum et Dominum Ihesum Cristum, quem unice colendum atque adorandum baptismali professione susceperat, incredibili temeritate ac temeraria incredulitate negligit, contempnit, abicit. Insuper et sanctissima atque saluberrima eius sacramenta intolerabili presumpcione infamat, prophanat; ymo diuinissimo illo sacramento, in quo tota nostra recolitur et continetur redempcio, ad nephandissimos et spurcissimos sue superstitionis fines abutitur. Dicere pudet qua fraude sub ypocrisi christiane professionis cum sceleretarissima illa consciencia cum ceteris fidelibus, statutis ab ecclesia diebus, supersticiose huius religionis professores ad communionem sanctam accedant, qui, ut ex eorum confessione compertum est, sanctissimam illam hostiam ab ore suo polluto nepharia manu deponunt integram illamque, ut a suo preside sacrorum ac salutarium misterio-

rum emulo sunt edocti, bufonibus immundissimis utique animalibus diuturna fame cruciatis edendam tradunt, et extracto sanguine de corpore pueri innocentis, quem si valent parricidio necant, pulueres ex bufonibus et mortuorum ossibus incendio resolutis conficiunt et predicto sanguine atque menstruali commixtos illos in pastam liquidam vertunt, unde iuxta presidis sui dampnatissimi institutum se inungant, et inde, ut asserunt, ad volatum et celerem aëris transitum redduntur ydonei. Huiusmodi eciam pulueribus supersticiose abutuntur ad nepharios actus quamplurimos, puta ad frugum sterilitates, ad aëris obnubilaciones, ad grandines et tonitrua ac mille alia perniciosa et ciuitati superne prorsus contraria opera perpetranda. Et cum hij perditissimi homines apostate cristianam religionem ita non vereantur abdicare, deuastantem angelum Deum suum statuunt eumque ponunt adiutorem suum illiusque perpetuam reuerenciam profitentur et cum inferno faciunt pactum et cum morte ineunt fedus. Fuitne, queso, unquam execrabilior, abhominabilior atque detestabilior secta?

...... Exsurgite, vos principes cristiani et iudices, et causam proximi defendite. Disrumpite perfidorum hominum Vaudensium vincla, et a vobis proicite iugum ipsorum. Vos agri Dominici messores estis et iam tempus messis adest. Colligite ergo zizania et alligate eciam fasciculos ad comburendum et triticum in horreum congregate. Mementote quod non sine causa gladium portatis, sed ministri Dei estis vindices in iram hijs qui male agunt. In hos ergo religionis cristiane seuissimos hostes discipline vestre mucro deseuiet et, pestilentibus hijs flagellatis, pijs comparabit pacem et terrorem incuciet impijs; scriptum quippe est: *Quia non statim contra impios fertur sentencia absque ullo timore, perpetrant mala; pestilente autem flagellato, stultus sapiencior erit.*

Non autem hoc dixerim tanquam iudicium sanguinis postulans, quippe quia hoc a mea professione prorsus abhorret, cum sim de sorte sacerdotali summi sacerdotis minister, qui non vult mortem peccatoris, sed ut iudices paci et saluti multitudinis sint legittime functi officio cum perdicione paucorum, si opus sit: prospiciant in caritate non ficta confidenter commoneo. Resecande autem sunt putride carnes, et scabiosa ouis a caulis remouenda, ne tota domus massa corpus et pecora ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Auctor est Iheronimus. Suam illam correxit Augustinus sentenciam, qua dixerat neminem ad unitatem Christi esse cogendum, illamque asseruit non contradicencium verbis, sed demonstrancium superatam esse exemplis, quia, inquit, legum terror ita profuit ut multi dicant: Gracias Domino, qui vincla nostra disrupit. Nullus igitur, ut idem ait, nostrum vult aliquem hereticum perire, si aliter non meruerit. Habere pacem dominus Dauid non poterat, nisi Absalon filius eius in bello, quod contra patrem gerebat, fuisset extinctus. Sic ecclesia catholica, si aliquorum perdicione ceteros colligit, dolorem materni sanat cordis tantorum liberacione populorum.

Nichil fateor clarius atque salubrius vobis potest accedere quam, cum rerum publicarum tutele incumbitis, summopere Dei et ecclesie honorem celebribus zeletis institutis et eos qui impie in diuinas leges agunt, non agere ex sentencia sinatis, sed animaduersione digna diuine maiestatis in eos ulcisci iniurias, insuper et ab eorum insolencijs sanctorum ecclesias tueri et purgare ab inquinamentis eorum. Mementote, queso, priora secla et virorum clarissimorum memorabilia pro zelo legum gesta ante oculos statuite illorumque imitatores facti in hac tam uberi oportunitate immortalem vobis celestem similiter atque temporalem comparate gloriam.

Quid, queso, illas preciosissimas cristianitatis gemmas in tam sublime nomen euexit, (nobilissimum illud ac potentissimum Francorum regnum loquor, quod christianissimum appellatur,) nisi quod puritate fidei servata ab inicio regeneracionis contra hostes veritatis salutaris gens hec clarissima sepe fuit terribilis ut castrorum acies ordinata? Cur eciam clarissimus ille Gallus Karolus dictus magnus, Francorum acerrime gentis princeps inuictissimus, super ceteros orbis principes tam insigni memoria celebratur, nisi quod summo studio indefessoque labore fines cristianitatis ampliauit, erexit, tutauit, et Gallorum amplissimis copijs fretus, datis a celo triumphis clarissimis, hostes eius strauit, fudit, extinxit?

Et ita cogitate per generacionem et generacionem, quia omnes qui sperant in Domino, non infirmantur: et a verbis viri peccatoris ne timeatis, quia gloria eius stercus et vermis est: hodie extollitur, et cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam, et cogitacio eius periet. Confortamini itaque et viriliter agite in lege, quia in ipsa gloriosi eritis, si videlicet gentem hanc perfidam hac tempestate in maleficium christiane salutis toto ingenio machinantem legitimis animaduersionibus coegeritis pie in Christo viuere volentibus pacem dare et, avolutis huius praue nacionis vanitatibus et insanijs falsis, extinctam lucernam accendi iusseritis et poni super candelabrum ad illuminandum eos, qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes suos in viam pacis.

Handschrift nr 733-741 der Koninklijke Bibliotheek van Brussel, fol. 56, 57, 57 verso, 58, 63, 63 verso en 64. (Zie verder ons nr 307.)

306.

1460, Juni 10-22, Amiens. Uittreksel uit de kronijk van Jacques du Clercq over de vrijzinnige houding van den bisschop van Amiens, die verbood in zijn geestelijk gebied gevolg te geven aan de aanklachten tegen zekere personen uitgebracht door de aangehoudene Waldenzen van Atrecht.

Environ ce temps, en la ville d'Amiens, par l'accusation de ceulx qui avoient esté prins et ards comme vauldois en la ville d'Arras, furent aulcunes personnes prinses, lesquelles l'eveque d'Amiens delivra prestement, et dit qu'autant qu'on lui en ameneroit, il les laisseroit aller et les delivreroit, et qu'il ne croioit pas qu'ils feissent ne peussent faire ce qu'ils disoient. Icelluy eveque estoit frère du Sr de Beauvois le Borgne et estoit clercq et avoit demeuré longtemps en cour de Rome et y esté procureur du duc de Bourgogne.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 31.

307.

1460, Juni 10-22, Doornik. Uittreksel uit de kronijk van Jacques du Clercq over den godgeleerde Jan Taincture en over eenige verdachten, die te Doornik werden aangehouden en later

losgelaten. — Te Doornik woonde alsdan Jan Taincture (1), doctor in de godgeleerdheid, die tegen de ketterij der Waldenzen een belangrijk geschrift maakte, dat naar vele plaatsen gezonden werd.

En la ville de Tournay aussi pareillement comme vauldois on prist un sergeant du roy et deux ou trois aultres personnes; en laquelle ville de Tournay demouroit Jehan Taincture, docteur en theologie, et tres notable clercq et moult renommé en sens et en clergie, et plusieurs aultres tres notables clercqs, lesquels pour ceste cause convindrent ensemble et feit ledit maitre Jehan Taincture sur ladite vaulderie un traictié tres belle, lequel il publia et envoya en plusieurs lieux. Ne sçai qu'il y avoit; mais après ce que ceulx qu'on avoit prins audit Tournay comme vauldois, olrent esté prisonniers certaine espace de temps, on les laissa aller sans quelque punition.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 31-32.

308.

1460, Juni 19, Doornik. Vonnis van vrijspraak door de vicarissen-generaal van Johannes, bisschop van Doornik, en door den predikheer Victor Clementis, vicaris van den pauselijken inquisiteur in Frankrijk, uitgesproken ten voordeele van den klerk Jacob de Gommiel, Spaanschen koopman wonende te Brugge (2). — Terwijl Jacob (in Duitschland) afwezig was voor handelszaken, heeft men te Brugge het gerucht doen loopen, dat hij met andere Spanjaarden, die wegens ketterij vervolgd werden, de oude Joodsche ceremoniën onderhouden had. Om zijne onschuld te doen blijken verscheen Jacob uit eigene beweging vóór de geestelijke rechtbank van den bisschop van Doornik en stelde zich aan als gevangene der Inquisitie. Te Doornik in het bisschoppelijk paleis en te Brugge vóór de deur der O.-L.-Vrouwekerk werden de baljuw, de schout, de burgemeesters, de schepenen, de burgerlijke rechters en al de overige mannen en vrouwen van Brugge gedaagd om tegen Jacob op eenen gestelden dag te Doornik hunne aanklacht te doen. Niemand verscheen. Daarop werd het geding regelmatig ingespannen, vervolgd en met dit vonnis besloten: Jacob de Gommiel wordt vrijgesproken en in vrijheid gesteld. Alle geestelijken en notarissen moeten dit vonnis helpen handhaven,

---

(1) Hij is meer bekend onder zijnen Latijnschen naam van *Johannes Tinctoris.* Zie zijne verhandeling op ons nr 305

(2) De stad Brugge was in het bisdom Doornik gelegen.

dat door den bisschoppelijken notaris Walrandus de Bauffremez geteekend zal worden en door hem met het zegel van de vicarissen en van broeder Victor Clementis bekrachtigd. (Enkele namen der getuigen volgen hierop, alsook de verklaring van den bisschoppelijken notaris.)

Absolutie van Diago de Gommiel, belast van heresien.

Universis et singulis presentes litteras jnspecturis, vicarii generales jn spiritualibus et temporalibus reverendi in Christo patris et domini nostri domini Johannis, miseratione divina Tornacensis episcopi, et frater Victor Clementis, ordinis fratrum predicatorum, sacre theologie professor, vicarius domini inquisitoris heretice pravitatis in regno Francie, ab eodem domino inquisitore jn hac parte specialiter deputatus et commissus, salutem jn auctore et consummatore fidei Domino nostro Ihesu Christo.

Notum facimus quod, cum nuper Diago sive Jacobus de Gommiel, clericus, filius legitimus quondam Diagonis Rodrighe, oriundus de villa de Gommiel in Hispania, Burgensis diocesis, ad presens residens in villa Brugensi, Tornacensis diocesis, coram nobis in judicio fidei, in curia episcopali Tornacensi sponte comparuerit et se presentaverit, dicens et exponens se intellexisse quod nuper, ipso Diagone pro facto mercanciarum in remotis agente, quidam rumor, quod dolenter retulit, contra eum insurrexerat, quod ipse quibusdam mercatoribus Hispanie, cum quibus interdum in dicta villa Brugensi conversari solebat, qui, suasu diabolico, Judaicos cerimoniales ritus qui, prioribus seculis, dati sunt Judeis in figuram misterij absconditi divine incarnacionis, in dicta villa Brugensi dicuntur resumpsisse et illos servare temere presumpsisse et ob hoc se reddidisse fugitivos, adhesisset et per hoc cum eis in apostatum simul atque heretice pravitatis perfidiam incidisset. Super quibus ipse Diago asseruit se penitus innocentem, ymo omnibus vite sue diebus catholice vixisse, absque hoc quod a tramite vere fidei orthodoxe deviaverit seu alias in eadem erraverit. Et ob hoc nolens, ut dicebat, sic labefactus remanere, ad tollendum hujusmodi rumorem suamque bonam famam conservandam et eius innocenciam ostendendam, se nostrum et curie sancte Inquisicionis reddiderit prisionarium, nobis humiliter supplicando quatenus ad inquisicionem veritatis premissorum procedere et sibi quod justum foret decernere dignaremur atque vellemus, condigne pene, in quantum reperiretur culpabilis, se submittens.

Nos, premissis per dictum Diagonem expositis per nos auditis, ipsum Diagonem recepimus ac sub et mediante caucione sufficienti nostrum fecimus et constituimus prisionarium. Et parati unicuique de eo conqueri volenti bonum et breve justicie complementum exhibere, vigore litterarum nostrarum citatoriarum sibi concessarum citari fecimus et mandavimus peremptorie Tornaci coram nobis, in dicta curia episcopali Tornacensi, ad certam diem competentem et juridicam, tam honorabiles viros ballivum, sultetum (sic), burgimagistros, scabinos et laicales justiciarios dicte ville Brugensis, quam eciam, in facie ecclesie Beate Marie dicte ville Brugensis, coram copiosa populi multitudine, in generali omnes illos et illas, qui vel que contra dictum Diagonem quitquid dicere, proponere vel allegare vellent, id dicturos, propposituros et allegaturos per viam denunciacionis, accusacionis, aut se partem facientes vel alias, cum intima-

cione et inhibicione debitis et in talibus fieri consuetis. Ad quam quidem diem seu eius expedicionem nullus dictorum citatorum coram nobis comparuit aut ipsum Diagonem super aliquo extitit prosecutus. Quapropter dictos citatos, ut moris est, vocatos sufficienterque expectatos et non comparentes, de dicta die et eius expedicione reputavimus merito contumaces. Et in eorum contumaciam nolentes sicut nec decet premissa dicto Diagoni imposita sub dissimulacionis pallio pertransire, sed pocius cupientes, prout tenemur nostroque incubuit officio, dictum Diagonem, reum, si et quatinus reperiatur culpabilis, corrigere et punire, via juris, litem ex officio nostro, instante promotore causarum eiusdem, contra eum instituimus, sibique premissa, loco fame et facti articulorum, per dictum promotorem imponi fecimus, ad finem punicionis canonice in juris forma concludentes, ipsumque Diagonem super eisdem premissis sibi impositis eiusque fide et credulitate ac aliis necessariis interrogavimus diligenter et examinavimus. Et auditis eiusdem Diagonis responsione excusacionibusque, defensionibus ad premissa secutis, visisque plurium testium in hac parte de mandato nostro auditorum deposicionibus ac ipsis attentis unacum aliis, que animum movere debuerant, tandem die hodierna subscripta, partibus ipsis ad audiendum jus et decretum nostrum sive nostram sentenciam diffinitivam super premissis et in hac parte per nos sibi dici et proferri prefixa et assignata, comparentibus personaliter et constitutis coram nobis in judicio fidei, videlicet in aula curie episcopalis Tornacensis, promotore nomine quo supra ex una, et prenominato Diagone sive Jacobo de Gommiel, prisionario nostro, reo, unacum venerabilibus et discretis viris magistro Johanne de Zadelare, advocato, et Rogero de Crudenare, procuratore, et consiliariis suis ex altera, partibus petentibus cum instancia et requirentibus jus et decretum nostrum sive nostram sententiam diffinitivam super premissis et in hac causa per nos sibi dici et proferri, nos in judicio ad jura reddendum pro tribunali sedentes et habentes solum Deum pre oculis, ad nostram in hac parte sentenciam diffinitivam processimus eamque partibus ipsis super premissis et in hac parte diximus et protulimus dicimusque et proferimus in scriptis in hunc modum :

In nomine Sancte et individue Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Visis per nos fame et facti articulis Diagoni sive Jacobo de Gommiel, clerico, hispano, nostre et curie sancte Inquisicionis prisionario, reo, ex officio nostro instante promotore causarum eiusdem, impositis, dictique responsionibus et excusacionibus ad eosdem secutis, unacum plurium testium super hoc auditorum deposicionibus ipsis quoque attentis cum ceteris, que animum nostrum movere debuerunt, de plurium theologorum ac jurisperitorum consilio pariter et assensu, prefatum reum ab eisdem articulis absolvimus et a nobis et curia nostra antedicta liberamus et abire permittimus. Quocirca, tam ordinaria quam apostolica auctoritatibus quibus fungimur in hac parte, vobis omnibus et singulis presbyteris, curatis et non curatis, notariisque et tabellionibus publicis ubilibet constitutis mandamus quatinus premissa omnia et singula legatis, publicetis, notificetis, intimetis et insinuetis, ubi, quando ac ociens quociens opus fuerit et super hoc fueritis requisiti seu vestrum alter fuerit requisitus. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras sive hoc presens publicum instrumentum per dilectum nostrum Walrandum de Bauffremez, clericum, notarium publicum dicteque curie episcopalis Tornacensis ac nostrum in hac parte scribam juratum, fieri signarique et subscribi

mandavimus ac nostrorum officiorum appensione sigillorum fecimus communiri. Datum et actum Tornaci, in dicta aula episcopali Tornacensi, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo, indictione octava, die vero Jovis decima nona mensis Junii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Pii, divina providencia pape secundi, anno secundo, presentibus ad hoc honoralibus et discretis viris magistris Petro Mentin et Rogero de Pape, jurisperitis advocatis, Jacobo Cesaris, Alardo de Atrio et Daniele Brassart, notariis dicte curie Tornacensis, pluribusque aliis testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Sic signatum: Et ego Walrandus de Bauffremez, clericus Tornacensis diocesis, publicus apostolica auctoritate ac venerabilis curie episcopalis Tornacensis notarius et scriba juratus, quia premissis omnibus et singulis, dum sic ut premittitur per dominos meos vicarios memoratos et coram eis dicerentur agerenturque et fierent, unacum prenominatis testibus presens fui eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco hiis presentibus litteris sive huic presenti publico instrumento huiusmodi eorum sentenciam in se continentibus sive continenti exinde confectis, manu alterutrius fideliter scriptis, de dictorum dominorum meorum vicariorum mandato, signum meum consuetum apposui unacum suorum officiorum appensione sigillorum, hic me manu mea propria subscribens premissorum requisitus et rogatus.

Stadsarchief van Brugge, Cartularium geheeten ***Roodenboeck***, fol. 171 verso-172 verso.

309.

1460, *Juni 23*, *Brussel*. Eereherstelling van Jacob de Gommiel door Philips den Goede, hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen, enz. uitgesproken. — Valschelijk van ketterij verdacht is Jacob vóór den hertog verschenen om zijne onschuld te bewijzen. De hertog heeft hem naar den bisschop of naar den inquisiteur van Doornik verzonden. Gezien zijne vrijspraak vóór de geestelijke rechtbank aldaar, herstelt hem de hertog openbaar in zijne eer en gelast al zijne ambtenaars om hem daarin te beschermen.

Phelippe, par la grace de Dieu duc de Bourgoingne, de Lothier, de Brabant et de Lembourg, conte de Flandres, d'Artois, de Bourgoingne, palatin de Haynnau, de Hollande, de Zellande et de Namur, marquis du saint Empire, seigneur de Frise, de Salins et de Malines. A tous ceulx qui ces présentes lettres verront, salut.

Savoir faisons nous avoir receu lumble supplication de Jaques de Gomyel, marchant de la nation d'Espaigne résident en nostre ville de Bruges, contenant que comme ledit suppliant se feust puis nagaires, tant pour le fait de la dicte nacion comme aussi de sadicte marchandise, transporté ou pays d'Alemaigne, et lui estant illec, aucuns de ses hayneux et malveillans, ne scet à quelle cause, conchurent hayne et malveillance a lencontre de lui, tellement que pour le deffaire de sadicte marchandise firent courir la voix pardeça que ledit suppliant avoit tenu et estoit de la secte et compaignie d'aucuns autres marchans d'Espaigne résidens en nostre dicte ville de Bruges lors accusez de hérésye. Et ce venu à la

congnoissance dudit suppliant, soy sentant pur et innocent dudit cas, afin de non demourer en ladicte charge, habandonna tout le fait dicelle sa marchandise et s'en vint pardevers nous, offrant soy mettre en justice pour justifier son innocence. Surquoy lui eussions ordonné soy traire devers révérend père en Dieu, nostre amé et feal conseillier l'évesque de Tournay, ou son inquisiteur de la foy estant à Tournay, pour par luy estre interroguié et examiné de et sur ledit cas et illec estre procédé à lencontre de lui ainsi qu'il appertendra.

En ensuivant laquelle nostre ordonnance, ledit suppliant se soit transporté pardevers ledit révérend père en Dieu l'évesque de Tournay et rendu son corps prisonnier en sa court espirituelle dudit Tournay, ou tant et tellement a esté procédé que après ce qu'il a esté interrogié par ledit inquisiteur, accusé par le promoteur, illec y répondu, informations faictes à lencontre de lui, et que aucunes citations et monitoires ont esté bailliées pour faire adiourner ceulx de la loy de nostre dicte ville de Bruges et tous autres qui le vouldroient aucunement chargier, et après meur adviz et délibération sur ce eue, que par sentence diffinitive dudit inquisiteur, dont il nous est deuement apparu, il a esté jugié quitte et absolz de ladicte hérésie. Et nous requerrant ledit suppliant que, attendu que lesdictes parolles ont ainsi esté profférées sans cause à sa charge, comme dit est, et afin que cy après il ne soit soubz umbre dicelles par sesdiz hayneux aucunement blamé ou reprouchié, nous le voulsissions pourveoir et remettre à ses bonne fame et renommée, ainsi comme il estoit au paravant lesdictes parolles profférées, et sur ce lui ottroyer noz lettres en tel cas pertinentes.

Pour ce est il que nous, ce que dit est considéré, audit suppliant inclinans à sadicte supplication, avons en tant que mestier et que en nous est, remis et restitué et de grâce espécial par ces présentes remettons et restituons à ses bonne fame et renommée ainsi que il estoit au paravant lesdictes parolles profférées sur et à lencontre de lui, voulans que dicelles il en soit tenu quitte et paisible. Si donnons en mandement à noz amé et feaulx les gens de nostre chambre de conseil en Flandres, à nostre souverain bailli de Flandres, à nostre bailli de Bruges et du Franc, escoutette de Bruges et à tous noz autres justiciers et officiers, cui ce peut et pourra touchier et regarder et chacun deulx endroit soy et si comme a lui appertiendra, que de nostre presente grâce et du contenu en ces présentes ilz facent, seuffrent et laissent ledit suppliant plainement et paisiblement joir et user sans pour cause ne a loccasion dessusdicte lui faire, mettre ou donner, ne souffrir estre fait, mis ou donné en corps ne en biens quelconques arrest, destourbier ou empeschement au contraire. Car ainsi nous plaist il et le voulons estre fait. En tesmoing de ce nous avons fait mettre nostre seel à ces présentes.

Donné en nostre ville de Bruxelles, le xxiij^e jour de juing l'an de grâce mil CCCC et soixante. *Sic signé :* Par monseigneur le duc a la rélation des commis sur le fait de ses domaine et finance, G. Dommessent.

Stadsarchief van Brugge, Cartularium geheeten *Roodenboeck*, fol. 172 verso.

310.

1460, Juni 23, Brussel. Opheffing door hertog Philips den Goede van het beslag gelegd op de goederen van Jacob de Gom-

miel. — Philips verklaart, dat hij de goederen had doen aanslaan van eenige Spaansche kooplieden, die uit Brugge gevlucht waren en van ketterij werden verdacht. Jacob de Gommiel, wiens goederen ook aangeslagen waren, heeft zich vóór den bisschop van Doornik en den inquisiteur verrechtvaardigd, zoodat hij volkomen werd vrijgesproken. Op zijn verzoek worden nu ook zijne goederen van alle beslag ontheven. (Dit stuk is gericht tot Pieter Bladelin, Jan du Bois, Jan Meurin en Maillotin du Bac, raadsheeren en ambtenaars van den hertog.)

Phelippe (1)..... A noz amez et feaulx Pierre Bladelin, nostre maistre d'ostel et trésorier de nostre ordre de la Thoison d'or; maistre Jehan du Bois, maistre des requestes de nostre hostel, noz conseilliers; maistre Jehan Meurin, nostre secrétaire, et Maillotin du Bac, nostre huissier d'armes, salut et dilection.

Comme nagaires apres ce quil fut venu à nostre congnoissance que aucuns marchans de la nation d'Espaigne, residens en nostre ville de Bruges, estoient chargiez et souppechonnés de herezie et à ceste cause eulx absentez de nostre dicte ville, eussions fait saisir et mettre en nostre main tous les biens, denrées, debtes et marchandises desdiz marchans, et entre les biens, debtes, denrées et marchandises de Jaques de Gomyel, marchant de ladicte nation, comme ung de ceulx chargiez de ladicte heresie. Et il soit ainsi que depuis ledit Jaques, sachant estre ainsi chargie et soy sentant pur et jnnocent dudit cas, ait tellement poursieu tant pardevers nous et depuis devers révérend père en Dieu nostre amé et féal conseillier l'evesque de Tournay et ses inquisiteur de la foy et official illec; que après pluseurs diligences faictes afin de savoir la vérité de la chose et meur adviz sur ce eu, jl a esté par la sentence dudit inquisiteur déclaré quite et absolz de ladicte charge de hérézie, ainsi que par lesdiz lettres de sentence nous est apparu. Et nous requerrant ledit Jaques, eu regard à ce que dit est, vouloir faire lever nostre main ainsi mise à sesdiz biens, debtes, denrées et marchandises et sur ce le pourveoir de nostre grace; savoir vous faisons, que nous inclinans à la dicte supplication, avons nostre dicte main et tout autre empeschement ainsi par vous et autres noz commis à ce miz et assiz aux biens, debtes, denrées et marchandises dudit Jaques de Gomyel levée et hostée, et de grâce espécial pour la cause dessusdicte levons et hostons par ces dictes présentes. Si vous mandons et commettons et à chacun de vous, si comme à lui appertiendra, que de nostre présente grâce et main levée ainsi et par la manière que dit est, vous faittes, souffrez et laissez ledit Jaques de Gomyel plainement et paisiblement joir et user, sans au contraire lui faire ne souffrir faire ou donner aucun destourbier ou empeschement en corps ne en biens en aucune manière. Car ainsi nous plaist il estre fait.

Donné en nostre ville de Brouxelles, le xxiij^e^ jour de juing l'an de grâce mil quatre cens et soixante. *Ainsi signé :* Par monseigneur le duc à la relation des commis sur le fait de ses domaine et finances, G. Dommessent.

Stadsarchief van Brugge, Cartularium geheeten *Roodenboeck*, fol. 173.

(1) Titels als in het vorgaande stuk.

311.

1460, Juni 22 en volgende dagen, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques du Clercq over de aanhouding van Jan Tacquet en van Pieter du Carieulx, rijke burgers van Atrecht, waarvan de tweede reeds als verdacht van ketterij bepredikt was geweest; en over de aanhouding van den edelman Payen de Beauffort met zijnen zwager Jacob Guillemant en zijnen dienaar Rogier. — De heer van Beauffort had hoog en laag gezworen, dat hij onplichtig was. Zij werden allen in den bisschoppelijken kerker opgesloten.

Le xxij^e^ jour de juing mil iiij^c^ lx, sur le soir, en la ville d'Arras, fust prins comme vauldois par Robert le Marquais, lieutenant d'Arras, Jehan Tacquet, bourgeois et eschevin de la ville d'Arras, riche de iiij ou v^c^ francs de rente, et fust amené en cité en la prison de l'eveque. Et le lendemain après disner pour ledit cas, fust prins Pierre du Carieulx, très riche homme, agié de lx ans ou environ, et s'estoit elevé en richesses par sçavoir faire comptes et receptes, et disoit-on que c'estoit le meilleur faiseur de comptes qui fust en Franche; icelluy Pierre avoit autrefois esté preschié pour heresie contre la foy et estoit mal renommé en la foy, et combien qu'il fust riche de iiij a cinq cens francs, sy tenoit il son menage seul sans varlet ne mesquine, et si avoit oncques esté et n'estoit marié; Pierre fust aussi mené en la prison de l'eveque en cité.

Le mardy ensuivant, jour de Saint Jean Baptiste, par ledit Robert le Marquais fust prins messire Payen de Beauffort, chevalier, noble homme et une des anchiennes bannieres d'Artois, agié de lxxij ans ou environ, et riche de v ou vj^c^ francs de rente, comme accusé d'estre vauldois. Icelluy Sr de Beauffort, ainchois qu'il fust fait prisonnier, sçavoit bien qu'il estoit accusé d'estre vauldois et lui avoit on dit qu'il se gardast : mais il respondit a ceulx qui lui dirent, que s'il estoit mille lieues loing et qu'il sceut qu'il en fust accusé, sy reviendroit il pour s'en excuser et ne craignoit rien : pour ce cas messire vint en la ville d'Arras pour se monstrer et s'excuser. Et encoires lui venu en ladite ville d'Arras, en son hostel del Quiefvrette qui estoit sien, son fils aisné et aultres ses amis lui prierent et requirent tres instamment que, s'il se sentoit coupable dudit crime, il se voulsit absenter; lequel leur respondit de rechief qu'il n'en feroit rien et qu'il ne craignoit homme, et illecq leur feit le plus solemnel serment qu'il poeult, en donnant son ame a tous les diables d'enfer et en renonchant a la gloire du paradis, s'il sçavoit que c'estoit ladite vaulderie et s'il estoit coupable, et jura qu'il en estoit innocent. Toutesfois celuy propre jour, comme dit est, fust prins a l'après diner par le lieutenant d'Arras sans le tenir prisonnier; lequel Sr de Beauffort pria audit lieutenant qu'il le menat devers le compte d'Estampes, lequel pour ceste heure estoit en la ville d'Arras, venu pour cette cause; ce que feit le lieutenant. Et comme le Sr de Beauffort fust venu devers le comte pour se cuider excuser, le comte ne voullut parler a luy, ains commanda le dit comte a Messire Hues de Mailly, chevalier, Sr de Boullencourt, prochain parent dudit Sr de Beauffort, que accompagné de Guillaume de Berry, lieutenant du bailly d'Amiens et du lieutenant d'Arras, il le menat

publiquement en la prison de l'eveque, ce que feit ledit chevalier et prist ledit Sr de Beauffort par le bras et le mena publiquement entre iiij et v heures en ladite cité en la prison de l'eveque ; et allerent jusques en ladite prison plusieurs de ses fils et ung nommé Jacques Guillemant, lequel avoit epousé sa sœur bastarde, lequel Jacques estoit fils d'un canoine d'Arras, et lequel Jacques fust aussi detenu prisonnier avec ledit Sr de Beauffort, comme accusé d'estre vauldois ; icelluy Jacques usoit de guerir gens de fievres par parolles et y avoient plusieurs gens fianche, mais c'estoit contre le mandement de Dieu et de l'eglise.

Le lendemain fust aussi envoyé querir, comme accusé d'estre vauldois, un des subjets dudit Sr de Beauffort, nommé Rogier.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 33-35.

312.

1460, Juli 7, Atrecht. Vonnis door de vicarissen-generaal van Jan Jouffroy, bisschop van Atrecht, en door den predikheer Pieter Lesbroussart, vicaris in 't bisdom Atrecht van den predikheer Roland Le Cozic, pauselijken inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, uitgesproken tegen Jan Dubos, Jacob de Bailloeul, Gillis de Blencourt, Nikolaas de Gaverelle, Coleta du Gey, Johanna Bayarde, Katharina Fournette, Margaretha Briselame en Johanna De Wissemande. — De vicarissen-generaal en de onderinquisiteur verklaren, dat zij al de stukken van het geding zorgvuldig hebben onderzocht en den raad van veel god- en rechtsgeleerden hebben ingewonnen. Daarop volgt het eigenlijk vonnis. In naam der H. Drievuldigheid, aangezien uit de bekentenissen der betichten is gebleken, dat zij tot de secte der Waldenzen behooren en allerlei afschuwelijke betrekkingen met duivels hebben gehad, worden zij allen in den kerkban geslagen. Hunne goederen worden verbeurd verklaard, de onroerende ten voordeele van de grafelijke schatkist, de roerende tot dekking der proceskosten en ondersteuning der Inquisitie. Jan Dubos en Nikolaas de Gaverelle worden tot eene levenslange gevangenis veroordeeld behoudens vergiffenis van den bisschop of van de vicarissen-generaal met den onderinquisiteur. Al de overigen worden als verrotte leden aan de wereldlijke macht overgeleverd, met de bede dat zij noch gedood noch verminkt zouden worden. Degenen, die berouw zouden gevoelen, zal de wereldlijke macht niet beletten te biechten en de communie te ontvangen.

Universis praesentes litteras inspecturis, vicarii generales in spiritualibus et temporalibus reverendi in Christo patris et domini nostri, domini Johannis,

Dei et apostolice sedis gracia episcopi Attrebatensis, nunc in remotis agentis, et frater Petrus Lesbloussart, in sacra pagina professor ordinis fratrum praedicatorum, vicarius in civitate et diocesi Attrebatensi reverendi magistri Rolandi de Conzie, etiam in theologia professoris, famosissimi inquisitoris heretice pravitatis in regno Francie auctoritate apostolica deputati, salutem in auctore et capite nostre fidei catholice Jesu Christo Domino nostro.

Notum facimus quod, visis per nos et diligenter examinatis processibus contra vos, Johannem Dubos, Jacobum de Bailleul, Egidium de Blencourt, Colam de Gaverelle, Colettam du Gey, dictam Lestrebée, Johannam Bayarde, alias le Lucque, Catherinam Fournette, alias Gringaude, Margarettam Briselame, alias le Parqueminière, et Johannam Wissemande, alias Printamps Gay, apud nos de multis nephandissimis criminibus, presertim de maledicta et nephandissima Valdensium secta accusatos vel saltem delatos et denunciatos, diutius coram nobis agitatis et solemniter atque jurisdice deductis et factis, orthodoxe fidei zelo ducti et ex injuncto nobis a jure officio pestiferas haereses et alias dampnatissimas sectas de populo Dei et maxime de hac Attrebatensi diocesi, totis viribus extirpari cupientes, hiis die, hora et loco vobis et vestrum cuilibet ad nostram sentenciam diffinitivam audiendum peremptorie et personaliter assignatis, pro tribunali sedentes, sacrosanctis Ewangeliis coram nobis positis, ut de vultu Dei nostrum prodeat judicium, et ipsum solum pre oculis habeamus, tam auctoritate apostolica quam ordinaria, quibus fungimur in hac parte, multorum famosorum dominorum tam theologorum quam jurisperitorum solemnium et aliorum religiosorum virorum maturo et multum ponderato freti consilio, eandem nostram sentenciam diffinitivam ferimus in hiis scriptis :

In nomine Sancte et individue Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Quoniam per dilligentes informaciones et vestras atque vestrum cujuslibet confessiones coram nobis in judicio fidei factas et sepe repetitas, comperimus, vos et quemlibet vestrum a fide orthodoxa deviasse et apostatasse, conventicula et congregaciones, in quibus demones aliquando in effigie hominis, aliquando vero in effigie brutorum naturalium diversarum specierum presidebant, frequentasse et eisdem demonibus reverenciam exhibuisse, et ea exhibita aliqua dona eisdem demonibus fecisse, quamplura mandata ipsorum demonum nostre fidei et divine legi contraria recepisse, et quod illa servaretis promisisse, et ipsos demones qui in hujusmodi congregacionibus presidebant, quo ad aliquos in posterioribus, quo ad alios vero in pedibus et manibus deosculatos fuisse, multosque ex vobis aliqua dona ab eisdem demonibus recepisse, et signum crucis Domini nostri Jhesu Christi, aliquando pedibus conculcasse vel super illud exspuisse : et te Colettam Lestrebée, bina vice, a demone, in effigie hominis, et semel in effigie tauri carnaliter cognitam fuisse, necnon tres sacratas hostias, cum duobus buffonibus et aliquibus ossibus, que sub patibulo Atrebatensi collegeras, defuncto Johanni Tannoye, dicto l'Abbé de Pau de sens, nuper ut crimínoso de dicta maledicta secta Valdensium dampnato et justicie relicto, ut inde unguenta dampnatissima conficeret, tradidisse : te vero Catherinam Gringaude, similiter pluries cum demone, in effigie humana, preter modum naturalem, commiscuisse ; teque Margarettam, dictam le Parqueminière, etiam cum demone in effigie vulpis ; et te Johannam Wissemande, dictam Printamps Gay, in effigie leporis actum venereum more inordinato et extra portam debitam exercuisse ; insuper vos Egidium de Blancourt et Margarettam le Parqueminière ad preceptum demonis, in

contemptum Creatoris nostri Dei, posteriora contra celum denudasse, prout hec et alia in dictis processibus latius continentur et habentur; et hec omnia per vos commissa post juramentum sollemnem ad Sancta Dei Ewangelia coram nobis prestitum per multos dies denegasse, reatum perjurii, quod in hac parte maxime gravissimum est, committendo.

Eapropter nos vicarii judices antedicti volentes, prout ad nos ex injuncto nobis incumbit officio, tanta tamque horrenda crimina atque inexpiandissima corrigere, ut aliis cedat in exemplum et talibus retrahantur, Deum solum habentes pre oculis, vos omnes et singulos supradictos apostatas, ydolatras, perjuros, infames, sodomitas, quo ad vos Colettam, Margarettam et Johannam Printamps Gay atque a vera fide catholica devios fuisse et majoris excommunicationis senteciam incucurrisse, per hanc nostram sentenciam diffinitivam, quam in hiis proferimus, declaramus. Omnia bona vestra et cujuslibet vestrum in detestationem tantorum criminum confiscata pronunciantes, et ea quoad immobilia fisco, mobilia vero pro sumptibus processuum et onere Sancte Inquisicionis supportandis nobis applicantes; vos Johannem Du Bos et Colam de Gaverelle, de quorum conversione et vera penitencia magis speramus ex certis causis nos juste monentibus, ad agendam condignam penitenciam in perpetuis carceribus, ut commissa defletis, gracia tamen prefati reverendi domini Atrebatensis episcopi et nostra semper salva, condempnantes. Ceteros autem prescriptorum criminum reos, de quorum conversione jam non speramus, saluti animarum Christi fidelium providere cupientes, ne in posterum eos inficiatis et ne malum vestrum augeatur, tanquam membra putrida et non digna cum Christi ecclesie filiis remanere, arbitrio potestatis secularis dimittimus et relinquimus, rogantes instanter eandem, ut, citra mortem et membrorum vestrorum mutillacionem, judicium suum circa vos moderare dignetur, quodque, si signa penitencie in vobis vel aliquo vestrum apparuerint, sacramenta confessionis et eucaristie non deneget.

Datum sub sigillis, quibus in dictis nostris vicariatus officiis utimur, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo, mensis Jullii die septima.

Observations sur l'Échevinage de la ville d'Arras, par Charles de Wignacourt, blz. 388-391.

313.

1460, Juni 22-Juli 16, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over het bepredikеn en verbranden van twee mannen en vier vrouwen. Daarenboven werden een man en eene vrouw alleen tot de gevangenis veroordeeld. — Jan du Bois, Jacob de kok van den gouverneur van Atrecht, Colin de Bullecourt en vijf vrouwen, waaronder vier lichtekooien, werden op een stellage in het groote binnenhof van het bisschoppelijk paleis, met mijters als hoofddeksels, door den inquisiteur Pieter Lesbroussart bepredikt in bijzijn eener ontelbare volksmenigte. De inquisi-

teur vertelde breedvoerig alles wat zij met den duivel bedreven hadden. Daarna las hij hun vonnis in 't Latijn en in 't Fransch voor. Uitgenomen Jan Du Bois en eene vrouw (La Franche-Comté), die tot de gevangenis werden veroordeeld, werden al de anderen verbrand, nadat zij herhaaldelijk verklaard hadden, dat zij onschuldig stierven. Allen gaven den geest met de meeste godvruchtigheid.

Comment encoires en la ville d'Arras on prescha comme vauldois trois hommes avec six femmes, desquels les trois hommes et cinq femmes furent ards.

L'an dessusdit mil iiij^c lx, en la cité d'Arras, en la maison episcopale, en la grande cour furent menés sur ung hourt fait pour ceste cause Jehan du Bois, Jacques, cuisinier du gouverneur d'Arras, Colin de Bullecourt, la femme du scellier nommée la Franche Comté, Colette Lescrebée, femme commune, une josne fille nommée Printemps Gay, femme commune, la Teron dit la Gringaude, femme commune, unge josne femme, nommée la Parqueminiere, femme commune, et illecq sur touts et toutes fust mise une mitre sur chacune teste comme vauldoises et vauldois, en laquelle mitre estoit peinct la forme du diable en telle forme qu'ils lui avoient fait hommaige et puis la forme d'eulx a genoux devant lui; et la par l'inquisiteur de la foy nommé maitre Pierre le Breusart, jacobin, preschié publiquement devant tout le peuple; et y avoit tant de peuple que sans nombre. Et illecq leur remontra comment ils avoient esté en ladite vaulderie, et fait tout ce que dessus ai dit, et mesme que aulcunes d'icelles, qui estoient la presentes, avoient esté cognues carnellement du diable d'enfer, l'une en forme de lievre, l'autre en forme de renard, l'autre en forme de thor, l'aultre en forme d'homme, et autant en forme de quelques bestes; mesme que ladite Colette avoit baillié par trois fois l'hostie sacrée du précieux corps de nostre Seigneur Jesus Christ a l'Abbé de peu de sens, pour faire leur oignement. Laquelle Colette lui répondit publiquement qu'il n'en estoit riens et voulloit dire aultre chose; mais on ne la laissa point parler. Et après ce que ledit inquisiteur les eust preschié et dit a chacune sa confession ainsi qu'ils et elles l'avoient confessé, il leur demanda a chacun et a chacune si ce qu'il avoit dit n'estoit pas vray; lesquels et lesquelles repondirent touts et toutes, reservé ladite Colette Lescrebée, que ouy; et mesme a celles, qui avoient été cognues du diable carnellement, comme elles avoient confessé, ledit inquisiteur leur demanda s'il n'estoit point vray, et repondirent publiquement que ouy. Apres lesquelles confessions ledit inquisiteur rendit leur sentence en latin, puis en franchois.

Et fust leur sentence telle que lesdits Jehan du Bois et la femme nommée Franche Comté, pourtant qu'ils ne s'estoient point revocqués depuis leur première confession, ains avoit toujours depuis prié grace et misericorde, et les aultres avoient varié et dit aulcunes fois qu'ils n'y avoient point esté ne sçavoient que c'estoit, nonobstant qu'il l'euissent touts confessé sur le hourt, reservé ladite Colette, touts pour ce furent rendus a la justice laye, comme membres pourris, et bailliés au lieutenant d'Arras, touts, reservés ledit Jehan du Bois et la femme Franche Comté, c'est asçavoir Jacques, cuisinier du gouverneur, Colette Lescrebée, Printemps Gay, Catron dit la Gringaulde, la Parqueminiere et Jehanne le Lucq. Lesquels furent assez tot après menés a la justice de la ville d'Arras, et illecq ards

et leurs corps ramenés en pouldre, et ne furent pas menés devant les eschevins de la ville, et n'eurent aultre sentence que d'estre rendus a la justice laye, comme membres pourris, et on les mena touts sur ung hourt. Et estoit merveille comme elles prioient tout chacun, que on priat pour eulx; et disoient publiquement que c'estoit a tort que on les faisoit mourir, et que oncques n'avoient esté en ladite vaulderie, et ne sçavoient que c'estoit, et ce qu'elles avoient confessé, avoit esté par forche de gehenne et de torture; et plusieurs aultres choses disoient contre ceulx qui les avoient jugé, et jusques à la mort faisoient et monstroient tous les signes que chrestiens doibvent et faire et monstrer a la mort, saulf que toudis disoient qu'on les faisoit mourir a tort et en cest estat moururent. Et le dessusdit Colin de Bullecourt fust aussi rendu comme membre pourri a la justice laye, c'est assçavoir au prevost de cité; lequel pareillement que les aultres tot après, sans aultre jugement, fust mené a la justice de l'eveque, et illecq ards et ramesné en cendres; et tout pareillement que les aultres, dit qu'on le faisoit mourir a tort, et ce qu'il avoit confessé, avoit esté a la forche de gehenne, et mourut, comme il sembloit, en vraye et bonne foy, et prist, luy estant prest de mourir, trois paulx de terre ou d'herbe, et au nom du Pere et du Fils et du Saint Esprit; et ainsi il mourut. Et lesdits Jehan du Bois et la Franche Comté furent condampnés certain temps en chartre. Icelluy Jehan du Bois, lui estant sur le hourt, l'inquisiteur lui demanda s'il n'estoit point vray qu'il euist donné au diable, quant il lui fit hommaige, l'ongle de son poulce; lequel repondit publiquement que ouy et monstra son poulce devant le peuple. On disoit qu'on avoit respité lesdits Jehan du Bois et Franche Comté, adfin que les aultres qui estoient et seroient prins, en esperant miséricorde, confessassent plutot avoir esté en ladite vaulderie.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 36-39.

314.

1460, Juli 16-27 en Augustus 13, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de aanhouding van eenige aanzienlijke burgers, waaronder twee schepenen, over het ontvluchten van anderen, over de uitbreiding der geestelijke rechtbank en over de algemeene beroering te Atrecht en in geheel het koninkrijk Frankrijk. — De schatrijke Antoon Sacquespée en Jan Josset, beide schepenen van Atrecht, en Jan de Royville werden aangehouden en in den bisschoppelijken kerker geworpen; waarna Marten Cornille, ontvanger van 't graafschap Artois, en Willem le Febvre, schepen en zeer rijk burger, uit de stad naar Parijs vluchtten. De vicarissen-generaal onderzochten de aangehoudenen met den inquisiteur, den bisschop van Beirouth (Barut), den Atrechtschen deken Jacob du Bois, den godgeleerde Jan Boullengier, den heer Philips van Saneuses, ridder, den heer van Crevecœur, baljuw van Amiens, zijnen luitenant Willem de Berry, 's graven secretaris

Jan Forme, den Doornikschen inquisiteur en twee advocaten van Beauquesne. De hertog van Bourgondië had hun den bisschop van Salubrie, wezende eenen predikheer, en ridder Boudewijn, heer van Noyelles, gouverneur van Péronne, toegevoegd. Daarna werden nog Jacob van Athies en Jan le Febvre aangehouden en in den bisschoppelijken kerker geworpen. De opschudding in geheel Frankrijk was groot en de verachting voor de Atrechtsche burgers alom zoo algemeen, dat de vicarissen-generaal het noodig oordeelden geruststellende sermoenen te doen prediken.

Comment maitre Anthoine Sacquespée, bourgeois et echevin de la ville d'Arras, Jehan Josset, aussi echevin, et Hennet de Royville et aultres, furent prins comme accusés d'estre vauldois ; et comment Martin Cornille, recepveur des aides du duc de Bourgogne, et Willame le Febvre, echevin de ladite ville, et Hotin Loys, sergeant, s'enffuirent par doubte d'estre prins pour ce cas ; et de la grande perplexité en quoy ceulx de la ville estoient, et des preschements que les vicaires firent preschier, et de ceulx qui furent commis interroguier les prisonniers prins comme vauldois.

Le xvj^e jour de juillet audit an en la ville d'Arras, sur le soir, fust prins comme accusé d'estre vauldois par messire Baulduin Sr de Noyelles, chevalier et gouverneur de Peronne, maitre Antoine Sacquespée, bourgeois et echevin de la ville d'Arras, ung des plus riches bourgeois et grand rentier en heritage de ladite ville ; lequel gouverneur de Peronne, après qu'il l'olt prins, le baillia au lieutenant d'Arras, et estoit soir, entre huit et nœuf; lequel lieutenant le mena par la porte de St Miquiel et l'emmena en cité par les faubourgs et le boutta es prisons de l'eveque, ou les aultres estoient.

Le lendemain furent prins pour ledit cas Jehan Josset, echevin d'Arras, hoste de la Clef sur le grand marché, et Hennet de Royville, sergeant de ladite ville ; et furent menés en cité comme les aultres es prisons de l'eveque.

Et cestuy propre jour se partirent de la ville, pœur d'estre prins pour ledit cas, Martin Cornille, recepveur des aides ordinaires du comté d'Artois, et Willame le Febvre, très riche bourgeois et echevin de la ville, lesquels, comme on disoit, euissent esté prins aveeq les aultres, s'ils ne s'en fuissent partis et espaysés ; et combien que le compte d'Estampes les feit querir, sy ne les peult on trouver, et furent poursuivis jusqu'à Paris, et emporta ledit Martin grand thrésor, comme on disoit. Ledit Martin tenoit moult grand estat, encoires plus sa femme, jasoit que ledit Martin fussit de petit lieu et avoit esté en ses josnes jours parmentier, c'est à dire cousturier de robbes et pauvre compagnon.

Et avant que ledit maitre Anthoine fust prins, plusieurs de ses parents et amis, car il estoit de grand lignaige en la ville, lui avoient assez de fois dit et fait prier très instamment qu'il se volsit absenter une espace de temps de ladite ville, et qu'il estoit accusé d'avoir esté en ladite vaulderie ; lequel a chacune fois leur repondit qu'il n'en estoit coupable et que s'il estoit mille lieues loing et seeut qu'il en fust accusé, sy reverroit pour s'excuser, si on lui voulloit rien demander, et aimeroit mieux mourir ou a perdre quant qu'il avoit vaillante, que s'abstenter pour ce cas.

Et pour vous declarer ceulx qui furent commis pour interroguier lesdits prisonniers avecq les vicaires de l'eglise et de l'evecque chy dessus nommés, furent premier ledit inquisiteur, l'eveque de Barut, suffragant, maitre Jacques du Bois, doyen d'Arras, maitre Jean Boullengier, docteur en theologie, Philippe, Sr de Saneuses, chevalier, qui estoit grand sieur et moult affecté de faire justice et ardoir touts ceulx qui estoient prins et accusés d'estre vauldois, et y estoit ledit Sr de Saneuses commis de par le comte d'Estampes avec le Sr de Crievecœur, bailly d'Amiens, Guillaume de Berry, lieutenant dudit bailly, et maitre Jehan Forme, secretaire du comte. Après y estoit l'inquisiteur de la foy, jacobin, demourant a Tournay, maitre Gilles Flameng, advocat a Beausquesne, maitre Mathieu Paille, aussi advocat audit Beauquesne; et encoires avecq iceulx envoya le duc de Bourgogne l'eveque de Salubrie, jacobin, docteur en theologie, confesseur dudit duc, agié de iiijxx ans ou environ, et ledit messire Bauldnin, Sr de Noyelles, chevalier, gouverneur de Peronne; car jusques alors pour visiter les procés de ceulx qui avoient esté condampnés et exécutés, n'y avoit eu d'aultres que lesdits vicaires, l'eveque de Barut, le doyen et les aultres clercqs de St Vaast, des carmes, jacobins, cordeliers, Notre-Dame, tant canoines que aultres.

Et le xxvije jour dudit mois de juillet, prins pour ledit cas Jacotin d'Athies, fils de bourgeois d'Arras, lequel se tenoit avecq ledit Martin Cornille et estoit parent de sa femme, et comme les aultres fut mené en cité en la prison de l'eveque.

Et le xiije jour du mois d'aoust ensuivant fust prins pour ledit cas Jehan le Febvre, coultier de chevaulx, et mené comme les aultres en la prison de l'eveque.

En ce tempore la ville et cité d'Arras et pour certain touts ceulx qui y demouroient, furent si scandalisés par tout le royaume de Franche et ailleurs d'estre vauldois, qu'a peine voulloit on loger les marchands et aultres de ladite ville, et mesme les marchands en perdirent leur credence, et voulloient ceulx a qui ils debvoient, estre payés de ce qu'ils leur debvoient, de pœur qu'ils ne fuissent prins comme vauldois, par quoy ils euissent leurs biens confisqués.

Et a certes en ce tempore il n'y avoit si notable homme es ville et cité d'Arras, ne si bon chrestien qui bonnement endurat, pour quelque besoigne qu'il euist, tant fust nécessaire, aller hors de la ville, de pœur d'estre prins comme vauldois; et pour certain il n'y avoit ne si bon ne si leal que, s'il fust allé au moings pour l'espace de xv jours ou plus, que le plus menu du peuple n'euist dit qu'il s'en fust allé, de pœur d'estre prins comme vauldois, et eust on dit publiquement qu'il estoit vauldois. Et comme les vicaires de l'eveque fuissent assez advertis de la grande crainte et malle renommée que ceulx de la ville d'Arras avoient par touts les pays, ils feirent bien preschier publiquement que nuls ne murmurassent contre eulx ne ceulx qui estoient commis avecq eulx, et que n'euissent nul pœur d'estre accusés sans cause, car il n'en faisoient nuls prendre comme vauldois, qui ne fuissent accusés de huit ou dix temoings, lesquels avoient esté en ladite vaulderie et illecq les avoient veus; mais depuis fust sceu qu'aulcuns furent prins pour ledit cas, lesquels n'avoient esté accusé que d'ung ou de deux ou de trois pour le plus.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 40-44.

315.

1460, Augustus, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over het kerkelijke banvonnis tegen drie gevluchte burgers uitgesproken en over de dwangmiddels, die tegen hunne aanhangers werden gebruikt, om hen te beletten in beroep te gaan. — Marten Cornille, Willem le Febvre en Hotin Loys, die gevlucht waren, werden ingedaagd bij middel van plakbrieven aan de kerkdeuren en op de markten aangeplakt, waarna zij in den ban werden geslagen en hun banvonnis aan de kerkdeuren en aan de stadspoorten aangeplakt. De zoon van Willem le Febre en een notaris van Parijs beteekenden beroep aan Jan Pochon, vicaris van den Atrechtschen bisschop, en vluchtten daarna uit de stad; maar zij werden achterhaald, in den bisschoppelijken kerker met vier hunner vrienden geworpen en slechts in vrijheid gesteld, nadat zij aan dit beroep verzaakt hadden.

Comment Martin Cornille, Willame le Febvre et Hotin Loys fust cité comme vauldois.

Environ ce temps, après que Martin Cornille, Willame le Febvre et Hotin Loys furent absentés de pœur d'estre prins comme vauldois, les vicaires de l'eveque les feirent citer a comparoir en personne et repondre à l'accusation contre eulx faite, sous peine d'estre atteints et convaincus dudit cas; et sy firent icelle citation attaquier par les eglises et lieux publiques, en leur donnant jour de comparoir. Durant lesquels jours Willame le Febvre, fils legitime de Willame le Febvre, et plus n'en avoit, accompagnié d'ung notaire de Paris, vint à maitre Jehan Pochon, vicaire de l'eveque d'Arras, et le trouva bien matin a matines en l'eglise Notre Dame d'Arras, en la presence duquel maitre Jehan Pochon il appela de lui et des vicaires de l'eveque, des griefs qu'ils faisoient et s'efforchoient de faire a Willame le Febvre, son pere; et ce fait, prestement lui et son notaire monta a cheval, et s'en alla devers Paris, auquel lieu son pere s'estoit rendu prisonnier pour repondre a ce que lesdits vicaires lui voldroient demander. Lesquels Willame et notaire partis, incontinent au commandement desdits vicaires, quatre ou cinq compagnons allerent après eulx, et les ratteindirent a Mondidier, et furent ramenés touts deux loyés et bretecqués es prisons de l'eveque d'Arras. Et pourtant que la nuit de devant ledit appel, Jacques le Berghier, bourgeois d'Arras, Jehan le Febvre, coultier de vin a Arras, Jehan de Roubempré, marchand de vins a Arras, et Colin Peredieu, sergeant d'echevin dudit, parens et amis dudit Willemet, avoient accompagnié ledit Willemet, et bien sçavoient qu'il avoit intention de faire ledit appel, et sy ne l'avoient fait sçavoir auxdits vicaires ni à l'inquisiteur de foy, ils furent touts faits prisonniers pour ceste cause, et amenés en cité en la prison de l'eveque; et ne peut le dit Willemet estre delivré ni nuls de ses compagnons, jusqu'a ce qu'il eit renonchié a son appellation, lequel y renoncha, et fust delivré

lui et les dessusdits. Après laquelle renonchiation, comme ledit Willame le Febvre, Martin Cornille et Hotin Loys ne comparurent a leur journée, ils furent touts excommuniés comme convaincus d'estre vauldois, et leur excommunication attaquée aux posteaux des eglises et portes de la ville d'Arras.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 45-46.

316.

1460, Augustus (vóór en na 14), Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de reis der Atrechtsche kettermeesters naar Brussel bij den hertog van Bourgondië, die veel godgeleerden over de Waldenzen liet beraadslagen; en over de pauselijke bul, die al de vervolgingen aan Gillis Carlier, Gregorius Nicolle (Nicolaï) en twee vicarissen-generaal van Atrecht opdroeg. Ondertusschen kwam Marten Cornille in de macht van den bisschop van Besançon. — Buiten Atrecht was er niet éen mensch op duizend, die geloofde aan al de wandaden, welke de Waldenzen werden ten laste gelegd. De aartsdiaken Pieter du Hamel, de officiaal Jan Thieubault en de kanunnik en bisschoppelijke secretaris Mattheus du Hamel met den inquisiteur Pieter Le Broussart en den advocaat van Beauquesne Gillis le Flameng gingen, op aandringen der beschuldigden en op hunne kosten, naar Brussel bij den hertog Philips van Bourgondië, om zijn gevoelen in te winnen. Deze ontbood te Brussel de beste godgeleerden van de Leuvensche hoogeschool en van al zijne landen, die zeer talrijk opkwamen. Deze onderzochten al de processtukken en waren het niet eens over de mogelijkheid en de hechtheid van de verrichtingen der Waldenzen. De Atrechtsche god- en rechtsgeleerden keerden terug met Toison d'Or, den eersten wapenbode van den hertog, die zijnen meester nauwkeurig over de gesteldheid der zaak zou inlichten. Het gevolg was, dat niemand verder werd aangehouden, dat men zachtmoediger en trager te werk ging en dat tot aan September slechts vier processen werden ten einde gebracht, waarvan men de stukken naar Brussel zond met Mattheus du Hamel, Willem de Berry en Toison d'Or. Ondertusschen kwam te Atrecht eene bul van paus Pius II aan, gebracht door den deken van Zinnik (Soignies) en op 't smeeken van Marten Cornille te Rome verkregen. Die bul beval, dat voortaan de Kamerijksche deken Gillis Carlier en de Kamerijksche officiaal Gregorius Nicolaï met de

Atrechtsche vicarissen-generaal Pieter du Hamel en Jan Thieubauld uitsluitend met de vervolgingen tegen de Waldenzen van Atrecht zouden gelast zijn. Overigens werd Marten Cornille in Bourgondië aangehouden en aan den bisschop van Besançon overgelaten.

Comme, a la requete du Sr de Beauffort, Anthoine Sacquespée et ceulx qui estoient prisonniers comme vauldois, on envoya les vicaires de l'eveque devers le duc de Bourgogne, adfin que ledit duc assemblat tous les plus grands clercqs qu'il polroit trouver, adfin que avoir conseil et determiner qu'on feroit desdits prisonniers; et avecq ce on envoya querir plusieurs clercqs aux despens desdits prisonniers, lesquels vindrent a Arras.

Après ce que le seigneur de Beauffort fust prins et maitre Anthoine et les aultres, a la requete desdits prisonniers furent envoyés querir en la ville d'Amiens maitre Martin Malengré, licentié es loix et en decret, canoine et official d'Amiens, l'inquisiteur de la foy de Tournay et plusieurs aultres notables clercqs, desquels ne vindrent que ledit maitre Martin et l'inquisiteur de Tournay : les aultres s'excuserent, les ungs par vieillesse, les aultres aultrement : de quoy auleuns disoient qu'ils n'y voulloient point venir, pourtant que oncques on n'avoit veu es marches de par decha tels cas advenu, et que la matiere estoit pesante et bien mauvaise, car de mille personnes, une, hors de la ville d'Arras, ne croyoit pas, comme on disoit, que ce fust vray qu'ils allassent en ladite vaulderie ne feissent ce qu'ils disoient. Pourquoi ne scai si ce fust pour ceste cause ou non, il n'y vint que les deux dessus nommés ; pour laquelle cause les vicaires de l'evesque, c'est asscavoir maitre Pierre du Hamel, archidiacre d'Ostrevan, maitre Jehan Thieubaut, official d'Arras, et maitre Mathieu du Hamel, secretaire de l'evesque, notaire et canoine d'Arras, avecq eulx maitre Pierre le Breusart, inquisiteur de la foy, et maitre Gilles le Flameng, licentié es decret et advocat en cour laye a Beauquesne, a la requete et aulx despens desdits prisonniers, allerent devers Philippe, duc de Bourgogne, a Bruxelles en Brabant, pour avoir conseil de ce qu'ils avoient a faire en ladite matiere de vaulderie, et des prisonniers qui pour ceste cause estoient prins.

Eulx venus a Bruxelles, tantot que le duc sceut pourquoi ils estoient venus, le duc desirant de tout son coeur la foy chrestienne soutenir et garder, envoya en la ville de Louvain en Brabant, ou il y a université tres renommée et des très notables clercqs, querir touts les plus grands clercqs qui y fussent, et leur commanda de venir à Bruxelles ; après manda touts les clercqs notables et exprès de tout le pays entour de lui, lesquels y vindrent en grand nombre, tant dudit Louvain que d'ailleurs ; aulxquels clercqs les procés tant dudit Sr de Beauffort que d'aultres furent monstrés, lesquels avoient confessé d'avoir esté en ladite vaulderie, et aussi les procés de ceulx qui ne l'avoient point confessé ; car il y en olt plusieurs qui oncques ne le confesserent pour gehenne ou torture qu'on leur sceut faire, comme chy après sera dit, quant temps sera. Lesquels procés veus par lesdits clercqs, de ce qu'ils convenoient ny de leurs opinions je ne peu rien scavoir ; car, comme on disoit, ils ne furent pas bien unis ensemble ; car les auleuns disoient que la vaulderie n'estoit point reele, les aultres que c'estoit illusion, et que supposé qu'il y peult y avoir auleune realité par la permission divine, aussi y pooit il avoir beaucoup d'illusion et qu'ils ne

faisoient pas tout ce qu'ils cuidoient faire; les aulcuns aussi disoient que c'estoit chose reele et qu'ils alloient en ladite vaulderie en corps et en ame, et que puis qu'ung homme s'adonne a l'ennemy d'enfer, Dieu permet que l'ennemy d'enfer ayt sur lui ceste puissance que de le porter en ladite vaulderie et ailleurs.

Après ce que lesdits vicaires se furent conseillés, sy prindrent congié du duc, lequel duc envoya avec eulx, pour estre present a interroguier lesdits prisonniers, Toison d'Or, son premier herault, auquel il avoit tres parfaite fianche et credence, lequel Toison d'Or il envoya pour estre mieux adverti de la vérité, pourtant qu'on lui avoit rapporté qu'aulcuns de la ville de Paris et d'ailleurs en Franche disoient qu'il faisoit prendre en ses pays les riches hommes et aultres adfin d'avoir leurs biens et leurs terres, dont très troublé il estoit; mais pour ce ne voulloit-il pas laisser a soustenir la foy, si le cas le requeroit, comme il disoit. Et ainsi s'en retournerent lesdits vicaires et leur compagnie, et ledit Toison d'Or avecq eulx, et revindrent en ville d'Arras le xiiij^e^ jour du mois d'aoust l'an mil iiij^c^ lx.

Et combien que je ne puis sçavoir quel conseil on leur baillia a Bruxelles, toutes fois, eulx revenus, on ne print plus personne pour ledit cas de vaulderie, jasoit ce que plusieurs et tant que sans nombre en fuissent accusés, et furent lesdits prisonniers plus doucement traictiés que par devant ils n'avoient esté, et ne feirent lesdits vicaires de l'eveque, depuis leur revenue jusques au mois de septembre, que quatre procés, c'est assçavoir le procés du Sr de Beauffort, de Jehan Tacquet, de Pierrotin du Carieulx et de Huguet Obry, dit Patrenostre, et fust le procés dudit Huguet, nonobstant qu'il n'eust oncques riens confessé, pourtant que ledit Huguet avoit une fois rompu prison et eschappé, mais il fust reprins. Lesquels procés faits, après ce qu'ils oirent l'opinion des clercqs estant a Arras et aultres chy dessus nommés, derechief ils renvoyerent les procés a Bruxelles devers ledit duc pour avoir encoires l'opinion des clercqs, pour sçavoir comment ils en feroient; et porta lesdits procés maitre Mathieu du Hamel dessusdit, avecq lui messire Guillaume de Berry, lieutenant du bailly d'Amiens, et s'y s'en retourna avecq eulx ledit Toison d'Or, que le duc y avoit envoyé; lesquels venus a Bruxelles, le duc feit visiter lesdits procés.

Et ce temps pendant, bulles du pape furent apportées par le doyen de Soingnies en Brabant, impetrées a la requete de Martin Cornille, lequel s'estoit absenté et enfuy, comme dit est chy dessus; et les avoit esté querre ledit doyen. Par lesquelles bulles notre saint pere le pape Pius commectoit maitre Gilles Carlier, docteur en theologie et doyen de Notre Dame de Cambray, maitre Gregoire Nicolaï, canoine et official de Cambray, maitre Pierre du Hamel et maitre Jehan Thieubaut, vicaire de l'evesque d'Arras, comme chy dessus est dit, a cognoitre seuls et pour le tout, se aultres clercqs ne voulloient appeller avecq eulx, de touts ceulx qui seroient prins et estoient occupés ou accusés a cause de ladite vaulderie; mais ce temps, pendant que ledit doyen avoit allé querir lesdites bulles, le dessusdit Martin Cornille fust prins en Bourgogne ou il se tenoit et fust rendu a l'archevesque de Besanchon pour en cognoistre.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 48-52.

317.

1460, October 12-22, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over het vonnis tegen den heer van Beauffort en

drie andere gevangenen uitgesproken en over de verbranding van eenen hunner. — Willem de Berry, luitenant van den baljuw van Atrecht, en Mattheus du Hamel, secretaris van den bisschop, keerden uit Brussel, waar zij aan den hertog de stukken van vier processen waren gaan voorleggen, naar Atrecht terug met Adriaan Collin, voorzitter van den Raad van Vlaanderen te Ieperen. In dezes laatsten bijzijn werden nogmaals de gevangenen ondervraagd. Daarna riepen de vicarissen-generaal eene vergadering van god- en rechtsgeleerden bijeen en spraken hun vonnis uit over Colart Payen, heer van Beauffort, ridder, Jan Tacquet, Pieter du Carieulx en Hugo Aubry. Zij werden allen vóór eene groote volksmenigte, met mijters als hoofddeksels, op eene stellage door den Kamerijkschen inquisiteur bepredikt, die in veel bijzonderheden aangaande hunne duivelkunstenarijen trad. De twee eersten bekenden ootmoedig, de twee laatsten ontkenden hardnekkig hunne plichtigheid. Daarna las de Atrechtsche inquisiteur Pieter Le Broussart hun vonnis in 't Latijn en Mattheus du Hamel hun vonnis in 't Fransch aan het volk voor. De heer van Beauffort zou gegeeseld worden, zeven jaren gevangen zitten en zware geldboeten betalen. Jan Tacquet kwam er ook van af met eene geeseling, een gevang van tien jaren en geldboeten. Hugo Aubry zou twintig jaar op water en brood zitten. Pieter du Carieulx werd aan de wereldlijke overheid overgeleverd om verbrand te worden. Ondertusschen liet men de verdachten in vrede te Parijs, Amiens en Doornik. Allerlei geruchten over de Waldenzen en over de geboorte van den Antichrist waren onder 't volk in omloop. Pieter du Carieulx herriep in 't openbaar alles wat hij op de pijnbank bekend had en werd op last van de schepenen verbrand. Zijne goederen alsmede al de bezittingen der vroeger verbrande veroordeelden werden ten bate van den hertog verbeurd verklaard ondanks de vrijheden van Atrecht.

Comme ceulx qui avoient porté les procés des prisonniers pour le fait de vaulderie revindrent; et comment le Sr de Beauffort fust preschié publiquement, et Jehan Tacquet, Pierrotin du Carieulx et Hugues Aubry furent mitrés et preschiés aussi publiquement, et de leur condampnation.

Le xije jour d'octobre mil iiij^c lx, revindrent en la cité d'Arras de devers le duc de Bourgogne, messire Guillaume de Berry, lieutenant du bailly d'Amiens, et maitre Mathieu du Hamel, secretaire de l'evesque d'Arras, lesquels avoient porté le procés de quatre prisonniers pour le fait de vaulderie; et revint avec eulx, que

le duc y envoya, maitre Adrien Collin, president de la chambre du duc, laquelle chambre se tenoit a Ypre ; et eulx revenus, furent derechief interroguiés lesdits prisonniers sur le fait de vaulderie en la presence dudit president. Ce fait, les vicaires rassemblerent encoires touts les clercqs de la ville et de la cité d'Arras, ou estoient lesdits president, l'evesque de Salubrie et de Barut ; le doyen d'Arras et son frere maitre Jehan du Bois, bachelier en theologie et canoine d'Arras, damp Jehan Barré, moisne de St Vaast et docteur en theologie ; maitre Gillis Flameng ; maitre Mathieu Paille ; maitre Jehan Mauville, advocat en la cour de l'evesque ; maitre Simon de St Vaast, licentié es loix, canoine d'Arras ; maitre Jehan Boulengier, docteur en theologie, et plusieurs aultres clercqs, tant en theologie comme en loix, decrets et es arts, aulxquels les quatre procés furent monstrés, dont chy après feray mention. Et après ce qu'ils olrent veus lesdits procés et leurs opinions dites, les vicaires de l'evesque le xxij[e] jour dudit mois d'octobre, rendirent la sentence desdits quatre procés, c'est assçavoir le S[r] de Beauffort, Jehan Tacquet, Pierrotin du Carieulx et dudit Huguet Aubry ; car combien qu'on assemblat les clercqs et dissent leurs opinions, sy rendoient la sentence lesdits vicaires, et ne les jugeoient point les clercqs.

Icelluy xxij[e] jour du mois d'octobre au dessusdit an mil iiij[c] lx, en la maison episcopale de levesque d'Arras, en cité publiquement et devant tout le monde, (ou il y en avoit tant que sans nombre, car de dix lieues allenviron d'Arras ou plus, y estoient venus hommes et femmes de touts lez,) furent mis sur un haut hourt elevé, fait pour ceste cause, messire Collart dit Payen, seigneur de Beauffort, chevalier, Jehan Tacquet, Pierrotin du Carieulx et Huguet Aubry ; et illecq fust mise sur leurs testes, assçavoir de Jehan Tacquet, Pierrotin du Carieulx et Huguet Aubry, sur chacune leurs testes une mitre, en laquelle estoit peincte l'image du diable en telle fachon qu'ils l'avoient aouré ; et nonobstant que ledit Huguet n'avoit riens confessé, se fust il mitré, et y estoit peinct en telle fachon qu'on avoit deposé contre lui qu'il auroit fait hommaige au diable.

Et illecq par l'inquisiteur de la foy en la ville de Cambray, jacobin, furent preschiés publiquement ; et dit ledit inquisiteur que ledit Sr de Beauffort, chevalier, qui illecq estoit present, avoit consenti au voulloir de mechantes femmes, lesquelles avoient esté ardses comme vauldoises, comme chy dessus est dit, et par leur enhort il avoit prins un bastonchier et oingt ledit bastonchier et ses mains d'ung oignement qu'on lui avoit baillié, et puis mis ledit baston entre ses jambes ; et incontinent lui estant en la ville d'Arras en sa maison a le Quiefvrette, fust porté par l'ennemy d'enfer la premiere fois au bois de Mofflaines a une lieue près d'Arras en la vaulderie, ou illecq y avoit plusieurs hommes et femmes, et illecq en ladite vaulderie, presens touts ceulx qui y estoient, feit hommaige au diable d'enfer, lequel y estoit et presidoit en forme de singe, et baisa au diable la patte, et combien que le diable lui requist son ame, il ne lui donna que quatre de ses cheveulx de son chief : ce fait en icelle place, lui estant en ladite vaulderie, cognut une femme carnellement, et ne fust point ladite femme nommée. Et dit encoires ledit inquisiteur, que ledit seigneur de Beauffort avoit esté par deux aultres fois encoires en ladite vaulderie et aultres lieux, c'est assçavoir l'une des fois a Hautes-Fontaines, assez près d'Arras, et y estoit allé a pied en plein jour après disner ; et y estoit le diable en forme de quien, le nommé Thirault sy presidoit, et la le preschoit le diable, et touts ceulx qui y estoient, dont il y en avoit foison d'hommes et de femmes, et leur disoit le diable qu'il n'y avoit monde que cestuy ou nous sommes, et n'avoient

point d'ame aultre que les bestes, et quant il mouroient tout mouroit : illecq il leur deffendit d'aller a l'eglise, d'eulx confesser et recepvoir le corps de notre Seigneur Jesus Christ, de prendre de l'eaue benite, et de faire tout ce que chrestien doibt faire et est tenu de faire, et illecq lui promit ledit chevalier d'obeir a lui ; et la tierche fois fust en ladite vaulderie en ung bosquet assez près d'Arras. Toutes ces choses dites par ledit inquisiteur, ledit inquisiteur demanda audit chevalier et seigneur de Beauffort s'il n'estoit point ainsi qu'il avoit dit ; lequel chevalier repondit haut et clair que ouy, en requerant misericorde ; lors dit ledit inquisiteur publiquement au peuple, qu'on ne se donnat point de merveille si ledit Sr de Beauffort n'estoit point mitré et s'il ne l'avoit point esté, pourtant que ledit Sr de Beauffort avoit confessé d'avoir esté en ladite vaulderie, sans quelque gehenne ou torture, n'y oncques puis s'estoit rappelé.

Après ce adressa ledit inquisiteur ses parolles a Jehan Tacquet, et se dit publiquement que ledit Tacquet avoit esté en ladite vaulderie par dix fois ou plus, et avoit fait hommaige a l'ennemy d'enfer et mesmement lui avoit donné son ame, et que l'ennemy d'enfer l'avoit bastu d'ung vis de thor, pourtant qu'il s'estoit voullu retraire de lui, et lui avoit ledit ennemy defendu de faire quelques bonnes œuvres de chrestien, comme chy dessus est dit, et lui estoit enjoint que, se pour le honte du peuple eschever, il falloit qu'il allat a l'eglise ou prinssisse de l'eaue benite, qu'il dit : « Ne desplaise a mon maitre. » Item lui avoit le diable deffendu qu'il ne parlast pas a ceulx qui estoient vauldois de vaulderie hors de leur congregation ; aveca ce, s'il estoit prins pour cestuy cas, qu'il ne raccusat nulluy de leur secte, et si par forche de gehenne ou aultrement il raccusoit, qu'a la mort ils les descoulpassent, que jamais il ne se confessat, et que pareillement le diable deffendoit toutes ces choses a faire a touts ceulx qui estoient vauldois et qui obeissoient a lui ; plusieurs aultres crimes dit ledit inquisiteur que ledit Jehan Tacquet avoit commis, et après cela lui demanda s'il n'estoit point vray ; lequel Jehan Tacquet, qui illecq present, comme dit est, repondit, tellement que chacun l'entendit, que ouy, en requerant misericorde.

Après ce adressa l'inquisiteur ses parolles a Pierrotin du Carieulx, et dit que ledit Pierrotin avoit esté en ladite vaulderie tant de fois que sans nombre, et qu'il avoit fait hommaige a l'ennemy d'enfer, et en signe de ce lui avoit baisé le cul, tenant une candeille ardente en ses mains ; et sy lui avoit donné son ame, et lui en avoit fait une cedulle escripte de sa main et de son propre sang ; et sy avoit baillie a l'Abbé de peu de sens dessus nommé par trois fois l'hostie sacrée ou le précieux corps de notre Seigneur Jesus Christ, quant il le recepvoit aux Pasques, pour donner manger aulx craspeaux ; desquels craspeaux avec des os de gens pendus, que lui mesme avoit recueillis dessous le gibbet d'Arras et ailleurs, avecq du sang de josnes enfans qu'il avoit lui mesme occis, jusques au nombre de quatre ; dont lui, ledit Abbé de peu de sens et Colette Lescrevée, chy dessus nommés, avoient fait ledit oignement dont ils se peignoient, et certaines pouldres, dont ils nuissoient aux creatures humaines et aux biens de terre, et s'y avoient fait plusieurs aultres maux. Après toutes ces parolles demanda audit Pierrotin s'il n'estoit point vray ; lequel Pierrotin, nonobstant trois mois devant qu'il avoit été prisonnier avoit confessé les choses dessusdites, repondit publiquement qu'il n'en estoit riens et que ce qu'il en avoit confessé, avoit esté par forche de gehenne et de torture ; toutesfois avoit ledit Pierrotin escript de sa propre main, en leur confessant, toutes les choses dessusdites ; nonobstant ce niat il tout et dit que de choses que l'inquisiteur disit, il n'en

estoit riens. Et comme j'ai chy dessus dit, il avoit esté pour heresie publiquement preschié en la salle episcopale, et sy estoit moult inchité et tant qu'il faillit que sur le hourt on le feit taire ; car il voulloit toujours parler et eust dit moult de choses, si on l'euisse laissé parler.

Après ce addrechà l'inquisiteur ses parolles a Huguet Aubry dit Patrenostre, dit qu'il avoit esté accusé dudit crime de vaulderie par nœuf temoings, dont trois lui avoient dit en sa presence, et que nonobstant quelques tortures qu'on lui sceut faire, il n'avoit oncques riens voullu confesser ; sy encoires il le voulloit confesser, qu'on lui feroit grace ; et demanda audit Huguet s'il n'estoit point vray qu'il euisse esté en ladite vaulderie ; lequel repondit publiquement qu'il ne sçavoit que c'estoit et que oncques n'y avoit esté. Icelluy Huguet, comme on disoit, avoit esté mis a la gehenne et torture par quinze fois ou plus, la plus griefve gehenne et torture qu'on lui pooit faire, et mesmement deux fois en ung jour ; encoires lui feit on plus ; car quant on vit qu'il ne voulloit riens confesser touchant la vaulderie, on le mena en ung fort chastel assez près d'Arras, que on appele Bellemotte, et illecq fut interroguié, après ce qu'on lui eust monstré le bourrel qui la estoit venu, comme on lui disoit, pour l'executer a la mort, et que s'il ne voulloit prestement confesser son fait, il seroit aussitot executé. Et disent aulcuns qu'il olt les yeux bandés, comme si on le deubt décapiter, mais oncques pour tout ce ne confessa d'avoir esté en ladite vaulderie, et disoit qu'il ne sçavoit que c'estoit, qu'on le faisoit mourir a tort. Quant ledit inquisiteur ouyt qu'il ne voullut encoires riens confesser, sy lui dit publiquement qu'il avoit rompu prison, et s'estoit eschappé par nuit avec un prestre qui estoit prisonnier pour larchin, parquoy il s'estoit rendu coulpable du fait, mais il avoit esté reprins ; lors se jetta ledit Huguet a genoux, disant que le prestre l'euist occis, s'il ne s'enfut allé avec lui, et leur en prioit merchy. Toutesfois pour ce qu'il eschappa, fust il preschié et mitré ; car les clercqs disoient que, pour ce qu'il avoit rompu prison, il devoit estre atteint du cas. Toutes ces choses dites et remonstrées publiquement par ledit inquisiteur, feit fin de son preschement.

Après ce, tout incontinent, present tout le peuple, maitre Pierre le Breusart, inquisiteur de la foy en la ville et cité d'Arras, et maitre Mathieu du Hamel, secretaire de l'evesque d'Arras, c'est assçavoir ledit inquisiteur en latin et ledit maitre Mathieu en franchois, rendirent les sentences, chacune l'une après l'aultre.

Premier la sentence dudit Sr de Beauffort, par laquelle il fust déclaré heretique, apostat et idolatre, lequel publiquement en bastit sa coulpe en requerant la misericorde de l'église, et par ladite sentence fust condampné a estre illecq bastu publiquement de verghues, comme fust sur les espaules tout vestu sans despouillié par ledit inquisiteur.

Item fust condampné a tenir prison fermée l'espace de sept ans, en tel lieu que bon sembleroit a l'evesque.

Item fust condampné d'envoyer mectre au tronc des pardons de la ville de Malines en Brabant, lequel tronc estoit ordonné pour y mectre les aumosnes de ceulx qui voulloient donner aulcune pecune pour aller sur les Turcqs, ennemys de la foy, et pour soustenir la foy chrestienne, la somme de six mille livres de monnoye d'Artois, qui valloient cinq mille escus d'or, les septante pesans ung marcq de huit onces, pour ledit argent employer a soustenir la foy chrestienne.

Item fust condampné a payer, pour supporter les frais de l'inquisition chrestienne, la somme de quinze cent livres monnoye dite.

Item fust condampné a payer cent cinquante livres monnoye dite a la fabrique de Notre Dame d'Arras.

Item fust condampné a payer cent livres monnoye dite, pour faire une croix de pierre a Hautes-Fontaines, au lieu auquel il avoit promis faire service au diable, adfin qu'il fust memoire de ce.

Item fust condampné de payer cent livres monnoye dite a l'église de la Trinité es faubourg d'Arras.

Item de payer cent livres monnoye dite a l'eglise des Carmes es faubourg d'Arras.

Item cent livres aulx Jacobins es faubourg d'Arras, et cent livres aulx Freres mineurs, toute monnoye dite.

Item fust condampné de payer aulx filles de Dieu et aulx hopitaulx des villes et cité d'Arras, a chacun dix livres monnoye dite.

Et la punition de prison reservée a la volonté de l'evesque.

Après laquelle sentence dudit Sr de Beauffort, rendirent la sentence dudit Jehan Tacquet, bourgeois et eschevin d'Arras, par laquelle sentence ils declaroient ledit Jehan Tacquet heretique et idolatre, et le condampnerent, par maniere de penitence, a estre illecq publiquement bastu de verghues, comme le Sr de Beauffort l'avoit esté ; et le bastit illecq prestement ledit inquisiteur comme ledit Sr de Beauffort, lequel Jehan Tacquet requeroit publiquement misericorde de l'église.

Item fust condampné a tenir prison fermée l'espace de dix ans, toujours reservant la longueur dudit prison a la volonté de l'evesque.

Item fust condampné a payer au dessusdit trone de Malines, pour employer a soustenir ladite foy chrestienne, mille livres monnoye dite.

Item fust condampné a payer, pour soustenir les frais de ladite inquisition, deux cens livres.

Item de payer cent livres monnoye dite a l'eglise de Saint Jehan en Rouville, dont il estoit paroissien.

Item de payer cent livres pour faire une croix de pierre au bois de Mofflaines, en la place ou il avoit donné son ame au diable.

Après ceste sentence rendue, rendirent la sentence de Pierrotin du Carieulx, par laquelle il fust declaré heretique, apostat, homicide et idolatre ; et comme ayant aultrefois esté reprins sur la foy et ne veant en lui aulcuns signes de repentanche, comme membre pourri fust delivré a la justice laye.

Après ceste sentence rendirent la sentence de Huguet Aubry ; et combien que ledit Huguet n'euist riens confessé, toutesfois, selon l'opinion de plusieurs clercqs, il estoit atteint du cas, pour ce qu'il avoit rompu prison ; icelluy Huguet, quant on rendoit sa sentence, estoit a genoux et plouroit, en disant qu'il s'attendoit a la sentence des vicaires ; par laquelle sentence il fust condampné a estre mis en chartre qu'on appelle le Bonnel, qui n'est point droit chartre, l'espace de vingt ans en pain et en eaue.

Le bruit commun courroit que, pourtant cestuy Huguet avoit esté serviteur de l'evesque d'Arras et depuis de Martin Cornille, qu'il avoit toujours esté conseillié, conforté et aidé des vicaires dudit evesque, et que iceulx vicaires mectoient peine tant qu'ils pooient d'annuller et estaindre le fait de vaulderie ; ne sçay si c'estoit vray, pourtant qu'à Paris, Amiens et Tournay, qui sont grosses villes, on avoit prins plusieurs hommes et femmes comme vauldois, aulxquels on n'avoit rien fait, ains les avoit on laissé aller sans aulcune punition. De tout ce je m'en attens a ce qui en est et n'en veulx personne chargier.

Mais toutefois aulcuns clercqs disoient et maintenoient, que partout estoit tant de vauldois et qu'il y en avoit de si grands en l'eglise, a la cour des princes et ailleurs, que c'estoit merveilles.

On disoit aussi que Antechrist le faulx et desloyal estoit nais, et que de bref il devoit regner, et que tous les vauldois seroient de sa partie. Dieu par sa grâce veuille garder touts loyaux et chrestiens, et ne veuille que de notre temps ne advienne.

Après lesquelles sentences rendues et chacun ou en partie despartis, les echevins de la ville d'Arras vindrent requerre comme leur bourgeois ledit Pierrotin du Carieulx, lequel, en payant les despens par lui faits en ladite prison, leur fust rendu celluy jour environ quatre heures après disner.

Icelluy Pierrotin, ainchois qui se partist de la prison de l'evesque, donna a ung sergeant cinq sols pour les donner au bourrel, adfin qu'il le delivrat plutot, quant temps seroit; et combien que ledit Pierrotin sceut bien qu'il debvoit mourir ce jour, sy ne faisoit il que penser que ses biens deviendroient, en demandant si on les confisqueroit tout; et quant on lui disoit qu'il pensat a son ame, il repondoit que passé avoit trois mois qu'il n'avoit fait aultre chose que d'y penser. Et après qu'il fust livré a la loy d'Arras, il fust mandé en la halle d'Arras, et illecq present descoulpa ceulx qu'il avoit escoulpé de la vaulderie, dont les aulcuns estoient la presens echevins et aultres; et dit que ce qu'il avoit dit, escript et confessé, il l'avoit fait par forche de gehenne et qu'autant de gens de nom qu'il cognoissoit, il les avoit touts nommés a fait, et sy plus en eult cognu, plus en eut confessé et nommé; ce fait, le lieutenant d'Arras le mena a la justice d'Arras, et illecq fust ards, et son corps ramené en pouldre, comme les aultres avoient esté; et furent prins touts ses biens par les officiers du duc comme confisqués, et aussi furent touts biens des aultres qui avoient esté executés, nonobstant quelques privileges que ceulx de la ville d'Arras euissent, par lesquels leurs privileges ils maintenoient que d'ung bourgeois d'Arras ne confisquoit on riens tenus du comte d'Artois, desquels privileges ils usoient touts les jours; mais en cestuy cas on ne les laissa point jouir pour ceste heure. Je ne sçay comment ceulx de la ville d'Arras en userent puis après.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 61-73.

318.

1460, October 24 — December 19, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over het in vrijheid stellen van tien mannen en twee vrouwen, die gekerkerd zaten als verdacht van ketterij. — Eerst werd Hendrik de Royville, na drie maanden kerkering, op vrije voeten gesteld; daarna ook de lichtekooi Belotte, die uit 't bisdom Atrecht gebannen werd en naar O. L. Vrouw van Boulogne in bedevaart moest gaan; Jacob van Athenes, die gedurende veertien dagen uit het bisdom werd gebannen; meester Antoon Sacquespée, Jan Josset en Jacob Willeman (Gilleman), Jan le Febvre, de kleine Henriot, Jan de Bairy en Rogier, die onder eede van getuigen werden verlost; Johanna van Amiens, die eene bedevaart moest volbrengen; en Thomas Foure, die ongeveer acht maanden had gevangen gezeten.

Comment les vicaires de l'evesque d'Arras delivrerent maitre Anthoine Sacquespée, Henriet de Royville, Jehan Josset et plusieurs aultres prisonniers accusés pour ladite vaulderie, ny oncques depuis ne prindrent personne pour ledit cas.

Le xxiiij^e jour d'octobre l'an dessusdit, les vicaires de l'eveque d'Arras meirent hors de prison et elargirent a leur mand Henriet de Royville, lequel avoit esté trois mois prisonnier, comme accusé d'avoir esté en ladite vaulderie; lequel Henriet, jasoit ce qu'il euist esté mis a la torture, avoit toujours denié d'y avoir esté ne oncques ne l'avoit confessé, lequel elargissement valloit pleine delivrance.

Item le penultieme jour d'octobre lesdits vicaires elargirent et meirent hors de prison une josne femme nommée Belotte, laquelle estoit fille de joye. Ceste femme commune, laquelle avoit esté prinse comme vauldoise, avoit esté par plusieurs fois mise a la torture et confessé avoir esté en ladite vaulderie. Sy disoit on qu'elle avoit esté presque ardse, quand on ardit les dernieres femmes, et ne tint qu'a sa mitre, qui ne fust point faite ni achevée; toutesfois lesdits vicaires la delivrerent franchement, saulf qu'ils la congierent hors l'evesquié d'Arras et lui enjoignirent d'aller a Notre Dame de Boullogne.

Item cedit jour propre, delivrerent et meirent hors de prison par elargissement, comme dessus est dit, Jacotin d'Athenes, lequel avoit esté prins pour ladite vaulderie; je ne sçay s'il avoit esté mis a la torture; mais il ne confessa oncques d'avoir esté en ladite vaulderie et ne lui fust enjoint aultres choses que simplement il vuideroit de l'evesquié d'Arras xv jours durant. On disoit lors que ledit Jacotin, lequel estoit de la bourgeoisie d'Arras, n'estoit pas bien content de la villenie qu'on lui avoit fait, et dit, après sa délivrance et devant, qu'il n'en prendroit pas bien a ceulx parmy qui ce avoit esté.

Item le xxiiij^e jour de novembre audit an furent mis hors de prison et a pleine delivrance maitre Anthoine Sacquespée, Jehan Josset et Jacques Willeman (1), lesquels avoient esté prins comme accusés d'avoir esté en ladite vaulderie; et combien que ledit maitre Anthoine euist esté accusé de plusieurs temoings et qu'il euist esté mis a torture très dure, si ne confessa oncques y avoir esté ny estre en riens coulpable, mesme ne sçavoir que c'estoit de vaulderie, comme il disoit. Et pareillement en avoient dit et fait lesdits Josset et Jacquet Gilleman; pourquoy ils furent mis a pleine delivrance, moiennant qu'ils jurerent derechief sur les saintes evangiles ny avoir oncques esté et n'en estre coulpables dudit crime, et avecq ce, s'ils voulloient estre delivrés, falloit qu'ils fissent venir, c'est assçavoir, pour ledit maitre Anthoine sept temoings notables et bien famés; pour ledit Josset, cinq temoings; et pour ledit Gilleman, quatre; lesquels affirmeroient par leur serment, chacun pour sa partie, c'est assçavoir, les sept pour maitre Anthoine Sacquespée, les cinq pour Josset et les quatre pour ledit Jacquet Gilleman, qu'ils tenoient que lesdits maitre Anthoine Sacquespée, Jehan Josset et Jacquet Gilleman avoient fait bon et leal serment et croyent qu'en riens n'en estoient coulpables. Et en iceulx temoings qu'ils deposerent, y en avoit, comme on disoit, de tels qui avoient esté accusés d'avoir esté en ladite vaulderie. Le serment fait, les dessusdits prisonniers s'en rallerent quittes et delivres chacun

(1) *Willame, Willemet, Gilleman.*

en sa maison, comme innocents de ce cas, accompagniés de leurs parents et amis, qui les estoient venus querir.

Item environ le xxve jour dudit mois de decembre fust delivré par purge de cinq temoings, comme dessus est dit, Jehan le Febvre, coultier de chevaulx, lequel avoit esté prins pour ladite vaulderie et mis a torture, ni oncques ne confessa d'y avoir esté.

Item environ ces jours fust mise hors de la prison au commandemant desdits vicaires une femme nommée Jennon d'Amiens par elargissement, laquelle Jennon avoit esté mise a torture par plusieurs fois et aussi confessé plusieurs choses, mais pour toute penitence on lui enjoignit d'aller en pelerinage a Notre Dame d'Esquerchin, qui sont cinq lieues près d'Arras.

Item le xe jour de decembre, par purge de cinq temoings qui jurerent, comme chy dessus est dit, fust mis hors de prison et a pleine delivrance le petit Henriot, lequel tenait le barleng d'Arras, lequel avoit esté prisonnier plus de sept mois pour ledit cas de vaulderie et avoit esté mis a torture plus de quinze fois merveilleusement, et tellement qu'on lui avoit bruslé les plantes des pieds et en estoit comme affolé; mais oncques pour ce ne confessa avoir esté en ladite vaulderie, ains ne sçavoit que c'estoit. Toutesfois combien qu'on les delivrat quitte et delivré touchant ladite vaulderie, sy falloit il qu'ils payassent tous les despens qu'ils avoient faits en ladite prison, et chacun sa part de l'inquisition, s'ils avoient de quoy; ou aultrement ne fuissent point issus.

Item le xvj^e^ jour de decembre ensuivant l'an dessusdit, par purge de temoings, comme chy dessus est dit, fust mis hors de prison et delivré Jenin de Bairy, lequel avoit esté prisonnier pour le cas de vaulderie plus de sept mois, et avoit eu autant ou plus de temoings que nuls aultres, reservé Huguet; et sy avoit esté mis a la torture autant de fois ou plus et si horriblement ou plus que nuls des aultres; mais oncques n'avoit confessé d'avoir esté en ladite vaulderie, ains disoit qu'il ne sçavoit que c'estoit. Ledit Jennin estoit marchand de bois et renommé d'estre ung mangeur de pauvres gens, et n'avoit pas renommé d'estre loyal; et sy n'avoit oncques esté marié et avoit bien quarante ans.

Item ce jour mesme fust delivré par purge de temoings, comme les aultres, ung nommé Rogier, lequel estoit des gens du Sr de Beauffort.

Item le xixe jour ensuivant dudit mois de decembre, fust aussi delivré ung nommé Thomas Foure, lequel avoit esté fait prisonnier pour ledit cas de vaulderie de vij a viij mois: et mis fust a la torture aussi forte que nul des aultres, et sy avoit plusieurs temoings contre lui; mais oncques pour ce ne confessa d'avoir esté en ladite vaulderie, ains disoit qu'il ne sçavoit que c'estoit.

A toutes ces delivrances faites ne furent oncques appellés l'eveque de Barut, le doyen de Notre Dame d'Arras, maitre Jehan Boullengier ni aultres clercqs, ni le sieur de Saneuses ni nuls de ceulx, qui avoient esté commis a interroguier lesdits prisonniers pour ladite vaulderie avecq les vicaires, et n'en y olt oncques evocqués ou appellés a ce faire, jasoit ce qu'ils fuissent en la ville; et ne se mesloient nuls de leur delivrance, que ledit maitre Pierre le Broussart, inquisiteur de la foy, les vicaires de l'evesque d'Arras et le secretaire d'icelluy evesque chy dessus nommé.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 75-79.

319.

1461, omstreeks Januari, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over het vrijlaten van Marten Cornille en over de smaadschriften, die bedektelijk in omloop waren tegen de geestelijke en wereldlijke vervolgers der Waldenzen. — Marten Cornille, die in den kerker van den aartsbisschop van Besançon gevangen was, werd door de vicarissen-generaal van Atrecht vrijgesproken, alhoewel zij hem vroeger in den ban der Kerk hadden gedaan. Te Atrecht strooide men blaadjes papier uit, waarop een dreigend smaaddicht geschreven stond, gericht tegen den deken van Atrecht Jacob Du Bois, den bisschop van Beirouth, den bisschop van Salubrie, den inquisiteur Pieter Le Broussart, de vicarissen-generaal, hunne advocaten Paille, Fourme, Flameng. enz., en tegen al de andere vervolgers der Waldenzen. (De tien strofen van dit schimpschrift geeft Du Clerq in zijne kronijk.)

Comment les vicaires d'Arras absoulderent Martin Cornille, lequel ils avoient excommunié comme vauldois.

Audit an mil iiij^c lx, les vicaires de l'evesque d'Arras, sçachant Martin Cornille estre prisonnier pour le fait de vaulderie en la prison de l'archevesque de Besançon en Bourgogne, lequel Martin avoit envoyé signifier son emprisonnement, et que durant le temps qu'ils procedoient a son excommunication il estoit prisonnier, iceulx vicaires, nonobstant qu'a leur pourcas ledit Martin Cornille, Willame le Febvre et Hotin Loys eussent esté excommuniés comme atteints et convaincus dudit cas, ils avoient attacqué leurs excommunications par les portaux des eglises et portes de ladite ville d'Arras, ledit Martin estre absous dudit excommuniement.

Environ ce temps feurent en plusieurs lieux de la ville d'Arras semé et jetté rolles de papier, esquels estoit escript en vers rimés ce que s'ensuit :

Les traitons remplis de grande envie,
De convoitise et de venin couvers,
Ont fait regner ne sçay quelle vaulderie,
Pour cuider prendre a tort et a travers
Les biens d'aulcuns notables et expers
Avec leurs corps, leurs femmes et chevanche,
Et mettre a mort des gens d'estat divers.
Hach, noble Arras, tu as bien eu l'advanche.

Par toy, doyen, qui tients en la clergie
Moult abbusé, cuidant trouver les fons
D'aulcuns secrets de la theologie ;
Mais garde toy avec tes compagnons ;
Je te promets, nous d'Arras, te ferons

Et a Barut dansser si belle danse.
Riens ne ti vault : blandissure ni dons
Ni es vicaires adjouter la fidance.

Quant tu estois en Arras, bonne ville,
Chacun cuidoit que tu feusses prophete,
Sage comme un Salomon ou sibille ;
Mais sy du sens, qui oncques fust en ta teste,
Tu as voulu semer une tempeste,
Tu beuveras ton brassin et brouet,
Et sy verras des premiers a la feste.
Folie fait, qui folie commet.

Et toi aussi, seigneur de Salubrie,
Qui t'egalois au feu de ta maison,
Tu avois beau faire chasteaux en Brie ;
Quant on traitoit les aultres sans raison,
On te cuidoit homme de discretion ;
Pour rapporter au prince la trainée,
Tu te portes tout ainsi qu'un Plichion,
Qui, pour tremper, est mis en la buée.

L'inquisiteur a sa blanche barrette,
Son velu [nez] et sa trongne maugrinne,
Des principaux as esté a la feste
Pour pauvres gens tirer à la gehenne ;
Mais il ne sçait qu'ung peu qu'on lui machas.
Tout son desir estoit et son pourchas
D'avoir bien meuble tenus en sa saisine
Paisiblement ; mais il ne les a pas.

Et vous, vicaires, avecq vos advocats
Paille, Fourme, Flameng et l'assemblée,
Vous estes touts coulpables dudit cas,
Et sy vous faut aller a la journée ;
Mais je vous jure la Vierge honorée,
Que une fois vous passerez le pas,
Et sy direz qui e sunt la merslée
De mettre sus les vauldois en Arras.

Et voir cuient, quant bien a tort je pense,
Vous volletiez dessus ung chevalier,
Auquel avecq parfaite confidence
Qu'il polra vos faits tout en oultre porter ;
Certes c'estoit le quien au grand collier ;
Mais point n'estoit d'ycelle confrairie
De saint Hubert qui guerit d'enragier,
Car il est cheut en moult grande redderie

Votre quien dort, sy fait votre pasteur,
Et vous avez touts la puche en l'oreille,
Se il se peut plaindre avecq son seigneur.
Que maudit soit le cœur qui vous traveille ;
Chacun de vous plusieurs fois se reveille ;
Mais vous serez touts pugnis en ung tas,
Et sçaurons touts qui esmeut la merveille
De mettre sus les vauldois en Arras.

Seigneurs, pour Dieu ne vous deplaise mye,
S'on veut sçavoir la verité du cas ;
Car cha esté par trop grande villenie
De mettre sus les vauldois en Arras.

Sur le dos desdits brefves et rolles de papier estoit en escript ce que s'ensuit :

Qui ce briefvet recœullera,
Garde soy bien, qu'il ne le monstre,
Ou de le dire touts et outre,
Fors a touts ceulx qu'il trouvera.
Et sy ainsi fait, il gagnera
Plain ung sacq de pardons a ploutre.
Soit seure qu'a ce point ne faudra,
Fust chappelain, curé ou coustre.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 81-84.

320.

1461, Januari 16, 25 en 26, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de verlossing van den heer van Beauffort uit de bisschoppelijke gevangenis door eenen deurwaarder van 't Parlement, geholpen door eene gewapende bende — Een deurwaarder van 's konings Parlement kwam te Atrecht aan, om de zaak van den heer van Beauffort te onderzoeken alsook die van Jan Tacquet en anderen. Eenige dagen daarna kwam dezelfde deurwaarder, vergezeld van gewapende mannen, waaronder Beauffort's vrienden en bloedverwanten, om den vicarissen-generaal in naam des konings te bevelen Beauffort uit te leveren. Zij verschenen niet; maar de deurwaarder ontnam met geweld de sleutels van den kerker en verloste Beauffort, dien hij 's anderendaags naar Parijs meenam. Hij daagde tegen den 25 Februari de vicarissen-generaal vóór 't Parlement.

Comment ung huissier de Parlement vint en la prison de l'evesque d'Arras et en tira hors le seigneur de Beauffort, que qui le volsit veoir, et aultres choses.

Audit an mil iiij^{c} lx, le xvj^{e} jour de janvier, arriva ung huissier de Parlement en la ville d'Arras, pour faire information du tort que le Sr de Beauffort disoit qu'on lui avoit fait, aussi pour s'informer des torts que Jehan Taquet et aultres disoient qu'on leur avoit fait par gehenne et aultrement, pour s'informer aussi d'une appellation que le Sr de Beuaffort disoit avoir fait des vicaires; c'est assçavoir qu'avant qu'il fust oncques interrogiés ne condamné d'avoir esté en ladite vaulderie, il avoit appelé des vicaires et leurs complices en Parlement. Et avoit esté amené icelluy huissier par Philippe de Beauffort aisné, fils dudit Sr de Beauflort; lequel, après information faite et plusieurs temoings ouis, tels que ceulx, qui l'avoient fait ichy venir, lui voulurent administrer.

Le xxve jour de janvier ensuivant, ledit huissier, accompagnié de Philippe de Beauffort, lui quatriesme des freres legitimes, assçavoir de Pierre, Raoult et Jacques de Habarcq, freres, et aultres jusques au nombre de trente compagnons ou environ, bien embastonnés de bastons de guerre, vindrent aux vicaires de l'evesque, aulxquels l'huissier de par le roy de Franche requist avoir obéissance de exploiter ce qu'il avoit de charge: lesquels vicaires, de poeur qu'ils olrent de ceulx de sa compagnie, comme dit est embastonnés, ne comparurent. Lors l'huissier, entre dix et onze heures a midi, alla a l'hostel de l'evesque et demanda les clefs du prison au geolier, lequel les lui refusa; lors ledit huissier les lui print par forche, puis alla en la prison ou le Sr de Beauffort estoit et l'en tira hors, et l'emmena en la ville d'Arras, en sa maison nommée la Quiesvrette, et donna jour aux vicaires de l'eveque pour comparoir en la cour de Parlement contre le Sr de Beauffort, au xxve de fevrier ensuivant, pour repondre en la cause d'appel dudit S^{r} et aultres choses; et le lendemain l'huissier emmena ledit Sr de Beauffort a Paris.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 94-95.

321.

1461, Februari 17 en later, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clerq over de reis der vicarissen-generaal naar Parijs en over de in vrijheid stelling van Hugo Aubry en Marten Cornille. — De vicarissen-generaal Pieter Du Hamel en Jan Thiebault reizen naar Parijs om vóór 't Parlement te verschijnen, maar de zaak wordt verdaagd. De bisschop van Atrecht schrijft uit Rome, dat men Hugo Aubry, gezegd Paternostre, uit den kerker moet laten, hetgeen geschiedt. Ook Marten Cornille, die in den ban was geslagen geweest als ketter, werd ondertusschen door den aartsbisschop van Besançon vrijgesproken en keerde naar Atrecht terug.

Comment les vicaires d'Arras allerent à Paris contre le Seigneur de Beauffort, et comment par le commandement de l'evesque d'Arras, qui estoit a Rome, ils delivrerent Huguet Aubry, et comment Martin Cornille revindt.

Le xvij^e jour de fevrier, se partirent d'Arras maitre Pierre du Hamel et maitre Jehan Thiebault, vicaires de l'evesque d'Arras, pour aller a Paris : auquel lieu ils estoient adjournés a comparoir en personne le xxve du mois, auquel jour la cause du Seigneur de Beauffort contre lesdits vicaires ne servit point, ains fust rallongiée jusques une aultre fois : pour ce revindrent lesdits vicaires. Et iceulx retournés a Arras, ils receurent lettres de Rome, que l'evesque d'Arras leur envoyoit, par lesquelles entre les aultres choses il leur rescripvoit qu'ils delivrassent Huguet Aubry de chartre de prison en laquelle il estoit condampné, comme chy dessus est dit, a cause de la vaulderie : lesquels vicaires delivrerent ledit Huguet Aubry dit Patrenostre, et le meirent hors de prison, le laissant aller quitte et delivré.

Environ ce temps aussi Martin Cornille, lequel avoit esté declaré excommunié et vauldois, comme chy dessus j'ay dit, il revint en la ville d'Arras : lequel Martin, l'archevesque de Besanchon, après plusieurs informations faites à la requete dudit, et plusieurs temoings que ledit Martin feit ouir en Arras et citer, et avecq ce ceulx qui ouirent lesdits temoings, visiterent touts lesdits procés de ceulx qui avoient accusé ledit Martin, et avant toutes ces choses faites et mises par escript et envoyé a Besanchon, ledit archevesque de Besanchon delivra ledit Martin Cornille quitte, delivré et non coulpable de ladite vaulderie.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 109-110.

322.

1461, April, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de vervolgingen tegen Jacob Maupetit, dien men verdacht de schrijver der smaadschriften te zijn. — Een wapenbode van den hertog van Bourgondië komt naar Atrecht en doet Jacob Maupetit, krijgsman, vóór hem verschijnen als beschuldigd van de schimpschriften tegen de inquisiteurs geschreven te hebben. De verdachte vlucht van de eene kerk naar de andere en geraakt eindelijk uit de stad. Te Parijs wordt hij door 't Parlement onschuldig verklaard. Ondertusschen waren te Atrecht zijne goederen door den wapenbode in beslag genomen.

En ce temps aussy, au commandement du duc de Bourgogne, par ung sien huissier d'armes en cité lez Arras, fust mandé en la ville d'Arras, ung nommé Jacotin Maupetit, sergeant du roy du nombre d'Artois. Lequel Jacotin y vint, et comme ledit huissier lui mit sus de fait, qu'il avoit fait les ballades touchant la vaulderie chy dessus escripts et aultres libels diffamatoires, pourquoy il le faisoit prisonnier dudit duc, icelluy Jacotin, en soy excusant, despouillia sa robbe fourrée de renards et s'enffuit en pourpoint a Notre Dame d'Arras, de Notre Dame a Saint Nicaise, de Saint Nicaise a l'eglise des Carmes, et de la il s'en alla rendre

prisonnier en Parlement de Paris, et feit tant qu'il revint quitte et délivré. Ledit huissier prist ses biens a Arras, durant qu'on ne sçavoit ou il estoit, et en feit inventaire et vente du surplus. Quant il est revenu, je ne sçais comment ils en feirent. Ledit Jacotin estoit par sa mere de la bourgeoisie d'Arras.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 122-123.

323.

1461, omstreeks Mei, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de krankzinnigheid, die Jacob Du Bois, deken van Atrecht en voornaamsten vervolger der Waldenzen, plotseling overviel. — Allerlei meeningen liepen over deze ziekte. Hij leed veel, kwam tot de rede terug, maar stierf in Februari 1462.

Comment le doyen d'Arras, qui avoit esté cause de faire ardoir ceulx qui avoient esté prins comme vauldois, queit malade et hors de son bon sens.

Environ ce temps maitre Jacques du Bois, maitre et docteur en theologie et doyen de l'eglise de Notre Dame d'Arras, comme il alloit en la ville de Corbey, queit en une maladie de redderie et comme hors de son bon sens, et fust ramené a Paris. Icelluy maitre Jacques estoit reputé bon clercq et josne homme et le plaindoient plusieurs. Il y en avoit aussy plusieurs, qui disoient que c'estoit punition de Dieu, pour ce que ç'avoit esté par son admonition et advertissement qu'on avoit prins comme vauldois ceulx chy dessus nommés, et les aulcuns ards, comme dit est, et avoit esté icelluy qui en especial et totalement s'estoit mis en peine de prouver certainement qu'on alloit en ladite vaulderie et que c'estoit chose reele; et ceulx qui ce disoient dudit doyen et contre lui, estoient ceulx qui ne croioient pas que l'on fust porté en l'air par l'ennemy d'enfer en ladite vaulderie.

Et combien qu'icelluy maitre Jacques revint, comme on disoit, en son bon sens, sy n'y avoit point de seureté, et falloit qu'il se tint en une chambre, et enfin les membres lui faillirent et s'alita par maladie; et par forche de longuement gesir en son lit, avoit grand traulx en son corps comme grande playe, et fust fort martirisé.

Et disoient aussy aulcuns qu'il avoit esté empoisonné des vauldois ou ensorchelé; et a la parfin, environ le mois de fevrier audit an mil iiij^{c} lxj, mourut ledit maitre Jacques du Bois, lequel olt touts ses bons sens a la mort, et les avoit eu encoires bien ung mois devant sa mort; et a certes il olt belle fin.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 128-129.

324.

1461, Juni, Parijs en Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over den gang van het geding van den heer van Beauffort vóór 's konings Parlement te Parijs. — De advocaat Jan de Popincourt sprak een hevig pleidooi tegen de Atrechtsche ket-

termeesters uit en legde de logens, bedreigingen en geldafpersingen bloot, waaraan de deken Jacob Du Bois en de edelheeren zich jegens de betichten hadden plichtig gemaakt. Daarop liet het Parlement den heer van Beauffort in vrijheid stellen en zond naar Atrecht eenen wapenbode om Jan Tacquet, Jan Du Bois en Franche-Comté uit den bisschoppelijken kerker te halen en naar Parijs te brengen, waar zij insgelijks in vrijheid werden gesteld. Nochtans verklaarde het Parlement hen niet onschuldig en bleef de zaak hangende.

Comment la cause du seigneur de Beauffort fust plaidoyée en parlement et ledit Sr de Beauffort eslargy.

L'an mil iiijc lxj, au mois de juing, fust la cause du seigneur de Beauffort plaidoyée au Parlement, allencontre des vicaires de l'evesque d'Arras et contre touts ceulx qui avoient interrogié les prisonniers comme vauldois prins et retenus. Et illecq en plein Parlément fust dit par maitre Jehan de Popincourt, advocat en Parlement et conseil dudit seigneur de Beauffort, plusieurs cruelles choses, en donnant beaucoup de charges a plusieurs qui s'estoient meslés de l'inquisition de ladite vaulderie; et sy dit, entre aultres choses, que sitost qu'un prisonnier estoit prins pour ladite vaulderie, on lui disoit que s'il ne confessoit ce qu'on lui diroit, il seroit ards et bruslé; et que s'il confessoit, on le laisseroit aller franchement sans quelque peine, sinon ung petit pelerinage. Et quant il ne voulloit confesser, on le mectoit a la torture, tellement qu'il falloit qu'il confessasse tout ce qu'on voulloit.

Dit encoires oultre ledit Popincourt, tantost que ledit Sr de Beauffort olt esté mené en prison ou assés tot près, maitre Jacques du Bois, doyen d'Arras, après ce qu'il olt dit, confessé et juré que oncques n'avoit esté en ladite vaulderie, se jetta a genoux devant ledit Sr de Beauffort et lui priat moult humblement qu'il confessa d'avoir esté en ladite vaulderie, ou aultrement qu'il en estoit tout determiné, et ne le pooit nul sauver qu'il ne fust ards et touts ses biens et heritages confisqués; mais s'il le voulloit confesser, il seroit delivré en dedans quatre jours et ne seroit ny mitré ny preschié; et ce qu'il le mouvoit a ainsi humblement le prier, estoit pour la pitié qu'il avoit de lui et de ses enfans, lesquels demoureroient touts pauvres. Et quant le seigneur de Beauffort oyt ce, il dit qu'il se parjureroit et qu'il avoit juré le contraire. A quoi ledit doyen dit qu'il ne lui en chaulsit, et qu'on l'en absoulderoit. Par telles parolles et aultres plusieurs qui seroient longues a racompter, ledit Sr de Beauffort confessa avoir esté en ladite vaulderie, comme chy dessus est dit. Ledit Popincourt dit encoires, après ce que le seigneur de Beauffort euist confessé ce qui dit est, il faillit qu'il payat au duc quatre mille frans; item au comte d'Estampes, deux mille frans; item au bailly d'Amiens, mille frans, et au lieutenant dudit bailly, deux cens frans; sans ce qu'il fust en rien condampné envers lesdits comte d'Estampes, bailly, ni lieutenant. Et avoit pareillement prins ledit bailly de Jehan Tacquet, lequel estoit prisonnier pour ledit cas, iiijc livres. Plusieurs aultres choses plaidoya et dit publiquement ledit Popincourt pour ledit Sr de Beauffort, moult terribles et moult chargeables ceulx qui s'estoient meslés de l'inquisition de ladite vaulderie.

Et après ce que ledit Popincourt euist tout dit et parlé ce qu'il voulloit dire, il fust dit par Parlement que ledit Sr de Beauffort seroit eslargy de prison; avecq ce, que ung huissier du Parlement iroit, aux despens dudit Beauffort, en la cité d'Arras es prisons de l'evesque ; que Jehan Tacquet, Jehan du Bois et la femme qu'on nomme Franche Comté, lesquels avoient esté preschiés comme vauldois, lesquels on vint querir environ dix jours après, et feurent menés a Paris. Et assés tost après qu'ils feurent venus a Paris, furent touts eslargis pour aller ou bon leur sembleroit, et revint chacun en sa maison.

Et disoient touts que oncques n'avoient esté en ladite vaulderie, et que ce qu'ils avoient dit, avoit esté par forche de gehenne et poeur d'estre ards. Et combien que chacun s'en retournat en sa maison, sy estoient toudis leurs procès pendants audit parlement, et y furent longtemps après; et sy n'estoit cause déterminée s'ils avoient esté condampnés ne prins a tort et a droit ; et ralloient quelquefois a Paris pour solliciter leurs procés.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 133-135.

325.

1461, kort na Juni-September, Atrecht en Parijs. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de tusschenkomst van de Fransche bisschoppen, enz., en van den paus, die de vrijspraak van Willem le Febvre en van Hotin Loys voor gevolg had. — Uit Parijs werden naar Atrecht commissarissen gezonden, waaronder een predikheer, inquisiteur in 't bisdom Parijs, die aan de stadspoorten brieven lieten hangen, waarbij iedereen uitgenoodigd werd om in de zaak van Willem le Febvre te komen getuigen. Zij ontvingen getuigenissen en de vicarissen-generaal leverden hun de processtukken tegen hem en al degenen, die verbrand of bepredikt waren geworden. Met die stukken keerden zij naar Parijs terug. De aartsbisschop van Reims, de bisschop van Parijs en de inquisiteur onderzochten die stukken en spraken le Febvre vrij. In September kreeg hij zelfs de toelating om tegen de vicarissen-generaal van Atrecht een geding ter eereherstelling in te spannen. Te gelijk keerde Hotin Loys uit Rome naar Atrecht met eene pauselijke bul, die hem vóór den Kamerijkschen deken Gillis Carlier en den officiaal van Kamerijk Gregorius Nicolle verzond, waarna hij vrijgesproken werd.

Environ ce temps aussy ou assés tost après, vindrent deux commissaires de Paris, docteurs en theologie, c'est assçavoir l'ung jacobin et inquisiteur de la foy en l'evesquié de Paris, l'aultre ung anchien religieux, et aultres deputés avecq eulx. Lesquels commissaires feirent attacher lettres aulx portes d'Arras, ou il y

avoit escript, que s'il estoit nul qui sceut que dire sur Guillaume le Febvre, bourgeois d'Arras, lequel avoit esté excommunié comme vauldois, pour ce qu'il s'estoit absenté, qu'ils vinssent a eulx, et ils les oiroient endedans certain jour. Et ce pendant qu'ils feurent a Arras, oyrent plusieurs temoings qu'on leur administra sur la purge dudit Guillaume le Febvre, lequel se purgea a Paris sous l'evesque de Paris ; et oyrent entre les aultres plusieurs temoings qui avoient esté prins comme accusés de ladite vaulderie. Devers iceulx commissaires vindrent les vicaires de l'evesque d'Arras, lesquels leur monstrerent les procés de ceulx qui avoient esté executés ou preschiés comme vauldois, et par lesquels ils pooient veoir comme ledit Guillaume le Febvre estoit accusé.

Aprés lesquelles choses faites, les commissaires retournerent a Paris et emporterent les coppies des procés faits contre ceulx qui avoient esté prins, executés et preschiés comme vauldois. Lesquels procés veus et visités a Paris par l'evesque de Paris, l'archevesque de Raims et inquisiteur de la foy es marches de Franche, aveeq plusieurs aultres docteurs en theologie, et oyes les propositions dudit Guillaume le Febvre, fust par ledit archevesque de Raims Guillaume le Febvre declaré delivré, absoult et innocent dudit crime de vaulderie. Et environ le mois de septembre, fust renvoyé audit Guillaume le Febvre action pour poursuivre les vicaires dudit evesque d'Arras, pour estre reparé de son honneur et pour les despens et dommaiges qu'il y avoit mis.

Environ ce temps aussi revint en la ville d'Arras Hotin Loys, sergeant d'Arras, lequel, comme dit est, auroit esté excommunié comme vauldois et avoit esté a Rome, d'ou rapporta lettres du pape, comme il le renvoyoit a maitre Gilles Carlier, doyen de Notre Dame de Cambray, et a maitre Gregoire Nicolle, official en ladite eglise, pour le punir, se qu'il trouveroient qu'il auroit desservi. Lequel n'eust quelque punition, ains fust sergeant comme paravant.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 135-137.

326.

1461, omstreeks Allerheiligen (1 November), Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de tusschenkomst van den bisschop van Atrecht, de afstelling van den vicaris-generaal Pieter du Hamel en het verhuizen van twee vervolgers der Waldenzen. — Jan Jouffroy, bisschop van Atrecht en pauselijke legaat, komt in zijne stad terug, stelt Pieter du Hamel als vicaris-generaal smadelijk af en aanhoort de hevige klachten en beschuldigingen van een der slachtoffers, Hugo Aubry gezegd Patrenostre. Ondertusschen was de bisschop van Beirouth in Bourgondië, zijn geboorteland, in hechtenis genomen ; doch hij ontvluchtte zijnen kerker, deed eene bedevaart naar St Jacob in Galiciën en werd later biechtvader der koningin van Frankrijk. Mattheus Paille en Gillis Flameng, die in de zaak der Waldenzen betrokken waren geweest,

verlieten Atrecht om zich de eerste te Parijs, de tweede te Dowaai te gaan vestingen, omdat zij te Atrecht algemeen gehaat werden.

En ce temps, Jehan, evesque d'Arras, environ le jour de tous les Saints, vint en la cité d'Arras et y fust receu comme legat, et allat on au devant de lui. Et lui illecq arrivé, deposa maitre Pierre du Hamel d'estre son vicaire et ne l'advoua point de ce qu'il avoit fait touchant la vaulderie, ains lui dit qu'il n'avoit point bien fait d'en avoir nuls fait prendre ne condampner, et que ce n'estoit point chose vraye, ains estoit une chose mise sus. Et en la presence dudit Jehan, evesque d'Arras, dudit Pierre du Hamel se vint plaindre audit evesque ung nommé Huguet Aubry dit a Patrenostre; lequel Huguet, comme chy dessus est dit, avoit esté prins comme vauldois, et n'avait voulu rien confesser; et dit icelluy Huguet audit evesque, qu'icelluy maitre Pierre, l'evesque de Barut et maitre Jacques du Bois l'avoient plusieurs fois induit et voullu induire qu'il disist que l'evesque d'Arras estoit vauldois et plusieurs aultres notables gens; et en la presence dudit evesque dit ledit Huguet plusieurs injurieuses parolles et villains propos, sans ce que ledit evesque l'en punist en riens.

Environ ce temps estoit l'evesque de Barut prisonnier en Bourgogne, en la ville dont il estoit natif; et l'avoit on fait prisonnier pour sçavoir qu'il l'avoit meut a soustenir le fait de la vaulderie a Arras, et lui mectoit on sus qu'il avecq aultres l'avoit mis sus; de laquelle prison assés tost après il eschappa, et comme il temoigna lui mesme depuis, il eschappa miraculeusement. De la maniere d'eschapper je m'en tais, pourtant que je n'en peux sçavoir aultres choses que ce qui vient dudit evesque. Lequel evesque, lui eschappé, s'en alla a St Jacques en Gallice, et au revenir fust retenu confesseur de la royne Marie, femme qui fust a Charles VIIe de ce nom, roy de Franche.

Audit an aussy, environ la Toussaint, se partist d'Arras maitre Matthieu Paille, lequel s'estoit meslé de la vaulderie, et alla demourer a Paris.

Pareillement maitre Gilles Flamengs se partist d'Arras, lequel aussy s'estoit meslé de ladite vaulderie, et s'en alla demourer a Douay; et disoit on que c'estoi pour ce qu'ils n'estoient point bien aimé a Arras et n'y estoient asseurs.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 190-191. — Over den bisschop van Atrecht en de rol, die hij in de geheele zaak der Waldenzen heeft gespeeld, zie Ch. Fierville, *Le cardinal Jouffroy et son temps*, blz. 26-33. Gedurende de vervolgingen was de bisschop uit Atrecht afwezig.

327.

1462, Januari 6, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van Jacques Du Clercq over de dagvaarding vóór 's konings Parlement te Parijs van den bisschop van Beirouth, den deken van Atrecht, den inquisiteur Le Broussart en meer andere geestelijke en wereldlijke personen, om zich tegenover Hugo Emery (Aubry) gezegd Patrenostre te rechtvaardigen. — Gemelde Hugo beklaagde zich over bedreigingen en geldafpersingen in den kerker.

Audit an lxj, le vj[e] jour de janvier, en la ville et bretecque d'Arras, feurent admonestés a son de trompe, a la requete du procureur general du roy et de Huguet Emery, dit a Paternostre, lequel Huguet avoit esté prins comme vauldois, maitre Jehan Faulconnier, evesque de Barut, maitre Jacques du Bois, doyen d'Arras, messire Pierre le Broussart, inquisiteur de la foy, maitre Jehan Boulengier, maitre Jehan Paille, messire Guillaume de Bery, lieutenant d'Amiens, Jehan Fourme, maitre Jehan Thiebault, maitre Jehan Pochon, Robert, bastard de Saneuses, maitre Pierre du Hamel et maitre Gille Flamengs, a comparoir en Parlement, pour respondre a ce qu'on leur vouldroit demander, touchant les griefs et extorsions que ledit Huguet disoit qu'ils lui avoient fait et fait faire, et dont certaine information avoit esté faite a la requete dudit Huguet, par aulcuns deputés de Parlement : laquelle information veue par ceulx de Parlement, ils feurent adjournés, comme dit est ; c'est a sçavoir, lesdits maitres Pierre du Hamel et Gilles Flamengs a comparoir en personnes, et touts les aultres ajournés simplement ; et contenoit le mandement dudit adjournement, lequel mandement fust leu en pleine bretecque publiquement, que ledit Huguet estant prisonnier, les dessusdits, par gehenne et aultrement, lui avoient voullu faire cognoitre qu'il avoit esté en la vaulderie, et que mesme lui avoient dit : « Cognois que tu es vauldois et se nomme tels et tels qui sont aussy vauldois, et qui ont esté avec toy ; » lesquels tels et tels n'estoient point nommés audit mandement, mais ils estoient nommés en ladite information ; et se disoit on qu'il y avoit des grands seigneurs et aultres gens riches et puissans.

Et fust jour assigné auxdits adjournés du deuxiesme jour après la Chandeleur ensuivant.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 198-199.

328.

1462, September 6, Brugge. Uittreksel uit de stadsrekeningen over het zenden van meester Nikolaas Langbaert naar Gent aangaande eenen gevangen ketter, die door den magistraat van Brugge aan den bisschop van Doornik was uitgeleverd.

Item vj in Septembre ghesonden meester Clais Langbaert te Ghend up de materye van eenen ghevanghene van heresye, bider wet van Brueghe mynen heere van Doorneke ghedeliureirt.

Stadsarchief van Brugge, rekening van 1461-1462 ; afgedrukt bij Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, deel V, blz. 436.

329.

1462, Rome. Bul van Pius II gericht tot den predikheer Roland le Cosic, waarbij hij dezen als inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk aanstelt.

Pius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Rolando Lecorie (*sic*), ordinis fratrum praedicatorum professori, in theologia magistro, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circunspectionis industriam, etc.

Datum Romae apud s. Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo.

Ripoll, deel III, blz. 423. — De uitgever kent geenen inquisiteur van dien naam, en terecht. Blijkbaar is *Lecorie* eene verkeerde lezing voor le Cosic. Die predikheer werd reeds vroeger in 1453 door paus Nikolaas V met het ambt van inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk bekleed. (Zie hooger ons nr 294).

330.

1463, Augustus 25 en later, Valencijn en Kamerijk. Stukken aangaande twee verdachte sermoenen te Valencijn gepredikt door den minderbroeder Denijs Soncaine, monnik van het Kamerijksche klooster. — a) Zijn tweede antwoord op de hem ten laste gelegde stellingen, door hem te Valencijn vóór Paschen gepredikt (gedagteekend 25 Augustus 1463). Daarin vertelt hij hoe men hem die stellingen heeft willen doen herroepen en welke zijne houding tegenover zijne beschuldigers is geweest. Hij bekent sommige der punten, zegt de dagvaarding ontvangen te hebben en verklaart zoo zeer verschrikt te zijn geweest, dat hij er tegen in beroep is gegaan vóór de vicarissen-generaal van Kamerijk, waarover hij zich verontschuldigt. Ten slotte onderwerpt hij zich in allen ootmoed aan de goedertierenheid zijner rechters. — b) Wederlegging door den Kamerijkschen deken Carlier van dit verweerschrift van broeder Soncaine, vergezeld van een Latijnsch ontwerp van herroeping, die door den monnik in de volkstaal op den predikstoel te Valencijn zal moeten voorgelezen worden. — c) Schier letterlijke Fransche vertaling van dit ontwerp, zooals de herroeping door broeder Soncaine op bevel der vicarissen-generaal van Kamerijk te Valencijn werd voorgedragen.

Contra quendam fratrem de ordine minorum sediciose predicantem, cuius responsiones et confessiones preponuntur.

Responsio una cum declarationibus fratris Dyonisij Soncaine, religiosi ordinis fratrum minorum conuentus Cameracensis ad articulos promotoris sibi impositos exhibita anno Domini 1463, 25 die mensis Augusti.

Nullus parochianus tenetur confiteri suo curato de necessitate salutis, qui fuit confessus priuilegiato, sed potest venire ad ipsum et dicere se fore confessum ac

humiliter querere eucaristie sacramentum; nec curatus debet sibi recusare, sed tradere.

Item fateor dixisse quod facultas fratrum mendicantium auctoritatem audiendi confessiones habentium a papa immediate est maior et generalior, sed non dixi melior, quia curati tantam potestatem habent super suos parochianos: potestas vero fratrum mendicantium se extendit generaliter et in multis parochijs et parochianis volentibus ad ipsos venire; ac humiliter declino istam simpliciter, videlicet quod potestas curati tantum sit ab episcopo. Nec iste articulus fuit michi ad reuocandum traditus.

Item aliquas rationes allegaui super hanc materiam sic: Liberior est homo quantum ad animam quam quantum ad corpus; sed homo libere sine licentia curati potest sepulturam pro suo corpore eligere ubi vult et meliore loco: ergo a a fortiori potest confessorem eligere quem voluerit habentem auctoritatem, ut semper presupponitur, maiorem: probaui per dicta Luce 12: « Nonne anima plus est quam corpus? » Patet per illum dictum Leonis pape tercij li. 3 c.: « Nos instituta maiorum considerantes statuimus unumquemque in maiorum suorum sepulchris iacere, etc. »

Secunda ratio fuit talis, videlicet quod consuetudo Romane curie est ut ad eam accedentes impetrent litteras, que dicuntur quinquennia aut pepetue, mediantibus quibus possunt eligere confessores ydoneos ad beneplacitum eorum, et tamen curati ipsi non contradicunt. Igitur minus contradicere possunt privilegio fratribus mendicantibus a pluribus summis pontificibus indulto. Nec eciam fuit mihi traditus iste articulus ad reuocandum, nec eciam in secundo sermone mentionem feci.

Item fateor dixisse in primo sermone quod sacerdotes curam animarum habentes nescientes legere, construere, suo populo predicare ac canones etc., non sunt digni vocari sacerdotes; quem articulum tantum verbis latinis protuli, non exprimendo gallice sic et in feria sexta passionis, sicut fuit mihi in papiro mea traditus. Revocaui verbis latinis sicut prius protuleram, quamuis in papiro fuerit scriptus verbis gallicis; et allegaui Augustinum.

Item de alio fateor allegasse sanctum Thomam in D. 17. 4, ubi inter cetera ponitur quod si priuilegiati nonnullorum confessiones audiant, non sit preiudicium inferioribus prelatis nisi illis qui querunt que sua sunt. Que eciam ad optionem eorum conditionaliter reuocaui illa eadem die; post quam renonciationem addidi verum esse quod nullus sit hominum intentiones certitudinaliter nisi Deus, sed bene coniecturatiue.

Item contentus sum dixisse quod ille, qui decedit nulla sepultura electa nec condito testamento, non debet sibi sepultura ecclesiastica denegari et potest poni in sepulchro parentum ad exemplum patriarcharum; sed in hoc articulo non fui de inconfessis locutus et ob hoc ut aiunt: « Ortum est scandalum maximum siue murmur in populo Valencenense etc. », ad istud respondeo quod, si verum sit, ignoro tamen quod ex parte mea venerit.

Idem de sedula michi per ipsos tradita ad quatuor reuocandos articulos qui ibidem erant, primum ad plenum non reuocaui, sed meliore modo quo potui declaraui summique pontificis potestatem ac dyocesanorum graciam mendicantibus religiosis graciose concessam propalaui non preiudicium faciendo inferioribus prelatis, sed doctorum rationes ac summorum pontificum concessiones necnon priuilegiorum nostrorum concessiones predicaui; duos vero medios, ut michi

iniunctum erat, reuocaui, ut scripsi superius, non quod contra fidem sint, sed aliqualiter in scandalum sacerdotum curam animarum habentium esse possunt.

Item ad hoc quod dicunt quod per horam cum dimidia fere me fuisse in isto sermone ad hanc pertractandam materiam, humiliter declino, sed bene per medie spacium concedo; et quod cedulam michi per ipsos traditam non legerim illotunc, concedo; quod autem de scriptis in illa nullam mentionem fecerint, humiliter declino, et quod ibidem dicere potui sic, videlicet quod confessus alicui fratri habentem potestatem audiendi eum et absoluendi denuo non tenetur de necessitate salutis confiteri suo curato, sed dicere potest humiliter : « Domine, non sentio conscientiam meam aliquo mortali peccato oneratam, date michi, precor, eucaristiam : » et curatus in foro conscientie tenetur sibi credere et ad sui requestam eucaristiam ministrare.

Item ad hoc quod dicunt quod mendicantes sunt proprij sacerdotes sicut et curati, et confessi eisdem sunt confessi proprio sacerdoti, concedo de mendicantibus auctoritatem siue potestatem habentibus dixisse, quod possunt dici proprii in actu confessionis.

Item concedo dixisse quod si quis infra annum a die sue confessionis, scilicet parendo ecclesie statuto, fuerit proprio sacerdoti confessus, morte preoccupatus fuerit siue preuentus non condito testamento, sibi non debet ecclesiastica sepultura denegari, puta si lapis magnus repente super suum caput cadat qui ipsum subito interficiat, nec posui exemplum aque siue putei, ut michi videtur, licet doctores ponant.

Item recordor me dixisse verbis gallicis sic : *Penitence enioincte au poeuple nest point ditte vraie penitence, mais seullement apparente au regard de celle qu'il soufferoyent en purgatoire. Et adioustay aussi : Au regard de la passion que Ihesus a souffert pour nous.*

Item omnia sequentia in alio articulo concedo, videlicet quod citatio ipsorum fuit mihi executioni demandata diesque ad comparandum assignatus; sed trepidaui timore, forte ubi non erat timor; feci quandam appellationem fieri, supra quam citationem unam fundaui per procuratorem ad dominos vicarios domini Cameracensis ; et hoc feci concussus maximo timore per consilium nonnullorum ad declinandum graciose curiam istam ; unde si per hoc iudicium fidei fuerit perturbatum, credatis quod fuerit preter intentum, quia quasi nesciui quid egi.

Hec sunt, prestantissimi domini mei, que secundum Deum et conscientiam pro nunc recordor me dixisse absque declarationibus hic non positis et doctorum allegationibus, unde plura infra horam possent dici quam hic sint scripta. Quapropter, heroici viri peritissimique domini ac egregij magistri, vestras oro dominationes ut, si aliqua minus bene dicta ac in fide dissonantia (quod Deus auertat) sint, extunc prout exnunc et exnunc prout extunc submitto me correctioni et emende caritatiue illius vel illorum, ad quem vel ad quos spectat huiusmodi deuiantes ad calcem reducere veritatis retractando, cassando et annullando ac habendo pro non dicto siue pro non dictis, humillime vestras flagitando beneuolentias quatenus istud negotium possit sic transire quod sit absque scandalo religionis et mee persone, etc. Unde protestor fuisse et semper esse velle filium catholice ecclesie unum ; ab octo annis citra consueui in fine sermonum meorum xii articulos fidei confiteri ac astanti populo dicere.

Et locutus sum in sermonibus predictis verbis generalibus conditionaliter, reductiue ac presuppositiue semper deferendo honorem et reuerentiam summis

pontificibus, dyocesanis ac episcoporum vicarijs, ut Deus cum populo sermonibus astantibus nouerunt. Et quia, domini mei, illius est interpretari, cuius est condere signantis in rebus obscuris, ideo offero meipsum premissa declaraturum vestris coram reuerencijs secundum graciam michi a Deo prestitam, et doctorum sentenciam semper cum benigna supportatione humiliter petiturum, quatenus vestre gracie et misericordie habundantiam erga meam modiculam personam mite agendo dignemini largiflue extendere, offerendo me ad orationum suffragia vestris pro bonis intentionibus imposterum fiendarum.

Contra responsiones seu confessiones fratris Dyonisij Soncaine de ordine minorum in secunda audientia et ultima, qui sediciose predicauerat in multis.

Prima responsio fratris Dionisij seu assertio etc. est indigesta, incompleta, dubia et ideo temeraria et periculose asserta. Indigesta, quia staret quod quis esset confessus priuilegiato prenotato etc. absque attritione aut contritione vel incomplete vel ficte, quo casu teneretur confiteri semel in anno suo curato, presertim si pridie Pasche fuisset confessus priuilegiato, nec usque ad diem Pasche posset alteri quam curato confiteri. Incompleta, quia staret, quod post confessionem factam priuilegiato aliquid mortale committeret ante diem festum Pasche et tunc teneretur illud curato confiteri, si non pateret ad priuilegiatum aditus. Dubia quidem, quia aliqui doctores famosi in theologia, quibus beatus Thomas fauere videtur, sub dubio dicunt quod confessus priuilegiato ante diem Pasche, ut seruet statutum concilij generalis : Omnis utriusque sexus tenetur suo curato illo tempore, si ante eidem in anno illo non fuerit confessus, confiteri venalia ; et, ut dicunt, ille est casus quo venalia debent de necessitate confiteri, extra quem non tenentur de necessitate, quamquam quislibet tenetur non contempnere illa confiteri. Ideo temerarie et periculose asserta, quia populo aut clero in materia tangente conscientias asserere dubia periculosum et temerarium est. Posset enim alter asserere contrarium et sic redderentur auditores in tanta materia perplexi. Verum est quod peccata confessata rite et debite priuilegiato prenotato, si non excedant facultatem ei concessam, non sunt de necessitate iterum sacerdoti parochiali confitenda, ut habet decretalis contra magistrum Johannem de Poliaco : *Vas electionis* ; sed alia, si qua sint mortalia aut venalia, si nulla sint mortalia, sunt sacerdoti parochiali de congruo confitenda aut alteri de sua licentia, qui aliunde non habet audiendi et absoluendi potestatem.

Secunda assertio est confusa et indigeste prolata quantum ad illum terminum. Maior est enim duplex maioritas, una extensiua, alia intensiua, et sic debuit explicare qua maioritate potestas eorum est maior potestate curatorum. Forte dicet quod hoc fecit quia subiunxit et gereralior et pro id est : si sic potuisset, potestas priuilegiatorum est maior, id est generalior, clarior fuisset sua assertio. Sed si et posuit pro copulatiua vel de copulato extremo, cum ad veritatem copulatiue requiratur ambas partes esse veras, debuit distinguere de maioritate et non fecit nec dixit : et maior, id est generalior. Si dixit in sermoni quod potestas curatorum est ab episcopo, ita simpliciter, id est sine addito, et non reuocauit, publice videtur reuocanda in forma : et confitendum est quod est a Christo immediate. Dedit enim illam scilicet potestatem ordinis et iurisdictionis 72 discipulis, quoniam misit eos in omnem ciuitatem et locum in quo erat ipse venturus. Dedit enim (Luce 10.) potestatem ut demonia eicerent et ut languores curarent non modo corporum, sed principaliter animarum. Et sic, quia curati succedunt 72 discipulis sicut episcopi 12 apostolis, potestas eorum est de essentiali hierarchia ecclesie. Potestas autem

iurisdictionis priuilegiatorum a summis pontificibus voluntarie processit, et dicitur ab antiquis doctoribus theologis status eorum ordo factitius, episcoporum autem et curatorum ordo iherarchicus. Executio autem potestatis ordinis curatorum est ab episcopis inquantum dat eis materiam assignando eis plebem determinatam et conferendo eis vim obligatiuam ad regendum et dirigendum eam in viam salutis, ex qua tenentur curati agnoscere vultum pecoris non solum in sacramento penetencie, sed eciam in conuersationo exteriori, et in hoc precellit potestas curatorum potestatem priuilegiatorum, qui tantum agnitionem habent de sibi confessatis. Verum est tamen quod executio ipsorum est generalior eo quod ad plures dyoceses et parochias supposita super presentationes ad dyocesanos aut vicarios eorum se extendit. Ideo videtur quod confiteri sacerdoti parochiali utilius videtur quam priuilegiato, ceteris paribus, tum quia permansurus magis, tum quia magis obligatus ad regimen animarum, tum quia ex frequentiori conuersatione potest cognoscere vultum pecoris ac per hoc pronitatem ad aliqua vicia plus quam ad alia ; atque consequetur de recidiuis subtilibus interrogare discrete tamen et iudicare quam qui ad regimen huiusmodi non est obligatus. Hec est sentencia plurium magnorum doctorum theologorum.

Rationes iste due nichil concludunt magisque topice videntur quam exeuntes ex maioris prime rationis probatione, quod anima plus est quam corpus, sequitur oppositum maioris, quia maior et strictior cura est habenda de anima quam de corpore : ideo de pastore anime maiori cura prouisum est quam de sepultura corporis : ideo non liberior est homo quantum ad animam quam quantum ad corpus, quod patet quia quis potest eligere sepulturam in alia dyocesi et in alia parochia et non sic vagari debet quoad penitentiam, presertim quoad alium curatum.

De secunda ratione quod est de confessionalibus etc., bonum esset ei ut posuisset custodiam ori suo, quia assumi non deberet a predicatore discreto siue arguendo et probando siue asserendo quod potest excitare diuersitatem opinantium, sicut est illud de confessionalibus, quod vi illorum confessus electo sacerdoti non teneatur semel in anno confiteri suo sacerdoti curato.

Assertio tertia est iniuriosa et sediciosa, contra conditionem boni predicatoris. Nam in ora vestimenti summi sacerdotis cum ingrediebatur templum, pendebant tintinabula per que predicatio designatur, et inter illa malapunica intermixta, que signant unitatem : sunt enim in illis multa grana sub uno cortice, in quo figuratur dispositio boni predicatoris, cuius officium est in erogando verbum Dei seruare unitatem cordium in auditoribus ; unde sapienter dixisset quod predicator qui seminat zizania et discordiam, non est dignus nomine predicatoris. Est eciam flagitiosa, quia habens caracterem sacerdotalem, est sacerdos et per consequens dignus vocari sacerdos : secus est si addidisset : non est dignus vocari sacerdos curatus ; sic enim intelligendum est dictum beati Augustini ; et ita fecit in priori responsione, sed non in ista.

Circa quartam assertionem est verum quod sanctus Thomas et alij quos vidi, dicunt priuilegium datum mendicantibus de audiendis confessionibus non esse datum in preiudicium curatorum, sed propter utilitatem ecclesie siue populi et in fauorem ; si autem tacuisset illam clausulam nisi hijs qui querunt que sua sunt, philosophus fuisset ; scit enim sua conscientia quid in hijs verbis intendebat : Videat ut loripedem rectus derideat, ethiopem albus.

Quinta assertio est temeraria, quia ponens falcem suam in messem alienam, assertiue dicit unum, scilicet quod qui decedit, nulla electa sepultura, potest poni

in sepulchro parentum: non distinguit de indigena, de incola vel inquilino, aliegena vel viatore, de quo doctores iuris canonici multa dicunt, ad quos proprie loqui spectat de hac materia, sed ad pauca aspicientes enunciant facile. Unde temerarium est unicam responsionem dare, ubi multa sunt dicenda: et est incidere in fallaciam quam dare secundum plures interrogationes ut unam. Preterea notum est in iure quod si talis, qui non elegit sepulturam nec testamentum condidit, esset in sententia excommunicationis maioris notorie, debet ei denegari ecclesiastica sepultura; et patet per statuta sinodalia dyocesis Cameracensis, titulo de sepulturis, statutis ix, xiij, nisi signa penitencie in articulo mortis apparuerint, xiiij et xv circa finem; contra que nullus predicator in eadem diocesi exemptus vel non exemptus dogmatisare deberet aut predicare; quod si fecerit, per dominum episcopum aut suos vicarios corripiendus et emendandus est. Debuit ergo ille frater suam assertionem fulsire clausulis oportunis, et ubi de impedimentis sepulture dubitatur, remittere ad examen ordinarij, antequam concederetur ipsa sepultura.

In sexta assertione concedit quod mendicantes eciam dici possunt proprij sacerdotes in actu confessionis; hoc non loquitur ut sui doctores; non enim habet terminos eorum: quidam enim sequentes Scotum utique subtilem doctorem distinguunt et bene de proprio. Proprium, inquiunt, dicitur dupliciter: uno modo ut distinguitur contra alienum, et sic papa et episcopus et commissi ab eis dicuntur proprij sacerdotes et curati, quia non sunt alieni; hoc modo mendicantes presentati eciam possunt dici proprij, quia non sunt alieni; et iste est modus loquendi illorum doctorum, quorum vestigia et lineas sequi et imitari debuisset; alio modo, ut distinguitur contra communem: et sic sacerdos parochialis est proprius, quia non est communis; est enim solus super populum parochie sue et hoc modo mendicantes non sunt proprij sacerdotes; sunt enim communes. Tali proprio sacerdoti ac proprio primo modo semel in anno confiteri oportet iuxta canonem: Omnis utriusque sexus.

Ad septimam assertionem dicenda sunt ea que circa quintam posita sunt.

Octaua assertio falsa est et, ut iacet, male sonans; nam ad quamcunque penam siue passionis Domini nostri Jhesu Christi siue purgatorij penitencia iniuncta comparetur ex vera penitencia; alioquin claues ecclesie essent inutiles et figmenta, quid est erroneum; et sacramentum penitencie esset illusorium, quod auertat Deus; sed debuit dicere quod penitencia iniuncta comparata penis predictis est modici ponderis in affligendo seu parum afflictiua; et sic publice exponere et declarare debet predictus frater.

Magister Johannes de Gersonno, cancellarius Parisiensis, multa de potestatibus episcoporum, curatorum et mendicantium priuilegiatorum disseruit in tractato de diuersis statibus ecclesiasticis.

Pro reparatione fienda per ipsum fratrem Dyonisium.

Finis sancte predicationis est vere fidei in populo christiano elucidatio, virtutum commendatio et exprobratio viciorum, quia illi unus Deus est, una fides, unum baptisma. Ad hoc igitur tendere debet predicator ut ipsum sic formet quatinus sit unum in vinculo pacis, sic verba componat ut edificet ecclesiam et non scandalizando perimat animas; predicator namque, teste Alberto Magno, est agalma Dei, id est ymago vel lucis eterne radius, qui luceat in nocte ignorantie; est ardens caritate et lucens sapientia. Verbum igitur eius esse debet ad consummationem seculorum in opus ministerij, in edificationem corporis Christi,

ut loquitur apostolus ad Ephes. 4, ut sit populus unus, idem sentiat, alter alterum diligat in Christo, quoniam unus panis et unum corpus, multi sumus omnes qui de uno pane et de uno calice participamus I Cor. 10. Itaque caueat ne ex eius aloquio corda scindantur fidelium, ne irreuerentia filiorum ad patres oriatur, ne scandalizentur in fide et vita pusilli.

Quoniam vero ex predicatione fratris Dyonisii Soncaine, ordinis fratrum minorum, nuper, ut fertur, lectoris in conuentu opidi Valencenensis, ortum est scandalum non modicum in clero et populo super certis articulis in sermonibus dominice in passione et parasceues anno M. iiij^c lxij prolatis, ex quibus conscientie multorum fuerunt offense, necessarium duximus ex officio nostro prouidendum per suam declarationem et ipsarum conscientiarum serenationem et pacificationem in modum qui sequitur nunc in latino, ad populum autem in gallico.

Dixit primo frater memoratus in sua ultima responsione : Nullus parochianus etc. Ponatur ad longum. Declarandum se dicat in publica predicatione certo die sibi assignato in eodem loco [quo] predicauerat atque in altero locorum, si in duobus : « Debui dicere et nunc dico hoc esse verum, si parochianus fuerit contritus, non ficte confessus, sed integre pro posse suo ; et quod post confessionem factam priuilegiato nullum mortale ante sumptionem eucaristie commiserit, de quo sit conscius aut dubius ; quod adhuc in illo casu securius est ad satisfaciendum precepto ecclesie : Omnis utriusque sexus etc., quod suo proprio parochiali sacerdoti venalia confiteatur ante communionem, licet forsitan non sit necesse ; confiteatur inquantum in genere de abusu suorum sensuum exteriorum et cogitationum ac passionum ante tamen consensum in materia peccati mortalis, quia post consensum in ea esset peccatum mortale. »

Dixit secundo quod potestas fratrum mendicantium etc. Ponatur ad longum. Dicat quod non intellexit propriam vocem : « Dixi enim quod potestas eorum est maior et generalior ; sed quia secundum Augustinum in hijs que non sunt mole magna, idem est maius quod melius ; ideo si maior est, est melior, quod non debui dicere. Debui eciam distinguere de maioritate extensiua et intensiua et dicere quod potestas illa est maior extensiue, quia ad plures personas et loca, sed non intensiue, quia non ad plures casus quam sacerdotes curati habent, nisi a papa aut episcopo dyocesano specialiter facultas committeretur. »

Dicat insuper : « Aliqui imposuerunt mihi quod dixi potestatem curatorum esse ab episcopo tantum ; non credo hoc dixisse. Si dixissem, deberem reuocare ; firmiter enim teneo statum curatorum succedere statui septuaginta duorum discipulorum Christi sicut statum episcoporum statui duodecim apostolorum, quibus discipulis Dominus dedit potestatem super demonia ut eicerent et langores curarent (Luce 10) non tantum a corporibus, sed ab animabus ; unde confiteor ipsos curatos habere a Christo immediate potestatem absoluendi suos parochianos a mortalibus non reseruatis, et priuilegiatos immediate a papa ; curati autem instituuntur in beneficijs a collatore, priuilegiati presentantur episcopo dyocesano ; est verum quod in primitiua ecclesia non ita accurate agebantur omnia sicut nunc ; profecit enim in multis cerimonialibus per incrementa temporum ; nam, ut dicit beatus Thomas, sicut post rubricatas pelles et iacinctina faga tabernaculi gloria templi successit, sic post illa ecclesie primitiue rudimenta splendor ecclesie in diuino cultu et ritu sacramentorum expolitus et eliquatus decor aduenit ; hinc est quod modo a papa episcopi instituuntur, ab episcopis curati curam animarum suscipiunt utpote eos obligantibus ad regimen populi

sui ad agnitionem vultus pecorum suorum non solum in sacramento penitencie, sed et in conuersatione exteriori que obligatorie non competit priuilegiatis, sed tamen facultas absoluendi in foro penitencie volentes venire; nec tamen per susceptionem cure animarum accipiunt ab episcopo potestatem absoluendi originaliter, quia illam habent a Christo, ut dictum est, postquam susceperunt beneficium cure parochialis, sed bene accipiunt obligationem et facultatem coercendi vel inducendi modo debito oues suas ad pascua vite, ab ipso episcopo suscipiunt.

Dixit tertio aliqua contra sacerdotes parochiales ignaros etc. Dicat: « Quod non animo detrahendi feci, sed ut per hanc exprobrationem inducerem eos ut darent operam agnoscendi ministerium suum in sacramentorum administratione, in expositione competenti credendorum et mandatorum decalogi ac intelligentia statutorum synodalium. Ego enim satis agnosco ex diuina scriptura quod sacerdotes maxime curam animarum habentes duplici honore digni sunt, si laborent verbo et doctrina (Ad Thimo. 4.) quodque scriptum est: Dijs non detrahes et principi tuo non maledices (Exo. 22.). Sacerdotes autem in diuinis eloquijs dicuntur dij (Ps. 80.): Ego dixi, dij estis et filij excelsi omnes. Et iterum ibidem: Deus stetit in synagoga deorum. Et Joh. 10.: Nonne scriptum est in lege vestra, ait Dominus ad Judeos: Ego dixi, dij estis et filij excelsi omnes? Non potest solui scriptura. Dicuntur eciam os Dei (Jheremie 15.): Si separaueris preciosum a vili quasi os meum. Dicuntur eciam principes (Ps. 54.): Principes congregati sunt cum Deo Abraham, quoniam dij fortes terre eleuati sunt. Non sum eciam immemor qualiter Dominus honorari voluit sacerdotes legis eciam malos; dixit enim Matth. 23.: Super cathedram Moysi sederunt scribe et pharisei; que dicunt, facite. Et iterum quando decem leprosos postulantes ab eo salutem misit ad sacerdotes: Ite, inquit, ostendite vos sacerdotibus, propter quod absit a me quod velim detrahere illis. Nec feci ut seminarem seditionem aut scisma in populo aduersus eos. Sancta enim predicatio seruare semper debet unitatem et pacem inter status ecclesie. Hoc figurabat ornatus vestimentorum summi sacerdotis in lege; dum enim ingrediebatur templum, habebat vestimentum in ora cuius pendebant tintinabula, per que predicatio designatur, et inter media erant malapunica, per que pax et concordia ac unitas populi significatur; sunt enim sub uno cortice multa grana. »

Quod dixit de auaricia sacerdotum parochialium quarto loco volentium audire confessiones suorum parochianorum propter questum, dicat quod de huiusmodi iniuria ipsi veniam sibi indulgeant.

Quod quinto de sepultura exhibenda hijs qui eam non elegerant nec condiderunt testamentum sicque decedunt intestati, dixit etc. Dicat quod tales sunt in multiplici differencia: quidam indigene, quidam incole, quidam inquilini vel aduene vel viatores. Et aliter est dicendum de istis et alijs: « Debueram distinguere et refero me ad iura canonica, et quia contingit nonnullos talium sentencia excommunicationis ligari atque rationabiliter dubitare, agendum est iuxta statuta sinodalia, contra que nullus predicator in dyocesi in qua habent vigorem, debet dogmatizare, et breuiter in dubijs circa hanc materiam de sepulturis contingentibus consulendus est episcopus aut sui officiarij, etc. »

Dixit sexto multa qui sint proprij sacerdotes et qualiter de confesso semel in anno priuilegiato cadente in puteum, qui sepulturam non elegerat, agendum est. Dicat quod proprio sacerdoti semel in anno ex precepto ecclesie: Omnis utriusque sexus etc. confitendum est, maxime illo tempore quo incumbit diuinissimi euca-

ristie sacramenti perceptio. Si tamen aliquorum mortalium post confessionem factam priuilegiato sit conscius aut dubius; si non, securius videtur, ut ait Petrus de Tarentasia, postmodum papa, credo, Innocentius quartus, confiteri venalia, licet forte non sit necesse, ut dictum est circa primum huius fratris dictum. Consultum tamen videtur frequentare penitencie sacramentum coram sacerdotibus parochialibus, qui de recidiuis et pronitate ad certa peccata certiorem possunt habere scientiam propter frequentiorem ac propinquiorem conuersationem ac obligationem quam ceteri; peccata tamen confessata rite et debite priuilegiato presentato, si non excedant facultatem quam habent ex priuilegio apostolico aut ab episcopo dyocesano, non sunt de necessitate iterum confitenda, ut habet decretalis: Vas electionis.

Circa septimum dictum eius dicat ut scriptum est circa quintum eius dictum.

Dixit octavo quod penitentia iniuncta populo non est dicta vera pena, sed solum apparens etc. Dicat quod est vera pena ad quancunque siue passionis Christi aut purgatorij comparetur, et diminuit de pena debita in purgatorio vi clauium ecclesie: « Non enim sancta mater ecclesia filios suos illudere potest; sed ideo dixeram non esse veram penam, sed tamen apparentem, quia comparata penis passionis Domini aut purgatorij modici ponderis est in dolore et modicum afflictiua; et hoc est verum. »

Reparatio facta per eundem fratrem ad populum scandalisatum, ut patet per cedulam in gallico scriptam.

Pour che que la fin de sainete predication est la saincte foy chrestienne monstrer au poeuple chrestien, loer les vertus, reprouuer les vices, eschieuer escandale, le prescheur doibt tendre a la fin de garder unite et paix; car nous avons ung Dieu, une foy et ung baptesme: ensieuant les exhortations de nostre seigneur Jhesus, qui fut nes en tamps de paix et tousiours amonesta ses desciples a garder paix ensemble, disant que en ce monstreront quil seront ses disciples, silz gardent paix et concorde ensamble; et ce est chose raisonable, car sainct eglise militant doit ensieuir l'ordre de saincte eglise triumphant, en laquelle est parfaitte paix, unite et concorde perpetuelle. Pourtant doibt le prescheur tellement ordonner sa parolle que nul escandele ne sensieue et que nul ne soit mal edefije. Et pour che que iay entendu que ad cause de aulcunes choses que iay dit en deux predications faittes à Vallencennes les dimence *in passione Domini* et le benoit vendredi ensieuant darrain passe, aulcuns ont este mal edefijet et scandaliziet, mont ordonne et commande venerables signeurs les vicaires de reuerend pere en Dieu monsigneur de Cambray de me declarer et exposer sur certains articles que iauoie prononchie en cesdis sermons en la forme et maniere qui sensieut:

Et premiers auoie preschiet que nuls parrochiens nest tenus de se confesser a son curet de necessite de salut, qui a este confesse a aulcun frere mendiant preuilegie, presente al euesque dyocesain ou a ses vicaires, mais poeut venir et dire quil est confesse a ycelluy preuilegije et demander humblement le saint sacrement de lautel a sondis cure, et ycelluy ne luy doibt refuser, mais baillier. Je debuoije dire et dis presentement que chela est vray, se le parrochien auoit heu contricion et sil auoit dit entirement tous ses pechies mortelz dont il auoit memore sans faintise, et que se apres celle confession nauoit conscience dauoir commis aultre pechiet mortel et que de se nauoit point de doubte. Et pluseurs docteurs dijent que en tel cas pour satisfaire al ordonnance de sainte eglise *Omnis utriusque sexus etc.* ce seroit le plus seur de confesser les pechies venieulx aumains en general, comme

que on a mal use de ses tens exteriores, veue, oye, etc., de cogitations et de passions deuant consentement, pour se que apres consentement en matere de pechiet mortel che seroit pechiet mortel et le faulroit confesser, sil venoit a memoire; iasoit che que des pechies venielz confesser ne soit point necessite, nonobstant on ne les doibt point contempner de confesser.

Secundement iauoie dit que le puissans des freres mendians qui ont auctorite de oyr confessions du pape sans moyen, est plus grande et plus general, mais ie ne dis point quelle soit meilleur; car les cures ont seullement puissance seurs leur parrochiens, et la puissance desdis freres sestent generalement en pluseurs parroches et a pluseurs parrochiens voeullans venir a eulx confesser. Je dis maintenant que selonc saint Augustin disant: *In hijs que non sunt mole magna, idem est maius quod melius*; cest a dire, es choses espirituelles, che qui est le plus grande est le meilleur: et par ainsi sele puissance desdis freres est plus grande que des cures, elle est meilleur; et par ainsi ie me contredisoie. Pourtant pour me declarer, quant ie disoie: elle est plus grande, debuoie adiouster: elle est plus grande extensiuement et non intensiuement: car iceulx mendians ne poeunt absolre de plus grans cas que les cures, sil nont grace especial oultre leurs priuileges du pape ou de leuesque dyocesain. En oultre aulcuns mont impose que iauoie dit que la puissans des cures vient de leuesque tant seullement: ie ne le cuide point auoir dit, et se dit lauoie, iay volente de me voloir amender humblement al ordonnance de cheux a qui il appartient en cognoistre; car ie croy fermement que lestat des cures succede al estat des lxxij. disciples de nostre Signeur Jhesus comme lestat des euesques al estat des xij. apostles dicelluy, auxquelz disciples nostre Signeur donna puissans de expeller les maluais esperis et garir les maladies des personnes, non pas seullement des corps, mais des ames, pour ce que les oeuures de Dieu sont perfaittes. Et par ainsi ie confesse que les cures ont puissance sans moijen de nostre Signeur de absolre leur parrochiens de tous cas non reserues au pappe ou al euesque; et les freres mendians priuilegies lont sans moijen du pappe. Il est bien vray que maintenant et iapiecha les cures rechoipuent les benefices des euesques ou de leurs collateurs et prendent cure dames a ycheux euesques, non pas la puissans dabsolre, et che la fut fait pour obligier les dis cures et auoir soing de gouuerner les ames de leur parrochiens et sauoir leur consciences.

Tiercement iauoie dit aulcune chose des cures qui ne scevent lire ne construire ne preschier au poeuple, dont aulcuns ont este mal edifies: mais ie lauoie dit en latin: et pour che que aulcuns sceuent latin et franchois, poeut estre quil est venu a cognoissance de pluseurs personnes laies. Pour che ie dis maintenant que ie ne tendoye mie chela dire par maniere de detraction, mais pour les induire de scauoir et cognoistre leur office en administration des sacremens, en exposition competent des xij. articles de le foy, des x. commandement de la loy, et de scauoir les estatus synodaux. Car ie scay bien quil est escript en la sainte escripture, en Exode ou xxij. capitle: *Dijs non detrahes et principi populi tui non maledices*; cest a dire: Tu ne mesdiras point des prestres, qui sont nommes en la sainte escripture dieux par participation. Il est certain que il nest que ung vray Dieu eternel, mais ilz sont nommes dieux pour che que ils sont menistres et sers de nostre Signeur vray Dieu. Item ie nay point oublijet comment nostre Signeur volu honnourer les prestres de la loy, qui estoijent maluais, venimeux, haineux et et conuoiteux: car il dist en levangille saint Mahieu, ou xxiij. capitle: *Super*

cathedram Moysi steterunt scribe et pharisei; que dicunt, facite; cest a dire: Sur la chaiere de Moyse seoyent les scribes et les pharisiens; faittes ce quil vous dient. Item nostre Signeur enuoya x. ladres demandans a luy garison a prestres de la loy: *Ite, inquit, ostendite vos sacerdotibus;* cest a dire: Ales et vous monstres aux prestres. Et partant appert asses que ne voloit point blamer les prestres, mais les exorter, comme dit est. Et me souuient bien que tous prescheurs doibuent garder paix et concorde entre les estas de saincte eglise, de quoy auons figure en lanchienne loy. Le souuerain prestre, quant il entroit ou temple, auoit ung vestement a bort du quel pendoijent clochettes, qui signifient la predication, et entre deux clochettes estoient pommes de grenade, signifians paix, concorde et unite du poeuple; car desoubz une escorche avoit pluseurs grains.

Quartement ie dis aulcunes parolles contre yceulx cures touchans leurs conuoitises: de ce ie me repens et leur prie quilz le me veullent pardonner, et confesse que iay este mal conseillie.

Quintement ie avoie dit que cheluy qui trespasse sans avoir esly sepulture et qui na point fait de testament, ne doibt point estre priue de sepulture ecclesiasticque et peut estre mis ou sepulcre de ses parens al exemple de patriarches. Mais ie ne parloye point de cheus qui trespasse sans confession. Maintenant ie dis que ie deuoie distinguer des personnes: aulcuns sont nes du païs, aucuns sont estranges, aulcuns sont pelerins et de beaucop d'aultres manieres, desquelz parlent les drois bien largement, auxquelz me debuoije raporter et non mettre ma fauchille en messon daultrui. Et pour che quil auient souuent que aulcuns dessusnommes sont en sentence de excommeniment ou que on poeut raissonnablement doubter que ainsi soit, on doibt faire selonc les estatus sinodaux, contre lesquelz nul prescheur ne doibt prescheir en la dyocese ou ilz ont vigheur. Et briefment en ces materes doubteuses de sepulture, on doibt faire selonc le conseil de leuesque ou de ses officiers.

Sextement ie disoie que les freres mendians preuilegies et presentes etc. sont proppres prestres au regard de oyr confession. Pour me declarer ie fay distinction de ce terme ichi propre, comme font aulcuns docteurs, car propre est dit doublement. Une manire est de propre contre commun; ainsi ne sont les preuileges propres, car ilz sont communs. Lautre maniere de propre est contre estrange, et ainsi sont propre prestres; car il nont point le cure des ames ainsi que ont les cures prochiaux et les souuerains comme les euesques et les legas le pape et les penanchiers et vicaires dessurdis, aulxquelz on a chascun diceulx, et aux preuilegijes qui se confesse une fois lan du mains souffisamment, comme dit est au premir article, especialement quant approche le tamps de recheuoir le saint sacrement del autel, il accomplist le commandement de saint eglise: *Omnis utriusque sexus* et cetera. Toutefois est bien raisonnable de se confesser au cures parochial ung fois lan du mains especialment au temps dessusdit; car il est tenu et obligiet destre songneux sus son poeuple et en rendre rayson a Dieu, lequel aussi poeut auoir milleur cognoissance des readiuations et pronites as pechies que aultre propre prestre, pour ce quil est plus souuent auoeuc icelui. Et iasoit ce que des pechies confesses ausdis freres, sil nexcedent leur puissance et sil ont este confesse en vraie contrition entierement sans fiction selonc humaine possibilite, nest pas necessite de les reconfesser, toutefois cest chose salutaire et pourfitable aux ames dicheux tant en merite pour se quil est, que plus se humilie le penitent et parellement plus a de vergongne, et plus a de merite comme en dimi-

nution des paines deues en purgatoire; car en chascunne confession par la vertu des clefz de sainte eglise, cest a dire par la vertu de sa puissance, aucune partie dicelle paine est pardonnee. Ainsi le conseille saint Thomas ou quart des *Sentences* en la distinction xviij, et pluseurs aultres qui lensiuent, en disant quil est bon que cheux qui sont commis a oyr confession, induisent les penitens de ainsi dire. Et le grand Albert saccorde asses et dist que pour la reuerence des prestres parochiaux et pour loffice pastorale et pour ce que on ne doibt point les blamer deuant leurs subges, le frere preuilegiet qui baille absolution au parochien, lui doibt enioindre de se remonstrer a son cure ou au capellain perpetuel, du main en general. Asses saccordent Durand et Richard de Media Villa, et monsigneur Bonauentura dist que les confesses aux preuilegies, en cas quil seroijent requis de leurs cures a se confesser a eulx, se il le refusoijent sans cause raysonnable les excusant, et ne volroijent une fois du mains en ung an lui confesser, « a grand paine cuideroie, dist il, tels estre vrais penitens. »

En apres et finablement ie disoije que penitance iniointe au poeuple nest point ditte vraie paine, mais seullement apparente au regart de celle quil soufferroijent en purgatoire; adioustay aussi: regart de la passion que Jhesus a souffert pour nous. Maintenant ie dis que celle penitens est vraie paine, soit comparee a la paine de purgatore ou a la passion de nostre Signeur, et quelle diminue de la paine deue en purgatore par la vertu des clefz de sainte eglise; car sainte eglise ne poeut ne voeult dechepuoir ses enfans. Mais pour ce ie disoie quelle nestoit vraie paine, mais seullement apparence; car quand on le compare aux pains de nostre Signeur ou du purgatore, elle est petite en douleur et peu afflictiue; et cela est vray.

Carlerius, deel II, verhandelingen 24 en 25.

331.

1464, Mei 22, Bergen. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de kosten van het wijngeschenk door de schepenen aan den inquisiteur aangeboden ter gelegenheid der openbare bepredikinq van den timmerman Hendrik Huart, die tegen het Geloof gesproken had.

A mons, l'inquisiteur de la foi, le xxij mai, que il vint en laditte ville faire prédication au devant de l'église de Saint-Germain, à cause de j Henriet Huart, carpentier, pour aucunes parolles par lui dittes touchant le foy, présenté iiij los de vin: xviij s. viij d.

Stadsarchief van Bergen, rekening van Jan de le Croix over het jaar eindigende op Allerheiligendag 1464; afgedrukt bij L. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons, Chartes*, deel II, blz. LV.

332.

1465, September, Rijsel. Uittreksel uit de kronijk van Du Clercq over de openbare bepredikinq van vijf ketters (Turlupijnen), waar-

van vier aan den brandstapel ontsnapten. — Hunne secte was talrijk en zij hielden geheime vergaderingen, waarop uit kettersche schriften werd voorgelezen. Veertien hunner dolingen worden opgesomd.

L'an dessusdit lxv, audit mois de septembre, en la ville de Lille, feurent preschiés publiquement cinq hommes, lesquels on appelloit Turlupins, et estoient faulx heretiques et incredules en la foi chrestienne, lesquels estoient de la ville de Lille ou environ; et en les preschant feurent desclarées les erreurs que les très deleaux avoient crues, des quelles ils se rappelerent les quatre et crierent mercy a Dieu et a l'eglise; et pourtant que c'estoit la premiere fois qu'ils estoient reprins d'heresie, leur fust pardonné et feurent respités d'estre ards, moiennant la penitence qui leur fust enjointe, en leur desclarant sur le feu que jamais ne creussent nulles d'icelles erreurs et aultres. Et l'aultre fust ards et son corps ramené en pouldre.

Et jasoit ce que les erreurs et incredulités sont choses abominables et merveilleuses a oyer a touts bons chrestiens, toutesfois adfin que chacun se garde de telles erreurs et de hanter tels faulx et maulvais herctiques, je veux cy mectre par escript et declareray quatorze articles pour lesquels ils feurent preschiés, et confesserent estre plusieurs de leur faulse credence et compagnie, et qu'ils s'assembloient ensemble secretement et oyants touts l'ung d'eulx qui lisoit leurs livres d'heresies et faulse incredulité.

Et pour venir au poinct des quatorze articles de leur incredulité:

Le premier estoit, qu'ils disoient que Christ estoit plus veritablement au chiel que au sacrement de l'autel.

Le second, qu'ils disoient que l'eauve benite estoit de nulle valeur, et qu'elle ne pooit estre benite.

Le tierch, qu'il n'est nul prestre, et sy n'est pas de sacrements.

Le quart, qu'il n'est pas de pape en l'Eglise de Rome.

Le ve, que la vierge Marie, mere de Dieu, n'est point advocate des pescheurs, et que en elle ne es saincts ne doibt estre mise nulle esperance.

Le vj^{e}, que le signe de la croix est de nulle valeur.

Le vij^{e}, que le peschié d'adultere est plus grand que heresie.

Le viij^{e}, que on peut bien dire: Je crois en Dieu, mais non au St-Esprit.

Le ixe, que on ne doibt point se confesser aux prestres.

Le xe, que ce n'est point peschié que de mangier chaire en caresme.

Le xj^{e}, que Jesus Christ ne institua pas de jeunes.

Le xij^{e}, que Jesus Christ ne fust au sepulcre que deux jours.

Le xiij^{e}, que prestre estant en peschié mortel ne peut consacrer le corps de Jesus Christ.

Le xiiij^{e} et dernier article, que Jesus Christ estant au chiel, ne peut estre tout ensemble au chiel et au sacrement de l'autel.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel IV, blz. 243-245. — Zie ook Buzelin, *Annales Gallo-Flandriae*, blz. 437.

333.

Omstreeks 1465, Rijsel. De predikheer Nikolaas Jacquier, inquisiteur in Frankrijk, oefende dit ambt in Fransch-Vlaanderen uit, alwaar hij te Rijsel zes Turlupijnen der secte van Alfons van Portugal vóór zich daagde en eenen onder hen aan den wereldlijken arm uitleverde.

F. Nicolaus Jacquerius, vernacule *Jacquier*, gente Gallus, natione Burgundus, patria Divionensis ibidemque ineunte seculo XV natus,.... circa 1450 inquisitor fidei institutus, haereticos et fascinarios insequendo varias Galliae urbes pervagatus est ac tandem anno 1464 primum Insulis Flandrorum accessit..... Anno MCCCCLXIV veteri stylo, novo LXV Tornaci quadragesimam praedicavit ibidemque initio Julii in synodo dioecesana orationem Latinam habuit, ut et Insulis in S. Petri capitulo die profesto omnium sanctorum. Sic autem facundus ecclesiastes concionibus assidue vacabat ut aeque vigilans fidei censor ab haereticorum insectatione non cessaret. Sex enim homines ex ea secta, quos Turlupinos vocabant, Alphonsi cujusdam Lusitani anno MCCCCLIX a senatu Insulensi rogo addicti discipulos apprehendi jussit, ac coram suo tribunali productos ut errores deponerent graviter adhortatus, pertinacem ex eis unum brachio seculari tradidit.

Quétif en Échard, deel I, blz. 847 en 848. — Pater Jacquier stierf in 't predikheerenklooster van Gent ten jare 1472. In het Handschrift nr 733-741, fol. 3 en volg., der Koninklijke Bibliotheek van Brussel komt van hem eene verhandeling voor, getiteld : *Incipit tractatus de calcacione demonum seu malignorum spirituum editus a domino Nycholao Jaquerij ordinis predicatorum.* — Over den heremijt Alfons van Portugal, die in 1459 te Rijsel als ketter werd verbrand, zie hooger ons nr 300.

334.

Omstreeks 1460 en 1465, Rijsel. Aanteekening uit archiefstukken getrokken over kettervervolgingen door den inquisiteur te dier stede, welke op eene bepredikíng der ketters schijnen uitgeloopen te zijn. — Een geschenk van wijn werd door den magistraat aan de geestelijke rechters aangeboden.

.... les divers messages envoyés à Arras à la même époque (1460) et adressés à l'inquisiteur de la foi pour savoir « se en ceste ville de Lille avoient aucuns qui » fussent empeschés de fait de vauderie ou sorcelerie, comme il y en avoit audict » lieu d'Arras. » Cinq ans après, ces malheureux ayant été découverts, furent « preschés pour donner exemple ; » car l'argentier porte en dépense le vin

présenté en cette circonstance au promoteur de la cour spirituelle de Tournay et à l'abbé de Los. (1)

de La Fons Mélicocq, *Archives*, enz., blz. 209 (Zie hooger nr 250).

335.

Omstreeks 1465, Rijsel. Aanteekening over broeder Jan le Fel, die te Rijsel op eene uitnoodiging van den magistraat sermoenen tegen de ketterij hield en de gevangene Turlupijnen kwam bepredikeu, waaronder één werd verbrand, terwijl de anderen zich bekeerden.

Jean le Fel venait de recevoir le titre de docteur en theologie (2) et bientôt après, sur la demande du magistrat de Lille, il alla prêcher dans cette ville, à la paroisse de Saint Sauveur, pour paralyser les erreurs des hérétiques, dont les doctrines bouleveraient la Flandre.....

Le Fel prêcha aussi contre les Turlupins, sectaires qui vivaient dans les bois comme des loups, suivant les inspirations de la nature, qu'ils regardaient comme règle infaillible.

On voulut les convertir ; et à la vue du bûcher, ils se convertirent en effet, à l'exception d'un seul, qui fut brûlé.

De Rosny, *Histoire de l'abbaye de Loos*, blz. 76-77.

336.

1466, na Maart 27, Kamerijk en Dowaai. Verhandeling van den Kamerijkschen deken Carlier tegen de verdachte stelling aangaande Maria en St. Jan den Evangelist, in die steden op Goeden Vrijdag (27 Maart 1466) gepredikt door twee minderbroeders. — Zij hadden in hun sermoen verkondigd, dat Jezus, aan 't kruis hangend, van St. Jan den vleeschelijken zoon van Maria gemaakt had door 't uitspreken van een paar woorden. Degene, die te Kamerijk had gepredikt, werd door de geestelijkheid ondervraagd over zijne bedoelingen, en aan het veroorzaakt schanddaal werd een einde gesteld. Carlier verklaart die stelling kettersch en weerlegt onder anderen de meening van Bonetus en Franciscus de Maronis dienaangaande.

---

(1) Te weten Pieter du Bosc, 23e abt van Loos (1464-1490).

(2) In 1465.

[*Inuectina multiplex*] (1) *contra tenentes quod beatus Johannes Euangelista factus fuit filius naturalis Virginis, quando Christus in cruce pendens dixit matri suo : « Ecce filius tuus. »*

Duo fratres ordinis minorum, unus Cameraci, alter Douaci, in suis sermonibus ad populum factis in die parasceues anno 1466 super illo passu : « Mulier, ecce filius tuus, » dixerunt quod aliqui doctores tenent quod per illa verba Johannes euangelista factus fuit filius naturalis beate Virginis; et cum unus illorum, scilicet ille de Cameraco, interrogaretur de modo quo hoc factum fuerat, dixit quod Christus in cruce pendens dedit istis verbis « Ecce filius tuus » virtutem transsubstantiandi Johannem in Christum, sicut dedit verbis sacramentalibus virtutem transsubstantiandi panem in corpus Christi et vinum in sanguinem. Cumque scandalum magnum populum afficeret, dubitantes si Virgo duos filios naturales habuisset, fuit per illos dominos, ad quos spectabat cura salutis populi, Dei gratia cooperante, salua fide extinctum; et populus gaudens bene edificatus. Ut autem fidem catholicam rationibus iuuemus, afferamus argumenta, quod etsi forte Christus potuit de potestate absoluta dare hanc virtutem transsubstantiandi, tamen non dedit; et dogmatizare quod fecit, est error et heresis, si assit pertinacia stante lege.

Et hoc probatur demonstratione ostensiua et ad impossibile (2).

Carlerius, deel II, verhandeling 28.

337.

(1466, Doornik?) Brief van Jan Tinctoris, kanunnik van Doornik, aan zijnen leermeester den Kamerijkschen deken Carlier, om hem te zeggen dat hij zijn oordel over de verdachte stelling aangaande Maria en St Jan den Evangelist volkomen bijtreedt.

Scriptum domini Johannis Tinctoris, [*professoris sacre theologie egregij, canonici Tornacensis et hospitalarij,*] (3) *super transsubstantiatione Johannis ad decanum.*

...... (4) Licenter sic intuli ut per hoc huiusmodi assertiones perniciose in horrorem aurium christianarum veniant et discant huiusmodi vaniloqui, ymo vero ab utero errantes et loquentes falsa non huiusmodi sublime figmentum sapere, sed sapere ad sobrietatem, et consuetudini ecclesie uniuersalis, que in omnibus emulanda est, suas diffinitiuas accomodare voces. Etsi enim scola disputatiua multa probabilia licentius quam doctrina vulgaris admittat, scandalosas tamen atque doctrine iam quasi christianis visceribus incorporate obuias, meo nescio si fallar

(1) Deze woorden staan in de inhoudstafel, maar niet aan 't hoofd der verhandeling.

(2) Hier volgt dan eene zeer breedvoerige godgeleerde verhandeling.

(3) Deze woorden ontbreken hier, maar staan in de inhoudstafel.

(4) Het begin van den brief werd waarschijnlijk weggelaten, daar de godgeleerde uitweidingen door niets worden voorafgegaan.

iudicio, minime debet tolerare, siquidem, ut ab apostolo accepi, sermo noster semper debet esse sale conditus et ad edificationem audientium ; quid eciam sensisse videtur Aristoteles inferiori lumine nixus, qui minime disputationem litigiosam laudi voluit tribuere, in qua videlicet non doctrina sed gloria disputantis queritur . . . . . . (1).

Hec sunt, doctor amplissime, que ad presens in ocio meorum studiorum venerunt in buccam super hanc disceptacionem odiosam, que a te velim emendata et non aliter venire in lucem, si utile aut congruum iudicabis. Verum unum te latere nolui quod aliquando memini hos fumosos clamatores alio niti fundamento. Dicunt enim hanc filiationem accessisse ex noue relationis aduentu diuina virtute illam absque ulla mutatione subiecti inducente, in quo a principijs philosophicis recedunt ; sed si acrior meo iudicio super hoc vertenda foret disputatio, quam ad presens suspendo, tuum prius super hoc auditurus examinis decretum, quamuis utique contempta curiositate possibilitatis communi nostre sententie inhereo atque comite vita semper inherebo, si tamen aliquando absque meliori laborum detrimento eciam de hac nouitate conferre libebit, parebit preceptori suo discipulus et interociandum qui iubebit implere studebit, et prout sui prauitas ingenij feret, sua communicabit studia illius semper tutissimo examini relinquenda.

Carlerius, deel II, verhandeling 29.

338.

(1466, Doornik?) Andere brief van Jan Tinctoris aan Carlier over dezelfde stelling van Bonetus en Frans de Maronis. — Als student aan de Hoogeschool van Keulen heeft Jan Tinctoris die stelling eens in de godgeleerde twistgesprekken hooren vooruitzetten; maar de Faculteit verbood haar op straf van den kerkelijken ban. Gave God, dat de Parijsche Faculteit even wijs mocht gehandeld hebben!

Item scriptum eiusdem professoris contra Bonetum et Franciscum de Maronis.

Memini, preceptor mi singularisime, dum in insigni studio Coloniensi litteris sacris incumberem, hanc quam mihi commemoras assertionem de increatione relationis fuisse per quosdam curiosos tirones in scola productam, sed mox cum quibusdam alijs propositionibus apud tales consuetis, auribus tamen simplicibus odiosis, auctoritate facultatis super hoc solempniter congregate fuisse interdicta et sub anathemate repulse perpetue a gradibus et consortio eiusdem facultatis. Huiusmodi nouitates curiosas atque offensiuas et nulla probata auctoritate fultas a communione disputatiua scole relegatas siquidem ad nichil illas esse utiles iudicauit nisi ad subuersionem audientium. Utinam ita consultum foret illi sancte matri preclare facultati theologie Parisiensi, dando finem huiusmodi intermina-

---

(1) Daarop zet hij zijne godgeleerde bewijzen voort.

bilibus questionibus, que saluti plerumque possunt obesse, prodesse nunquam, et salubribus veritatibus aditum indulgendo. Dabo igitur tandem iussioni tue morem et quod a me prestolaris, lingua mea suum loquitur iudicium non certe diffinitiuum aut quomodolibet auctoritatiuum . . . . . . (1).

Super hijs que recenti ac preclaro ingenio de hac nouitate magistralissime et tutissime disseruisti, plenissime consentio ; et eam, quam inde traxisti veritatem veluti sanctissimam atque saluberrimam suscipio venerandam, utpote firmissimis diurni atque naturalis luminis preceptis euidentissime enixam, cui te futuro iudice antiqua tui auditorij beniuola ac familiari fiducia fretus que cogitanti michi fauere videntur, nunc prodere institui . . . . . . (2).

Vale, preceptor, et que voles impera discipulo tuo nunquam tuis defuturo preceptis.

Carlerius, deel II, Verhandeling 29.

339.

(*1466*,) *Juli 19*, *Rijsel*. Antwoord van Jan de Econte, kanunnik der S[t] Pieterskerk van Rijsel, aan zijnen leermeester den Kamerijkschen deken Carlier, die hem geraadpleegd had over eene verdachte stelling gepredikt door eenen monnik aangaande Maria en S[t] Jan den Evangelist. — De kanunnik van Rijsel zendt hem vijf redens tegen die stelling.

Scriptum domini Johannis de Econte, sacre theologie professoris, thesaurarij ecclesie sancti Petri Insulensis. contra dicentes sanctum Johannem Evangelistam factum fuisse filium Virginis verum et naturalem per transsubstantiationem corporis Johannis in corpus Christi vi verborum a Christo in cruce pendente directorum matri sue gloriose Marie virgini de ipso Johanne : « Mulier, ecce filius tuus. »

Doctissimo virtuosissimoque domino ac honorando magistro nostro magistro Egidio Carlerij, egregio sacre pagine professori ac decano et canonico ecclesie Cameracensis, bene merito preceptori meo colendissimo.

Obsequiosa recommendatione premissa. Communicauit mihi vestra humanitas, colendissime mi pater et preceptor, euidentem improbationem unius propositionis a veritate catholica aliene a quodam predicatore ad populum publice dogmatizate, que talis est quod Johannes Evangelista factus fuit filius naturalis beatissime Marie virginis, quando Dominus dixit matri : *Mulier, ecce filius tuus*. Qui fundauit se in hoc quod Dominus contulit illis verbis virtutem transsubstantiandi corpus Johannis in corpus Christi sicut verbis sacramentalibus panem in corpus

(1) Hierop volgen betuigingen van bescheidenheid en ook van warme vereering voor Carlier door zijnen vroegeren leerling Jan Tinctoris.

(2) Hierop volgt eene godgeleerde verhandeling.

Christi et vinum in sanguinem. De qua quidem propositione requisiuit vestra humilitas iussitque vestra ingens caritas, ut quid sentirem scribere non prostponerem.... (1).

Ut per vestram relationem rationumque vestrarum processum ac eius assertori] confessionem et reuocationem intellexi, ipse posuit eam [transsubstantiationems fuisse veram de facto. Idcirco supponendo ipsam sic fuisse in forma et cum tali intellectu et motiuo per transsubstantiationem sic pretactam prout premissum est predicatam, contra illam procedendo videntur michi quinque dicenda per ordinem. Primo quod prefata propositio interimet seipsam continens multa impossibilia, et sic est falsa. Secundo quod contradicit expresse et multipliciter sacre scripture, et sic est erronea. Tertio impingit nephas Christo, et sic est perniciosa et blasphema. Quarto cedit in detrimentum et vilipendium benedictissime matris eius Marie intemerate virginis, et sic est scandalosa et piarium aurium offensiua. Quinto affert beato Johanni Euangeliste, discipulo predilecto, damnum incommodumque non modicum diminuens eius meritum ac sue sanctitatis tollens perhenne premium, et sic est periculosa et fidei subuersiua.... (2).

Ex Insulis, xix. mensis Julij.

Vester discipulus et seruitor Johannes de Econte, thesaurarius ecclesie sancti Petri Insulensis, ad vestra mandata semper paratus.

In het aanhangsel gedrukt achter Carlerius, deel II.

340.

(*1466, Dowaai.*) Antwoord van den predikheer Andreas Carnificis, prior van het klooster te Dowaai, aan den Kamerijkschen deken Carlier, die hem geraadpleegd had over eene verdachte stelling aangaande Maria en S[t] Jan den Evangelist. — De predikheer zendt hem negen redens tegen die stelling.

Rationes magistri Andree Carnificis, ordinis predicatorum, sacre theologie professoris, contra transsubstantiationem corporis beati Johannis Euangeliste in corpus Christi predictam magistro Egidio decano Cameracensi misse.

Alique rationes adducuntur, colendissime pater ac domine, que implicite in scripto per vos michi misso continentur, quibus ostenditur, stante veritate scripturarum, impossibile esse quod Johannes Euangelista per illa verba Christi : *Ecce filius tuus* fuerit factus filius naturalis Virginis.... (3).

In het aanhangsel gedrukt achter Carlerius, deel II.

---

(1) Hierop volgen langdradige betuigingen van ootmoed.

(2) Hierop volgen uitvoerige godgeleerde uitweidingen tot staving dier vijf stellingen.

(3) Hierop volgen negen nieuwe bewijzen, zeer bondig opgegeven.

341.

(1466, Rijsel?) Andere brief van Jan de Econte aan Carlier over hetzelfde onderwerp en meer bepaald over de stellingen van Bonetus en Frans de Maronis aangaande Maria en S[t] Jan den Evangelist. — Deze brief getuigt van de groote beroemdheid van Carlier in zake van kerkleer en ketterij. Jan de Econte overlaadt hem met loftuitingen. Hij beklaagt het bitter, dat zooveel oproerigheden in de Kerk en in de godgeleerde Faculteit van Parijs iederen dag geduld worden, terwijl de ketterij in Bohemen aan het woeden is.

Scriptum domini Johannis de Econte, sacre theologie professoris Parisiensis, thesaurarij Insulensis, super materia filiationis Johannis Euangeliste contra Bonetum et Franciscum de Maronis.

Aduersus nouitatum curiosos inquisitores sectatoresque, qui propriam gloriam inaniter querentes indiscissam Ihesu Christi tunicam et desuper contextam minutatim per frustra discerpere ac quasi vulpes vineam Domini exterminare conantur quantum in eis est, vel religiosa simplicium corda suis vanis sacrilegisque opinionibus exhaurire et quantum in eis est fidem veram perturbare non verentur, egregie et luculenter scripsistis, reuerende mi preceptor doctissimeque pater ac Christi inuictissime athleta. Et que leto sinu suscepi scripta vestra nouissime facta aduersus opinionem Boneti dicentis quod per verba Christi in cruce pendentis ad Mariam virginem matrem eius directa de ipso Johanne Euangelista : *Ecce filius tuus*, Christus increauit filiationem in ipso Johanne veram et realem ad matrem Christi, sed non naturalem; insuper aduersus opinionem Francisci de Maronis dicentis quod Christus fecit vel facere potuit Johannem esse filium Virginis prefate verum, realem et naturalem per suam omnipotentiam, cui non est impossibile omne verbum, michi transmisistis, et quod magis mirandum, meque indignum per vestras missiuas iussistis ut scribam quid sentiam de vestris rationibus ac improbationibus illas fortificando aut infirmando. Sed absit longe a me tanta presumptio temeritasque, colendissime mi preceptor, ut ego, qui vix discipuli promerui nomen, aperiam os aut apponam manum ad corrigendum vel confirmandum dicta seu scripta irrefragabilia et sanissima tanti viri tamque insignis doctoris, apud quem hijs in regionibus residet eminetque magistralis auctoritas, temporis et doctrine maturitas ac fidei catholice firmitas. Vos enim estis, o vir orthodoxe, lux huius regionis, sal terre, vas aureum et argenteum ; ego autem spelunca tenebrarum, vas testeum, futile et faciliter frangibile. Vobiscum oritur et occidit sol iusticie lumenque veritatis, mecum vero residet nox ignorantie aërque caliginosus; denique terra vestra cespite fecundo dominici seminis puritatem centeno refert fructu ; mea vero heu obruta fulcis pocius lolium aut ordeum germinat pro frumento. Verum hijs pretermissis, ut suspecta assentatio procul absit, ad vestra egregia scripta accedere compellor non utique illa approbando, prout nec decet, sed recommendando, non

corrigendo, sed laudando, non infirmando, sed admirando, non denique illa fortificando, sed cum omni humilitate et reuerentia pro exercitio ingenioli zelo fidei et obligatione precepti vestri ea recolendo, dilatando, propalando... (1).

Omnino acquiesco ultime resolutioni vestre in fine improbationis prime opinionis posite, que utique sanissima est certissima et catholica videlicet, quod talia dogmata sunt sepelienda nec in scriptis commendanda nec in publico coram quibuscumque propalanda, presertim tamen non est simplicibus et leuibus, quorum magna est copia in ecclesia Dei, a litteratis viris predicanda, cum per talia dogmata cogant eos etsi non viros in fidei veritate robustos vacillare et occasionem errandi et de certis dubitandi inuenire. Modo videre in eo iste due propositiones non sunt ab errore vel erroris occasione aliene, cum videantur errore Eluidij fauere, qui dixit Mariam matrem Domini post partum eius a Joseph cognitam et alios filios peperisse, quia si conceditur quod Johannes fuit eius filius naturalis et scriptura sacra non facit mentionem ipsam peperisse cum virginitatis honore nisi Christum, sequitur quod, si alios habuerit, ipsa fit suspecta de virginitatis violatione, non obstante quocumque subtili modo saluandi. Quapropter merito tales subtilitates respuuntur ab hijs, qui in sacra scriptura periti existunt.

Quis enim amator catholice veritatis ac diuini honoris tales prestigias fabulosasque nenias, ut ita dicam, non statim abiciat et condempnet? Sermo enim theologus debet esse catholicus, usitatus, ab intellectu non dissonus et rei seu veritati consonus; unde non admittit plures propositiones ambiguas, que tamen bonum possent habere intellectum, eo quod errori seu heresi fauere possent aut viderentur, qualis est sermo harum propositionum. Est enim erroneus aut errori vicinus et male de se intelligibilis et ideo nullo modo in cathedra aut in scola admittendus. Quod si verba fidem christianam exprimentia debent esse ab errore longinqua, ut dictum est, et eciam deuotionem fidelium fouentia, maxime debet hoc seruari quoad ea in quibus est sermo de matre Dei Maria virgine sanctissima, que sola cunctas hereses interemit in uniuerso mundo veritatem in se concipiendo ac pariendo et per hoc mundum illuminando ac reconciliationem humani generis promerendo. Quapropter merito erga eam ardere debet omnis christianorum deuotio et pro eius honore insurgere aduersus suos calumpniatores et detractores fatua loquentes vanaque in corde concipientes ac telam aranee texentes, quibus iuxta verbum philosophi primo elencis: « Magis opere precium est videri esse sapientem quam esse. » Quocirca ambitio seu curiosa vanitas iuncta stultitie et presumptioni cogit tales cotidie noua fingere et cudere ut famentur, sed pocius dixerim: ut diffamentur, necnon sanissima patrum suorum documenta floccipendere, aduersus illud Sapientis: « Audi, fili, sermonem patris tui. » Hoc enim est genus hominum, qui iuxta comicum verbum in *Eunucho* esse primos se omnium rerum volunt, omnium scilicet nouitatum inuentores et in omni arte et scientia precipuos; nec tamen sunt, ut ait.

Quorum magnam hijs diebus, proch pudor, copiam, ut audiui, sustinet mater nostra uniuersitas [Parisiensis], qui proprie glorie vacantes opiniones aliquas antiquas, periculosas fideique et deuotionis subuersiuas usque in hos dies prope neglectas iam propalare ac per nouas friuolasque confirmare et dilatare atque

---

(1) Hierop volgen zeer uitgebreide godgeleerde uitweidingen.

suas et illas dogmatizare satagunt in periculum anime sue, in scandalum matris nostre atque preiudicium et ruinam fidei catholice, qui pocius optant iubere Christo quam ab eo humiliter discere et discendo cognoscere veritatem. Quapropter cum difficultate ipsi sunt vincibiles, cum sint inmansiui opinionibus suis secundum verbum philosophi 7º Eth. non tantum propter rationem quantum propter suam delectationem.

Hec dixerim sub correctione non presumendo aut ullum aduersus eos odium fouendo, sed aduersus repudiantes planam sanamque Jhesu Christi doctrinam stomachando et super inimicos eius tabescendo et eo magis quo ex hijs maiora pericula eminere conicio in fide orthodoxa hijs diebus, quibus heu redijt in regno Bohemie hereticorum seua tempestas. Illa scilicet canina heresis atque illa, que iam putabatur emortua vipera, que iamiam, proch dolor, erigens per vos sociosque vestros acerrimos Christi athletas olim contritum caput Christi euangelium et ecclesie sue auctoritatem atque omne sacramentum subruere atque simplicitatem apostolice fidei polluere et inficere conatur. Cuius filij, ut se aliosque confidentius decipiant, pro auctoritate erroris sui de purissimo sacrarum scripturarum fonte hauriunt testimonia non illa interpretantes ut scripta sunt, sed pocius per simplicitatem scripture id nituntur nequiter significare quod ipsi pro libito suo contra eius sanum intellectum concipiunt.

Quia dies mali sunt, oremus ut Deus pacis et veritatis prestet nobis per suam clementiam ut conteratur Sathanas inuentor nugarum sub pedibus christianorum et abiciatur omnis occasio peruersa, ne scindatur in matre nostra universitate et ecclesia vinculum caritatis et pacis, nec impediatur predicatio recte fidei ac indubitate veritatis.

Et vos, colendissime mi preceptor, bene ut opto valete et iubete, et in Christo Ihesu necnon me et hec puerilia, incompta indigestaque dicta iuxta solitam humanitatem vestram supportare.

Discipulus vester Johannes de Econte ad obsequia paratus.

In het aanhangsel gedrukt achter Carlerius, deel II.

342.

(1466, na Juli 19, Kamerijk.) Brief van den Kamerijkschen deken Carlier aan Pieter de Vauceil, professor in de godgeleerdheid te Parijs, over de twee verdachte stellingen aangaande Maria en S[t] Jan den Evangelist. — Carlier dankt God, dat hij uit een schrijven van Pieter de Vauceil gezien heeft, dat zijn gevoelen over deze ketterij bijgetreden wordt. Hij zegt hetzelfde ondervonden te hebben vanwege drie uitstekende godgeleerden uit zijnen omtrek, Jan Tinctoris van Doornik, Jan de Econte van Rijsel en Andreas Carnificis van Dowaai. Overigens hebben de vicarissen-generaal van Kamerijk eenen monnik, die op Goeden Vrijdag die stellingen in het bisschoppelijk paleis in een sermoen gepredikt had, tot eene openbare verklaring gedwongen, waarvan

Carlier bij dezen brief den Franschen tekst aan Pieter de Vauceil zendt.

Ad magistrum Petrum de Vaucello, sacre theologie professorem.

Domine mi et magister noster, omni recommandatione premissa, ex litteris vestris ultimo susceptis, accepi quod mecum sentitis in duabus ymaginationibus dicentium Johannem Euangelistam factum fuisse verum et realem filium Virginis, cum Dominus ait matri in cruce: *Mulier ecce filius tuus*. Prima tamquam erronea et hereticap er transsubstantiationem Johannis in Christum; secunda, ficta, voluntaria, si audeo dicere, fantastica, quam usque ad modica tempora nullus doctorum sanctorum per ecclesiam approbatorum aut antiquorum doctorum scolasticorum probatissimorum creditur docuisse per increationem filiationis in Johanne, dum Dominus ait: *Ecce filius tuus*; et istas nulla ratione aut causa debere populo predicare. Benedictus Deus, quia mecum est inuentus alius testis Parisiensis tam egregius.

Habeo hic tres similes sacre theologie professores: dominos Johannem Tinctoris, Tornacensem canonicum et hospitaliarium valde insignem in doctrina et moribus, Johannem de Econte, thesaurarium Insulensem, Parisiensem egregium, Andream Carnificis, priorem conuentus fratrum predicatorum Duacensis, bene famosum similiter sapientem. Et quod desiderabam, responsiones misistis mihi in persona Boneti aut cum eo ita tenentium, ad quarum elisiones replicas mitto, ut simul scripto conferendo veritas vere, non ymaginarie dogmatizantium appareat, obsecrans, si iudicatis, responsiones transmitti..... (1).

Cetera transeo. Reputo hanc ymaginationem Boneti voluntariam, fictam, ab omni vera logica et philosophia et methaphysica et traditionibus sanctorum extraneam. Spero quod usque ad tempora istorum Franscisci de Maronis et Boneti doctorum non reperietur aliquis, qui expresse dixerit Johannem Euangelistam esse verum et realem filium Virginis ut Bonetus; aut, quod grauius est, potuerit fieri filius naturalis, ut de Maronis. Et licet forte in scola theologie talia possint causa exercitij agitari, nulla tamen ratione sunt populo in predicatione vel alias, qui tales subtilitates capere nequit, aperienda, ut bene mihi scripsistis.

Eapropter domini vicarij reuerendi in Christo patris domini episcopi Cameracensis quendam fratrem de ordine minorum, qui predicando in die parasceues in palacio episcopali Cameracensi recitauerat populo, dum venit ad illa verba Christi in cruce pendentis ad matrem Virginem de Johanne: *Mulier, ecce filius tuus*, opinionem aliquorum Scotistarum dicentium quod per illa verba Johannes factus fuit filius naturalis Virginis; et ex hoc scandalum graue exortum esset in populo, dubitantibus multis si Virgo peperit duos filios; compulerunt non ad reuocandum, quia non asseruerat illam opinionem, sed ad se declarandum, ut tolleret errorem ac dubietatem in ista materia in forma cedule, cuius tenor in gallico sequitur: *Declaratio indicta fratri ad populum*. Pour che que loffice de saincte predication..... (2).

Carlerius, deel II, verhandeling 28.

---

(1) Hierop volgen godgeleerde redeneeringen.

(2) Zie het volgende stuk.

343.

1466, Kamerijk. Openbare Fransche verklaring aan den minderbroeder, die op Goeden Vrijdag (27 Maart 1466) eene verdachte stelling aangaande Maria en St Jan den Evangelist gepredikt had, door de vicarissen-generaal van Kamerijk opgelegd. — Hij verklaart die stelling niet voor de waarheid te hebben gegeven, maar alleen gezegd te hebben, dat hij haar had hooren verdedigen. Ten bewijze harer valschheid haalt hij citaten uit den Bijbel, St Hieronymus, Albertus Magnus en Nikolaas van Lira aan. Ook zegt hij terloops, dat een zekere meester Willem Vorillon, om haar verdedigd te hebben, naar Rome geroepen werd en er gestorven is.

Declaratio indicta fratri ad populum.

Pour che que loffice de saincte predication est institue del auctorite de Dieu et de saincte eglise affin que les crestiens soijent en la sainte fois enlumines, conserues et par sainte carite enbrases, en signe de che es premiers predicateurs apres Nostre Signeur, cest asauoir les apostles, le Saint Esperit descendi en langues comme de feu; est ensi institue pour lexaucement des vertus et la confusion des vices; les prescheurs doibuent leur parole tellement instituer que ne erreur ne escandale se doibue engendrer es coeurs des assistens et selonc la capacite diceulx ou plus haulte matere ou plus legiere utile au salut proposer, che tesmoigne le prophete qui dist : *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam*; par quoy, selonc la glose ordinaire, par le iour qui parle, est entendu le predicateur qui parle au iour, che sont les hauls engiens la parolle cordial; et par la nuit qui parle ala nuit, qui est obscure, che sont qui ont pau dengien science competent. Et lapostle i. Corinthi. 2 dist : *Sapientiam loquimur inter perfectos, Dei scilicet sapientiam in misterio;* et 3. cap° dist : *Ego non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi paruulis*; *lac potum dedi, non escam;* cest a dire : Entre les parfais en science nous parlons et prescons la diuine sapience; aux petis engiens nous donnons du let, cest science legire. Et pareille sentence dist *ad Hebreos, 7. capitulo : Facti estis quibus lacte opus est; perfectorum autem opus est solido cibo;* cest a dire : As simplent appartient simple doctrine comme a petis enfans le let; aux grans engiens, haulte doctrine comme aux fors forte viande; qui fet le contraire et donne let aux fors hommes, ils moeurent de fain; et forte viande aux petis enfans, on les fet morir.

A ceste cause est venu escandele a plusieurs de ceulx qui furent a mon sermon le iour du bon vendredi en cest place, quant ie parlay que Nostre Signeur pendant en la crois dist a sa glorieuse mere Vierge : *Ecce filius tuus*, et a saint Jehan : *Ecce mater tua*, fut fet a ces paroles filz naturele de la vierge Marie; et que parauant pour ceste matere ung appelle maistre Guillem Vorillon en ala a Romme et y moru; car on a cuidet que ie les affermaisse estre vraies, et non ay; mais iay recite que ie lay oy disputer en lescolle de theologie, en laquelle on disputet en arguant contre pluiseurs verites catholiques, non pas pour les condampner, mais

pour plus clerement les entendre, car raysons confortent la foy. *Sexaginta fortes ambiunt lectulum Salomonis ex fortissimis Israel, et ad balla doctissimi uniuscuiusque ensis super femur suum cauti.* Encore nay point dit que iay oy determiner quil fuist filz naturels de la Vierge Marie, mais que iay oy disputer. Ne crees point donc, bonne gens et deuot poeuple, quil soit filz naturelz de la tres glorieuse Vierge mere de Dieu, car oncques nenfanta que Nostre Signeur Jhesus, vierge parauant, vierge en enfantant et vierge perpetuelement; et dire le contraire est erreur et heresie meruilleuse et horrible que tenu Eluidius heresiarque, laquelle saint Jerosme confond grandement en le lviijtisme epistle et pluiseurs docteurs scolasticques. Dont sont les parolles de Nostre Signeur a sa mere : *Mulier, ecce filius tuus*, et a saint Jehan : *Ecce mater tua*, a entendre catholicquement. *Ecce filius tuus*, veci comme ton filz qui te doibt honnourer, seruir et garder comme sil fuist ton vray filz de toy enfante. *Ecce mater tua*, veci celle que tu doifs amer de saincte amour comme mere et a elle obeir. Veci les parolles du grand Albert en propre fourme : *Super Joh. cap. xix. Ecce filius tuus, hoc est qui loco filij tui tibi debet obsequi et affectione coniungi Ecce mater tua, hoc est cui reuerentiam debes ut matri;* cest a dire en franchois : *Ecce filius tuus*, veci cheli qui ou lieu de ton filz te doibt seruir et par affection filiale te amer. *Ecce mater tua*, veci celle a laquelle doibs reuerence comme a ta mere. Et maistre Nicolle de Lira expose : *Ecce filius tuus; tibi fui in obsequium, iste erit loco mei;* cest a dire : Je tay serui, cestuy sera en mon lieu a te seruir. *Ecce mater tua; te deputo in obsequium eius;* cest a dire : Je tordenne et te depute a son seruice. *Sequitur et ex illa hora accepit eam discipulus in suam, scilicet in suam curam et diligentiam*; cest a dire : De ceste heure que Nostre Signeur dist *Ecce mater tua*, il le prist en sa garde et diligence. Par quoi appert quil ne fu pas son fil naturel, mais son seruiteur et loyal garde.

Veci comment sont a entendre les paroles dessusdittes : *Ecce filius tuus, ecce mater tua.* Et en icelle foy debuons tous viure et morir, et tout aultre entendement contraire propulser, anathematisier et mettre hors de coeur crestien.

Carlerius, deel II, verhandeling 28.

344.

1469, Januari, Leuven. Besluit van de Leuvensche Hoogeschool aangaande de geneesheeren, waarbij zij het biechten aan hunne zieken moeten opleggen. — Weigeren deze zulks te doen, dan mogen de geneesheeren hen niet verder verplegen, op straffen door de Hoogeschool vastgesteld.

Visitatio aegrorum post confessionem.

Anno 1469 in januario statuit universitas [Lovaniensis], quod medici vocati ad infirmos debebunt admonere amicos infirmi ut confiteantur. Et si pro secunda vice vocatus fuerit ad infirmum non confessum, non poterit illum amplius nisi post confessionem visitare, sub poenis per universitatem ordinatis.

J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 572.

345.

1470, Leuven. De Leuvensche Faculteit des *Artes* klaagt te Rome Hendrik van Zoemeren aan, omdat hij hardnekkig was in zijne leering over Aristoteles en diens ketterijen.

De doctrina Aristotelis.

Nemini liceat sententiam Aristotelis tanquam haereticam rejicere, quam catholici defensarunt, nisi illi fuerit prius per facultatem theologiae ostensa haeretica. *Acta 1470.*

Mittit Facultas Romam ad declarandum quod magister Henricus Zoemeren sit pervicax, dicens Aristotelem sibi contradicere in materia de futuris contingentibus. *Acta 1470.*

J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 581 en 582. Zie ook aldaar, blz. 506. (In 1463 was Hendrik van Zoemeren rector der Hoogeschool geweest. Ibid., blz. 473.)

346.

1471, Juni 28, Parijs. Verklaring van den predikheer en algemeenen inquisiteur Roland le Cozic, waarbij hij zijne instemming met het gevoelen van Pieter de Vauceil, professor in de godgeleerdheid te Parijs, uitspreekt in de zaak van den Leuvenschen godgeleerde Pieter de Rivo.

Et mihi fratri Rollando le Cozic, ordinis fratrum praedicatorum sacrae theologiae professori necnon contra pestem haereticam in toto regno Franciae inquisitore auctoritate apostolica deputato, videtur in omnibus et per omnia dicendum fore, tenendum et determinandum in praedicta materia prout doctor egregius magister noster reverendus Petrus de Vaucello dixit, scripsit ac determinavit; et conformiter dico, teneo et determino, teste manu propria hac apposita, die 28 mensis Junii, Parisius anno Domini 1471.

(*Sic subscriptum et signatum :*) Cozic.

d'Argentré, *Collectio judiciorum de novis erroribus*, deel I, 2e stuk, blz. 274. — Over de zaak van Petrus de Rivo, zie aldaar, blz. 258-284.

347.

1471, November 7, Leuven. Aanteekening over den predikheer Jan van Bomal, die als pauselijke inquisiteur door de Hoogeschool van Leuven werd erkend.

F. Joannes de Bomalia Brabantus, a Bomale Gallo-Brabantiae non procul a Geldenaco vico ortus.... A Paulo II aut Sixto IV institutus fuit per Belgium adversus haereticam pravitatem inquisitor generalis, eoque titulo ab universitate Lovaniensi acceptus et admissus VII idus Novemb. MCCCCLXXI.... Lovanii obiit xxv Decemb. MCCCCLXXVII.

Quétif en Échard, deel I, blz. 855. — Sweerts, Valerius Andreas, Séguier, De Jonghe, Foppens en Paquot hebben dit nagenoeg afgeschreven.

348.

Vóór November 1472, Kamerijk. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op verzoek der vicarissen-generaal van den bisschop van Kamerijk uitgesproken, over hetgeen er te doen staat ten opzichte van eenen ketter, die de Maagd Maria gelasterd heeft. — Wegens het openbaar schandaal moet hij streng en openlijk gestraft worden, ofschoon hij nu berouwvol om genade bidt en dronken was toen hij zijn schelmstuk beging, hetgeen echter geene verzachtende omstandigheid is, daar men vermoeden mag, dat hij in zijnen beschonken toestand zijne geheimste gepeinzen zal verraden hebben.

Tractatulus pro perpetua virginitate Marie matris Dei contra blasphemias hereticales cuiusdam impurissimi, ad instantiam dominorum vicariorum domini Cameracensis.

Ad honorem saluatoris nostri Dei puritatem et integritatem matris eius defendendo pauca subiciantur presertim aduersus quendam impurum et blasphemum, qui ore polluto illius speciem decoram contaminare presumpsit. Dixit enim eam aliquando fuisse corruptam, heresim dampnatam Fotini et Helidij incurrendo...(1)

Cesset igitur hic blasphemus pollutissimo ore ponere aliquam maculam in matre Dei semper virgine. Ideo videtur michi propter scandalum inde exortum et propter offensam Christi, beate Virginis et uniuersi populi christiani, cuius aures pijssime tam impuram et abhominabilem blasphemiam sustinere non possunt, quod iste venit grauiter puniendus et notorie, quamuis contritus veniam petat, ut sit alijs in exemplum; nec excusari potest propter ebrietatem, que iudicium rationis in illo non absorbuit aut loquelam, sed presumendum quod reuelauit quod corde gerebat secretius; nam fecundi calices quem non fecere disertum? ait Oratius.

Carlerius, deel I, verhandeling 7. — Dit stuk draagt geene dagteekening. De deken Carlier stierf op 23 November 1472.

---

(1) Hier volgen godgeleerde uitweidingen.

349.

Vóór November 1472, Mechelen en *Kamerijk.* Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op aanvraag van den bisschop van Kamerijk uitgebracht, over de verdachte stellingen van meester Jan Leonis, die namens de overheid en de ingezetenen der stad Mechelen tegen een kerkelijk interdict van dien bisschop in beroep was gegaan en beweerd had, dat de geestelijkheid het arme volk verdrukt, terwijl zij nochtans verdienen zou om hare afschuwelijke zonden getuchtigd te worden, er bijvoegende dat alwie zulks zou doen, gelijk zou moeten gesteld worden met hem, die de Turken bevecht. — Deze stellingen zijn lasterlijk en kettersch.

Opusculum contra quemdam aduersus prelatos, rectores et sacerdotes Dei blasphemias in fide male sonantes in quadam appellatione proferentem, ad requestam reuerendi in Christo patris domini episcopi Cameracensis.

Consideranti dispositiones rerum facile conjicitur appropinquare tempora, de quibus apostolus loquitur 2. ad Thimoth. 3. et 4. capit. : In quibus erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus.

Quoniam occasione cuiusdam cessus (1) per reuerendum in Christo patrem dominum Cameracensem episcopum positi in opido Machiliensis (2), Cameracensis diocesis, ob certas, ut creditur, rationabiles causas, quidam magister Johannes Leonis pro et nomine iusticiariorum, sculteti et communitatis dicti opidi, ut asserebat, in verba blasphemie scandalosa, sediciosa et quantum ad aliqua contra sacram scripturam et doctores sanctos per ecclesiam approbatos in quadam appellatione dicitur prorupisse. Inseratur tenor de verbo ad verbum vel presenti scripto annectatur. Cuius iacturam presul Cameracensis, etsi quantum ad verba iniuriosa sui suorumque pacienter tulerit, tamen fidei et auctoritatis clauium ecclesie a Domino collatarum lesionem equanimiter non ferens iuxta verbum beati Johannis Crisostomi dicentis : « Proprias iniurias ferre laudabile est, iniurias vero Dei sustinere valde est impium », me licet indignum requisiuit ut quid sentirem circa certas clausulas in huiusmodi appellatione positas, scripto committerem. Ego vero quis sum, qui tante iussioni non parerem ? Presertim quia professores veritatis parati esse debent omni poscenti reddere rationem de ea que in eis est fide. Eapropter sub correctione sancte matris ecclesie apostolice et omnium orthodoxorum recte in fide sapientium subiungam que sequuntur, protestans quod si que sint minus recte posita, sine ullo defensionis patrocinio subruantur. Obmitto eas, que personam memorati reuerendi patris suorumque officiariorum concernunt

(1) Kerkelijk interdict.
(2) Lees *Mechliniensis.*

iniurias, tamen de eis que fidem, iurisdictionem sancte ecclesie, que neruus est discipline christiane, et ierarchiam eius, que est sacer principatus, tangunt, pauca dicturus.

Ponit idem Leonis quod sui magistri tanquam oues, que ad occisionem ducuntur, sustinuerunt pacientes censuras per eundem reuerendum patrem et suos officiarios fulminatas ; subdit quod, ut ista persecutio prosperetur, dant ecclesiastici circa auxilium, consilium et fauorem. Dicit igitur usum clauium ecclesie esse occisionem et persecutionem. Hec assercio est contra doctrinam catholicam et apostolicam, iniuriosa ierarchie ecclesiastice et iurisdictioni eius, quia per hanc inferiores aduersus suos rectores concitentur . . . . . (1) Possent proferri ad hoc propositum innumera de scripturis sanctis et doctoribus euangelicis testimonia, sed premissa pro nunc sufficiunt, ex quibus liquet esse in ecclesia militante bonos et malos tam in statu ecclesiastico quam seculari, et frustra stulto labore consumi eum, qui eam ita formosam in partibus materialibus eius, hoc est in fidelibus, esse debere arbitratur sicut triumphantem, et a veritate diuinorum voluminum et doctrina sanctorum alienum. Nec per premissa putet me aliquis patronum ac defensorem esse viciorum cleri ; sed quod in emendatione eorum habendus est modus et zelus secundum scienciam, ne volentes vitare Scillam incidant in Caribdim, et ne audeat quis licenter et irreuerenter de pastoribus malis proferre sentenciam condempnatoriam, quod scilicet ex que faciunt in subditos, iuris tamen ordine seruato, nulla sunt ymo occisio ouium et persecutio ; quod ubi de hoc dubium esset et scrupulus conscientias angeret vehementer, haberent ad superiorem recursum per medium appellationis aut simplicis querele.

In eadem post hec appellatione olla succensa aquilonis, a quo panditur omne malum, magis ardet memoratus Leonis, nam dicit quod sacerdotes propter eorum fornicationes, adulteria, prauam vitam et mala exempla magnam partem populi traxerunt ad vitam eorum, ita ut vix velint de illis corrigi, et sequitur : « Quam sectam extirpando quis meritum acquireret acsi contra Teuchros pugnaret ». . . . . . . (2). Consideranti autem totum decursum appellationis huiusmodi, que plena est iniurijs, blasphemijs et seditionibus aduersus sacerdotes Domini, et quod domini memorati Leonis patienter usque nunc tulerant vicia et insolentias eorum, verisimiliter intelligit de extirpatione per viam facti fienda a legislatoribus vel populo ; non enim potest fieri ab eis ut iudicibus per viam iuris, cum non sint superiores sacerdotibus nec iudices, exceptis certis casibus eis ab ecclesia concessis. Unde dicere simpliciter quod sic extirpare vicia ipsorum sacerdotum sit licitum et meritorium, est error. . . . . . . (3).

Sed quam indiscrete quamque periculose in memorata appellatione verba conuoluit, attendamus. Nouit Dominus qui sunt eius, et quod in sacerdotio suo reliquit multa milia hominum, qui non curuauerunt genua sua coram Baal, qua igitur temeritate de sacerdotibus loquitur prefatus Leonis absque ulla differencia, concitans quantum in se est rectores opidi Machiliniensis et populum aduersus sacerdotium Dei, qui noscere debuit qualiter clericis laici in opido sunt infesti quod-

---

(1) Hier volgt eene lange reeks citaten uit de H. Schrift, de kerkvaders, de pausen, enz.

(2) Volgt eene godgeleerde uitweiding.

(3) Volgt eene reeks citaten uit de H. Schrift, de kerkvaders, enz.

que in illis multi sunt boni nec facile hij ab illis discernuntur, et quod propter triticum zizania usque ad messem dimittitur . . . . . . (1).

Ex omnibus premissis apparet qualiter hec due principales asserciones magistri Johannis Leonis, prima de occisione et persecutione, etc., secunda de merito, etc. cum duabus propositionibus in illa inclusis implicite, sunt in fide erronee, contra sacram scripturam et doctores sanctos per ecclesiam approbatos, scandalose, sediciose et piarum aurium offensiue.

Hec sub correctione, ut in principio, posita sunt per me Egidium Carlerij, decanum ecclesie Cameracensis, et huic scripto annotata.

Carlerius, deel I, verhandeling 8.

350.

Vóór November 1472, Kamerijk. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op aanvraag van eenige geloovigen uitgebracht, over het afwerpen van een Christusbeeld in deze stad. — Degenen, die zulks onder een verkeerd voorwendsel hebben durven doen, moeten verdacht worden in hun geloof en zouden als dusdanig vóór de geloofsrechtbank moeten gedaagd worden.

Contra yconomachos ad instantiam aliquorum fidelium.

Casus est talis. Tanto tempore, de cuius memoria hominum non existit, fuit quedam crux lapidea satis formosa sita iuxta monasterium Sancti Sepulcri Cameracensis, in qua erat quedam ymago Christi de sepulcro surgentis, honesto decore composita, que transeuntibus erat in Dominice passionis et resurrectionis monimentum et peregrinis prebebat ducatum ; quas ymaginem scilicet et crucem quidam iussu cuiusdam sub pretextu iurisdictionis contentiose asserentis ipsas esse in iurisdictione sua, abbate et conuentu prefati monasterij contrarium dicentibus, prostrauerunt irreuerenter, ignominiose, impie et blasphemose, non solum crucem, sed et ymaginem ipsam disrumpentes membratim faciem, oculos et nares peciatim frangentes, Judeis crudeliores, ut prima facie apparebat, qui faciem Domini alapis ceciderunt, sputis deturparunt, non tamen disruperunt, quia scriptum est : « Os non comminuetis ex eo » ; ad quorum pernitiem facit tempus sacrum quo hec fecerunt, scilicet septimana penitentialis quadragesime, ammonitio fidelium ne talia committerent, sed a ceptis desisterent, cui acquiescere noluerunt, oppositio cirotece ferrie ad unum brachium per quam videbantur protestari de facto hoc eis licite et potentia seculari se velle tueri, dimissio particularum faciei et totius ymaginis sic diffamate multo tempore in plateis, que ad obstinationem spectare videntur. Nam et de penitentia eorum nullatenus constat, quinymmo collo extenso acsi nichil mali egissent, ambulant intrepidi, securi manent et sine rubore.

Queritur utrum isti hec, que in casu narrantur, licite facere potuerunt. Item

(1) Volgt eene nieuwe reeks citaten.

si non quali peccato sunt obnoxij. Item si sint in fide suspecti censendi et veniant per iudicium fidei examinandi.

. .. . . (1) Ad terciam questionem facilis apparet responsio ex premissis, quod tales taliter talia ut in casu posito operantes sunt censendi in fide suspecti et ad iudicium fidei tanquam tales euocandi; sunt enim censendi blasphemi utroque modo superius expresso, et apostate apostasia irreuerentie et inobedientie ac suspecti de apostasia perfidie propter protestationem in facto contrario pietati fidelium et actibus vere fidei.

Hec pauca ego Egidius Carlerij, decanus ecclesie Cameracensis, sub correctione sancte matris ecclesie, conciliorum uniuersalium, sancte sedis apostolice, alme facultatis theologie Parisiensis et cuiuslibet magistrorum nostrorum huic pagelle commendaui.

Carlerius, deel I, verhandeling 9.

351.

Vóór November 1472, Doornik en *Kamerijk.* Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op aanvraag van den officiaal van Doornik uitgebracht, over het geval van eenen priester dier stad, die door duivelsche middels de liefde van een meisje had trachten te winnen. — Dit maakt hem van ketterij verdacht en hij zou vóór de geloofsrechtbank moeten gedaagd worden evenals zijn medeplichtige Egidius.

Contra quemdam inuocatorem super ymagines ab eo consecratas in ciuitate Tornacensi, ad instanciam domini officialis eiusdem.

Casus. Quidam presbiter voluit quandam iuuenculam in sui amorem allicere; quod ut fieret, quandam ymaginem in tegula cum carbone pictam babtizauit dicendo formam babtismi et aspergendo eam aqua benedicta ac sub nomine illius iuuencule. Rursus et aliam ymaginem ceream similiter baptizauit super utramque faciendo successiue coniurationes cum inuocationibus demonum sub quibusdam nominibus ignotis, prout in certa cedula manu ipsius scripta ex libro cuiusdam alterius excerpta plenius continetur.

Queritur utrum talia in fidei vergant preiudicium et utrum ipse presbiter sit in iudicio fidei conueniendus velut suspectus de crimine heresis vel infidelitatis.

. . . . . (1) De Egidio socio illius quantum ad consilium datum eidem presbitero ut baptisaret ymagines etc., quantum ad compositionem earum et exhibitionem ipsarum eidem presbitero ac librorum vel libri, ex quibus vel quo memoratus

---

(1) Door allerlei citaten en historische voorbeelden bewijst Carlier, dat de afwerpers van het beeld slecht gehandeld en eene groote zonde op hun geweten geladen hebben.

(1) Met veel citaten wordt op die twee vragen bevestigend geantwoord.

presbiter coniurationem excerpsit, necnon conseruationem eorumdum librorum scientias dampnatas continentium, similia dicenda forent sicut de presbitero, quia secundum apostolum ad Ro. 1 : « Non solum digni sunt morte, qui talia agunt (de quibus ibi loquitur), sed et qui consentiunt facientibus, » ex quo trahitur illud vulgatum : agentes et consentientes pari pena puniuntur quantum, scilicet ad idem genus pene ; sed utrum in eodem genere equaliter, relinquo hoc iudicio dominorum iurisperitorum.

Carlerius, deel I, verhandeling 10.

325.

Vóór November 1472, in 't bisdom Doornik en *Kamerijk*. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op aanvraag van den officiaal van Doornik uitgebracht, over achttien verdachte stellingen van eenen zekeren Massinus, die tegen den pastoor zijner parochie (Sinte Kathelijne) was opgestaan en die daarenboven, nadat hij in den kerker der Inquisitie was geworpen, allerlei dolingen en gekheden had verkondigd. — Onder die stellingen zijn er kettersche, schandelijke, oproerige, enz. Uit Massinus' geval blijkt overigens hoe gevaarlijk voor de leeken het bezitten van eene vertaling van den Bijbel in de moedertaal is.

Qualificatio certorum articulorum et ratio eius contra quemdam errantem in sacramento eucaristie, etc.

Primus. Verum corpus Domini nostri Jhesu Christi non est in missa nisi spiritualiter et per graciam, quia ibi non est nisi representatio predicti veri corporis. Similiter in calice post consecrationem non est verus sanguis Christi pro nobis in cruce effusus, sed est ibi solum representatio predicti veri sanguinis, iuxta illud quod scribitur in Euangelio, quod Christus loquens de hac materia dicebat : « Nisi manducaueritis carnem filij hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Dixerunt discipuli : « Durus est hic sermo, et quis potest eum audire ? » Respondit Jhesus : « Hoc vos scandalizat : spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquid. Verba, que locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. » Item alibi scriptum est in Euangelio : « Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, in medio eorum sum. « Modo sacerdos est unus, et verba que profert alius, sic Christus est in medio per graciam.

2. Deus est in missa, si sacerdos est Deus.

3. Curatus Sancte Katherine, in cuius parochia ille Massinus moratur, non est suus curatus, quia suus proprius curatus, qui eum absoluere potest, est in celis, juxta illud : « Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. »

4. Ita bone sunt orationes in campis aut in domo sicut in ecclesia, quia ecclesia istius Massini est superius in celis, juxta illud quod dicit Dominus Samaritane, secundum quod in sua vulgari biblia dicit esse scriptum : *Femme, croy en moy*,

ie ne tapelle nul lieu, etc. In textu tamen vetero et sacro sic habentur (Io. 4): « Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc neque Jerosolimis adorabitis patrem. »

5. Curato suo dicenti sibi quod se signaret, respondit: » Signum crucis penitentibus stulticia est. »

6. Dauid non perdidit Spiritum Sanctum, quando peccauit in adulterio Bersabee et homicidio Urie, quia scriptum est: « Transtulit Dominus peccatum tuum. »

7. Iste Massinus asserit se habere Spiritum Sanctum in se manentem et esse amicum Dei, et quando ipse peccat, Spiritus Sanctus non recedit propter hoc ab eo, et hoc propter bonam spem quam habet, sed punitur de suo peccato a Spiritu Sancto, quum sibi aliquam afflictionem immittit.

8. In carceribus fidei habuit iste Massinus unam maximam infirmitatem per tres dies continuos, et videbatur mortuus, et dixit eam totaliter fuisse spiritualem ita quod non sentiebat malum in quacumque parte sui corporis, sed intus sentiebat tantum dolorem quod, nisi Spiritus Sanctus consolatus esset eum, quod ipse mortuus fuisset.

9. Predicta infirmitas fuit sibi inflicta a Sathan, qui vexauit Job, quem dicit esse Spiritum Sanctum, quia, dum Spiritus Sanctus immittit afflictiones, dicitur Sathan.

10. Quicquid facit aut vitat, hoc facit speciali monitione Spiritus Sancti in eo habitantis.

11. Qui non habet Spiritum Sanctum, non potest intelligere scripturam sacram.

12. Monitione Spiritus Sancti comedit stercus proprium et bibit suam urinam; ieiunauit multis vicibus per plures dies continuos et aliquando per quatuor sine sumptione cuiusdam cibi aut potus; ymo aliquando monuit eum Spiritus quod nunquam amplius comederet. Non apparet tamen neque in vultu aut loquela vel corpore nimis debilitatus; et quando de hoc vituperatur, respondit: « Videtis vos quod propter ista ieiunia ego valem minus? »

13. Quia littera occidit et spiritus viuificat et virtus in infirmitate perficitur, ideo nisus est et cotidie nititur per ieiunia et huiusmodi infirmitates in se litteram occidere ut spiritus in eo viuat, et in tantum circa hoc laborauit quod littera est in eo occisa et spiritus in eo viuit et est totus spiritualis, ymo non est amplius de hic inferius, sed est totus de celis, et dixit quod littera est sermo scripture sancte sensus humanus atque caro propria.

14. Spiritus Sanctus monet eum aliquando per scipturam sacram, aliquando sine scriptura, et quando sine scriptura sacra monet eum, cognoscit si sit spiritus bonus per hoc quod bonus superat malum et sic malus spiritus non habet locum. Item malus spiritus non dat homini consolationes nec virtutem portandi afflictiones contra se.

15. Quia virtus in infirmitate perficitur, ideo Deus accipit complacentiam in peccatis illius qui committit ea, dummodo ipse habeat odio ipsa peccata.

16. Spiritus Sanctus sine voto et sine sacra scriptura monuit eum ne deponeret barbam aut comam et ideo, si ecclesia preciperet sibi aut iudices fidei quod deponeret eam, non obediret, ymo dicit quod in facto depositionis huiusmodi barbe non subicitur ecclesie, sed iusticie seculari; et si iusticia secularis preciperet sibi quod eam deponeret, non habet pro nunc admonitionem Spiritus quid responderet.

17. Per Spiritum cognoscebat quid soror eius carnalis, que morabatur cum eo in domo sua, agebat in sua absentia et ea sibi reuelabat; tamen aliquando deficiebat et tunc Spiritus Sanctus propter hunc defectum puniebat eum.

18. Paulus in epistola quam dicimus de defunctis: « Nolimus vos ignorari » non loquebatur, ut iste Massinus credit, de defunctis, sed de dormientibus in peccatis suis.

Ad instantiam domini officialis Tornacensis:

Queritur qualificatio horum articulorum et ratio huius qualificationis.

Prima assertio est heretica . . . . (1) Secunda assertio est similiter heretica. . . . Tercia assertio est in fide erronea. . . . Quarta assertio est in fide erronea, scandalosa et seditiosa. . . . Quinta assertio ex more responsionis posite sapere videtur blasphemiam et perniciem in protestatione fidei interiori et exteriori . . . . Sexta est erronea in fide contra veritatem divine scripture. . . . Septima pro prima parte est temeraria, pro secunda parte. . . . erronea in fide ut prior. Octaua assercio est leuis, plena iactancie et temeraria. . . . Nona assercio est erronea. . . . Decima assercio est fatua et temeraria. . . . Undecima assercio pertransitur, quia bene intellecta vera est. Duodecima assercio fatua est et mendosa et blasphemosa. . . . Tertia et quarta decima asserciones sunt aniles et fabulose. . . . Quinta decima est heretica et plena blasphemie. Sexta decima est iniuriosa in hoc quod imponit Spiritui Sancto quod monuit eum ne deponeret barbam, et est sediciosa quia mandatorum ecclesie procaciter se rendit contemptorem. Septima decima assertio est temeraria et presumptuosa. . . . Octaua decima assercio est erronea. . . . (2).

Ex premissis erroribus liquet quam periculosum est laicos habere sacram scripturam in vulgari, qui ei quasi romantio aut alijs libris inherent, in quo, vulgari plerumque male translato de latino, solum apperet litteralis intellectus in superficie et alij sensus moralis, allegoricus et anagogicus, qui ad litteralem se habent ut nux ad corticem. . . . (3).

Carlerius, deel I, verhandeling 11.

353.

Vóór November 1472, Atrecht. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op aanvraag van den deken en van 't kapittel van Atrecht uitgebracht, over het geval van eenen priester dier stad, die van de aldaar bewaarde reliquie van het Heilig Manna kwaad gesproken had. — Volgens 's priesters verklaringen vóór den inquisiteur en volgens de getuigenissen tegen hem ingebracht moeten zijne dolingen als kettersch beschouwd worden.

Contra detractatores Sancto Manne in ecclesia Atrebatensi existenti, ad instantiam dominorum decani et capituli ecclesie memorate.

Casus. Quidam presbiter Atrebati de Sancto Manna, quod in ecclesia Atrebatensi reseruatur et in theca deaurata reuerenter conseruatur in monumentum

(1) Breedvoerig en met allerlei citaten staaft Carlier zijn oordeel.

(2) Hierop volgen lange godgeleerde uitweidingen met citaten gestaafd

(3) Meer andere beweegredens en teksten haalt hij daarover nog aan

diuine clemencie, que miserata succurrit populo regionis in necessitate famis, male locutus tria fertur euomuisse : primum quod Manna illud non est adorandum et qui hoc facit, peccat mortaliter ; secundum, nichil debet adorari quod non potest orare pro adorante ; tertium, Manna quod pluit patribus in deserto, non fuit adorandum. Super quibus requisitus ego quid sentirem, sequencia subiungere non distuli.

Deliberacio in materia subscripta Egidii, decani ecclesie Cameracensis.

Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates eius, qui cuius vult miseretur et quem vult indurat, profecto indurauit cor cuiusdam presbiteri de Sancto Manna quod in ecclesia Atrebatensi habetur impie loquentis, absque timore Dei et reuerencia suorum beneficiorum dicentis quod qui adorabant illud, peccabant mortaliter, etiam ipse si adoraret, peccaret mortaliter, unde si videret aut obuiaret ei decies in die, non detegeret caput aut exhiberet reuerentiam. Preterea, ut continent littere quorundam, idem debuit respondisse domino inquisitori, quod non debet adorari illud quod non potest intercedere pro eo. Unus etiam testium dicit quod iste ait quod manna quod pluit filijs Israhel in deserto, non fuit adorandum. Hic ex inspectione informationis et litterarum certarum tria dicit..... (1).

Hoc est primum quod dicendum hic videtur et quasi preambulum primum ergo dictum huius temerarij assertoris est : « Illud Manna non est adorandum. » Hec assertio est scandalosa et piarum aurium offensiua ac etiam blasphema. Vere verum est quod dicit unus testis : Multi credunt esse sapientes, qui stulti sunt..... (2) Ideo dictum illius presbiteri scandalizat clerum et populum, offendit pias aures, iniuriam irrogat presuli et clero ecclesie Atrebatensi, qui et adorant et adorare permittunt populum Sanctum Manna ; est et blasphemum in Deum, quia qui detrahit operibus Dei miraculosis, detrahit Deo. Secundum dictum : « Nichil debet adorari quod non potest orare pro adorante » est hereticale et blasphemum, quia contra illum articulum sanctam ecclesiam catholicam, que crucem et ymagines sanctorum adorat. Est contra canones octaue uniuersalis synodi, que yconomacos dampnauit et sanxit adorandas esse yconas seu ymagines, que reliquias sanctorum veneratur et colit et adorat que orare non possunt. Iste incidit in heresim..... (2) Tercium dictum : « Manna quod pluit patribus in deserto, non fuit adorandum » est temerarium et aliquo modo hereticum..... (2) Hec sub correctione sancte matris ecclesie sancte sedis apostolice et alme matris facultatis theologie Parisiensis scripta sufficiant.

Carlerius, deel I, verhandeling 18.

354.

Vóór November 1472, in 't bisdom Kamerijk? Brief van den Kamerijkschen deken Carlier aan den inquisiteur, die hem over drie verdachte stellingen en over 't geval van eenen zekeren Mattheus

(1) Hier volgen allerlei uitweidingen over den oorsprong der Atrechtsche reliquie, de getuigenissen voor hare echtheid, het gebruik der beelden in de katholieke kerk, enz.

(2) Zelfde opmerking als boven.

Mignot en van twee andere personen had geraadpleegd. — De bedoelde stellingen zijn ketterscb. Tegen Mignot is er maar één echte getuige; Mignot moet nochtans opnieuw ondervraagd worden. De twee anderen moeten door den inquisiteur aangehouden worden, die er vervolgens aan de vicarissen-generaal van 't bisdom bericht van zou moeten geven.

Contra quendam hereticum impurissimum, ad instantiam inquisitoris heretice prauitatis.

Remissa recommendatione debita. Petit reuerentia vestra, magister noster, consilium super enormibus assertionibus cuiusdam impurissimi de Christo prolatis mee prauitati. Mendicat fons a riuulo, sol a radio, diues ab inope. Verum, ut debitum fidei exsoluam, prima assertio illius: « Christus inquinauit carnem suam cum muliere coniugata etc. » in se considerata est blasphemia, hereticalis, sacrilega, perniciosa et scandalosa.... (1)

Secunda assertio dicentis quod Christus nunquam in mundo manducauit, est heretica.... (1)

Terciam assertionem de non percutiendo viliter canes, etc. transeo, quia anilis est et fabulosa.

De Matheo Mignot iuxta informationem quam vidi, non est nisi unus testis deponens eum audiuisse proferre verba apostasie a fide: ceteri tantum deponunt de audire dici. Tale testimonium non est certum, quia ab uno solo potest talis infamia diuulgari; tamen illa dat occasionem ampliorem informationem faciendi aut amplius illum Mignot subtilius et acrius interrogandi.

De duobus autem precedentibus videtur michi, saluo saniori consilio, quod expedit quod sitis securus de personis illis et postea significetis dominis vicarijs.

.... Hec succinte et incomposite breuibus apicibus hic depinxi propter celerem muncij recessum, ut minabatur; nam si arrisisset, latius materiam dylatassem. Viuite felix, memor meï in orationibus vestris.

Carlerius, deel II, verhandeling 2.

355.

Vóór November 1472, Kamerijk. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op verzoek van den inquisiteur uitgesproken, over hetgeen er te doen staat met eenen prediker, die in zijn sermoen twee verdachte stellingen verkondigd had. — Indien hij loochent de eerste stelling gepredikt te hebben en het tegendeel uit het geding blijkt, dan moeten de geloofsrechters weten hoe zij volgens het recht te handelen hebben. In allen gevalle moet hij

(1) Dit oordeel wordt met citaten uit den Bijbel, enz., breedvoerig gestaafd.

gestraft en tot herroeping gedwongen worden. De rechters zullen hem zijne penitentie in den kerker laten volbrengen.

Contra duas assertiones temere in sermone prolatas, ad instantiam inquisitoris heretice prauitatis.

. . . . (1) Hec premissa sunt propter quemdam asserentem duas propositiones. Prima fuit: Puer abortiuus in sola fide parentum saluatur. Secunda: Existens in peccato mortali faciendo oblacionem ad altare peccat mortaliter et est excommunicatus.... (2)

Sic igitur predicare est inicere laqueum erroris.... Si vero neget illam [primam] propositionem in forma ut supra protulisse et per informationem preparatoriam et, si opus est, iuridicam oppositum probatum fuerit, videant iudices fidei quid secundum iura agendum est. Si vero de lege communi intelligat abortiuum in sola fide parentum saluari, sicut et verba sonant, propositio est heretica et perniciosa.... (2)

Secunda propositio est confusa, obscura, amphibologica, in aliquo sensu vera, in aliquo falsa et in illo aliquo modo male sapiens in fide et piarum aurium offensiua.... (2)

Venit igitur assertor illarum propositionum corrigendus publice aut per reuocationem prime, si probatum fuerit quod in forma predicauerit, eo quod iuxta communem conceptionem intelligitur de potentia Dei ordinata et de lege communi, aut per expositionem de potentia Dei absoluta, confitendo suam imprudentiam utique populo simplici periculosam, ac per hoc penitentiam agendo in carcere ad arbitrium iudicum, attento qualitate persone cum multis circumstancijs, et per expositionem secunde iuxta premissa, et similiter agendo in carcere penitentiam.

Carlerius, deel II, verhandeling 4.

356.

Vóór November 1472, in 't bisdom Atrecht. Stukken aangaande twee verdachte sermoenen door eenen karmeliet op den zondag van *Laetare* en op Palmenzondag gepredikt. — *a)* Fransche tekst der vijf verdachte punten vanwege den bisschop van Atrecht aan den Kamerijkschen deken Carlier onderworpen. – *b)* Carlier's latijnsche wederlegging van die punten, waaronder enkele hem kettersch voorkomen.

Ex parte domini Attrebatensis.

Dominica qua cantatur *Letare Jherusalem,* fut dit par ung religieux en son sermon, apres ce quil eult parlet de lestat de mariaige et de virginite, que pour

---

(1) De inleiding over de plichten van den prediker leert ons niets aangaande de zaak zelve.

(2) Hier volgen godgeleerde uitweidingen.

loccasion que les gens laissent couchier leurs enfans del aige de v., vi. ou viij. ans ensamble, de dix femmes qui se marient, il ne marie pas une, qui ne soit ribaude.

Item et tantost apres en icelle meisme predication parla de la pourete de leur religion (1) en disant que il nauoit ne denier ne maille al hostel et quil ne gaignoijent riens; et meismement que la moittiet des freres de leur maison nauoijent nulles messes. Et puis allegha une auctoritet de Saint Jeromme en disant : « Quiconcques fait dire messe a ung prestre de maluoise vie ou maluois gouuernement, comme a ung qui at une mesquine, concubine ou ribaude, il peche mortelement : et celuy qui fait dire la dessurditte messe, est participant es maulx dudit prestre ; » en disant encore ces parolles : « Et ie te dis par mos expres que le seruice quil fait, ne te prourfite point ne aux ames pour lesquelles tu le fais dire. »

Item, le dimence ensuant, en parlant de confession, dist publicquement ces parolles : « Et quelle confession fait on a ung prestre, qui est pecheur et qui notoirement tient une mesquine ? Je vous die que telle confession est de nulle valleur. »

Item, ou dimenche *In ramis palmarum*, en parlant derechief de confession, dist que se le prestre cherchoit a aulcune personne, pour non auoir iuner, une messe ou deux en penitance, que la messe nest point souffisant penitanche pour le pechiet.

Item, et sil aduenoit que aulcun prestre cherchast en penitanche a une iosne fille ou iosne femme mariee daler en pelerinaige, dist ces parolles : « Se iestoije le pere ou le mari, vous ny enteries ia : et de fait ie vous commande que vous ny ales point. »

Contra predicantem diffamarie de defectibus sacerdotum, ad instantiam domini Attrebatensi.

« Diuus est sermo Dei et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad diuisionem anime et spiritus, compagum quoque et medularum et discretor cogitationum et intentionum cordis, » ait apostolus ad Hebreos 4. Ideo cum dispensator verbi Dei ad loquendum se preparat, sub quante cautele studio loquatur attendat, ne si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriatur. Gregorius in past. Et quanto periculosius gladius hic vulnerat, tanto discretius aut euaginandus est aut in vagina recondendus. Hec frater iste ordinis beate Marie de Monte Carmeli considerare debuerat et in predicatione sua circumstancias temporis et loci et personarum quibus sermo doctrine dispensandus erat attendere. Sequi eum oportebat prudentiam Christi, qui cum loquebatur turbis, honorandos esse docebat phariseos et scribas, ut facerent que docebant super cathedram Moysi ; et cum ad eos loquebatur, improbrabat eorum crimina duriter de auaricia, de superbia, de ypocrisi et alijs enormibus offensis. Si quid ergo in sacerdotio inordinatum cernebat, non populo, sed eis narrare et detestari eciam grauiter sanctum erat ; hec autem in predicatione vulgari detegere et exprobrare nichil utilitatis sacerdotibus afferebat, sed ad eos odium, irreuerentiam et inobedientiam plebis subiecte prouocabat. Habuit iste frater in ora vestimenti sui tintinabula, sed non mala punica. Cla-

(1) Van zijne monnikenorde.

mauit, sed non seruauit uniuersitatem; tota enim exhortatio sua in duobus sermonibus suis, scilicet dominica *Letare* et *In ramis palmarum*, ad hoc tendere videbatur ut populus suis rectoribus parochialibus maxime in peccato carnis notorie lapsis non obediret, sed aliorsum mendicaret suffragia.... (1)

Prima assertio in forma verbis gallicis ut proposuit: « Pour loccasion que les gens laissent couchier leurs enfans del eaige de v., de vi., vij. ou viij ans, de dix femmes qui se marient, il nen marie pas une, qui ne soit ribaude; » ista assertio est scandalosa, contumeliosa, contra doctrinam sanctorum ab ecclesia approbatorum et piarum aurium offensiua.... (2)

Secunda assertio verbis gallicis in forma est: « Quiconques fait dire messe a ung prestre de maluoise vie ou maluois gouuernement, comme a ung qui a une mesquine, concubine ou ribaude, il peeche mortelement; et celuy qui fait dire laditte messe, est participant es maulx dudit prestre, et ie dy par mos expres que le seruice quil fait, ne te profitte point ne aux ames pour lesquelles tu le fais dire ».... (2) Est indigeste posita et confuse et quoad aliquid erronea.... (2)

De quarto quod sacrificium malorum sacerdotum non prosit facienti celebrare nec ei pro quo fit, assercio ista, ut iacet, est erronea.... (2)

Tercia assertio verbis gallicis in forma est: « Quelle confession fait on a ung prestre qui est peccheur et qui notoirement tient une mesquine? Je vous dis que telle confession est de nulle valeur. » Ista assertio est erronea et contra articulum fidei sanctorum communionem, id est sacramentorum iuxta unam expositionem, et per consequens hereticalis.... (2) Ex quibus apparet quod assertio illa tercia est erronea et hereticalis ac de clauibus ecclesie a Christo datis sacerdotibus male sapiens.

Alie due, quarta scilicet et quinta, sacramentum penitentie concernunt. Quarta enim assertio in parte vera esse potest et in parte falsa et valde temeraria. Dicit nempe ille frater: « Se le prestre chergat a aulcune persone, pour non auoir iune, en penitance une messe ou deux, que la messe nest point souffisante pour le pechiet. ».... (2)

Quinta assertio: « Sil aduenoit que aulcun prestre chergast en penitance » etc., ista assertio est seditiosa prelata ad laicos.... (2)

Carlerius, deel II, verhandeling 12.

357.

Vóór November 1472 (Maart 22), Rijsel. Brief van Jan de Econte, kanunnik-schatbewaarder der St Pieterskerk van Rijsel, aan den Kamerijkschen deken Carlier, om hem te vragen wat hij doen moet ten opzichte van eenen minderbroeder, doctor in de godgeleerdheid, die over 't einde der wereld in zijn klooster te Rijsel gepredikt heeft en het juiste jaar, de maand, den dag en het

---

(1) Hier volgen gewijde citaten, enz.

(2) Hier volgen godgeleerde uitweidingen.

uur aan de samengestroomde menigte heeft aangeduid. — Jan de Econte zegt ook aan Jan Tinctoris, doctor in de godgeleerdheid, zijn gevoelen daarover te hebben gevraagd.

Littera domini thesaurarij Insulensis (1).

Obsequiosa recommendatione premissa in Christo Jhesu domino nostro. Extat hic, venerande pater et preceptor metuende, quidam de reuerendis magistris nostris verbum Dei cotidie predicans in conuentu fratrum minorum, qui quadam die inuitauit populum ad alteram diem auditurum tempus, annum, mensem, diem et horam consummationis seculi, et repetitis vicibus pollicitus est et asseruit se illa ostensurum, vel scripture mentiuntur et non sunt vere. Qua die succedente, curiose affluxit ad locum populus ingens valde, cui palam affirmauit reuerendus magister noster quod tempus consummationis huius seculi erit in fine septimi millenarij, ab eius origine in quo habundabit omnis iniquitas, et in nouissimo anno illius, et ita calculabat coram populo et concludebat quod durationi huius seculi restant precise adhuc cccc. anni et septem vel cccc. et xxxvi. ; mensem dicebat fore septembrem, diem primam dominicam illius, horam denique asserebat fore diluculum. Qualiter autem suam astruebat assertionem, vestram informare paternitatem non est michi possibile, cum non fuerim presens..... (2) De qua assertione fui a multis informatus ac interrogatus quid inde sentirem, et reuera fui perplexus et apud meipsum scandalizatus..... (2) Aut minus prudenter aut nimis audacter contra indubitatam et expressam Jhesu Christi sententiam palam et publice coram multo et simplici populo locutus est pocius in eius ruinam quam edificationem, fidei subuersionem quam defensionem..... (2)

Ampliora dicere non presumo ob reuerentiam magistralem et meam prauitatem ne errem in via mortis. Tutius michi visum est consulere paternitatem vestram atque eciam reuerendum magistrum nostrum et dominum meum magistrum Johannem Tinctoris.... Item quid michi incumbit facere, scilicet aut silere aut loqui, et si sic, quomodo et qualiter, quidve faceret vestra paternitas in simili casu?

De hijs michi scribere dignetur, ubi oportunitas fuerit, eadem vestra paternitas michi semper honoranda, ut per illam de hijs certior factus valeam et me et alios, qui de veritate rei me interrogant, confidentius tutiusque informare. Et in hoc prestabitis obsequium fidei et Deo, qui vestram paternitatem in euum conseruet felicem. Valete et iubete, metuende preceptor in Christo Jhesu.

Raptim Insulis, xxij Marcij.

Carlerius, deel II, verhandeling 14.

358.

Vóór November 1472, Kamerijk. Antwoord van den Kamerijkschen deken Carlier aan Jan de Econte, kanunnik-schat-

(1) In een ander stuk vinden wij zijnen naam en zijne titels als volgt : « Johannes de Econte, sacre theologie professor, thesaurarius ecclesie sancti Petri Insulensis. »

(2) Hier volgen godgeleerde uitweidingen.

bewaarder der S[t] Pieterskerk van Rijsel, over hetgeen er te doen staat met den minderbroeder, die het jaar, de maand, den dag en 't uur van het einde der wereld in een sermoen te Rijsel heeft vastgesteld. — Deze stelling is gevaarlijk, valsch en, zoo er in volhard wordt, kettersch. De monnik moet uitgenoodigd worden om haar in een volgend sermoen te herroepen. Weigert hij zulks te doen, dan moet hij vóór den bisschop van Doornik aangeklaagd worden.

Contra calculatores consummationis seculi, ad thesaurarium Insulensem.

Reuerende magister noster et domine predilecte, ex intimo cordis recommendatione premissa, ad litteras vestras dudum susceptas responsum mittere diu distuli per totam quadragesimam ex debito officij, et post in hijs, que diuinum concernunt officium et cerimonias ecclesie nostre occupatus; tempus tamen modicum quasi furto nactus super temeritatem illius theologie professoris non michi, sed Deo cogniti pauca scribere decreui.... (1)

Sequitur quod hec determinatio non est ad populum predicanda, quia erronea et, si pertinacia adiuncta esset, esset heretica. Sequitur secundo quod hec doctrina est a cordibus fidelium eradicanda; nullus enim error fidem concernens, per quem maxime datur populo incauta securitas ac per hoc pronitas ad peccandum, est tolerandus, presertim cum potest sine graui scandalo deleri. Talis est illa erronea assertio de anno, mense, die et hora finis mundi, ideo ut esset fidelibus iugis timor de tempore consummationis seculi; nam beatus est homo, qui semper est pauidus. Dominus noluit indicare illum, demonstrat in emendatione seruando. Consulerem ut fraterna correptione hunc professorem et illo ordine quem Christus docuit, moneretis ut per se ipsum in una predicatione doceret veritatem, scilicet quod omnino occulta est ab hominibus illius consummationis determinatio, et quod alias id quod dixerat de anno etc., fuit secundum ymaginationem aliquorum, que tenenda non est, quia contraria veritati euangelice nec tenet eam, immo in fine illius sermonis fecerit quandam protestationem. Quod si, quod absit, neque vos neque testes adhibitos volentes prodesse, non nocere audierit, dicite ecclesie, id est prelato dyocesano.... (1)

Carlerius, deel II, verhandeling 14.

359.

Vóór November 1472, in 't bisdom Kamerijk? Vertoog van den Kamerijkschen deken Carlier over twee kettersche stellingen van eenen zekeren Marcus Cornet aangaande het H. Sacrament des altaars en de onsterfelijkheid der ziel.

Tractatulus contra Marcum Cornet errantem in sacramento eucaristie.

Assertio ista de sacramento eucaristie : *Quand ie verray esleuer lostie en le messe, ie verray ung peu de pain en maniere de une ronde pièce de papier,* est

(1) Hier volgen godgeleerde uitweidingen.

in fide erronea, continens heresim manifestam, sancte ecclesie iniuriosa et offensiua, scandalosa populo ac salutis subuersiua.... (1)

Contra secundam assertionem, que est : *Quand nous sommes mort, tout est mort*, dicendum est quod hec assertio est heretica.... (2)

Ex quibus patet quod nullus error periculosior est isto aut perniciosior, quia ad hunc sequitur tocius fidei catholice eneruatio. Secundo apparet auctoritatibus et rationibus offensiuis et ad impossibile ducentibus falsitas istius heresis, quam eciam maiores philosophi pagani improbauerunt.

Carlerius, deel II, verhandeling 22.

360.

Vóór November 1472, in 't bisdom Kamerijk? Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier over het geval van eenen zekeren Hottinus de Marques, die zijne ziel aan den duivel verkocht had.

Contra Hottinum de Marques apostatam.

Et confessionibus Hottini de Marques in diversis articulis ipse censendus est apostata, sacrilegus, scismaticus, ydolatra, mendax mendacio pernicioso proueniente ex infidelitate et pactum habens expressum cum demonibus; patet ex sequentibus. Primo idem Hottinus ex confessione sua in primo articulo descripta censendus est apostata triplici genere apostasie, scilicet apostasia perfidie, inobedientie et religionis christiane sacrilegus et scismaticus.... (3).

Carlerius, deel II, verhandeling 23.

361.

Vóór November 1472, Kamerijk. Antwoord van den Kamerijkschen deken Carlier aan den inquisiteur, die hem over eenen lasteraar der H. Maagd geraadpleegd had en zich afvroeg of de plichtige vóór den bisschop alleen of ook tevens vóór den inquisiteur moest gedaagd worden. — De lasteraar heeft geene eigenlijke ketterij verkondigd, maar om zijne kwade levenswijze komt hij zeer verdacht voor. Daarom moet de bisschop hem eerst alleen onderzoeken; blijkt het daarna dat hij een ketter is, dan moet de bisschop er den inquisiteur bijroepen, om te zamen of afzonderlijk het kettergeding te leiden en om te zamen het vonnis uit te spreken.

---

(1) Hier volgt eene reeks citaten als bewijs.

(2) Zelfde opmerking als boven.

(3) Daarop volgt het bewijs aangaande twaalf punten van verstandhouding met den duivel, die den apostaat ten laste worden gelegd.

Contra quendam blasphemum contra Virginem matrem Christi, ad instanciam domini inquisitoris heretice prauitatis.

Quesiuit reuerentia vestra, domine mi sincere in Christo dilecte, quid sentiam de ista propositione : *On affulera a Nostre Dame unes brayes*, intellecta de matre Dei virgine, an sapiat heresim manifeste, et utrum eius cognitio pertineat ad episcopum et inquisitorem simul, aut ad episcopum solum in quantum est ordinarius. Etsi inconsultum sit velle facibus illuminare solem, tamen paratus esse debeo omni poscenti de ea que in me est fide reddere rationem. Duo postulat deuocio vestra: Primum est si hec propositio: *On affulera* etc. sapit heresim manifeste; secundum, ad quem spectat cognitio eius, etc.

Ad primum, saluo iudicio meliori, dico quod hec propositio in se considerata importat blasphemiam sapientem heresim non manifeste nec expresse, sed implicite.... (1). Iste blasphemus dicendo : *On affulera*, etc. suspectus est hereticare implicite, ut dictum est, attentis maxime circumstancijs persone, scilicet consuetudine blasphemandi et vita viciosa; propter quod non videtur excusandus, eciamsi ex subreptione protulisset ; que enim de corde procedunt cogitationes male, coinquinant hominem ; quales indubitanter sunt, que fuerint ex consuetudine ; que, etsi repente aliquando exeant in actum, ex deliberatione tamen precedente causante consuetudinem dicuntur procedere; secus esset de homine honeste vite, qui hoc proferret ex surreptione non attendens ad significationem terminorum et sic nesciens quid diceret.

Ad secundum, cum queritur ad quem crimen proponentis : *On affulera* spectat, michi videtur prima facie, quod, ex quo iste blasphemus non incidit in manifestam heresim nec in condempnatam explicite incidit, sed implicite dubitatur incidisse, iudex ordinarius habet eum vocare tanquam suspectum ; et si appareat manifeste errare in fide, vos vocare habet ad processum faciendum simul aut sigillatim, sed ad simul reddendam sententiam.

Carlerius, deel II, verhandeling 33.

362.

Vóór November 1472, *Kamerijk*. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op verzoek van twee geestelijke heeren uitgesproken, over de stelling van drie priesters aangaande het bedienen der biecht. — Hunne stelling is valsch en zeer verdacht. Carlier zegt dit antwoord te geven, alhoewel de twee heeren in hunne eigene stad den uitstekenden godgeleerde en professor Andreas (Carnificis?) of anderen wellicht hadden kunnen te rade gaan.

Contra tres presbiteros nec ordinarios nec priuilegiatos nec alias missos, ingerentes se ad audiendas confessiones parochialianorum inuito curato, ad requestam duorum dominorum.

Postulastis, fratres et amici in Christo, quid sentiam de assertione trium presbiterorum nulla auctoritate summi pontificis aut ordinarij fultorum, asserentium

---

(1) Hier volgen godgeleerde bespiegelingen ten bewijze.

se posse audire confessiones parrochianorum secularium et beneficium absolutionis impendere. Licet habeatis penes vos magistrum Andream, professorem sacre theologie egregium, et forte alios mihi, sed non Deo ignotos, requisitus paratus sum iuxta verbum beati Petri apostoli de ea que in me est fide et spe reddere rationem . . . . (1).

Pertinax ergo illorum trium et quorumcunque aliorum assertio, quod sacerdos non habens populum subiectum, quia nec ordinarius est nec priuilegiatus, possit uti sua potestate ligando et soluendo a peccatis laicos sibi confitentes, est impia, turbatiua ecclesiastice iherarchie, sapiens sauorem scismatice prauitatis et suspecta de mala fide primitatis summi monarchi, id est sancte sedis apostolice.

Carlerius, deel II, verhandeling 41.

363.

Vóór November 1472, Kamerijk. Oordeel van den Kamerijkschen deken Carlier, op verzoek van eenen kerkprelaat uitgesproken, over het geval van eenen persoon, die uit gewetensbezwaar weigerde de dogma's der Kerk onder eede te bezweren. — Daardoor alleen is hij reeds verdacht in zijn geloof. Indien hij ook staande houdt, dat men nooit mag zweren, dan is dit eene stellige ketterij. Is zijn geval geheim gebleven, zoo kan men nog wat geduld hebben, maar niet te lang; want een enkel kettersch vonkje, dat men verzuimt uit te dooven, kan eenen schrikkelijken brand veroorzaken. Uit vriendschap mag men den plichtige niet sparen, want God's eer staat op het spel; een verkankerd lid moet men integendeel uitsnijden, doch met omzichtigheid. De bedoelde persoon zou door de geloofsrechtbank scherp moeten onderzocht worden, en ingevolge zijner antwoorden kan men dan met hem handelen, zonder al de gewone rechtsvormen te moeten in acht nemen. Komt hij tot inkeer en legt hij den gevraagden eed af, dan kan hij als boetedoening gestraft worden naar het goeddunken der vicarissen-generaal van het bisdom.

Contra errorem dicentis quod non auderet iurare articulos fidei sagitte potentis acute catholice scilicet rationes cum torqueantur illum penitus extinguendo, [ad instantiam cuiusdam presulis] (2).

Ille qui dixit se non audere iurare quod Christus sit natus de Virgine, crucifixus, etc., est valde in fide suspectus quin male sapiat de ea, que tot testibus probata est, per apostolos, euangelistas, per martires innumerabiles, per confes-

(1) Hier volgt dan een godgeleerd betoog als antwoord op de gestelde vraag.
(2) Deze woorden staan niet aan 't hoofd van dit stuk, maar in de inhoudstafel.

sores, per ecclesiam sanctam, qui in fide errare non potest, dicente Domino ad Petrum : « Ego rogaui pro te ut non deficiat fides tua » ; et beato Iheronimo in epistola contra vigilantium hereticum, quem potius nominat dormitantium, in fine disputationis contra illum dicente : « Poteram uno sole exsiccare omnium tuarum racionum riuulos, qui est auctoritas ecclesie » ; ac sententiam eius et auctoritatem auctoritati summi pontificis preponente, cum ait : « Maior est auctoritas orbis urbe ; supremum namque et ultimum iudicium ad ecclesiam sinodaliter congregatam pertinet, Domino teste loquente Petro : « Si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. » Quidam exponunt : Dic ecclesie, id est prelato, et bene ; sed si prelatus peccauerit, non effugit correptionem fraternam, eciamsi sit summus pontifex, peccatum cuius cui prelato deferetur, cum superiorem non habeat prelatum in terris ? Utique nulli ymo nec ecclesie disperse per orbem, ad quam ut sic non patet accessus nec ut sic loquitur, sed tantum in sinodo ycumenico, id est generali, congregate. Cum ergo consilia generalia canonem sacre scripture susceperunt, quibus sicut quatuor euangelijs inherendum est, teste beato Gregorio, distinctione 17., *Sicut sancti*, et loquitur de quatuor concilijs primis, scilicet Niceno, Constantinopolitano, Ephesino primo et Calcedonense, et idem dicendum de ceteris generalibus concilijs legitime congregatis et legitimam prosecutionem habentibus : quis ergo tam stolidus, tam impurus, tam amarus formidauit asserere quod asserunt, et si sit requisitus, iurare id quod firmissime docent et sanguis martirum consecrauit ? Sic enim post requisitionem dicit apostolus : « Corde creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem ». Et apostolus Petrus : « Parati sumus reddere racionem omni poscenti de ea que in nobis est fide et spe. »

Si teneat animo, quod in nullo casu licet iurare, errat ; nam Dominus inuenitur in diuina scriptura pluries iurasse, et apostolus eciam, qui dicit : « Omnis controuersie finis est iuramentum ». Canones et leges iuramento licite utuntur, cum deest in iudicio contra reum probatio ; nec Dominus prohibet iuramentum totaliter, licet littera ita sapere videatur, sed spiritus, qui viuificat, prohibet consuetudinem iurandi et facilitatem ac libidinem.

Si igitur hec res noua est et secreta, possetis expectare paulisper, sed non multum : nam, nisi citius caput talis erroris frangatur, totus illabitur, nec cancer tam vehementer corpus corrumpit ut hereses ecclesiam. Error Arrij nos instruit : fuit ab inicio parua scintilla, sed quia non extincta citius, ecclesiam pro magna parte cremauit. Quid igitur timetis modice fidei prodere amicum, nisi mox ab alio prodatur ? Nam etsi iniurias proprias ferre laudabile sit, teste Crisostomo, tamen iniurias Dei dissimulare valde impium. De patre vetulo et matre senili volentibus filium prohibere intrare religionem beatus ait Jheronimus in una epistola : « Si pater iacet in limine domus et mater ostendit filio ubera quibus eum nutrierat, ne scilicet exeat de domo ad religionem ingressurus, calcato patre, matre moliente alimonium contempta, siccis oculis ad vexillum crucis euola ! » Cum ergo maioris dignitatis sit fides quam religio, fortitudinem animi christiani trepidare non faciat amor amici, si per alium ille prodatur officio, bene quidem ; si non, ne inficiat ecclesiam amicicia persone, non diu detineat. De corpore naturali mox membrum putridum, ne totam eius machinam inficiat, cauterio abscinditur ; multo magis de corpore ecclesie cautius citiusque omne venenum erroris propellendum est, si notorium est ; si secretum, ut supra.

Maxime ubi taciturnitas offert fidei periculum, scio quod omnia sunt agenda

prudenter. Creauit enim Deus omnia in numero, pondere et mensura, quodque bonum bene fieri oportet, sed non secundum sapientiam hominum, que inimica est Deo, sed secundum illam, que desursum est pura et immaculata. Dictum autem beati Bernardi, si memini, dicentis quod modus caritatis est non habere modum, intelligitur quod ex parte obiecti scilicet Dei, qui infinitus, non habet modum, sed ex parte subiecti, sic.

Ille igitur formidolosus non audens iurare fidei articulos eciam requisitus coram concilio fidei diligenter et stricte examinetur, et procedatur secundum sua responsa. Non tamen obseruare oportet omnes terminos iuris sicut in materijs prophanis. Dixi contra talem procedendum, quia longe est a prophetis, qui pro fide passi sunt, inter quos Ysaias sustinuit sectionem corporis per longitudinem ipsius per serram, ut dicunt, ligneam incipiendo a capite; Ieremias, carceres et mortem; et prophete multi, qui a longe salutabant eam, et nondum venerat tempus plenitudinis, pro ea mortui sunt, longe ab apostolicis, longe ab euangelistis, longe a martiribus, longe denique a sancta ecclesia, que per orbem uniuersum sanctam fidem confitetur. Redeat ad cor, eam confiteatur eciam iuramento, si necessitas requirat, atque de suo peccato agat penitentiam secundum arbitrium dominorum vicariorum.

Carlerius, deel II, verhandeling 44.

364.

Tusschen 1472 en 1475, in 't bisdom Luik. Aanteekening over den Luikschen karmeliet Hubert Leonard, die als inquisiteur van het bisdom Luik tegen zekere ketters van Nijvel handelde en schriftelijk hunne dolingen weerlegde.

Hubertus Leonardus, carmelita Leodiensis, provincia Franciae alumnus, ... Leodiensis studii praefectus a Christophoro Martignono anno 1472 constitutus . . . . . Inquisitor haereticae pravitatis factus Leonardus, contra quosdam haereticos Nivellenses per dioecesim Leodiensem, inquit Trithemius, gladio S. Spiritus eos confutativit et vicit scribens opus celeberrimum octo et viginti propositiones principales continens, in quo todidem articulos erroneos fortiter ac diserte oppugnans reprobavit.

Pater Cosme de Villiers, *Bibliotheca carmelitana*, deel I, kol. 666 en 667, waar ook het grafschrift van den inquisiteur is opgenomen, dat vóór het hoogaltaar van het Luiksch klooster te vinden was. Men las er : . . . . . « qui haeresim Nivellensem in his partibus grassantem profligavit ». — Onder zijne werken wordt aldaar vermeld : « *Contra Nivellenses haereticos* Lib. I. in vigenti capita distinctum. Qui MS. asservatur in bibliotheca carmelitana Leodiensium ». — Over dien inquisiteur zie ook al de werken, waar Cosme de Villiers naar verzendt, ibid., blz. 666 en 667.

365.

1478, Februari 14 en 16, Gent. Uittreksel uit een stadsregister over de langdurige gevangenschap en de in vrijheidstelling van Amelberge Jacops, die op het aandringen van het geestelijk hof van Doornik, waarschijnlijk wegens ketterij in vroegere jaren was aangehouden geworden en al dien tijd in het Chastelet te Gent gevangen had gezeten.

Ute dien dat up den xiiii^en^ dag van sporcle int jaer xiiii^c^ ende lxxvij, Inghelram van der Moten zeyde ende verclaersde dat an hem niet en was te ontslane van vanghenessen Amelberghe Jacops, die langhe jaeren ghevanghen gheleghen heeft int Chastelet, al waert dat zoe hare vanghenscostens betaelt hadde, by dat zoe uut laste van scepenen al daer ghelevert was, also ditte vulcommelycke blyken mach by zekeren vonnessen ten voornoemden daghe ghewyst by scepenen van der Kueren tusschen den zelven Inghelram an deen zyde, ende Jacoppe Clauwaert an dandere, staende f° lxix ; so eist dat op den dach hieronder ghenoemt, commen ende ghecompareert es in propere persoone eerwerde vorsieneghe ende discrete meester Thomaes Line, dekin van der Kerstinhede, over ende in de name van harde eerwerdeghen heere ende vader in Gode min heere den bisscop van Doornycke, die zeyde ende verclaersde, dat de zelve min heere de bisscop noch ooc hy niet zegghen en wilde jeghen de delivrance ende slakinghe van den persoone van der vorseyde Amelberghe, want min vornoemden heere noch hy haer niet en wisten te heesschene ; ende Gillis van den Broucke, dienare van dezer stede, zeyde en verclaersde dat wel wesen mochte, dat hy der zelven Amelberghe vinc ten vervolghe van den vornoemden dekin by letteren van den hove van Doornycke, by consente ende metten laste van scepenen in dien tyt, ter causen van zekeren vonnesse thueren laste ghewyst int vornoemt gheestelic hof, alst blycken mochte bij zekeren letteren, die hy danof betooghde, van welken verclaersen de voorseyden Jacop Clauwaert versochte acte, die hem gheconsentert was bij desen telcx rechts.

Actum xvi^en^ february, anno lxxvij°.

Stadsarchief van Gent, *Jaerregisters 1477-1478*, fol. 143 verso. — Dit uittreksel werd mij bereidwillig medegedeeld door den heer kapitein P. Vanden Bemden.

366.

1478, Februari 21, Brugge. Uittreksel uit de gelijktijdige *Cronike van Vlaenderen* van Anthonis de Rovere over de veroordeeling van eenen ketter te dier stede. — Op eene stellage, vóór het Brugsche schepenhuis opgericht, namen de suffragaan, de

officiaal en de zegelbewaarder van den bisschop van Doornik met andere geestelijken en monniken plaats. Geketend bracht men alsdan op eene kar eenen zekeren Jan, eertijds geestelijken koster te Becelare, met eenen papieren mijter op het hoofd. Hij werd op eenen hoogen stoel gesteld en bepredikt door den inquisiteur Eustacius Leeuwercke(1), predikheer, die zijne kettersche misdaden opsomde. Vroeger reeds was koster Jan daarvan plichtig bevonden en ten eeuwigen dage uit het bisdom Doornik gebannen; maar hij kwam terug en volhardde in zijne ketterij. In het consistorie van den bisschop van Doornik bij de Sint-Salvatorskerk te Brugge werd daarom over hem door de geestelijke overheid een vonnis uitgesproken, waarbij hij zou ontwijd worden. Daarenboven zou hij van alle sacramenten beroofd blijven, uitgenomen van de biecht, en levenslang gekerkerd zijn, « etende broot van aermoeden ende drinckende water van droufheden. » De inquisiteur verklaarde nochtans, dat hij wel verdiend had tot pulver verbrand te worden.

Dit es van een clerc, die Jannes hiet, nota.

Item up den xxi[sten] dag van Sporcle anno lxxvij, was een nieu scauoot ghemaect inde burch voor den preiestoel an scepenenhuus, up welc scauoot quamen notable gheestelicke prelaten als de suffragaen van Doorneke, de officiael, de zeghelare van Doorneke ende deken van kerstenhede van Brucghe metten doctueren in theologie vanden iiij oordenen van Brucghe ende met andere doctuers in loye ende in decreten. Ende aldaer was ghebrocht up een carre een persoon met eenen blaeuwen hoede up zijn hooft ende daer ontrent eenen ronden hoet van pampiere, an welc pampier ghepingiert stonden vele wercken, die dese persoon wel vij. jaer lanc zondelicke gheantiert hadde. Ende hij was ghegort als een weerlic man met eenen lederen rieme; ooc was hij gheleet ende ghebonden met eender langher ketene van zwaren ysere. Ende dese persoon hiet bi namen Jannes, ende hij hadde wijlen costere gheweist te Beyselare by Ypre. Ende daer

(1) Van dezen inquisiteur vindt men eene levensbeschrijving bij Quétif en Echard, deel I, blz. 869, waarin onder anderen te lezen staat : « F. Eustachius Alaudae, vernacule *Leeuwerck*, Flander Ipris ordinem amplexus et professus, at Brugas postea translatus seculo hoc XV claruit, sacrae theologiae magister, Brugensis cœnobii aliquando prior et adversus haereticam pravitatem inquisitor generalis. Vir fuit gravis magnaeque apud suos et apud magnates auctoritatis..... Quodam impio non sacerdote sacerdotem tamen se praestante ac agente brachio seculari tradito, Brugis obiit anno MCCCC. LXXXV. » Pater De Jonghe (*Belgium Dominicanum*, blz. 178) noemt hem ook « authoritate apostolica haereticae pravitatis inquisitor. »

was hij ghestelt up eenen hooghen stoel in elcx presencie, daer alle de voorghenoemde heeren ende doctueren ontrent zaten.

Ende aldaer quam die Inquisituer vanden kersten ghelooue Meester Eustaes Leeuwercke, Jacopijn, ende die ginc hem prediken voor al tvolc zine groote onghelouichede ende meshuuse: Ten eersten hoe dat hij gheen priester en was. Ten anderen dat hij sceen messe doende. Ten derden dat hi lieden monichde (1), alsof hij hemlieden het helich sacrament ghegheven hadde. Ten vierden dat hij biechte vanden priestere hoorde ende van gheestelicke personen ende ooc andere mannen ende vrauwen ende leide hemleden dhant up thooft, of hijse gheabsolueirt hadde. Ten vsten dat hij gheweist hadde in een nonneclooster, daer hij hem onderwant de nonnen te administrerene het helighe sacrament. Ende nam met zinen zondeghen handen die helighe sacramenten uter cyborie ende monichde also die religieusen in onghewiede hostien. Maer die helighe sacramenten, dair hij ghelt waende ontfanghen, die oorboorde hij dan van zinen vermalediden dienste. Dese articulen ende vele meer andere waren ghealengiert vanden zeluen doctuers.

Niet tiegensstaende datter dese voorseide Jannes tanderen tiden gracie ghedaen was, ende was ghebannen eewelic vten bisscopdomme van Doorneke, maer hij en lietes niet; ende daer omme wart hij ghecondampneirt ende aldaer gheopenbaert de sentencie, die de jugen vanden gheesteliken wet daer ieghenwordich zittende ouer hem ghewezen hadden inde constorie vanden bisscop van Doorneke by Sinte Salvatoorskerke; ende was ghenouch in dezer manieren : Eest dat die voorseide Jannes ghenomen was zijn crune; ten anderen hem ontzeit was nemmermeer eenighe kerckelycke promocie te ontfanghene; ten derden dat hij nemmermeer thelich sacrament vanden outare noch gheene vanden helighen sacramenten ghebruken zoude zonder alleen thelich sacrament vander biechte; ten vierden dat hij zyn leuen daghen lanc inden carcker bliven zoude etende broot van aermoeden ende drinckende water van droufheden. Aldus was hij ghecomdampneert bij den jugen voorseit. Niet tieghens staende dat de Inquisituer verhaelde dat dese voorseide Jannes verdient hadde der werliker wet gheleuert te zine ende ghebarrent te wesene te puluere an eenen stake van onghelouicheden; maer die helighe kerke toochde up hem compassie ende dede hem gracie van zine mesdaden.

Cronike van Vlaenderen van Anthonis de Rovere (afgeschreven te Brugge, den 26 October 1490), fol. 368 verso en 369 (Stadsbibliotheek van Dowaai, handschrift nr 844). — Deze aanteekeningen over het geval van den koster Johannes werden dus kort na het gebeurde te Brugge door eenen Brugschen tijdgenoot te boek gesteld. Waarschijnlijk was de kronijkschrijver zelve ooggetuige van het gebeurde. — Nagenoeg denzelfden tekst, eenigszins verjongd wat de spelling betreft, vindt men in *Dits die excellente Cronike van Vlaenderen* (Antwerpen 1531), fol. 198 verso en 199. — Reeds in 1823 riep de Reiffenberg de aandacht op den inquisiteur Leeuwercke en op het gebeurde te Brugge, in zijne uitgave der *Mémoires de Jacques du Clercq*, deel I, blz. 28-29.

---

(1) De *Excellente Cronike* heeft hier « administreerde. »

367.

1479, Februari 23, Utrecht. Brief van den magistraat van Utrecht aan den bisschop dezer stad David van Bourgondië over het vervolgen van eenen verdachten predikheer, Herman van Dortmunden. — Deze laatste, die geneesheer speelde, had eene Utrechtsche vrouw verpleegd op eene wijze, die de magistraat als kettersch beschouwt. Daarom verzoekt men den bisschop, dat hij den inquisiteur meester Jan van Oudaen of den Utrechtschen officiaal zou gelasten met broeder Herman van Dortmunden te laten aanhouden en verder te onderzoeken. Hetzelfde zal met de Utrechtsche vrouw gebeuren vanwege den magistraat, die belooft volgens de bevelen van den bisschop te zullen handelen.

Eerweerdige, etc.

Wij gebieden ons zeer dyenstelich tot uwen vorstelicken Gnaden, den welken gelieven wil te weten, hoe dat onlancxleden tot onser kennisse gekomen is, ende wy oick eens deels daer van wt doen gaen, ende in der waerheyt bevonden hebben, dat een priester, genoemt meyster Herman van Dortmunden, ende plach een jacobyn ofte een broeder van den predikeroerden te wezen, die zich alhyr meysteren in de medicine ende anders, onderwonden gehadt heeft ende noch dagelycx zich zulcx onderwijnt, een werck gehantiert ende geraiden heeft enen vrouwenpersoen, onse ondersaetster wezende, te doen, twelc die zelve onse ondersaetster overbodich is te bewaerheyden mit hoeren live tiegens den zelven meyster Herman, dat tiegens God, die natuer ende dat heylige Kersten gelove ons dragen dunct, ende wy ons ontsien ende schamen uwen Gnaden over te scriven; verduchtende, indien zulcx geboirlike niet gecorrigiert en werde, meer quaets, dat heilige Kersten gelove aendragende, daer wt verrisen zoude moigen, ende die toorn Gods op ons allen verwect ende vallen mochte.

Om dat dan te verhueden, soe ist dat wy oitmoidelich ende dyenstelich bidden die zelve uwen Gnaden, die zelve aenropende, meyster Jan van Oudaen als enen onderzoeker heretice pravitatis, of der zelver uwen Gnaden officiael, of anders, zoe dat best dienen zal, scarpelike te bevelen ende te gebieden, den voerscreven meyster Herman in haften te nemen ende zijnre zeker te wezen. Wy willen alsdan terstont onse ondersaetster oick in haften nemen ende hoir zeker wezen om in dezer zake voirt te procedeeren ende voert te varen, als dat uwen Gnaden van rechts wegen goetduncken zyn zal gedaen te wezen; wanttet zelve werck alzoe verre in sprake gekomen is onder den ouden ende beliefden ende anders, dattet ongecorrigiert niet en doich bliven te laten leggen.

Gnedige lieve Heer, wy bidden uwen Gnaden deze onse goede meyninge ende waerschuwinge van ons in den besten tontfangen, en wes denzelven hier van believen zal gedaen te worden, ons by dezen onsen bode weder over te doen

scriven, ons daer na te mogen regulieren, daer inne ende anders, des wy vermoigen, ons altijt bereyt ende goetwillich zullen vynden uwe forstelike Gnaden, die onse Heer God bewaeren wil lanclivich, zelich ende gesont.

Geschreven op den XXIII sten dach in Februario anno LXXVIII.

K. Burman, *Utrechtsche Jaarboeken van de 15e eeuw*, deel III, blz. 234. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 116.

368.

1479, April 6, Zwolle. Brief van Wessel Gansfort aan Ludolf de Veno, deken der groote kerk te Utrecht, over de veroordeeling tot den brandstapel als ketter van zijnen vriend Jan van Wesel te Mainz en over de vervolgingen der Inquisitie, waarmede hij zelve bedreigd wordt. — Gansfort beklaagt het lot van den begaafden Duitscher. Vrienden hebben hemzelven laten weten, dat de inquisiteur (Jacob Sprenger), zoohaast hij met Jan van Wesel gedaan heeft, tegen hemzelven een kettergeding zal komen instellen. Gansfort vreest niets aangaande de zuiverheid van zijn geloof, maar ziet veel zorgen en geldoffers in het verschiet. Daarom dringt hij er bij zijnen Utrechtschen vriend op aan, dat hij van hem spoedig een antwoord mocht ontvangen, want hij stelt zijnen raad op hoogen prijs.

Epistola M. Wesseli ad honorabilem dominum magistrum Ludolphum de Veno, inclytae Trajectensis ecclesiae decanum dignissimum et utriusgue juris doctorem.

Non jam ex quod inter nos pacto, sed urente fere incendio non scribere, sed interpellare et consulere urgeor non modo jurisconsultum et fidum amicum, verum etiam, quod in consiliis singulariter sapere facit, similibus quibus agitari vereor, immo verius eisdem ineunte juventute casibus et conflictationibus agitatum. Audisti periculum venerabilis illius viri magistri Joannis de Wesalia; cujus tametsi, ut crebro ex me audisti, exorbitantes illae et populo scandalosae absurditates displiceant, eruditio tamen et peracre ingenium ejusmodi est, ut virum illum nequeam non amare aut casibus ejus non condolere. O quantum profuisset illi nostro more, ut saepe inter nos Parisiis recensui, ante tum Realium, tum Formalium exercitatum studia transegisse et ita demum non incantum, non inopinum, sed velut ex arce et specula futuros insultus providisse. Accipio ex fidissimis meis illum convictum ad ignem. Quod tametsi ab re dictum sit, quoniam qui disputatione convincitur, errorem recognoscit, quo fit ut vel pertinax non fuerit, aut si fuerit, esse desistat. Et ita quomodo ad ignem convictus sit non tam demiror quam subsannandum aestimem, nisi forte convictum dicant quem etiam non fatentem et fortassis proterve et

pertinaciter, aut fortassis ut peccatum amicissimi viri attenuem, errore aliquo defendentem judices sacrorum canonum regulis condemnarunt. Esto utcunque, doleo tamen casum viri et talis viri. Saepe ego veritus in eo inconsideratam et temerariam ejus loquutionem, quae licet scholasticae subtilitatis et fortassis nonnunquam aliquid catholicae veritatis haberet, ea tamen in vulgus indoctum et non capacem plebem proferri cum gravi simplicium scandalo prorsus odiosum.

Accipio praeterea ex eisdem inquisitorem, mox ut causam dicti viri absoluerit, ad me usque descensurum ad inquirendum. In qua re, tametsi causae nihil verear, inquietudinem tamen, suspicionem, impensas, labores sustinere oportebit et calumniam, praesertim abbatis de Veteri Monte, doctorum nonnullorum Coloniensium, quorum, experto loquor, ex tuis casibus facile odium, quin et invidiam conjectas. Horum itaque vexationes, si quando intentent, quod sicciore vado et faciliore pede transire detur, tuum in exspectando et subeundo consilium exspecto. Et tamen ut quam celerrime tuos in simili negotio eventus et consilia rescribas exspecto, ne inermem et forensium conciliorum inscium subitus casus conturbet. Age, celer rescribas, ut abunde reficias sitientem, non minus tuorum consiliorum prudentia quam causae meae justicia confidentem. Nihilque pro fide puritate subeundum vereor, tantum absit calumnia. Haec ut fidenter tibi detexi, ita caeteris celato, quaeso.

Ex Swollis, sexto Aprilis.

Wessel Gansfort, *Opera*, blz. 920 en 921. — Uit eenen anderen brief (ibid., blz. 864) schijnt te blijken, dat Gansfort door Jacob Hoeck, deken van Naaldwijk, bij de godgeleerden (inquisiteurs?) van Keulen was aangeklaagd geworden. — Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 117.

369.

1479, *Rijsel.* De pater jezuiet J. Buzelin vermeldt den predikheer Jan de Angulo (Du Coin) aldaar als inquisiteur.

Joannes de Angulo, suprema theologiae laurea insignis; habendis aduersus haereticos quaestionibus praefectum fuisse comperio, dum flueret Christi annus supra millesimum et quadringentesimum nonus et septuagesimus. Insulae praesertim commoratus est.

J. Buzelin, *Gallo-Flandria sacra et profana*, blz. 27 en 28. — Zie verder ons nr 397.

370.

1480, ... *26*, *29* en *31*, *Gent.* Uittreksel uit het Gentsch *Memorieboek* over Lodewijk vander Linden, die wegens godslastering op drie achtereenvolgende dagen herhaaldelijk met een gloeiend ijzer gebrandmerkt, aan de kaak gesteld en uit Vlaanderen gebannen werd, nadat zijne tong gekort was.

Item, in dit voornoemde jaer den xxvj, den xxix ende xxxj, wesende vrijdach, maendach ende woonsdach, was Lodewijc vander Linden ter justicie ghevoert, de voornoemde drye daghen lanc up eene slede, ende ghestreken te vele plaetsen up zijn bloot lijf met eenen gheloeyden ysere, ende daerna ghestelt up 't pellory an 't Vleeshuus, ende daer zijn tonghe ghecurt, ende ghebannen uut Vlaenderen, omme dat hij blasphemie ghesproken hadde van Gode van Hemelrijcke.

Memorieboek der stad Ghent, deel I, blz. 318.

371.

1482, in den vasten, Doornik; Februari 5, Parijs. Oordeel der godgeleerde Faculteit van Parijs, op aanvraag van het kapittel van Doornik uitgebracht, over veertien verdachte stellingen door den minderbroeder Jan Angeli te Doornik gepredikt. — Na eene herhaalde en grondige studie en bespreking worden die stellingen valsch, schandelijk, enz., verklaard. Vooral heeft broeder Jan Angeli gezondigd met te verkondigen, dat hij zijne stellingen zou staande houden tot op den brandstapel en nimmer zou herroepen; ook moet hij als verdacht van ketterij worden vervolgd. (Van deze acte worden aan Doorniksche kanunniken eene reeks afschriften afgeleverd door den notaris der Parijsche Faculteit, die ten slotte al de tegenwoordige getuigen vermeldt en het stuk echt verklaart.)

Parisiensis censura quatuordecim propositionum praedicatarum Tornaci per fratrem Joannem Angeli, ordinis fratrum minorum, de sacramento poenitentiae et potestate curionum.

In nomine Domini, amen.

Hujus praesentis publici instrumenti tenore cunctis pateat evidenter et sit notum, quod cum apud almam theologorum facultatem Parisius ex parte venerabilis capituli insignis ecclesiae Tornacensis delatae et praesentatae extitissent quatuordecim propositiones tanquam erroneae aut in fide male sonantes, in quodam papyri folio redactae et scriptae, quas asserebat dictum capitulum fuisse in civitate Tornacensi publice in diversis praedicationibus ad populum per quemdam fratrem Johannem Angeli, ordinis fratrum minorum, praedicatas et assertas, ut constare dicebat per quamdam informationem auctoritatis justitiae factam, praedictae facultati ex parte ipsius capituli cum dictis propositionibus praesentatam, et super illarum propositionum qualificatione nonnulli egregii praefatae facultatis doctores et magistri una cum decano praedictae facultatis ad ipsas propositiones examinandas et earum veritatem indicandam per ipsam almam facultatem electi et deputati fuissent, diversisque diebus et reiteratis vicibus, tam in domo domini decani praefatae facultatis quam alibi, praedicti doctores et magistri deputati cum multis et variis argumentationibus et discussionibus super examine praefatorum propositionum et earum qualificatione congregati extitis-

sent materiaque praedicta in multis congregationibus praedictae facultatis agitata, tandem anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo secundo, more Gallicano computando, indictione prima, mensis vero Februarii die quinta, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti Divina providentia papae quarti anno duodecimo, in mei notarii publici praefatae facultatis scribae testiumque infra scriptorum ad hoc vocatorum praesentia, praefata alma theologorum facultate apud sanctum Mathurinum Parisius in loco solito per egregium et doctissimum virum magistrum Johannem Hue, sacrae theologiae professorem, ecclesiae Parisiensis poenitentiarium ac praefatae facultatis decanum, solemniter et per juramentum ad qualificandum praefatas quatuordecim propositiones convocata et congregata, omnibusque magistris in magno numero, tam secularibus quam religiosibus praefata congregatione existentibus, unus post alium ad longum auditis, praefata alma theologiae facultas post omnium et singulorum praefatorum magistrorum maturam deliberationem per organum praenominati magistri Johannis Hue, decani, nemine opponente, praedictas quatuordecim propositiones modo et forma et prout continetur in quodam papyri folio de verbo ad verbum in praedicta congregatione pluries lecto et mihi notario publico tradito qualificavit. Cujus papyri folii dictas propositiones et earum qualificationem continentis tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis :

Frater Johannes Angeli, religiosus fratrum minorum, in quadragesima novissima publice praedicavit articulos seu propositiones sequentes tam in ecclesia Tornacensi quam in parochialibus ecclesiis sanctorum Petri et Quintini Tornacensis, capitulo praefatae ecclesiae Tornacensis subditis. Cui fratres minores conventus civitatis Tornacensis favorem et assistentiam omnimodam praebuerunt.

Primus articulus. « Fratres minores praesentati episcopo et admissi sunt » propii sacerdotes et veri curati et melius quam presbyteri parochiales, quia » facultatem suam habent a summo pontifice, et dicti presbyteri ab ipso episcopo » dumtaxat. » Quicquid sit de prima parte propter aequivocationem istius termini *proprii*, dicit tamen facultas quod propositio in se et quoad omnes reliquas partes et probationem partis ultimae, in qua dicitur *ab episcopo dumtaxat*, est scandalosa, in fide erronea, hierarchici ordinis destructiva et pro conservatione ejusdem ordinis publice revocanda et abjuranda.

Secundus articulus. « Parochianus confessus dictis fratribus satisfecit decre» tali *Omnis utriusque sexus* de poenitentia et remissione, nec tenetur confiteri » proprio suo curato semel in anno nec ab eo petere licentiam. » Haec propositio, ut jacet, est scandalosa et juri communi contraria et pro subditorum ad praelatos debitae obedientiae et reverentiae observantia publice revocanda.

Tertius articulus. « Si curatus recuset sacramentum eucharistiae ministrare » parochiano eisdem fratribus sic confesso, veniat ille parochianus ad fratrem, » qui eum audivit et ipse sibi administrabit. » Haec propositio in forma in qua jacet, est falsa et de haeresi vehemente suspecta, juri communi contraria et publice revocanda.

Quartus articulus. « Curatus parochialis nihil debet recipere a parochianis » suis pro confessione et sacramentorum administratione. Secus est de mendi» cantibus. » Haec propositio est contra dispositionem juris naturalis et divini expressam. Ideo falsa et notorie haeretica.

Quintus articulus. « Curatus asserens parochianos suos obligari, ut sibi conti-

» teantur semel in anno sub poena peccati mortalis, est excommunicatus et, si » celebret, in irregularitatem incurrit. » Haec propositio est falsa et injuriosa.

Sextus articulus. « Faciens celebrare missam per sacerdotem tenentem secum » mulierem suspectam seu alias mali regiminis peccat mortaliter. » Haec propositio, quia indeterminate loquitur, est dubia, temeraria et nullo modo populo praedicanda.

Septimus articulus. « Fratres praedicti non tenentur ad solutionem quartae, » de qua in Clementina *Dudum* (de sepulturis). » Haec propositio est juri communi contraria.

Octavus articulus. « Papa posset totum jus canonicum destruere et novum » construere. » Haec propositio est scandalosa, blasphematoria, notorie haeretica et erronea.

Nonus articulus. « Aliqui sancti sunt furiosi, » Gallice *enragés*. Haec propositio est scandalosa et blasphematoria et piarum aurium offensiva.

Decimus articulus. « Animae in purgatorio existentes sunt de jurisdictione » papae; et, si vellet, posset totum purgatorium evacuere. » Haec propositio in se est dubia et ad mentem asserentis per modum jurisdictionis et ordinariae potestatis de falsitate suscepta et scandalosa, et nullatenus populo publice praedicanda.

Undecimus articulus. « Papa posset ab uno ecclesiastico tollere medietatem » redituum beneficiorum suorum et uni alteri dare, non exprimendo aliquam » causam. » Haec propositio est periculosa et nullo modo praedicanda, ut jacet.

Duodecimus articulus. « Quicumque contradicit voluntati papae, paganizat et » sententiam excommunicationis incurrit ipso facto, et a nullo papa reprehendi » potest nisi in materia haeresis. » Haec propositio est falsa, scandalosa et sapiens haeresim manifestam.

Decimus tertius articulus. « Bulla per papam modernum eisdem fratribus » concessa fuit Parisius praedicata et per universitatem Parisiensem approbata. » Et qui eisdem contradicit, sententiam excommunicationis incurrit ipso facto. » Haec propositio est falsa et mendacium manifestum continens.

Decimus quartus articulus. Dictus frater Johannes Angeli omnes et singulos articulos supra dictos pluries asseruit fore veros et eosdem sustinere velle Parisius et ubicumque terrarum usque ad ignem et illos nunquam revocare dicens se non esse de numero praedicatorum qui se revocant. Hoc dictum est hominis protervi et pertinacis, et sufficiens ad procedendum contra eum judicialiter tanquam contra vehementer de haeresi suspectum.

Declarat etiam praefata alma theologorum facultas, quod praedictorum articulorum qualificatio nullo modo derogat nec praejudicat Clementinae *Dudum*, de sepulturis.

De qua quidem qualificatione omnibusque praemissis egregii et doctissimi viri magistri Johannes Roerii, sacrae theologiae professor, canonicus praedictae ecclesiae Tornacensis, tam suo quam praefati capituli nominibus, nonnullique etiam doctores et magistri in dicta congregatione, et Joannes Parvi, alias Laurencii, in artibus magister, in jure canonico licentiatus, hospitalarius et canonicus praefatae ecclesiae Tornacensis, tam suo quam praefati capituli nominibus, nonnullique etiam doctores et magistri in dicta congregatione existentes petierunt sibi et eorum cuilibet fieri atque tradi publicum instrumentum seu publica instrumenta aut plura per me notarium publicum subscriptum.

Acta fuerunt haec Parisius in loco supradicto S. Mathurini sub anno, indictione, die, mense et pontificatu praedictis. Praesentibus ad haec egregiis et doctissimis viris magistris Antonio Ursi, Johannes de Haillies, Laurentio de Colonia, Guillermo Houpelande, Jacobo Lhuillier, reverendo in Christo patre domino Joanne abbate Haroliloci, ordinis Cisterciensis, Stephano Gervasii, Johanne de Tongues, Johanne Quintin, sacrae theologiae professoribus, necnon quamplurimis aliis in magno numero, tam secularibus quam religiosis, etiam sacrae theologiae professoribus, testibus ad praemissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Henricus Alexandri, presbyter, in jure canonico baccalarius, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus ac venerandae curiae conservationis privilegiorum famosissimi studii Parisiensis juratus notarius praedictaeque almae theologiae facultatis scriba, quia praedictorum articulorum et informationis pro parte capituli Tornacensis supradictae almae theologiae facultati praesentationi et exhibitioni praedictorumque articulorum examinationi et qualificationi caeterisque praemissis omnibus et singulis, dum sic, ut supra scribuntur, agerentur et fierent, una cum praenominatis testibus praesens interfui eaque sic fieri vidi et audivi. Idcirco huic instrumento publico alterius manu fideliter scripto signum meum publicum consuetum apposui, in fidem et testimonium praemissorum, requisitus et rogatus. *Sic signatum* : Henricus Alexandri.

(E primo registro MSS. Censurarum sacrae facultatis Parisiensis, fol. 106. Idem monumentum in lucem editum fuit in libro sic inscripto : Jean Gerson, *Sermon touchant la Hierarchie de l'Eglise*, etc. imprimé à Troies par Pierre Chevillot, l'an 1662. Tum aliqua ex parte inter quaedam extracta de judiciis Parisiensium magistrorum super potestate ecclestiastica. Biblioth. Sorb. U. VIII, 13 et 14. Et in Bibliotheca Canonica Bochelli cum additamentis C. Blondeau, tom. I, pag. 786.)

Duplessis d'Argentré, deel I, stuk II, blz. 304-306.

372.

1482, *Utrecht.* Uittreksel uit den tijdgenoot Thomas Basinus over sommige Utrechtsche geestelijken, die zich voor inquisiteurs uitgaven. — In den strijd tusschen den Utrechtschen bisschop David van Bourgondië en zijnen tegenstander Engelbrecht van Kleef had paus Sixtus IV eene bul tegen dezen laatste uitgevaardigd; maar sommige geestelijken, die zich beroemden inquisiteurs te zijn, predikten tegen de kracht dier bul.

..... Qui etiam, ut fides eis amplius haberetur, officium Inquisitionis haereticae pravitatis se iactabant habere.

Thomas Basinus, ***Res gestae in Hollandia, diœcesi Ultraiectina, annis 1481-1483***, uitgegeven door Matthaeus in zijne *Analecta*, (2e uitgave, deel I, blz. 561). — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 1e stuk, blz. 226.

373.

1483, September, 's-Hertogenbosch. Uittreksel uit de kronijk van Aelbertus Cuperinus, vermeldende dat de inquisiteur Jacob Sprenger, predikheer, alsdan te 's-Hertogenbosch vertoefde om den wille der reformatie van 't klooster zijner orde in die stad.

In den iaere ons Heeren dusent cccc ende lxxxiij op tsheylich Cruysedach Exaltacio in September ofte Gaertsmaent, doen overste was als prior generael vanden gehelen oerden van die prekers die eerweerdighe vader doctoer inder gotheyt brueder Silvius de Casseta van Panormen, ende prior provinciael was in dese Nederlanden brueder Jacobus Stubach, soo is dat clooster vanden prekers gereformeert geweest tot Tsertogenbosch, daer toe behulpich ende teghenwordich waeren brueder Jacop Sprenger, prior vanden prekers tot Colen, meester Brixius Florissoen, prior te prekers te Bruessel, die welcke doen gemaect was die eerste prior vande reformacie ten Bosch.

Hermans, *Verzameling van kronijken*, enz., deel I, blz. 69. — Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 117, noot 5.

374.

1484, Augustus 25, Brugge. Uittreksel uit eene gelijktijdige kronijk over eene vrouw, die aldaar wegens godslasteringen aan de kaak gesteld, met een gloeiend ijzer gefolterd, de tong gekort en voor zes jaren uit Vlaanderen werd gebannen.

Item, up den 25sten dach in oust, anno 84, doe was by justicye ghesteld up eene carre Martine twyf van eenen gheheeten Pieter Prysbier, ende de voorseyde Martine ghesteken met gloyenden yseren up huer bloten lyf, up de merct voor de Halle, ende van daer up de Beurze, ende van daer up Sint Jansbrugghe, ende up de plaetse Maubeerd, ende alzo ooc weder in den Burch, ende daer ghesteld upt een schavood, ende daer ghebonden an eene stake, ende daer een stic ghesneden van huerer tonghe, ende dies ghedaen zynde, zoe daer ghebannen zynde zes jaeren, up den pit, huuten lande van Vlaenderen; ende dit al ter cause, om datse met tuusschers ghezeten hadde up een dobbel spil, ende daer ghesproken blasphemye God almachtich ghebenedyd ende zyne lieve moeder ende maecht Maria, zegghende : « Ic zal cause winnen in spyte van Gode ende van zynder moeder. » Ic bidde Gode ende Maria, dat zyt huer willen vergeven, en alle die daer in mesdoen. Amen.

Het boeck van al 't gene datter geschiedt es binnen Brugghe (*1477-1491*), blz. 67 en 68.

375.

1484, December 5, Rome. Bul van Innocentius VIII over de machten der inquisiteurs in 't Duitsche rijk. — Om de tooverij en het ongeloof uit te roeien had de paus vroeger twee predikheeren, Hendrik Institoris en Jacob Sprenger als geloofsonderzoekers aangesteld, de eerste over zekere gewesten van Duitschland, namelijk over de aartsbisdommen Mainz, Keulen, Trier, Salzburg en Bremen, en de tweede over zekere gewesten der Rijnlanden. Maar de paus heeft vernomen, dat in die streken de ketterij en de tooverij verschrikkelijke verwoestingen aanrichten en dat er geestelijken en leeken gevonden worden, die, omdat de vroegere bullen niet duidelijk genoeg waren, zich niet schamen het werk der inquisiteurs te beletten en alzoo vele schuldigen ongestraft laten. Daarom wil de paus alle moeilijkheden uit den weg ruimen en aan deze landen het geloofsonderzoek waarborgen, dat hun toekomt. Dienvolgens zullen de twee inquisiteurs hun ambt ongestoord en volledig uitoefenen, gezamelijk of alleen, met medehulp van Jan Gremper of van eenen anderen notaris. De paus beveelt aan den bisschop van Straatsburg, dat hij de inquisiteurs krachtdadig moet beschermen en, zoo noodig, de hulp van den wereldlijken arm inroepen.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam.

Summis desiderantes affectibus, prout pastoralis solicitudinis cura requirit, ut fidei catholica nostris potissime temporibus ubique augeatur et floreat ac omnis haeretica pravitas de finibus fidelium procul pellatur, ea libenter declaramus ac etiam de novo concedimus per quae hujusmodi pium desiderium nostrum votivum fortiatur effectum, cunctisque propterea per nostrae operationis ministerium, quasi per providi operationis sarculum erroribus extirpatis, ejusdem fidei zelus et observantia in ipsorum corda fidelium fortius imprimatur.

Sane nuper ad nostrum non sine ingenti molestia pervenit auditum, quod in nonnullis partibus Alemaniae superioris necnon in Maguntinensi, Coloniensi, Trevirensi, Saltzumburgensi et Bremensi provinciis, civitatibus, terris, locis et diocesibus complures utriusque sexus personae, propriae salutis immemores et a fide catholica deviantes, cum daemonibus incubis et succubis abuti ac suis incantationibus et carminibus et conjurationibus, aliisque nefandis, superstitiosis et sortilegis excessibus, criminibus et delictis, mulierum partus, animalium foetus, terrae fruges necnon homines, mulieres, pecora, pecudes et alia diversorum generum animalia, vineas quoque, pomeria, prata, pascua, blada, frumenta et alia terrae legumina perire, suffocari et extingui facere et procurare, ipsosque homines, mulieres, jumenta, pecora, pecudes et animalia diris tam intrinsecis quam extrinsecis doloribus et tormentis afficere et excruciare, ac eosdem homines

ne gignere, et mulieres ne concipere, virosque ne uxoribus, et mulieres ne viris actus conjugales reddere valeant, impedire ; fidem praeterea ipsam, quam in sacri susceptione baptismi susceperunt, ore sacrilego abnegare, aliisque quamplurima nefanda, excessus et crimina, instigante humani generis inimico, committere et perpetrare non verentur in animarum suarum periculum, Divinae majestatis offensam ac perniciosum exemplum ac scandalum plurimorum. Quodque licet dilecti filii Henrici Institoris, in praedictis partibus Alemaniae Superioris, in quibus etiam provinciae, civitates, terrae, dioeceses et alia loca hujusmodi comprehensa fore censentur, necnon Jacobus Sprenger, per certas partes lineae Rheni, ordinis praedicatorum et theologiae professores, haereticae pravitatis inquisitores per literas apostolicas deputati fuerunt, prout adhuc existunt ; tamen nonnulli clerici et laici illarum partium, quaerentes plura sapere quam oporteat, pro eo quod in literis deputationis hujusmodi provinciae, civitates, dioeceses, terrae et alia loca praedicta, illarumque personae ac excessus hujusmodi nominatim et specifice expressa non fuerunt, illa sub eisdem partibus minime contineri et propterea praefatis inquisitoribus in provinciis, civitatibus, dioecesibus, terris et locis praedictis hujusmodi Inquisitionis officium exequi non licere et ad personarum earumdem super excessibus et criminibus antedictis punitionem, incarcerationem et correctionem admitti non debere, pertinaciter asserere non erubescant. Propter quod in provinciis, civitatibus, dioecesibus, terris et locis praedictis excessus et crimina hujusmodi non sine animarum earumdem evidenti jactura et aeternae salutis dispendio remanent impunita.

Nos igitur impedimenta quaelibet, per quae ipsorum inquisitorum officii executio quomodolibet retardari posset, de medio submovere, et ne labes haereticae pravitatis aliorumque excessuum hujusmodi in perniciem aliorum innocentium sua venena diffundat opportunis remediis, prout nostro incumbit officio, providere volentes, fidei zelo ad hoc maxime nos impellente, ac propterea contingat provincias, civitates, dioeceses, terras et loca praedicta sub eisdem partibus Alemaniae Superioris debito Inquisitionis officio carere, eisdem inquisitoribus in illis officium Inquisitionis hujusmodi exequi licere et ad personarum earumdem super excessibus et criminibus praedictis correctionem, incarcerationem et punitionem admitti debeat, perinde in omnibus et per omnia acsi in literis praedictis provinciae, civitates, dioeceses, terrae et loca ac personae et excessus hujusmodi nominatim et specifice expressa forent, auctoritate apostolica tenore praesentium statuimus. Proque potiori cautela literas et deputationem praedictas ad provincias, civitates, dioeceses, terras et loca necnon personas et crimina hujusmodi extendentes, praefatis inquisitoribus, quod ipsi et alter eorum, accersito secum dilecto filio Joanne Gremper, clerico Constantiensis dioecesis, magistro in artibus eorum moderno, seu quovis alio notario publico, et per eos et quemlibet eorum pro tempore deputando in provinciis, civitatibus, dioecesibus, terris et locis praedictis contra quascumque personas, cujuscumque conditionis et praeeminentiae fuerint, hujusmodi Inquisitionis officium exequi ipsasque personas, quas in praemissis culpabiles reperierint, juxta earum demerita corrigere, incarcerare, punire et mulctare ; necnon in singulis provinciarum hujusmodi parochialibus ecclesiis verbum Dei fideli populo quotiens expedierit ac eis visum fuerit, proponere et praedicare, omniaque alia et singula in praemissis et circa ea necessaria et opportuna facere et similiter exequi libere et licite valeant, plenam ac liberam eadem auctoritate de novo concedimus facultatem.

Et nihilominus venerabili fratri nostro episcopo Argentinensi per apostolica scripta mandamus, quatenus ipse per se vel alium seu alios praemissa, ubi, quando et quotiens expedire cognoverit fueritque pro parte inquisitorum hujusmodi seu alterius eorum legitime requisitus, solemniter publicans, non permittat eos per quoscumque super hoc contra praedictarum et praesentium literarum tenorem quavis auctoritate molestari seu alias quomodolibet impediri; molestatores et impedientes et contradictores quoslibet et rebelles, cujuscumque dignitatis, status, gradus, praeeminentiae, nobilitatis et excellentiae aut conditionis fuerint et quocumque exemptionis privilegio sint muniti, per excommunicationis, suspensionis et interdicti ac alias etiam formidabiliores, de quibus sibi videbitur, sententias, censuras et poenas, omni appellatione postposita, compescendo, et etiam legitimis super his per eum servandis processibus, sententias ipsas, quotiens opus fuerit, aggravare et reaggravare auctoritate nostra procuret, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis.

Non obstantibus praemissis ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis contrariis quibuscumque, etc.

Nulli ergo, etc. Si quis, etc.

Datum Romae apud S. Petrum, anno incarnationis Dominicae, millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto, nonas Decembris, pontificatus nostri anno primo.

Magnum Bullarium Romanum, deel I, blz. 429-430. — Ripoll, deel IV, blz. 2 en 3, nr 3.

376.

1484, December 17, Brugge. Een Christusloochenaar wordt aldaar aan de kaak gesteld en zijne tong met eenen gloeienden priem doorboord.

Item, up den 17den dach in December, anno 1484, doe was eenen man ghesteld up een schavood by justicyen voor thuus van den Vryen, ende met een gloyende helsen duer zyn tonghe ghesteken, ende dat ter cause om dat hy Jesus-Christus ghebenedyd gheloochend hadde.

Het boeck van al 't gene, enz., blz. 70.

377.

1489, Februari 24, Brugge. Wegens godslastering worden twee mannen aldaar aan de kaak gesteld, waarvan eenen met eenen gloeienden priem de tong doorboord werd.

Item up den 24sten dach in Spurkele, anno 89, doe zo was binder stede van Brugghe een schavoot ghemaect in den Burch, ende dat ter cause om 2 mannen, die daer up ghestelt waren : den eenen hiet Jacop van den Bussche, gheheeten in

de wandelynghe Cootkin, en die was ghesteken daer duer zyn tonghe met eenen gloyenden yzere, ter cause van zeker quade onnomelicke heede, die hy ghesproken ende ghezwooren hadde; ende den andren die hiet Loy Hemmins, die was daer ooc ghestelt by hem, maer niets anders ghedaen.

Het boeck van al 't gene, enz., blz. 265.

378.

1489, October 31, Brugge. Eene vrouw van Jabbeke wordt aldaar wegens ongeloof tentoongesteld met eenen papieren mijter op 't hoofd, waarop de duivel geschilderd stond.

Item, den laetsten dach in October, anno 89, doe zo was binder stede ghemaect eene stalage upt tkerchof van sinte Salvator, ende daer was up ghestelt eene vrauwename ter harer grote confuzye, cleenichede ende schoffierichede, om zeker causen, pointen die an huer bevonden waren, ende dat byder goeden wize mannen van discrecyen van der geestelicker wed; ende de voorzeyde vrauwe was van Jabbebe. Zoe zittende up de voorzeyde stage, zoe hadde up huer ooft staende eenen myter van pampiere, ende daer stond in ghemaect in figuere den duvel; ende zoe zatter den daghe voorseyd, voor de noene 2 hueren ende naer den noene 2 hueren.

Het boeck van al 't gene, enz., blz. 313.

379.

1489, November 27, Brugge. Een jongman wordt aldaar wegens godslastering aan de kaak gesteld, den hals in eenen ijzeren band gevat, met een opschrift boven zijn hoofd.

Item up den 27sten dach in November, anno 89, doe zo was binder stede van Brugghe ghestelt an de Waterhalle by der Groote Merct, ende hy was daer ghestelt met eenen yzeren halsband ghesloten an zynen hals, ende het was een muelenaers cnape; ende hy was daer ghestelt, ter cause dat hy ghezworen hadde quade heeden; ende te zynder confuzye ende cleenichede, zo was eenen brief ghestelt boven zinen hoofde ende de heeden daer in ghescreven; ende hy hiet Cornelis Cools.

Het boeck van al 't gene, enz., blz. 317.

380.

1491, Februari 19, Gent. Straffen door den Gentschen magistraat vastgesteld tegen de godslasteraars. — Alwie God, zijne Moeder of zijne heiligen lastert, zal aan de kaak gesteld, zijne

tong doorboord en eene maand lang op water en brood gevangen worden. Die gevangenis mag men afkoopen met kareelen voor de herstelling der stadsvestingen te leveren. Dronkenschap is geene verzachtende omstandigheid. De kinderen onder de vijftien jaren zullen in 't openbaar gegeeseld worden.

Actum, xixa in sporcle anno xc.

Omme dieswille dat de zonden van den overspelle, blasphemie ende andere groote onghedoghelicke zonden, contrarie ende in versmaetheden van den gheboden Gods, binnen dezer stede zeer regneeren ende zo ghemeene zyn, dat vele lieden danof varine gheene zonde noch mesdaet maken en zullen...., so gebiet men van heere ende wet, seepenen van beede den bancken ende beede de dekenen weghe....

5. Item, es voort gheordonneert, dat so wie van nu voort an voordachtelic blasphemert God of zynder ghebenedider moeder der maghet Marie of zine heleghen met eeneghe quade uutghesochte eeden, die zal ghestelt zyn in 't pelloryn, zyne tonghe duersteken ende voort ghewyst te watere ende brode in 's hammans een maent lanc gheduerende, ende boven dien naer dat seepenen dincken zal de eeden voordachtlich ende uutghesocht wesende, zullen zulke zwaerdere pugnicie doen als hemlieden redelic dincken zal ; ende werden zi ter IIer reyse verwonnen, zullen ghestelt zyn in 't pelloryn, de tonghe duersteken ende ghesplet ende zulke andere meerdere pugnitie als seepenen dincken zal daer toe dienende, elken waerseuwende dat dronckescip gheen ontseult zyn en zal ; ende dat de ghone die ghewyst werd in 's hammans, dat zal moghen lossen met coreelen als boven.

6. Item, de kinderen onder de xv jaren, die men zal horen quade eeden zweeren ende dat ter kennesse comt, zal men gheesselen achter straten anderen 't exemple, ende boven den voorseiden oudde wesende, zal men corrigieren als boven.

Gheldolf, *Coutumes de la ville de Gand*, deel I, blz. 675-676.

381.

1491, Februari 18, Brugge. Een man wordt aldaar wegens godslastering aan de staak gesteld en uit Vlaanderen voor zes jaren gebannen, nadat zijne tong met eenen gloeienden priem doorboord was geworden.

Item up den 18sten dach in Spurkele, anno 90, doe zo was binder stede van Brugghe, ghemaect een schavoot in den Burch, ende daer was eenen man up ghestelt ende ghebonden an eene stake, ter cause om dat hy ghezwooren hadde horryble heeden, ende boven dien haddi gheloochend de ghebenedyde moeder ende maecht Maria ; ende hy was ghebannen 6 jaar huuten lande van Vlaendren up zyn ooft, ende hy hiet Michiel Minne fs Jans, ende hy was duer zyn tonghe ghesteken met een gloyende yzere ende doe ghebannen.

Het boeck van al 't gene, enz., blz. 331.

382.

1459-1491, Atrecht. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Mathieu d'Escouchy over de geheele geschiedenis der Waldenzen van Atrecht. (Zie hooger.)

D'aucuns gens qui furent prins en la ville d'Arras, sur ce qu'on leur imposoit estre Waudois.

Environ la Pentecoste de l'an precedent (1459), courut la voix ès marches de Picardie, que en la ville d'Arras estoient pluseurs Waudois, tant hommes comme femmes. Et au pourchas d'aucuns le duc de Bourgogne, à qui ladicte ville estoit subgette à cause de sa comté d'Artois, ordonna certains commissaires pour de ce savoir la vérité et ainsy en faire justice selon ce qu'il appartenroit. Et y fut ordonné aler le comte d'Estampes, qui estoit cappitainne general desdictes marches de Picardie de par icellui duc de Bourgoigne, affin que les executeurs et commissaires de ladicte besoingne peussent plus seurement besoingner en icelle ; car besoing estoit d'y avoir ung bon chief, pour ce que de prime face on se print [de rude maniere] et en fist-on prisonniers grant nombre de gens de simple estat et de mauvaise vie, desquelz les aucuns d'eulx furent questionnez, interrogiez et preschez par gens que on disoit estre notables clercs de droit, et depuis livrez à la justice temporelle et par icelle ars et bruslez. Et pour ce qu'on disoit iceulx executez avoir accusé beaucoup et pluseurs autres gens de grant renom et de bonne fachon, ayant bonne chevance (1), comme le seigneur de Beaufort et de Ransart, chevallier ; maistre Anthoinne Saquespée, riche et puissant ; ung nommé Jehan Tacquet, marchant, et meismement Martin Cornille, qui paravant avoit esté recepveur general de toutes les finances dudit duc de Bourgoigne, et pluseurs autres, avoir esté complices et coulpables d'icelles vauderies ; icellui Martin Cornille, congnoissant que ce lui procedoit par hayne couverte d'aucuns ses ennemis, se absenta de ladicte ville et du pays et s'en alla à Romme ou aultre part où bon lui sembla, où il fut par long temps. Pareillement icellui Tacquet se tira en la ville de Paris ; mais ce nonobstant, si furent tous leurs biens mœubles et immœubles prins et mis en la main dudict duc de Bourgoigne, et iceulx gouvrenez et conduis par gens qui desiroient la destruction totalle des dessusdis. (2)

Et au regard desdis de Beaufort et maistre Anthoinne, ilz furent prins et constituez prisonniers en grand esclandre, où ils furent par pluseurs fois questionnez

---

(1) Bezittingen.

(2) Een ander tijdgenoot, Pierre le Prestre, abt van Saint-Riquier en kapelaan van den hertog van Bourgondië, zegt ook : « Plusieurs gens de bien congneurent assez que cette manière d'accusation fut une chose controuvée par aulcunes mauvaises personnes pour grever ou destruire ou deshonnorer ou par ardeur de convoitise aulcunes notables personnes que iceulx heoient de vieille hayne. » (Zie G. du Fresne de Beaucourt, in zijne uitgave van Mathieu d'Escouchy, deel II, blz. 419, noot 1.)

par voye de fait et très inhumainement. (1) Et ce faisoit en fin de faire congnoistre aucune chose par quoy on eust coulleur de les pooir faire mourir, pour avoir la confiscation de leurs biens. Et à ce tenoient fort les mains aucuns qui lors estoient du conseil dudit comte d'Estampes ; mais oncques ne confessèrent chose qui leur fust prejudiciable. Et dudit temps fu ladicte ville sy escriée, que tous ceulx du pays faisoient grant difficulté eulx y trouver. Or advint que Phelippe de Beaufort, aisné fils dudit seigneur, qui véoit que sans cause on traictoit ainsy sondit père, et que meisme aucuns de ses parens et amis le enhortoient soy composer, — et de fait icellui de Beaufort se composa de paier un mil d'escus d'or, affin d'estre delivré de la prison où il estoit, — icellui Phelippe se tira devers le Roy, où en sa chancellerie donna à entendre le cas de sondit père, disant qu'il voloit ester à droit en la court du Parlement, qui estoit la fontaine de la justice de ce Royalme ; et obtint lettres royaulx, par vertu desquelles estoit mandé au premier huissier dudit Parlement ou sergent royal, que l'on prinst ledit seigneur de Beaufort reallement et de fait ès prisons où il estoit, et que soubz bonne et seure garde on le menast ès prisons du Roy à Paris, c'est assavoir en sa conciergerie du pallais.

Et quant ledit Phelippe eut icelles lettres, print ung huissier et autres officiers et gens du Roy ; et par ledit huissier fut ledit seigneur de Beaufort prins ès prisons où il estoit en la cité lez ladicte ville de Arras et mené en ladicte conciergerie, où il fut longue espace de temps ; et lui estant illec, se submist en ladicte court de Parlement pour par elle estre condempné ou absoubz. Et sy furent adjournez les dessusdis executeurs et commissaires à la requeste dudit seigneur de Beaufort et dudit Tacquet, qui desjà de sa voulenté s'y estoit alé rendre prisonnier (2) et pareillement submettre à porter pugnicion telle que icelle court leur ordonneroit. Contre lesquels fut fait leur procès bien au long ; et en la deffinitive, furent trouvez purs et innocens de ce pour quoy ilz avoient ainsy esté accusez, et furent aucuns de ceulx qui ainsy les avoient traictiez, condempnez en reparacions hounourables et en grans sommes d'argent. Et fut trouvé par ladicte court que ce ne procedoit que par haine et soubz umbre de avoir leurs chevances. Dont aucuns des conseillers dudit conte d'Estampes, comme dit est, furent fort blasmez ; et en donnoit-on de grandes charges à deux des secrétaires dicellui comte, qui pour lors avoient grant audience devers lui, dont l'un se nommoit maistre Philibert Bauchillart, et l'autre maistre Jehan Fourme.

---

(1) De heer van Beaufort werd niet ter pijnbank gelegd, maar Sacquespée wel, zooals blijkt uit het pleidooi van zijnen advocaat Simon : « Sacquespée fut constitué prisonnier pour lesdiz cas de vauderie, sur lesquelx il fut interrogié, et sur ce que deneya, lui fut dit qu'il le confesseroit et que avoit esté chargé de plusieurs. Fut mis en question sur le banc, lié de cordes noées en quatre lieux, *videlicet* ou chief, par le corps, par les cuisses et les jambes au-dessoulz des genoux, en lui donnant de l'eau à boire . . . . . Incontinent prindrent les brayes et lui misdrent aux talons. Et pour ce que ne confessa riens, le procureur d'office se fit partie à l'encontre de lui, parquoy Sacquespée paya cent escuz, et après fut delivré et envoyé et condempné ès despens du procès ». Reg. du Parlement, criminel, 29 (x, 8861), aangehaald door G. du Fresne de Beaucourt, in zijne uitgave van Mathieu d'Escouchy, deel II, blz. 418 en 419 noot 2.

(2) Dit is eene vergissing (G. du Fresne de Beaucourt, ibid., blz. 420, noot 3.)

Et quant ledit duc de Bourgoingne fut adverty plainement que ce procedoit par la manière que dit est, fist tout cesser tels emprisonnemens et mectre au delivré ledit maistre Anthoinne Sacquespée et pluseurs qui encores estoient prisonniers, et lever la main de leurs biens et heritaiges. Et ainsy retourna ledit Martin Cornille et les autres qui s'estoient absentez, en icelle ville ; et leur fut rendu et delivré leursdis biens et heritaiges.

Chronique de Mathieu d'Escouchy, uitgegeven door G. du Fresne de Beaucourt, deel II, blz. 416-421.

383.

1459-1491, Atrecht. Uittreksel uit de *Recollection des merveilleuses advenues de nostre temps* van den kronijkschrijver Jan Molinet over de Waldenzen van Atrecht.

J'ay veu grant vauderie
En Arras pulluler,
Gens plein de rêverie
Par jugement brusler.
Trente ans puis ceste affaire
Parlement décréta,
Qu'à tort sans raison faire
A mort on les traicta.

Chronique métrique de Chastellain et de Molinet, uitgegeven door de Reiffenberg, blz. 111. — De kanunnik Molinet, die in 't midden der 15e eeuw geboren werd en in 1507 te Valencijn overleed, was nog een tijdgenoot der laatste beslissingen in zake der kettersche Waldenzen van Atrecht genomen. Eene eeuw later schreef Renon de France (uitgave van Piot, blz. 61): « L'an 1459, frère Pierre Trouffart (lees *Broussart* of *Le Broussart*), jacobin, inquisiteur de l'evesque d'Arras, donna sentence contre les Vaudoulz et aulcunz principaulx d'Artois chargés de sorcelerie et hérésie. »

384.

1491, Mei 21, Parijs. Vonnis van 's konings Parlement te Parijs, waarbij de veroordeelde Waldenzen in hunne eer hersteld en al de vonnissen tegen hen te Atrecht uitgesproken vernietigd worden. — De heer van Beauffort en zijne medeëischers, waaronder de kinderen en erfgenamen der verbrande Atrechtsche Waldenzen, hebben geklaagd over de onregelmatigheid en de wreedheid der vervolgingen van de vicarissen-generaal, van den

inquisiteur en van hunne medehelpers en zij beschreven de vreeselijke folteringen der pijnbank. Enkele verdachten werden mits betaling van groote sommen losgelaten; de ter dood gebrachten verklaarden onplichtig te sterven; de aanhouding en behandeling van den heer van Beauffort is schandelijk geweest, evenzeer als die van Jan Tacquet, die beide naar Parijs gevlucht en vóór 's konings Parlement in beroep waren gegaan; Hugo Aymery werd onmeedoogend gepijnigd, waarop de afwezige bisschop van Atrecht, te Rome verwittigd, hem liet in vrijheid stellen, en er een geding vóór 't Parlement te Parijs tegen de vervolgers der Waldenzen werd ingespannen. De eischers vraagden hunne eereherstelling en de kastijding hunner vervolgers. De verweerders integendeel beweerden, dat de vervolgingen regelmatig waren geschied en dat het onderzoek en de onderdrukking der ketterij aan de Kerk alleen toebehoort. Zij vertelden op hunne beurt de zaak van den heer van Beauffort alsmede zijne bekentenissen, enz. Zij besloten dat de eischers moesten gestraft en zijzelven in rust gelaten worden. Tegen de verweerders verklaarde zich de procureur-generaal van 't Parlement op alle punten. Dit alles overwegende vernietigt het Parlement al de vonnissen te Atrecht en elders door de wereldlijke en geestelijke rechters in de zaak der Waldenzen uitgesproken. Die rechters moeten de aangeslagene goederen der veroordeelden teruggeven aan henzelven of aan hunne erfgenamen, en groote geldboeten (te zamen 6500 ponden Parisis) betalen, waarmede eeuwigdurende missen te Atrecht voor de zielerust der verbrande slachtoffers zullen gesticht worden. Op eene stellage zal te Atrecht eene openbare prediking gehouden worden, waarin hunne onschuld zal verklaard worden, waarna al de overblijvende processtukken vernietigd zullen worden. Daarenboven zal een steenen kruis vijftien voet hoog met een opschrift ter eere der slachtoffers te Atrecht worden opgericht. De verweerders worden tot al de kosten van het geding verwezen. Den bisschop van Atrecht, zijnen ambtenaars en den inquisiteur wordt verboden in 't vervolg nog wreede folteringen tegen de verdachten te gebruiken.

Copie de la sentence et arrest en latin, prononcé en la cour du Parlement a Paris, entre messire Collart de Beauffort, Jehan Tacquet et aultres appellants de maitre Robert le Jeusne, gouverneur d'Arras, Robert de Marquais, son lieutenant, et aultres, le xxe jour de may mil iiij^c iiij^xx et xj; collationné a l'original.

Carolus, Dei gratia Francorum rex, universis presentes litteras inspecturis salutem.

Notum facimus quod, lite mota et pendente in nostra Parlementi curia, inter dilectum nostrum Collardum de Bellaforti, militem, et Joannem Tacquet, scutiferum, a magistro Roberto le Jeusne, dudum gubernatore Atrebatense, pro defuncto avunculo et consanguineo nostro duce Burgundiae, dum ageret in vivis, et a Roberto de Marquais ejus locum tenente, episcopoque Atrebatense necnon magistris Joanne Theobaldi, officiali, Petro du Hamel et Petro Pochon, vicariis dicti episcopi, et a Guillelmo (*sic*) le Brossart, inquisitorem fidei se dicentem, Jacobo de Bosco, ecclesiae Atrebatensis decano, Joanne le Boullengier, Aegidio le Flameng et Matheo Paille; et ipsum de Belloforti, a Joanne Faulconier, religioso ordinis fratrum minorum episcopoque de Baruto, ac a magistro Joanne Forme, comitis d'Estampes secretario, appellantes; eosdemque Collardum de Belloforti, Tacquet, Hugonem Aymery, Batholomeum Hosmen, Nicolaum Gavrelle, ejus uxorem, Joannam le Febvre, defuncti Joannis le Febvre alias le Cat filiam, Petrum de Carioeul, defuncti Petri de Carioeul nepotem ac haeredem, Joannem Bary et procuratorem nostrum generalem cum eis adjunctum, in casu excessuum, abusuum et attentatorum actores ex una parte; et dictos ducem Burgundiae, Robertum le Jeusne, Robertum de Marquais, episcopum Atrebatensem, Joannem Theobaldi, Petrum du Hamel, Joannem Pochon, Jacobum du Bois, Joannem Boullengier, le Flameng, Forme, dicti comitis Stamparum secretarium, et Paille appellantes ipso facto : Theobaldi, du Hamel, Pochon, Boullengier, Flameng, Forme, Paille, Joannem l'Hostellier, Matheum du Hamel, praedictorum episcopi vicariorum et inquisitoribus scribas, Philippum de Saneuses militem, magistrum Guillelmum de Bery, locum tenentem balivii Ambianensis se dicentem, in dicto casu abusuum et attentorum deffensores ex parte altera.

Super eo quod dicti appellantes et actores dicebant et proponebant, et maxime dictus Collardus de Belloforti, quod ab aliquo tempore per jam dictos appellatos et deffensores, nonnulla fraudulentia inventio, sub colore haereticae pravitatis, sortilegii seu valderiae, in villa Atrebatense reperta fuerat, et pro ad factum illud procedendo et quos pretendebatur de hujusmodi secta culpabiles puniendo, dicti deffensores commissos et deputatos seu delegatos se gesserant et portaverunt; dicebat insuper dictus Collardus quod ipse, licet notabilis et miles strenuus de baronia in comitatu Artesii extractus fuisset, et semper bene, debite et catholice vixisset, ac in sua juventute arma ut nobilis absque reprehensione fuisset etiam insecutus, nihilque minus antedicti deffensores dictam novam inventionem conducentes dictum Collardum de Belloforti pluresque alias personas variorum statuum, tam magnas quam parvas, de supradicto crimine haeresis, sortilegii seu valderiae, nullo accusatore superveniente, informationeque aut minime praecedente, falso oneraverunt illudque crimini eis imposuerunt.

Et pro ad suos fines veniendo Jacobum de Willeman, virum catholicum et bene famatum, cum caeteris aliis probis, notabilibus et bonis hominibus capi et incarceri fecerant, et quamvis jam dicti Guillelmus le Brossart et Joannes Faulconier, religiosi, suis in praedicationibus per eos ad universum populum factis, quod nullam personam de dicto crimine accusatam, nisi septem testium assertione seu testimonio oneraretur, minime caperent, palam ac publice dixissent, his tamen non obstantibus, praefati deffensores dictum Jacobum de Willeman, sic, ut praedicitur, captum in unam coquinam adduci, ubi caput ipsius cum una

parva corda nodosa seu nodis plena ligari, ut taliter quod testam intrabat sibi, quod sortilegus et valderius erat, improbando astringi : et iterum, quod ea quae ab eo petebant minime fatebatur, dictum ejus caput altera grossiore corda, ut prius nodata, rursum ligari et astringi : pluresque alios occasione dictae valderiae per eos oneratos et incarceratos super aliquo scamno pluribus funibus seu cordis ligatos extendi, unoque freno seu bajulo aut baculo ad morsum apto in ore cujuslibet applicato, unam aquam situlam per quemlibet potari, pluraque alia tormenta, gehennas et crudeles absque aliquo temperamento fieri : necnon magistrum Antonium Saquespée, quamvis ipse de supradicto crimine sortilegii seu valderiae minime suspectus esset, quaestionari et torturari fecerant, sed ipsum postmodum magna denariorum summa, ab eo per eos extorta, mediante, ad domum suam remiserant : et pariter jam dictum Joannem de Bary prisonnierum mancipaverant ac in torturam posuerant, plantasque suorum pedum candelis ardentibus cremari, oleum et acetum in ejus corpus ponendo seu infundendo, ipsumque erga eos in magnam denariorum summam obligari procurando ; insuper et tres feminas seu mulieres dictumque Joannem de Bosco valde et inhumaniter torturari et quaestionari fecerant ; et dum praemissa agerentur, jam dictus le Brossart, inquisitorem se fidei dicens, eidem Joanni de Bosco persuaserat et dixerat, quod cum idem inquisitorem se dicens sermonem populo fateretur, publice ei responderet, alioqui ipsum de Bosco super scalfaudium comburi seu cremari facere minatus fuerat.

Dicebat praeterea dictus de Belloforti, quod occasione praedictae inventionis dictae valderiae sub colore justitiae occisi et interfecti de praedicto crimine sibi imposito minime culpabiles fore et plures alios, qui crimina seu causas supradicti sortilegii scelere sibi impositos cognoverant seu confessi fuerant, absque punitione, juris ordine non servato, dimissos seu relictos fuisse, et hoc per eorum processus constare semper declaraverant, et in hujuscemodi proposito injuste et absque causa extremum vitae supplicium subierant ; et respectu jam dicti Hugonis Aymery alias Patrenostre, ipse sicut alii captus, incarceratus, ligatus et oculis velatus, super unam riparum conductus exstiterat, sibique quod onera super dicto crimine sibi imposita confiteretur, alias ipso facto submergeretur dictum fuerat ; propter quod peragendum dicti deffensores eundem Aymery cuidam servienti, quem ad suam loquelam cognoverat, tradiderunt liberaveruntque ; sed postea ipso readducto dicti intimati et deffensores eundem quinque vel sex vicibus absque aliqua temperie, sed cum maxima severitate, nullis indiciis novis habitis, quaestionaverant, et illum nihilominus inconfessum et non convictum seu testibus superatum publice praedicari caputque mittra ejus praecingi fecerant, et ad carcerem per spatium viginti annorum tenendum condemnaverant : aliusque Roguet vocatus et captus, necnon jam dictus de Carioeul, decem seu duodecim vicibus torturatus ac deinde ad mortem condemnatus exstiterat, tandem vero executatus..... du Carioeul in mercato Atrebatense existens, quod innocens moriebatur publice ante suam executionem cum magno fletu exclamarat ; necnon plures personas et signanter jam dictum de Belloforti per eum falso oneratas et accusatas fuisse, ab eis veniam postulando vociferatus erat atque declaraverat.

Dicebant consequenter dicti appellantes et actores, quod deffensores praenominati pluresque mulieres ceperant et quaestionaverant et praecipue Grossam Joannam dictam Bellotam, la Seeliere et alias super quarum gutture et earum capillos trahendo, ipsasque ad praedictum de Belloforti necnon domini de Croy

de dicto crimine et de concubitu cum eis accusare promovendo, dictus dominus de Saneuses exultando tripudiaverat, et extractis nonnullis accusationibus, dictum magistrum le Boullengier erga praefatum consanguineum nostrum ducem Burgundiae, ut sibi dictos de Croy et de Belloforti ac alios dominos, a quibus multae pecuniae levari possent, de dicto crimine valderiae oneratos fuisse diceret, transmiserat; qui quidem consanguineus noster suas litteras pro secundum justitiam procedendo concesserat, quae dicto de Saneuses et comiti Stamparum praesentatae et traditae, et postmodum per eundem de Saneuses jam dicto Roberto de Marquais, locum tenenti dicti gubernatoris Atrebatensis, transmissae fuerant, et sibi quatenus jam memoratum de Belloforti quod citius caperet et incarceret mandaverat; ipsisque mandatis obediendo praedictus de Marquais dictum de Belloforti tunc in dicta villa Atrebatense ante quandam domum inventum, prisonnierum ex ordinatione dicti comitis seu domini Stamparum ceperat; unde ipse de Belloforti ad nostram Parlementi curiam appellaverat; ipsa tamen appellatione non obstante, ipse primo ad hospitium dicti domini Stamparum ac deinde ad domum episcopalem Atrebatensem cum uno servitore adductus ac ibidem longo temporis spatio detentus, deindeque ipsius bona ad manum justitiae posita exstiterant; deinde ipse pro appellante se iterum gesserat, contra quarum appellationum odium et in ipsorum spretum jam dicti deffensores, sua temeraria voluntate et absque juris discussione neque ordine, eundem de Belloforti super scalphauda adduci ibique publice praedicari fecerant, ac eundem ad et per spatium septem annorum prisonem tenendum ac in decem millium librarum summam condemnarant; ac nonnullo tempore effluxo dictus de Belloforti suum relevamentum in casu appelli obtinuerat, vigore cujus informationem fieri et se prisonnierum ad carcerem Consiergeriae palatii nostri Parisiensis adduci fecerat; posteaque processus supradicti ad dictorum procuratoris nostri generalis et de Belloforti requestam penes dictam curiam nostram oblati exstiterant.

Praefatus vero Joannes Tacquet appellans dicebat similiter atque proponebat, quod ipse notabilis burgensis villae Atrebatensis, a nobili progenie extractus bonusque christianus et erat et semper fuerat, qui et ejus praedecessores plures fundationes signanter in ecclesia Atrebatensi fecerant, et propter ejus honestatem ipse scabinus dictae villae Atrebatensis devenerat. Licet tamen ipse de crimine sortilegii seu valderiae nunquam convictus fuisset, sed de eodem se numquam intromisisset, nihilominus jam dictus dominus Robertus de Marquais eundem Tacquet ad se venire, id quod fecerat, mandaverat; qui quidem de Marquais praedictum Tacquet repente prisonnierum pro dicto crimine valderiae ceperat ac longo temporis spatio detinuerat; quo pendente dictus decanus Atrebatensis et alii defensores dictum Tacquet dicere et asserere, quod de hujusmodi crimine valderiae esset convictus ac plures alios accusaret, plerumque monuerant; ipse tamen id facere renuerat, ob quod valde enormiter torturatus et questionatus fuerat; et paulo post dicti deffensores quendam ipsius Tacquet amicum eundem Tacquet alloqui fecerant, qui eidem ut confiteretur ea quae vellent, esto quod bonum vel malum esset, alias praedicto etiam decano et aliis praedictis deffensoribus praesentibus suggesserat; et idem decanus consilium dicti amici bonum esse, et parentes dicti de Belloforti, simile consilium sibi dedisse protulerat sive dixerat; sub quarum exhortationum et persuasionum colore, dictus Tacquet id quod ab eo dicti deffensores petere voluerant, confessus exstiterat; et dictum Joannem Tacquet ad scalfaudandum, praedicandum et mittra caput ejus circumdandum

ac in mille quadringentis libris et ad carcerem per decennium tenendum condemnaverant; unde dictus Tacquet ad dictam curiam nostram appellaverat, medio cujus appellationis ipse Consiergeriam palatii nostri Parisiensis pro refugio habuerat.

Memorati vero Hugo Aymery, Joannes le Febvre, Bartholomeus Hermen et Nicolas de Gavrelle, ejus uxor, dicebant ibidem et proponebant: et potissime dictus Aymery, quod ipse bonus vir, juvenis in statu matrimonii conjunctus fuerat et erat, qui bene et debite tanquam verus catholicus absque unquam aliquod reprehensibile faciendo se repererat et gubernaverat. Verum in vigilia festi Rasmis Palmarum, anno mille iiij^c lx, jam dictus Petrus du Hamel, absque informatione praecedente, dictum Aymery ad se venire mandaverat; ipseque apud dictum du Hamel sub bona fide existens, idem du Hamel memorato Aymery, quod dictos vicarios Atrebatensis episcopi ipsumque episcopum de Baruto necnon dictum decanum sibi locuturos expectaret, et consequenter eidem Aymery ut in cameram commentariensis seu custodis carcerum dicti episcopi Atrebatensis prisonnierus pergeret, et ipsum prisonnierum ducendo dictus custos carcerum dicto Aymery quod omnia quae ab eo peterentur jure vel injuria fateretur, et quod omnes qui nihil confiteri voluerant, morti perempti fuerant, illi vero qui petitoribus confessi fuerant, illico liberati remanserant, instigaverat, et etiam eo in carcere existens quaedam mulier, la Bouchierre nuncupata, in dictis carceribus ad tentandum Aymery, ipsam per torturam et quaestionem quos sibi dicti deffensores nominari fecerant accusasse, et ad hoc compulsam fuisse, et eidem Aymery etiam alios sibi nominandos accusare oportere, promulgaverat: deindeque praefato Aymery super dicto crimine interrogato et nihil in sui praejudicium confitente nullamque personam accusante, dicta Bouchierre duaeque mulieres aliae, una Dauvergne et altera Delespine nuncupatae, vitam lubricam degentes, enormiter per torturam flagellatae, cum saepe dicto Aymery confrontatae fuerant, quarum aliquae minime ipsum cognoscere, neque eum in certis nemoribus, de quibus fuerat questio, vidisse, reliquae vero quod si de eo aliquid mali dixerant, hoc idem per gehennam seu torturam, vim et violentiam, fecisse declaraverant; sed his nullum respectum habendo, dicti deffensores prefatum Aymery primo in liere absque cretello, membris extensis et longo temporis spatio, et postea per quandam aliam torturam, *Imolinet* gallice vocatam, aquam, oleum et acetum pro vitione sibi tradendo, ac quod ipsum in dicta valderia interfuisse confiteri et sibi nominandos de hujusmodi crimine accusare, sub poena fractionis suorum praedictorum membrorum, oportebat, sibi suadendo quaestionaverant, ipsique semimortuo nisi flores, roseas seu violetas sustinuisset, sed quod si praedictos sibi nominandos non accusaret, alias torturas usque ad membrorum dissolutionem pateretur per minas promiserant; verum ipse quod minime accusaret responderat; sed his minime contenti ipsum Aymery duodecim vicibus torturaverant, et ad quandam arborem eum suspendere et postea submergere, sibi vim servientem et cum eo confiteretur derisionem administrando, administraverant, et ex post ipsum undecim mensibus prisonnierum in magna paupertate et miseria detinuerant, et pro omni complemento eumdem scalfaudari, praedicari et mittrari facientes ipsum ad tenendum carcerem fermatum condemnaverant.

Sed medio persecutionis per jam dictum Collardum de Belleforti in villa Atrebatensi, tunc occasione praemissorum detentos in eam adduci ordinaverat, quo pendente dictus Aymery, apud Romam erga dictum episcopum Atrebatensem pro

eum liberari faciendo transmiserat, id quod dictus episcopus cum tota diligentia fieri jam dictis deffensoribus mandaverat, quo medio dicti deffensores memorato Aymery jam dictos carceres aperuerant et ab illis eum exire demiserant; deinde quod idem Aymery certas litteras a defuncto charissimo domino progenitore nostro obtinuerat de praemissis narrativas, vigore qua jam dictos du Hamel et Flameng in dicta nostra Parlamenti curia personaliter, alios vero deffensores simpliciter comparituros adjournari fecerat; qui quidem adjournati ex post in dicta nostra curia comparuerant et per eum interrogati fuerant, et quibus et quam pluribus aliis rationibus et causis per dictos appellantes et auctores respective propositis et allegatis, concludendo petebant et requirebant, videlicet jam dicti Collardus de Belloforti et Joannes Tacquet appellantes, quod per arrestum dictae curiae nostrae diceretur et declareretur jam dictos intimatos male et abusive fecisse, incarcerasse, processisse, refutasse et denegasse, dictos appellantes bene appellasse; et in quantum ipsi et alii sui consortes erant actores, dicti deffensores pro jam dictorum abusuum, excessuum et attentatorum reparatione, ad dictum Collardum de Belloforti in statu quo erat tempore praedictae appellationis suae restituendum et reponendum, et supra dictas denariorum summas per dictos actores occasione praemissorum eisdem deffensoribus traditas, cum eorum terris, bonis et proficicis reddendum, et restituendum necnon jam dictos commissarios ad id super scalfaudia modo et forma quibus dictos actores condemnaverant, quod ipsi falso, inique et absque ratione id fecerant dicendum, ac etiam emendam honorabilem tam in dicta curia nostra quam in villa Atrebatensi publice super dicta scalfaudia, in qua idem actores scalfaudati fuerant, dicendo atque proferendo quod contra Deum absque causa seu ratione per avaritiam sub umbra et colore justitiae praedictos capi in carcerem scalfaudarique, praedicari et mittrari, praedictosque excessus, abusus et attentata fieri fecerant, commiserant et perpetraverant; Deo, nobis, justitiae et memoratis actoribus veniam requirendo ac in eodem loco unam crucem lapideam, in quam unum epithaphium affigetur, praedictam emendam honorabilem et reparationem continens fieri et erigi faciendo, ipsum Collardum de Belloforti perpetuo, immediate ab omnibus deffensoribus dictis exemptum fore, et pro emenda utili quemlibet ipsorum deffensorum in solidum erga dictum de Belloforti in decem et erga quemlibet aliorum actorum in trium millium scutorum auri summis et ad tenendum carcerem fermatum usque ad praemissorum complementum, solutionem et satisfactionem eisdem actoribus priusquam nobis fiendam necnon in eorundem actorum damnis interesse et expensis condemnaretur.

Memorati vero deffensores et intimati ex adverso dixissent et praesupposuissent, et signanter dictus episcopus Atrebatensis, garandiam pro dictis suis vicariis, episcopo de Baruto, inquisitore fidei ac caeteris aliis in se suscipere volens, quod secundum juris communem dispositionem congnitio, decisio et punitio de nefando haeresis seu idolatriae crimine ad judices ecclesiasticos spectabat ac pertinebat, quodque principalis materia, de qua nunc agebatur et unde appellationes per dictos appellantes praetentes procedebant, super dicto crimine ventillata materia prae ecclesiastica erat; de qua etiam ecclesia in suo foro et judicio integraliter cognoverat, taliterque processibus debite factis suam sententiam protulerat et partim exsequi fecerat; hisque praesuppositis, dicebant ulterius dicti deffensores, quod quicquam in hac parte nisi pro confirmatione fidei catholicae fecerant seu egerant.

Nam jam dicti officiarii episcopi Atrebatensis plures personas de nefandissima secta valderiae nuncupata oneratas et accusatas in processu posuerant, quarum aliae condemnatae, aliae absolutae fuerant, earumdemque personarum processus faciendo et perficiendo dicti vicarii et inquisitor, jam dictum Collardum de Belloforti de dicta secta valderiae per duos viros et duas mulieres in diversis carceribus prisonnieros detentos oneratum accusatumque invenerant; his tamen non obstantibus dicti vicarii ad captionem dicti de Belloforti procedere distulerant, donec gentes justiciae ordinariae villae Atrebatensis eiusdem vicariis, quod super facto ejusdem de Belloforti provideri debebat, demonstraverant; et propterea magna deliberatione praehabita, die festi beati Joannis Baptistae, anni 1460, dictus de Belloforti per officiarios laicos dictae villae prisonnierus captus, ac eo quod de fide quaestio erat, jam dicto episcopo Atrebatensi ac suis officiariis redditus, ac in una camera cum talibus custodibus, quos habere requisiverat, conductus fuerat; quem dicti commissarii super articulis dictum crimen concernentibus, ut ab eo sciretur veritas, interrogaverant, sed ipse nihil confiteri voluerat; ob quod ipsi commissarii pro illa die absque aliter procedendo recesserant; et die sequenti, dum saepe dicti commissarii et alii usque ad decennarium numerum erga dictum de Belloforti reverterentur, Philippus dicti de Belloforti filius natu major necnon domini de Rivery et de Mailly aliique nobiles et scutiferi in magna comitiva iisdem deffensoribus obviam occurerant, et dictum de Belloforti alloqui requisiverant, quod fieri dicti commissarii in praesentia tamen nonnullorum ex ipsis concesserant; et postquam plura verba cum eodem de Belloforti habuissent, dictus de Belloforti prisonnierus, juramento sollemni prius praestito, interrogatus in praesentia dictorum officiariorum suorumque parentum, absque inductione, minis neque aliquibus torturis, dixerat et confessus fuerat, quod a tribus annis citra ipsius cognitionem cum una muliere, la Pigneresse vocata, in villa Atrebatensi rem habuerat, et una dierum insimul cubare seu jacere concluserant; quam conclusionem faciendo dicta Pigneresse ipsi de Belloforti in villeto ad unam pulchram comutinam pergere petierat; ad quam idem de Belloforti istud bene velle responderat, et extunc ipsi ambo gradus domus dictae Pigneresse descenderant; quae quidem la Pigneresse quemdam baculum uno nigro unguento unxerat, et postea uterque, ut eques, dictum baculum ascenderat et raptim in nemore Mofflaines se repererat; et ipsi in dicto nemore plures personas, prima quarum speciem simiae rufae gerebat, ad mensam sedentes, multas epulas habentes, invenerant et repererant. Coram qua simia ipse de Belloforti praesentatus fuerat, cui dicta simia haec verba videlicet: *Vos bene veneritis* protulerat; et post coenam peractam dicta simia pedem dextram tetenderat, quem pedem dictus de Belloforti, genibus per eum flexis, aliis trepudiantibus, deosculatus fuerat; et postea idem de Belloforti, antequam a dicto nemore exirent, dictam la Pigneresse carnaliter cognoverat, et adhuc in domum dictae la Pigneresse redierant, cum qua etiam ipse rem pluries habuerat; et ultra diabolum sub dicta figura simiae esse, sortes etiam et colores vestium, quibus alii induebantur, revelaverat. Praeterea quod in dictam valderiam, cum quadam alia, la Parcheminiere vocata, iterum fuerat, ubi quemdam in speciem unius nigri canis, qui sibi pecunias promiserat, repererant; cui dictus de Belloforti capillos sui capitis dono praesentaverat, et tertio ipsum in nemore Altifontium cum quodam suo servitore fuisse, et ibidem malignum spiritum in dicta simiae specie vidisse, responderat et confessus fuerat; et in illis confessionibus pluries relictis perseveraverat, quibus quidem confes-

sionibus per plures universitates magnosque doctores et caeteras alias personas egregias et scientificas visis, dicti commissarii per eorum sententiam in conspectu populi dictae villae Atrebatensis prolatam, ipso de Belloforti a sententia excommunicationis prius absoluto, ad prisonem in carceribus dicti episcopi Atrebatensis spatio annorum tenendum, necnon in sex millium librarum summam monetae Artesii pro fide adversus Turcos et non alibi impendendam ac in loco de Malinnes extra potestatem dicti episcopi Atrebatensis ponendam, necnon in mille quadringentis libris secundum declarationem dictae sententiae impendendis condemnaverant, a qua quidem sententia minime appellatum exstiterat ; sed post executionem ipsius dictus de Belloforti et ejus parentes relevamentum in causa appelli obtinuerant, ac jam dictos intimatos ac deffensores intimari et adjournari fecerant. Praedictus vero consanguineus noster dux Burgundiae prosecutionem dictae materiae pro bona fide et pro abjuratione tanti erroris, qui maligno spiritu ad partes augere dicebat, per jam dictos vicarios episcopi Atrebatensis ac inquisitorem fidei factam fuisse, et ob hec dictum de Belloforti inadmissibilem fore similiter proposuisset ; pariterque dictus de Saneuses dixisset et proponi fecisset, quod ipse de Saneuses, notabilis miles in aetate septuagenaria constitutus, multum dives in bonis tam mobilibus quam immobilibus erat, ac bene et honorabiliter absque opprobrio sese rexerat ac gubernaverat, ac cum dicto Collardo de Belloforti magnam amicitiam habuerat, cujus filium Philippum de Belloforti vocatum ex sacris fontibus baptismatis nomen sibi imponendo levaverat, ipse Philippus de Belloforti, ejus filiolus, processu dicti Collardi sui patris pendente et durante, cum eodem de Saneuses biberat, manducaverat et conversus fuerat, sed dictus de Saneuses ad dictum processum faciendum ad requestam dictorum vicariorum duntaxat sese repererat, dictique vicarii, et non idem de Saneuses dictum de Belloforti condemnarant.

Praefati vero Petrus du Hamel, Aegidius le Flameng, Jacobus du Bois, Jacobus Thiebaut, Joannes Pochon, Petrus le Brossart, Joannes le Boullengier, Matheus Paille, Joannes Forme, Matheus du Hamel, Joannes l'Hostellier et Guillelmus de Bary dicebant similiter, quod dicti actores eo crimine valderiae, sortilegii seu haeresis modo et forma praefatis, per quosdam suos complices onerati et accusati fuerant, ob quod ipsis interrogatis, processibus contra eos factis, in multis et diversis emendis, superius declaratis, condemnati fuerant ; quare mediis praefatis et aliis latius in processu deductis et propositis, concludendo etiam petebant et requirebant. Dicti intimati et deffensores per arrestum dictae curiae nostrae dici et declarari jam dictos appellantes minime fore admittendos, saltem suas appellationes desertas esse, ipsosque appellantes ad carceres dicti episcopi Atrebatensis ipsorum expensis reddi et restitui debere, praefatumque de Belloforti in similibus emendis honorabilibus et utilibus erga dictum de Saneuses, prout ipse de Belloforti adversus ipsum concluserat, ipsum de Belloforti fidem et hommagium per eum, ratione domini de Belloforti, quod dictus dominus de Saneuses in suis manibus tenebat fore, fecisse similiter declarando : necnon memoratos deffensores ab omnibus petitionibus, requestis et conclusionibus ipsorum actorum absolvi, eosque in ipsorum deffensorum et intimatorum damnis, interesse et expensis condemnari.

Memoratus procurator noster generalis, contentum dictis processibus ad effectum reducendo, dicebat etiam et proponebat, quod praedicti deffensores absque informatione praecedente jam dictos actores et caeteros alios occasione dictae valderiae

capi ac incarcerari ac eos enormiter diversis vicibus, crudelibus et intollerabilibus torturis quaestionari et torturari ipsorumque processus, absque juris ordine servato, de dictis torturis nulla habita mentione, fecerant, ac eos in diversis poenis et emendis condemnaverant; ob quod idem procurator noster generalis omnes praedictos processus, tam in curia comitis Artesii quam in curia ecclesiastica in dicta materia valderiae factos abusivos, falsos, nullos, contra totum ordinem et formam justitiae per crudelitates intollerabiles et aliter quam debite factos fuisse, dici ac declarari, ac tanquam tales publice in nostra curia disrumpi, frangi et lacerari, saltem per ipsam, cum omnibus sententiis, judiciis, confiscationibus bonorum mobilium et immobilium condemnationibusque pecuniarum, exactionibus et caeteris aliis quae medio processuum, sententiarum et judiciorum unde secuta fuerunt adnullari et adnihillari, et id faciendo, omnia et singula bona mobilia et immobilia dictorum actorum ratione praemissorum capta haeredibus ubicumque illorum, qui executati fuerunt, et cuilibet ipsorum actorum in quantum eos concernebat, alia autem bona et denariorum summas omnibus illis a quibus extortae et exactae fuerant, reddi et restitui, ad eosque faciendum jam dictos deffensores et quemlibet ipsorum compelli, necnon omnia arresta, manusumsias et impedimenta super hujusmodi bonis posita suis expensis amoveri et levari; dictosque actores in suo honore, fama et statu, in quibus ante dictos processus erant, reponi, ac praedictos deffensores in locis, in quibus dicti condemnati, executati et caeteri alii praedicati, scalfaudati et mittrati fuerant, et in loco principali, in quo praedicati exstiterant, unam crucem lapideam in signum perpetuae memoriae, in qua casus reparationis contineatur, construi et erigi; praefatosque deffensores laïcos poena corporali et publica secundum casus exigentium puniri; sin autem etiam in dicta curia nostra in locis, in quibus dicti abusus fuerunt perpetrati et commissi, emendam honorabilem faciendum, dicendo et proferendo quod ipsi falso, inique ac aliter quam debite supradictos excessus et abusus fecerant, commiserant et perpetraverant, et ob hoc Deo, nobis, justiciae et dictis actoribus ac haeredibus executatorum veniam exposcendo, et pro emenda utili dictos deffensores, et quemlibet ipsorum insolidum in decem millium scutorum auri summa erga nos, et ad tenendum carcerem fermatum usque ad plenariam satisfactionem et complementum praemissorum, et ex beneficio dicti procuratoris nostri generalis ad in dicta ecclesia cathedrali Atrebatensi quingentas missas, quarum tres alta voce, altera voce submissa diebus illis quibus condemnati ultimo supplicio executati fuerant, dici et celebrari faciendum, necnon in dicta ecclesia unam capellaniam calicibus, cappis, casulis et caeteris aliis ornamentis decentibus munitam fundandam ac illam de centum librarum reditu debite admortisato dotandam, pro in ea qualibet die unam missam ob dictorum defunctorum animarum salutem et remedium dicendo: et ad eisdem defunctis et aliis actoribus viventibus seu eorum haeredibus omnes denariorum summas super eas captas, exertas, extortas et levatas reddendum et restituendum condemnari, supradictisque vicariis dicti episcopi Atrebatensis ac omnibus aliis et cuilibet ipsorum, ne ipsi a modo torturis quaestionibusque supradictis uterentur, sub poena centum marcarum auri nobis applicandarum inhiberi et defendi.

Dicebant ulterius praedictae partes hinc inde tam repplicando quam duplicando plura facta et rationes ad supradictos fines per eos concludendo, super quibus partibus ipsis per dictam curiam nostram ad plenum hinc inde auditis, eadem curia nostra dictas partes ad producendum penes eam quicquid producere vellent

et in jure appunctassent, tandem visis per dictam curiam nostram litigatis, praedictorum partium in ea vigesima prima die mensis Maii 1461 et aliis inde sequentibus, factis demandisque et deffensionibus ipsorum partium per eas deinde in scriptis traditis, confessionibusque jam dictorum Joannis Thiebault, Joannis Pochon, Petri et Mathei du Hamel, Roberti de Marquais, Egidii Flameng, Mathei Paille, Joannis Boullengier, Guillelmi de Berry ac Joannis Forme in dicta curia nostra factis, unacum processibus criminalibus tam in curia seculari quam ecclesiastica contra jam dictos Collardum de Belloforti, Taquet, Aymery, Gavrelle, Bary defunctosque Petrum du Carioeul, Joannem le Febvre dictum le Cat et Dyonisiam Grenier ac etiam Joannem Tannoy dictum l'*Abbé de peu de sens*, Colletam Lestrevée, Joannam Dauvergne, Bellotam, Henricum de la Boille dictum Cancourt, Bellotam du Quesnoy, Joannem du Bois, Aegidium Blencourt, Joannam Griet alias Ferconson, Thomam le Braconnier, Catharinam la Gringaulde alias Kateron, quandam *Printemps Gay* alias Wistmande vocatam, Margaretam dictam *Beghuinne de Doue*, Joannam Bayarde dictam *le Luquet*, alteram nuncupatam *la Parcheminiere*, Jacobum cui nomen erat Roquetum Rollequin, Joannam Damiens, necnon magistrum Antonium Sasquespée, Joannem Joshet, Henricum de Royville, burgenses dictae villae Atrebatensis, Jacobum Dacyes et Joannem le Febvre, omnes de crimine sortilegii et valderiae accusatos, factis et in eadem curia nostra ex ipsius gubernatione oblatis et caeteris aliis per ipsas partes penes ipsam curiam nostram traditis et productis, ipsarumque contradictis et salvationibus necnon certis litteris in forma accordii coram gentibus consilii jam dicti ducis Burgundiae factis et passatis per dictum Robertum de Marquais traditis ac per eum cum defuncto Philippo de Beauffort in vita sua milite, jam dicti Collardi de Beauffort filio, dictisque Tacquet, Carioeul et Bary factum fuisse praetenso, litterisque relevamenti ipsius accordi per eundem Philippum de Beauffort secunda die mensis Junii anno Domini 1478 a jam dicto charissimo progenitore nostro obtentis, litigato super hoc agitato, productionibus, contradictis et salvationibus, necnon certis requestis per ipsum de Marquais traditis, per quae suam confessionem undecima die mensis Decembris 1467 factam sibi communicari requirebat, similiter certo accordo in ipsa curia nostra vigesima prima die mensis Julii ultimo praeteriti, in Joannem dominum de Beauffort, nepotem dicti Collardi atque etiam ipsius haeredem, dictum Petrum du Carioeul, Tapardum Bosquillon, maritum et baillivum Joannae le Febvre, jam dicti defuncti le Cat filiae, Joannem de Saillier, maritum et baillivum Isabellae le Vasseur, per antea dicti de Blencourt uxoris, Joannem Witegny, etiam maritum et baillivum Perinae de Bary, jam dictumque Hugonem Aymery, tamquam praesentem processum loco dictorum defunctorum resumentes ; ac dictum procuratorem nostrum generalem cum eis adjunctum ex una parte, et dilectum et fidelem in ipsa curia nostra consiliarium nostrum magistrum Philippum de Bery, Joannem de Torrigny, scutiferum, et suam uxorem, loco dicti defuncti de Berry, ex parte altera facto ; supplicationeque sive requesta eidem curiae nostrae per dilectum et fidelem consiliarium nostrum episcopum Atrebatensem tradita ac etiam conclusionibus in hac materia per dictum procuratorem nostrum generalem captis et dicto de Marquais per eandem curiam nostram super aliquibus punctis ipsius processus audito et interrogato, ac consideratis in hac parte considerandis.

Praefata curia nostra per suum arrestum absque jam dictis litteris accordi, et

requestis per dictos episcopum Atrebatensem et de Marquais traditis respectum habendo, jam dictos appellatos et intimatos male et abusive fecisse, dixisse, incarcerasse, appunctasse, processisse, sententiasse et executasse, dictosque appellantes bene appellasse, et ob hoc dictus dux Burgundiae nobis emendabit, ipsos intimatos in expensis appellationis causae earumdem taxatione dictae curiae nostrae reservata condemnando : necnon eadem curia nostra omnes processus jam dictos in curia comitis et alibi in curia laïcali per ante dictos du Bois, Flameng, Forme et de Marquais seu aliquem ipsorum ac etiam caeteros alios processus in curia ecclesiastica de Hamelo signatos, falsos, abusivos, nullos, factos falso et aliter quam debite esse dixit et declaravit dicitque et declarat, ac quod ut tales unacum omnibus minutis et originalibus ipsorum ubicumque reperiri et inveniri poterunt, publice tam in dicta curia nostra quam in dicto loco Atrebatense frangentur, cassabuntur et lacerabuntur ; dempto processu per supra nominatos deffensores contra Joannam le Selliere facto, qui penes curiam nostram, pro illo viso et fine rationis appunctando, afferetur, ordonavit et ordinat, omnesque sententias, judicia, bonorum confiscationes mobilium et immobilium, condemnationes emendarum, pecuniarum executiones et caetera alia medio hujuscemodi processuum subsecuta adnullavit seu adnihillavit, adnullat seu adnihillat ; praedictosque omnes condemnatos, executatos et accusatos ad suum honorem et famam remisit et remittit. Omnes manusumsias et certa alia impedimente quaecumque in bonis tam mobilibus quam immobilibus, fructibus et revenutis seu reditibus dictorum actorum et aliorum, contra quos per incarcerationem, condemnationem seu aliter ad causam et medio casuum sibi impositorum processum exstitit, factum et appositum levavit ac levat, ac illa ad plenariam liberationem ad eorum utilitatem posuit ac ponit ; et insuper eadem curia nostra pro jam dictorum excessuum, attentatorum, defectuum et abusuum per saepe dictos deffensores commissorum reparatione, tam medio dictarum appellationum quam ex beneficio dicti procuratoris nostri generalis, dictos deffensores eisdem actoribus et aliis incarceratis et executatis omnia praedicta bona tam mobilia quam immobilia ipsorumque fructus et revenutas super eis occasione dictarum captionum, declarationum, confiscationum, condemnationum et executionum contra eos factarum capta et levata, in forma quae sequitur reddendum et restituendum, videlicet :

Memoratos ducem Burgundiae, de Marquais, le Flameng, Thiebault, Pochon et Petrum du Hamel et eorum quemlibet pro toto, bona jam dictorum Beguinette, Frejongon, Kateron, Bary, Bracquoniere et la Lucquet.

Item, ipsos ducem Burgundiae, Flameng, Forme, Thiebault, Pochon et Petrum du Hamel etiam quemlibet eorum insolidum bona antedictorum Gavrelle, Joannae Damiens, *la Parcheminiere*, Joannis du Bois, Dablencourt et *Printemps Gay*;

Et ulterius ipsos ducem Burgundiae, Thiebault, Pochon et Petrum du Hamel, et quemlibet ipsorum pro toto bona praedictorum de Beauffort, Greniere, l'Escrevée, Moucharde, Aymery, de Bailleul et de la Boulle, Tacquet, Carioeul, Guilleman, Rolecquin, Sacquespée, Josset, *l'Abbé de peu de sens*, Joannae Dauvergne, du Quesnoy, le Cat, Royville, d'Athies et le Febvre condemnavit et condemnat : et casu quo bona ipsorum de Marquais, Flameng, Forme, Thiebault, Pochon et Petri du Hamel, pro restitutione dictorum bonorum in quibus condemnati fuerunt, minime sufficerent, dicta curia nostra ad supradicta bona in modum qui sequitur pro rata restituendum, videlicet :

Jam dictos de Saneuses, Boullengier, Paille, Forme, haeredes dicti de Berry et Marquais, bona dicti le Cat ;

Ipsosque de Saneuses, Boullengier, haeredes de Berry, Forme, Flameng, bona dicti *de la Boulle* ;

Saepe dictos de Saneuses, haeredes de Berry, Paille et Boullengier, bona praedictae Gavrelle ;

Eosdem de Saneuses, Paille, Boullengier et Forme, bona saepe dicti de Bary ;

Praefatosque Flameng, Boullengier, Paille, haeredes de Berry et Forme, bona dictorum *l'Escrevée*, Moucharde, Wilman, Rolecquin, Sacquespée et Josset ;

Memoratos Paille, Flameng, haeredes de Berry et Forme, bona jam dictae Greniere ;

Ipsos Flameng, Paille, Boullengier et Forme, bona praenominatorum de Carioeul et Belloforti ;

Praelibatos, Flameng, Paille et Boullengier, bona memoratorum Aymery, du Bois et de Royville ;

Eosdem Flameng, Boullengier et haeredes de Berry et Forme, bona dicti Bailleul ;

Ipsos Paille et Boullengier, bona dictorum d'Ablencourt, *la Lucque*, le Febvre et d'Athies ;

Praefatos Paille, Boullengier et haeredes de Berry, bona dictarum *Printemps Gay*, Kateron et *la Parcheminiere* ;

Dictosque Flameng et Forme, bona dicti du Quesnoy ; quidem Boullengier, bona dicti Braconnier ;

Et supradictos haeredes de Berry, bona jam dictarum Beguinne, Damiens et Frejongon, condemnavit et condemnat.

Et in quantum tangit dictum accordum inter dictos de Belloforti, de Carioeul, Bosquillon et suam uxorem, Willequin et suam similiter uxorem, Aymery et procuratorem nostrum generalem et haeredes praedicti de Berry factum, hujusmodi accordi in suo robore, efficacia et virtute remanente, et ipsis extra processum positis, dicta curia nostra pro reparatione et emenda utili memoratos deffensores in summis et secundum distributionem sequentem, videlicet :

Jam dictos Thiebault, Pochon et Petrum du Hamel, supradictos vicarios, quemlibet ipsorum in mille ducentarum librarum Parisiensium ;

Dictum le Flameng, in mille ;

Praefatum de Saneuses, in quingentarum ;

Antedictum Forme, in quadringentarum ;

Commemoratos et dictos Paille et Boullengier quemlibet eorumdem, in trecentarum ;

Et praelibatos de Marquais et Matheum du Hamel et quemtibet ipsorum, in ducentarum librarum Parisiensium summis.

Omnibus dictis summis ad sex milium quingentarum librarum Parisiensium summam ascendentibus, super qua summa primitus capientur mille quingentae librae Parisienses, quae ad dici et celebrari faciendum unum servitium in ecclesia Atrebatensi, pro fundatione unius missae, calicis, libri et ornamentorum ad hoc necessariorum, quae die quolibet in perpetuum in dicta ecclesia Atrebatensi dicetur et celebrabitur, et quae missa pulsabitur, ictuabitur et sustinuetur per triginta tres ictus distinctos et separatos, et per tria intervalla quodlibet, videlicet de undecim ictibus pro salute animarum dictorum executatorum ;

Ac etiam pro unum scalfaudium faciendo in loco, in quo dicti actores et alii, executati publice scalfaudati, praedicati et mittrati fuerunt, implicabitur, et

super quod quidem scalfaudium fiet una praedicatio pro populum exhortando ad Altissimum deprecandum pro dictorum executatorum animabus, et etiam declarando quod extraordinarie et contra totum ordinem et formam omnis justitiae per processus falsos et indebite factos ipsi condemnati, scalfaudati, praedicati, mittrati et executati fuerunt. In fine cujus praedicationis, omne illud quod ex dictis processibus restabit, in praesentia executoris praesentis arresti disrumpetur et lacerabitur.

Et similiter pro fieri faciendo unam crucem lapideam altam quindecim pedum in loco propinquiori et convenientiori dicti loci, in quo aliqui ex dictis condemnatis executati et combusti exstiterunt, in qua sculpetur et affigetur unum epitaphium effectum praesentis arresti continens.

Et quae de residuo dictae summae ad quinque mille libras Parisienses ascendente, nobis, dictis de Belloforti, Aymery et cuilibet ipsorum summa mille librarum Parisiensium; item dictis Tacquet, Joanni le Febvre, Hermant et Nicolaae Gavrelle, ejus uxori, Petro du Carioeul et Joanni de Berry et eorum cuilibet quadringentarum librarum Parisiensium summa capietur et applicabitur.

Etiamque omnes praedicti actores, servitia, fundationes et aliae res ad pia opera ordinata priusquam nobis solvantur.

Dictaque curia nostra supradictos deffensores in expensis in praesenti processu factis, dictos excessus concernentes, quarum expensarum praedicti de Berry haeredes suam portionem contingentem dumtaxat solvent erga dictos Tacquet et Gavrelle taxatione eorumdem dictae curiae nostrae reservata, condemnavit et condemnat; dictum magistrum Robertum le Jeusne ab impetitionibus et demandis dictorum actorum et procuratoris nostri generalis absolvendo et ipsum extra processum et absque processus ponendo.

Quatenus vero concernit restitutionem bonorum et commissionem feudi per dictum de Belloforti contra dictum de Saneuses requisitam necnon conclusiones contra dictum l'Hostellier captas, quae dictae partes informabunt vocatis vocandis super factis et articulis per dictam curiam nostram a suo litigato extrahendis infra instans festum beatissimi Martini hiemalis, per alterum ex dilectis et fidelibus in dicta curia nostra consiliariis, ad hoc per praedicatam curiam nostram deputandum, pro hoc facto reportato et ad judicandum recepto, ipsis jus faciendo, ordinavit et ordinat.

Et ulterius eadem curia nostra dicto episcopo Atrebatensi, suis officiariis, inquisitori fidei et omnibus aliis judicibus ecclesiasticis et secularibus, ne a modo in processibus et executionibus extraordinariis, gehennis, quaestionibus, torturis inhumanis et crudelibus, sicuti de capelleto, ignem ad plantam pedum apponendo, oleum neque acetum bibere faciendo, ventrem criminosorum et accusatorum verberando seu percutiendo, neque aliis et insolitis quaestionibus utantur, sub poena reprehendendi et secundum exigentiam casuum puniendi, inhibuit et deffendit, inhibet et deffendit.

In cujus rei testimonium, nostrum praesentibus fecimus apponi sigillum.

Datum Parisiis, in Parlamento nostro, vigesima die mensis Maii, anno Domini 1491 et regni nostri octavo.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 267-293.

385.

1491, Juli 10-18, Atrecht. Uittreksel uit het Memoriaalboek der schepenen van Atrecht over de plechtigheden en feesten, die met de afkondiging van het vonnis der eereherstelling van de onschuldig veroordeelde Waldenzen gepaard gingen. — Op zondag 10en Juli kwam Jan Angenost, raadsheer bij 's konings Parlement van Parijs, met eenen deurwaarder te Atrecht aan, om het vonnis ten voordeele der veroordeelde Waldenzen openbaar te doen afkondigen en ten uitvoer te brengen. Hij was vergezeld van den heer van Beauffort en enkele nog levende slachtoffers der vervolgingen. Den 12en Juli verscheen hij vóór den magistraat en noodigde hij al de overheden uit, om op den 18en Juli de plechtigheid der eereherstelling bij te wonen. (Hier wordt de Fransche vertaling ingelascht van het Latijnsch vonnis door 's konings Parlement te Parijs op 20en Mei uitgesproken. Zie het voorgaande stuk.) Den 13en en 16en Juli werd met trompetgeschal door den Parijschen deurwaarder Lodewijk le Bourgeois en den greffier van Atrecht aan het volk aangekondigd, dat de plechtigheid op 18en Juli zou plaats hebben, dat het geen werkdag zou zijn en dat vier prijzen van stadswege voor het vertoonen van nieuwe rederijkersspelen zouden uitgeloofd worden. De afkondiging zou ook te Bapaume, St Pol, Hesdin, Terwaan, Aire en Bethune gebeuren. Den 18en Juli namen de overheden met de nog levende slachtoffers en de erfgenamen der verbranden op eene hooge stellage vóór het bisschoppelijk hof van Atrecht plaats, in bijzijn van nagenoeg 9000 toeschouwers. Een lang sermoen werd door Godfried Boussart, meester in de godgeleerdheid, gepredikt; daarna werd lezing gegeven van het vonnis van 's konings Parlement. Groote maaltijden en volksspelen besloten het feest.

Ce qui après s'ensuit a esté extrait du papier mémorial de l'échevinage d'Arras, commenchant au mois de may l'an mil IIIIc IIIIxx et quatre, fol. IIIIxx et VII, et finant au mois de novembre l'an mil IIIIxx et XV.

Le dimanche, dixieme jour de juillet mil iiijc iiijxx et onze, arriva en ceste ville d'Arras monsieur Jehan Angenost, conseiller du roy notre sire en sa cour et parlement a Paris, commissaire commis et député par ladite cour, pour mettre a execution l'arrest prononché en ladite cour, le xxe de may dernier passé, au prouffit de Mr Jehan de Beauffort, nepveu de feu messire Collart de Beauffort son pere grand, de Hugues Aymery et aultres desnommés chy après, qui auroient esté raccusés d'estre vauldois et sorchiers, et avecq lui Loys le Bourgeois, huissier

de ladite cour, lequel estant accompagnié dudit Sr de Beauffort, de Mr de Habarcq son frere uterin, dudit Hugues et plusieurs aultres seigneurs et gens notables, se logea au grand marchié en la maison de l'hostellerie de la Fleur de Lys.

Et certains briefs jours après, ledit S^r commissaire ainsy arrivé s'infforma du lieu et place, ou ceulx que l'on disoit estre accusés vauldois, feurent preschiés, mitrés, eschauffaudés et condampnés; ce qui trouva avoir esté fait en la cour spirituelle d'Arras, au devant de la plombée et galerie de ladite cour, ou illecq ledit commissaire feit faire ung grand hourt et eschaffaut pour mettre a execution ledit arrest le lundy xviij^e jour dudit mois, et pour y faire ung sermon solemnel par ung docteur notable ensuivant ledit arrest.

Item que ledit commissaire vint ceant en ceste chambre du conseil, ou estoient assemblés les officiers du roy et messieurs les mayeurs et eschevins en nombre, auxquels il exposa sa charge, presents lesdits Srs de Beauffort et de Habarcq, Hugues Aymery et aultres, a sçavoir le mardy xij^e jour dudit mois, et que par messieurs fust bailliée toute assistance, et que chacun fust present audit sermon en ladite cour spirituelle, et qu'en faveur desdits S^rs et bourgeois de la ville et aultrement, comme il exposa de par le roy en ladite cour, chacun feist feste, joyeuseté et esbattement, et que l'on cessat de toutes œuvres, comme et ainsi qu'il fust conclud.

Duquel arrêt s'ensuit le dictum en franchoys des registres de ladite cour de Parlement :

EXTRAIT des Registres de Parlement.

« Entre messire Collart de Beauffort, chevallier, et Jehan Tacquet, escuyer, appellants; de Me Robert le Jeusne, gouverneur d'Arras, pour le feu duc de Bourgogne, Robert de Marquais, lieutenant dudit gouverneur, de l'evesque d'Arras, Me Jehan Thyebault, son official, Pierre du Hamel et Pierre Pochon, vicaires dudit evesque, frere Guillaume (*sic*) le Broussart, soy disant inquisiteur de la foy, Me Jacques du Bois, doyen d'Arras, Jehan le Boullengier, Gilles le Flameng et Mathieu Paille, et aussy ledit Beauffort, appellant; de frere Jehan Fauconnier, de l'ordre des frères mineurs, evesque de Barut, et de maitre Jehan Forme, secretaire du comte d'Estampes; lesdits de Beauffort, Tacquet, Hugues Aymery, Barthelemy Amant, Nicolle de Gavrelle, sa femme Jehenne le Febvre, fille de feu Jehan le Febvre dit le Cat, Pierre du Carioeulx, nepveu et heritier de feu Pierre de Carioeulx, et Jehan Berry, le procureur general joint avecq eulx, demandeurs en cas d'excès, abbus et attemptats d'une part; allencontre desdits ducs de Bourgogne, Me Robert le Jeusne, Robert de Marquais, evesque d'Arras, Jehan Thyebault, Pierre du Hamel, Jehan Pochon, Jacques du Bois, Jehan Boullengier, Gilles le Flameng, Jehan Forme, Mathieu Paille, appellés et intimés en cas d'appel, et iceulx Thyebault, du Hamel, Pochon, Boullengier, Flameng, Forme, Paille, Jehan l'Hostellier, Mathieu du Hamel, scribes desdits evesque, vicaires et inquisiteurs; messire Philippe de Saneuses, chevallier, Me Gilles de Berry, soy disant lieutenant du bailly d'Amiens, deffendeurs esdits cas d'excès, abbus et attemptats d'aultre part.

« Veus par la cour les playdoyers faits en icelle le xxj^e jour de may mil iiij^c lxj et aultres jours ensuivants, les demandes, deffenses desdites parties par elles depuis bailliées par escript, les confessions desdits Thyebault, Pochon et Mathieu du

Hamel, Marquais, Flameng, Paille, Boullengier, Berry et Forme, faites en ladite cour, ensemble les procés criminels faits tant en cour seculiere qu'ecclesiastique allencontre desdits messire Collart de Beauffort, Tacquet, Aymery, Gavrelle, Berry, de feu Pierre du Carioeulx, Jehan le Febvre dit le Cat, Denise Grenier, et aussy de Jehan Tanoy dit l'Abbé de peu de sens, Colette Lescrevée, Jehanne Dauvergne, Belotte, Moucharde, Jacquet de Bailloeul, Henry de la Boulle dit Rancourt, Bellote du Quesnoy, Jehan du Bois, Gilles de Blencourt, Jehanne Grieste alias Frejongon, Thomas le Braconnier, Catherine le Geude alias Cateron, Printemps Gay alias Wiffetode, Marguerittte dite Beghine, dame Jehanne Gerard dit le Lucque, une nommée la Parcheminiere, Jacques Gumetuandes, Rogier Robecquin, Jehanne Damiens, maitre Anthoine Sacquespée, Jehan Josset, Henry Royville, bourgeois dudit Arras, Jacotin d'Athies et Jehan le Febvre, touts accusés de crimes de sortileges et vaulderie; iceulx procés apportés en ladite cour par l'ordonnance d'icelle, et tout ce que par icelles parties a esté mis et produit pardevers ladite cour, contredits et salvations, ensemble certaine lettre en fourme d'accord fait et passé pardevant les gens du conseil dudit duc de Bourgogne, produit par ledit Marquais et par lui pretendu avoir esté fait avecq feu messire Philippe de Beauffort, en son vivant chevallier, fils dudit Collart de Beauffort, lesdits Tacquet, Carioeulx et Berry, les lettres royaux de relievement dudit accord par ledit messire Philippe de Beauffort obtenues le second jour de juing mil iiij^{c} lxxviij, le playdoyer sur ce fait, productions, contredits et salvations, avecq certaine requete bailliée par icelluy Marquais, par laquelle il requeroit la confession par lui faite le xj^{e} jour de decembre l'an mil iiij^{c} lxvij lui estre communiquée, pareillement certain accord fait et passé entre Jehan, Sr de Beauffort, nepveu et heritier dudit feu Collart de Beauffort, ledit Pierre du Carioeulx, Tassart Bosquillaut, mary et bail de Jehenne le Febvre, fille dudit feu le Cat, Jenin de Sailly, mary et bail de Ysabel le Vasseur, paravant femme dudit de Blencourt, et Jehan Walquin, mary et bail de Perine de Bary, et ledit Hugues Aymery, comme reprendant le procés au lieu desdits deffunts, lequel procureur general, adjoint avecq eulx d'une part; et maitre de Bary, conseiller du roy en ladite cour, Jehan de Tongry, escuyer, et sa femme au lieu dudit feu Berry, d'aultre; la requete bailliée a ladite cour par l'evesque d'Arras, qui a present est, ensemble les conclusions prinses en ceste partie par ledit procurenr general du roy, et ouy et interrogié ledit Marquais par ladite cour sur aulcuns poincts dudit procés, et tout asseuré, dit a esté :

« Que sans avoir regard aulxdites lettres d'accord et requete par ledit evesque d'Arras et de Marquais, il a esté mal et abusement fait, prins, emprisonné, appoincté, procedé, sentencié, executé par lesdits appelés ou intimés, et bien appellé par lesdits appellants; condampne ledit duc de Bourgogne et le condampne la cour es despens de la cause d'appel, la taxation d'iceulx reservée par devers elle; et a declaré ladite cour touts les procés faits en la cour le Comte et ailleurs, en cour laye par lesdits du Bois, Flameng, Forme, de Marquais, ou aulcun d'eulx, et aussy touts les aultres procés faits en cour d'eglise, signés du Hamel, abusifs, nuls, faits faulsement ou aultrement que a poinct; et comme tels ensemble toutes les minutes et originaulx d'iceulx, quelque part qu'ils soient trouvés, seront publiquement rompus, brisés et lacerés, tant en ladite cour qu'audit lieu d'Arras, excepté le procés fait par les dessusdits contre Jehenne le Scelier, lequel sera apporté vers ladite cour, pour icelluy veu en

ordonner comme de raison; et ad adnullé et adnulle toutes sentences, confiscations de biens meubles et immeubles, condampnations, demandes, payemens, executions, et tout ce qu'au moyen d'iceulx en est suivi; et a remis et remet ladite cour touts lesdits condampnés, exécutés et accusés a leur honneur; et a levé et osté, leve et oste toutes mains mises et aultres empeschemens quelconques mis et apposés es biens tant meubles que immeubles, fruicts et revenus desdits demandeurs aulcuns, contre lesquels a esté procedé par emprisonnement, condampnations ou aultrement, a cause et aulx moyens des cas a eulx imposés, et iceulx met du tout et a pleine delivrance a leur prouffit;

Et au surplus, pour reparation desdits excès, attemptats, faultes, abbus commis par lesdits deffendeurs, a condampné et condampne ladite cour, tant par le moyen desdites appellations que par le benefice du procureur du roy, iceulx deffendeurs a rendre et restituer auxdits demandeurs et aultres emprisonnés et exécutés touts lesdits biens tant meubles que immeubles, fruicts et revenus d'iceulx, prins et levés sur eulx au moyen des prinses, declarations, confiscations, condampnations et executions faites contre eulx, en la manière que s'ensuit :

« C'est assçavoir, lesdits duc de Bourgogne, de Marquais, le Flameng, Thyebault, Pochon et Pierre du Hamel, des biens desdits Beghuine, Frejongon, Cateron, Bary, Bracourt et le Lucque, chacun d'iceulx pour le tout;

« Et lesdits duc de Bourgogne, Flameng, Forme, Thyebault, Pochon et Pierre du Hamel, des biens desdits Gavrelle, Jehenne Damiens, la Parcheminiere, Jehan du Bois, de Blencourt et de Printemps Gay, aussy en chacun d'iceulx pour le tout;

« En oultre ledit duc de Bourgogne, Thyebault, Pochon et Pierre du Hamel, les biens desdits Beauffort, Grenier, Lescrevée, Moucharde, Aymery, de Baillioeul, de la Boulle, Tacquet, Carioeulx, Wilman, Robecquin, Sacquespée, Josset, l'Abbé de peu de sens, Jehanne Dauvergne, du Quesnoy, le Cat, Royville, d'Athies, le Febvre, et chacun d'eulx semblablement pour le tout.

« Et au cas que les biens desdits de Marquais, Flameng, Forme, Thyebault, Pochon et Pierre du Hamel ne souffiroient pour la restitution desdits biens, esquels ils sont condampnés, ladite cour a condampné et condampne *pro rata* a restituer lesdits biens en la maniere quy s'ensuit; c'est a sçavoir :

« Lesdits Saneuses, Paille, Boullengier, Forme, les hoirs de Bery et Marquais, les biens dudit le Cat;

« Et lesdits Saneuses, hoirs de Bery, Forme, le Flameng, les biens dudit de la Boulle;

« Lesdits Saneuses, hoirs de Bery, Paille, Boullengier, les biens de ladite Gavrelle;

« Lesdits Saneuses, Paille, Boullengier et Forme, les biens dudit de Bery;

« Lesdits Flameng, Boullengier, Paille, hoirs de Bery et Forme, les biens desdits Lescrevée, Moucharde, Willeman, Robecquin, Sacquespée et Josset;

« Et lesdits Paille, hoirs de Bery, Forme, les biens de ladite Greniere;

« Lesdits Flameng, Paille, Boullengier et Forme, les biens desdits Carioeulx et Beauffort;

« Lesdits Flameng, Paille et Boullengier, les biens desdits Aimery, du Bois et de Royville;

« Lesdits Paille et Boullengier, les biens desdits de Blencourt, le Lucque, le Febvre et d'Athies;

« Lesdits Paille, Boullengier et hoirs de Bery, les biens desdits Printemps Gay, Cateron et la Parcheminiere;

« Lesdits Flameng et Forme, les biens de l'Abbé et Dauvergne;

« Lesdits Flameng, Boullengier et Forme, les biens dudit de Questron;

« Ledit Boullengier, les biens dudit Braconnier;

« Et lesdits hoirs de Bery, les biens desdits Beghuine, Damiens et Frejengon;

« Et tant qu'il touche ledit de Beauffort, Carioeulx, Bocquillon et sa femme, Wilquin et sa femme et ledit Aymery, ledit accord fait avecq iceulx et ledit procureur du roy et lesdits hoirs dudit Bery demourant en sa forche et vertu, et partant mis hors de procés.

« Et pour reparation et amende prouffitable, ladite cour a condampné et condampne les dessusdits deffendeurs es sommes selon la distribution qui s'ensuit :

« C'est asçavoir lesdits Thyebault, Pochon et Pierre du Hamel, vicaires susdits, chacun en la somme de. . . . . xij^c lib. parisis.

« Ledit Flameng, de . . . . mille lib. parisis.

« Ledit de Saneuses, de. . . . . v^c lib. parisis.

« Ledit Forme, de . . . . iiij^c lib. parisis.

« Ledit Paille, de . . . . iij^c lib. parisis.

« Ledit Boullengier, de. . . . . iij^c lib. parisis.

« Et lesdits de Marquais et Mathieu du Hamel, chacun d'eulx de . . . . ij^c lib. parisis.

« Montans toutes lesdites sommes . . . . vj^m v^c lib. parisis.

« Sur lesquelles sommes seront prinses prealablement xv^c lib. parisis, qui seront convertis et employés a faire dire et celebrer ung serviche en l'eglise cathedrale d'Arras, pour la fondation d'une messe, calice, livres et ornemens a ce necessaires, qui sera dite et celebrée par chacun jour perpetuellement, en ladite eglise d'Arras, laquelle messe sera sonnée, repetée et tintée a trente trois coulps distincts et separés par trois intervalles, chacun de xj coulps, pour le salut et remedes des ames desdits executés;

Et aussy pour faire ung eschaffault au lieu ou lesdits demandeurs et aultres executés ont esté publiquement eschauffauldés, preschiés et mitrés; sur lequel eschauffault sera fait ung sermon, pour exhorter le peuple a prier Dieu pour les ames desdits executés, et declarer qu'a tort et contre ordre et fourme de justice et procés faulx et induement fait, ils ont esté condampnés, eschaffauldés, preschiés, mitrés et executés; et, en la fin dudit sermon, sera, en la presence dudit executeur, rompu et laceré tout ce qu'il restera desdits procés;

« Et semblablement pour faire faire une croix de pierre de quinze pieds de hauteur au lieu plus prochain et convenable dudit lieu ou aultres, ou lesdits condampnés ont esté executés et bruslés, en laquelle sera sculpté et affiché ung epythaphe contenant l'effet de ce present arrest;

« Et du residu de ladite somme montant cinq mille livres parisis, sera prise et appliquée au roy, aulxdits de Beauffort, et a chacun d'eulx la somme de mille livres, et aulxdits Tacquet, Jeanne le Febvre, Hermant et Nicolle de Gavrelle, sa femme, Pierre de Carioeulx, Jehan de Bery et a chacun d'eulx iiij^c livres; et seront touts lesdits demandeurs, serviches, fondations et aultres choses ordonnées en œuvre pitoyables premierement payés que le roy.

« Et a condampné et condampne ladite cour lesdits deffendeurs es despens

faits en ces procés, concernant ledit excés, desquels despens lesdits hoirs de Bery payeront seulement leur portion contingente envers lesdits Tacquet et Gavrelle, la taxation d'iceulx reservée par devers elle; et au regard dudit maitre Robert le Jeusne, ladite cour l'a absoulte des impetitions et demandes desdits demandeurs et procureur du roy, et l'a mis et met hors de procés et sans despens.

« Et en tant que touche la restitution des biens et commissions de fiefs requises par ledit Beauffort allencontre dudit de Saneuses, et aussy en tant qu'il touche les conclusions prinses contre ledit l'Hostelier, lesdites parties informeront *vocatis vocandis* sur les faits et articles qui seront par ladite cour extraits de leur plaidoyer, dedans le lendemain de la Saint Martin d'hyver prochainement venant, par ung des conseillers d'icelle cour, qui a ce par elle sera commis pour ce fait rapporté et receu pour juger, leur estre fait droit.

« Et au surplus, ladite cour a deffendu et deffend aulxdits evesque d'Arras, ses officiers, inquisiteur de la foy et touts aultres juges ecclesiastiques et seculiers, que doresnavant ils n'usent en procés d'executions extraordinaires, de gehennes, questions et tortures inhumaines et cruelles comme cappellet, mettre feu es plantes des pieds, faire avaller huille ne vinaigre, battre ne frapper le ventre des criminels ou accusés, ny aultres semblables et non accoustumées questions, sur peine d'en estre reprins et punis selon l'exigence des cas.

« Prononcié le vingtiesme jour de may mil quatre cens quatre vingt onze; ainsy signés en hault, delibvré et escript en bas, collation faite. »

Item, en ensuivant la remonstrance dudit seigneur commissaire, faite en la chambre de la ville d'Arras, feurent par lui, lesdits officiers du roy et mesdits seigneurs mayeur et eschevins faites et conclutes les publications et ordonnance qui s'ensuivent, dont la premiere fust prononcée par les carrefours de la ville par ledit huissier a son de trompe et par cry public, et en la cité pareillement, le mercredy treziesme et samedy seiziesme dudit mois de juillet, et la seconde par le commis du greffe de ladite ville :

« *Or, oyez, messieurs, oyez.*

« L'on vous fait sçavoir par le roy notre sire, la cour de parlement a Paris et par monsieur maitre Jehan Angenost, conseillier dudit seigneur en la cour et commis de par elle a executer certain arrest prononcé le vingtiesme jour de may dernier passé, au prouffit de feu messire Collart, en son vivant chevallier, seigneur de Beauffort et Ransart, et Jehan Tacquet, bourgeois de ceste ville d'Arras, Hugues Aymery, Barthelemy Hermant, Nicolle de Gravelle, sa femme, Jehenne le Febvre, fille de feu Jehan le Febvre dit le Cat, Pierre du Carioeulx et Jehan Bary, le procureur general du roy joint avecq eulx, que lundy prochain a heure de huict heures du matin sera fait publiquement, en la presence dudit executeur, en la presence aussy des parties interessées, se adsister et estre y veullent, sur un hourt ou eschaffault, qui se faict joindant vis a vis et devant la plombée située et adsise en la cour de l'hostel episcopal de la cité d'Arras, ung sermon par ung docteur resgent en la faculté de theologie en l'université de Paris, par lequel sera exposé en partie le contenu audit arrest, et pour ce, pour obéir a justice, que l'on fasse diligence de soy y trouver et adsister, sur peine d'estre reputé desobeissant a justice.

« On vous fait en oultre a sçavoir, de par icelluy seigneur et mesdits sieurs mayeur et eschevins de ceste ville d'Arras, qu'en ensuivant ladite publication et ordonnance, chacun festoye ledit jour de lundy pour les causes contenues en

ladite publication, et que l'on donnera, ledit jour de lundy, aulx meilleurs joueurs et qui le meilleur joeu joueront de follie moralisée, une fleur de lys d'argent.

« Et au meilleur ensuivant, une paire d'oisons, et seront joués ledit jour de lundy après disner, l'ung après l'aultre.

« Oultre sera donné au meilleur joueur, et le mieux joué de pure follie, une tasse d'argent.

« Et au meilleur ensuivant, une paire de chappons, et seront joués depuis sept heures au soir jusques ad ce que l'on aura tout fait.

« Et ceulx qui vouldront jouer tant dehors comme dans la ville, pour gagner et parvenir aulxdits prix, seront tenus venir prendre taille a l'hoste de l'argentier de ceste ville, ledit jour de lundy, a sçavoir en dedans douze heures avant midy, pour jouer par ordre, les ungs après les aultres ; et après lesdits joeulx joués, seront tenus baillier lesdits joueurs le double de leursdits joeulx pour iceulx examiner et pour ordonner et distribuer les prix ou il appartiendra, et ne seront receus aulcuns joeulx, qui depuis ung an encha auront esté joués en ceste ville, loy ou eschevinage.

« Oultre seront par mesdits seigneurs mayeur et eschevins escriptes lettres missives a la justice et aulx officiers de la ville de Bapaume, pour desnoter et faire sçavoir ledit sermon aulx habitans desdits lieux et ledit arrest qui seront executés ledit jour de lundy.

« Item pareillement a St. Pol. Item semblablement a Hesdin. Item a Therouanne. Item a Aire. Item a Bethune.

« Item que ledit lundy, dixhuitiesme jour de juillet, les officiers du roy et mesdits seigneurs les mayeur et eschevins, revestus de leurs robbes de l'eschevinage, accompagniés de sergeants a vergues, se trouveront a la halle, a cheval, a l'heure de sept heures du matin. »

Lesquels assemblés allerent par devers ledit commissaire pour aller audit sermon avecq lui et avecq ceulx qui l'accompagnoient ; lesquels aussy assemblés, et touts a cheval, se partirent et s'en allerent touts par la grande rue de Saint Gery, Arnestat, Saint Aubert et de Lestrée, en ladite cité et ladite cour spirituelle, ou illecq sur le hourt et l'eschaffault y fait et appareillé de la hauteur de dix huict pieds, ou environ, ils monterent, et sur lequel hourt, par ledit commissaire, après la requette a lui faite par ledit Sr de Beauffort par la bouche de maitre Jehan Jonglet, licentier es loix, fust mis ledit arrest en execution, et remis ledit Sr de Beauffort, sa posterité et aultres parties interessées, denoncées audit *dictum*, en leur bonne, sainte et entiere fame et renommée.

Ce fait fust fait par monsieur maitre Geoffroy Boussart, docteur en theologie, presents lesdits commissaires, officiers du roy et officiers de la ville et eschevinage, presents aussy et sur ledit hourt et eschaffault lesdits Srs de Beauffort, Hugues Aymery, Nicolas Aymery, Anne Aymery, sa femme, et Guillaume Lescourinne, enfant dudit Hugues, Jehan du Carioeulx, Mathieu de Bary, sa femme, fille de feu Jehan de Bary, Isabelle le Vasseur, vefve de feu Guillaume de Blencourt, frere dudit feu Jehan de Royville, Pierre du Carioeulx, nepveu de feu Pierre du Carioeulx, desnommé audit *dictum*, et Robinet du Carioeulx, son nepveu.

Et dura ledit sermon deux heures et demy ou environ ; auquel sermon feurent, par estimation, le nombre de huict a noeuf mille personnes ou environ.

Et print ledit docteur pour thesme et introit de sondit sermon ces mots : *Erudimini qui judicatis terram* ; lequel thesme il proposa advoir print originallement en la seconde psalme du psalmiste de David.

Après lequel sermon achevé, fust leu, mot apres laultre, par ledit huissier le *dictum* chy dessus transcript, present le peuple : et ce fait, retournerent lesdits commissaires et docteurs et officiers en ladite ville d'Arras, et les accompagnoient lesdits Srs officiers du roy, les mayeur et eschevins, jusques a lhostel de la Chiefvrette, ou illecq ledit St de Beauffort leur donna a disner, et mesdits Srs le mayeur et eschevins se retirerent et disnerent ensemble en la maison de la Balance.

Audevant de laquelle fust tendu et mis le tapis de la ville pour veoir les joeulx et esbattemens, en laquelle maison vindrent, après disner, lesdits commissaires et docteur pour veoir lesdits joeulx et esbattemens.

En ensuivant la susdite publication, fust ledit jour de lundy par les bourgeois, manans et habitans cessé de toutes œuvres manuelles par tout le jour.

Et fust icelluy jour joué plusieurs joeulx et esbattemens par ceulx de l'abbé de l'Escache et aultres compagnons, estant sur le petit marchié, chacun en son logis a part, et a banniere et estendarts desployés.

Mémoires de Jacques du Clercq, deel III, blz. 250-266.

386.

1491, Le Quesnoy en Kamerijk. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Jan Molinet over het gebeurde met de bezetene kloosterzusters van Le Quesnoy. — Deze nonnen werden door duivels gekwollen. De bisschop van Kamerijk Hendrik de Berghes, zijn deken Gillis Nettelet en de predikheeren Nikolaas Gonor en Jan Sarrasin namen ze in behandeling. Eene onder haar, zuster Johanna Potiere, werd eenigszins van ketterij verdacht, naar Kamerijk gevoerd, in het bisschoppelijk hof onderzocht en, na 't uitwerpen van haren duivel, tot levenslange gevangenschap veroordeeld ; doch zij stierf kort daarna.

La tresdure et doloreuse oppression que firent aulcuns mauvais espritz aux religieuses du Quesnoy le Conte.

En cest an durant la solempnite de Pasques, aulcuns espritz ou ennemys diabolicques se logerent en ung monesteres de religieuses refourmee de lordre de Set Augustin seituee en la ville de Quesnoy le Conte. Il y auoit illec environ cent femmes bien renommees de tres deuote et honeste conuersation ; mais pluisseurs dicelles furent successivement trauellies et vexees tant horriblement que nest a dire, dont entre les aultres la fille de Robert, bastard de Saneuse, eage de xlv ans ou enuiron [fut des premieres] possessee, et disoit choses meruelleuses, incredibles et espouantables a ceulx qui linterroguoient, detordoit les membres de son corps, sautoit en lair, contournoit ses yeulx fort estrangement et espouantoit ung chascun de sa tres hideuse voix. Ung aultre religieuse de leage de xxij ans ou enuiron, fille du seigneur de Villers, estoit pareillement moult persecutee.

De quoy labesse tres venerable dame et ses religieuses furent en grand soussys et desplaisance, doubtans que ce miserable accident ne se multiplia en elles, et pour secours de remede enuoyerent vers maistre Gilles Nettelet, licentie en theologie, doyen de Cambray, homme fort deuot de mirable abstinence et de tres honneste vie, lequel auec maistre Nicolle Gonor, docteur en theologie et prieur des prescheurs de Vallenchiennes, se trouua audict monestere. Et yceulx emsemble, eulx confians de la misericorde de Nostre Seigneur, commencherent a examiner lesdictes religieuses et conjurerent les ennemys possesseurs et parlans par les bouches dicelles. Et dirent que par permission diuine estoient illec une legion de diables de la ierarchie des speraphines et estoient les aulcuns deulx princes, aultres vassaulx et aultres seruiteurs, dont le principal estoit nomme Tahu, ung aultre Grou, ung aultre Gorgias, ayans noms assez consonnans aux noms des mondains habis, instrumens et jeux du temps présent, [comme Pantoufle, Courtaulx et Mornifle]. Et se montroyent fort dollent destre presse de conjurations, respondant a regretz aux interrogateurs, dissans : « Pourquoy nous faicte vous sy grief tourment ? *Ve, ve, ve, ve nobis per infinita seculorum secula !* Nous sommes perpetuellement dampnez pour ung seul pechie, et vous chrestiens en commettez infiniement, ce que toutesuoies vous est pardonne par grace, par contrition, confession et sactisfaction, ce que faire ne pouons. [Chresptiens, si vous saviez la gloire qui vous est preparee, et le terrible tourment que l'on souffre pour ung seul pesche mortel, jamais vices ne commectriez contre la majeste divine. » Il fut demande s'ils avoient veu Dieu en son essence. L'ung respondit qu'il l'avoit veu en son essence, non parfaictement, mais aultant seulement que lon clorroit ung œil ; et soudainement cheut en enfer en paine intolerable qui n'est pas a estimer. Et est la vision de Dieu tant glorieuse, excellente et precieuse qu'il seroit content endurer le double de la paine qu'il endure, jusques au jour du jugement, et autant d'espace de temps apres qu'il y en a jusques au jour, et estre seur de voir le createur comme il a veu et non plus longuement.] Et quant on leur demandoit : « Pourquoy ne persecute vous gens de guerre et aultres, viuant dissollutement, sans traueillier ces poures religieuses ychy ? » il respondirent : « Les pillars, les ribaudeux et les larrons et semblables sont a nous et est nostre proye, nostre amas et nostre conqueste. Nous sommes comme certains deulx et de les auoir, par quoy nest besoing de y perdre temps ; mais de ces femmes ychy ne sommes certains ne asseures. [Et quantes ames nous faict perdre la Mere de misericorde, (sans la nommer Vierge Marie), quantes ames avons nous perdues par les prieres du petit geant qui porte le petit enfant, par celui qui porte l'aigneu, par celle qui porte la roue ! » sans nommer ne donner titres de sainctete comme Sainct Christofle, Sainct Jehan, Saincte Barbe et Saincte Katheline.

Quant le doyen de Cambray et aultres qui les conjuroient, portoient le *corpus Domini* sur eulx et approchoient les filles possessees, les ennemis disoient en chœur : « Cha estes vous bien armez ? Avez vous prins le pain ? — Quel pain ? » disoit le doyen. « Si ce n'est autre chose que pain, se demeure en ce corps sans soi partir ; et se c'est le vrai corps de Jesus Christ, tel que le tenons estre Nostre Saulveur, si te pars de ce mesme corps sans le plus traveiller. » Et adonc la patiente oppressee de l'ennemi monstra signe d'estre delivree ; si commencha a crier : « Jesus ! » comme les aultres faisoient, quant elles estoient quictes de leurs doleurs. Il fut demande aulxdits esprits s'ils ne portoient point d'honneur au corps de Jesus Christ ; ils repondirent que si comme leur createur : « Mais vous

chresptiens le devez avoir en reverence trop plus que ne faistes, et sommes fort esmerveillez que si peu de compte en tenez. »

Le doyen de Cambray, le prieur des prescheurs et ung aultre jacobin, nomme frere Jehan Sarrasin, prindrent ung petit chapitre pour scavoir comment l'on porroit extirper lesdits ennemis. La conclusion fut prinse entre eulx et vindrent devant une patiente ayant l'ennemi au corps, lequel parlant par la bouche d'icelle dict ainsi : « Or cha, avez vous tenu vostre chapitre ? Vous avez conclud faire telle chose. » Et telle ce que vrai estoit. Adonc les conjureurs furent fort esmerveillez, si retournerent a demi confus. Ledit prieur s'appensa comment il porroit decepvoir l'ennemi, et au premier de leur deliberation commenca a dire *Benedicite* comme l'on faict au commenchement de la confession, puis pour dechasser lesdits esprits, faire chanter trois messes et jeusner trois jours continuelz. Puis se trouverent devant la patiente et dirent : « Quelle chose avons nous maintenant capitule et conclud ? » L'ennemi respondit : « Le *Benedicite* m'en a tollu la memoire. » Les jeusnes accomplis, les trois messes furent celebrees.] Les conjureurs saduysserent de celebrer trois solempneles messes, lune a lhonneur de Nostre Dame, laultre du Sacrement et la iij^e du St. Espritz. En apres les ennemys furent conjures, dont les aulcuns diceulx se departirent.

Monseigneur Henry de Berghes, euesque de Cambray, arriua au Quesnoy. [Environ le dimence que l'on chante *Misericordias Domine*, il vint audit monastere. Il conjura et fit wyder hors d'une patiente trois ou quatre esprits et se mit *in pontificalibus*] pour reconcilier et beneyr la place, lequel conjura et fit sortir dune poure paciente iij ou iiij espritz. Les ennemys le nommoient le Grant Cornu a cause de sa longue mitre, croche et rouge gantz. [Quant aucuns esprits ne voloient parler et tenoient la bouce serree d'aucune patiente, le doyen de Cambray boutoit ses doigts sacres dedens la bouche et disoit : « Si tu as pouvoir de mal faire ou de mordre ces doigts sacres, si en fais ta puissance, ils sont en ton habandon ; ou si non, ouvre la bouche, je te le commande. » Et lors la patiente, quicte de son travail, ouvroit la bouce, parlante et obeissante audit doyen.]

La cause et origine pourquoy les ennemys se estoient mys en ce cloistre, fut, comme pluiseurs dient, pour les enormes et dissolus peschies que auoit commys une religieuse dillec, nomme sœur Jehenne Potiere, eagie de xlv ans ou enuiron, natyfue dune place opres Ath en Haynnau. Laquelle religieuse, [vaincue de l'execrable et exhorbitant vice, fut par un vendredi des quatre temps au mois de Septembre] preschie au palais de Cambray [par ledit maistre Nicolle Gonor,] present monseigneur leuesque et ses vicaires, iij chanoines de Nostre Dame et iij de St Gery, les abbez de St Aubert et de St Sepulcre [et le gardien des cordeliers.] Et congnut ladicte religieuse quelle sestoit enamouree follement de leur pater, qui ladministracion auoit de leurs ames. Le bon pater, voiant sa folle pensee, non voellant illec demourer, se absenta et retourna a Falempin dont il estoit venu. Et alors la poure malheureuse fut plus ardante et enflamee que deuant, et lennemy connoissant quelle estoit acheuiee des espincheaulx de Venus, se transmua et print forme dudict pater, sy que finablement pluiseurs fois la cognut charnellement, puis luy dit quil estoit le dyable et ycelle toutte apprinse de son fait, l'appelloit *Mon amoureux*. Pluiseurs articles fort hideux et abominables, derrogans a nostre foy, cognut ladicte sœur Jehenne auoir perpetre auecq luy, qui ne sont dignes de recitation, desquelz elle se monstroit penitente. Et fut condempnee en chartre perpetuelle du moings a la bonne discretion et rapel dudict euesque,

[Et lui fut faicte une geole au chasteau de Selles,] ou peu de jours apres termina [sa vie] catholicquement, comme lon dissoit. Nonobstant sa confession et repentance, la seconde nuyt quelle fut enchartree, lennemy, qui se disoit son amoureux, accompaignie de lesprit de furnication et celluy de blaspheme, sapparut uisiblement a elle, luy dissant quelle auoit creut mauluais conseil et que tousjours seroit dampnee.

Ceste dyabolicque pestilence dura continuellement audict monestere lespace de vij ans, ou pluiseurs notables religieuses furent piteusement vexees [et menees en divers pelerinaiges pour remede et guerison ;] et finablement par la grace de Dieu ceste merueilleuse playe cessa, dont louenges en doibt estre rendue a Nostre Seigneur Jesus. Amen.

Cronycques de feu Mre Jehan Molinet, deel II, fol. 174-175 verso (HS. der Koninklijke Bibliotheek van Brussel); *Chroniques de Jean Molinet,* uitgegeven door Buchon, deel IV, blz. 147-153. — De woorden tusschen haakjes [ ] geplaatst komen in het Brusselsch handschrift niet voor, maar wel in de uitgave van Buchon.

387.

1491, *Le Quesnoy* en *Kamerijk.* Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Christiaan Massaeus van Kamerijk over het geval der bezetene kloosterzusters van Le Quesnoy. — Buiten enkele bijzonderheden, die in het voorgaande stuk staan, lezen wij hier, dat paus Alexander VI te Rome zonder uitslag de hulp van kerkelijke bezweringen beproefde en dat, na den dood van zuster Johanna Potiere, de andere nonnen nog vier jaren opgesloten bleven.

Eodem anno [1491] circa festum cathedrae (terrible dictu) coeperunt daemones habitare et possidere monasterium dominarum Quercetensium, quas annis quatuor et mensibus totidem miserabiliter vexaverunt. Vidisses eas crebro velut canes per agros discurrere, instar avium volare per aëra, sicut feles in arbores repere, pendere de ramis, variarum animantium effingere voces, secreta prodere, de futuris eventibus prophetare. Denique quoties dominus Henricus Cameracensis episcopus aut dominus Egidius Nettelet, decanus ejusdem ecclesiae, viri virtutum, ad exorcismum earum accederent : « En, » inquiunt, « cornutus ille nunc in via est; ut nobis comminetur, venit. » Post multa remedia undecunque collata earum nomina delata Romam ab Alexandro VI lecta fuerunt in Coena Domini sub Divino sacrificio, sed nihil profuit. Joanna Potiere, quae malorum dicitur dedisse principium, a nono aetatis anno ludere cum diabolo coepit, qui accusabat eam in monasterio 434 vicibus indigne communicasse. Sed, ille quia mendax est, non stamus verbis illius. Illa Cameracum adducta, quadragenaria major, anno tempestatis istius primo in carcere periit circa festum Martini. Caeterae post annos quatuor mense Junio liberatae sunt.

Chr. Massaeus, *Chronicorum libri XX,* blz. 268; ook daaruit bij Duplessis d'Argentré, *Collectio judiciorum,* deel I, 2e helft, blz. 324.

388.

1491, *Atrecht*. Een charter der kerk van Beauvais geeft den titel van hoofdinquisiteur aan Robert Briçonnet, 67[en] abt van St. Vaast te Atrecht († 1497).

LXVII (S. Vedasti abbas), Robertus II Briçonnet .... Atrebatum accessit anno sequenti (1490), ... Regi a consiliis et praeses inquestarum (inquisitionum) dicitur in veteri charta ecclesiae Bellovacensis anno 1491. Fuit etiam archiepiscopus Remensis, vita orbatus anno 1497.

D. Sammarthanus, *Gallia Christiana*, deel III, kol. 389.

389.

1492, *September*, *Brugge*. Aanteekening van eenen tijdgenoot over den predikheer Adriaan de Mil, die te Brugge als inquisiteur overleed.

In dezelve maent starf meester Adriaen de Mil, een jacopyn, docteur in theologie ende inquisiteur van den gheloove.

Diversche zaken hier onder verclaerst, getrocken uut zekere cronicken ende andere boecken int kort als volght, mitsgaeders tguens tmijnen tyd gepasseert, uitgegeven door Piot in zijne *Chroniques de Brabant et de Flandre*, blz. 279.

390.

Vóór en in 1493. Aanteekening over den predikheer Michiel Francisci of François, die door Hendrik de Berghes, bisschop van Kamerijk, tot het ambt van inquisiteur in zijn bisdom werd geroepen en daarna door den paus als hoofdinquisiteur over Franche-Comté en de Nederlanden aangesteld.

Vie du R. P. [Michel] Francisci ou François, religieux profès du couvent des Frères Prêcheurs de Lille, Evêque de Salubrie, Inquisiteur de la Foi et confesseur de l'Archiduc Philippe d'Autriche.

..... Il revint à Lille après deux ans de régence, et à peine y fut-il arrivé, qu'on le choisit prieur du Couvent de Valenciennes, à la place du P. Adam de Séricourt, décédé à Lille le 6 Août 1482. Il seroit difficile de peindre au juste tous les soins qu'il se donna, soit pour maintenir la parfaite régularité que son prédécesseur avoit établie dans le Couvent de Valenciennes, soit pour étendre la dévotion du Rosaire, qui faisoit le grand objet de ses sollicitudes et de ses prédi-

cations; tout ce qu'il y avoit alors de considérable dans la ville ne pouvoit se lasser de l'admirer, de le louer; et Mgr. Henri de Berghes, Evêque de Cambray, ne tarda pas à le nommer inquisiteur de la Foi dans tout son Diocèse..... Il fut nommé l'année suivante 1493 Inquisiteur Général de la Franche-Comté, des Pays-Bas et de toutes les Terres de la Domination de l'Archiduc d'Autriche, par l'ordre exprès du Pape Alexandre VI, qui le nomma aussi Evèque de Salubrie l'an 1496.

Charles-Louis Richard, predikheer, *Histoires du Couvent des Dominicains de Lille en Flandre*, blz. 39 en 42. In zijn voorwoord zegt de schrijver : « L'ouvrage qui nous a servi à la composer, est l'Histoire Chronologique du Couvent des Frères Prècheurs de Lille et des hommes recommandables qui y ont vécu, etc. C'est un Manuscrit de la composition du R. P. Ambroise Cousin, Religieux du même Couvent dont il fut deux fois Prieur. Il a mis à la fin de son Histoire les Actes originaux pour servir de preuves justificatives de tout ce qu'il avance. » — Over den predikheer Michiel François, zie Ripoll, deel IV, blz. 202 en 203.

391.

1493. Aanteekening over den predikheer Michiel François van Rijsel († 1502), die door het hoofd zijner orde en op bevel van paus Alexander VI aangesteld werd als algemeen inquisiteur over al de landen van hertog Philips den Schoone, d. i. over de Nederlanden.

F. Michael Francisci vulgo *François* vel *Franchois* suo vernaculo, qui et *de Insulis* audit et cognominatur, vir de ordine optime meritus..... A magistro ordinis F. Joachimo Turriano institutus anno MCCCCXCIII fidei quaesitor generalis in omnibus ditionibus Philippi archiducis Austriae dicti, nempe in provinciis XVII Belgii, non vero in Austria, ut quidam minus cauti sibi persuaserunt.... Ad meliora et aeterna a Deo vocatus 2 Junii MDII.

Quétif en Échard, deel II, blz. 7 en 8.

392.

1494, *Juni 1*, *Rome*. Bul van Alexander VI gericht tot den predikheer Jan Cosard, waarbij hij dezen als inquisiteur over het koninkrijk Frankrijk aanstelt.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Johanni Cosard, ordinis fratrum praedicatorum professori, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circumspectionis industriam, etc..... te in regno Franciae... inquisitorem facimus, constituimus et etiam deputamus, etc.

Datum Romae apud s. Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto, kalendas Junii, pontificatus nostri anno secundo.

Ripoll, deel IV, blz. 103. — Zelfde bul als n^rs^ 294 en 329 (Rome, 10 April 1453 en Rome, 1462)

393.

1495, Februari 3 en December 8, Leuven. Aanteekening van Molanus (16^e^ eeuw) over den inquisiteur Jacob Sprenger, die de kloosterreformatie der predikheeren van Leuven leidde en aldaar overleed.

De reformatione [conventus Lovaniensis fratrum praedicatorum] per Jacobum Sprenger.

Octavo idus Decembris obiit reverendus pater frater Jacobus Sprenger, sacrae theologiae professor et provincialis Teutoniae. Hic anno 1495, tertio nonas Februarii, auctoritate generalis magistri Joachimi Turiani hunc conventum ad vitam regularem reduxit. *Monumenta conventus.*

Hic est ille Sprenger, qui scripsit *Malleum maleficiorum.*

Molanus, *Historiae Lovaniensium libri* XIV, deel I, blz. 248.

394.

1495, Utrecht of Zutfen. Aanteekening over den predikheer Jan van Ommaten, die als inquisiteur werkzaam was.

P. Mag. Joannes ab Omaten, sanctae theologiae doctor, hujus [Ultrajectini] et conventus Zutphaniensis prior, haereticae pravitatis inquisitor, floruit anno 1495.

B. De Jonghe, *Desolata Batavia Dominicana,* blz 22. — Jan van Ommaten speelde ook in 1502 eene rol in de vervolging tegen den ketter Herman van Rijswijck (zie verder ons n^r^ 400).

395.

1497, October 14, Rome. Bul van Alexander VI, gericht tot den predikheer Jan Brehali, waarbij hij dezen als inquisiteur over het koninkrijk Frankrijk aanstelt.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Johanni Brehali, ordinis fratrum praedicatorum et theologiae professori, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circunspectionis industriam, etc. . . . . . . te in regno Franciae . . . . . . inquisitorem facimus, constituimus et etiam deputamus, etc.

Datum Romae apud s. Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo, pridie idus Octobris, pontificatus nostri anno sexto.

Ripoll, deel IV, blz. 103. — Zie hooger onze nrs 294, 329 en 392.

396.

1498, Doornik; October 2, Parijs. Oordeel der godgeleerde Faculteit van Parijs, op aanvraag van den bisschop en den magistraat van Doornik uitgebracht, over zestien verdachte stellingen door den minderbroeder Jan Vitrier (Vitrarius) in deze stad met groot schandaal gepredikt. — Deze stellingen worden valsch, schandelijk, kettersch, enz., verklaard. Eene openbare herroeping is noodig.

Qualificatio propositionum fratris Johannis Vitrarii Parisiis facta.

Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, die secunda mensis Octobris, sacra theologorum doctorum almae Parisiensis universitatis Facultas in sancto Mathurino de more solemniter et frequenter post missam de Sancto Spiritu devote celebratam congregata, pro suo gradu, officio et professione, parata semper juxta praeceptum principis apostolorum Petri omni poscenti de fide reddere rationem nascentibusque ubicumque erroribus diligenter et fortiter occurrere, sequentes has sex et decem propositiones in eam, quae a me notario publico ejusdem Facultatis scriba subscripta et subsignata est, formam qualificavit, saepius obnixiusque id efflagitantibus reverendo in Christo patre Ludovico episcopo et insigni viro praeposito caeterisque prudentissimis magistratibus nobilissimae civitatis Tornacensis, quas propositiones ferebant in ea civitate cum ingenti perniciosoque populi scandalo nuper fuisse praedicatas per quemdam fratrem Johannem Vitrarium, ordinis minorum, ex eorum numero, qui se observatores et de bulla cognominant.

Prima propositio. Il vaudroit mieux couper la gorge à son enfan, que de le mettre en religion non reformée.

Secunda. Il vaudroit mieux prendre son enfan, sa fille par la main et la mener au bourdeau, que de la mettre en religion non reformée.

Istae duae propositiones ad sensum quem praetendunt, sunt scandalosae, seditiosae, superbiam Pharisaïcam sapientes, falsae, contra bonos mores, et si praedictae fuerint publice, reparandae.

Tertia. Quiconques oüoit la messe d'un prestre tenant une femme en sa maison, peche mortellement. Haec propositio, sic indistincte et universaliter pronunciata, scandalosa est, multorum temerariorum judiciorum inductiva, falsa et publice revocanda atque in bona et prudenti forma reparanda, si fuerit publice praedicata.

Quarta. Quiconques fait celebrer messe à un prestres tenant une femme en sa maison, peche mortellement, et en lui donnant argent, tu lui mets la hart au col.

De hac indistincte et universaliter de quocumque sacerdote pronunciata item censemus sicut de tertia.

Idem dixit quod minus malum est homicidium quam peccatum carnis.

Sed loquendo de gravitate eorum secundum speciem peccatorum, (haec dictio) scandalosa est falsa, praebens occasionem homicidii, reparanda, si etc.

Quinta. Se ton curé ou aucun prestre tiennent femmes en leurs maisons, vous devez aller en leur maison et par force tirer la femme ou autrement confusiblement hors de sa maison.

Falsa, scandalosa, utriusque jurisdictionis politicae, ecclesiasticae scilicet et civilis perturbativa, errori Bohemorum haereticorum favens, publice revocanda est et reparanda, si fuerit praedicata.

Sexta. Le chant de musique que on chante à Nostre Dame, n'est que de paillardise et provocation de paillardise.

Licet non laudemus cantus lascivos et theatrales, si in aliqua ecclesia fiant, laudamus tamen et probamus musicos cantus in ecclesia fieri solitos, populum ad devotionem incitantes; et hanc sextam propositionem sic universaliter, generaliter et indistincte loquendo dicimus scandalosam, falsam ritui ecclesiae et sacrae scripturae dissonam ac repugnantem, haeresim sapientem, blasphemam in universalem ecclesiam et in Tornacensem injuriosam, publice reparandam, si fuerit praedicata.

Septima propositio. Le roy n'a point donné les malles-toutes de vin à Tornay pour nourrir les paillardes des chanoines et des gens d'Eglise.

Quicquid sit de hac propositione secundum scholasticum rigorem, ad sensum tamen quem praetendit, quia est negativa omnino dicimus quod est injuriosa in in statum ecclesiasticum, nimis universitaliter, dure et irreverenter invectiva, seditiosa, ecclesiasticae libertatis latenter impugnativa, reparanda, si fuerit praedicata.

Octava. On ne doit point donner d'argent aux eglises pour les pardons. Scandalosa, devotionis fidelium diminutiva, falsa, reparanda.

Nona. Les pardons ne sont point donnés pour les bourdeaulx. Sicut de septima. Quicquid sit de hac propositione secundum scholasticum et dialecticum rigorem sermonis, ad sensum tamen quae praetendit, quia est negativa, praegnans, dicimus quod est indiscrete populo praedicata, scandalosa in religiosas domos, quibus collatae sunt indulgentiae.

Decima. Les pardons viennent d'Enfer. Est piarum aurium offensiva, scandalosa, in ecclesiam et claves ecclesiae blasphema, haeretica, reparanda, si fuerit praedicata.

Undecima. Quand tu oyes la messe, tu ne dois rien dire; et quand on leve le sacrement, tu dois regarder en terre, et non point le sacrement. Ad sensum universalem, quem praetendit, qui est quod quicumque aliquid dicit audiendo missam, peccat, falsa, contra ritum ecclesiae et ordinationen missae, contra communemque observantiam populi christiani; et hoc quoad primam partem. Secunda pars falsa est, contra ritum Eucharistiae et contra reverentiam Eucharistiae sacramento debitam, reparanda, si fuerit praedicata.

Duodecima. Horae beatae Mariae non debent dici a secularibus. Falsa est, devotionis laïcorum ad Virginem gloriosam detractiva, fatue et temerarie praedicata et si fuerit praedicata, reparanda.

Decima tertia. Sancti non sunt rogandi. Haeretica et saepe damnata, reparanda, si fuerit pradicata.

Decima quarta. Il y a aucuns qui dient aucunes oraison de la Vierge Marie

afin que à l'heure de la mort, ils puissent voir la Vierge Marie. Tu verras le diable, et non pas la Vierge Marie.

Si propositio praetendat, quod non licet aliquas devotas orationes dicere ad hunc finem, ut Virgo Maria appareat ad interius in morte sic devote orantis, falsa est. Si vero praetendat reprobare superstitiosam credulitatem nonnullorum credentium, quod in virtute aliquarum determinatarum vocalium orationum magis quam aliorum, quod praedicta Virgo sibi visibiliter apparebit in morte, non reprobamus.

Decima quinta. Il vaudroit mieux à une femme mariée rompre son mariage que de rompre son jeûne. Etiam ad sensum, quod minus malum est, falsa est, scandalosa, praebens conjugatis occasionem delinquendi, errorem et superbiam Pharisaïcam sapiens, haeretica, reparanda, si fuerit praedicata.

Decima sexta. Je aymerois mieux estre cause de mort de homme ou homicide, que de coucher avec une femme. Ad hunc sensum, quod minus malum est homicidium quam peccatum carnis, loquendo de gravitate eorum secundum speciem peccatorum, scandalosa est, falsa, praebens occasionem homicidii, reparanda, si fuerit qraedicata.

(E primo Registro censurarum sacrae Facultatis Parisiensis, fol. 158.)

Duplessis d'Argentré, *Collectio judiciorum*, deel I, blz. 340-341.

397.

15e eeuw. De predikheer Richard vermeldt onder de inquisiteurs van Rijsel tijdens de 15e eeuw zijne ordebroeders Nikolaas Rollin en Jan Du Coin.

Mais pour passer aux Religieux Profès du Couvent des Dominicains de Lille pendant le quinzième siècle, on peut dire qu'il y en a eu un fort grand nombre, tous distingués par leur science, leur prudence et les talens multipliés qui les rendirent capables de s'acquiter avec honneur des emplois considérables qu'on leur confia soit dans l'Ordre, soit hors de l'Ordre. Tels furent entre autres . . . . , tous Docteurs en Théologie et la plupart plusieurs fois Prieurs. Tels furent encore les Pères Nicolas Rollin et Jean Du Coin, Inquisiteurs de la Foi.

Richard, blz. 29. — Zie hooger ons Nr 369, waar men leest, dat de predikheer Jan du Coin (de Angulo) te Rijsel in 1479 als inquisiteur werkzaam was.

398.

1500, Brussel. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Molinet over het aanhouden en verbranden van eenen ketterschen slotmaker. — Die knappe ambachtsman, Gentenaar van geboorte, leefde eerlijk, maar buiten alle godsdienstoefening der Kerk. Hij

werd gevat, bekende zijne kettersche leerstelsels en stierf op den brandstapel.

Trois ans devant ce pitoyable cas [1503] aduint le samblable en la ville de Bruxelles. Ung serrurier natif de Gand, bon ouurier de son stille, besoignant devant aultruy, fort deuot par samblance, homme de bonne conscience, mais ne tenoit compte de leglise, de la messe, des sacremens; et a lheure que on chantoit, il passoit temps sur les creteaulx.

Son maytre quil apperchut, laccusa. Se fut prins et examine par docteurs notables et bien entendus. Il luy fut demande sil estoit baptisie. Il respondy que sy et non circoncis. Et disoit sa Patrenostre et de son Credo aulcuns articles, cest ascavoir que Jhesucrist auoit este crucifie soubz Pilate et quil auoit este homme iuste, non point Dieu. Item on luy demanda dont luy venoit ceste maniere de croire. Il respondy que son bon ange luy auoit revele et parloit souvent a luy.

Et apres qu'il fut preschie et juge et que le feu estoit prepare pour le brusler vyf, il dit que le feu luy ne polroit nuyre et estoit content dentrer ens, ce quil fit volentiers, et luy mesme se aydoit a depollier sans monstrer myne despouvantement ne de tristesse. Mais quant il senty la chaleur du feu, il seseria et dit haultement: « Ay, ay, ay », et aynsy termina ses jours.

Les Cronycques de feu Mre Jehan Molinet, deel III, fol. 213 en verso (*Pour lan mil cincq cens et iij*). Handschrift der Koninklijke Bibliotheek van Brussel.—De geschiedenis, die vooraf gaat en welke de kronijkschrijver verhaalt als in Augustus 1503 gebeurd, is die van eenen jongen student van Parijs, die aldaar als ketter verbrand werd. — De gebrekkige uitgave van Molinet door Buchon bevat ons uittreksel niet. — Zie ook Henne en Wauters, *Histoire de Bruxelles*, deel I, blz. 317

399.

1502, April 2, Leuven. Uittreksel uit Molanus over het geval van den pasteibakker Quinten Zouwen, die wegens lastering tegen de Moeder Gods door den magistraat van Leuven tot boetedoening op de knieën, tot het doorboren zijner tong en tot eene gevangenzitting op water en brood gedurende een jaar wordt veroordeeld.

Quintinus Zouwen, pastillorum pistor, quum horribiliter in Deiparam Virginem blasphemasset, senatus parcens vitae ejus emendam ei imposuit, ut coram senatu flexis genibus peteret veniam a Deipara Virgine, secundo ut lingua per quam blasphemavit, ei perforetur, tertio ut per annum captivus in pane et aqua poeniteat. Actum anno 1502, 8 die Aprilis. *Liber emendarum* [*Lovanensium*].

J. Molanus, *Historiae Lovanensium libri XIV*, deel II, blz. 805.

400.

1502, ('s Gravenhage). Uittreksel uit het *Catalogus hereticorum* (1526) van den predikheer en inquisiteur Bernardus Lutzenburgus, over de veroordeeling van den ketter Herman van Rijswijck tot levenslange kerkering. — Deze veroordeeling werd tegen hem door den inquisiteur Jan van Ommaten uitgesproken. De reeks zijner voornaamste dolingen wordt hier opgegeven, waaronder zeer stoute voorkomen.

Hermannus Ryswick, anno 1502, ad perpetuum carcerem fuit condemnatus per fratrem Johannem Ommaten, sacre theologie professorem, ordinis predicatorum et inquisitorem.

Et isti sunt articuli hereticales eiusdem principaliores, propter quos iam penitens perpetuo carceri adiudicatus fuit. Primus quod mundus fuit ab eterno et non incipit per creationem fabricatam a stulto Mose, ut dicit Biblia indistincta. Secundus: Deus nunquam creauit angelos siue bonos siue malos, quoniam hoc nullibi legitur in nostra Scriptura. Nec est infermus, ut nostri estimant. Item post hanc vitam nulla erit vita particularis, ut mortuo Socrate, moritur anima eius sicut cum corpore incepit. Item doctissimus Aristoteles et eius commentator Auerrois fuerunt veritati propinquissimi. Item Christus fuit stultus et simplex fantasticus et seductor simplicium hominum. Et ego dico quod ille Christus damnauit uniuersum mundum et neminem saluauit. Quot enim homines interfecti sunt propter ipsum et suum Euangelium fatuum! Item quod omnia que Christus gessit, humano generi et rationi recte sunt contraria. Item Christum filium Dei omnipotentissimi aperte nego. Et Mosen legem a Deo visibiliter et facialiter suscepisse recuso. Item fides nostra fabulosa est, ut probat nostra fatua Scriptura et ficta Biblia et Euangelium delirum. Item Euangelium nostrum falsum est, quoniam qui potuit creare mundum sine incarnatione, et eum potuit saluare sine incarnatione.

Omnes istos articulos et consimiles confessus est proprio ore et sana mente coram inquisitore et notario et testibus, addens : « Ego Christianus natus, sed iam non sum Christianus, quoniam illi stultissimi sunt. »

Catalogus hereticorum, Heretici de litera H. — Uit broeder Bernardus Lutzenburgus' zoo belangrijk en weinig bekend *Catalogus hereticorum* (1526) werd de geheele geschiedenis van den ketter Herman van Rijswijck overgedrukt door G. Prateolus, *De vitis, sectis et dogmatibus omnium hereticorum* (Keulen 1569), blz. 205 en 206; Baronius-Spondamus, *Annales ecclesiastici*, deel II, blz. 301; en d'Argentré, *Collectio judiciorum*, deel I, 2e stuk, blz 342. De twee laatste uitgevers plaatsen het geval niet in 1502, maar in 1499. — Over Herman van Rijswijck, zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 105, en verder onze nrs 416 en 417. — De inquisiteur Jan van Ommaten was prior van het predikheerenklooster van Utrecht of van Zutfen ten jare 1495 (zie hierboven ons nr 394.)

401.

1502, Brussel. Uittreksel uit de Henegouwsche kronijk van Vinchant († 1635) over het verbranden van eenen ketter, die in 't openbaar den maagddom van Maria geloochend had.

En la ville de Bruxelles fut bruslé publiquement un quidam, qui niait la vierge Marie avoir demeuré vierge après son enfantement.

François Vinchant, *Annales de la province et comté du Hainaut*, deel V, blz. 188.

402.

1505, Februari 8, Rome. Bul van Julius II, gericht tot den predikheer Ægidius van Holland, waarbij hij dezen als inquisiteur over het bisdom Luik aanstelt. — De paus benoemt hem tot kettermeester over dat geestelijk gebied met de gewone machten, om de gebruikelijke straffen toe te passen niet alleen tegen de ketters, maar ook tegen alwie ze ondersteunt, hetzij ze geestelijken of leeken, mannen of vrouwen mochten zijn, doch zonder inbreuk te mogen maken op de macht van andere door den paus of door anderen aangestelde inquisiteurs.

Julius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Ægidio de Hollandia, ordinis fratrum praedicatorum, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circonspectionis industriam in multis, etc. . . . . te in partibus catholicis Leodiensis [diocesis] . . . . ., etc.

Datum Romae apud s. Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo quarto (1), sexto idus Februaris, pontificatus nostri anno secundo.

Ripoll, deel IV, blz. 217, nr 6. Daaruit afgedrukt door A. Duverger, in *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e reeks, deel XLVII, blz. 885. — De tekst van deze bul is eene schier letterlijke herhaling der bul van paus Nikolaas V (10 April 1453), die later door andere pausen in gelijke omstandigheden gebruikt werd. (Zie hierboven onze nrs 294, 329, 392 en 395).

403.

1505, Brugge. Aanteekeningen over den predikheer Nikolaas Venne, die aldaar als inquisiteur over Vlaanderen in hoogen ouderdom overleed.

---

(1) « Stylo bullarum, aerae communis MDV, » zegt Ripoll.

P. Mag. Nicolaus Venne, hujus sui [Brugensis] conventus iterato prior, haereticae pravitatis inquisitor et facundissimus praedicator, obiit anno 1505.

B. De Jonghe, *Belgium Dominicanum*, blz. 179.

F. Nicolaus Venne, Flander domus Brugensis alumnus, sacrae theologiae magister, illustris sua aetate verbi Dei praeco, cujus de ore populi pendebant, adeo et doctrinae sanctitate et dicendi gratia clarebat; priorem apud suos diutius et adversus haeriticam pravitatem inquisitorem in partibus Flandriae multis annis egit grandaevusque tandem Brugis obiit anno MDV, in coemeterio communi sodalium sepultus.

Quétif en Échard, deel II, blz. 11.

404.

Tusschen 1505 en 1526, Brugge. Aanteekeningen over de predikheeren Sebastiaan de Witte, Jan Hellinck en Andries Caulis, die aldaar het ambt van inquisiteur hebben bekleed.

Ab anno 1485 usque ad annum 1526 floruerunt in hoc conventu [Brugensi]:

.... P. Mag. Sebastianus de Witte, sanctae theologiae doctor et haereticae pravitatis inquisitor.

P. Joannes Hellinck, sanctae theologiae lector et haereticae pravitatis inquisitor.

P. Andreas Caulis, sanctae theologiae lector et haereticae pravitatis inquisitor.

B. De Jonghe, *Belgium Dominicanum*, blz. 179. — Deze predikheeren worden chronologisch opgegeven na den inquisiteur Nicolaas Venne, die in 1505 stierf en wiens opvolgers zij te Brugge schijnen geweest te zijn.

405.

1507, Februari 18, Luik. Uittreksel uit een edict van Erardus van der Mark, prins-bisschop van Luik, inhoudende straffen tegen de godslasteraars. — De eerste en tweede maal worden zij met éénen of met twee gouden guldens beboet, de derde maal worden zij aan de kaak gesteld. De boeten worden onder den vorst, de stad Luik en den aanklager bij derden verdeeld.

Erard de la Marck, par la grace de Dieu evesque de Liége, duc de Buillon, conte de Looz, à tous ceulx qui ces presentes veront et oront, salut ....

18. Item, quiconque blasphemerat et jurera le sang, char, vertu, passion de Dieu, ou autre ennorme et vilain seriment, sera pour le premier foid en l'amende d'ung florin d'oir, pour le secund à deux florins d'oir, et le troixeme corrigé à

pillory; le tiree de ladite amende à nous, l'autre à nostre cité et le troixeme al accusateur.

.... En tesmoing de quoy nous avons fait apprendre à ces presentes nostre seel az secres, le XVIII[e] jour dudit mois de feverier, l'an susdit [an XV[c] et sept, stile de nostre court.]

Ainsi signeit: Erard, etc.

Raikem, Polain en S. Bormans, *Coutumes du Pays de Liége*, deel II, blz. 320.

406.

1508, *Januari 18*, *St. Omaars*. Aanteekening over den inquisiteur Jan Vasseur, predikheer en bisschop-suffragaan van Terwaan, die aldaar overleed en begraven werd.

Frater Joannes Vassoris, vernacule *Vasseur*, conuentus Sancti Audomari ejusdemque diu prior, deinde haereticae pravitatis inquisitor ac episcopus Gebeldensis, suffraganeus Morinensis ...., sepultus est in sinistro latere dicti chori (1) sub grandi marmore caeruleo cum hac circum quadrum inscriptione : *Hic iacet Frater Joannes Vassoris, religiosus huius conuentus et multo tempore prior, theologiae Parisiensis professor, fidei inquisitor, episcopus Gebeldensis et suffraganeus Morinensis, qui obijt anno Domini M. quingentesimo VII. mensis Januarij die XVIII. Eius anima in pace requiescat.*

G. Seguier, *Laurea Belgica fratrum praedicatorum*, deel II, blz. 158 en 159. — Over Jan Vasseur, zie ook Ripoll, deel IV, blz. 81 en 82.

407.

1509-1510, *Kortrijk*. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Kortrijk over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der kastijding van Gillis Bailly op de markt, omdat hij God gelasterd had.

Audit pendeur, d'avoir mis à torture ledit Gilles Bailly, attaint de énormes juremens et d'avoir dict injures à Dieu notre créateur; en après d'avoir mis ledict Gillis en pillory l'espace de iij heures, de luy avoir perchié la langue d'ung fer chault et en après batu de verges aultour du marchié dudit Courtray.

Rijksarchief van Brussel, *Compte d'Antoine de la Barre, bailli de Courtrai*, 1509-1510, fol. xiij; aangehaald door Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*, deel IV, blz. 281, noot 5.

---

(1) In de kerk van het predikheerenklooster te St. Omaars.

408.

1510, Utrecht. De predikheer Wouter predikt vrijmoedige sermoenen tegen de misbruiken der Kerk, wordt ter verantwoording vóór Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, gedaagd, herroept zijne gezegden en stelt daardoor zijne aanklagers tevreden.

Prae omnibus vero aliis commemorari debet Gualterus dominicanus, cujus jam antea facta fuit mentio. Is, ut ex antiqua memoria alias probabo, Ultrajecti ante ipsum Lutherum jam anno decimo seculi decimi quinti, hoc est septem annis ante Lutherum, liberius verum monere instituit atque abusus varios notare, unde accusatus apud Fredericum Badensem, quae illius infirmitas erat, revocatione aliquali satisfecit adversariosque suos placare visus est.

M. Schoockius Ultrajectensis, *Liber de bonis vulgo ecclesiasticis dictis*, blz. 752. — Zie ook de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531*, blz. 62 en 63, die zegt dat noch de acte van beschuldiging noch de herroeping noch eenig ander spoor der rechtshandeling tegen den predikheer Wouter in de Utrechtsche archieven te vinden is, maar er bijvoegt dat wellicht de belangrijke bescheiden, die Martinus Schoockius bij zijn overlijden te Frankfort aan den Oder in 1669 naliet, eens aan den dag zullen komen met de memorie, waarop hij zich hier beroept. — Broeder Wouter predikte later (1520) in den zin van Luther en had verdere lotgevallen, die in het tweede deel van ons *Corpus documentorum Inquisitionis* zullen besproken worden. (Zie daarover Schoockius, ibid., en de Hoop Scheffer, blz. 83 en volg.)

409.

(*1510*), *Keulen.* Aanteekening over den predikheer Jacob van Hoogstraten, inquisiteur over de aartsbisdommen Keulen, Mainz en Trier.

F. Jacobus de Hoogstratt, Belga, sic ab originis suae loco Hogostrato vulgo *Hoogstraten* Campiniae Brabantinae municipio comitatus titulo a pluribus annis insignito cognominatus, Lovanii juvenis artibus studuit et in ea facultate lauream anno MCCCCLXXXV reportavit. Exinde Coloniae institutum nostrum [i. e. ordinem praedicatorum] amplexatus sacrae theologiae magisterium ibidem obtinuit, studii nostri generalis Coloniensis primarius regens etiam institutus a capitulo generali Papiae anno MDVII celebrato, tum et prior ejusdem conventus electus, ac tandem auctoritate apostolica per provincias Coloniensem, Moguntinam et Treverensem generalis fidei censor et quaesitor praefectus. Vir intrepidus et

qualem optabant tempora illa novatorum motibus et erroribus pullulantibus tumultuosissima.

.... Obiit apud suos Coloniae XXI Januarii MDXXVII, ubi et sepultus.

Quétif en Échard, *Scriptores ordinis praedicatorum*, deel II, blz. 67. — Zie ook hoe Hoogstraten's vijanden over hem dachten, aldaar, blz. 70 en 71.

410.

1510, *Keulen*. Aanteekening over den predikheer Jacob van Hoogstraten, die als inquisiteur over de aartsbisdommen Keulen, Mainz en Trier wordt aangesteld en er een werkje tegen de ketters schrijft.

Patres ordinis praedicatorum.... [Jacobum Hoestratum], virum de fraternitate et universitate Coloniensi optime meritum, (per Coloniensem, Maguntinam, Treverensem provincias) (1) inquisitorem haereticae pravitatis anno 1510 auctoritate apostolica instituerunt. Generalis fidei censor ac quaesitor ut quod tuendae religionis christianae haberet studium omnibus patefaceret, « postquam aliquot « dies salutiferum Inquisitionis haereticae pravitatis officium humeris admodum « teneris et arduitatem tanti negotii reformidantibus obedientia superiorum « urgente accesserat, non poterat pestiferas Samsonis vulpes messem Dominicam « devastare molientes non investigare. » (2) Quare libellum *Contra petentes auxilium a maleficis* anno 1510 edidit.

H. Cremans, *De Jacobi Hochstrati vita et scriptis commentatio historica*, blz. 15 en 16 (Bonn 1869). De schrijver, die breedvoerig den strijd van Jacob van Hoogstraten tegen Luther, Reuchlin en de humanisten behandelt, geeft slechts zeer onduidelijke berichten over zijne bemoeiingen als inquisiteur in de Nederlanden. Zie daarover de talrijke mededeelingen van Prof. de Hoop Scheffer in zijne *Geschiedenis der Kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531*, blz. 57, 153, 183, 330, enz. — De inquisiteur Jacob van Hoogstraten stierf te Keulen, den 21 Januari 1527.

411.

1511, *Maart 1*, *Rome*. Bul van Julius II, waarbij hij, onder anderen, naar ouder gewoonte al de ketters met hunne aanhangers in den ban der Kerk slaat.

---

(1) Zie Cremans, blz. 31.

(2) Dit zijn Hoogstraten's eigene woorden in zijn werkje *Contra quaerentes auxilium a maleficis* (Keulen 1510).

Julius episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

Consueverunt Romani pontifices praedecessores nostri ad retinendam puritatem religionis christianae et ipsius unitatem, quae in conjunctione membrorum ad unum caput Christum videlicet ejusque vicarium principaliter consistit, et sanctam fidelium societatem ab offensione servandam arma justitiae per ministerium apostolatus in praesenti celebritate exercere.

Nos igitur vetustum et solemnem hunc morem sequentes excommunicamus et anathematizamus ex parte omnipotentis Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti, auctoritate quoque beatorum Petri et Pauli ac nostra, omnes haereticos, Gazaros, Paterenos, Pauperes de Lugduno, Arnaldistas, Speronistas, Passagenos, Viclefitas seu Ussitas, Fratricellos de Opinione nuncupatos et quoscumque alios haereticos quocumque nomine censeantur, ac omnes fautores, receptatores et defensores eorumdem.

Datum Romae apud S. Petrum, anno incarnationis Dominicae 1511, calendas Martij, pontificatus nostri anno octavo.

Magnum bullarium Romanum, deel I, blz. 507 en 508.

412.

1510-1512, Bouvignes en Auveloys. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Bouvignes (in het graafschap Namen), over de kosten veroorzaakt door de gevangenschap van vier kettersche vrouwen van de secte der Waldenzen, die gebannen werden.

Au chastelain du chasteau dudit Bouvignes, pour avoir tenu prisonnières deux wadoises, lesquelles furent bannyes par justice....

Aux maires d'Auveloys, pour avoir aussy tenu prisonnières deux wadoizes par l'espace de trois jours entiers, et lesquelles furent semblablement bannyes....

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Jean Gobelet, seigneur de Bioul, bailli de Bouvignes, de 1510-1512*, fol. 6 verso; aangehaald door Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*, deel IV, blz. 278, noot 5.

413.

1511-1512, Brugge. Uittreksel uit de rekeningen van den schout van Brugge over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der kastijding van Jan, geboortig van Gent, die de Maagd Maria gelasterd had.

Audit maistre Wessel, pour avair batu de verghes et en après perchié la langhe d'ung nommé Jehan, natif de Gand, pour ce qu'il estoit blasphémateur du nom de la Vierge Marie, xl sols.

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Philippe Pinnock, écoutète de Bruges, 1511-1512*, fol. viij; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 282, noot.

414.

1511-1512, Brugge. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Brugge over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der kastijding van Adriaan Baert, die God en zijne heiligen meermaals gelasterd had.

Au même, d'avoir perchié la langue d'ung fer ardant audit Adrien Baert, à cause des grands juremens qu'ils faist coustumièrement et blasphème de Dieu et ses saints, ij livres.

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Jean de Flandre, seigneur de Honnelede, bailli de Bruges, 1511-1512,* fol. xj; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 282, noot.

415.

1511-1512, Bergen. Uittreksel uit de rekeningen van den proost van Bergen over het betaalde voor het onderhoud in den kerker van Margaretha le Hallière, verdacht van de ketterij der Waldenzen, die gebannen werd.

Pour syx jours de prison de Margheritte le Hallière, aprehendée sur renommée d'estre vaudoise, à ceste cause bannye du pays.

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Jean de Hun, prévôt de Mons, de 1511-1512,* fol. 3 verso; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 278, noot 5.

416.

1512, December 14, 's Gravenhage. Doodvonnis door het Hof van Holland uitgesproken tegen Mr Herman van Rijswijck ten gevolge zijner veroordeeling als hervallen ketter door den inquisiteur Jacob van Hoogstraten, prior van het predikheerenklooster te Keulen, en Jacob Ruysch, deken der Hofkapel te 's Gravenhage, commissaris van den bisschop van Utrecht. — Vroeger reeds was Herman van Rijswijck van ketterij overtuigd geweest en tot levenslange gevangenschap verwezen. Hij ontsnapte en volhardde in zijn ongeloof. Daarom hebben de twee kettermeesters hem bij hun Latijnsch vonnis hervallen ketter verklaard en hem aan

't Hof van Holland overgeleverd om de gebruikelijke straf uit te spreken. Het Hof veroordeelt hem dan ook tot het verlies van lijf en goed en beveelt, dat hij tot pulver en asch zal verbrand worden en zijne goederen aangeslagen ten bate der grafelijke schatkist.

Meester Herman Rijswijck, ketter, gebrant tot pulver ende assche.

Alsoe Meester Jacob Hoichstraet, doctoir indie godlyke scriften, prioer vanden convente vander predicaeroerden binnen der stadt Coelen ende kettermeester van deser provincie, ende meester Jacop Ruysch, deken van der cappelle staende alhier binnen desen Hove, commissaris byden eerweerdichsten Heere mynen Heere die bisscop van Utrecht in deser zake geordonneert, bevonden hebben, dat meester Herman van Ryswyck nader tyt dat hy gecommuniceert (1), verwonnen ende gecondempneert es geweest van ketterie ende ongeloevicheyt, die hy met zynen eede te buyten gegaen hadde ende dairomme tot penitencie gestelt worde *ad perpetuos carceres*, die hy nyet gehouden, mer gebroken heeft, noch wederomme gevallen es in ketterye ende ongeloevicheyt in vele ende diverse articulen ende punten tegen theylige kerstengeloeve ende eenige smakende blasphemie tegen God Almachtich soewel by gescrifte in diverse boucken by zyn eygen handt gescreven als by zyn confessie ende getuygen, soe ende in sulcken schyne dat die voorsz. kettermeester ende commissaris by hueren sententie den voorsz. meester Herman geseyt ende verclaert hebben *hereticum relapsum*, te weten een wedervallen ketter, ende hem voort gerelinqueert den hove van Hollandt omme dairvan gedaen te worden alsoe van rechtswegen behoirt.

Soe ist dat tvoirsz. hoff, overgemerct tgundt dat voorsz. es ende geconsidereert tgundt dat van rechtswegen behoirt hierinne gedaen te wesen, seyt ende verclaert mits desen dat die voorsz. meester Herman mits tgundt dat voorsz. es verbuert heeft zyn lyff ende zyn goet ende gestelt sal worden in een vuer ende gebrant tot pulver ende assche ende zyn goeden geconfisqueert tot prouffyte van onsen genadigen Heer voorsz.

Actum den xiiij dach van Decembri anno XV^c twaelf, presentibus Gouverneur Boudynsz. Jonge Duvoirde Boudynsz. Lore Benninck ende Jaspar.

Rijksarchief van 's Gravenhage, *Crimineele sententien sHofs van Hollant* (tBoeck van de crimineele zaecken beginnende den xviii Januarij anno XV^c iiij stilo cur. totten xiij Septembris anno XV^c XXIX), fol. 39. — Reeds afgedrukt bij H. Roodhuizen Jr., *Leven van Guilhelmus Gnapheus*, blz. 82. — Over Herman van Rijswijck, zie W. Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3^e stuk, blz. 104-108, 375, 376; alsook hierboven ons n^r 400. — De inquisiteur Jacob van Hoogstraten spreekt over Herman van Rijswijck, dezes dolingen, hervallen en vuurdood in het voorwoord van zijn werkje *Destructio Cabale* (Keulen, 1519), maar noemt hem slechts « nimis infelix quidam. » (Zie Cremans, blz. 67.)

---

(1) Geconvinceert.

417.

1512, ('s Gravenhage). Uittreksel uit het *Catalogus hereticorum* (1526) over den ketter Herman van Rijswijck en zijne verbranding. — Hij was uit zijnen kerker ontsnapt en had verscheidene kettersche boeken geschreven. Door den inquisiteur Jacob van Hoogstraten en den deken Jacob Ruysch, handelende namens den bisschop van Utrecht, werd hij als hervallen ketter veroordeeld en aan 't Hof van Holland door hen uitgeleverd. Vóór zonnenondergang liet dit Hof hem met zijne boeken tot asch verbranden.

Item Hermannus [Ryswick] anno 1512, postquam euaserat carceres priores, multos libros hereticales conscripsit, quos in iudicio constitutus coram duobus cause notarijs et toto auditorio suos et manu sua conscriptos cognouit. In libris istis comperte fuere multe hereses, propter quas post maturas deliberationes desuper habitas, iudicio doctissimorum virorum inuentus fuit relapsus et tandem pro tali condemnatus per fratrem Jacobum de Hochstraten, sacre theologie doctorem et inquisitorem ordinis predicatorum, et dominum Jacobum Ruyssch, utriusque iuris doctorem et decanum Hagensem, a reuerendissimo domino episcopo Traiectensi in causa illa iudicem delegatum.

Hi sua diffinitiva sententia relinquunt praefatum Hermannum magnificis iudicibus de solemnissima illa altiori curia Hollandie et Selandie illic consistorialiter presentibus. Qui ex quo de toto processu inquisitoris et ceterorum summariam (quod curia illa in similibus tenacissime obseruat) et sufficientem acceperant cognitionem, maturo habito concilio sua executoriali sententia iudicarunt eundem Hermannum ante solis occasum in cineres resoluendum. Non solum ipse combustus est, sed et libri eius cum eo.

Josue septimo dicitur : Cuncta que illius erant, igne consumpta sunt. Et glosa Leuitici x. in principio : Heretici, qui alienum ignem scilicet praue doctrine in ecclesia accendunt, igne diuine ultionis absumuntur.

Catalogus hereticorum, etc., Heretici de litera H. — Zie onze voorgaande nrs 400 en 416.

418.

1512, 's Gravenhage. De predikheer Andreas Hugo van Delft, prior van het klooster te 's Gravenhage, is terzelfder tijd inquisiteur.

P. Mag. Andreas Hugonis de Delft, sanctae theologiae doctor et haereticae pravitatis inquisitor, conventui suo [Hagensi] praefuit anno 1512.

B. De Jonghe, *Desolata Batavia Domicana*, blz. 174. — De predikheer Andreas Hugo van Delft stierf te Antwerpen, den 6 Maart 1526. (Ibid.)

419.

1512, December-1513, April, Utrecht. Uittreksels uit de stadskameraars-rekeningen over het betaalde voor 't onderhoud in de gevangenis gedurende meer dan achttien weken en het onderzoek naar de rechtzinnigheid van Elisabeth Petersdochter, die door de kettermeesters vrijgesproken werd. — De magistraat liet ze door eenen predikheer, door den pastor van Ste Geertruid en door den inquisiteur Olyslagher ondervragen. Na eene gevangenschap van achttien weken en drie dagen werd zij onschuldig bevonden en in vrijheid gesteld.

Item den 12 dach inden Apr., doe heeft ons borgermr. vd. vyff ende zyn vennoten den doctoer vande predikers ende die pastoer van S. Geertruyt gebeden te komen by dat wyff, datter gevangen was, om ondersoek te doen van ons kersten gelove; ende hadden aen kost twee R. guld. sestien stuv.

Item, noch soe is die kettermeyster by dat wyff geweest, ende borgermr. heeft zyn liefden gescenct 2 tak wyns, fac. 16 st.

It., soe heeft Goeyert v. Voerde borgermr. vd. viven ende zyn vennoten met Lysbet Petersdochter doen spreken byden doctoer te predikers ende pastoer van S. Gertruyt, ende oick naderhant gewacht na den kettermeyster gheheyten Olyslagher; die se onschuldich gewesen ende gekent hebben; alse dat den steenweerder Lisbet voersz., die tyt zy daer gelegen heeft wt beveel vd. borgermeyster vd. viven gegeven ende gedaen, soe zy een siecke crancke vrouwe was, hare behoeften van eten ende drinken, onder ende over, vure ende licht, ende alsdaer hy hem houden liggen, daer hy armoede ende onlede off gehadt heeft; welke Lysbet voersz. naderhant des donred. voor Mey anno XIII. vry afgesleten is, doe zy daer gelegen had 18 weken ende drie dagen, waervan den steenweerder belieft is 14 gl. 14 st.

Dodt, *Archief*, deel III, blz. 205. — Zie ook de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming*, blz. 63.

420.

1513, Veurne. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Veurne over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der kastijding van Michiel Bailge, die de Maagd Maria gelasterd had.

..... Michel Bailge, à cause qu'il avoit dit aucune blasphème à la Vierge Marye, dont il fut mis en justice par cedit bailly et condempné en plusieurs amendes honnourables, et pardessus ce en l'amende de v livres viij sols p.

Rijksarchief van Brussel, *Compte d'Antoine de Ghistelles, bailli de Furnes, 1513,* fol. v verso; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 282, noot.

421.

1514, April 1, Rome. Bul van Leo X gericht tot den predikheer Ægidius Charrondelli, waarbij hij dezen als inquisiteur over het koninkrijk Frankrijk aanstelt.

Leo episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Ægidio Charrondelli, ordinis fratrum praedicatorum et theologiae professori, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circumspectionis industriam in multis, etc..... te in dicto regno Franciae inquisitorem generalem facimus, etc.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo quarto decimo, kalendis Aprilis, pontificatus nostri anno secundo.

Ripoll, deel IV, blz. 303, nr 11. — Zie hierboven onze nrs 294, 329, 392, 395 en 402.

422.

1514-1515, Kortrijk. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Kortrijk over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der kastijding van Pieter Danebrouck, die Maria en Christus gelasterd had en bij vonnis van den Raad van Vlaanderen tot allerlei straffen veroordeeld werd.

Payé audit officier (1) d'avoir batu de verges Pieter Danebrouck, à cause des inhumaines et énormes paroles par luy proférées et dittes sur la benoite vierge Marie, sur son Filz notre redempteur, dont par sentence de messieurs du Conseil en Flandres il fut condemné d'estre pylorisé, batu de verges, sa langue perchiée et d'estre banny du pays de Flandre.

Rijksarchief van Brussel, *Compte d'Antoine de la Barre, bailli de Courtrai, 1514-1515*, fol. viij verso; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 282, noot.

423.

1515, Maart 31, Antwerpen. Aanteekening uit het Antwerpsch *Correctieboeck* over het vonnis door den magistraat uitgesproken tegen Joost Vielbeke gezegd Wagheman, Cornelis van Goerle gezegd Schoelcorfken, Nikolaas Robaerts gezegd Gebrantwijn-

(1) Aan den beul.

ken en Jan van den Velde gezegd Buelinck, die onder anderen in den Vasten op eenen ongeoorloofden dag vleesch hadden geëten. — Vóór zonnenondergang moeten de drie eerste de stad Antwerpen en binnen de drie dagen het markgraafschap verlaten, om eene bedevaart naar St. Pieters te Rome te doen. Zij zullen slechts met eenen bewijsbrief mogen terugkeeren, nadat zij bovendien elk twaalf Boergoensche guldens betaald hebben, op straf van hunne rechter hand afgehouwen te worden. Jan van den Velde zal eene bedevaart naar O. L. Vrouw van Nijzele doen en zes Boergoensche guldens moeten inbrengen. (In Juli 1515 en in September 1517 keerden Van den Velde en Robaerts beurtelings naar Antwerpen terug.)

Gheecorrigert den lesten dach van Meerte int jaer Ons Heeren M. Vc XIIIIe by Gielise van Bouchout, onderschoutet, Burgemeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen.

Joes Vielbeke, diemen heet Wagheman, Neele van Goerle, diemen heet Schoelcorfken, Claus Robaerts, diemen heet Gebrantwynken, overmits dien dat zy opten heylighen Asdach lestleden, in versmadenissen ende cleynicheyt vanden geboden Gods ende der institucien vander Heyligher Kercken, openbaerlick maniere gemaect hebben van vleesch tetene, nyetjegenstaende dat sy daeraf by eenige goede lieden versproken hebben geweest ende noch daerinne met derisie gepersisteert, ende bovendien noch daer te voeren groote fortsen bedreven op eender vrouwenhuys gestaen in de Boexstege, daeraf al de Heeren ende de stadt volcomelick geinformeert zyn, selen porren bynnen sonnenschyne vuter stadt ende vryheyt ende bynnen den derden daghe vuten mercgreefscape van Antwerpen, ende doen een pelgrimaigie tSinte Peters tot Roome, ende na de brieve daeraf gesonden nyet weder inne comen, elc en hebbe yerst gegeven tweelve Bourgoinsche guldenen, de twee deelen tot behoef vanden Heere ende tderde vander stadt, op huere rechter handt.

Hanneken vanden Velde, diemen heet Buelinck, overmits dezen dat hy den voers. quaetdoenderen heeft helpen doen de voers. fortsen, daeraf de heere ende stadt volcomelic geinformeert zyn, sal porren *ut supra*, ende doen een pelgrimagie tot Onser Liever Vrouwe te Nyzele, ende na de brieve daeraf etc. nyet weder inne comen, hy en hebbe ierst gegeven sesse Bourgoinsche guldenen tot behoef als voere, op zyn ierste let.

Op den rand leest men :

Claus Robaerts voirs. presentavit litteras sue peregrinationis dominis in camera consilii, anno xvc xvii, xix daghe in Septembri. Me presente J. de Keyser.

De voirs. Hanneken vanden Velde presentavit litteras suas peregrinationis xxix die Julii anno xvo.

Correctieboeck 1515-1568, fol. 4 verso; afgedrukt bij Genard *Antwerpsch archievenblad*, deel VII, blz. 132, noot.

424.

1515, Mei 4, Rome. Bul van Leo X, met de goedkeuring van het Concilie van Lateraan uitgevaardigd, en verbiedende iets te drukken zonder de toelating van 's pausen vicaris te Rome of van de bisschoppen en van de inquisiteurs buiten Rome. — Naast hare groote voordeelen heeft de uitvinding der boekdrukkunst nochtans het verbreiden der dolingen in de hand gewerkt. In 't vervolg mag daarom geen boek te Rome gedrukt worden zonder voorafgaande goedkeuring van 's pausen vicaris en van den pauselijken hofmeester; buiten Rome, van den bisschop of zijnen plaatsvervanger en van den inquisiteur der plaats. Alwie dit verbod over 't hoofd ziet, zal de gedrukte boeken verbeuren, eene boet van honderd dukaten betalen, gedurende een jaar als drukker geschorst blijven en daarenboven in den kerkelijken ban zijn. Zondigt een drukker ten tweeden male, dan zal zijne straf naar believen van den pauselijken vicaris of van den bisschop nog verzwaard worden.

Leo episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam, sacro approbante concilio.

Inter solicitudines nostris humeris incumbentes, presertim curas revolvimus ut errantes in vias veritatis reducere ipsosque lucrifacere Deo (sua nobis cooperante gratia) valeamus, hoc est quod profecto desideranter exquirimus, ad id nostrae mentis sedulo destinamus affectum ac circa illud studiosa diligentia vigilamus.

Sane licet literarum peritia per librorum lectionem possit faciliter obtineri, ac ars imprimendi libros temporibus potissimum nostris divino favente numine, inventa seu aucta et perpolita plurima mortalibus, attulerit commoda, cum parva impensa copia librorum maxima habeatur, quibus ingenia ad literarum studia percommode exerceri et veri eruditi in omni linguarum genere, praesertim autem catholici, quibus sanctam Romanam ecclesiam abundare affectamus, facile evadere possunt, qui etiam infideles sciant, et valeant sacris institutis instruere fideliumque collegio per doctrinam christianae fidei salubriter aggregare. Quia tamen multorum querela nostrum et sedis apostolicae pulsavit auditum quod nonnulli hujus artis imprimendi magistri in diversis mundi partibus libros, tam Graecae, Hebraicae, Arabicae et Chaldeae ac vulgari sermone editos, errores etiam in fide ac perniciosa dogmata etiam religioni christianae contraria famam personarum etiam dignitate fulgentium continentes imprimere ac publice vendere praesumunt, ex quorum lectura non solum legentes non aedificantur, sed in maximos potius tam in fide quam in vita et moribus prolabuntur errores, unde varia saepe scandala, prout experientia rerum magistra docuit, exorta fuerunt et majora in dies exoriri formidantur.

Nos itaque, ne id quod ad Dei gloriam et fidei augmentum ac bonorum artium

propagationem salubriter est inventum, in contrarium convertatur, ac Christi fidelium saluti detrimentum pariat, super librorum impressione curam nostram habendam fore duximus, ne de caetero, cum bonis seminibus spinae coalescant vel medicinis venena intermisceantur. Volentes igitur de opportuno super his remedio providere, hoc sacro approbante concilio ut negocium impressionis librorum hujusmodi eo prosperetur fœlicius, quo deinceps indago solertior diligentius et cautius adhibetur, statuimus et ordinamus, quod de caetero perpetuis futuris temporibus nullus librum aliquem seu aliam quamcumque scripturam tam in Urbe nostra quam aliis quibusvis civitatibus et diœcesibus imprimere seu imprimi facere praesumat, nisi prius in Urbe per vicarium nostrum et sacri palatii magistrum, in aliis vero civitatibus et diœcesibus per episcopum vel alium habentem peritiam scientiae libri seu scripturae hujusmodi imprimendae ab eodem episcopo ad id deputandum ac inquisitorem haereticae pravitatis civitatis sive diœcesis, in quibus librorum impressio hujusmodi fieret, diligenter examinentur, et per eorum manus propriae subscriptionem sub excommunicationis sententia gratis et sine dilatione imponendam approbentur.

Qui autem secus praesumpserit, ultra librorum impressorum amissionem et illorum publicam combustionem, ac centum ducatorum fabricae basilicae principis apostolorum de Urbe, sine spe remissionis, solutionem ac anni continui exercitii impressionis suspensionem, excommunicationis sententia innodatus existat, ac demum ingravescente contumacia taliter per episcopum suum vel vicarium nostrum respective per omnia juris remedia castigetur, quod alii ejus exemplo similia minime attentare praesumant.

Nulli ergo, etc. Si quis, etc.

Datum Romae in publica sessione in Lateranensi sacrosancta basilica solemniter celebrata, anno incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo quinto decimo, IV. nonas Maji, ponctificatus nostri anno tertio.

Magnum bullarium Romanum, deel I, blz. 554 en volg.

425.

1515, Mei 6, (Gent). Aanteekening over den inquisiteur Daniel Alaert, predikheer, die aldaar stierf.

P. Daniel Alaert, sanctae theologiae lector, haereticae pravitatis inquisitor, obiit anno 1515, die 6 Maii.

B. De Jonghe, *Belgium Dominicanum*, blz. 70.

426.

1515, Juli 2, Rome. Uittreksels uit de breve van Leo X gericht tot den generaal der predikheeren, waarbij hij op verzoek van Karel, prins van Spanje en aartshertog van Oostenrijk, de Nederlandsche provincie der orde (*Inferioris Germaniae provincia*)

inricht. — Karel heeft den paus onlangs gebeden eene afzonderlijke provincie der predikheeren in zijne Nederlandsche gewesten, die door naburigheid, taal en regeering verbonden zijn, tot stand te brengen. Daarover heeft de kardinaal beschermer der orde een gunstig oordeel uitgebracht. Dien ten gevolge besluit de paus, dat de kloosters van Gent, Rijsel, Valencijn, Dowaai, Brugge, Ieperen, Winoksbergen, Atrecht, S[t] Omaars, Utrecht, Haarlem, Zierikzee, Den Haag, Rotterdam, Nijmegen, Zutfen, Leeuwarden, Groningen, Kalkar, Zwolle, Windesheim, Leuven, Antwerpen, Maastricht, 's Hertogenbosch en Brussel, mitsgaders de augustijnenkloosters, die den regel der predikheeren volgen, met de zusters van den derden regel van St. Dominicus, van de Fransche, Saksische en Duitsche provinciën, waar zij vroeger aan toebehoorden, afgescheiden worden om de nieuwe Nederlandsche provincie der orde uit te maken. Totdat een provinciaal voor deze afdeeling aangesteld worde, zal een vicaris, aangeduid door de priors der kloosters van Gent, Antwerpen, Utrecht en Nijmegen, het ambt in zijne plaats waarnemen.

Dilecto filio Thomae de Vio Cajetano, generali magistro ordinis fratrum praedicatorum, Leo papa X.

Dilecte fili, salutem et apostolicam benedictionem.

Decet Romanum pontificem, cui Dominici gregis universalis cura commissa est, iis intendere, quibus profectui et statui religiosarum personarum, earum praesertim, quae verbo et exemplo animarum saluti insistunt, consulitur, maxime si id fiat non solum pacis et religionis zelo, sed etiam clarissimorum hominum pia et sincera intercessione.

Sane his diebus dilectus filius nobilis vir Carolus, princeps Hispaniarum, archidux Austriae, nobis exponi fecit plerosque domos ordinis praedicatorum in terris sibi subjectis, cum majorumsuorum diligentia atque cura per legitimam superiorum auctoritatem a jurisdictione priorum provincialium exemptae fuissent unamque Hollandiae congregationem constituissent, plurimum in vitae regularis observantia profecisse, ita ut etiam aliae quaedam domus ejusdem ordinis extra terras dicti principis constitutae, tanta religione allectae cum prioribus in eadem congregatione unirentur, et cum domus hujusmodi saepissime a prioribus provincialibus, quorum in provinciis existunt, propter talem exemptionem fuerint molestatae, videtur talis molestia cessatura, si ex eisdem domibus nova provincia constitueretur ; quae, si etiam illic vicinas et in eodem idiomate dominioque convenientes complecteretur et justum domorum numerum ad constituendam provinciam esset habitura et domus ipsae facilius libentiusque in his quae religionis sunt, mutuo sese juvarent....

Idem itaque princeps nobis humiliter supplicari fecit ut cum domibus, quae congregationis Hollandiae et dominii sui hactenus fuerunt, alias in dominio suo

sitas unire necnon tam ex his quam ex aliis praedictae congregationis domibus illic convicinis novam provinciam constituere, quae Inferioris Germaniae provincia appelletur; aliasque circa hujusmodi de benignitate apostolica providere dignaremur.

Nos itaque, qui religiosarum domorum et personarum profectum ac utilitatem intensis desiramus affectibus, tanti principis supplicationibus inclinati, tenore praesentium auctoritateque apostolica, omni hac in re interposita vel interponenda appellatione remota, domus seu conventus Gandensem, Insulensem, Valencenensem, Duacensem, Brugensem, Iprensem, Bergensem, Atrebatensem, S. Audomari, Trajecti Inferioris, Harlemensem, Zieriezeensem, Hagensem, Roterdamensem, Noviomagensem, Zutphaniensem, Leowardiensem, Groeningensem, Calcariensem, Zwolensem, Winsumiensem, Lovaniensem, Antverpiensem, Trajecti Superioris, Buscoducensem et Bruxellensem, una cum monasteriis reformatis monialium ordinis Sancti Augustini sub cura, habitu et institutis dicti ordinis praedicatorum, collegiisque sororum tertii habitus seu de poenitentia S. Dominici intra terminos earumdem domorum constitutis in provinciis Franciae, Saxoniae et Teutoniae respective separamus, atque a jurisdictione et regimine priorum provincialium earundem provinciarum ac quorumcunque vicariorum generalium eximimus, ex illisque omnibus et singulis unam provinciam, quae Inferioris Germaniae provincia appelletur, facimus, creamus ac instituimus....

Ne autem dicta nova provincia interim, dum prior provincialis eligitur, praesidente et directore careat, instituimus praesentium tenore et auctoritate supradicta in vicarium generalem ejusdem provinciae eum, quem priores conventuum Gandensis, Antwerpiensis, Trajecti Inferioris et Noviomagensis, vel tres in unum congregatum duxerint nominandum, eam sibi auctoritatem in omnibus concedendo, quam secundum morem vestri ordinis vicarius provinciae, mortuo vel amoto priore provinciali, habere consuevit quousque prior provincialis electus, confirmatus et praesens in provincia extiterit....

Datum Romae, apud S. Petrum sub annulo piscatoris, die secundo Julii MDXV, pontificatus nostri anno tertio. — Ja. Sadoletus.

B. De Jonghe, *Belgium Domicanum*, blz, 11; daaruit afgedrukt bij Ripoll, deel IV, blz. 323-324, nr 37. — Deze pauselijke schikking gaf aan de predikheerenorde in de Nederlanden als het ware eene eigene nationale inrichting, hetgeen de onderdrukking der ketterij, die geliefkoosde werkzaamheid der predikheeren, in onze gewesten onrechtstrreeks bevorderde.

427.

1515, September 28, Gent. Onderzoek door de schepenen ingesteld over de godslasteringen en het slecht gedrag van Pieter Aerens. — Vijf getuigen komen beide zaken omstandig onder eede bevestigen; de laatste voegt er bij, dat Pieter Aerens bij zijne wete de mis nooit bijwoont.

Enqueste.

Actum den 28 Septembre 1516, ten versoucke van den heere ieghens Pieter Aerens, present Denys Vlaminc en Reynier van Huffelghem, scepenen.

Lieven Wauters, oudt 45 jaren, hem ghevraecht naer de orrible eeden ende woorden, die denselven Pieter Aerens by costumen doende ende zwerende es, verclaerst by eede, dat hy by costumen groote eeden zwerende es, als *By ons Heerens kinnebackene, vyf wonden, billen, macht ende cracht*, dat niet meer en es te lydene ende dooghene in eene stede van justicien; voorts es daghelic thuus versmoert comende ende de ghebuerte in roere stellende.

Daniel de Zadelaere, oudt 30 jaren, verclaerst by eede hem ghevraecht gelyc voren, verclaerst by eede, dat hy by costumen orrible eeden zwerende es, als *By de daermen, bloet en vyf wonden ons liefs Heeren*, beroerte makende in syn ghebuerte als uitjaghende syn wyf om datze ..... en wilde, ende andere vele excessive saken doende, die niet sculdich en syn te lydene in eene stede van justicie.

Jacob van den Bossche, oudt 23 jaren, hem ghevraecht gelyc voren, verclaerst by eede dat de selve by costumen groote orrible eeden zwerende es, als *By Gods cracht, billen, lyf*, endeooc syn wyf uitjaghende, doende alzo in de ghebuerte veel overdaets, dat ramoer es ende nyet sculdech van ghezienne.

Jan Croes, fs Pieters, oudt 22 jaren, by eede hem ghevraecht gelyc voren, zecht dat hy den selven Pieter ten diversche stonden vele oribele eeden heeft hooren zweren, als *By Gods kinnebacken, by Gods billen, by den daeremen* en alzo voert; ten minste dat hy zwerende es, dats *By Gods macht*; uutjaghende syn wyf, als hy dronke thuus compt, stellende alzo de ghebuerte in roere.

Jacob de Crachtele, oudt 50 jaren, hem ghevraecht als voren, versclaerst by eede, dat de voornoemde Pieter daghelic groote oribele eeden zwerende es, als *By de cracht ons Heeren*, d'wele d'alderminste es dat by daghelic zwerende es, ende ooc beroerte in syn ghebuerte als syn dochter en wyf uutjaghende, stellende alzo de voornoemde ghebuerte in roere; verclaerst ooc dat hy hem noeynt messe en heeft sien hooren, ende dat hem vremde gheeft waer up dat hy leeft, ghemeret dat hy daghelic leeghghaende es ende niet en werct.

Stadsarchief van Gent; afgedrukt bij J. B. Cannaert, *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, 3e uitgave, blz. 54-56.

428.

1515, *October 8*, *Gent*. Vonnis door de schepenen uitgesproken tegen Pieter Aerens, die wegens godslastering aan de kaak wordt gesteld, zijne tong doorboord en hij zelve verwezen tot eene bedevaart naar St. Jacobs in Gallicië, alwaar hij een volle jaar zal moeten verblijven, op de doodstraf.

Omme dat ter kennisse van den heere en wette comen es, dat ghy Pieter Aerens u vervoorderde costumelic quade horryble ende uutgesochte heeden te zweerene ende te abominabele synde omme te noemene in blasphemie van Gode almachtich,

welcke saken syn van quade exemple, niet sculdich te lydene sonder groote punitie.

Zo eyst dat u scepenen omme de voornoemde mesdaet condempneren van hier gheleet te wordene up tpelloryn ende aldaer te sittene tot de XII heuren van den noene ende daer u tonghe deursteken te werdene; ende omme dat niet ghenouch en is, te gaen wonene ende vulcomelick te residerene binnen der stede van St. Jacops in Compostellen een jaer lanc ghedeurende; te rumene deser stede binnen sonneschyne ende binnen drye daghen tlant ende graefscip van Vlaendren; ende alzo brynghende daer af behoerlicke certificatie, alheer ghy u vinden sult binnen desen lande van Vlaenderen; ende dat up u hooft.

Actum den 8 October 1515.

Stadsarchief van Gent, *Bouc van den crisme 1515-1525*, aangehaald door J. B. Cannaert, *Bijdragen tot het oude strafrecht in Vlaenderen*, 3e uitgave, blz. 53 en 54.

429.

1512-1517, *Bouvignes*. Uittreksel uit de rekeningen van den meier van Bouvignes (graafschap Namen) over het betaalde aan den gevangeniswachter, die Maria le Blancq, ketterin van de secte der Waldenzen, tweemaal gepijnigd en gedurende 28 dagen onderhouden had, tot op den dag harer verbranding.

A Jehan Bar, tourrier et garde des prisons de la ville, pour avoir tenu prisonnière Mareie le Blancq, famée de estre wauldoise, pendant lequel terme [de 28 iournées] par advis des clercqs de droit et légistes fut fait son procès et finallement condempnée à estre executée criminellement par feu....

Pour avoir mis par deux fois ladite Mareie à torture....

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Jean de Romeignot, maïeur de Bouvignes, 1512-1517*, fol. 2 verso; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 278, noot 5.

430.

1517, *Maart 3*, *Leeuwarden*. Aanteekening over het geval van Hendrik van Eemijck, die door 't Hof van Friesland wegens godslastering voor honderd jaren en éénen dag verbannen werd en zijne tong gekort.

Wie zal, bij gemis aan uitvoeriger bescheiden, beslissen of 't Hof van Friesland niet voor godslastering hield wat slechts een kettersch gevoelen omtrent het misoffer was? Misschien staat (daarmede) het « grysselicken ende onchrystelyc-» ken blasphemeeren tegens God almachtich » in verband, waarom 't Hof van

Friesland den 3en Maart 1517 Heynrick van Eemyck „ hondert jaer ende eenen „ dach „ ten lande uitwees, nadat hem vooraf „ een stuck van synre tonghe die „ breete van eenen vinger „ zou zijn afgesneden.

J. G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming*, blz. 61 en 62.

431.

1517, November 30, Brussel. Plakkaat van Karel, koning, graaf van Vlaanderen, tegen de godslasteraars. — Lastertaal tegen God, zijne Moeder en zijne Heiligen zal gestraft worden : 1° bij eene eerste overtreding, met eene geldboete naar goeddunken des rechters (de opbrengst ervan wordt verdeeld als volgt : een derde voor aalmoezen, een derde voor den aanklager, het laatste derde voor den rechter) ; 2° bij eene tweede overtreding, met het doorboren der tong en het aan de kaak stellen van den plichtige ; 3° bij eene derde overtreding, met eene openbare geeseling ter plaatse, waar het misdrijf gepleegd werd, en met eene eeuwige verbanning van den plichtige. Bij banbreuk wacht hem onwederroepelijk de galg.

Par le Roy.

A nos amez et feaulx les President et Gens de nostre Conseil en Flandres, salut et dilection.

Comme il soit venue à nostre connoissance, que plusieurs de nos subjects (hantans et frequentans les tavernes, cabaretz, escoles de hasardt, lieux dissoluz et aultres) s'avanchent journellement jurer, blasphemer et renier le nom de Dieu et de la vierge Marie et faire des grands execrables et detestables sermens rafreschissant les playës et douleurs et crucifiant de nouveau les sainctz membres de Jesu-Christ, au grand contempnement, meprisement et derision de Dieu nostre Createur et de la saincte Foy catholique, qui sont choses de très-mauvais exemple et ne se doibvent tollerer ne permettre par les roys et princes chrisiens et catholiques en leurs terres et seigneuries, ains en doibvent faire grosse et griefve punition et correction à l'exemple de tous à fin d'eviter l'ire, la malediction et punition divine, qui s'en pouroit ensuyvre, si pourveu n'y estoit.

Pour ce est il, que Nous (veuillans à ce pourvoir et Nous en acquiter en nostre endroict, comme tenus y sommes) vous mandons et commettons par ces presentes, que incontinent et sans delay vous faictes cryër et publier de par Nous, par tous nostre pays et comté de Flandres, ès lieus ou l'on est accoustumé faire cryz et publications, que un chascun de noz subjectz et aultres, hantans et frequentans nos payz et seigneuries, de quelque sexe, estat ou condition qu'il soit, se garde d'oresenavant de jurer, blasphemer et remmcher le nom de Dieu et de sa glorieuse Mere la vierge Marie et de faire autres execrables et detestables sermens, en quelque lieu que ce soit : le tout a peine, a sçavoir de forfaire chascun, pour la

première fois qu'il en seroit attaint, d'une amende pecuniaire, selon sa qualité et à la discretion des juges, laquele nous voulons estre distribuee en trois parties, l'une pour Dieu et en aulmones, l'autre au prouffict de l'accusateur, et la troisieme au proufict de l'officier qui en fera la calengue ou execution. Pour la seconde fois, d'estre publiquement pillorisé ou esschauffauldré, et avoir la langue persee. Et pour la troisième fois, d'estre batu et fustigué de verges par les quarefours des villes et lieux ou le cas adviendra, et apres banny a tousjours, à peine de la hart et sans rappel. Procedant et faisant proceder contre les transgressours et delinquans par les dictes peines rigoureusement et sans port, faveur ou dissimulation, car ainsy nous plaist-il et de ce faire vous donnons povoir, authorité et mandement especial.

Donné en nostre ville de Bruxelles, le dernier jour de novembre, l'an mil cinq cens et dix sept. *Soubz estoit escrit*: Par le Roy en son Conseil. *Et signé*: Hanneton.

Placcaeten van Vlaenderen, deel I, blz. 37. — Dit stuk en het volgende van 1519 (zie verder ons nr 435) zijn, als het ware, de eerste bedeesde stappen op dit gebied van dengene, die later als keizer Karel V de ketters der Nederlanden in zijne edicten zoo vastberaden en streng behandelde. — Dit plakkaat stemt nagenoeg overeen met hetgeen de Gentsche rechtsgeleerde Philips Wielant, lid van den Grooten Raad van Mechelen, omstreeks 1515 in zijne *Practijcke Criminele* (uitgave der Vlaamsche Bibliophilen, Gent 1872, blz. 83) neerschreef: « Blasphemie jegens Gode is naer de gescreven civilen rechte *lijvelijck* te punierene; ende men verstaet blasphemie, alsmen met een opgesetten wille quaet spreect vanden almuegenden God, die ons geschapen ende gemaect heeft ende daervan onsen wesen ende welvaert hebben. *Et si quis consuetudine tenderit in hujusmodi delictum, optimo jure venit ad mortem condempnatus; si tamen (semel) aut bis solum perpetraverit, prospecta hominis consuetudine vivendi, alia multa venit puniendus.....* Blasphemie gesproken der Moeder Gods is te punierene arbitrarelijc in de tonge oft andersins, ter discretie vanden juge; zoe is ooc de blasphemie gedaen Gods heijlighen. Naer coustume worden zulcke blasphematuers geset in pillorij ende huerlieder tonge doorsteken met eenen ijsere al geloijende, ende daer naer gebannen oft gepuniert, soe dat de statuten daerop geordoneert mentie maken. » — Over Wielant en zijne *Practijcke Criminele*, zie Ferd. Vander Haeghen, Arnold en Vanden Berghe's *Bibliotheca Belgica*.

432.

1517, Oudenaarde. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Oudenaarde over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der

kastijding van Torreken Vander Perre, die het Heilig Sacrament gelasterd had.

. . . . . . Torreken Vander Perre, qui, à cause qu'il avoit pronunché certaines parolles et blasphèmes du Saint-Sacrement de l'autel, fut, à la calenge dudict bailly, par sentence des eschevins d'Audenaerde condampné d'estre battu de verges et de porter une chandelle de cire en la procession d'illecq.

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Charles, seigneur de Lalaing, bailli d'Audenaerde, 1517*, fol. vj; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 282, noot.

433.

1518, Maart 14, Rome. Bul van Leo X gericht tot den predikheer Raymond Gosin, waarbij hij dezen als inquisiteur over het koninkrijk Frankrijk aanstelt.

Leo episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Raymondo Gosin, ordinis fratrum praedicatorum, in theologia magistro, salutem et apostolicam benedictionem.

Considerantes tuae circumspectionis industriam in multis, etc. . . . . . . haeresesque et errores eorundem in regno Franciae, etc. te in regno praedicto, etc. . . . . . . inquisitorem facimus, constituimus et deputamus, etc.

Datum Romae apud S. Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo decimo septimo, predie idus Martii, pontificatus nostri anno quinto.

Ripoll, deel IV, blz. 356, n^r 72. — Zie hierboven onze n^rs 294, 329, 392, 395, 402 en 421.

434.

1518, Augustus 18 en 30, Brussel. Uittreksel uit de rekeningen van den amman van Brussel over het betaalde aan den beul ter gelegenheid der kastijding en onthoofding op de Groote Markt van Lauken van Moeseke, die het Heilig Sacrament gelasterd had. — Eerst werd hij op de pijnkank gelegd; twaalf dagen later werd zijne tong met eenen gloeienden priem doorboord, hijzelve met het zwaard onthoofd en zijn lijk op een rad gesteld.

Item xviij^en augusti betaelt om te examineren Lauken van Moeseke, die 't heylich Sacrament geplasphemeert hadde . . . . . Item betaelt xxx^en augusti om den voirsereven Lauken te Brussel op de mert met een geloyende yser door zyn tonge te steken . . . Item betaelt om terstond daerna den voirsereven

Lauken metten sweerde te justicieren ende daer na by sinte Quiryns den dooden lichaem op een rat te stellen . . . . . .

Rijksarchief van Brussel, *Compte de Guillaume de Mérode, amman de Bruxelles, de 1518*, fol. 28 verso; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 281, noot 2.

435.

1519, Januari 5, Mechelen. Tweede plakkaat van Karel, koning van Spanje, graaf van Vlaanderen, tegen de godslasteraars. — De vorst zegt te weten, dat zijn plakkaat van 1517 onuitgevoerd is gebleven, waarschijnlijk onder voorwendsel dat de straffen aldaar te streng waren. Om te beletten dat de godslastering ongestraft blijve, kondigt hij de volgende nieuwe bepalingen af: voor de eerste maal, eene geldboet van zestig stuivers van twee Vlaamsch grooten; voor de tweede maal, het dubbel; voor de derde maal, het driedubbel mitsgaders eene gevangenis van zes volle dagen op water en brood. Bij de vierde maal zal de plichtige ten minste gedurende twee uren aan de kaak gesteld worden.

Par le Roy.

A nos amez et feaulx les Président et Gens de nostre Conseil en Flandres, salut et dilection.

Combien que par autres noz lettres en forme de placcat ayons faict publier et deffendre, que nul ne s'avance de jurer et blasphemer le nom de Dieu et de sa glorieuse vierge mère Marie, soubz les peines et mulctes contenuës et declarees en nosdictes autres lettres, neantmoins nous entendons que nulz debvoirs ne s'en sont faicts de les punir, et peult sembler que les justiciers et gens de loy ont differé et different de proceder à leur punition soubz umbre de ce que lesdictes peines sont trop rigoureuses et excessives, au moyen dequoy lesdicts blasphemes se continuënt de plus en plus, au grand contemnement du nom de Dieu et de nostre Foy catholique, et plus sera, se par Nous ny est aultrement pourveu.

Pour ce est il que Nous, ces choses considerees (veuillans eviter et faire cesser lesdictes blasphemes) vous mandons et commandons expressement, en commettant se mestier est par ces presentes, que incontinent et sans delay vous faictes de rechief publier et deffendre de par Nous par tout nostre pays et comté de Flandres ou l'on est accoustumé faire cryz et publications, que un chascun de quelque estat ou condition qu'il soit, se garde de blasphemer le nom de Dieu et de sa glorieuse vierge Mere, a peine d'encourir et fourfaire, pour la première fois, soixante sols du priz de deux gros de nostre monnoie de Flandres le sold ; pour la seconde fois, le double; pour la tierce, le tryple, et d'estre mis au pein et eauë l'espace de six jours entiers ; et pour la quatriesme fois, d'estre pillorisé et eschellé en lieu publique l'espace de deux heures pour le moins. Procedant et faisant proceder contre les transgresseurs et delinquans par execution desdictes peines rigoureusement

et sans port, faveur ou dissimulation quelconque. Car ainsi nous plaist-il et de ce faire vous donnons povoir, authorité et mandement especial : mandons et commandons à tous et à vous en ce faisant estre obey et entendu diligemment.

Donné en nostre ville de Malines, le cinquiesme jour de Janvier, l'an quinze cens et dixhuiet. *Soubs estoit escrit* : Par le Roy en son Conseil. *Et signé* : Hanneton.

Placcaeten van Vlaenderen, deel I, blz. 38. — Dit plakkaat is eene merkelijke verzachting van dat van 1517 (zie hierboven ons n^r 431).

436.

1519, Augustus 17 en 20, Antwerpen. Aanteekening uit het Antwerpsch *Correctieboeck* over het vonnis door den magistraat uitgesproken tegen Kathelijne, huisvrouw van den waard *In de Violierebloeme* Nikolaas Janssens, die onder anderen het Heilig Sacrament gelasterd had. — Vóór zonnenondergang moet zij de stad Antwerpen en binnen de drie dagen het markgraafschap verlaten, om eene bedevaart naar St. Pieters te Rome te doen. Zij zal slechts met eenen bewijsbrief mogen terugkeeren, nadat zij vier-en-twintig Boergoensche guldens betaald zal hebben. Daarenboven moet zij in de St. Joriskerk en tijdens den ommegang der O.-L.-Vrouwekerk de boetedoening volbrengen, die haar eerst was opgelegd geweest en die zij niet volbracht had; op straf van hare hand afgehouwen te worden.

Gecorrigeert des saterdaechs xx$_{ti}$ Augusti anno negenthiene by Gielise van Bouchout, onder-schoutet, burgermeesteren, scepenen ende rade vander stadt van Antwerpen.

Katline, huysvrouwe Claus Janssens, weerdt *in de Violierebloeme* in de Breede strate by sGortters putte, overmids dien dat zy onlancx, wesende tHeylich Sacrament in huers gebuers huys ende tHeylich Sacrament weder vuytcomende, in irreverencien ende versmadenisse vanden selven groot romoer ende gevechte gemaect heeft, vele leelycke woerden sprekende, ende bovendien eenen goeden man, die huer versprack ende vermaende huer te scamene vore tHeylich Sacrament, vele leelycke, quade ende injurieuse woerden gaff, sprekende opte eere van hem, zynen ouders ende huysvrouw; mids welken huer zekere amende ende beternisse bynnen der cameren gheordineert is geweest te doene opte correctie vanden heere ende der stadt, welke amende zy, versmadende trecht ende justicie, nyet gedaen en heeft; sal porren bynnen sonneschyne vuyter stadt ende vryheit ende bynnen den derden daghe vuyten maregraefscape van Antwerpen, ende doen een pelgrymagie ten Heyligen Apostelen Sinte Peter ende Sinte Pauwels te Rome, ende na de brieve daeraf gesonden nyet weder inne comen, zy en hebbe ierst gegeven xxiiij Bourgoensche guldenen, de twee deele daeraf den

heere ende tderde der stadt. Ende daertoe noch voldoen de amende, daertoe zy, als vore, gewesen is, te wetene opten iersten vrydach ende den iersten sondach Sint Jorys ende opte ierste processie generael tOnser Vrouwen, na dat zy inne gecomen sal wesen ende andere beternisse, navolgende den appointemente daeraf gegeven den xvij[en] dach deser loopende maent Augusti, dit jegenwoerdige jaer negenthiene. Op huer hant.

Correctieboeck 1515-1568, fol. 15; afgedrukt bij Genard, *Antwerpsch archievenblad*, deel VII, blz. 133, noot.

437.

1519, December 9, ('sHertogenbosch.) Aanteekening over den predikheer en inquisiteur Jan de Colle (Van den Heuvel?), die aldaar sterft.

P. Mag. Joannes de Colle, sanctae theologiae doctor, inquisitor haereticae pravitatis et capituli provincialis diffinitor, obiit die 9 Decembris 1519.

B. De Jonghe, *Desolata Batavia Dominica*, blz. 106 *(De conventu Buscoducensi)*. — Jan de Colle werd met Jacob van Hoogstraten in den strijd tegen Reuchlin en de humanisten gewikkeld en hij liet in 1514 te Keulen een hunner boeken, met de goedkeuring van den aartsbisschop en van de godgeleerde Faculteit der stad, openbaar verbranden. (Zie H. Cremans, *De Jacobi Hocstrati vita et scriptis commentatio historica*, blz. 33 en volgende.)

AANHANGSEL

VAN

NAGEKOMEN STUKKEN,

DIE

HIERBOVEN MOETEN INGELASCHT WORDEN.

64[bis].

1209, Maart 22, Spiers. Uittreksel uit de belofte door den Roomschen koning Otto IV aan paus Innocentius III onder eede bij zijne kroning gedaan over het uitroeien der ketterij.

Coronatio Romana. Promissio regis.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Otto quartus, divina favente clementia Romanorum rex et semper augustus.

.... Proinde vobis, reverendissime pater et domine summe pontifex Innocenti, quos pro multis beneficiis nobis expensis sincerissimo veneramur affectu, vestrisque catholicis successoribus et ecclesiae Romanae omnem obedientiam, honorificentiam et reverentiam semper humili corde ac devoto spiritu impendemus....

Super eradicando autem haereticae pravitatis errore auxilium dabimus et operam efficacem.

Pertz, *Monumenta, Leges*, deel II, blz. 216 en 217.

64[ter].

1210, Maart 25, (Ferrara) (1). Brief van keizer Otto IV aan den bisschop van Turijn over het vervolgen der ketters. — De keizer verklaart onder anderen, dat hij vast besloten is al de ketters van het Rijk streng te straffen. In zijn bisdom zal de prelaat de Waldenzen en andere ketters uitroeien.

Otto, Dei gratia Romanorum imperator semper augustus, dilecto fideli suo episcopo Taurinensi, gratiam suam et bonam voluntatem.

---

(1) Aldus gedagteekend bij Boehmer, *Regesta imperii*, deel V, blz. 110.

Late patet Dei clementia, qui, pulso infidelitatis errore, veritatem fidei suis fidelibus patefecit. Justus enim ex fide vivit; qui vero non credit, iam iudicatus est. Nos igitur, qui gratiam fidei in vanum non recepimus, omnes non recte credentes, qui lumen fidei catholicae haeretica pravitate in imperio nostro conantur extinguere, imperiali volumus severitate puniri et a consortio fidelium per totum imperium separari; praesentium tibi auctoritate mandantes, quatenus haereticos Valdenses et omnes, qui in Taurinensi dioecesi zizaniam seminant falsitatis et fidem catholicam alicuius erroris seu pravitatis doctrina impugnant, a toto Taurinensi episcopatu imperiali auctoritate expellas; licentiam enim, auctoritatem omnimodam et plenam tibi conferimus potestatem, ut per tuae studium sollicitudinis Taurinensis episcopatus area ventiletur et omnis pravitas, quae fidei catholicae contradicit, penitus expurgetur.

Monumenta historiae patriae, Scriptores, deel II, blz. 488. — Keizer Otto IV vaardigde nog denzelfden dag, ook te Ferrara, eene wet uit, waarbij hij verklaarde, dat de Patarinen, Gazaren en al de andere ketters dier stad in den keizerlijken ban geslagen worden met al hunne aanhangers. Hunne goederen zullen zij verliezen, en de huizen, waarin zij ontvangen werden of hunne vergaderingen hielden, zullen afgebroken en niet heropgebouwd mogen worden. De wereldlijke ambtenaars van Ferrara zullen deze wet streng doen naleven. Ziehier de aanhef van het stuk: « Notum esse volumus universis fidelibus imperii presentibus et futuris, quod nos volentes intendere conservationi et augmento christianae religionis, ad honorem Dei et sancte universalis ecclesie statuimus et perpetuo edicto sancimus.... » (Muratori, *Antiquitates Italicae,* deel V, blz. 89).

141bis.

1267, Juli 15, Viterbo. Bul van Clemens IV gericht tot de pauselijke inquisiteurs der predikheeren en der minderbroeders in Bourgondië en Lotherrijk, om hen aan de gehoorzaamheid jegens hunne kloosteroversten te onttrekken. — Ten einde hun de uitoefening van hun inquisiteursambt geheel en al te vergemakkelijken, beveelt de paus dat al de oversten hunner orde in zake van kettervervolging zonder eenige macht over hen zijn zullen. Nietig zijn alle straffen, die hun wegens ongehoorzaamheid dienaangaande zouden opgelegd worden.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis fratribus ordinum praedicatorum et minorum inquisitoribus haereticae pravitatis per diversas Burgondiae et Lotharingiae partes auctoritate apostolica deputatis et in posterum deputandis, salutem et apostolicam benedictionem.

Catholicae fidei negotium, quod plurimum insidet cordi nostro, in vestris prosperari manibus et de bono in melius procedere cupientes, ac volentes omne ab eo

impedimentum et omne obstaculum removeri, praesentium vobis auctoritate mandamus quatinus in eodem negotio de divino et apostolico favore et omni humano timore postposito constanter ac intrepide procedentes circa extirpandam haereticam pravitatem tam de Burgondia quam de Lotharingia cum omni vigilantia omnique studio laboretis, et si forsitan magister et minister generalis aliique priores et ministri provinciales ac custodes seu guardiani aliquorum locorum vestrorum ordinum, praetextu quorumcumque privilegiorum seu indulgentiarum ejusdem sedis dictis ordinibus concessorum ac concedendorum in posterum, vobis vel vestrum alicui seu aliquibus injunxerint seu quoquo modo praeceperint ut quoad tempus et quoad certos articulos certasve personas negotio supersedeatis eidem, nos vobis universis et singulis auctoritate apostolica districtius inhibemus, ne ipsis obedire in hac parte vel intendere quomodolibet praesumatis. Nos etiam privilegia seu indulgentias hujusmodi ad hunc articulum tenore praesentium revocantes, omnes excommunicationis, interdicti et suspensionis sententias, si quas in vos vel vestrum aliquos hac occasione ferri contingerit, irritas prorsus decernimus et inanes.... Non enim aliqua eis super hujuscemodi Inquisitionis negotio vobis immediate a praedicta sede commisso et committendo facultas vel jurisdictio attribuitur seu potestas.

Datum Viterbii, idus Julii, pontificatus nostri anno tertio.

Archief der Inquisitie van Carcassonne, verzameling Doat, deel XXXII, fol. 15 ; afgedrukt in het *Appendix* bij Lea, *History of the Inquisition in the Middle Ages*, deel I, blz. 568.

144bis.

1273, *Mei 17*, *Orvieto*. Bevel van den kardinaal en algemeenen inquisiteur Joannes gericht tot de pauselijke inquisiteurs der predikheeren en der minderbroeders in het koninkrijk Frankrijk, om hun voor te schrijven de ontvangene getuigenissen tegen de ketters schriftelijk te doen opteekenen. — Op het verzoek der pauselijke inquisiteurs in Frankrijk neemt hij die beslissing. Alle reeds ontvangene of nog te ontvangen getuigenissen tegen verdachten zullen de inquisiteurs door eenen vertrouwden ambtenaar in schrift laten stellen ten einde er op tijd en stond gebruik te kunnen van maken.

Joannes, miseratione divina sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconus cardinalis, religiosis viris in Christo sibi dilectis fratribus ordinis praedicatorum et minorum inquisitoribus pravitatis haereticae in citramontanis partibus auctoritate sedis apostolicae deputatis, salutem in Domino nostro.

Nil majus accedit affectui quam quod fidei catholicae puritas ubique terrarum ad Dei gloriam valeat ampliari, et macula pravitatis haereticae de locis illis quae infecisse dinoscitur, virtutis divinae cooperante subsidio, per nostrae ac vestrae sollicitudinis ministerium penitus deleatur. Cum igitur hujusmodi cura negotii sit nobis ab apostolica sede commissa, nos dilectorum nobis in Domino inquisi-

torum pravitatis ejusdem in regno Franciae condignis desideriis annuentes, universitati vestrae auctoritate qua in hac parte fungimur, in virtute obedientiae districte praecipiendo mandamus, quatenus depositiones testium super pravitate ipsa jam receptorum a vobis vel recipiendorum in posterum, quia negotium Inquisitionis in praedicto regno Franciae inquisitoribus commissum eosdem contingere dinoscitur, in eo scilicet quod depositiones hujusmodi faciunt ad instructionem sibi commissi negotii ut per eas de statu personarum praefati regni habere possint notitiam pleniorem, eisdem vel ipsorum certo et fido nuntio ad transcribendum sine difficultatis obstaculo assignetis, ut iidem inquisitores depositionibus ipsis pro loco et tempore uti possint contra personas praedicti regni, quae per depositiones ipsis apparebunt de haeresi culpabiles vel suspectae.

Datum apud Urbem Veterem, decimo quarto kalendas Junii, anno Domini MCC septuagesimo tertio, pontificatus domini Gregorii papae decimi anno secundo.

Archief der Inquisitie van Carcassonne, Verzameling Doat, deel XXXII, fol. 101; afgedrukt in het *Appendix* bij Lea, deel I, blz. 574.

157bis.

1296, Antwerpen. Acte van Jan I, hertog van Brabant, waarbij hij de Antwerpsche Beggarden onder zijne bescherming neemt.

Diercxsens, *Antverpia* (uitg. van 1773), deel I, blz. 347 en 348.

193bis.

1348, Mei 1, Avignon. Uittreksel uit de bul van Clemens VI, waarbij hij Jan Schadelant, rector van het predikheerenklooster te Straatsburg, ofschoon slechts 37 jaar oud, als inquisiteur in de Duitsche landen aanstelt.

Pre cunctis nostre mentis........ inquisitor heretice pravitatis per Alemanniam, licet patiaris in etate defectum, cum in tricesimo septimo etatis tue anno constitutus esse dicaris, etc.

Datum Avinione, kal. Maii, pontificatus nostri anno vj.

Aldus ontleed bij G. Schmidt, *Päbstliche Urkunden Regesten aus den Jahren 1295-1352* (*Provinz Sachsen*), blz. 383, nr 152. — Aldaar wordt vermeld, dat Schadelant in volgende jaren nog hoogere kerkelijke waardigheden bekleed heeft: hij was bisschop van Culm (1358), van Hildesheim (1363-65), van Worms (1365-70) en van Augsburg (1371-73). Hij stierf te Coblenz in 1373. — Vóór zijn 40e jaar kon niemand tot inquisiteur worden aangesteld, volgens de beslissing van paus Clemens V. (Zie hooger ons Nr 170). Daarom schenkt paus Clemens VI aan Schadelant, die slechts 37 jaar oud was, de dispensatie. — Zie onze nrs 132, 141, 143, 144 en 156.

207bis.

1357, Februari 25, Keulen. Veroordeeling der kettersche Beggarden en Zusters door Willem van Gennep, aartsbisschop van Keulen, gericht tot de geestelijkheid van zijn aartsbisdom. — De aartsbisschop bekrachtigt de veroordeelingen dier ketters met hunne aanhangers door zijne voorzaten Hendrik I van Virnenburg en Walram uitgevaardigd, die tegen hen veel processen hebben ingespannen en op straf van den kerkelijken ban alle gemeenschap met hen hebben verboden. Opnieuw heeft voormelde ketterij zich in het geestelijk gebied van den aartsbisschop verbreid. Daarom moeten de parochiepastoors en alle andere geestelijken, op straf van den kerkelijken ban, de veroordeeling der Beggarden en Zusters alsmede hunner aanhangers en begunstigers openbaar laten afkondigen en streng toepassen. De nalatigen zullen door den aartsbisschop zelven gestraft worden.

Contra Beggardos et Suestriones et eorum receptatores.

Wilhelmus, Dei gratia sanctae Coloniensis ecclesiae archiepiscopus, sacri imperii per Italiam archicancellarius, universis praelatis caeterisque clericis et personis ecclesiasticis salutem in Domino sempiternum.

Ad eliminandam pestiferam hominum quorundam, qui Beggardi et Suestriones appellantur, sectam propter vitam et conversationem eorundem suspectam ac propter varios christianaeque fidei contrarios quos ii homines profitentur errores, olim bonae memoriae patres Henricus et Walramus praedecessores nostri contra homines praescriptos, ne communione sua contagiosa caeterorum Christi fidelium gregem tanquam oves morbidae coinquinarent, in pluribus synodalibus conciliis authoritate eorundem praedecessorum nostrorum celebratis varios fecerunt processus : in quibus inter caetera homines praedictos et eis communicantes ipsosque hospitantes, domos et hospitia eis aut alicui seu aliquibus ex eis locantes, concedentes aliquid vel dantes seu aliquo humanitatis solatio subvenientes eisdem, monitionibus legitimis praemissis, excommunicaverunt excommunicatosque mandaverunt publice nunciari, aliosque multiplices formidabilesque processus duxerunt emittendos, prout in litteris et processibus eorundem praedecessorum nostrorum super his confectis et in publicam notitiam deductis plenius continetur.

Verum quia, prout ad nostram noviter non absque displicentia gravi relatum est audientiam, hujusmodi hominum perniciosa denuo incepit adeo in nostra civitate et dioecesi invalescere multitudo, quae, nisi denuo eis per competentia contraria resistatur, verendum est quod finaliter sua contagione execranda totum commaculent ipsum gregem aliaque pejora prioribus pericula subintrabunt; vobis igitur ecclesiarum parochialium rectoribus et vices nostras gerentibus in virtute sanctae obedientiae et sub excommunicationis poena districte praecipiendo statuimus et mandamus quatenus contra omnes et singulos hujusmodi sectae

homines Beggardos et Suestriones secundum eorundem praedecessorum nostrorum processuum continentiam, quos tenore praesentium in omnibus suis punctis et clausulis ratificamus, confirmamus et praesentibus innovamus, procedatis ipsosque processus contra homines praescriptos ac ipsos in domibus suis recipientes aut alios excommunicantes eisdem seu eis quicquam dantes nec eorum fautores et eis opem seu operam conferentes fideliter et frequenter publicetis ac executioni demandetis debitae, vosque omnes et singulos supradictos homines ipsos arctius vitetis.

Intimamus etiam vobis quod, si aliqui ex vobis in executione praemissa inventi fueritis desides vel remissi, contra tales per vigorem justitiae sine dolo procedemus.

Datum sub sigillo nostro, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo septimo, 25 die mensis Februarii.

Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 482, 483. — De tekst dien wij hierboven geven, was op nr 207 bij misslag weggelaten. — Zie hooger over de veroordeelingen der Beggarden en Zusters te Keulen, onze nrs 161 en 188; te Trier, onze nrs 163 en 191; door de pausen, onze nrs 172, 175, 206, 209, 214, 220, 225, 239 en 241; door keizer Karel IV, onze nrs 210, 211, 213 en 218; zie ook onze nrs 216, 217, 236, 237 en 238.

364bis.

1475, April 8, Gent. Uittreksel uit een stadsregister over de verbanning van vier personnen voor den tijd van drie jaren, omdat zij in den vasten boter en eieren geëten hebben.

viij Aprilis LXXV naer Paessche.

Lowis van Peene, Pieter Pyn, Pieter Lenaert ende Frans Boucaert elken drye jaer gebannen, ome dat sy in Paschavent lestleden zittende, etende ende drinckende met meer andren, hemlieden vervoordert hebben tetene boter ende eyeren ende naderhande te dobbelne, contrarie ende in versmaetheden van den gheboden Gods en van der heleghen Kercke, niet ieghenstaende dat eeneghe van den gheselscepe hemlieden pynden daer af te stellene; niet sculdech te lydene onghecorrigiert.

Stadsarchief van Gent, ***Ballincbouc der schepenen vander stede van Ghendt***, aangehaald door J. B. Cannaert, ***Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen***, 3e uitgave, blz. 429.

370bis.

1481, Februari 3, Gent. Uittreksel uit een stadsregister over de verbanning van Pieter Vrancx voor den tijd van tien jaren, omdat hij in overspel leeft en in den laatsten vasten boter geëten heeft.

iij Februarii LXXX.

Pieter Vrancx x jaer ghebannen, ome dat hi boven sinen ghetrauden wive daghelic converseert ende verkeert by eender andre ghehuwede vrauwepersoon, daer mede geheelic en al ontgoedende en in armoede latende tvors. syn ghetraude wyf, en ome dat hi contrarien den heleghen Kercke in den vastenen voorleden boter hat, twelc deen en dandre niet en behoort ghedooght te syne.

Stadsarchief van Gent, *Ballincbouc*, enz., aangehaald door J. B. Cannaert, blz. 429.

AANGEHAALDE

HANDSCHRIFTEN EN DRUKWERKEN.

---

1. *Registre sur le faict des hérésies et inquisition* (Rijksarchief van Brussel), zijnde eene verzameling van uiterst belangrijke stukken betreffende de kettervervolging in de Nederlanden, vooral tijdens de 16e eeuw. — Over dezen lijvigen bundel, zie Gachard, *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*, deel I, *inleiding*, (Rapport à M. le comte de Theux, ministre de l'Intérieur, blz. CVI en volg. Brussel 1848); alsook Eug. Hubert, *Table chronologique du Registre sur le faict des hérésies et inquisition* (in Paul Fredericq, *Travaux du cours pratique d'histoire nationale de l'Université de Liège*, deel II, blz. 113 en volg. (Gent 1884). — Volgens Gachard zouden de stukken van dit *Registre* door niemand anders dan Viglius, den gekenden voorzitter van den Raad van State en proost der St. Baafskerk te Gent, verzameld zijn geworden.

2. *Crimineele sententien sHofs van Hollant* (Rijksarchief van 's-Gravenhage)

3. *Memoriaalboeken* der 15e en 16e eeuw (Rijksarchief van 's-Gravenhage).

4. *Chambres des Comtes de Lille*, cartulaires de Flandre et d'Artois (Archief van het Noorder-Departement te Rijsel).

5. *Registres du Conseil de Hainaut*: Copies de pluiseurs mandemens, criees, publications et aultres besongnemens survenus à loffice du bailliage de Haynnau, n° 1. (Provinciaal Rijksarchief te Bergen).

6. HS. Vanden Berch, *Monumenta patriae Leodiensis* (Bibliotheek der Hoogeschool van Luik). — Over het belangrijk eigenhandig handschrift van den Luikschen kanunnik vanden Berch (17e eeuw), zie de aanteekeningen van den heer Gachet in de *Bulletins de la commission royale d'histoire* (1e reeks, deel IX, blz. 8-101), alsook *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de l'Université de Liége*, blz. 455 en volg. (uitgegeven door den heer bibliothecaris Grandjean; Luik 1875).

7. *Jaerregisters* der 14e, 15e en 16e eeuwen (Stadsarchief van Gent).

8. Cartularium geheeten *Roodenboeck* (Stadsarchief van Brugge).

9. *Registres de la Loy* (13e-16e eeuw) van Doornik (Stadsarchief van Doornik).

10. Stadsarchief van Rijsel, Register MNO.

11. *Mémoires et recueil de sentences, procès criminels et antiquitez de la ville de Valenciennes recueillies par M. Jean Cocquéau.* Extraits des titres originaux de la dite ville. 2 deelen in-folio. (Koninklijke Bibliotheek van Brussel, handschrift nr 12277-78.) — Zeer slordig afschrift der 16e eeuw.

12. *Excerpta ex chronico Joannis Gerbrandi, carmelitae Harlemensis*: Chronice Hollandie, Zeelandie, Frisie et terre Traiectensis. Handschrift der 15e eeuw. (Stadsarchief van Alkmaar.)

13. *Excerpta e codice vetusto sanae fidei ducentos abhinc annos in abbatia Haecmundana incerto auctore manu exarato.* Modern afschrift. (Koninklijke Bibliotheek van 's Gravenhage.)

14. *Vita magistri Gerardi Magni per dominum Petrum Hornum collata.* Handschrift der 15e eeuw. (Koninklijke Bibliotheek van Brussel, handschrift nr 8849-8859.)

15. *Sermo de secta Vaudensium factus per egregium sacre theologie doctorem magistrum Johannem Tinctoris, anno 1460.* Handschrift der 15e eeuw. (Koninklijke Bibliotheek van Brussel, handschrift nr 733-741.)

16. *Incipit tractatus de calcatione demonum seu malignorum spirituum* editus a domino Nycholao Jaquerij ordinis predicatorum. Handschrift der 15e eeuw. (Koninklijke Bibliotheek van Brussel, handschrift nr 733-741, fol. 3 en volg.)

17. *Cronike van Vlaenderen* (ghemaect sichtent de Calesreyse bij Anthonis de Rouere, ghescreuen by der hand van Jacop van Malen, ende was begonnen inden thor van Bourgonien anno lxxxv ende vulsreven den xxvsten dach van octobre te Brugghe anno xc (1490) by my Jacob van Male, » zooals op fol. 415 verso te lezen staat). Handschrift no 844 van de stadsbibliotheek van Dowaai. — Zie H. R. Duthillœul, *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Douai*, blz. 335, nr 844. (Dowaai 1848). Het zij hier ter loops aangemerkt, dat de heer Duthillœul zich blijkbaar vergist over den ouderdom van dit handschrift, dat ten grondslag diende aan het welbekende werk *Dits die excellente Cronike van Vlaenderen*..... gheprent Tantwerpen by my Willem Vorsterman, anno 1531.

18. *Les Croniqcques de feu Mre Jehan Molinet, 1474-1506.* Handschrift der 16e eeuw, in drie deelen. (Koninklijke Bibliotheek van Brussel, handschrift nr 6026, 6027 en 6028. — Een eerste gedeelte derzelfde kronijk is ook aldaar voorhanden in het handschrift nr 5438.)

19. Van Ey, *Bibliotheca Scriptorum Antverpiensium* ab anno 588 ad 1576. Tomus I. Verwarde compilatie. (Koninklijke Bibliotheek van Brussel, handschrift nr 11398.)

20. P. Abaelardi, *Introductio ad theologiam* in de uitgave van Cousin, 2 deelen, Parijs 1859.

21. Thomas Cantipratanus (of Cantipratensis), *Bonum universale de apibus* of *Liber de apibus*. (Talrijke uitgaven, reeds in de 15e eeuw.)

22. Caesarii Heisterbacensis, monachi ordinis Cisterciensis, *Dialogus miraculorum*, textum ad quatuor codicum manuscriptorum editionisque principis fidem

accurate recognovit Josephus Strange. 2 deelen, Keulen, Bonn en Brussel 1851. (Zie verder de werken van Kauffmann en Wijbrands.)

23. (Ægidius Carlerius of Carlier), *Sporta et Sportula fragmentorum magistri Ægidii Carlerij, decani ecclesie Cameracensis*. 2 deelen, Brussel 1478 en 1479. (Zeer zeldzaam werk, waar slechts twee exemplaren van bekend zijn, berustende ter Koninklijke Bibliotheken van Brussel en Den Haag. Voor de kennis der kerkelijke toestanden, der bijgeloovigheden en der ketterijen gedurende de tweede helft der 15e eeuw in de bisdommen Kamerijk, Atrecht en Doornik (een vierde der Nederlanden) is het eene onwaardeerbare bron. — Zie mijne verhandeling in het *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*, deel III, blz. 1-31, 1888.)

24. J. G. R. Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*. Amsterdam 1857.

25. Thomas a Kempis, *Opera*. Parijs 1523.

26. M. Wesseli Gansfortii Groningensis *Opera quae inveniri potuerunt omnia*. Groningen 1614.

27. (Bernardus Lutzenburgus), *Catalogus hereticorum* omnium pene, qui ad hec usque tempora passim literarum monumentis proditi sunt, illorum nomina, errores et tempora quibus vixerunt ostendens, que f. *Bernardus Lutzenburgus*, artium et sacrarum literarum professor, ordinis praedicatorij quinque libris conscripsit, in cuius calce et de Lutero nonnihil deprehendes. — Editio tertia, prioribus emaculatior et multo locupletior, nempe integro libro ab ipso auctore nunc aucta et recognita. (Keulen), anno M.D.XXVI, mense Martio. — De opdracht aan Herman de Weda, aartsbisschop van Keulen, is gedagteekend: *Colonie M.D.XXII*. (Bibliotheek der Gentsche hoogeschool). Over dit zeldzaam en zeer belangrijk werk, zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 104, noot 2.

28. G. Prateolus, *De vitis, sectis et dogmatibus omnium haereticorum*, qui ab orbe condito ad nostra usque tempora et veterum et recentium authorum monimentis proditi sunt, *elenchus alphabeticus*. Keulen 1569.

29. S. Tengnagel, *Collectio veterum monumentorum contra Schismaticos*. Ingolstadt 1612.

30. Duplessis d'Argentré, *Collectio judiciorum de novis erroribus*, qui ab initio duodecimi seculi post Incarnationem Verbi usque ad annum 1632 in Ecclesia proscripti sunt et notati. 3 deelen, Parijs 1728-1736.

30. *Ontdecking van tovery* beschreven in Engels door Reinald Scot, verduytst by Th. en G. Basson, tot Leiden 1637. — Zeldzaam werk; zie *Kerkhistorisch Archief*, deel I, blz. 253.

32. *Li Livres de jostice et de plet*, uitgegeven door Rapetti in de *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*. Parijs 1850.

33. *Establissemens de Saint Louis* in de *Ordonnances des Rois de France de la troisième race*. 22 deelen, Parijs 1723-1843.

34. Philippe de Beaumanoir, *Coutumes du Beauvoisis*, uitgegeven door graaf Beugnot. 2 deelen, Parijs 1842.

35. *Practijcke Criminele* van Philips Wielant, naar het eenig handschrift uitgegeven door Aug. Orts voor de *Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen.* Gent 1872.

36. Van Espen, *Jus ecclesiasticum universum*, in deel I zijner *Scripta omnia.* 5 deelen, Leuven-Brussel 1753-1769.

37. J. B. Cannaert, *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, verrykt met vele tot dusverre onuitgegevene stukken. Derde vermeerde uitgave, Gent 1835. — Dit merkwaardig werk bevat allerlei aanteekeningen over kettervervolgingen in Vlaanderen, waarvan enkele vóór de Hervorming.

38. Graaf G. de Nédonchel, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournai* et principalement des condamnations à mort depuis l'année 1313 jusqu'au mois de juillet 1553. Doornik 1867 (in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, deel IX). — Veel aanteekeningen over kettervervolgingen te Doornik.

39. Edm. Poullet, *Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant* (in deel XXXIII der *Mémoires couronnés* in 4° van de Koninklijke Academie van België, Brussel 1867.)

40. Dezelfde, *Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant* depuis l'avènement de Charles-Quint jusqu'à la réunion de la Belgique à la France à la fin du XVIIIe siècle (in deel XXXV derzelfde *Mémoires couronnés*, Brussel 1870). — Op blz. 53-79 vindt men eene merkwaardige verhandeling over de kettervervolgingen onder keizer Karel V en ook vóór zijnen tijd.

41. Dezelfde, *Essai sur l'histoire du droit criminel dans l'ancienne principauté de Liège* (in deel XXXVIII derzelfde *Mémoires couronnés*, Brussel 1874).

42. De Croos, *Histoire du droit pénal dans le comté de Flandre.* 1878.

43. A. Esmein, *Histoire de la procédure criminelle en France* et spécialement de la procédure inquisitoire depuis le XIIIe siècle jusqu'à nos jours. Parijs 1882.

44. Ad. Tardif, *Histoire des sources du droit canonique.* Parijs 1887.

45. J. G. R. Acquoy, *Excursus de haereticae pravitatis Inquisitione*, Gerardi Magni aetate et paulo post in patria nostra vigente (achter zijne verhandeling *Gerardi Magni epistolae XIV*, Amsterdam 1857). — Het belangrijkste, dat men *toen* over de Nederlandsche Inquisitie vóór keizer Karel V geschreven had.

46. W. Moll, *Kerkleer en kettersche bewegingen* (in de Nederlanden vóór de Hervorming: 1. Geloof en zedeleer; 2. Tanchelm en de Tanchelmisten; 3. De Vrije Geesten; 4. De Geeselaars en de Dansers; 5. De Begijnen en de Gerardinen; 6. Epo van Haarlem en Herman van Rijswijck; 7. De ketterbestrijding), zijnde hoofdstuk XVI van zijne uitstekende *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming* (deel II, 3e stuk, blz. 1-125). Utrecht 1869. — Het beste, dat wij tot heden over de Nederlandsche Inquisitie vóór keizer Karel V bezitten.

47. Edm. Poullet, *De la répression de l'hérésie au XVIe siècle*, in de *Revue générale* (Brussel, jaargang 1877), nieuwe reeks, deel XXVI, blz. 145-179 en 897-940. — Daarin vindt men eenige merkwaardige, doch zeer onvolledige aanteekeningen over de Nederlandsche Inquisitie vóór de Hervorming.

48. Un belge (Constant Vander Elst), *Le protestantisme belge avant, pendant et après les troubles du XVIe siècle*. Brussel 1856. — Zeldzaam, geleerd en verward boek, waarvan de 40 eerste bladzijden een vreemd overzicht der ketterijen en kettervervolgingen in de Nederlanden vóór de Hervorming bevat.

49. A. Duverger, *Notes sur l'Inquisition*, in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e reeks, deel XLVII (Brussel 1879.) — Dit opstel, alhoewel onvolledig, heeft veler aandacht in België op de geschiedenis der Nederlandsche Inquisitie vóór de Hervorming gevestigd.

50. Dezelfde, *L'Inquisition en Belgique* (Bibliothèque Gilon), Verviers 1879; 2e vermeerde uitgave, 1888. — Merkwaardig volksboekje, waarvan de 47 eerste bladzijden aan de Nederlandsche Inquisitie vóór keizer Karel V gewijd zijn.

51. J. J. Altmeyer, I. *Les premières hérésies et la scolastique*; II. *La satire et les premières hérésies*; III. *Jean van Ruysbroeck et le mysticisme*; IV. *Les frères de la vie commune*; V. *Origines de la Renaissance*; zijnde de vijf eerste hoofdstukken van deel I van zijn nagelaten werk *Les précurseurs de la Réforme aux Pays-Bas*. 2 deelen, Brussel 1885. — In dit geleerd, maar onsamenhangend werk vindt men aldaar veel verwarde aanteekeningen over de kettervervolgingen in de Nederlanden vóór de Hervorming.

52. J. Ficker, *Die gesetzliche Einführung der Todesstraffe für Ketzerei* in de *Mittheilungen des Instituts für Œsterreichische Geschichtsforschung*, deel I, 2e afl. Innsbruck 1880.

53. J. Havet, *L'hérésie et le bras séculier au moyen âge jusqu'au treizième siècle*. Parijs 1881 (in de *Bibliothèque de l'École des Chartes*, deel XLI.)

54. H. Ch. Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages*. 3 deelen, New York 1888. — Uitstekend werk, ook voor de Nederlandsche Inquisitie vóór de Hervorming. Gansch onbeduidend in dit opzicht zijn integendeel F. Hoffmann, *Geschichte der Inquisition* (2 deelen, Bonn 1878), W. H. Rule, *History of the Inquisition* (2 deelen, Londen 1874) en kanunnik P. Claessens, *L'Inquisition et le régime pénal pour la répression de l'hérésie dans les Pays-Bas du passé* (Turnhout 1886.)

55. C. Schmidt, *Histoire et doctrine de la secte des Cathares et Albigeois*. 2 deelen, Parijs en Genève 1849. — Dit geleerd werk is reeds buitengewoon volledig aangaande de ketters en de kettervervolgingen in de Nederlanden tijdens de middeleeuwen. Het kwam ons zeer te stade.

56. Dr. A. Kaufmann, *Caesarius von Heisterbach, ein Beitrag zur Culturgeschichte des XIIen und XIIIen Jahrhunderts*. Keulen 1850. — 2e uitgave, aldaar 1862.

57. Æm. W. Wybrands, *De « Dialogus miraculorum » van Caesarius van Heisterbach*, beschouwd als bijdrage tot de kennis van het godsdienstig leven in Nederland in den aanvang der dertiende eeuw, in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel II, blz. 1-116. Amsterdam 1872.

58. J. L. a Mosheim, *De Beghardis et Beguinabus commentarius*. Leipzig 1790. — Deze geleerde verhandeling is nog geenszins verouderd voor de geschiedenis dier merkwaardige secten in de Nederlanden.

59. S. Blaupot ten Cate, *Geschiedkundig onderzoek naar den Waldenzischen oorsprong van de Nederlandsche doopsgezinden*. Amsterdam 1844.

60. Dezelfde, *Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht et Gelderland* van derzelver ontstaan tot op dezen tijd, uit oorsponkelijke stukken en echte berichten opgemaakt. 2 deelen, Amsterdam 1847.

61. Kanunnik Adrianus Heylen, *Historische verhandelinge nopende de ketterye der Bloemardine* ende verscheyde uytstekende religieuse kweekelingen der Kempen. 's Hertogenbosch 1791. (herdrukt door denzelfden schrijver in zijne *Historische verhandeling over de Kempen*, blz. 180 en volg. Turnhout 1837.)

62. Edw. Van Even, *Bloemardine, eene Vlaemsche hervormster uit de XIVe eeuw*, in *De Katholiek*, godsdienstig, geschied- en letterkundig maandschrift, deel XXV (Amsterdam, jaargang 1854), blz. 287-296.

63. C. vander Elst, *Les mystagogues de Bruxelles. Egidius Cantoris, 1410*, in de *Revue trimestrielle* (Brussel, jaargang 1861), deel XXIX, blz. 101-123.

64. W. Moll, *Geert Groote als ketterhamer*, in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel I, blz. 344-346, 1868.

65. Dezelfde, *Johannes van Alkmaar vóór het kettergericht der kerkvergadering van Constanz*, in de *Studiën en Bijdragen*, deel III, blz. 1 en volg.

66. Hausrath, *Konrad von Marburg*. Heidelberg 1861.

67. Henke, *Konrad von Marburg*. Marburg 1861.

68. Balthasar Kaltner, *Konrad von Marburg und die Inquisition in Deutschland*. Praag, 1882. — Zie de recensie van prof. Ch. Molinier, in de *Revue historique* van Parijs, deel XXV, blz. 408-414 (Juli 1884).

69. W. Wattenbach, *Ueber die Inquisition gegen die Waldenser in Pommern und der Mark Brandenburg*. (Abh. der k. Preuss. Akad. der Wissenschaften). Berlijn 1886.

70. Ch. Molinier, *L'Inquisition dans le midi de la France au XIIIe et au XIVe siècle*. Étude sur les sources de son histoire. Parijs 1881.

71. Dezelfde. *Etudes sur quelques manuscrits des bibliothèques d'Italie concernant l'hérésie et les croyances hérétiques du XIIe au XVIIe siecle*. Parijs 1887.

72. Kanunnik C. Douais, *Practica Inquisitionis heretice pravitatis* auctore Bernardo Guidonis, ordinis fratrum predicatorum. Document publié pour la première fois. Parijs 1886.

73. *Doctrina de modo procedendi contra haereticos* (13e eeuw), in Martène en Durand, *Thesaurus anecdotorum*, deel V, kol. 1795-1822.

74. R. Wilmans, *Zur Geschichte der römischen Inquisition in Deutschland während des 14. und 15. Jahrhunderts*, in *Historische Zeitschrift*, deel XLI, nieuwe reeks deel V, blz. 193-228.

75. J. G. R. Acquoy, *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed*. 3 deelen, Utrecht 1875, 1876 en 1880.

76. J. G. de Hoop Scheffer, *Haarlemsche ketters in 1458*, in *Studiën en Bijdragen*, deel III, blz. 133.

77. Ch. Fierville, *Le cardinal Jean Jouffroy et son temps (1412-1473)*. Parijs 1874.

78. Arthur Duverger, *La Vauderie dans les états de Philippe le Bon.* Atrecht 1885. — Zeer belangrijke verhandeling.

79. H. Cremans, *De Jacobi Hochstrati vita et scriptis commentatio historica.* Bonn 1869.

80. H. Roodhuyzen J^r, *Het leven van Guilhelmus Gnapheus*, een der eerste hervormers in Nederland. Amsterdam 1858.

81. G. Brandt, *Historie der Reformatie*, 2e druk. Amsterdam 1677. — Men vindt er veel aanteekeningen over de kettervervolging vóór de Hervorming.

82. Alex. Henne, *Commencements de la Réforme (1500-1530)*, zijnde hoofdstuk XV van deel IV (1859) van zijne uitstekende *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique.* 10 deelen, Brussel 1858-1860.

83. J. G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531.* 2 deelen, Amsterdam 1873. — Dit werk bevat belangrijke aanteekeningen over de kettervervolgingen in de Nederlanden tijdens de eerste jaren der 16e eeuw vóór de Hervorming.

84. N. C. Kist en H. J. Royaards, *Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland, Nederlandsch archief voor kerkelijke geschiedenis* en *Nieuw archief voor kerkelijke geschiedenis inzonderheid van Nederland.* 22 deelen, Leiden 1829-1852.

85. N. C. Kist en W. Moll, *Kerkhistorisch archief.* 4 deelen, Amsterdam 1855-1864.

86. W. Moll en J. G. de Hoop Scheffer, *Studiën en bijdragen op het gebied der historische theologie.* 4 deelen, Amsterdam 1868-1880.

87. J. G. R. Acquoy, H. C. Rogge en A. W. Wybrands, *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis.* 's Gravenhage, 1885 en volgende jaren.

88. *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, uitgegeven door de kanunniken E. Reusens, Kuyl, de Ridder, Barbier, enz. Brussel 1864 tot op dezen dag.

89. *Analecta Bollandiana*, uitgegeven door C. De Smedt, W. Van Hooff, J. De Backer en K. Houze, bollandisten S. J. Parijs en Brussel, 1882 en volgende jaren.

90. J. A. Nijhoff, *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde.* 16 deelen, Arnhem 1836-1870. — Wordt tot op den dag van heden voortgezet door Prof. R. Fruin. 's Gravenhage, 1871 en volgende jaren.

91. *Bulletins de l'Académie royale de Belgique.* Brussel sedert 1835.

92. *Bulletins de la Commission royale d'histoire.* Brussel sedert 1834.

93. *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique.* Antwerpen 1865 tot op dezen dag.

94. J. J. Dodt van Flensburg, *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht*. 7 deelen, Utrecht 1838-1848.

95. *Annales du comité flamand*. Duinkerke sedert 1854.

96. P. Genard, *Antwerpsch Archievenblad*. Antwerpen 1864 en volgende jaren.

97. N. Vander Monde, *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht*. Utrecht 1834 en volgende jaren.

98. *Archives historiques et littéraires du nord de la France et du midi de la Belgique*, uitgegeven door A. Dinaux. 18 deelen, Valencijn 1829-1857.

99. *Souvenirs de la Flandre Wallonne*. Dowaai en Parijs 1881.

100. *Annuaire-Bulletin* de la Société de l'histoire de France. Jaargang 1864.

101. Ph. Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum* ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII. 2e uitgave van G. Wattenbach, S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner en P. Ewald. 2 deelen, Leipzig 1885-1887 (met doorloopende pagineering).

102. Aug. Potthast, *Regesta pontificum Romanorum* inde ab a. post Christum natum MCXVIII ad a. MCCCIV. 2 deelen, Berlijn 1874-1875 (met doorloopende pagineering).

103. J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. 31 deelen, Florence en Venetië 1759-1798.

104. Labbe en Cossart, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. 1759-1798.

105. *Magnum bullarium Romanum*. 10 deelen, uitgave van Lyon 1655; van Luxemburg 1727-1730.

106. J. F. Boehmer, *Acta imperii selecta*. Urkunden deutscher Könige und Kaiser. Innsbruck 1870.

107. J. F. Boehmer, *Regesta imperii*. V. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friedrich II, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard, (1198-1272), uitgegeven door J. Ficker. Innsbruck 1881.

108. Baluze, *Epistolarum Innocentii III libri undecim*. 2 deelen, Parijs 1682.

109. *Constitutiones Clementinae*. Parijs 1506.

110. G. Schmidt, *Päbstliche Urkunden und Regesten* aus den Jahren 1295-1352, die Gebiete der heutigen Provinz Sachsen und deren Umlande betreffend. Halle 1886.

111. Ripoll (en Bremond), *Bullarium ordinis fratrum praedicatorum*. 7 deelen, Rome 1729-1740.

112. Wadding, *Annales minorum*. 24 deelen, Rome 1731-1760.

113. Cherubini, *Bullarium Romanum novissimum* a Leone Magno usque ad Urbanum VIII. 3 deelen, Rome 1638.

114. Sbaralea, *Bullarium franciscanum*. 5 deelen, Rome 1759-1780.

115. J. Hartzheim, *Concilia Germaniae*. 11 deelen, Keulen 1759-1775 en 1790.

116. J. J. Percin, *Monumenta conventus Tolosani ordinis fratrum praedicatorum* ex vetust. mss. originalibus transcripta, in quibus historia almi hujus conventus per annos distribuitur, refertur totius Albigensium facti narratio, etc. Toulouse 1693.

117. Pierre Varin, *Archives administratives de la ville de Reims*. 2 deelen in 4 banden, Parijs 1839-1848.

118. Mgr. Gousset, *Les actes de la province ecclésiastique de Reims* ou canons et décrets des conciles, constitutions, statuts et lettres des évêques des différents diocèses, qui dépendent ou dépendaient autrefois de la métropole de Reims. 4 deelen, Reims 1842-1844.

119. E. Feys en A. Nelis, *Les trois cartulaires de la prévôté ou abbaye de Saint-Martin à Ypres*. 3 deelen, Brugge 1880.

120. Bon J. Bethune, *Cartulaire du Béguinage de Ste Élisabeth à Gand*. Brugge 1883.

121. Alph. Wauters, *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique* (tot aan 1300). 7 deelen, Brussel 1866-1885.

122. *Inventaire analytique et chronologique des archives de la Chambre des comptes à Lille*. 4 deelen, Rijsel 1865.

123. St. Bormans, *Liste chronologique des édits et ordonnances de la principauté épiscopale de Liége*. Brussel 1873.

124. Placcaeten van Vlaenderen. 14 deelen, Gent 1639-1786.

125. A. Miraeus, *Opera diplomatica et historica*. 2e uitgave, Brussel 1723.

126. F. Van Mieris, *Groot Charterboek der graven van Holland, Zeeland en heeren van Friesland*. 4 deelen, Leiden 1753-1756.

127. Gheldolf, *Coutumes de la ville de Gand*. Brussel 1868.

128. J. J. Raikem en M. L. Polain, vervolgd door L. Crahay en St. Bormans, *Coutumes du Pays de Liège*. 3 deelen, Brussel 1870-1884.

129. L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*. 6 deelen, Brugge 1871-1876.

130. Léop. Devillers, *Inventaire analytique des archives de la ville de Mons*. Première partie : Chartes. 2 deelen, Bergen 1888.

131. *Monumenta Germaniae historica* inde ab a. C. 500 usque ad a. 1500, edidit G. H. Pertz (door G. Waitz en anderen voortgezet). *Scriptores, Leges*.

132. Dom Bouquet, *Recueil des historiens des Gaules et de France* (door anderen voortgezet). 23 deelen, Parijs 1738-1876.

133. *Acta Sanctorum*. Uitgaven van Antwerpen 1695 en van Palmé 1867.

134. G. Dumbar, *Analecta* seu vetera aliquot scripta inedita. 3 deelen, Deventer 1719-1722.

135. Ant. Matthaeus, *Veteris aevi Analecta* seu vetera monumenta hactenus nondum visa, etc. 2e uitgave, 10 deelen, Den Haag 1738.

136. St. Baluze, *Miscellanea*, hoc est collectio veterum monumentorum, quae hactenus latuerunt in variis codicibus ac bibliothecis. 5 deelen, Parijs 1679.

137. G. G. Leibnitz, *Accessiones historicae*, quibus utilia superiorum temporum historiis illustrandis scripta monumentaque nondum hactenus edita inque iis scriptores diu desiderati continentur. 2 deelen, Hannover 1698.

138. L. d'Achery (Lucas Dacherius), *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum*, qui in Galliae bibliothecis delituerunt. 13 deelen, Parijs 1655-1677. (2e uitgave, bezorgd door Baluze, Martène en Dela Barre. 4 deelen, 1724).

139. E. Martène en V. Durand, *Thesaurus novus anecdotorum*. 5 deelen, Parijs 1717.

140. Dezelfden, *Veterum scriptorum et Monumentorum historicorum dogmaticorum et moralium amplissima collectio*. 9 deelen, Parijs 1724-1733.

141. D. Gerdes, *Scrinium antiquarium* seu Miscellanea Groningana nova ad historiam Reformationis spectantia. 4 deelen, Groningen en Bremen 1748-1765.

142. Graaf J. de Saint-Genois, *Monumens anciens* essentiellement utiles à la France, aux provinces du Hainaut, Flandre, Brabant, Namur, Artois, Liège, Hollande, Zélande, Frise, Cologne et autres pays limitrophes de l'Empire. 4 deelen, Parijs en Rijsel 1782-1806.

143. Vincentius Bellovacensis (van Beauveais), *Speculum historiale* (uitgaven der 15e eeuw en later). Dit werk is slechts een onderdeel van zijn *Speculum quadruplex*.

144. *Matthei Parisiensis* († 1259) *monachi Albanensis Angli Historia major*. Londen 1640.

145. *Chronique rimée de Philippe Mouskès* (13e eeuw), uitgegeven door Bon de Reiffenberg. 2 deelen, Brussel 1836 en 1838. — Zie ook de Reiffenberg, *Supplément à la Chronique rimée de Philippe Mouskès*. Brussel 1845.

146. Christianus Massaeus, *Chronicorum multiplicis historiae utriusque testamenti libri viginti*. Antwerpen 1540.

147. Aubertus Miraeus, *Rerum toto orbe gestarum chronica a Christo nato usque ad nostra tempora*, auctoribus Eusebio, B. Hieronymo, Sigeberto Gemblacensi, Anselmo Gemblacensi, Auberto Miraeo aliisque, omnia ad antiquos codices mss. partim comparata partim nunc primum in lucem edita. Antwerpen 1608.

148. (J. Le Carpentier), *Histoire généalogique des Pays-Bas ou histoire de Cambrai et du Cambresis*, contenant ce qui s'y est passé sous les Empereurs et les Rois de France et d'Espagne, enrichie des généalogies, Éloges et Armes des Comtes, Ducs, Évêques et Archevêques et presque de 4000 familles nobles, tant des XVII Provinces que de France, qui y ont possédé des terres, des Bénéfices et Charges, y ont esté alliées par mariage, ou ont laissé des marques de leur piété dans les Églises et Hopitaux. Le tout divisé en IV parties. Justifié par Chartes, Titres, Épitaphes et Chroniques, et embelli de plusieurs riches mémoires de l'Antiquité qui servent grandement aux Nobles et aux Curieux, par Jean Le Carpentier, Historiographe. Leiden 1664.

149. Muratori, *Antiquitates Italicae medii aevi*. 6 deelen, Milaan 1738-1742.

150. *Monumenta Historiae Patriae* edita iussu regis Caroli Alberti. 9 deelen, Turijn 1836 sq.

151. (*Centuriae Magdeburgicae*), *Historiae ecclesiasticae*. 3 deelen, Bazel 1624.

152. Abr. Bzovius, *Annales ecclesiastici ab anno 1198, etc.* 6 deelen, Keulen 1621-1627 (vervolg op Baronius).

153. Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici ab anno M. C. XCVIII usque ad annum M. D. XXXIV*, etc. XIII-XX deelen, Keulen 1693-1694 (vervolg op Baronius).

154. A. Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae* sive celebrium aliquot in ea provincia abbatiarum, cœnobiorum, monasteriorum, ecclesiarum piarumque fundationum descriptio. 2 deelen, Den Haag 1726.

155. Dom. Dionysius Sammarthanus (de Sainte Marthe), *Gallia Christiana*. 13 deelen, Parijs 1725-1785.

156. Arnold Raissus, *Belgica Christiana* sive synopsis successionum et gestorum episcoporum Belgicae provinciae. Dowaaï 1634.

157. Van Heussen en Van Rijn, *Batavia sacra*. Brussel en Utrecht 1754.

158. Henricus de Pomerio, *De origine monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii, prioris hujus monasterii, et aliquot coaetaneorum ejus*, handschrift nº 2926-28 der Koninklijke Bibliotheek van Brussel, uitgegeven in de *Analecta Bollandiana*, deel IV, blz. 257-322 (Jaargang 1885.)

159. Marcus Mastelinus, *Necrologium monasterii Viridis Vallis* ordinis canonicorum regularium S. Augustini, congregationis Lateranensis et capituli Windezemensis in nemore Zoniae prope Bruxellam. Brussel, 17e eeuw, zonder datum.

160. Johannes Buschius, *Chronicon canonicorum regularium ordinis S. Augustini capituli Windesemensis*, uitgegeven door den jezuiet Heribert Rosweyde. Antwerpen 1621. (Gewoonlijk aangehaald als *Chronicon Windesemense*).

161. Des augustiner propstes Johannes Busch *Chronicon Windeshemense* und *Liber de reformatione monasteriorum*, herausgegeben von der Histor. Commission der Provinz Sachsen, bearbeitet von Dr. Karl Grube. Halle 1887.

162. Joannes Latomus, *Corsendonca* sive coenobii canonicorum regularium ordinis S. Augustini de Corsendoncq origo et progressus, edidit, continuavit et notationibus illustravit Joannes Hoybergius. Antwerpen 1644. (Het werk van Latomus beslaat in 't boekje slechts 38 blz., waarop de veel belangrijkere *Notationes in Corsendoncam Joannis Latomi* van Joannes Hoybergius volgen, die tot blz. 180 gaan.)

163. Carolus Ludovicus Hugo, *Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales*. 2 deelen, Nancy 1734.

164. Cosme de Villiers, *Bibliotheca Carmelitana*. 2 deelen, Orléans 1752.

165. Quétif en Échard, *Scriptores ordinis praedicatorum*. 2 deelen, Parijs 1719 en 1721.

166. Fr. Hyacinthus Choquet, *Sancti Belgii ordinis praedicatorum*, etc. Dowaai 1618.

167. G. Séguier, *Laurea Belgica ff. ordinis praedicatorum* in celeberrimis Belgii universitatibus Lovaniensi et Duacensi comparata. 2 deelen, Doornik 1659 en 1660.

168. Bernardus De Jonghe, *Desolata Bataria Dominicana* seu descriptio brevis omnium conventuum et monasteriorum sacri ordinis praedicatorum, quae olim exstiterunt in Belgio confoederato, etc. Gent 1717.

169. Dezelfde, *Belgium Dominicanum* sive historia provinciae Germaniae inferioris sacri ordinis FF. Praedicatorum, etc. Brussel 1719.

170. Ch. L. Richard, *Histoires du couvent des dominicains de Lille en Flandre* et de celui des dames dominicaines de la même ville dites de Sainte Marie de l'Abbiette. Luik 1782.

171. Martini Schoockii Ultrajectensis *Liber de bonis vulgo ecclesiasticis dictis*, etc. Groningen 1651.

172. Jacob Usserius, *Gravissimae quaestiones*, de christianarum ecclesiarum in Occidentis praesertim partibus ab apostolorum temporibus ad nostram usque aetatem continua successione et statu historica explicatio. Hanau 1658 (2e uitgave).

173. J. Molanus, *Militia sacra ducum et principum Brabantiae*. Antwerpen 1592.

174. *Chronique d'Arras et de Cambrai* par Baldéric, chantre de Térouane au XIe siècle, revue sur divers manuscrits et enrichie de deux supplémens, par le docteur Le Glay. Parijs 1834.

175. (Chapeaville), *Qui gesta pontificum Leodiensium scripserunt auctores praecipui*, nunc primum studio et industria R. D. Joannis Chapeauilli, canonici et vicarii Leodiensis, typis excussi et annotationibus illustrati. Luik 1613.

176. W. Heda († 1525), *Historia episcoporum Trajectensium*. Franeker 1612. — Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel I, blz. XX-XXII.

177. J. H. Wattenbach en M. F. J. Müller, *Gesta Trevirorum*. 3 deelen, Trier 1836-1839.

178. Chr. Browerus en J. Masenius, *Antiquitatum et annalium Trevirensium libri XXV*. 2 deelen, Luik 1671.

179. Joannes ab Hontheim, *Prodromus historiae Trevirensis diplomaticae et pragmaticae*. 3 deelen, Augsburg 1757.

180. Johannes Trithemius († 1516), *Annales Hirsaugienses*. St-Gallen 1690.

181. K. Burman, *Utrechtsche Jaarboeken van de vijftiende eeuw*, vervattende het merkwaardige in het gesticht en voornamentlijk in de stad Utrecht sedert den jare 1470 en vervolgens voorgevallen. 3 deelen, Utrecht 1750-1758.

182. Joh. Is. Pontanus, *Historiae Gelricae libri XIV*. Harderwijk 1639.

183. A. van Slichtenhorst, *XIV Boeken van de Geldersse geschiedenissen*, enz. Arnhem 1654.

184. (Hermans). *Verzameling van Kronijken, Charters en oorkonden betrekkelijk de stad en meijerij van 's Hertogenbosch*, uitgegeven door R. C. Hermans. 3 stukken, 's Hertogenbosch 1846-1848.

185. Jan de Klerk (Boendale), *De Brabantsche yeesten* of Rymkronyk van Braband, uitgegeven door J. F. Willems, het derde deel door J. Bormans. 3 deelen, Brussel 1839-1869.

186. Edmond de Dynter, *Chronica nobilissimorum ducum Lotharingiae et Brabantiae ac regum Francorum*, uitgegeven door P. F. X. De Ram. 3 deelen, Brussel 1854-1860.

187. *Chroniques de Brabant et de Flandre*, uitgegeven door Piot. Brussel 1879.

188. J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, uitgegeven door P. F. X. De Ram. 2 deelen, Brussel 1861.

189. Daniel Papebrochius, *Annales Antverpienses* ab urbe condita ad annum MDCC, uitgegeven door F. H. Mertens en Ern. Buschman. 5 deelen, Antwerpen 1845-1858.

190. J. C. Diercxsens, *Antverpia Christo nascens et crescens* 2e uitgave, 7 deelen, Antwerpen 1773.

191. J. J. De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*. 4 deelen, Brussel 1837-1865.

192. *Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467*, uitgegeven door C. P. Serrure en Ph. Blommaert voor de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen. 2 deelen, Gent 1840.

193. *Cronijcke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen* gemaect door Jor Nicolaes Despars, poortere ende inboorlinck der stede van Brugghe, baccelier in die rechten, van de jaeren 405 tot 1492, voor de eerste mael thans in het licht gegeven naer het oorspronkelijk handschrift, eygendom van M. den Burggrave de Croeser de Berges,.... door J. de Jonghe. 4 deelen, Brugge 1837-1840.

194. *Dits die excellente cronicke van Vlaenderen*.... gheprent Tantwerpen by my Willem Vorsterman, Anno 1531.

195. Jacobus Meyerus Baliolanus, *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum libri septendecim*. Antwerpen 1561.

196. J. Buzelin, *Annales Gallo-Flandriae*. Dowaai 1624.

197. Dezelfde, *Gallo-Flandria sacra et profana*. Dowaai 1625.

198. *Cronyke van Vlaenderen*.... beginnende 't jaer ons Heeren Jesu Christi 621 tot 't eynde des jaers 1725. .. alles uyt de vermaerste ende uytmuntentste oude schriften opgeheldert door N. D. Nic. Despars en F. R. — Tot Brugge in Vlaenderen by Andreas Wydts. 4 deelen, 1725-1736.

199. P. d'Oudegherst († omstreeks 1571), *Annales de Flandre* enrichies de notes par Mr. Lesbroussart. 2 deelen, Gent 1789.

200. *Dagboek der Gentsche Collatie van de jaren 1446 tot 1515*, uitgegeven door A. G. B. Schayes. Gent 1842.

201. *Memorieboek der stad Ghent*, uitgegeven door P. Vander Meersch voor de *Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen*. 4 deelen, Gent 1852-1861.

202. *Het boeck van al 't gene datter geschiedt is binnen Brugghe, sichtent jaer 1477, 14 Februarii, tot 1491*, uitgegeven door C. C. (kanunnik Carton). Gent 1859.

203. (Kanunnik Carton), *Oudvlaemsche liederen en andere gedichten der XIVe en XVe eeuwen*, uitgave van de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen. Gent 1849.

204. *Mémoires de Jacques Du Clercq*, uitgegeven door Bon de Reiffenberg. 4 deelen, Brussel 1823. — Overgedrukt door J. A. Buchon in deel XIV van zijne *Collection des chroniques nationales françaises*. 43 deelen, Parijs 1824-1829.

205. *Observations sur l'échevinage de la ville d'Arras* par Charles de Wignacourt, conseiller de la ville (1608), uitgegeven in de *Documents inédits concernant l'Artois publiés sous les auspices de l'Académie d'Arras* n° 4. Atrecht 1864.

206. *Chronique de Mathieu d'Escouchy*, uitgegeven door G. du Fresne de Beaucourt voor de *Société de l'histoire de France*. 3 deelen, Parijs 1863-1864.

207. *Chronique métrique de Chastellain et Molinet*, uitgegeven door de Reiffenberg. Brussel 1836.

208. *Chroniques de Jean Molinet*, uitgegeven door J. A. Buchon. 5 deelen, Parijs 1827-1828.

209. *Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, uitgegeven door L. Douët-D'Arcq, voor de *Société de l'histoire de France*. 6 deelen, Parijs 1865.

210. *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne*. Textes latins, uitgegeven door Bon Kervyn de Lettenhove. 3 deelen, Brussel 1870, 1873, 1876.

211. François Vinchant († 1635), *Annales de la province et comté de Hainaut*, uitgegeven door de *Société des Bibliophiles de Mons*. 6 deelen, Bergen 1852.

212. *Histoire des troubles des Pays-Bas par messire Renon de France*, uitgegeven door Piot. Brussel, 1886.

213. Valerius Andreas, *Bibliotheca Belgica*. 2e uitgave, Leuven 1643.

214. J. F. Foppens, *Bibliotheca Belgica* sive virorum in Belgio vita scriptisque illustrium catalogus librorumque nomenclatura.... usque ad annum MDCLXXX. Brussel 1739.

215. Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des XVII provinces des Pays-Bas*. 18 deelen, Leuven 1763-1770.

216. Ferd. Vander Haeghen, Th. J. J. Arnold en R. Vanden Berghe, *Bibliotheca Belgica*, bibliographie générale des Pays-Bas. Gent 1879 en volgende jaren (in 89 afleveringen). — Uitstekend en te weinig bekend werk.

217. A. J. vander Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*. Haarlem 1852-1878. — *Biographie nationale*, uitgegeven door de Kon. Academie van België. Brussel 1866-1888.

218. S. de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers* of oordeelkundig overzicht der inlandsche geschiedschrijvers der Nederlanden, van de vroegste tijden af tot den jare 1815, voor zoover dezelve uitgegeven zijn. 5 stukken. Middelburg 1831-1835. — Een zeer nuttig en in België te weinig bekend werk.

219. S. Muller Fz., *Lijst van Noord-Nederlandsche kronieken* met opgave van bestaande handschriften en litteratuur, verschenen in de *Werken van het historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*, nieuwe serie nº 31. Utrecht 1880.

220. Mgr. A. J. Namèche, oud-rector magnificus der katholieke hoogeschool van Leuven, *Cours d'histoire nationale*. 22 deelen, Leuven 1853-1888.

221. W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*. 6 deelen, Utrecht 1864-1871. — Een standaardwerk, dat in België niet genoeg bekend is.

222. Alex. Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*. 10 deelen, Brussel 1858-1860.

223. Warnkoenig en Gheldolf, *Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et politiques jusqu'à l'année 1305*. 5 deelen, Brussel 1835-1867.

224. Ferd. Henaux, *Histoire du pays de Liège*. 2 deelen, 3e uitgave, Luik 1872-1875.

225. Alex. Henne en Alph. Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles*. 3 deelen, Brussel 1845.

226. J. H. Mertens en K. L. Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen* sedert de stichting der stad tot onze tijden, uitgegeven door de Rederijkkamer *De Olijftak*. 8 deelen, Antwerpen 1845-1853.

227. Hennebert, *Histoire générale de la province d'Artois*. 3 deelen, St Omaars 1789.

228. Dom Devienne, *Histoire de l'Artois* (s. l.) 1784.

229. J. Houdoy, *Chapitres de l'histoire de Lille*. Le livre Roisin, le Privilège de non-confiscation, les comptes de la ville. — Titres et documents inédits. Rijsel 1872.

230. J. J. Raikem, *Discours de rentrée à la cour d'appel de Liège*. Luik 1852.

231. Léopold Devillers, *Particularités curieuses sur Jacqueline de Bavière*, comtesse de Hainaut, de Hollande, de Zélande et dame de Frise, et sur le comté de Hainaut, extraites du 2e registre des Consaux, des comptes de la ville de Mons et d'autres manuscripts. — Deuxième partie. (Uitgave der *Société des Bibliophiles belges séant à Mons*. Bergen 1879). — Deze verhandeling bevat allerlei belangrijke uittreksels uit het stadsarchief van Bergen (Mons) aangaande de gebeurtenissen, de volkszeden, enz. in Henegouwen tijdens de jaren 1400-1442.

232. Kanunnik Ernst, *Histoire du Limbourg*, publiée avec notes et appendices et précédée de la vie de l'auteur, par E. Lavallye. 7 deelen, Luik 1837-1848.

233. Lucien de Rosny, *Histoire de l'abbaye de N.-D. de Loos*. Rijsel en Parijs 1838.

CHRONOLOGISCHE LIJST

DER

STUKKEN.

BLADZ.

REGISTER.

A.

B.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

U.

spoort de prelaten en regeerders der Duitsche landen tot het vervolgen der kettersche Beggarden aan en beveelt hun zijnen inquisiteur Lodewijk de Caliga, predikheer, alsmede zijne andere kettermeesters en hunne vicarissen aan (1368), 206, 207.

Urbanus VI, paus. Willem de Salvavarilla beveelt hem Geert Groote als prediker en inquisiteur warm aan (1383), 250, 251.

Utrecht (*stad en bisdom*). De kanunniken dringen aan op de kastijding van den ketter Tanchelm en zijne aanhangers (1112), 15-18; — ketters door keizer Lotharius verbrand (1135), 30, 31; — bisschop Jan II van Zyrik vaardigt synodale statuten uit over de behandeling der ketters door zijne geestelijkheid (1294), 148, 149; — bisschop Guido van Avesnes vaardigt synodale statuten uit over de onderdrukking der ketterij (1311), 161; — de deken van St. Servaas aldaar wordt alsmede andere geestelijken door paus Clemens V met de vervolging der Tempelridders in het aartsbisdom Keulen gelast (1311), 161, 162; — bisschop Jan II van Zyrik vaardigt nieuwe synodale statuten uit over de onderdrukking der ketterij met het oog op de statuten van paus Clemens V tegen de Beggarden en Begijnen (1319), 169, 170; — statuten verbiedende onderhoorigen der Utrechtsche kanunniken, geestelijken of leeken, door den bisschop of zijnen vicaris wegens ketterij te vervolgen, tenzij met goedkeuring van het kapittel en in de tegenwoordigheid van prelaten en kanunniken (c. 1345), 189, 190; — de bisschop Jan van Arkel vaardigt synodale statuten uit ter onderdrukking der ketterij (1353), 204; — paus Gregorius XI beveelt vijf inquisiteurs der predikheerenorde, waaronder eenen voor het bisdom Utrecht, aan te stellen (1372), 222-224; — de kettersche augustijn Bartholomaeus (of Bertholdus) van Dordrecht wordt er op aandringen van Geert Groote door het geestelijk hof veroordeeld (c. 1380), 245, 246, 247; — Geert Groote predikt er tegen de ketters en de onzedelijkheid der geestelijken (c. 1380), 249; — op aandringen van Geert Groote laat de bisschop Floris van Wevelinchoven er het lijk van den ketter Matthaeus ontgraven en verbranden (c. 1380), 249, 250; — de Gerardinen worden er door den inquisiteur Eylard Schoneveld verontrust (c. 1393), 251; — paus Bonifacius IX bekrachtigt de machten van de vijf Duitsche inquisiteurs, waaronder eenen voor het bisdom Utrecht (1395), 256; — Vred. Vredericssoen wegens godslastering aan de kaak gesteld en voor vijf jaren gebannen (1426), 304, 305; — de inquisiteur Willem Brunairt wordt door den bisschop van Utrecht in zijn geestelijk gebied aanbevolen (1427), 305, 306; — vier voortvluchtige ketterinnen voor vijf jaren gebannen (1427), 306; — Coman Claesz, te Utrecht als ketter verbrand (1441), 324; — de magistraat roept de tusschenkomst van den bisschop in tegen eenen predikheer en eene vrouw, beide verdacht (1479) 447, 448; — zekere geestelijken geven zich voor inquisiteurs uit (1482), 453; — de predikheer Jan van Ommaten aldaar als inquisiteur (1495), 489; — de predikheer Wouter herroept zijne kettersche sermoenen (1510), 498; — Elisabeth Petersdochter gedurende meer dan achttien weken gevangen en door de kettermeesters vrijgesproken (1512), 504.

V.

Valencijn (*in het graafschap Henegouwen*). Bisschop Gwijde van Kamerijk (†1305) laat aldaar een kettersch boek van de Henegouwsche Begijn Margaretha

W.

Z.

VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN

Stuk nr 7, blz. 12.

In de plaats van : Balderic, *Chronique d'Arras et de Cambrai,* blz. 356-357, lees : *Chron. S. Andreae castri Cameracesii,* III, 3, in de *Monumenta, Scriptores,* deel VII.

Stuk nr **10**, *blz. 14.*

In de eerste regels van dit stuk is er eene drukfout. In de plaats van *reverus Hierusalem,* lees *reversus Hierusalem.* De paus zwaait aldus aan graaf Robert II van Vlaanderen geenen lof toe over zijne *aanstaande,* maar over zijne reeds *volbrachte* kruisvaart. De graaf stierf kort daarna, zonder naar het Heilig Land teruggekeerd te zijn.

Stuk nr **44**, *blz. 44.*

Met dit feit in 't jaar 1164 te plaatsen heeft Schoockius stellig gedwaald. Het moet op 1135 teruggebracht worden, zooals blijkt uit onze nrs 27 en 28. Overigens is keizer Lotharius in 1138 gestorven.

Stuk nr **60**, *blz. 60.*

Lees : *1198 of 1199, Maart 25, Lateraan.* Zie Potthast, deel I, blz. 8 en 61, nrs 64 en 643.

Stuk nr **94**, *blz. 95.*

Over de vervolging der ketters te Kamerijk en Dowaai in 1234-1236, of liever in 1235, hebben wij verzuimd het volgende zeer belangrijk uittreksel op te nemen: « Ad annum 1235. In civitate Cathalaunensi, praesente fratre Roberto et cancellario Parisiensi magistro Philippo, combusti fuerunt heretici. Horum unus Arnolinus tonsor totus demoni deditus et ultra modum fetidus multos in civitate decipiebat. Similiter in Cameraco multi comprehensi sunt, inter quos vetula quedam Alaydis nomine, qui videbatur et credebatur esse valde religiosa et elemosinaria ultra modum, tandem accusata comprehensa est. De ista dictum est, quod quadam die per illum qui clamabat per civitatem : *Vinum bonum, vinum optimum, vinum pretiosum,* dato pretio fecerit clamari : *Deum pium, Deum misericordem, Deum bonum et optimum,* per totam civitatem ipsa sequente et affirmante : *Bene dicit, verum dicit.* Et hoc totum fecit causa laudis

humane, ut post apparuit. Ista itaque combusta fuit cum aliis fere 20, et 21 inclusi; et in Duaco et circa partes illas bene 30 combusti sunt. » (Kronijk van Albericus Trium Fontium, uitgegeven door Scheffer Boichorst in de *Monumenta, Scriptores*, deel XXIII, blz. 936.)

Stuk nr **97**, *blz. 98.*

Het uittreksel uit het handschrift der St Amatuskerk van Dowaai, door Buzelin (*Gallo-Flandria*, blz. 256) en door Choquet (*Sancti Belgii*, blz. 268-272) medegedeeld (zie onze blz. 98 en 105), is door G. Waitz in de *Monumenta* (*Scriptores*, deel XXIV) uitgegeven in de *Notae Sancti Amati Duacensis*.

Aldaar komt dit uittreksel voor onder de dagteekening van *2 Maart 1235* oude stijl, dus 1236, en niet *2 Mei*. Dit is dan ook de juiste dagteekening. Buzelin zal verkeerdelijk *Maij* voor *Martij* hebben gelezen. Goed staat de datum overigens bij Choquet.

Stuk nr **133**, *blz. 128.*

Lees: *1257* (en niet 1255), *Januari 9, Lateraan.* (Het jaartal der pauselijke bullen is in 't werk van graaf J. de Saint-Genois meer dan eens onjuist opgegeven.) — Met dit stuk staat ook in betrekking eene bul van paus Alexander IV, gericht tot de twee zelfde Kamerijksche geestelijken (1 Juni 1257), waarin hij hun de heffing van dezelfde belasting opdraagt, niettegenstaande de protesten van verschillige personen en collegiën (Graaf J. de Saint-Genois, *Monumens*, deel I, blz. 587).

Stukken nr **163**, *blz. 154-155 en nr* **191**, *blz. 187-188.*

Die twee stukken zijn blijkbaar niets dan één en hetzelfde. — De dagteekening *1310* van het stuk nr 163 is de juiste. Aldus moet het stuk nr 191, dat onder den verkeerden datum van 1338 voorkomt, eenvoudig wegvallen; doch onder dat nr staat de tekst vollediger afgedrukt dan onder nr 163. Met hetgeen op blz. 188 voorkomt, moet dienvolgens bij het stuk nr 163 worden aangevuld.

Stukken nrs **194-202**, *blz. 190-201.*

In een onuitgegeven handschrift der 15e eeuw, berustende in de stadsbibliotheek te Brugge (*Catalogue des manuscrits* nr 437, 1859) en bevattende eene kronijk loopende van 613 tot 1478, leest men:

« Item int jaer xiijc xlix, int beginsel van wedemaent, doen regneerde eene secte van lieden gheheeten Crucebroeders, die hadden een cruce voren ende achtre; ende quamen huut hooghe Almaengen te Brabant waert treckende; ende achter die secte was treckende alle manieren van gheraepten volcxkine. Ende zij ontcleedden hem voor de lieden, ende zij slougen hem zelven metten gheselen over de scoudren, dat zij zepen vanden bloede. Ende hemleden volchden lodders, putiers, dieven, loddighen mordenaers. Ende zij hilden vele pointen van onghelovicheden; want zij anbeden niet dat heleghe sacrament, als ment sacreirde ende uphief in de heleghe messe, noch zij en bewijsden gheene werdichede den priesters. Ende zeyden ooc, dat zij xxx daghen dese penitencie ghedaen hadden, zoo hadden zij verdient verlatenesse ende quijtsceldinghe van allen zonden ende pine der zonden; huten welke alle, die quaed waren, achtervolchden hem; ende de paeus dede dese voorseide secte te niete.

« Sommighe meesters in astronomyen die voorspraken dat in den jare xiij^{c} xlvj, als dat binnen vj jaren zouden ghevallen vele oorloghen, vele wijghen, vele contrarye zaken skerstins ghelove ende dyverschen ghescillen, de heeren jeghen tghemeente, daer vele bloetsturtinghe of rijsen zouden, ende vele vremde secten zouden dan up rijsen ; ende dat viel al waer, want doe beghonsten Lollaerden, Zwesters ende Zuster Luten ende andere Broederkins van ghelijcker secte, ende doe quamen die Gheeselaers, die Crucebroeders voorseit.

« In den jaere xiij^{c} l, doen was groot oflaet te Roome, ende groote menichte van volcke ghinghen te Roome omme te vercrijghene *a pena culpa* ; want het was wel van nooden, want menich mensche was verwaten ende in spaeus ban omme de dyveerssche oorloghen ende omme de Lollaers ende Cruusbroeders, diese ghevoed hadden ende met hemlieden gheconverseert hadden. »

(Aangehaald in de *Rekeningen der stad Gent*, tijdvak van Jacob van Artevelde (1336-1349), deel IV, blz. 39 en 40 (ter pers), uitgegeven door Jhr. Nap. de Pauw.)

Hier vinden wij nogmaals de « monachae quaedam nouae, quas *Lutas* ea appellabat aetas », van Meyerus en de *Zuster Lute* van het schimpliedje der 14^{e} eeuw, die wij hierboven (zie ons stuk n^{r} 201, blz. 198) hebben aangetroffen.

Aangehaalde handschriften en drukwerken, n^{r} 23, blz. 528.

Buiten de exemplaren van Gillis Carlier 's *Sporta et Sportula fragmentorum*, die ter Koninklijke Bibliotheken van Brussel en Den Haag berusten, bestaat er nog een derde in de Bibliotheek der Hoogeschool van Groningen, dat mij onlangs en gansch toevallig bekend werd.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.